

תוספת ראשונים

פירוש

מיוסד על כתבי יד התוספתא וספרי ראשונים ומדרשים
בכתבי יד ודפוסים ישנים

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ט

מאת

שאול ליברמן

ראש מכון הערי פישעל בירושלים

חלק שני

סדר נשים נזיקין קדשים

במברגר את וואהרמן

ירושלים תפרח"י

כל הזכויות שמורות

דפוס מרכז, ירושלים א"י
PRINTED IN PALESTINE

בהקדמתי הקטנה לתש"ס תוספת רמזי על תולדות הספר הזה. הוא נכתב ע"פ הזמנת בית מה"ס במברגר את וואהרמן בירושלים. עלי היה לחבר את הספר בזמן קצר (בערך). ולפיכך השתדלתי להצטמצם במסגרת קבועה – ציין לתורת הראשונים ולא יותר, כפי שהודעתי במבואי לח"א עמ' 5. אמנם לעתים קרובות יצאתי ממסגרת זאת והוספתי באורים משלי, אבל רק במקומות הסתומים ביותר של התוספתא. לעומת זה השתדלתי תמיד לפרש את הפסקאות הסתומות של הראשונים שהעתיק מהם. לא ציינתי למקבילות בירושלמי, בבלי ותוספתא עצמה אם הציונים נמצאים כבר במצפה שמואל ובהערות צוק; הציונים שלי למקבילות הם רק במקום שהם נשמטו מבעל ח"ד, מ"ש וצוק, או באותם המקרים שהציונים היו נחוצים לי לשם בסוס דבריי. כן, לדוגמא. ציינתי למקבילות בירוש' ובבלי בתוספתא סוכה פ"ב (ח"א עמ' 199) מפני שרציתי להוכיח כי חלק גדול מפרק זה לוקח כולו מקובץ של ברייתות בבליות. ציינתי למקבילות במכות פ"ב (להלן עמ' 163 ואילך). מפני שלפי ידיעתי לא נחבר עדיין שום פירוש לפרק זה, עיין מש"ש.

לעומת זה לא ציינתי למקבילות במס' חולין (אע"פ שלא נדפס מצפה שמואל למסכת זו) מפני שרובם ככולם מצויינות בס' חסדי דוד. ואשר לפסקאות התוספתא בראשונים השתדלתי לאסוף אותן מכל הספרים הנדפסים שנתחברו לפני זמן המצאת הדפוס או סמוך לאחריו. כמו כן היו בידי כמה כתבי של ראשונים, והבאתי את הרשימה שלהם להלן עמ' 6.

בספרי זה השתמשתי בכמה כתבי שלא היו לפניי בשעה שכתבתי ח"א. ביחוד חשובות פסקאות התוספתא בס' יחוסי תנאים ואמוראים כת"י אוקספורד, ספר ששאבתי ממנו ביד רחבה. עיין באוריו המפורטים לתוספתא (להלן עמ' 169, 187, 225 ועוד).

(1) במבואי לח"א עמ' 2 הבאתי בשם ר"א אפשטיין פי' קטועה מס' נפלא זה. אפשטיין ציין שם רק את ערך הביבליוגרפי של הספר הזה ולפיכך לא מצא לנחוץ להעתיק את עצם הפסקאות. הפיסקא שרמזתי לה במבואי שם נמצאת כולה להלן עמ' 102–101. הפיסקא השנייה שרמזו לה אפשטיין שם בסמוך חשובה יותר בערכה הפנימי מערכה הביבליוגרפית, וכי' שם (בערך ר' יונתן בן אלעזר): "ובתחילת הגמרא דהזורק ירושלמי (י"ג ע"א) תני בשיר יודה זרק ד' אמות ברה"ר חייב ר' יודה (אמר) עבר (צ"ל: עבד) ד' אמות ברה"ר מלאכה בפני עצמה על דעתיה דר' יודה מ' מלאכות אינון... שמעתי כי בירושלמי דמס' מכות אהיה דהלוקין דתנן וכמה מלקין מ' חסר אחת ר' יהודה אמר מ' שלימות ולוקה את היתירה בין כתיפיו. ומסיק הירושלמי כמה דר' יהודה פליג במלקות פליג באבות מלאכות דאמר מ' מלאכות שלימות אבות מלאכו' הן... ולא היה בידי מכות ירושלמי שאבדוק לעיין שם אבל שמעתי שכך הוא שם. דברים אלו אין לפנינו בירושלמי במכות ולא במיא (בתיקוני זהר, תיקון מ"ה, ד' מנטובה פ"ח ע"א: ארבעים מלאכות חסר חד אינון לקבל ארבעים מלקיות חסר חד וכו', ובגין דא אמרי מארי מתניתין אין לוקין בשבת דאלין מלאכות אנון חשיבין לישראל לקבל מלקיות).

ויש להצטער מאד על שהפיסקא באה אליו רק מפי השמועה. אבל עלינו להרגיש שהלשון הוא לשון ירושלמי, והיה כתוב בערך כך: [ר' יודן כדעתיה] כמה דר' יהודה פליג במלקות וכו'. פיסקא זו סותרת את השערת (בתרביץ שיה עמ' 109) כי פרק ג' של מכות נחקצו לפנינו ע"י הסופרים מפני שהיה כפול במיא, שהרי פיסקא זו שמעתיק רבינו אינה נמצאת לפנינו במקום אחר.

צ'לום הספר (על ארבעת כרכיו הגדולים) בא לידי מספרית רש"ז שוקן ירושלים, והנני שמח להביע את תודתי הנאמנה לבעליו.

כמו כן היו לפני פסקאות התוספתא שבראבי"ה כת"י — פסקאות המבארות לפעמים את התוספתא באופן מפורט. עיין לדוגמא להלן עמ' 135. וכן היו לפני גליונות מועתקים מס' המאירי לכתובות כת"י, אמנם הגליונות באו לידי אחרי שהדפסתי כבר מס' כתובות, אבל כמה פסקאות של התוספתא הן ממסכתות אחרות והבאתין כל אחת במקומה, ואת הפיס' למס' כתובות הבאתי בתיקונים והוספות לספרי זה. הקטעים מן הראבי"ה נעתקו בשבילי ע"י אחד התלמידים (ששמו אינו ידוע לי) מביה"מ להרבנים בווינה תחת השגחתו של הפרופ' אפסטיצר ובאחריותו. את הגליונות של המאירי שלח לי בטובו הרב ר"א סופר מאיטליה, כולם יעמדו על הברכה. במשך זמן עבודתי בח"ב היו לפני בקביעות מפרשי התוספתא הוצ' ראם וספר חסדי דוד להגאון ר' דוד פרדו ו"ל על שלשת כרכיו הגדולים. הספר הנפלא הזה הוא אבי מפרשי התוספתא; הוא לא הניח דבר קטן וגדול בתוספתא שלא עמד עליו והשוה בניתוח עמוק את התוספתא לבבלי ולפוסקים. ואם בהרבה מקומות אני נוטה מפירושו, ולפעמים מפרש ההפך מדבריו, הרי גם במקרים אלו למדתי לפעמים ממנו את הדרך הנכונה לפירוש האמיתי. קטעים מס' זה נדפסו בתוס' הוצ' ראם, אבל המדפיסים לא ידעו מה לבחור ומה לעזוב, ולפעמים הרשו לעצמם לקצר את דברי המחבר ולשנות את לשונו. כן, לדוגמא, כותב רד"ף בריש נויר על ברייתא אחת שם: "גם זה לא מצאתיה ויש לפרש" וכו'. אבל בקטעים בהוצ' ראם שינו את דבריו באופן כזה: "אבל תוספתא זו לא נמצאת בשום מקום" וכו', ופגמו ע"י זה בכבוד המחבר, עיין מ"ש להלן עמ' 51.

לכסוף ע"י למסור מודעה חשובה. אחרי שספרי כמעט נגמר בדפוס (נדפסו 272 עמודים) באו לידי צילומים מתוספתא כת"י ווינה, ולתמהוני הגדול ראיתי שנכשלת באי דיוק חמור. בהסתמכי על הערת ה' צוקרמנדל בהקדמתו לתוספתא עמ' 4 הערה 2 חשבתי שהוא הדפיס את סדר קדשים (מעמ' 487 ואילך, עיין הערת צ' שם) ע"פ כת"י ווינה, ולפיכך סימנתי את נוסח צ' (בניגוד לדפוסים): כ"ו. אבל עכשיו כשהשויתי את הנוסח של צ' עם נוסח הכת"י נוכחתי כי ה' צ' הדפיס ע"פ התוספתא הוצ' ראם, כלומר ע"פ הדפוסים המאוחרים על כל שיבושיהם והשמטותיהם (עיין לדוגמא בנספחות לעמ' 488¹⁷, 495³⁰, 498¹, 505¹⁴ ועוד בכ"מ). הוסיף שבושים משלו שאינם בשום דפוס (עיין בנספחות לעמ' 487²⁵, 487³³, 488²⁴, 500²⁷, 505³⁴, 526²⁹, 527¹ ועוד בכ"מ). השמיט בבות שלמות שישנן גם בדפוסים (עיין לדוגמא בנספחות לעמ' 498³⁹, 513³⁷) ולא דייק בשנו"ס שלו, כפי שאפשר להוכיח מהערותי לנספחות. ויש רק לציין ששיבושיו מתאימים לפעמים לנוסח אור הגנוז שבתוס' הוצ' ראם; והרי גם נוסח זה הוא ע"פ כת"י ווינה שלנו!

אבל בראש וראשונה כמעט לא שם לב כלל לנוסחאות המשובחות שנשתמרו לנו בכת"י, כפי שיוצא מן הנספחות להלן (בסוף הספר) על כל שעל ועד. ביחוד יש לציין את פרק י"ג בזבחים שנשתבש מאד בדפוסים (ע"י חסרונות, סירוסים ושיבושים) ונשתמר לנו בנוסחא נכונה בכת"י ווינה. כמו כן משלים לנו הכת"י השמטות שהפכו את הנוסח לחידה סתומה, עיין לדוגמא בנספחות לעמ' 523¹, או ששינו את התוכן, עיי"ש 537¹¹.

על יסוד כל זה מצאתי לנחוך לספח לסוף הספר שנו"ס מכת"י ווינה לסדר קדשים (מאמצע פיה של זבחים ואילך, היינו ממקום שנגמר כת"י ערפורט), ובקשתי שטוחה לפני הלומד שלא יסמוך על ספרי מבלי לעיין בנספחות. והיה ברצות ה' ואתן את השנויים לשאר ארבעת הסדרים בסוף ח"ג מספרי. צילום הכת"י נעשה בהשתדלותו של הפרופ' אפטוביצר ובהשגחתו של ד"ר אליהו שטרויס מווינה ותודתי נתונה להם בעד טרחתם ועמלם. והנני גומר בהודייה להנהלת ביה"ס הלאומי בירושלים וביחוד לידידי ד"ר יששכר יואל בעד עזרה שונה בסיפוק הספרים שהיו דרושים לעבודתי. בעד עזרה כזו הנני חייב תודה גם למר א. מ. הברמן מספרית רש"ו שוקן. בעה"י יום א' כ"א שבט תשח"ר.

ש. ל.

מכון הערי פישעל בעיה"ק ירושלים

רשימת הדפוסים של המקורות העבריים שהשתמשתי בהם

אבודרהם, וויניציאה שכ"ו.	ערוך. פיזרו רע"ז והוצ' קהוט.
דרשות ר"י אבן שועיב. קראקא שליג.	פיסקי חלה להרשב"א. ירושלים תרל"ו.
טורים. ווארשא תרמ"ב.	פירוש המאירי לאבות. ווינה תרי"ד.
יוחסין. הוצ' פיליפובסקי, לונדון.	פירוש הרשב"ץ לאבות. ליפסאה תרס"ו.
כלבו. ארימינו.	רא"ש. ווארשא תרכ"ז.
כפ"פ. הוצ' לונק.	רד"ק על נ"ך. למברג תרל"ח.
כריתות. קרימונה שי"ח.	רי"ף ונושאי כליו. סביוניטה שי"ד.
מנהיג. ברלין תרס"ו.	רמב"ם ונושאי כליו. ברלין תרכ"ז.
מרדכי. סביוניטה שי"ד.	שו"ת מהרי"ק. קרימונה שי"ז.
סמ"ג. וויניציאה שי"ז.	תוה"א להרמב"ן. וויניציאה שניה.
סמ"ק. קרימונה שט"ז.	תלמוד בבלי ונספחים אליו. הוצ' ראם.
- כל שאר הספרים העבריים שזכרו בספרי הם רק ע"פ דפוס ראשון (אחרי האינקונבלים). וגם מהרשימה הנ"ל היו לפני כמה ספרים בדיר, אבל במקרה שהעתיקתי מדיר הוכרתי זאת בפירוש. ותן דעתך להערות הבאות:
- פיסקאות התוספתא הן ע"פ הוצ' צוקרמנדל, ועל פיה אני מסמן את העמוד והשורה. בכל מקום שאני מזכיר ספר בלי שם המסכת כוונתי למסכת התוספתא שאנו עוסקים בה. בכל מקום שאני מזכיר מבוא כוונתי למבוא הכללי (חלק ממנו נדפס בתשלום תוספתא ובמבוא לספר זה).
- הסימנים ברי"ף ונושאי כליו הן ע"פ ד' סביוניטה, ולפעמים יש הבדל בשני סימנים בין דפוס זה וד"ח. כלומר ס"י שכ"ז ברי"ס הוא שכיט בדי"ח, וכדומה.

רשימת כתי"י שהזכרתי בח"א ובח"ב.

אשכול כי כרמולי, העתקה בידי הריח אלבק.
הלכי רייץ גיאת כי אדלר. בידי דיר לוין.
ויקרא רבה כי לונדון וכי רומי. צילום בספריה הלאומית.
יחוסי תנאים ואמוראים כל כי אוקספורד. צילום בידי רש"י שוקן.
ירושלמי כי לייזן. שינויי נוסחאות על הגליון בירוש' צילום ד"ר שבידי.
ירושלמי כי רומי. צילום בידי.
מאירי כתובות כתיי פרמה. העתקות בידי.
מדרש חהלים. שינויים מכת"י בידי.
מכילתא. שינויים מכת"י בידי.
מנהיג כי וותיקנה. העתקה (של קטעים) בידי ד"ר ח. א. פריימן.
משנה כתיי פרמה. צילום במכון הערי פישעל.
ס' הדינים כתיי במברגר את ואהרמן (עכשיו בידי רש"י שוקן).
ספרא כי רומי. צילום בספריה הלאומית.
עיסור כי גויארק. צילום בידי ידידי דיר לוין.
עיסור כי בדהב וכייר. העתקה (של קטעים) בידי ד"ר ח. א. פריימן.
ערוגת הבושם כי מרצבכר. צילום בידי רש"י שוקן.
פי' ר' אליהו מנחם מלונדריש כי ירושלים. בספריה הלאומית.
פי' הרא"ש שקלים כי וורשא. צילום במכון הערי פישעל.
פי' ר' יהונתן על הריף מגילה כי וורטהיימר. בידי מר וורטהיימר בירושלים.
פי' ר' נתן אב הישיבה כי ירושלים. בספריה הלאומית.
פי' המיוחס להר"ש תריכ כתיי אוקספורד. צילום במכון הערי פישעל.
פסיקתא זוטרת שג"ס מכ"י, בידי.
קונטרס הראיות כי ירושלים. בספריה הלאומית.
ראבייה חיב. העתקות בידי.
ריח חולין כ"א. צילום בידי דיר לוין.
ריטביא תענית ומו"ק כי ירושלים. בספריה הלאומית.
ריטביא שבועות מהדו"ק כתיי שלי.
רמב"ן שבועות כתיי שלי.
רשב"א ב"ב כתיי הרב ש. אסף.
שו"ת ר"א בן הרמב"ם כי סימנטון. צילום בידי ד"ר ח. א. פריימן.
שו"ת הרשב"א כתיי ירושלים. בספריה הלאומית.
שו"ת ר"י דטרני כי קנטבריא. צילום בספריה הלאומית.
תוספתא כי ווינה. צילום במכון הערי פישעל.
תוספתא כי לונדון. צילום במכון הערי פישעל.
תוספתא, קטעים מן הגניזה. צילומים בידי.

מ ב ר א

אחד מהגאונים הקדומים, פירקוי בן בבא, כותב (גיאוניקה ח"ב עמ' 52, גנו"ש ח"ב עמ' 556) על רב יהודאי גאון: "שלא היה כמותו מן כמה שנים עד עכשיו שהיה גדול במקרא ובמשנה ובתלמוד ובמדרש ובתוספות ובהגדות ובהלכה למעשה" וכו'. זו היא עדות מפורשת וברורה על אחד מראשוני הגאונים שהיה גדול גם בתוספתא. אמנם, ישנם חכמים מגדולי דורנו שרצו להוציא כאן את המלה "תוספות" מפשוטה, ואמרו ש"תוספות" פירושן — מדרשים חיצוניים, וכדומה. פירוש זה כאילו נותן תוקף לדעה המקובלת כי לימוד התוספתא לא היה נפוץ בין הגאונים, וכי כמעט כגורל הירושלמי גורל התוספתא. והרי"ן אפשטיין במאמרו החשוב "שימושו של ה"ג בספר המעשים" (תרביץ ש"א ס"ג עמ' 146) כותב: "גם שימושו הגדול של ה"ג בברייתות של א"י, התוספתא (הפיזור של אפשטיין) ומדרשי הלכה במקום ברייתא שבבבלי או כדי להשלימה מראה שהשתמש בעל ה"ג במקומות אלה במקור ארץ-ישראלי, ומכיון שאנו יודעים מתשובת רה"ג (ליון עמ' 79) ומן הקטע שלי (עי' שם עמ' 34) שבעל ה"ג השתמש בס' המעשים הרי ברור (הפיזור שלי) שזהו המקור הא"י שלי". דברים אלה של הרי"ן אפשטיין נובעים ג"כ מתוך הנחה מוסכמת זו שהתוספתא לא היתה שגורה בפי הגאונים, והואיל ובעל ה"ג השתמש במדה מרובה בתוספתא, "הרי ברור" שהמקורות הנ"ל לא באו באופן ישר לתוך ספרו של הגאון, אלא נשאבו מתוך כלי שני — ממקור גאוני א"י. הרי"ן אפשטיין הלך כ"כ רחוק בדעתו זו עד שכתב במאמרו המצויין "מי ששנה זו לא שנה זו" (תרביץ ש"ז עמ' 153 הערה 59): "שאינו דרכו של ר"ח לומר כך (תנא, סתם) בציטטים מתוספתא, אלא תני בתוספתא, וכדומה". כלומר, גם הר"ח שהתוספתא מצויה מאד בתורתו, לא יאמר סתם: "תנא" על ברייתא שבתוספתא, אלא יפרש את דבריו, תני בתוספתא, וכדומה, אבל בהמשך דברינו להלן נראה שהנחה זו אינה נכונה כלל וכלל, ואפשר להוכיח שמתחילת תקופת הגאונים ועד אחרוני הראשונים היתה התוספתא שגורה בפי כל רבותינו (מלבד אחדים יוצאים מן הכלל), והרבה ברייתות שלה שקועות בתורתם. לשם בסיס הדברים וברורם לא אמנע מלתת כאן רשימה של ברייתות התוספתא השקועות בה"ג. אמנם הרב הילדיסהיימר במבוא שלו (עמ' 9) סידר מפתח לתוספתא בה"ג, אבל מפתח זה אינו מתאים כלל לעניינינו, כי מצד אחד הכניס לשם כל המקומות שבה"ג גרס ברייתות שבבבלי כג' התוספתא (וברובן הגדול גירסאות אלה נמצאות גם בכתי"י של הבבלי) ומצד שני לא הביא שם כמה מקומות שאין לפקפק במוצאן מן התוספתא, אלא שנעלם ממנו (וכן מן הר"ש טרובי שהילדיסהיימר הלך בעקבותיו) מקורם. מפתח זה הכשיל גם את הרי"ן אפשטיין שכתב במאמר הנ"ל "שימושו של ה"ג וכו' (בתרביץ הנ"ל עמ' 153): "תניא ר' שמעון בן אלעזר אומר מסייעין וכו' — תוס' סנהדר' ריש פ"ט", והוא נגרר אחרי הערתו של הר"ש טרובי (קט"ו ע"א, הילדיסהיימר עמ' 476 הערה מ"ז), אבל באמת הכל נמצא אות באות (יחד עם המלה "תניא") בבבלי סנהדרין ל"ב ב', ובה"ג בוודאי לא שאב כאן מס' המעשים!

והנה ראשית כל עלינו לציין אותן הפיסקאות של התוספתא שבעל ה"ג

מראה את מקומם באופן מפורש. וכ"ה בה"ג ד"ו ל"ב ע"ד (ד"ב עמ' 163): תאני בתוספתא אין נוטלים עצים מן הסוכה וכו'. עיין ע"ז בתוס' ראשונים ח"א עמ' 209. ד"ו מ"ו סע"ג (ד"ב עמ' 228): תני בתוספתא האומ' תנו מאתים זוז וכו', עיין מ"ש ע"ז להלן עמ' 103. ד"ו פ"ה רע"ב: ותני בתוספתא אין בין זב לזבה אלא שהזב טעון ביאת מים וכו', עיין מ"ש ע"ז בח"א עמ' 230. ד"ו צ"ז רע"ד, כג"י כ"י פריס (לפי אפשטיין בתרביץ שם 151): תוספתא אין השואל רשאי להשאיל וכו', וכ"ה גם בד"ב עמ' 393, אלא שמקום זה מפוקפק, עיין אפשטיין הנ"ל (ונעלם ממנו שכן מפורש גם בה"ג ד"ב). ד"ו ק"ד ע"ג (ד"ב 474): ותני בתוספתא שטר שחתמו עליו חמשה עדים וכו', עיין מ"ש ע"ז להלן עמ' 150. ד"ו קט"ז ע"ג (ד"ב 488): תני בתוספתא הודאת בעל דין וכו', עיין מ"ש ע"ז להלן עמ' 105. ד"ב עמ' 329: ותני בתוספתא המביא גט מספינה וכו', עיין מ"ש ע"ז להלן עמ' 68. ד"ב עמ' 63: דתני בבריתא המברך על הפרות ועל המצוות וכו', עיין מ"ש ע"ז בח"א עמ' 238.

או שהוא פותח ב"תנא", ותניא, כדתניא. וכ"ה בד"ו ל"ג ע"א (ד"ב 183): תאנא ושויין שאין מולחין וכו', עיין מ"ש ע"ז בח"א עמ' 203. ד"ו ק"ח ע"ג: תניא חנניה בן חכנאי אומ' (בד"ב 500 חסרה המלה תניא), תוס' שבועות פ"ג. ד"ו ח' ע"ד (ד"ב 72) ותניא נמי גבי כלאים כל שחחילת בריתו מוציא עלין וכו', עיין מ"ש ע"ז בח"א עמ' 91. ד"ו פ"ה ע"א: כדתניא הדם והדיו והדבש והחלב יבשין חוצצין וכו', עיין מ"ש ע"ז להלן 658²⁵.

או שהוא פותח ב"תנו רבנן", ושנו חכמים. וכ"ה בד"ו י"ז ע"א (ד"ב 85): תנו רבנן מדליקין בפחילה המחורכת וכו', עיין מ"ש ע"ז בח"א עמ' 120-121. ד"ו י"ח רע"ד (ד"ב עמ' 93): תנו רבנן מצילין מיום טוב לשבת וכו', עיין מ"ש ע"ז בח"א עמ' 142. ד"ו ג' ע"א (ד"ב 245): תנו רבנן יש או חולצות או מתייבמות וכו', עיין מ"ש ע"ז להלן עמ' 18. ד"ו ג' ע"ג (ד"ב 247): תנו רבנן טומטום שקידש וכו', עיין מ"ש ע"ז להלן עמ' 24. ד"ו פ"ה ע"ב: ושנו חכמ' כל החוצץ בכהנים חוצץ בנדה ובגר וכו', עיין מ"ש ע"ז להלן 658³¹.

אבל מה שחשוב ביחוד לעניינינו הוא זה שבה"ג מסמך את דברי התוספתא לדברי התלמוד מבלי לציין את המקור כלל¹ ומבלי לפתוח אפילו בדיבורי הצעה תני,

(1) במבוא לספרי הירושלמי כפשוטו ח"א עמ' כ"ד כתבתי: "ביחוד צריך לשים לב לשינויים שבין הפוסקים והמפרשים בהערכת הירושלמי. הפוסקים מדויקים בעיקר למסור את דברי הירושלמי בדיוק בדברים הנוגעים להלכה, והמפרשים — בדברים הנוגעים לפירוש הסוגיא. וכן הדרשנים ובעלי המוסר מדויקים בדברי אגדה ומוסר" וכו'. אותם הדברים אני אומר גם על סיקאות התוספתא. אבל מעין זה אפשר לומר גם על הפסקאות הסתמיות שבדברי הראשונים. כלומר, הראשונים מעתיקים סתם מאותם המקורות שהם עוסקים בהם, שהם רגילים בהם יותר. אסתפק בדוגמא אופיינית אחת מן המשנה. שנינו במשנת ירים פ"ג מ"ה: שכל כתובים קדש ושיר השירים קודש קדשים. וכ"ה הגי' בכל הוצאות המשנה שבבבלי ושבמשניות (בשינויים קלים: הכתובים, הכתובין, וכדומה) וכ"ה אצל מפרשי המשנה, וכ"ה בהוצ' לו, קויפמן, כ"מ ופרמה, וכ"ה הגירסא במדרש שה"ש א' א' (י"א). וכן, כנראה היתה הגי' במדרש לפני רש"י בפירושו לשה"ש (עיי"ש בתחלתו). וכן מעתיק מפורש בשם מדרש חזית בדרשות ר' יהושע אבן שועיב

תניא, ת"ר וכדומה. כלומר, התוספתא היתה ידועה ומקובלת בישיבה, הברייתות שלה הוכנסו לתוך תלמודם באופן קבוע ושיטתי, והגאונים הכניסו לתוך "התלמוד שלהם" גם את התוספתא (עיי' ע"ז להלן).

וכן בד"ר י"ז ע"א: סך אדם עצמו שמן ומתחמם וכו', ועיין מ"ש ע"ז בח"א עמ' 122. ד"ר כ"א ע"ד (ד"ב עמ' 113): מפצעין באגוזים ומפרדין ברימונים וכו', עיין מ"ש ע"ז בח"א עמ' 141. ד"ר כ"ט ע"א (ד"ב עמ' 136): ישראל וגוי שהיו

ריש דרוש ליום אחרון של פסח (מ"ב ע"א). וכן מעתיק בהקדמת המאירי לפירושו למשלי בין מן המשנה ובין מן המדרש (עיי"ש עמ' 1 ועמ' 2), וכ"ה בתנחומא תצוה סי' ה' בדפוס קושטא ואילך, וכ"ה בהוצ' בובר שם ריש תצוה.

הרי לך שהג"י במשנה בטוחה בלי שום ספק כלל.

אבל בילקוט ריש שה"ש מעתיק מפסיקתא רבתי (בפסיקתא שלפנינו ליתא): ר' אלעזר בן עזריה עבד לה מחל' וכו' כל השירים קדש ושיר השירים קדש קדשים. ר' עקיבא אומר אין העולם כדאי כיום שנחן בו שיר השירים. וכן בפ' הרלב"ג לשה"ש (בתחלתו): ולזה אמרו ר"ל שכל השירים קדש ושיר השירים קדש קדשים, ירצו בזה שכל השירים אשר לשלמה קדש כי מאלו השירים דבר בזה הפסוק וכו'. וכן מעתיקים סתם כמעט כל מפרשי שה"ש: עיין בפ' ר' דון יחיאל ו' ע"א (בשם הרלב"ג), בספורנו, פי' ר"א גאליקו, אילת אהבים ועוד. וכן בפ' ר"י טריוויש ליוצר יום א' של פסח (מחזור רומי ח"א ס"ט ע"א): מצורף למה שאמרו ז"ל כל השירים קדש שיר השירים וכו'. וכן בפ' ר"י הכהן כתי' בריטיש מוזיאום (מרגליות ח"א עמ' 169): כבר ידעת אמרם ז"ל כל שיר קדש ושיר השירים קדש קדשים וכו', וכן בעשרה מאמרות להקראי כלב אפינדופולה כתי' לידן (לפי רשימת מש"ש עמ' 133): ולכן אמרו שכל השירים קדש ושה"ש קדש קדשים וכו'. וכן מעתיק סתם במדרש הנעלם מ' לך, ד"ר מ"ט ע"א: וללקוט שושנים ת"ח, כל השירים קדש ושיר השירים קדש קדשים. עכשיו נשאלת השאלה מניין לקחו כל הראשונים הנ"ל את הגי': כל השירים קודש וכו' אבל מכיוון שרוב המעתיקים גי' זו הם מפרשי שה"ש, הרי הדעת מכרעת שהם העתיקוה ממדרש שה"ש, ולפיכך העתיקוה סתם, מפני שהם עסוקים באותו עניין. ואע"פ שלפנינו במדרש שם הגי' היא כמו במשנה: "כל הכתובים" וכו', בכ"ז יש מקום לחשוב שלפניהם היתה הגירסא במדרש: "כל השירים" וכו'. וכן ראיתי מפורש בס' לקוטי שכתה ופאה י"ח ע"א: ובמדרש שיר השירים ר' עקיבא היה אומר לא היה העולם כדאי כיום שנחן בו שיר השירים שכל השירים קדש וכו' (ויש יסוד לחשוב שגם דברים אלו הן של ר' עזרא, עיין ג. שלום, כתבי יד בקבלה עמ' 1). אבל בהקדמת ר' עזרא לפירושו (המיוחס להרמב"ן) לשה"ש (ד' אלטונא ה' ע"א): ובמסכת ידים אמר ר' עקיבא שאין כל העולם כולו כדאי וכו' שכל הכתובים קודש וכו'. כלומר, בפ' האגדות של התלמוד הזכיר את גי' מדרש שה"ש (אבל בהזכרת המקור בפרוש), ובפ' לשה"ש ציין את גירסת המשנה (ג"כ בהזכרת המקור). מכך אתה למד שהפסיקאות הסתמיות הנ"ל של מפרשי שה"ש (או של המקובלים) לקוחות ממדרש שה"ש. המפרש היוצא מן הכלל לשה"ש שהזכיר את המקור הוא ר' יוסף טאיטצק בספרו לחם סתרים ז' ע"א: במדרש מיום שברא הקב"ה את העולם וכו' שכל השירים קדש וכו', וכמובן שאין זה סותר את דברינו, והכלל הנ"ל במקומו עומד: הראשונים מעתיקים סתם ע"פ רוב רק מן הספרים שהם עסוקים בהם ושהם רגילים בהם. ופסקאות סתמיות ממקור ידוע בספרי הראשונים מוכיחות על שימוש גדול במקור הנ"ל. ופסקאות סתמיות מן התוספתא מוכיחות על שימוש רגיל בתוספתא.

באין בספינה וכו', עיין מ"ש ע"ז בח"א עמ' 164 ואילך. ד"ו כ"ט ע"ג (ד"ב עמ' 139):
 איזה הוא שאור ואיזה הוא חמץ וכו'. הילדיסהיימר שהלך אחרי ר"ש טרוב ציין
 בהערה כ': "מכילתא בא". ולא דק, כי דברים אלה אינם במכילתא. אלא זו היא
 תוספתא מפורשת בריש ביצה, עיין מ"ש ע"ז בח"א עמ' 203 (ושם נשמט הציון
 לבה"ג ויש להשלימו מכאן). ד"ו, ל"ט ע"ד (ד"ב עמ' 196): הכל חייבין בקריאת
 מגילה וכו' ועיין מ"ש ע"ז בח"א עמ' 231. ד"ו מ"ו ע"א (ד"ב עמ' 226): והסופר
 מל"מ כדרכו וכו' עיי"ש, ועיין מ"ש ע"ז בח"א עמ' 240. ד"ו נ' ע"ב (ד"ב עמ' 246):
 אנדרוגינוס יש בו דרכים וכו', עיין מ"ש ע"ז בח"א עמ' 115 ואילך, אבל יתכן
 שברייתות אלו היו כבר נספחות למשנה בזמן קדום, עיין מ"ש ע"ז בח"א ריש עמ' 116.
 ד"ו נ"ח ע"ג: פקח שנשא חרשת וכו', כל הברייתות מתוספתא כתובות פ"א 260²⁶
 עד 261²⁶, כפי שרואים מהסדר והגירסא. ד"ו ס"ח ע"ג (ועיי"ש גם ק"ט ע"ד. ד"ב
 עמ' 502): האשה רשאה להנשא אפילו לסריס וכו', עיין מ"ש ע"ז להלן עמ' 22.
 ד"ו ע"א ע"ב: אין האיש כופה את אשתו וכו', עיין מ"ש ע"ז להלן עמ' 34. ד"ו
 ע"ד ע"ד: האומר תנו מאתים דינר לעניים וכו', עיין מ"ש ע"ז להלן עמ' 103.
 ד"ו פ"ב ע"א: האומר לחבירו צא וקח לי מקח פלוני וכו', תוס' כתובות פ"ד 244²².
 ד"ו פ"ח ע"ג (ד"ב עמ' 350): הכהן באחר ידו בלוח בנייר וכו', עיין מ"ש ע"ז כ"ז
 להלן עמ' 99 ואילך. ד"ו צ"ה ע"א (ד"ב עמ' 381): המוכר חפץ לחבירו על מנת
 ליתן לו מכאן ועד שנים עשר וכו', עיין מ"ש ע"ז להלן עמ' 119. ד"ו ק"א ע"א:
 איזהו ערער אמרו היאך קפץ פלוני לכהונה וכו', תוס' כתובות פ"ב, 262²⁴. ד"ו ק"ו
 ע"ב (ד"ב עמ' 434): כיצד אינו נוטף בראוי כבמוחזק וכו', עיין מ"ש ע"ז להלן
 עמ' 144. ד"ו ק"ח ע"א: העדי' שאמרו מעידין אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה וכו',
 עיין מ"ש ע"ז להלן עמ' 29. ד"ו ק"י סע"ב (ד"ב עמ' 451): גימוק או שהרקיב וכו',
 עיין מ"ש ע"ז להלן עמ' 150. ד"ו ק"כ ע"א (ד"ב עמ' 470): אין שואלין מעומד
 ואין משיבין מעומד וכו', עיין מ"ש ע"ז להלן עמ' 158. ד"ו קכ"ד סע"ב (ד"ב עמ' 481):
 שליח בית דין שהכה ברשות בית דין וכו', עיין מ"ש ע"ז להלן עמ' 73 ועמ' 92.
 ד"ו קל"ט ע"ג (ד"ב עמ' 598): מום שבגלוי הרי זה ישחט וכו' העושה מום בבצל
 מום וכו', עיין מ"ש ע"ז להלן עמ' 270. ד"ב עמ' 223: תורגמן העומד לפני חכם וכו',
 תוספ' מגילה, עיין מ"ש ע"ז בח"א עמ' 240. ד"ב עמ' 233: המעלה מזוהה בפתחו
 סכנה וכו', וכתב ע"ז המו"ל: דבריו סתומים וחתומים וכו', אבל ברור שכל דברי
 הבה"ג הם מתוס' מגילה, עיין מ"ש ע"ז בח"א עמ' 239.

לכסוף ע"י להעיר גם על דברי ה"ג, ד"ו מ' ע"א: והיוצאין בשיירא והמפרשין
 בספינה קורין מאחד עשר והילך. אמנם דברים אלו אינם נמצאים בתוספתא שלנו,
 אבל בשו"ת הרדב"ז ח"ה ג' אלפים רכ"ו: "ואני ראיתי בתוספתא כתיבת יד
 המפרש בים והיוצא בשיירה קורי' מ"א עד ט"ו, ברם גי' זו בתוספתא מתנגדת
 לכל כתי' שלנו ולכל גירסאות הראשונים, עיין בח"א עמ' 226, וכבר שערתי שם
 בעמ' 227 שהתוספתא כתי' הרדב"ז תוקנה ע"פ הבה"ג.

ולא רק מסמך היה בה"ג את ברייתות התוספתא לדברי התלמוד, אלא הוא
 משלב את דברי התוספתא לתוך המשנה. כן לדוגמא בד"ו ט"ו ע"ג (ד"ב עמ' 624):
 "דתנן הלל אומ' מלא הין מים שאובין פוסלין את המקוה וכמה הין שנים עשר
 פוג שמאי אומר תשעת קבין שהן פ"ו פ"ו פ"ו". והמלים שפירתי הן ע"פ התוס'.

וכל כך היתה התוספתא שגורה בפי הגאונים עד ששנו בארמית הלכות ע"פ התוספתא. וכן בד"ו ז' ע"ב (ד"ב עמ' 56): וכל אילן דנתרין טרפיה בסיתוא ופיישין גואזיה והדר מפיק טרפיה וכו', וכ"ז הוא ע"פ התוספתא כלאים שהביאה בה"ג עצמו להלן ח' ע"ד (ד"ב עמ' 72). עיין ע"ז בח"א עמ' 91. וכן בד"ו ע"ט ע"ד (ד"ב עמ' 330): והיכא דכת' גיטא כהילכת' באתואתיה ואית ביה גיהטא או מחקא או טישטשתא וכו', וכ"ז הוא ע"פ התוספתא גיטין, עיין מ"ש ע"ז להלן עמ' 80. וכן בד"ו ק"ח ע"ב (ד"ב עמ' 443): ומאי שנא מנימין גר מצרי דלא הוו שרו ליה למיעל בקהל עד שלשה דורות משום דאשכחן במצרי' דכדבדרינהו רחמנ' קבע להו דוכתא (הנכון הוא בד"ב: זימנא, וכ"ה בה' ראו עמ' 37: זמן) לאהדרינהו ואהדרינהו דכתיב והשבתי אתכם ארץ פתרוס. והנה נעלם מקור הבה"ג מהר"ש טרוביב ומר"ע הילדיסהיימר, אבל כבר ציינו הראשונים (עיין מ"ש ע"ז במקומו) שהבה"ג כיוון לתוספתא סוף ידיים: מצרי נתן לה הכתוב קצבה שנ' מקץ ארבעים שנה וכו'. וע"פ זה צריכים תיקון דברי ידידי ד"ר ב. מ. לוי' באוה"ג יבמות עמ' 172 הערה א', ובעיקר מ"ש במפתחות שם עמ' 353.

ויתכן ג"כ שמ"ש בה"ג ד"ו ק"ה ע"ד (ד"ב עמ' 432): מאן דכתב בשטר מתנה יהבית לפלוני ברי או לברתי וכו' הוא בעיקר ע"פ התוספתא כתובות פ"ה, עיין מ"ש ע"ז להלן עמ' 37-38.

דוגמא נפלאה בעניין שלנו הם דברי הבה"ג בה' רבית, ד"ו צ"ה ע"ב (ד"ב עמ' 382): אמר לו מה שאירש מאבא מכור לך מה שתעלה מצודתי מכור לך אסור מה שאירש מאבא היום מכור לך מה שתעלה מצודתי היום מכור לך מותר מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא אמ' ר' יוחנן וכו'. והנה ברור שבה"ג העתיק כאן את הבבלי ב"מ ט"ז א', אבל שם הגירסא: לא אמר כלום... דבריו קיימין, וכ"ה הגירסא גם בתוס' נדרים ספ"ו ובתוס' ב"מ פ"ד 380, ברם מתוס' ב"מ הנ"ל ששנתה ברייתא זו בתוך ה' רבית אנו למדים, כי התוספתא קשרה אחד בשני, אם המקח אינו קיים המעות הן לפי שעה מלוה, ואסור לו לפסוק על הפירות כל זמן שלא יצא השער, אבל אם דבריו קיימין, ויש כאן מכר ממש וקנה זה את הפירות מותר לו לפסוק, ואפילו להויל'. ונראה שעיקר ברייתא זו הוא בה' מקח וממכר, ולפיכך לא שינתה התוספתא את לשון הברייתא, אבל שנתה אותה גם בה' רבית, וממילא מובן שאחד תלוי בשני, ובעל ה"ג לא רק שהכניס ברייתא זו לה' רבית, אלא ששנה בפירוש: אסור... מותר!

דומני שדברים אלו מספיקים להוכיח לנו כי התוספתא לא היה "ספר" מקרי בישיבות הגאונים, אלא לימוד קבוע בתכנית של התנאים בישיבה. כי הרי סוף כל סוף התוספתא איננו ספר גדול כ"כ בכמות, ואם ננכה ממנה את הברייתות השנויות במשנה ובתלמוד, ואם נזכור את כלל הגאונים (המובא בס' סדר תנאים ואמוראים, ברסלוי עמ' 32, גיאויקה ח"ב עמ' 328): "תוספתא לא דבר קצוב הוא ולא דבר מסוים הוא וכו' יש מהם הלכה ויש מהן שאין הלכה. כיצד כל ברייתא שאין חולקין עליה בתלמוד הלכה כמותה כגון זו אדם שהוא בשדה ערום" וכו' (עיין ע"ז בח"א עמ' 16) ישאר לנו רק חלק לא גדול (לפי הערך) מהתוספתא שעל הגאונים היה להזכיר אותה בספריהם. ואם בכל זאת ספר כ"כ קדום כמו ה"ג מרבה להביא את הלכות התוספתא, הרי זה מוכיח כדברינו הנ"ל, ואין שום יסוד להניח

שהגאונים שאבו את דבריהם מכ"י שני, אלא ברור ששאבו מן המקור הראשון — מתוספתא ש"נו ממש.

מעתה ברור שאין שום צורך להוציא את דברי בן בבוי (שהזכרתי בתחילת דברי) מפשוטם, והפירוש הוא שרב יהודאי היה גדול במשנה ובתלמוד ובמדרש (ספרא, ספרי מכילתא — מדרשי הלכה) ובתוספות (תוספתא ש"נו) וכו'.

ובוא וראה שנשארה לנו עדות מפורשת על לימוד הישיבה בתשובת רב נטרונאי שבשע"ת סי' נ"ה: כך מנהג בבית רבינו בבבל לאחר שמתפללי' כל התפילה וגומרי' אותה עוסקי' בתלמוד, ותנאין עוסקין במשנה ובמדרש ובתוספתא עד ד' שעות וכו' (ועיין אוה"ג מגילה עמ' 41). הרי לך עדות ברורה ומפורשת שהתוספתא היתה בתכנית הלימוד הקבוע בישיבה. אבל מ"ש ידידי ד"ר לוין באוה"ג שם הערה ט' ש"מדרש" פירושו תלמוד אינו נכון, כי יש לפנינו כאן שני עניינים, בני הישיבה עסקו בתלמוד, במשא ומתן של הלכה, בברור הסוגיות, אבל התנאין, המשנים, שוני הכרייתות היו מציעים את המשנה, את מדרשי הלכה והתוספתא. ונאמנים עלינו דברי רש"ג באגרתו (הוצ' לוין עמ' 42, בנוסח הספרדי, והוא הנכון במקרה דנן): ובתר הכי אקבעון ספרא וספרי ותוספתא דגרסי להו רבנן, ועד השתא הכין תקנתא וכו', ועיי"ש היטב בעמ' 46 ועמ' 47.

וכן בתשה"ג הרכבי סי' ש"ל, סוף עמ' 156: ותנאיי דילן הכין תנו בתוספתא ואין מונין להן את היתירה. ותנאיי דילן, הם התנאים הקבועים של הישיבה ש"עד השתא הכין תקנתא", כסדר בית רבינו שבבבל שהעיד עליו רב נטרונאי. הרי לנו עדיות על לימוד קבוע של התוספתא בתחילת תקופת הגאונים (הבה"ג) וסופה (אגרת דרש"ג, ותשובת רש"ג ורב האי בתשה"ג הרכבי הנ"ל).

ועיין גם בסעדיאנה של שכתר עמ' 141 הערה 1, עיי"ש היטב, אלא שאין בידי לקבוע את זמן האגרת החשובה הזאת.

ולפיכך לא נתפלא על דברי הגאון שכתב (תשה"ג אסף ח"א סי' ו', מדעי היהדות ס"ב ריש עמ' 31, הוצאה מיוחדת ריש עמ' כ"ה): "וברייתא דתוספתא בהדא מילתא לא דיקא ולא משגיחין בה" (ועיין הפירוש הנכון בדברי הגאון להלן סוף עמ' 26, ודברי ידידי הרב ש. אסף בהערה 1 שם צריכים תיקון רב), כלומר, הגאון לא מצא לנחוץ להעתיק את דברי התוספתא, אלא רק רמו לה, מפני שהיתה שגורה בפי כל החכמים. אבל יתכן שהשואלים כבר הזכירו את התוספתא, ולפיכך לא העתיק אותה הגאון, ואין לא ראינו ראייה.

וכן בוודאי היתה התוספתא שגורה גם בפי שאר הגאונים, אלא שלצערינו אין לנו כל החומר של תשובות הגאונים, וכבר העירוני על פיסקאות התוספ' שבתשה"ג, על כל אחת במקומה. אלא שעלינו להניח מלכתחילה שלא כולם היו רגילים באותה מדה בתוספתא, שהרי גם בתקופת הראשונים אנו מוצאים חכמים שאין התוספתא מצויה כ"כ בספריהם (כמו הר"י מיגש, הרמ"ה, ובתקופה יותר מאוחרת, ר' אליהו מזרחי וכיוצא בהם), אע"פ שחכמים אחרים מבני זמנם מרבים להעתיק מן התוספתא. לבסוף עלינו לציין גם את רס"ג שמרבה להביא את התוספתא בתשובותיו לקראים, בפירושו לטהרות (והעירוני עליהם במקומם), את רב חפץ שבס' המצוות שלו העתיק מן התוספתא במדה גדושה, בין בהזכרת שמה בפירוש (ואלתוספתא פקאלת) בין בלי הזכרת המקור, כפי שאנו רואים מן הקטעים שפרסם הלפר בצופה האנגלי מהדו' חדשה

ח"ה עמ' 345 ואילך, וכבר העיר על מקורותיו הלפר בעצמו בהערותיו שם. אלא שעלינו להעיר שגם מ"ש הגאון (עמ' 434 שם): "ולמעמד כל שהוא" הוא בתוספת כלים ב"ב פ"ב, 592¹⁰. (הלפר העיר ע"ז שלא היה יכול למצוא את מקורו).

וכן רגיל רב האי בס' המקח והממכר להעתיק סתם מן התוספתא ולפתוח: דגרסינן, כדגרסינן, כמו שאמרו. וכיה שם בש"ד, ט' ע"ב: כדגרסי' רבן שמעון אומ' העוש' שדהו אפותיקי וכו', עיין להלן עמ' 42. שי"ג, כ"ח ע"א: וכדג' לקח הימנו עשר שדות וכו', עיין להלן עמ' 137. ש"כ, מ"ג סע"ב: וכדג' כל שאינו מכור בשדה וכו', עיין להלן עמ' 138. שם מ"ו ע"א: דגרסי' מכר את העול וכו', עיין להלן סוף עמ' 138. שם: כדגרסי' המוכר שפח' וכו', עיין להלן עמ' 139. שם: כדג' שפח' מעוברת אני מוכר לך, עיין להלן עמ' 139. ש"מ, ע"ה ע"ב: כדגרסינן האוכל' שדה מחמת אונו וכו', עיין להלן עמ' 136. ש"מ, ע"ח ע"א: כדג' לוקח ממנו לגין וכו', עיין להלן עמ' 119. ש"מ, ע"ט ע"ב: כדגר' אין פוסקי' על החלב וכו', עיין להלן עמ' 119. שם: כדגר' אומר אדם לחברו וכו', עיין להלן עמ' 119. ש"ט, צ"א ע"ב: כדג' ר' יהודה מתיר את הקשה ברך וכו', עיין להלן עמ' 110. צ"ו ע"ב: כמו שאמרו אומ' אדם לחברו וכו', עיין להלן עמ' 119. וכן במשפטי שבועות ט' ע"ב: כמו שאמרו הודאת בעל דין וכו', עיין להלן עמ' 105.

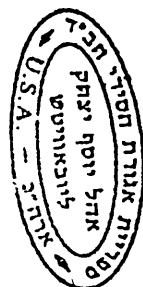
עכשיו נחזור לדברי הרי"ן אפשטיין (שהזכרתי בתחילת דבריי) שכתב: "וגם תני שבר"ח וראבי"ה מוכיח שנעתק מן הירוש', שאין דרכו של ר"ח (הפיוור שלי) לומר כך בציטטים מתוס', אלא: תני בתוספתא, וכדומה" (דברים אלה של אפשטיין נאמרו רק דרך אגב בהערה, ותשובתי כאן אינה שייכת לעיקר מאמרו החשוב שם). והנה ראינו שכבר הגאונים העתיקו מן התוספתא סתם ופתחו ב"תנא", תניא וכדומה, אבל בעיקר וביחוד היה דרכו של הר"ח לעשות כן, להעתיק מן התוספתא סתם, לפתוח ב"תנא" ולהסמיך אותה לסוגיית הבבלי. דרכו זו של הר"ח (שקיבל אותה, כנראה, מן הגאונים) גרמה שכמה ברייתות של התוספתא נכנסו לתלמוד שלנו, עיין ע"ז להלן.

והרי לך כמה פיסקות של הר"ח שכתב סתם "תנא", תניא, דתניא, והכוונה לתוספתא: שבת כ"ט ב': תנא נותנין טיט או חרסית תחת [הנר] או גרגיר מלח או גריס של פול וכו', והכוונה לתוס' שבת, עיין מ"ש בח"א עמ' 121. שם, נ"ב ב': תנא ומכניס חבילין לתוך ידו ובלבד שלא יכרוך וכו', תוס' שבת, עיין מ"ש ע"ז בח"א עמ' 124. שם, נ"ד א': תנא [לא] יצא הגמל במטולטלת בחטרתא שתכנס בו הרוח וכו', תוס' שבת, עיין מ"ש ע"ז במקום הנ"ל. פסחים נ"א ב': כדתניא ספיחי שביעית אין תולשין אותן ביד וכו', תוס' שביעית ספ"ה, עיין מ"ש בח"א עמ' 80. שם, נ"ג ב': אבל מדליקין בפונדקאות ובבתי המים, תוס' פסחים פ"ב 159²². שם, ס"ו ב': תניא אמר להם מקובל אני מרבתי שהפסח דוחה שבת וכו', תוס' פסחים פ"ד, עיין מ"ש בח"א עמ' 173. שם, ע"ג א': ותנא כל הזבחים שיעלו לגבי המזבח ונמצאו פסולים וכו', תוס' זבחים פ"ט, 493²⁵. שם, קכ"א א': תנא איזו היא ברכת הזבח וכו', תוס' סוף פסחים, עיין מ"ש בח"א עמ' 179. סוכה מ"ח א': תנא ההלל י"ח ימים ולילה אחד וכו', תוס' סוכה פ"ג, עיין מ"ש ע"ז בח"א עמ' 200. ביצה כ"ב א': ותנא של בית ר"ג לא היו זוקפין את המנורה ביו"ט ומעשה וכו', תוספתא ביצה 204¹⁰, עיין מ"ש ע"ז בח"א עמ' 207. שם ל"ב א': דתניא אין פותחין

הלפסין סתומים רשב"ג מתיר, עיין מ"ש ע"ז בח"א עמ' 210. חגיגה כ"ז א': ותניא שלחן שנטמא מטבילין אותו בזמנו אפי' בשבת וכו', עיין מ"ש ע"ז בח"א עמ' 249. גיטין (לפי תורתן של גאונים וראשונים ח"א הוצ' הרב אסף עמ' 187): ותנא (גט) מקושר הדיינים חותמין מבפנים והעדים מבחוץ אמרו לו כול'. וכוונתו לתוס' שביעית, עיין מ"ש בח"א עמ' 84. סוטה כ"ו ב' (לפי ערוך ערך שחף ותוס' שם ד"ה שחוף): דתניא איזהו מרוח אשר זה הקליטס וכו', תוס' בכורות פ"ה 539^ה. סנהדרין ט"ו א': תני רשב"ג ור' אלעזר בר' צדוק אומרים אין מעברין את השנה וכו', תוס' סנהדרין ספ"ב, עיין להלן עמ' 153. חולין, סוף אילן טריפות (לפי הרשב"א שם ס"ה א' ד"ה מתני'): תנא אלו הן הקשקשים שמלוכש בהן וכו', תוס' חולין פ"ד, עיין מ"ש ע"ז להלן עמ' 233. שם, קל"ד ב' (נתפרסם ע"י ד"ר לוין בסה"י לכבוד הרב פישמן עמ' ע"ז): דתניא מתנות אין בהן משום קדושה אפילו מוכרן לגוי וכו', עיין להלן עמ' 242. ובדרכו זו של הר"ח הלך גם הרי"ף. עיין מ"ש להלן בעמודים 18, 76, 105, 110, 122, 179 (תשובת הרי"ף בעיטור ח"א, ד"ר ס"ה ע"א), ועיין גם בח"א עמ' 71. והנה שיטה זו להבליע בתוך הבבלי את דברי התוספתא מבלי לציין את מקורה גרמה שתוספות אילו נכנסו לתוך הבבלי, מפני שחשבו שכן גרס הר"ח בבבלי. כן לדוגמא בר"ח שבועות י"ג ב': תנא חומר בשעיר מיוה"כ שהשעיר מכפר מיד וכו'. והנה כמה מן הראשונים גרסו כן בבבלי שבועות שם, ורש"י מחק גי' זו (עיין מ"ש בח"א עמ' 196). אבל ברור לפי הנ"ל שהראשונים גרסו כן לפי הר"ח, והר"ח כדרכו תמיד הסמיק לסוגיית הבבלי את התוספתא בסוף יומא ופתח ב"תנא", ולא היתה לפניו כ"ז בבבלי, אלא כג"י רש"י. וכן בר"ח ב"ב צ"ו ב' (לפי נ"י שם פ"ו ריש ס' תתי"ג): תנא יתר ע"כ מחזיר את השאר ונוטל את הדמים ממנו. אבל ברשב"ם שם: ה"ג בפירוש ר"ח תנא יתר על כן בכולן מחזיר את השאר ונוטל את הדמים ממנו. וברייתא מצאתיה בתוספתא, ויש ללמוד דבספרים שלהם כתובה וכו'. ועיין מ"ש ע"ז להלן עמ' 142. וכן בר"ח שבועות י"ב ב': תנא לא הוקדש אלא לכפר על מזבח החיצון. וכ"ז הוכנס גם לתלמוד שלנו, אלא שהוקף ע"פ המהרש"ל, ועיין דק"ס עמ' 18 הערה ק', אבל לפי דברינו הנ"ל ברור שהר"ח הסמיק לבריייתא שבבבלי את התוספתא בשבועות פ"א, 445^ה, אבל מעולם לא גרס כן בבבלי, והסופרים טעו וחשבו שכן היתה גירסתו בבבלי. וכן גם בר"ח פסחים כ"ח א': ת"ר אשם תלוי וחטאת הבאה על הספק וכו', ויתכן, שעל פיו הוסיפו כן בגמרא שלפני בעל שטמ"ק בתמורה ל"ד א', עיין מ"ש ע"ז להלן סוף תמורה עמ' 288.

וכן בשו"ת ר"א בנו של הרמב"ם עמ' 186: והוסיף התלמוד על זה ראווה שנים שנתיחדה עמו צריכה ממנו גט שני. ובגמרא שלפנינו אין זכר מזה, אלא שכן הוא בתוספתא גיטין, 331^ה, והרי"ף שם בפ"ו סוף ס' תקל"ג הסמיק תוספתא זו (מבלי לציין את מקורה) ישר לסוגיית הבבלי, ולא רחוק כלל בעיני ששאב את דבריו מהר"ח. ואיכ"ש לפנינו אותה העובדא: הר"ח מסמיק סתם את התוספתא לבבלי, והסופרים אח"כ מכניסים כ"ז לבבלי עצמו.

ומי יודע כמה הוספות יש לנו בבבלי ע"פ הנ"ל. כן לדוגמא בביצה ל"ו ב' (בריי"ף וכמה ראשונים, עיין מ"ש בח"א עמ' 123): תניא נמי הכי גרף של רעי ועביט של מימי רגלים וכו', וכן גרס גם הרי"ח עיי"ש (א"א. שיש השמטה בדבריו), וצ"ע אם יש השמטה בגמרא שלנו, או שהראשונים הוסיפו ע"פ הר"ח שהביא את התוספתא שבת 114^ה.

וכן בשבת קכ"ה ב' בגליון כ"מ (דק"ס 285): תניא נמי הכי מודים חכמים לר' אליעזר שאין עושין אהל עראי ביו"ט ואין צ"ל בשבת לא נחלקו אלא להוסיף שריא אומר אין מוסיפין ביו"ט ואין צ"ל בשבת וחכ"א מוסיפין בשבת ואין צ"ל ביו"ט. ולפנינו אין זכר מכל זה, ולא רחוק בעיני שזו היא הוספה ע"פ בה"ג ד"ו י"ט ע"ב, ד"ב עמ' 98, ובאמת בעל ה"ג כיוון ב"תניא נמי הכי" לתוספתא שבת 127²⁷ ומקבילה בסוכה פ"א, וטעו וחשבו שכן גרס בבבלי, ממש כהנ"ל. ובוודאי ימצאו הרבה כיוצא בזה, וצ"ע בדבר.

סוף דבר, נמצאנו למדים באופן ברור שמעולם לא פסק לימוד התוספתא מחכמי הישיבות, שהגאונים והראשונים הביאו להלכה, פירשו והשלימו על פיה את הברייתות שבבבלי, למדו אותה ושקדו עליה, ותפילה אחת בפינו שנזכרה לראות אותה בהוצאה מתוקנת ונכונה כפי שיצאה משיבות התנאים.

ראשי תיבות וקיצורים

מקינ - מקיצי נרדמים.
 מיש - מצפה שמואל.
 משיש - מה שכתבתי (שכתוב) שם.
 משה שטיינשניידר.
 נועי - נועם ירושלמי.
 ניי - נימוקי יוסף.
 נתי - נתיבות ירושלים.
 סי - ספר, סדר.
 סהי - ספר היובל.
 סהימ - ספר המצות.
 סהיש - ספר השטרות.
 סיו - ספרי זוטא, סגנון זה.
 עבוהיק - עבודת הקודש.
 עיי - עין יעקב.
 פיהיג - פירוש הגאונים.
 פיהימ - פירוש המשניות.
 פיימ - פני משה.
 צ. - צוקרמנדל.
 קיא - קרבן אהרן, קונטרס אחרון.
 קגינ - קטעים מן הגניזה.
 ק"ע - קרבן עדה.
 ראימ - ר' אליהו מזרחי.
 ריג - רבינו גרשום.
 רדיף - ר' דוד פרדו.
 ריה - רבינו הלל.
 רוזף - ר' זכריה פרנקל.
 ריבמיץ - ר' יצחק בן מלכי צדק.
 ריציג - ר' יצחק בן גיאח.
 רמאיי - ר' מאיר יונה.
 רמאיש - ר' מאיר איש שלום.
 רשיס - ר' שלמה סיריליאו.
 שבהיל - שבלי הלפט.
 שוי - שורה.
 שטמיק - שטה מקובצת.
 שייק - שירי קרבן.
 שלטהיג - שלטי הגבורים.
 שמיר - שמות רבה.
 שנויס - שנוי נוסחאות.
 שרייר - שרידי הירושלמי.
 תוהיא - תורת האדם.
 תוהיב - תורת הבית.
 תויי - תוספות ישנים.
 תויכ - תורת כהנים.
 תיי - תמת ישרים, תרגום ירושלמי.
 תימ - תכלת מרדכי.
 תשהיג - תשובות הגאונים.

אהציו, אהצוי - אהבת ציון וירושלים.
 אוהיג - אור הגנוז, אוצר הגאונים.
 אויז - אור זרוע.
 אויש - אור שמח.
 איח - ארחות חיים.
 בהיג - בהלכות גדולות, בעל הלכות גדולות.
 גיי - גירסא, גירסת.
 גנויש - גנוי שכטר.
 ד (בלי סימן קיצור) - תוספתא דפוס ראשון.
 ד' (עם סימן קיצור) - דפוס, דפוסים.
 דיב - דפוס ברלין.
 דיו - דפוס ווינה, וויניציאה.
 דיח - דפוסים חדשים.
 דיל - דפוס ליפסיאה, למברג.
 דיג - דפוס נפולי.
 דיס - דפוס סביוניטה.
 דיק - דפוס קושטא, דפוס קרימונא.
 דקיס - דקדוקי סופרים.
 ד"ר - דפוס ראשון, דברים רבה.
 הגהימ, הגימ - הגהות מיימוניות.
 וייר - ויקרא רבה.
 חיד - חסדי דוד.
 טהיד - טעות הדפוס.
 טיס - טעות סופר.
 כיא, כיב - כרך א', כרך ב' וכו'.
 כיו - כל זה.
 כיא - כתב יד אוקספורד.
 כיו - כתב יד ווינה.
 כיל - כתב יד לונדון, ליידן.
 כימ - כתב יד מינכען.
 כיג - כתב יד קויפמן, עיין בתוספתא עמ' 345.
 כיס - כתב יד סיריליאו.
 כייע - כתב יד ערפורט.
 כימ - כסף משנה, כמה מקומות.
 כנהיג - כנסת הגדולה.
 כסיו - כסגנון זה.
 כפויפ - כפתור ופרח.
 מיא - מצפה אריה.
 מיב - מנחת בכורים.
 מהיג - מדרש הגדול.
 מהיפ - מראה הפנים.
 מ. ה. מיח - מכתב חדשי.
 מחויר - מחזור ויטרי.
 מלאיש - מלאכת שלמה.
 מניב - מנחת בכורים.
 מנוהימ - מנורת, המאור.
 מייע - מכתב עתי.

יבמות

פ"א

עמ' 241

1 אימתי אמרו אם מתו וכו'. רי"ף פ"א סי' ד' בשם התוספתא, וממנו במאירי י"ג א' הוצ' אלבק עמ' 66 וברא"ש פ"א סי' ח' ועיין ג"י ברי"ף שם. אבל מ"ש בביאורי מהר"י איסרלין לרש"י סוף קדושים: כדאיתא בתוספתא בריש יבמות, וכן העתיק משמו גם בצידה לדרך (לבעל הבאר שבע). קמ"ג ע"ג, אינו אלא ט"ס וצ"ל: בתוספות, עיי"ש בתוס' ב' א' ד"ה אשת אחיו.

4 ובין לאחר מיתת הבעל וכו'. רי"ף הנ"ל, תוס' ב' ב' ד"ה או, י"ב א' ד"ה תני, תוס' חד מקמאי שם, או"ז ח"א סי' תקצ"ו, פ"א ע"א, רמב"ן ב' סע"ב, ריטב"א ב' ב' ד"ה או, מאירי הנ"ל, שם עמ' 9, מרדכי פ"א סי' א', רא"ש הנ"ל ותוס' הרא"ש ב' א' ד"ה וכו', רבינו ירוחם סי' חוה נתיב כ"ה ח"א.

4/5 ולא מיאנה צרתה חולצתו וכו'. וכ"ה ברי"ף, רא"ש, ומאירי הנ"ל בשו" 1, אבל בד: ולא מיאנה ומת צרתה חולצת וכו'. ואולי צ"ל: ולא מיאנה ומתה, עיין ירוש' פ"א ה"ב ב' ע"ד, ה"ג, ג' ע"א. והגר"א ז"ל מחק כל פסקה זו (וטעמו, בוודאי, מפני שישנה במשנה).

28 אף על פי שנחלקו בית שמאי וכו'. כל הברייתא עד להלן שו" 3 נעתקה בילקוט המכירי משלי כ"א ב', י"ט ע"ב בשם התוספתא.
30/31 אלא נהגו אמת ושלום ביניהם וכו'. בויכוח לאחד מתלמידי רב סעדיה שנתפרסם ב-ZFHB ח"י עמ' 50: וקא"ת אלתוספה במתל הדא וזאדת אילא נהגו שלום ביניהן כל ימיהן לקיים מה שכתוב והאמת והשלום אהבו.

פ"ב

עמ' 242

23 אלמנה לכהן גדול וכו'. רמב"ן פ"ד א' ד"ה ואין, רשב"א כ"ב ב' ד"ה הא כיצד, פ"ד א' ד"ה אין, פ"ז ב' ד"ה לא, מאירי כ"ב א' הוצ' אלבק סוף עמ' 100, שם פ"ז ב' עמ' 320, ריטב"א כ"ב ב' ד"ה ואין. ועיין להלן. ועיין בבלי פ"ה א' ובה"ג הוצ' מק"נ עמ' 278 ובה' ראו עמ' 86.

שם: וחלוצה לכהן הדיוט, במאירי הנ"ל: והא דתני בה חלוצה אפשר דאשגרת לישן הוא. וברשב"א פ"ז ב' ד"ה לא: דגרסינן בתוספתא דמכילתין פ"ב וכו'. וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתונה לישראל וכו', וכ"ה במאירי עמ' 320 הנ"ל, וכן בה"ג וה' ראו הנ"ל.

24 וזכאי במציאתה. מאירי פ"ז ב' עמ' 320 הנ"ל (למעלה שם). נ"י כתובות ק' ב' (אשי ה', קי"א רע"ג).
שם: ובמעשה ידיה. ריטב"א פ"ה א' ד"ה ותימא, וממנו בנ"י הנ"ל ובנ"י ספ"ט סי' קי"ד.

25 ויורשה. עיין מ"מ פכ"ב מה' אישות ה"ד.
שם: ומיטמא לה. וכן מעתיק ברשב"א כ"ב ב', פ"ד א' הנ"ל, מאירי ריש עמ' 101 הנ"ל, ריטב"א כ"ב ב' ד"ה ואין, שם פ"ה א' ד"ה ולא, נ"י כתובות הנ"ל. אבל בד וכ"ז כאן: ואין מטמא לה. וכן במס' שמחות פ"ד ה"ד, הוצ' היגר עמ' 117: אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה וכו' ולא מטמא. וכן מעתיק מן התוספתא ברמב"ן פ"ד א' הנ"ל: ויורשה ואין מטמא לה וכו'. וכן ברשב"א כ"ב ב' הנ"ל מחליט בסוף: ובתוספתא לא גרסינן גבי אלמנה לכהן גדול יורשה ומיטמא לה, אלא יורשה ואינו מיטמ' לה וכו' וכן מצאתיה במקצת הנוסחאות. ושם פ"ז ב' ד"ה לא: בתוספתא וכו' יורשה ואינו מטמא לה וכו'. כך מצאתיה בנוסחאות מדוקדקות. וכן במאירי עמ' 101 הנ"ל: ומתוך כך יש שאין גורסין בברייתא ומיטמא לה, אלא יורשה ואינו מיטמא לה וכו'. וכן בריטב"א כ"ב ב' סד"ה ויש: והנכון דבתוספתא ה"ג ויורשה ואינו מטמא לה. וכן מעתיק בדף פ"ז ב' ד"ה ולא, וכן מעתיק בנ"י רפ"י (במשנה), ועיי' בשו"ת הגאונים הלכות פסוקות סי' צ'.
27 ויורשה ומטמא לה. וכן ברמב"ן, רשב"א, מאירי וריטב"א הנ"ל.

עמ' 243

4/5 יש או חולצות או מתייבמות וכו'. בה"ג ה' יבמות ד"ו נ' ע"א, הוצ' מק"נ עמ' 245, ה' ראו 116: ת"ר יש או חולצות או מתייבמות וכו', ועיין מקורות לקורות דיני נשים ועריות וכו' הוצ' מרקון 151. וכן מעתיק את כל הבריתות עד סוף הפרק ברי"ף ספ"א סי' י' ופותח בת"ר כמו בה"ג הנ"ל. וממנו גם במאירי כ"ב א', עמ' 98, רא"ש פ"א סי' ט', רבינו ירוחם סי' חוה נתיב כ"ה ח"א, ועיין רמב"ם פ"ו מה' יבום וחליצה ה"ב ואילך ובמ"מ שם, ועיין נ"י ברי"ף במקומו שם. ועיין סה"מ להרמב"ם שרש ז', הוצ' הגר"ח ה"לר ה' ע"ג.

וראיתי בשו"ת הרלב"ח סי' ל"ה, נ' ע"ד: גם הרי"ף הביא בהלכות בריתא ספ"א איני יודע מקומה בתלמוד או אם היא בתוספות או בבריתא תנו רבנן יש חולצות ומתייבמות וכו', ולפלא שנעלם ממנו לרגע כי תוספתא ערוכה היא כאן.
7/8 החרשת והשוטה וכו'. בה"ג ד"ו נ"א ע"ב, הוצ' מק"נ עמ' 250, תוס' הרא"ש מ"א ב' ד"ה אילימא.

8/9 עקרה או זקנה וכו'. או"ז ח"א סי' תשל"ט ק"ג ע"ג, אגודה פ"ד סי' נ"א, פ"ג ע"ב. ועיין בה"ג הנ"ל נ' ע"ב, הוצ' מק"נ עמ' 246, ה' ראו עמ' 116.

9 יש או חולצין או מתייבמין וכו'. בה"ג הנ"ל, נ' ע"ב, הוצ' מק"נ עמ' 246, ה' ראו סוף עמ' 116.

12 החרש והשוטה מייבמין ולא חולצין, וכ"ה ברי"ף הנ"ל והנמשכים אחריו, וכ"ה בה"ג הוצ' מק"נ עמ' 250. ובה"ג ד"ו נ"א ע"ב: חרש וקטן מייבמין ולא חולצין. ועיין בה"ג לעיל שם ד"ו נ' ע"ב, הוצ' מק"נ עמ' 246, ה' ראו עמ' 117, ועיין מ"ש להלן 253.

פ"ג

- 26 שאלו את ר' אליעזר וכו'. עיין ר"ח יומא ס"ו ב', [ערוך ערך פלן א', תוס' יומא ס"ו ב' ד"ה פלוני, ריטב"א שם ס"ו סע"ב.
28 מה הוא לגדל כלבים וכו'. להלן ב"ק 362³¹: ר' אליעזר אומ' המגדל כלבים כמגדל חזירים, ולהלן 398³¹: ר' אלעזר אומר מגדל דבורים כמגדל כלבים.

פ"ד

עמ' 244

- 9 שניהם אסורין. בכ"ע: מותרין, וגי' נכונה היא, ובחנם דחה אותה צ. למטה.
19 בור קרוב לאמה מחמלא ראשון וכו'. להלן ב"מ פ"א 396.
21 בעל חוב ויורש שקדם אחד מהם והחזיק במטלטלין הרי זה זריז ונשכר. כ"ז ליתא בר, אבל היה גם לפני הראשונים, שכן כותב בשו"ת מהר"ם ב"ב סי' תתס"א: דתניא בעל חוב ויורש שקדם אחד והחזיק במטלטלין זריז ונשכר. ובהערות ב"ר שם: לשון זה לא מצאתי וכו', וברור שכיוון לתוס' שלנו, ועיין ב"ר שם שציין לירוש' כתובות פ"ח ה"י, ל"ב ע"ב, שם פ"ט ה"ג, ל"ג ע"א אלא שהי' צריך לציין לק"ע שם, ולא לפ"מ!
22 צא וקח לי מקח פלוני וכו'. בה"ג ה' קידושין, ד"ו פ"ב ע"א.
23 הפודה את השבויה וכו'. כל הבריות ברשב"א כ"ה ב' ד"ה הא, מאירי שם הוצ' אלבק עמ' 114.
24 המעיד על השבויה וכו'. רמב"ן כ"ה ב' ד"ה הא, רשב"א ומאירי הנ"ל, ריטב"א שם ד"ה איבעי (מ"ה רע"ב), ועיין להלן.
25 הרי זה לא יכנס אם כנס לא יוציא מת הרגתו וכו'. בד: לא ישא את אשתו מת הרגתו וכו'. והנה המלים "אם כנס לא יוציא" לא היו לפני הרמב"ן, הרשב"א, המאירי והריטב"א הנ"ל, שהרי הם רוצים להוכיח מן התוספתא ששאלת הגמרא (כ"ה ב') "כנס מהו", מוסבת רק על חכם ולא על מביא גט והרגנוהו, ולפי הגירסא שלפנינו הרי מפורש לא כדבריהם.
ולא עוד אלא שברור כי לפני הרמב"ן חסרו בתוספתא שתי הבבות של המביא גט והרגנוהו שהרי הוא מחלק שם בין חכם ובין מעיד על השבויה ונטען ואינו מזכיר כלל את שתי הבבות, וכן חסרו שתי בבות אלו לפני הריטב"א הנ"ל, שכן הוא כותב: דבתוספתא קתני החכם שאסר את האשה ונ[טען] מן הנכרית ומן השפחה וגוי ועבד שבאו על בת ישראל ונתגירו שאם כנסו לא יוציאו ולא קתני בהם המביא גט והאומר הרגתו הרגנוהו אלמא בהנהו אם כנס יוציא וכו'.
ולפני הרשב"א והמאירי הנ"ל חסרה רק הבבא הראשונה כפי שרואים ברור מן ההעתיקה של הרשב"א וגם מן ההוכחה שלו, והיינו שאינו כותב אצל הרגתו והרגנוהו "ואם כנס לא יוציא" וכו', ואינו מזכיר כלל את הבבא של מביא גט. וכן מפורש במאירי הנ"ל: וכן לא שנו בה זו של מביא גט וכו'. ודברי אלבק שם בהערה ר"י צריכים תיקון לפי זה.
והענין מתבאר מאליה שהי' לפי גי' ד לשון התוספתא הוא ממש לשון המשנה ואינו אלא פיסקא ממנה ולפיכך קיצרו הסופרים והתחילו רק מדברי ר' יהודה שלהם

נסמכת הבבא של מעשה בלסטים אחד וכו'. ולפני הרשב"א והמאירי קיצרו רק את הבבא הראשונה והתחילו: מת הרגתיו וכו'.

29 הניטען מאשת איש וכו'. רמב"ן כ"ד ב' ד"ה הא גיורת, רשב"א הנ"ל, שם בסוף הדיבור, מאירי וריטב"א הנ"ל.

30 הניטען מאשה וכו'. ס' יראים עמוד העריות עמ' 34, הראשונים הנ"ל, ריטב"א כ"ו א' ד"ה והא, נ"י ספ"ב סי' כ"ז, מ"מ פ"ב מה' איסורי ביאה סה"א.

עמ' 245

- 1 ישראל שבא על שפחה וכו'. רמב"ן כ"ד ב' הנ"ל, רשב"א שם ד"ה ואקשינן.
- 3 ואם כנס לא יוציא. ליתא בד וכיו, אבל היה לפני הרשב"א, מאירי וריטב"א הנ"ל. אבל יתכן מאד שלא היה לפני הרמב"ן כ"ה ב' הנ"ל.
- 8 יש זריו ונשכר וכו'. בר"ח פסחים נ' ב': תוספתא בתחלת יבמות יש זריו ונשכר דעביד מלאכה כל יום וכו', והכניס את פירוש הבבלי שם לתוך התוספתא.

פ"ה

11 ארבעה אחים שנים מהם וכו'. כל הברייתא להלן 458:8.

עמ' 246

- 1 ועמר אחד מבעלי אחיות וכו'. ברשב"א ל' ב' ד"ה הגרשי: ועוד שמצאתי בתוספתא בפ"ה דמכלתין מת נשוי נכרית ועמד א' מבעלי אחיות ולא הספיק לעשות מאמר ביבמתו עד שמת נכרית זו או חולצ' או מתיבמת עשה בה מאמר וכו' אלא שאפשר לומר דתנא דהא ברייתא ס"ל אין זיקה.
- 17 שני אחים נשואין שתי אחיות וכו'. כל הברייתא ברשב"א ל"ב א' ד"ה הא, מאירי שם עמ' 142, ריטב"א שם ד"ה תנו, ועיין מ"ש להלן.
- 19 משום אשת אח ומשום אחות אשה. לפי ר"ח שהובא בראשונים הנ"ל, התוספתא היא כפשוטה שאפילו בא עליה לאחר מיתת אשתו חייב משום אחות אשה, ולפי זה יוצא לנו חידוש גדול שמיתת אחותה אינה מתירתה אלא כשהיא מותרת לגמרי, אבל אם יש עליה איסור אחר אין מיתתה מתירתה. אבל הרשב"א והריטב"א הנ"ל חלקו על הר"ח, ופירשו שהתוספתא היא לצדדין, והיינו דווקא אם בא עליה בחיי אשתו עיי"ש.
- וברור בעיני שתוספתא זו הובאה גם בירושלמי פיג הי"ב, ה' ע"א, אלא שהסופרים לא הבינו אותה והכניסו לפניו את הפיסקא של מי"ב, אבל באמת היא שייכת לסוף הי"א ולמשנה י"א, ועיי' זה יוסרו הדחוקים של המפרשים שם.
- 20/21 משום זרות... ומשום טומאה. ואפילו ר"ש אינו חולק על עצם הדין, אלא מפני שאין איסור חל על איסור, אבל עיין להלן ובחים פי"ב 498:9 ורמב"ם פ"ט מה' ביאת מקדש הי"א.

עמ' 247

פ"ן

3 מה הוא למוזנות וכו'. עיין מ"ש להלן 266¹⁵.
 13 היתה אחת מהן אסורה וכו'. רמב"ן מ"ד א' ד"ה הא דתנן, מ"מ פ"ז מה' יבום ה"י.

15 איסור מצוה ואיסור קדושה וכו'. ברמב"ן הנ"ל מוכיח מכאן נגד דעת הרמב"ם פ"ז מה' יבום ה"י שאומר כי גם באיסור מצוה ואיסור קדושה נוהג הדין של חליצה פסולה חוזרת על כל האחין, והרי כאן אנו רואים מפורש שאם חלץ לה נפטרה צרתה, ועיין הרב המגיד שם. וכן בשו"ת הרשב"א ח"ד סוף סי' צ"ו: דלא אמרינן חליצה פסולה אינה פוטרת צרתה אלא בפסול הבא מחמת זיקה בצרות אחיות אי נמי וכו' אבל שאר פסולין לא וכו' וכן משמע מן התוספתא. וכיוון לתוספתא כאן. 22 ר' יהודה מתיר להתארס ולהתנשא וכו'. רמב"ן כתובות פ"ו סעי' ד"ה יתומה (והפסיקו שם בדפוס בציון הדף פ"ז א' ובדיבור המתחיל הגיורת, אבל באמת הכל המשך הפיסקא של התוספתא), ועיין היטב בשטמ"ק שם פ"ז א' ד"ה יתירות (בשם הרמב"ן). וכן מציינים לגירסת התוספתא ברשב"א כאן פ"ד ב', ובריטב"א ותוס' הרא"ש מ"ב ב', ועיין רשב"א שם.

23 בכרם ביבנה. ברמב"ן הנ"ל: בכרם ביבנה, אבל בשטמ"ק הנ"ל בשמו: בכרם ביבנה.

24 הגיורת והשבויה וכו'. עיין רמב"ן הנ"ל, תוס' פ"ד ב' סד"ה אבל ותוספ' כתובות פ"ז א' ד"ה צריכות.

26 וכולן לא ינשאו וכו'. ס' הישר לר"ת פ"ג ע"ד, הוצ' מקנ"ע עמ' 177, אר"ז ח"א סי' תרל"ד, פ"ז ע"ג.

עמ' 248

5 היבמה לא תחלוץ וכו'. תוס' רי"ד מ"א ב', י"א ע"ג, כל הברייתא עד שו' 9.
 6 מעשה ברופא וכו'. בתוס' רי"ד הנ"ל: מעשה בא' שהלך למדי'ה וכו'. ובמרדכי סוף גיטין (ד' קושטא): ובתו' תניא כל הראויה ליבום וכו' ותו' אמרי' מעשה ברופא א' שהלך למיה והיה לו שומרת יבם וכו' עד וחכמים או' כשם שאין אומ' ליבם תוך ג' וכו'.
 9 יפת תואר התורה נתנה לה וכו'. רשב"א גיטין פ"ג א' ד"ה אלא בע"מ.

עמ' 249

פ"ן

1 אין אחר חליצה כלום. צ"ל: אין אחר בעילה כלום. ועיין תוס' ישנים נ"ג א' ד"ה אביי ובהערה שם.

3 כיצד שלש יבמות וכו'. רשב"א נ"א סעי'ב, ועיין גם רמב"ן שם.

7 אימתי אמרו אין אחר בעילה כלום וכו'. ר"ח הובא ברמב"ן ורשב"א הנ"ל.

פ"ח

14/15 בת לוי מן הנתינה וכו'. עיין בכלי גיטין נ"ט סעי'ב ושירי קרבן בירוש' כתובות פ"ב סה"ז סד"ה אפי'.

20 והאשה רשאי לישב וכו'. בכ"ו והאשה אינה וכו' וכן בריא"ו (של"ה"ג פ"ו ריש סי' פ"ג): וכן לא תעמוד אשה בלא איש שלא תחשד כמבואר בתוספתא. ועיין בברכי יוסף אה"ע סי' א' ס"ק ט"ז מה שתמה ע"ז וע"ז חיד' קידושין לחד מקמאי רפ"ב. ולפי גי' כ"ו כאן ולהלן נ"חא.

21 וקטנה. מ"מ פט"ו מה' אישות ה"ז.

21/22 האשה רשאה שתינשא וכו'. בה"ג ה' כתובות ד"ו ס"ח ע"ג. סוף ה' שבועה קי"ט ע"ד. ד' בר"ק עמ' 502. מ"מ פכ"א מה' איסורי ביאה הכ"ו, ועיין גי' כ"ו ומ"ש לעיל.

22 האי'ש אינו רשאי וכו'. בה"ג הנ"ל, מ"מ פט"ו מה' איסורי ביאה ה"ב.

23 ר' יהודה אומ' המסרם את הזכרים חייב וכו'. וכ"ה להלן מכות 544¹⁵. וכן בתור"כ אמור סוף פרש' ז': ר' יהודה אומר בהם אין נקיבות בסירוס. וכן בה"ג ה' שבועה ד"ו וד"ב כגירסתינו בתוספתא. אבל בה"ג ה' כתובות, ד"ו ס"ח ע"ג הנ"ל: ר' עקיב' או' המסרם את הזכרים חייב ואת הנקבות פטור.

עמ' 250

2/3 נישאת למי שאין לו אשה ובנים וכו'. תוס' ס"ה א' ד"ה תצא. או"ו ח"א סי' תרנ"ג, צ"א ע"ב.

3 מפני שנישואיה נשואי טעות. וכ"ה באו"ז הנ"ל. ברמב"ן ס"ה רע"א וברשב"א שם, ורמז להם במ"מ פט"ו מה' אישות הי"ד. אבל בתוס' הנ"ל: שנישואיה נישואי מינות. ובתוס' כותב' ע"ז: גראה שהסופרים טעו וכתבו מינות במקום טעות דלא שייך כאן לשון מינות כ"ל.

4/5 בן עזאי אומר כל מי שאינו עוסק וכו'. יש כאן השמטה והנכון הוא בד וכ"ו: ר' אלעזר בן עזריה אומר וכו', וכן היה גם בכ"ע (עיין בשנו"ס אצל צוקי) אלא שהסופר תיקן, וכן בדברים זוטא הוצ' בובר עמ' 16: אמר ר' אלעזר בן עזריה כל המבטל מפו"ר כאלו מבטל את הדמות שנאמר כי בצלם אלקים עשה את האדם. ואח"כ צ"ל: בן עזאי אומ' וכו' (כג"ד וכ"ו), כלומר גם הוא אומר אותם הדברים וע"ז אמר לו ר"א בן עזריה (כג"ד וכ"ו) נאין דברים וכו'. ועיין בכלי ס"ג סעי'ב. 6/7 נאין דברים כשהן יוצאין וכו'. בפיה"מ להרמב"ם אבות פ"א מ"ז (הוצ' בניט סוף עמ' 10): כמה יקולון נאים דברים היוצאים מפי עושיהם. וברבינו יונה שם: וכמו שארז"ל נאים דברים היוצאים מפי עושיהם, ועיין גם בפירוש ר"י נחמ"אש שם ז' ע"ב.

פ"ט

11 אילו הן עבדי צאן ברזל אם פחתו וכו'. רמב"ן ס"ו ב' ד"ה ה"ג. ובחידושי הר"ן ב"מ ע' ב': וכדתניא בתוספתא אלו הן נכסי צ"ב כל שפחתו פחתו לו ואם

הותירו הותירו לו וכן צאן ברזל האמורים בדין אשה ובעלה כך הוא שקבל עליו הבעל הכל. ומלשוננו משמע שבתוספתא מדבר בקבלת צאן ברזל לענין ריבית, אלא שהוא מוסיף שגם באשה ובעלה הדין כן. אבל לפנינו בתוס' ב"מ 382¹³ לשון אחרת, ועיין מש"ש. ובמשנה כאן: אם מתו מתו לו, ועיין מ"ש הרי"ף כאן סי' צ"ז בשם רבוואתא.

11/12 הכנסתן ברמים נטלתן ברמים וכו'. ברמב"ן הנ"ל: והתם בתוספתא תני הכניסתן ברמים נטלתן ברמים וכו' עיי"ש הפירוש, וכן ברשב"א ס"ו א' ד"ה וא"ל הן, ס"ו ב' ד"ה הגרש"י, שו"ת שלו ח"ד סי' פ"ה, ושם הוא מוסיף: ועוד נראה דאפי' לדברי התוספתא אם מתו מתו לו ש"ד כן הכניסתן היא וקבלו הוא ולא שתצא היא בלא כלום, והיינו דנקט בתוספתא נטלתם וקנים, ואם איתא ליתני מתו מתו לו וכ"ש שהוקינו. ובשיטת הרמב"ן והרשב"א ופירושם בתוספתא הלך גם הריטב"א ס"ו ב' ד"ה ותסברא. ועיין מ"מ פכ"ב מה' אישות הל' ל"ה. ועיין בשו"ת הריב"ש סי' ק'. אבל עיין הפירוש בתוספתא בנימוקי יוסף רפ"ז ומ"ש עליו מהרח"ש בתורת חיים ח"ג סי' ס"ו, ק"ג ע"ד ואי"ך.

14 מת והניחה כמות שהיא וכו'. בתוס' רי"ד ס"ז א' (י"ז ע"ג) ד"ה מתניתין: תניא בתוס' מת והניח אפרזות פי' בלא בנים ע"מ אין אוכלין כדרך שהיא אינה אוכלת, עצ"ב אוכלין מפני שבחוקת היורשין הן עד שעה שיתנו לה. והנה הגי' אפרזות היא בלי שום ספק מקורית, אבל בצילום העתק כ"י נויארק שלפניי כתוב במקום ז' (שבאפרזות) איזה סימן שבוודאי אינו ז', וכנראה הסופר בעצמו לא היה יכול לקרא אותה. ונ"ל קרוב מאד שצ"ל: אפרמה (הסימן וה"ו נשתבשו מ"מ שנפרדה) = ασπερμος בלי זרע כלל, ואפילו אינה מעוברת בניגוד למה שכתוב שם להלן, וכן פירש הרי"ד בעצמו ע"פ העניין. ולפנינו גם להלן שו" 21: כמות שהיא.

30 מקל וחומר. עיין מ"ש בתרביץ ש"ג ס"ב עמ' 210.

עמ' 251

10 אפילו ליום שיני. כלומר אפילו בחול, וכסיגנון התוספתא במעשרות פ"ב 82¹⁶. ירוש' שם פ"ב ה"ג מ"ט ע"ד, ירוש' ר"ה פ"א ה"א נ"ו ע"ג (הרי עלי להביאה בשני בשבת), ועיין בבלי פסחים נ"ח ב' וסנהדרין נ"ח סע"ב. (הר"פ גורדון).

פ"י

13 עד שנתחרש. בד: עד שנתחרשה, וכצ"ל גם כאן.
15 אינה אוכלת בתרומה וכו'. נראה שזה מוסב על אשת חרש שנפלה לפני כהן פקח.
21 אלמנה לכהן גדול וכו'. רשב"א נ"ח א' ד"ה גרסינן בתוספתא, ועיין רמב"ן נ"ז א' ד"ה ובירושלמי.
25 ולא בקדשים. בד מוסיף: מי שחציו עבד וחציו בן חורין אינו אוכל לא בתרומה ולא בקדשים. ועיין תוס' גיטין מ"ב ב' סד"ה מעוכב.

עמ' 252

8 אילו הן סימנין כל שאין לו זקן וכו'. וכן להלן בשו' 14 נשנו סימני איילונית. ובס' יחוסי תנאים ואמוראים כת"י, ערך ר' יוסי בן כיפר כתב: ועוד תנא בתוספתא דמס' נדה [פ'] בן תשע שנים ויום אחד ר' יוסי בן כיפר וכו' רישא הכי קתני (647₁₅) בן עשרים שלא הביא שתי שערות וכו' ובגמרא דידן בפ' הערל (פ' ב') ה"ג ת"ר איזה סריס כל שחיה בן עשרים ולא הביא שתי שערות וכו' ואיזהו סימניו וכו' הרי היא כאיילונית לכל דבריה. ואלו הן סימניה כו' וסימני סריס ואיילונית לא נשנו בתוספתא וכו'. וכוונתו הייתה שהן לא נשנו בתוספתא נדה שם, אבל תמוה מאד שרבינו לא הזכיר שהם נשנו בתוספתא כאן, ואולי היה לפניו חסרון בתוספתא כאן. 8/9 משום ר' יהודה בן יאיר. ביוחסין השלם 46^a: ובתוספתא רשב"ג אומר משום ר' יהודה בן יאיר, אולי הוא את ר' פנחס בן יאיר. 15 שקורה לקוי, בד: שקולה עבה.

פי"א

17 מומטום שקידש וכו'. בה"ג ה' יבמות ד"ו נ' ע"ג, ד' ברלין עמ' 247 בשם: ת"ר, עיי"ש כל הברייתא עד שו' 21.

עמ' 253

13 דברי ר' מאיר שאמ' משום ר' עקיבא וכו'. עיין להלן 333.
14 קיים היה ומת וכו'. בתוס' רי"ד צ"ב א' במשנה (כ"א ע"ב): והלכך אע"פ שנתברר שמת בעלה חייב להוציאה, וה"נ תניא בתוס' דיבמות בפ' שופטים (צ"ט: טומטום).
17 אמרו לה מת יבמך וכו'. בעיטור סוף גט, הוצ' רמ"י ו' ע"ב, מאה שערים ש"ו יבמות סי' ה, מעתיק את התוספתא כג"ד, והוא העיר שם גם על חילופי מנהגים (מילר סי' ק"ד עיי"ש) בין ב"ב וא"י: ובתוספתא (במאה שערים: ומצאתי) יבמה שנישאת בלא חליצה ובא יבמה ממדינת הים אנשי מורח כופין יבמה שיחלוץ ומתקיים עם הבעל ובני ארץ ישראל מוציאים אותה מזה ומזה.
24 חרש שנחלץ וכו'. רמב"ן ק"ד רע"ב, מ"מ פ"ד מה' יבום הי"ג. שם: והחולצת מן השומה וכו'. תוס' ק"ד ב' ד"ה והא, תוס' גיטין כ"ב ב' ד"ה והא, סמ"ג עשין נ' ק"ט ע"א, שו"ת הרשב"א ח"א סי' כ"ו, שם סי' תקצ"ג, שו"ת ר"ח או"ז סי' קל"ה, פ"ב ע"א, תוס' הרא"ש כאן ק"ד ב', ר"ן גיטין פ"ב סי' תל"ג.
27 הרי זה יקיים. מאירי צ"ב א', הוצ' אלבק עמ' 335.

עמ' 254

17 זה הכלל כל ביאה וכו'. רמב"ן ספ"י, צ"ו א'.

פ"ב

- 22 הגיורת שנתגיירו בניה עמה וכו'. תוס' רי"ד צ"ז ב', כ"ג ע"ג.
23 או חולצין או מיבמין. בתוס' רי"ד שם לנכון: לא חולצין ולא מיבמין וכו'.
וכ"ה בבבלי שם צ"ז סע"ב.

עמ' 255

- 2/3 כיצד חולץ אדם לאחותו מספק וכו'. רש"י צ"ט א' ד"ה ה"ג.
21 ור' יהודה אומר בחמשה. עיין בבלי ק"א ב' ומ"ש להלן שו' 24.
22/23 חלצה בסנדל שניפחת וכו'. עיין להלן כל"ס 594 ואילך.
24 במקו וכו'. עיין בבלי ק"ב סע"ב. ק"ד א'. והנה ראיתי מדרש תמוה במחור' עמ' 333, והמ"ל שם לא העיר עליו כלום וגם לא תיקן את שיבושיו הגסים, ולפיכך אעתיקו, אתקנו ואפרשו, וכ"ה שם: וחבירו באיכה רבתי. חד ירושלמי הוה זכין (צ"ל: זכין, כמו שתיקן המו"ל) לבדין אמר לחבריותא (צ"ל: לחברו תא) ונשיל קומי רבנין חלצה במוק מהו. לא נראה הרוק מהו. חלצה בחמשה או בשלשה. אתון בעון קומו ר' זכאי ואמרין לה קמוי דר' יהודה א' לון חליצה במוק פסולה, וכן נמי אם לא נראה הרוק (עיין בבלי ק"ו ב') וחליצה צריכה חמשה [א]ולון רבנין בתחי (צ"ל: בתרי) דהווא בר נש למזבן לבדין וכו', כלומר החכמים ששמעו את השאלות של מוכר הלבדין והבינו שהוא ת"ח וכו' עיי"ש. והנה הדין של חליצה בחמשה מתאים באמת לר' יהודה ששאלו ממנו שאלה זו, אעפ"י שבבבלי ק"א ב' מוכיח שגם ר' יהודה חזר בו, אבל הפסול במוק מתנגד בין לתוספתא ובין לבבלי ק"ב ב' וק"ד א'. והמדרש עושה רושם של מדרש קבלה.
27 אמר ר' יהודה אילו ראה ר' אליעזר וכו'. ברמב"ן שבת ספ"ו: עוד ראיתי בתוספתא דיבמות, גבי בריית' דקתני חלצה בסנדל של שעם בקב הקיטע (שו' 23/24) חליצתה כשרה, אר"י אלו ראה ר' אלעזר בסנדל של עץ עתה היה אומר עליו הרי הוא כסנדל לכל דבריו, משמע דר"י גמר דפלוגתא דר' אלעזר ורבנן הוא בסנדל של עץ לגבי טומאה ועכשיו ה"ר"א מסתייע [אלו] ראה שחולצין בו לעשותו נמי כסנדל לשאר כל הדברים וכו'. ופירוש המפרשים כאן צריך תקון לפי דברי הרמב"ן. ובראבייה כתיי סי' תתצ"ה: וגם ר"י מצינו בתוספתא ר' יהודה אומר אם ראה ר"א סנדל של עץ במנעל של עכשיו היה מכשירו, אלמא ר"י מכשיר של עץ.
29 נומתי לו ראיתו שחלק מימך וכו'. ברמב"ן ק"ב א' מעתיק כל הברייתא כג"ד, בערך.

עמ' 256

- 1 וכי יש חולצין במנעל וכו'. עיין מאירי ק"א א', הוצ' אלבק עמ' 369.
 - 2 קטנה שחלצה וכו'. כל הברייתא ברשב"א ק"ה ב', עיי"ש.
 - 3 אם לא חלצה וכו'. מאירי ק"ה ב', הוצ' אלבק 383, ריטב"א שם.
- 9/10 בגי' חובטין אותו ואומרים לו עשה מה שר' פלוני אומ' לך, במשנת גיטין פ"ט מ"ח: ובגוים חובטין אותו ואומרים לו עשה מה שישיראל אומרים לך וכשר. אבל בד' נפול, בירוש', ברי"ף, בהוצאת לו, קויפמן, פרמה וכ"מ חסרה המלה

י"כשר, וכן כמה מן הראשונים לא גרסו כאן "וכשר", עיין תשה"ג הרכבי סי' תקל"ה עמ' 263, והזהיר ח"א עמ' 90 ובהערה ה' שם, תוס' גיטין שם והראשונים שאציין להלן, ויש מהם שפירשו את הסיפא לפסול, עיין תוס' ביב מ"ח א' ד"ה גט, רא"ש גיטין פ"ט סי' י', ביב פ"ג סי' נ"א. ובקטע של הלכות פסוקות שפרסם רי"ן אפשטיין בצופה האנגלי מהדור' חדשה עמ' 429 מפורש: פסול, עיי"ש שיש שם חסרון, אבל השלמת הרי"ן אפשטיין מוכרחת.

ולפיכך הסתייעו הראשונים בתוספתא שלנו לפירוש המשנה הנ"ל שפירושה: כשר. וכן הביאו מן התוספתא ראייה לכשרות, בתוס' ביב מ"ח א' ד"ה גט, סמ"ג עשין נ', ק"א ע"א, הגה"מ פ"ב מה' גירושין ה"כ אות ה', שו"ת הרשב"א ח"ד סוף סי' מ' (ועיין גירסתו במשנת גיטין בשו"ת שלו ח"א סי' שני), רא"ש גיטין פ"ט סי' י', ביב פ"ג סי' נ"א, שו"ת שלו כלל מ"ג סי' ד', ר' ירוחם, ס' חוה, נתיב כ"ד ח"א, שו"ת הרשב"ש סי' תצ"ח.

10 אע"פ שאין מכירין אותה, תוס' ק"ו א' ד"ה ורבא.

11 האשה שאמרה חלצתי וכו', או"ז ח"א סוף סי' תרפ"ז, צ"ז ע"א.

פ"ג

20 לא שפיא ליה. בספרי דברים פ"י י"ב, פינקלשטיין עמ' 20: אינו שפוי בתוך ביתו, ופירושו כמו כאן. ועיין הגי' בירושלמי שציין להם במ"ש.

27 קטנה שקידשה את עצמה וכו'. מנהיג סי' קנ"ב, עמ' 108.

29 ר' אליעזר אומר אין מעשה קטנה כלום וכו'. בתשה"ג קהלת שלמה סי' ל"ז עמ' ל"ו (אוה"ג יבמות 225): דתניא ר' אליעזר אומר אין מעשה קטנה כלום וכו' ברייתא הכי אמרינן בסופה אמר רבי נראין דברי ר' אליעזר מדברי ר' יהושע ור' עקיבא משניהן אבל הלכה כר' אליעזר. ואין זכר לפנינו מדברי רבי לא בתוספתא ולא בירושלמי ובבבלי. אבל כסגנון זה להלן בתוס' גדה פ"ב 651 ובבבלי שם ס"ח ב' לענין אחר.

עמ' 257

3 ורואה אני את דברי ר' אליעזר וכו'. בס' יחוסי תנאים ואמוראים כת"י ערך ר' יהודה הכהן: בתוספתא גרסי' א"ר ישמעאל נראי' דברי ר' אליעזר מדברי ר' יהושע לכן הוצרכו להעיד שכמה עדויות נשנו שם להוציא מדבריו של ר' אליעזר וב"ש וכו'.

6 מודים חכמי לר' אליעזר וכו'. מאור פי"ג ד"ה והא דבעא מינה רבא, רא"ש פי"ג סוף סי' ה'.

24/25 ר' אליעזר אומ' בכולם מלמדין את הקטנה שתמאן בו. בתשה"ג אסף ח"א סי' ו' (מדעי היהדות ס"ב עמ' 30): ובסוף מתני' תנן ר' אליעזר אומ' מלמדין את הקטנה שתמאן בו וכו' ובריתא דתוספתא בהדא מילתא לא דיקא. ונ"ל ברור שהכוונה לתוס' שלנו ששנתה: בכולן, כלומר, אפילו בקטנה וחרשת (שאינו מקיים מצות יבום מדאורייתא בחרשת) מלמדין את הקטנה שתמאן בו, וע"ז אמר הגאון כי התוספתא לא דיקא ולא גרסינן "בכולם", ודברי ר' אליעזר הם רק בגדולה וקטנה,

וכ"ה שיטת הראב"ד בהשגותיו על הרי"ף. אבל בס' הזכות שם פ"ג סי' כ"ב, כ"ה ע"ד, ממליץ על הרי"ף ומסתייע מן התוספתא שלנו, והובאו דבריו בב"י טור אה"ע סי' קע"א.

פ"ד

ע"ב 258

- 8 כל אילו שאינן נאמנות וכו'. תוס' ר"ד ק"ז א', ל' סע"ג.
 9 ר' מנחם בר' יוסי אומ' וכו'. תוס' ר"ד ק"ז ב', ל' ע"ד.
 17/18 שקידש אחת מחמש נשים וכו'. תוס' ר"ד ק"ח ב', ל"א סע"ב.
 25 והיה כן וכן במדינה ומת הרי זו אינה נאמנת. בכ"ז (לפי אור הגנוז):
 והיה כאן וכן במדינה וכו'. והיא היא, והפירוש צ"ע, ועיין ההערה בתוספתא הוצ' ראם
 בסוף המסכת, ואינה מתקבלת.
 28 לזו עדים ובנים וכו'. נ"י פט"ז סי' קנ"ד.
 30 ר' שמעון בן אלעז' אומ' יכול הוא להיכוות וכו'. עיין להלן חולין
 504: ומש"ש.

ע"ב 259

- 2 נתרו פלוני אין פלוני בעולם. עיין מ"ש בגנזי קדם ס"ה ע"ב 178 ואילך.
 11 הספד קשור. עיין מ"ש ר"נ ברי"ל בהוס' ל"אהרבוך שלו ח"א ע"ב 240.
 ועיין בבלי מו"ק כ"ז ב' ובגליון שם, ועיין דק"ס שם ע"ב 99 הערה ק'.
 13 אפילו שמע קול מן המקוננות וכו'. רשב"א קכ"א ב' ד"ה אפילו שמע, שו"ת
 שלו ח"ב סי' ל"ב, מאירי קכ"א ב', הוצ' אלבק ע"ב 460, ריטב"א שם ד"ה מתניתין,
 נ"י שם סי' קנ"ז, מ"מ פ"ג מה' גירושין ה"ט, רשב"ש סי' רס"ד מ"ח ע"א, סי' תקי"ג
 ק"א ע"א, מהרי"ק סי' קע"ה, ועיין שו"ת בנימין זאב כ"ג ע"א, נ"ז ע"א.
 שם: שמוכרתו בין המתים. זהו העירור שנוכר במשנה מו"ק פ"א מ"ה, כמו
 שמפורש בירושלמי שם. פ' ע"ד: אי זהו העירור שנוכר בין המתים. כלומר,
 המקוננת מעוררת בב"א על הרבה מתים שמתו בזמן האחרון, ועיין בבלי שם ח' א'.
 ובשו"ת הרשב"א ח"ב סי' ל"ב הנ"ל: ועל שהזכירו נשמתו בקהלות אין נ"ל מזה
 ראיה שאעפ"י שאמרו בתוספתא שמע קול מקוננת שמוכרתו בין המתים וכו'.
 15 ומשיאין על בת קול. עיין להלן ריש נזיר ובבלי כאן קכ"ב א'.
 16 מעשה שעמד אחד על ראש ההר וכו'. מאירי קכ"ב א', הוצ' אלבק ע"ב 461.
 18 אבא יודן איש צידן וכו'. שו"ת בנימין זאב מ"ח ע"ב עיי"ש.
 22 מעשה בששים בני אדם שירדו וכו'. בתשובת רבינו שמחה שבמהר"ח או"ז
 סוף סי' צ"א, כ"ח ע"ד: וגם בהה"ו עדות דבדקום (צ"ל דכרקום) ביתר בתוספת
 שעיקר הברייתא, אין כתוב וקברתים אלא שהתלמוד (קכ"ב א') מפ'. וכן בראבי"ה
 כת"י סי' תת"ק: וגם בהה"ו עדות דכרקום ביתר בתוספתא שעיקר הברייתא, אינו
 כתוב וקברתים אלא שהתלמוד מפרשו וה"ה במתניתין.
 וכן הוכיח מתוספתא זו במלחמות להרמב"ן פט"ו בסוגיית עד אחד במלחמה,
 שעד אחד נאמן במלחמה עיי"ש, והובאו דבריו בשו"ת הריב"ש סי' שע"ח.
 23 עד שיהא מוכירים שמו ושם אביו. בד: שמו ושם אביו שמו ושם עירו.

באורי הקצר סוף יבמות: בתוספתא פרק בתרא דיבמות אין מעדיין עליו עד שיהו מכירין שמו ושם עירו אבל אמרו וכו'. ועיין גם אורי חיא סי' תרצ"ג, צ"ח רע"א, וכ"ה ברשב"א קכ"ב א', מאירי שם, הוצ' אלבק סוף עמ' 462, מרדכי סוף יבמות, שו"ת הר"ן סי' ק"ג (ד' קושטא סי' ק"ט), ד' רומי עמ' ע"ז, נ"י פט"ז ריש סי' קנ"ח, ריב"ש סי' תק"ח, שו"ת מהרי"ק סי' קע"ה, שו"ת ר' אליהו מורחי סי' ק"ח, מיח ע"א, סי' ע"ז קל"ב ע"ד, קל"ג ע"ג וע"ד עיי"ש היטב, שו"ת בנימין זאב מ' ע"ב, שו"ת הרה"צ ח"ו סי' כ', סי' כ"א, סי' כ"ה (דברי דוד י' ע"ג), שו"ת ר"י בן לב חיא סי' ד' וח"ג סי' י"ח, ועיין מ"ש בתרביץ שי"א ס"ב עמ' 137.

אבל במ"מ פי"ג מה' גירושין הכ"ז: תוספתא אין מעדיין עליו עד שיהו מזכירין שמו ושם אביו ושם עירו וכו'. וכן בראבי"ה כת"י סי' תת"ק: והזכיר עירו ושמו ושם עירו כמו ששנינו בתוספתא.

23/24 אבל אמרו אחד יצא וכו'. הראשונים הנ"ל, שו"ת הר"ן הנ"ל, עמ' ע"ז ועמ' ע"ז, שו"ת הריב"ש סי' שע"ח. ועיין שלט"ה פט"ו בשם הרי"א ומ"ש בשו"ת ר"י בן לב ח"א סי' ד' בשם פסקי ר"י דטראני ומה שתמה עליו מתוספתא זו.
28/29 ר' טרפון ור' עקיבא אומ' בודקין וכו'. עיין בבלי סוף יבמות ובגליון שם, ועיין בה"ג ד"ו סי' ע"א, ד"ב עמ' 287.

כתובות

פ"א

עמ' 260

21 ערב שבת ושבת וכו'. עיין גי' ד. וכן ברמב"ן ה' א' ד"ה א"נ: וראיתי תוס' כתבו ז"ל: התקינו שיהא בטל גי' ימי' ה' וע"ש ושבת גי' בטלם (צ"ל בטלה) ממלאכה נמצא שמח גי' ימים עכ"ל תוס' וממנה אתה למד דו' של בתולה שהן אסורין במלאכה וכו' ו). וכן בשטמ"ק שם (בשמו) ד"ה למחר: וראיתי בתוספתא כלשון הזה התקינו שיהא בטל וכו'. וכן ברא"ה ז' א' ד"ה אמר ובשטמ"ק שם (בשמו) ד"ה ואיבעית. וכן בר"ן פ"א סי' קס"ו, מ"מ פ"י מה' אישות הי"ב. ועיין תשב"ץ ח"ג סי' ש"א נ"ט ע"ג.

26 פיקח שנשא חרשת וכו'. כל הברייתות עד להלן שו' 3 נעתקו בה"ג בתוספתא שבסוף ה' עריות, ד"ו נ"ח רע"ג עיי"ש.

(1) וברמב"ן שם: ואמרו שנמצא באגדה שהוא דומה למלך שאינו יוצא מפתח פלטרין שלו וכן נהגו אבל בפרקי ר' אלעזר (ספטי"ז) ראיתי החתן דומה למלך וכו', עיי"ש. ונ"ל ברור שאגדה זו אינה אחרת אלא פרקי דר"א הנ"ל בני' אחרת, עיין עיטור ברכת חתנים, ס"ג רע"ג (= תניא רבתי סי' צ'): הגדה חתן דומה למלך מה מלך אינו יוצא מביתו אף חתן אינו יוצא מביתו וכו' עיי"ש. ומי שהוא תיקן את הסגנון ע"ס משנת סנהדרין רפ"ב. אבל באמת צ"ל: אינו יוצא מפתח ביתו [לבדו] וכו' עיי"ש.

עמ' 261

- 10 טענת בתולים כל שלשים וכו'. עיטור מרד ש"א, הוצ' רמ"י ס"ט ע"ג.
ועיין מס' שמחות פ"ז הט"ז, הוצ' היגר עמ' 145.
11/12 המציא שם רע ונמצאו עדיו זוממין וכו'. רבינו יהונתן בשטמ"ק
ב"ק צ' סע"א.
18 שהערות שאשה כשירה לה וכו'. עיין ר"ח י"ג ב' (אוה"ג עמ' 11).
22 בערות שבגופה וכו'. עיין ר"ח הנ"ל (באוה"ג ריש עמ' 12).

פ"ב

- 23 העדים שאמרו מעידין אנו וכו'. כל הבריייתות עד להלן שו' 7 נעתקו בה"ג
ה' נחלות ד"ו ק"ח ע"א. וכן נעתקה התוס' בתוס' ר"ד י"ח סע"ב, אגודה סנהדרין
פ"ד סי' מ"ב, נ"א ע"ד.
23/24 בן גרושה או בן חלוצה נתין ממזר. עיין ח"ד שהתקשה למה נקטה
התוספתא דווקא בן גרושה וכו', עיי"ש, אבל הדברים פשוטים, שהרי כאן אנו עוסקים
ביוחסין, ולפיכך לקחה דוגמא של יוחסין, וכלשון התוס' מכות 439. וראייה לדבר
שהלן סנהדרין פ"ו 424²² שעוסק בענין עדות בכלל נקטה התוספתא לשון כללי
ועיין מש"ש, ועיין להלן 262²⁵.
24 עד שלא נחקרה עדותן וכו'. סמ"ג עשין ק"ט, ק"צ ע"א.
25 זה הוא כללו של דבר שהעדים שהעידו וכו'. בשטמ"ק י"ח רע"ב: "ות"ל
הגאונים ז"ל וכו' תוספתא: וכן העדים שהעידו בין לטמא בין לטהר בין
לרחק בין לקרב" וכו', כלשון הירושלמי פ"ב ה"ג, כ"ו ע"ב.
ובס' יחוסי תנאים ואמוראים כת"י ערך ר' יהודה נשיאה: ידה"ג בתוספתא
דכתובות פ"ב כלל של דבר העדים שהעידו לטמא ולטהר לרחק ולקרב לאסור ולהתיר
לפטור ולחייב עד שלא נחקרה עדותן אמרו אנוסין אנו הרי אלו נאמנין משנחקרה
עדותן אינן נאמנין ואיתא נמי בירושלמי (הנ"ל).
והתוספתא הובאה גם במדכ"י קידושין סי' תקס"ט, והוא מציין לתוספתא
סנהדרין פ"ו 424²⁴, עיין מש"ש.
27 ייפה כוח השטר וכו'. מלחמות להרמב"ן יבמות ספ"ג, ר"ן כאן פ"ב ריש
סי' קצ"ג, ועיין חידושי הרמב"ן יבמות ל"א ב' ד"ה ורחמנא.

עמ' 262

- 2 ייפה כוח עדים שהעדים שאמרו מת פלוני תינשא אשתו וכו'. בשו"ת
הר"י דטרני כ"י קנטבריא 166 ע"ב: ומאי דקשיא ליה למר על מאי דחניא בתוספתא
דכתובות יפה כח העדים מכח השטר. העדים שאמרנו (ו) מת פל' תינשא אשתו נמצא
חתום בשטר מת פל' לא תנשא אשתו, מיהא דאמרי' [בן]מי שאחזו (ע"א א')
אמ' רב חרש שיכול לדבר מתוך הכתב כותבין ונותנין גט לאשתו וכו'. ושם בצד 168
סע"א: ומאי דכתב מר כי רבינו יצחק ורבינו חננאל ז"ל לא הביאו ברייתא זו
בספריהם לפסק הלכה (כלומר, העתיקה אבל לא לפסק הלכה, והרי"ף הביאה בסוף

יבמות בסי' קנ"ח מן הירושלמי שם סוף יבמות, ואפשר שגם הר"ח הביאה מן הירושלמי) כמה נכון לחכם כמוך לדבר כן, הם מתכוונים לפסוק ולהורות ונאמר כי לא כתבו אותה לפסק כי אם דברים בטיילים כתבו, וגם הירושלמי שהביאה בחלוקת האמוראים (העתיקו הרי"ד לעיל שם) ר' ירמיה ור' בון אם לא היתה עיקר היה מביא אותה?

וכן מעתיקה בהגהות מרדכי קידושין ריש סי' תק"ע ובשולחן ר"י בן הרא"ש סי' צ"ב, מ"ז סע"א, עיי"ש. ובמלחמות הנ"ל: שהעדים שאמרו מת פלוני נהרג פלוני וכו', אבל בה"ג וראשונים הנ"ל כלפנינו, וכנראה העתיק הרמב"ן ע"פ הירושלמי סוף יבמות הנ"ל.

שם: כתוב בשטר מת פלוני וכו'. עיין ראשונים הנ"ל וריטב"א וח"י הר"ן גיטין ע"א א'.

3 אם אמרו מה שכתוב בשטר וכו'. רמב"ן יבמות ל"א ב' ד"ה ורחמנא הנ"ל, ראייה כאן כ' א' ד"ה א"ר, ריטב"א שם ד"ה ור"י (ומובא גם בשטמ"ק שם), ג"י שם סד"ה ת"ר (אשי ה' פ"ד ע"א).

4 אפילו לאחר מאה שנה, וכ"ה במלחמות הנ"ל, אבל בה"ג הנ"ל: לאחר כמה שנים, וכ"ה בבבלי כ' א'.

6 שהכסף פודה את הערכין וכו'. בה"ג הנ"ל: שהכסף גובה את הערכין וכו'. 16 עד אומר נשבית ושמאה היא וכו'. תוס' רי"ד כ"א א'.

24 איזה הוא ערער אמרו האיך קפץ פלוני לכהונה וכו'. כל הבבא בה"ג ב"ב ד"ו, ק"א ע"א כ"י, בערך.

פ"ג

עמ' 263

5 הכל נאמנין להעידה וכו'. עיין להלן מ"ש מיחוס תו"א כת"י.

8 והיתה ניוזנת מנכסיו. חסר בברייתא שבבבלי כ"ז ב', וביחוס תו"א, עיין להלן, אבל ישנו בירושלמי פ"ב ה"י, כ"ו ע"ד. ועיין פיסקי תוספות זכחים ריש פיסקא א' ותוס' שם ב' ב' ד"ה סתם ומ"ש בברכי יוסף אה"ע סי' י"א ס"ק ח', והתשובה שבב"י היא בשולחן מהר"ם הוצ' מק"נ עמ' 170.

ובס' יחוס תנאים ואמוראים כת"י ערך זכריה בן הקצב: בתוספ' דכתובות מסיק גמי אע"פ כן יחד לה בית בפני עצמה ולא נתייחד עמה אלא על פי בניה, ועשו ייחוד זה כיחוד שכיב מרע הכותב גט על תנאי דגרס' בס' מי שאחזו (ע"ג א') דאפילו על פי עבד ושפחה יכולה להתייחד. ומפר' בירושלמי (ה"ד מ"ח ע"ד) ועבד ושפחה נאמנין ומשני יודעין הן העדים שבשעה שנתייחדה עמו שהיה שם עבד או שפחה. ובתוספתא דגיטין מסיק (330¹⁹) ולא תתייחד עמו על פי בנה הקטן שאינו בושע לשמש כנגדו. ובשבועה מסקינן התם בפ"ב דכתובות (כ"ז ב') זו עדות איש ואשה תינוק ותינוקות אביה ואמה ואחיה ואחותה אבל לא בנה ובתה ולא עברה ולא שפחתה ומחמיר האי תנא בשבועה יותר מגט אבל ההיא דתניא (בבבלי שם) הכל נאמנין להעידה חוץ מהימנה ובעלה משה דינן וכן היא בתוספת' פ"ב דכתובות (לעיל שו' 5) על מעשה דר' זכריה בן הקצב.

12 היה גוי ותנייר וכו'. להלן 423¹⁸.

14 מיכן יצא נחיל זה וכו'. בראבי"ה כת"י סי' תתק: ובתוספתא דכתובות מחבר אותה דר"י בן ברוקה דנחיל (עד) [עם] המעידים בגדלם מה שראו בקטנן.
15/16 אימתי בזמן שהעידו על מעמדן וכו'. ירושלמי ספ"ב, וכמו שתיקנתיו בתלמודה של קיסרין עמ' 41.
20 ר' נחוניה בן הקנה אומ' וכו'. גליון תוספות ל' א', וכן הובא גם בשטמ"ק שם ד"ה הכל מודים (נ"ד ע"ג מן הספר). ועיי"ש ל"ה ב' ד"ה אי כר' נחוניה (פ"ב סע"א מן הספר).
30/1 לו את כופה ואין אתה כופה ליבם. ירושלמי פ"ג סה"י כ"ז ע"ד, ועיין ספרי פי' ר"י בהערת רמ"ש סי' ו' ובספרי שם סוף פי' רמ"ה. ובח"ד כאן.

פ"ד

עמ' 264

5 ייפה כח האב מכח הבעל וכו'. בד סדר אחר והפרק מתחיל: יפה כח הבעל, אבל בס' מגלת סתרים (סה"י לברלינר עמ' 46) ובס' יחסי תנאים ואמוראים כת"י היתה הגירסא כלפנינו, עיין מ"ש להלן שו' 28.
5/6 פירות ירושתה בחייה. בד וכיו' חסרה המלה "ירושתה", וכנראה היתה כן הגירסא לפני רש"י ותוס' ריש פרק מציאת האשה, עיי"ש הגירסא במשנה, אבל בריטב"א שם (והובא גם בשטמ"ק שם): ולא עוד אלא שבתוס' יש סיוע על פי רש"י ז"ל דגרסי' יתר עלי' הבעל (כג"ד) שהוא אוכל פירות בירושתה בחייה. משא"כ באב. ועיין הג"י במשנה שברייף שם ומ"ש בתרביץ ש"ד עמ' 377.
6 ר' יוסי בר' יהודה אומ' אף האב. חסר בד וכיו'. אבל עיין בבלי מ"ז א'.
7 ובפירקונה... מה שאין כן באב. עיין תשב"ץ ח"ב סי' רצ"ב, סוף תקון ג', ס"ד ע"ד שהוכיח מכאן שאין האב חייב בפרקון הבת, אבל מסגנון המשנה אין להוכיח עיי"ש, ועיין בבלי מ"ז א' והביאו הרשב"ץ שם.
16 נשבית חייב לפדותה וכו'. בד: אין חייב וכו'. וכן ברמב"ן נ"א סע"ב: והכי תניא בתוספת' נישבת אינו חייב לפדותה בדיא וכו' עיי"ש. וכן בשטמ"ק שם בשמו. וכן ברא"ה שם, בריטב"א שם (לפי שטמ"ק שם ד"ה שבוי), ברין פ"ד סי' רמ"ז ונ"י נ"א ב' (אשי ה' צ"א ע"ב), ועיין מ"מ פכ"ד מה' אישות ה"כ.
19 אין היבמין חייבין לפדותה. עיין ח"ד שהעיר כי כן היתה הגירסא לפני הרי"ף גם בבבלי ע"ש, (וכ"ה גם בה"ג כתובות ד"ו ע' ע"ד) ונעלם ממנו לפ"ש דברי הרמב"ן במלחמות יבמות פ"ד ד"ה ועוד מתני' שומרת יבם שנפלו לה נכסים, שכתב שכן היא הגירסא בנוסחי דוקאני והסתייע מהתוספתא שלנו.
21 שני בצורות וכו'. אעפ"י שבשני בצורות מוזנות הבעל הן חיי נפש, מותר לו לגרשה ואין זה דומה לפרקון, אלא לרפואה.
23 כל ארצות היו כותבין כאנשי ירושלם. עיטור כתובות תנאי הששי הוצ' רמ"י ל"ד רע"ד, מלחמות ספ"ד, חידושי שם, רא"ש פ"ד סוף סי' ל"א, שו"ת הריב"ש סי' ת"פ, תשב"ץ סי' רצ"ב תקון ז', סיה ע"א, שו"ת יבין ובוועז ח"א סי' קמ"ה ג"ט ע"א.
24 נושא אדם אשה וכו'. כל הבריייתא בס' יחסי תו"א כת"י, עיין להלן שו' 28.
25/26 ומעשה ביהושע בן ר' עקיבא וכו'. כל הבריייתא ביוחסין השלם⁴⁰, בשם התוספתא, ועיין להלן, ועיין מדרש תהלים פנ"ט-ג'.

28 אין כלום לאחר הקיצא. בירושלמי פ"ה סה"ב, כ"ט ע"ד: אין אחר קניין כלום. אבל במגילת סתרים (סה"י לברלינר עמ' 46) מעתיק גם מן הירושלמי: אין אחר קצה כלום, ומוסיף: ועיקר ברייתא זו בתוספת כתובות יפה כח האב מכח הבעל. וכבר מן הסיגנון שמראה על עיקר הברייתות במקורם, וכן מ"ש לירושלמי תלמוד איי (עיי"ש) רואים שמגילת סתרים זו אינה לריא בנו של הרמב"ם אלא לר"ן גאון. עיין מ"ש בח"א 223. ונוסחא משפטית זו: אין כלום לאחר הקיצא, היא גם להלן 378. ובס' יחסי תנאים ואמוראים כת"י ערך יהושע איש עזרא: בתוספתא דכתובות פ' יפה כח האב מכח הבעל נושא אדם ופוסק עמה על מנת שלא און ושללא אפרנס ולא עוד אלא שאדם נושא אשה ופוסק עמה על מנת שתהא זנתו ומפרנסתו ומלמדתו תורה מעשה ביהושע בנו של ר"ע שנשא אשה ופוסק עמה על מנת שתהא זנתו ומפרנסתו ומלמדתו תורה וכשעמדו שני בצורות עמדו וחלקו התחילה קובלת עליו לחכמים וכשבאו לב"ד אמר היא נאמנת עלי מכל אדם אמרה להם ודאי כך התנה עמי אמרו לה חכמים אין כלום לאחר הקצה.

29/30 דרש הלל הזקן וכו'. עיין רמב"ן ב"מ ק"ד א'.

עמ' 265

2 הוציאו לו וכתוב כה כשתיכנס לכיתי וכו'. עיין מאמרו של גולק בתרביץ ש"ג עמ' 362 ובתרביץ ש"ה עמ' 127 ואילך.

4 דרש ר' יהודה מביא אדם וכו'. תוס' ב"מ ק"ד א' ד"ה ה"ג, ועיין רש"י שם ד"ה ה"ג, אבל במרדכי ב"ב פ"ח סי' תקצ"ו (בד"ק וד') גרס בדברי רש"י: בתוספת' (ולא בתויכ'), ועיין ראב"ד בשטמ"ק שם.

פ"ה

עמ' 266

1 הכנר כתביעה. בד: הבגרת בתביעה, ובש"ת הרשב"א ח"א סי' אלף רל"ב: בתוספתא כתובות פרק חמישי שמחחיל הבוגרת כתבועה. ובתוס' רי"ד ס"ד ב': תניא בתוספתא בפרק הבוגרות. ועיין בפ' מיחוס תו"א שאעתיק להלן.

2 ר' טרפון אומ' נותנין לה הכל תרומה וכו'. רוב הברייתא ביחוס תו"א כת"י ואעתיק אותו להלן שו' 9.

7 רבוחינו אמרו וכו'. וכן מעתיקים מן התוספתא בס' הישר לר"ת כתובות סי' מ"ט, ט' ע"ב, תוס' יבמות ס"ז ב' ד"ה קנין, תוס' כאן נ"ח א' ד"ה ואפילו וביחוס תו"א הנ"ל. וברמב"ן נ"ז א' ד"ה והא דתנן: מדתניא בתוספת' משנ' ראשונה ב"ד של אחריה אמרו אין האש אוכלת וכו', וכ"ה ברא"ה (ומובא גם בשטמ"ק שם) נ"ח א', וכנראה, שנמשכו אחרי לשון המשנה. וכן כותבים תלמידי רבינו יונה (שטמ"ק נ"ח א' ד"ה מתני'): ומה שמקשים מהתוספות ז"ל דקתני וב"ד של אחריהם אמרו וכו'. ובריטב"א נ"ח א' ד"ה מתני' היבם: ותו בתוספתא אמרי' משנה אחרונה וכו', ועיין להלן שם ובשטמ"ק שם. ובר"ן כאן פ"ה סוף סי' רס"ח: בתוספתא זו משנה ראשונה בית דין של רבוחינו חזרו ואמרו וכו'.

7/8 והיבמה עד שתיבעל. הראשונים הנ"ל, תוס' רי"ד נ"ח א', תוס' הרא"ש שם סד"ה היבם, הגהות מרדכי קידושין סי' תקמ"ה.

8 ר' מנחם בן נפח וכו'. יוחסין השלם סוף עמ' 56, ועיין הגי' ביחוס ת"א שאעתיק להלן.

8/9 מעשה בר' טרפון שקידש שלש מאות נשים וכו'. רש"י קידושין ע"א סע"א, רשב"ץ אבות פ"ב מט"ו, ל"ז ב', יוחסין השלם כ"ד ע"ב.

ובס' יחוס תנאים ואמוראים כת"י, ערך ר' טרפון: "ועשיר גדול היה דה"ג בתוספתא דכתובות פ' הבגר כתיב ר' טרפון אומר נותנין לה הכל תרומה בד"א מן האירסין אבל מן הנשואין מודה ר' טרפון שנותנין לה מחצה חולין ומחצה תרומה בד"א בבת כהן לכהן אבל בת ישראל לכהן הכל מודין שמעלין הכל מזונות מן החולין וכו' עד זו משנה ראשונה רבותינו אמרו אין בת ישראל אוכלת בתרומה עד שתכנס לחופה והיבמה עד שתבעל ר' מנחם משרר אליעזר הקפר אומר מעשה בר' טרפון שקידש שלש מאות נשים והאכילן תרומה שהו (צ"פ: שהיו) שני בצורות, ונ"ל שאותן תרומות הפריש משלו, וי"ל ששאר ישראל היו נותנין לו תרומות הרבה יותר ממה שהיו נותנין לשאר כהנים לפי שהיה מקבל תרומות מכל אדם כל השנה אפילו אם [לא] אמר לו הפרשתי לתוכו רביעית קודש דה"ג בתוספתא בסוף מס' חגיגה מעשה בר' טרפון שהיה מהלך בדרך מצאו זקן אחד א"ל מפני מה בריות מרגנין והלא כל דרכיך אמת וישר הן אלא שאתה מקבל תרומה בשאר ימות השנה מכל אדם וכו'. וביחוס תנאים ואמוראים שיצא לאור ע"י רנ"ג רבינוביץ בערך בר קפרא, ג' ע"ב מסופר על בר קפרא עצמו: "ומפורש באגדה שי"ב נשים היו לו וקבלו עליהן לפרנסו כדי שישא אותן מרוב חכמתו". אבל בירוש' יבמות פ"ד ה"ב, ו' ע"ב באופן אחר קצת, וגם לא נזכר שם בר קפרא.

ובמדרש שה"ש הוצ' גרינהוס ו' ע"ב: אמרו עליו על ר' טרפון שהיה חרד במצות וקדש ג' מאות נשים בשני רעבון על מנת להאכילן בתרומה. ומשם בלקח טוב שה"ש הוצ' גראינוף עמ' 15: וכן ר' טרפון שהיה חרד במצות פעם אחת היה רעב בארץ ישראל וקידש ג' מאות נשים כדי להאכילן בתרומה.

15 יבמה מה היא למזונות וכו'. עיין לעיל 247, ועיין רמב"ן ג' סע"א, עיי"ש הפירוש, רשב"א בשטמ"ק נ"ח א' ד"ה מתני' היבם, ולתוספתא זו כיוון בחוקת הדיינים סי' ש"ב, פ"ט ע"ב, ועיין ר"ן פ"ד סי' רנ"ג.

17/18 ירושתה ומציאתה. ליתא בד וכי"ל, ועיין מצפה שמואל אות ט'.

18 המקדיש מעשה ידי אשתו וכו'. מכאן הוכיח בתוס' רי"ד נ"ח ב' שהמותר במשנה מוסב על הרישא (הקדיש מעשה ידי אשתו, ונשאר לה העדפה על מזונותיה). ויפה השלימו בש"ס ראם את התוספתא שם, כי כן מפורש בשטמ"ק נ"ח ב' ד"ה כתב הרא"ש בשם ר' ישעיה מטרנאני עיי"ש. ועיין בפרש"י במשנה שם שפירש אחרת. ועיין להלן 546, ואולי יש לפנינו השמטה ע"י הדומות, ויחכן כי גם כאן נשנו כל הבבות. 20 הכניסה לו בין משלו בין משלה לא טוחנת ולא אופה ולא מכבסת. ליתא בד וכי"ל, אבל זו היא הברייתא בבבלי ס"א א', ועיין תוס' שם ד"ה ואחת. ובריטב"א שם סד"ה לא: ובתוס' תניא אחת שהכניסה לו משלה ואחת שהכניסה לו משלו.

21 מקום שנהגו שלא לעשות וכו'. בד וכי"ל גורס בבא זו (בשינויים) אחרי להטיל לפני בהמתו. ויש מקום לטעות ולחשוב שבבא זו מוסבת על ההלכה הסמוכה לה, והיינו במקום שלא נהגו לעשות לבנו ולבנה וכו' (כי הרי בד וכי"ל גורס שם בטעות:

כופה, עיין מש"ש) אין יכול לכופה, אבל ברור שהבא שלנו מוסבת על המלאכות שמנתה הברייתא (טוחנת וכו'), וכן העתיקו את התוספתא בתשובת הר"ש משנן שבשות מהר"ם ב"ב סי' שי"ח, בשות הרשב"א ח"ד סי' קס"ט, ובמ"מ פכ"א מה' אישות ה"א ועיין ברמב"ם שם, וברור שפירשו כנ"ל.

21/22 אין כופה לעשות לבנו ולבנה וכו'. בד: כופה לעשות לבנו ולבנה וכו'. אבל גי' כי"ע נכונה, עיין להלן 282²⁰, ועיין בבלי ס"א ב' וחוס' שם ד"ה לא, וכן בשטמ"ק נדרים פ"א ב' סד"ה לפי אבא: ועינתי בתוספתא דכתובות ול"ג אבל כופה לתת לפני בקרו אלא ה"ג ואינו כופה להטיל לפני בהמתו.

25 אם היה בנה מכירה וכו'. עיין להלן 442²².

25/26 אין האיש כופה את אשתו וכו'. בה"ג כתובות ד"ו ע"א סע"ב. ועיין ירוש' פ"ה ה"ו, ל' ע"א. וכן בס' השרשים לר"י בן גנח שרש כפה, הוצ' בכר עמ' 228: ועוד מאמרם אין האיש כופה את אשתו להניק את בן חברו ואין האשה וכו'.

26 ואין האשה כופה את בעלה וכו'. בסמ"ג לאוין פ"א, ל"ג סע"ג: תניא בתוספתא הרי שרצתה האשה להניק בן חבירת' עם בנה הבעל מעכב ואינו מניחה אלא להניק בנו בלבד. והעתיק את לשון הרמב"ם פכ"א מה' אישות ה"ב כדרכו תמיד עיין מ"ש בח"א עמ' 58.

27 המדיר את אשתו מתשמיש המיטה וכו'. בספרי האשכנזים היה כאן בסוף הברייתא: דברי ר' יהודה, והיינו שמחלוקת זו של ב"ש וב"ה היא לדברי ר' יהודה, (אבל לפנינו בתוספתא לא כאן ולא להלן בעדיות פ"ב 457²¹ אין זכר מזה) שכן כותב הרשב"א (לר' דן אשכנזי) בשות שלו ח"א סי' אלף רל"ב: "עוד אמרת שמצאת בתוספתא בפרק אף על פי (קרא את פרק התוספתא בשם פרק המשנה, כרגיל אצל הראשונים, עיין מבוא) המדיר את אשתו מתשמיש המטה וכו' דברי ר' יהודה וכו' לא ידעתי היכן היא שנויה דאלו בתוספתא כתובות פרק חמישי שמתחיל הבוגרת כתבועה שנו שם מחלוקת ב"ש וב"ה ששנויה במשנתנו אלא שהוסיפו שם טעם דבריהם כטעם שאמרו בגמרא שם, ב"ש אומר שתי שבתות כיוולדת נקבה וב"ה אומרי' שבת אחת כיוולדת זכר ולא נזכר שם ר' יהודה כנ"ל וכו'. ואדרבה ר' מאיר הוא שמנה מחלוקת זו בין קולי ב"ש וחומרי ב"ה. עיין מ"ש להלן 457²⁰ ובראב"ד עדיות פ"ד מ"ב, אבל עיי"ש פ"ה מ"א.

עמ' 267

1 המורדת על בעלה. זו היא פסקא קטועה מן המשנה, עיין מ"ש במאמרי תשלום תוספתא עמ' 21, אבל בד מוסיף כאן קטע מן המשנה, וכן היה כל זה בתוספתא גם לפני הרשב"א שכותב בשות הנ"ל: ולא נזכר שם (בתוספתא לעיל) ר' יהודה כנ"ל אלא בסוף במורדת על בעלה כדרך ששנויה גם כן במשנתנו.

והנה כדאי לציין שגם כאן בפ"ס מן המשנה (לפי גי' ד): פוחתין לה מכתובתה וכו', וכ"ה במשנה בהוצ' שלנו, בהוצ' לו, קויפמן, פרמה, כ"מ, בה"ג ד"ו ס"ט ע"א, שם ע"א ע"ג, רי"ף ועוד.

אבל בשטמ"ק סי' א' ד"ה מתני': ובקצת ספרים דוקני איתא פוחתין לה ו' דיגריין כו' (כלומר בלי המלה "מכתובתה", עיי"ש), וכ"ה גם בתשה"ג חמדה גנוזה סי' פ"ט (אוה"ג כתובות עמ' 189): כך ראינו שמתניתין כך שנויה המורדת על בעלה

פוחתין לה שבעה דינרין וכו', וכ"ה בב"ר כת"י אוקספורד (לפי מהדורת תיאודור-אלבק עמ' 552 בשנו"ס): דתנן המורדת על בעלה פוחתין לה שבעה (ז') דינרין וכו'.

2 פעם אחת בשבת. בד וכ"ו: פעמים בשבת, אבל כג' כ"ע מעתיקים מן התוספתא בתוס' ס"ג ב' ד"ה דיקא, סמ"ג לאווין פ"א, ל"ב ע"ג, הגה"מ (בשמו) פ"ד מה' אישות סה"ט אות ז' ור"ן פ"ה סי' רפ"א.

3 המשרה את אשתו על ידי שלישי. גם כאן פי' קטועה מן המשנה כמו לעיל בשו" 1, ובד וכ"ו מוסיף גם כאן מן המשנה. ובתוס' רי"ד ס"ד סע"ב: תניא בתוספתא בפרק הבוגרות המשרה את אשתו ע"י שלישי וכו', וכולן במדת איטלקי אפילו נדה אפילו שומרת יבם וכו', והנה מהמלה וכו' שאחרי "שלישי" משמע שהיתה לפניו כאן כל הפסקא כמו בד וכ"ו ואפשר שהוסיפה מעצמו לבאר העניין.

4 נותנין לה כוס חבית וכו', תוס' רי"ד הנ"ל, עיי"ש, ריטב"א ס"ד ב' ד"ה נכנסה (ובשטמ"ק בשמו שם) ר"ן פ"ה סי' רפ"ו, ג"י ס"ד סע"ב (אשי ה' צ"ו ע"ג), מ"מ פ"ג מה' אישות ה"ג.

ובס' יחוסי תנאים ואמוראים כת"י ערך יהודה איש כפר נבורייא: גרסי בתוספתא דכתובות פ' הבגר נותנין לה כוס חבית וקדירה פך נר ופתילה יין אין לה שאין נשותיהן של עניות שותות יין ובירושלמי שלהי פ' אעפ"י יין אין לה שאין נשי עניי ישראל שותות יין ועשירות שותות והא תניא מעשה וכו'.

5 יין אין לה וכו', יחוסי תו"א הנ"ל, רשב"א בשטמ"ק ס"ה א' ד"ה הא, עיי"ש מה שהוכיח מהסיפא (כר אין לה וכו'), ריטב"א שם סד"ה ת"ר. ועיין תוס' רי"ד הנ"ל.

6 מותר בלאות שלה ומותר מזונות שלו וכו', בד הסדר הפוך וכ"ה גם ברשב"א הנ"ל. וכ"ה בירושלמי פ"ה הי"ב, ל' ע"ב (אלא שיש שם ט"ס ויש לתקנו ע"פ הירושלמי שם רפי"א והתוספתא שלנו, ובד"ק שם הגי' נכונה) ובבלי ס"ה ב'.

פ"ו

11 מי שמת והניח בנים ובנות וכו', באו"ז ב"ב פ"ט סי' קנ"ד, כ"ד ע"ב מעתיק את כל הברייתות עד שו" 17 ומוכיח מהתוספתא כאן שהפירוש במשנת ב"ב שם, מתפרנסות — פרנסת נישואין, נגד שיטת הריב"ם, עיין או"ז שם סי' ק"נ, כ"ג ע"ב.

12 כיצד הבנים יירשו וכו', עיין היטב להלן ב"ב פ"ח, 410¹².

13 כיצד הבנות ניוונות ומפרנסות וכו', רמב"ן ס"ח רע"א, עיי"ש הפירוש וממנו ברא"ה שם, ריטב"א שם, ר"ן פ"ו סי' שי"א (במשנה), הריב"ש בשטמ"ק שם סד"ה אלא.

22 הכניסה לו בין שום וכו', שו"ת מהרי"ק סי' פ"א, ד' קרימונא נ"ח ע"ד.

24/25 אמ' ר' יוסי כן הלכה מקום שנהגו וכו', רמב"ן ס"ו ב', רשב"א בשטמ"ק שם, רא"ה שם, רא"ש פ"ו סי' ד', ר"ן פ"ו סי' רצ"ו, ג"י ס"ו סע"ב (אשי ה' צ"ח ע"ב), חשב"ן ח"ג סי' רס"ב, שו"ת מהרי"ק הנ"ל ג"ט רע"ב. וכל הראשונים הנ"ל אינם מעתיקים את המלים כן הלכה. ובשו"ת בנימין זאב סי' קי"ד, קצ"ב ע"א כג' ד' וכנראה העתיק מן הדפוס.

פ"ז

עמ' 268

24 המדירה שלא תטעום באחד מכל הפירות וכו'. תוס' ע"א א' ד"ה שלא והובאו בשטמ"ק שם ד"ה תנן, רא"ש פ"ז סי' ב' ותוס' הרא"ש רפ"ז (ושם: כדמוכח בתוספת' דתניא שלא תטעון וכו', ועיין מ"ש בירושלמי כפשוטו במבוא עמ' כ"ב) והובאו בשטמ"ק ע' א' בסוף המשנה, מ"מ ספי"ב מה' אישות, ועיין להלן 282^א ומש"ש.

עמ' 269

7 צדדיה פרומים וכו'. עיין תוס' סוטה 302^ז ובגי' ד שם וירושלמי שם פ"א ה"א, ט"ז ע"ב, בבלי גיטין צ' רע"ב.
11 איזו היא קולנית וכו'. עיין במשנה הוצ' לו 81^א שו" 15, בערוך ערך קל' ה' ומלא"ש פ"ז מ"ו, ועיין ה' ראו עמ' 87.

12 כל אילו שאמרו צריכות התראה וכו'. ברייתא זו הובאה בירושלמי פ"ז ה"ו, פ"א דע"ג אלא שנשמטה לפנינו ע"י הדומות ואני משלים במרובעים את ההשמטה וכ"ה שם: אלא אפי' היתה כתובה של אלה דינר מאבדת [תמן תנינן נשים שאמרו יוצאות בלא כתובה צריכות התראה ואם לא התרה בהן יוציא ויתן כתובה ולא מנה ומאתים אלא אפילו אלה דינר מאבדת הכל] ונוטלת בליות ממה שיש לפניה. וכן מעתיק מן הירושלמי ברי"ף פ"ז סוף סי' ש"י ובעיטור ח"א מרד, הוצ' רמאי ס"ט ע"ב, ובתוס' רי"ד ק"א א' וע"ב ב', וחלק ממנו גם באו"ז ח"א סי' תרט"ו פ"ג סע"ד, ורמז לו גם בסמ"ג עשין מ"ח, קכ"ח ע"א.

ועיין בבלי סוטה כ"ה א', וכבר תמהו בתוס' שגן שם במקומו (= תוס' הרא"ש שם) על שאלת התלמוד שם, והרי תוספתא ערוכה היא לפנינו וכתבו כי שמא לא ידע התלמוד ממנה עיי"ש. ובסמ"ק ריש סי' קפ"ד: ואמרו בתוספות שצריך התראה להפסידה כתובתה. ואם לא התרו בה יוציא ויתן כתובה, ומתקנת רבינו גרשום ואילך וכו', וכ"ה בה' גיטין של בעל הסמ"ק בכל בו ריש סי' ע"ו וארחות חיים ח"ב עמ' 155, ועיין בה' ראו עמ' 87 עיי"ש היטב.

21 אמר לו קדש לי בתך וכו'. בתוס' ב"מ פ' א' סד"ה היו: בתוספתא דכתובות משמע וכו' דהכי תניא [בפרק] עד ל' יום יעמיד פרנס א"ל קדש לי בתך. וכו' כל הבריייתא כגי' כ"ע (בערך), ועיין להלן 403^י ואילך (והנכון כגי' ד שם), אבל עיין גי' ד כאן וגירסת הבריייתא בבבלי ב"מ פ' א'.

24 ומודה ר' מאיר במומין וכו'. וכ"ה גירסת רש"י בבבלי ע"ו א' ומעיד שם שכן הגירסא בתוספתא, ועיין ריטב"א שם ד"ה איתביה, אבל ר"ח גרס בבבלי שם: ומודים חכמים לר"מ (עיין תוס' שם ד"ה ומודה) וכ"ה הגירסא בתוספתא בד וכי"ו, וכן מעיד לנו הרמב"ן שם ד"ה רב אשי: דתניא מודים חכמים לר"מ וכו' וה"נ (צ"ל: וה"ג, כמו שמעתיק ממנו בשטמ"ק שם ד"ה איתביה) בנסחי כלהו ובנוסחי דילן בתוספת' אלא דהתם קתני בהדיא אע"פ שנכנסה לרשות הבעל וכו', וכ"ה ברא"ה שם ד"ה רב אשי. ועיין גם במ"מ פכ"ה מה' אישות ה"ד. נמצאנו למדים שגי' כ"ע היא גי' צרפתי (רש"י) וגי' ד וכי"ו היא גי' ספרדית (נוסחי דילן ברמב"ן). ועיין מ"ש להלן 324^א.

שם: שדירכה לילד עמה וכו'. תוס' ע"ו א' סד"ה ואמאי.

27 איוה הוא המקמק וכו'. רש"י ע"ז א' ד"ה ה"ג.
שם: זה מתיך נחשת. תוס' ר"ד ע"ז ב' ומובא גם בשטמ"ק שם ד"ה המחתיך.

עמ' 270

1 ר' יוסי בר' יהודה אומ'. צ"ל: דברי ר' יוסי בר' יהודה.
שם: מקמק וצורף נחשת ובורסי. זו היא פיסקא מן המשנה שנכנסה שלא במקומה.
2 יוציא ויתן כתובה. תוס' יבמות ס"ד א' ד"ה יוציא, שו"ת מהר"ם ב"ב סי' רס"א, סמ"ג עשין מ"ח, קכ"ח ע"ד, מרדכי פ"ז סי' ר"ב, תוס' הרא"ש יבמות ס"ד א' ד"ה יוציא, (לשון חכמים ל"ה סע"ב), פסקים שם פ"ז סי' י"א, רבינו ירוחם מישרים נתיב כ"ג ח"ת, אגודה כאן סי' ק"ז, קט"ו ע"ג.
4 עשרים וארבעה מיני מוכת שחין וכו'. עיין מדרש ל"ב מדות הוצ' ענעלאו עמ' 351.

פ"ח

7 אף זו בטל אמ' להם בחדשים אנו בושים וכו'. עיין רש"י ע"ז ב' ד"ה אף זו, ובשטמ"ק ע"ז א' ד"ה איבעיא בשם רש"י כת"י ישן נושן, ועיי"ש בחידושי הריב"ש בשם רש"י, ועיין תוס' ע"ז א' ד"ה איבעיא.
אבל בס' הישר לר"ת כתובות סוף סי' נ"ט, י' ע"ב: וגם מה שאומרים שבתוספת' לא גרסין אף זו לא תמכור וכו' עד על' החדשים אנו בושים וכו' אינו ראוי, דהא הוגהו מספרינו. הרי לך עדות חשובה שהתוספתא הוגהה ע"פ הבבלי.

16 היורד לנכסי אשתו וכו'. בהשגות הראב"ד על הרי"ף פ"ח, תמים דעים סי' רצ"ח, נ"ג ע"ג: ועוד דקתני ל' בתוספת' דכתובות פ' האשה שנפלו ל' נכסים גבי הלכת' פסיקת' וסתמא גמי קתני ל' דתניא בתוספת' היורד בנכסי אשתו ונתן זה עיניו אם קדם ותלש מן הקרקעות אפילו כל שהן (עיין תרומות פ"ח מ"ה ועוד בכ"מ, וכן לפי גירסתינו, עיין כלים פ"ט מ"ג ועוד) הרי זה זריו ונשכר היורד לנכסי שבויים ושמע שהם באים אם קדם ותלש מן הקרקעות הרי הוא זריו ונשכר. אלו הן נכסי שבויי' כל שהלך אביו או אחד ממורישיו למדינת הים וכו', ועיין להלן שם, והביאו הרא"ש פ"ח סי' ז' ובתוספותיו ע"ט ב' והר"ן פ"ח סי' ש"כ. ועיין ג"י ע"ט א' ד"ה מתניתין (אשי ה' ק"א ע"ד).

22 גנב שנשל מזה וכו'. שו"ת הרשב"א ח"א סי' תתקס"ח.

25 אם נתיאשו הבעלים וכו'. עיין מ"ש להלן 268.

26 הכותב נכסיו לבניו צריך וכו'. עיין רשב"ם ב"ב קל"ט רע"א, או"ז שם סי' קמ"ז.

28/29 הכותב נכסיו לבנו וקנה וכו'. בס' התרומות שער מ"ג ח"ד סי' ו': וכדאיתא בתוספתא הכותב נכסיו לבנו וחזר וקנה נכסים אחר כך אף שכתב לו דאקנה כל שלא היה לו בשעת מתנה ראשונה הרי היא של יורשין. והנה המלים "אף שכתב לו דאקנה" אינן בתוספתא, ורבינו הוסיפן כפירוש ובאור.
וכעין זה בה"ג סוף ה' נדוי, ד"ו ק"ה ע"ד, (ד"ב עמ' 432): מאן דכתב בשטר

מתנה יהבית לפלוני ברי וכו', ודברים אלו הובאו מתשובת רב פלסטי בעיטור ח"א, קניין, הוצ' רמאי י' ע"א (ועל דברי העיטור העירני ידידי הרמ"מ כשר נ"י), והובא בהגהות מרדכי ב"ב פ"ט סוף סי' תרע"א.

30 מכר הבן ומת האב וכו', רשבים ב"ב קל"ט רע"א, תוס' שם, מאור שם סי' תתס"ט ד"ה תנן התם הכותב וכו', והובא במ"מ פ"ב מה' זכיה ומתנה הי"ג, או"ז ב"ב סי' קמ"ז, כ"ב ע"ד (מן הרשב"ם).

32/33 המקבל שדה מחבירו והגיע ומנו... שמין לו. כל הברייתא חסירה בד, והביאה הבבלי בב"מ ק"ט א'. ועיין תוספתא שם רפ"ט.

עמ' 271

- 1 היורד לחורבתו של חבירו וכו'. שתי הברייתות עד סוף הפרק כפולות להלן 367, ואילך כג' שלפנינו כאן.
 - 2 רבן שמע' בן גמלי וכו'. ליתא בד, אבל ישנו להלן 367 ובבלי ב"מ ק"א א'.
 - 3 היורד לחורבתו של חבירו וכו'. כל הברייתא במלחמות להרמב"ן ב"מ ספ"ח, עיין להלן.
 - 4 שמין לו וידו על העליונה כיצד ידו על העליונה וכו'. לכאורה נראה שיש כאן השמטה וצ"ל: וידו על העליונה [כיצד ידו על התחתונה וכו'] כיצד ידו על העליונה וכו', והתוספתא מפרשת מקודם את ידו על התחתונה ואח"כ את ידו על העליונה, ובכ"ע נשמטה הרישא ובד נשמטה הסיפא.
- וכן מפורש במלחמות הנ"ל: ומצאתי מפור' בתוספתא במסכת כתובו' היורד לחורבתו של חבירו ובנאה שלא ברשות שמין לו וידו על התחתונה ברשו' שמין לו וידו על העליונה כיצד ידו על התחתונה אם השבח יתר על ההוצאה נותן לו את ההוצאה ואם הוצאה יתירה על השבח נותן את השבח. וכן מעתיק מן התוספתא את הפירוש של ידו על התחתונה בעיטור חלוקת קרקעות, הוצ' רמאי כ"ו ע"ג, בחידושי הרמב"ן ב"מ ק"א א' ד"ה שמין, בריטביא (כפי שמובא בשטמ"ק ב"מ שם) ובנ"י שם פ"ח סי' תקכ"ז. אבל יותר נראה שיש לפנינו בכ"ע ט"ס וצריך לגרוס כמו בד, עיין היטב ברמב"ן שם, והתוספתא אינה מפרשת את הכבא של ידו על העליונה, ודינה כשמואל בבבלי ב"מ ק"א שם.

פ"ט

7/8 כונסה ומגרשה וכו'. תלמידי ר"י בשטמ"ק פ"א א' ד"ה מגרשה, רא"ש פ"ח סי' י"ג.

11/12 ר' יהודה אומ'... כיצד מוכר פירות וכו'. רא"ש פ"ט סי' א', ר"ן שם סי' שכ"ז, נ"י פ"ג ב' (אשי ה' ק"ג ע"ג), מ"מ פכ"ג מה' אישות ה"ג, ועיין חידושי הריב"ש בשטמ"ק פ"ג ב' ד"ה פשיטא.

14/16 מי שמת והניח... והוא נקבר מן הצדקה. מכאן הוכיחו הראשונים שאין האשה חייבת בקבורת בעלה. והביאו תוספתא זו לראייה בשו"ת מהר"ם ב"ב סי' קע"ו, סי' תתקס"ד (ועיין בהערות הרי"מ בלאך שם), הנ"ל ד' קרימונא סי' קפ"ד, שו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף ק"ג, ח"ה סי' ע"ז, ח"ז סי' תי"ב, מיוחסות סי' ס"ד, מרדכי

כאן פ"ד סי' קנ"ח (=הגה' אשרי פ"ט סי' כ"ז) אגודה סי' קל"ה, קי"ח ע"ד, כל בו ה' אב"ל סי' קי"ד, ארחות חיים ח"ב עמ' 597, שו"ת הריב"ש סוף סי' קי"ה, תשב"ץ ח"ב סי' צ"ד, רשב"ש סי' תס"ה ד"ה ולענין, ועיין פיסקי ריקנטי סי' תקנ"ז ושו"ת הרא"ש כל"ס סי' ג'.

16 אילו הן הבאין ברשותה וכו'. ר"ח שהובא בס' הזכות (ועוד בכמה ראשונים, עיין להלן) כאן ספ"ט (שבעה עינים ל"ה ע"ד) העתיק את התוספתא בשם מתיבתא (צ"ל מתניתא) דבי ר' חייא, ומהר"ח בערוך ערך בא. וכן הובאה התוספתא ברי"ף פ"ט סי' שמ"ג, עיטור ח"א נאמנות, הוצ' רמ"א כ"ג ע"א וע"ג, השגות הראב"ד על הרי"ף פ"ט (בתמים דעים סי' רל"ח, נ"ה ע"ב) בעל המאור פ"ט (קרוב לסופו), ראבי"ה כת"י סי' תתקכ"ה, ס' הזכות שם (שבעה עינים ל"ה ע"ג, ל"ו ע"א, ועיין מ"ש לעיל), ח"י הרמב"ן פ"ז א' ד"ה בין הוא (בשם ר"ח), שו"ת מהר"ם ב"ב סי' תקע"ז (בשם ראבי"ה) וכן בהוצ' רבינוביץ סי' תנ"ה, ס' התרומות שער י"ד ח"ב סי' ח', תוס' רי"ד פ"ח ב', רשב"א בשטמ"ק פ"ו ב' ד"ה אבל יורשיו, תלמידיו ר' יונה בשטמ"ק לעיל שם ד"ה אבל משיב, ריטב"א פ"ו ב' ד"ה דין אך אשמעין, מרדכי פ"ט סי' רי"ח, רא"ש שם סי' י"ח, סי' כ"ב וסי' כ"ח, שו"ת של"ו כל"ס ע"א סי' ו' (בשם ר"ח), ר"ן פ"ט סי' שמ"ו, נ"י פ"ו ב' (אשי ה' קיה סע"ב) ריב"ש סי' תצ"ד.

16/17 כתב לו נדר ושבועה... שנשתמשה בהן בחיי בעלה. וכ"ה בד, וכן מעתיק הרמב"ן פ"ו ב', הרשב"א בשו"ת ח"ג סוף סי' ל"ח, ועיי"ש בס' ל"ט, וכן מעתיק בחידושו (לפי שטמ"ק שם): וגרסין [בתו] כתב לה וכו', כצ"ל שם, וכן מעתיקים הרא"ה והריטב"א שם כג"ע וד.

אבל בכ"ז (לפי אוה"ג, וצ. לא העיר עליה): שנשתמשה בהן לאחר מיתת בעל, וכן כותב הרשב"א (לפי שטמ"ק הנ"ל): וגירסא אחרת ראיתי בתוספתא זו כתב לה נדר ושבועה אין לי עליך אין היורשין יכולים להשביעה בדברים שנשתמשה בהן לאחר מיתת בעלה וכו' וגראה לי פירושא לפי הגירסא הזו דדברים שנשתמש בהן לאחר מיתת בעלה דרישא, היינו בין מיתה לקבורה וכדבר מתנה וכו'. וכן היתה הגירסא לפני רבינו יונה שכן מעתיקים תלמידיו (בשמו) בשטמ"ק פ"ז א' ד"ה בנכסי: ויש סיוע לזה (עיין להלן) מן התוספת' דתנינן התם כתב לה נדר ושבועה אין לי עליך לא הוא ולא יורשיה אין משיבין אותה בנכסים שאחר מיתה וכו'.

ואשר לעצם דברי התוספתא למה אין היורשים משיבין אותה, והרי הוא לא פטר אותה אלא שהוא בעצמו לא יוכל להשביעה אבל לא יורשיו, וכמו שיוצא מן המשנה, ועיין ברמב"ן ורשב"א הנ"ל מה שהאריכו בזה, אבל רבינו יונה הנ"ל תירץ שהברייתא שלנו כאבא שאול בן אמה מרים שחולק על משנתנו וסובר שאם פטרה מן השבועה גם היורשין אינם יכולים להשביעה.

18 כמה דברים אמורים בומן שהלכה מקבר בעלה וכו'. מכאן הוכיחו הראשונים שהסיפא של משנתנו (הלכה מקבר בעלה וכו') מוסבות על פטרה מן השבועה ובניגוד לפירוש רב צמה גאון בתשה"ג חמדה גנוזה סי' כ"ו (ולפי הרא"ש שאביא להלן פירש כמותו גם רב האי) והרי"ף בתשובותיו סי' ס"ג שהסיפא היא מילתא באפי נפשה, ואפילו לא פטרה, והביאו תוספתא שלנו כראייה לפירושיהם (נגד הגאונים) ברש"י במשנה פ"ו ב' ד"ה הלכה, ועיין הראשונים הנ"ל (בריש ההלכה), מכריע סוף

סי' מ"ה. ל"ח ע"ב, רא"ש פ"ט סוף סי' י"ח, ריב"ש סי' ק"ח ד"ה אמנם, חידושי
בשטמ"ק פ"ו ב' (בסוף המשנה), ועיין ר"ן פ"ט סי' שמ"ג, נ"י פ"ו ב' (אשי' ה'
ק"ה ע"ג).

19 בדברים שנשתמשה בהן לאחר מיתת בעלה וכו'. וכ"ה בד. אבל ברמב"ן,
רשב"א, רא"ה וריטב"א הנ"ל: בדברים שנשתמשה בהן בחי' בעלה. ופירשו
הראשונים הנ"ל שמשביעה ע"י גלגול. ומכאן ראיה שאם פטר אדם את חבירו מן
השבועה ונתחייב לו שבועה ממקום אחר (שלא פטרו משם) מגלגל עליו את הכל,
עיין רמב"ן ורשב"א הנ"ל. ולתוספתא שלנו בגירסא זו כיוון גם הרשב"ץ בתשובה
ח"ב סי' קנ"ה: שהרי הפטר חבירו משבועה ונתחייב לו שבועה על טענה אחרת
יכול להשיבוע מאותה טענה שפטרו ע"י גלגול כדמוכח בתוספתא דפ' הכותב.
אבל גם גירסתנו יש לה על מה לסמוך, שכן כותב הרשב"א הנ"ל: ומקצת
ספרים ראיתי דגרסי בסיפא של תוספתא הירושין משביעין אותה על דברים שנשתמשה
בהם לאחר מיתת בעלה. וכן בספר שראה בו הרשב"א גירסא אחרת ברישא
(עיין לעיל שו" 16/17) גורס גם בסיפא: לאחר מיתת בעלה, כג"י שלנו.

והנה רבינו הרשב"א מביא לנו תוספתא זו בשלש נוסחאות: 1. ברישא ובסיפא
בחי' בעלה, כגירסת כל הראשונים. 2. ברישא — בחי' בעלה, ובסיפא — לאחר מיתת
בעלה, כג"י כ"ע וד. 3. ברישא ובסיפא — לאחר מיתת בעלה, כג"י כ"ו.

23 שותף כל זמן ששותף וכו'. להלן ב"ב פ"ב 399³⁰ בג"י ד, עיין משי"ש.
25 בן בית לא זה שנכנס וכו'. בתשו' ר' קלונימוס שבתשה"ג קאסעל סי' ק"ו:
ובתוספתא אנו אומ' עלה בן הבית שאמרו לא שנכנס ויוצא ברגליו אלא שמכניס לו
פירותיו ומוציא לו פירותיו וכו'. ובתשו' רבינו קלונימוס מלוקא הוצ' מיללר עמ' 9
כותב מיללר: בתוספתא שלפנינו אינו, והוא בש"ס שבועות מ"ח ב' תנא וכו', ונעלמה
ממנו התוס' שלפנינו.

עמ' 272

1/3 נכסים משועבדים... אפילו מן הקטנים. עיין תוס' ר"ד פ"ח ב'.

פ"י

16 אבל במוזנות שתיהן שוות. ריטב"א רפ"י, נ"י שם (אשי' ה' ק"ז ע"א),
מ"מ פ"ח מה' אישות הי"ד.

19 כתב לזון את בת אשתו ואת בן אשתו וכו'. עיטור ח"א פסיקתא
הוצ' רמא"י ס"ז ע"א, רא"ש פ"ב סי' א'.

20 לא יאמר להם וכו'. הראשונים הנ"ל. שו"ת הריב"ש סוף סי' ת"פ, תשב"ץ
ח"ג סי' ק'.

20/21 כתוב לזון את בת אשתו ושכרה וכו'. הראשונים הנ"ל בשו" 19.
שו"ת מהר"ם ב"ב סי' ע"ו, ד' קרימונא סוף סי' קכ"ה, הוצ' רבינוביץ סי' ר"ה,
שו"ת הרשב"א ח"א סי' תתע"ג, מרדכי ב"מ פ"ו סי' שמ"ו, הגה"מ פכ"ג מה' אישות הי"ז.
21 שוכין לקמן ואין חבין לו. הראשונים הנ"ל ורשב"ש סי' תק"ה, ד"ה אמנם
הקטב השני. ועיין להלן 275 כג"י ד וראשונים, עיין משי"ש.

24 שלשה שהטילו לכים ונגנב הימנו מביאין השאר לאמצע וחולקין. וכן מעתיקים מן התוספתא במרדכי פ"י ס"י רל"ו ובאגודה סוף ס"י קל"ג, קי"ח ע"ג. ובשור' מהר"ם ב"ב הוצ' מק"נ עמ' 278: ועוד דתניא בתוספתא ג' שהטילו לכים זה מנה וזה מאתים וזה ג' מאות ונגנב מהם השאר מביאים לאמצע וחולקין, פ"י כל' א' בשוה, היינו דווקא לפי שבתחלה (חסר בכ"י). ובריטביא גיטין י"ג א': והכי תניא בתוס' דמ' בי"מ ב' שהטילו לכים זה ק' וזה ר' ונגנב מהן ונאבד חולקין לפי חשבון. וכן מעתיק בערך ברין שם פ"א סוף ס"י תי"ד ובחידושו י"ג סע"א, ועיין ב"י בטור חו"מ ס"י רנ"ג ד"ה וכתב הרין. ולפנינו אין זכר מזה לא בתוספתא ב"מ ולא כאן. 24/25 שנים שהטילו לכים זה כמנה וזה במאתים וכו', וכ"ה במרדכי פ"י ס"י רל"ו, אבל באגודה הנ"ל ס"י קל"ג: תוספתא שנים שהטילו לכים זה מנה וזה מאתים ועשו בפרקמטיא השכר לאמצע ואם התנו ביניהם זה נוטל לפי כיסו וזה נוטל לפי כיסו, והנה מ"אם התנו ואילך ליתא לפנינו בתוספתא אלא בירוש' כאן פ"י ה"ד, ל"ד רע"א, ב"ק פ"ד סה"א, ד' רע"ב, ועיין היטב במרדכי הנ"ל, ואולי יש לפנינו השמטה או קיצור באגודה. 29 נר שמת וכו' וכו' שו"ת המיוחסות ס"י ס"ט, מ"מ פ"ב מה' זכיה ומתנה הט"ז. ועיין מס' גרים פ"ט ה"ט, הוצ' היגר עמ' ע"ה.

פ"א

עמ' 273

1 הן צריכין להביא ראיה וכו'. בד הגי' משובשת, והנכון כלפנינו, וכן מעתיקה מן התוספתא מריש הפרק עד להלן שו' 6 בראב"ן ס"י ק"ז, ל"ה סע"ב והוא מבארה באופן מפורט, וחלק מדבריו הובאו במרדכי פ"א ס"י רנ"ג, והתוספתא הובאה כגי' כ"ע (בערך) גם בעיטור כתובות, הוצ' רמא"י ל"ה ע"ב, עיטור כ"י ששון עמ' 302 (דפי אהל דוד ח"ב 731 ע"א). 2 מכרה כתובתה מישכנה כתובתה וכו'. עיין בראב"ן הנ"ל ויש שם ט"ס, וכן יוצא ברור מפירושו. 20/21 בן שמת אביו וכו'. כל הברייתא באו"ז ח"א ס"י תשמ"ו, ק"ו ע"ד. 21/22 אין כופין אותו שיתגדל וכו'. בד וכ"י: אין מניחין אותו להתגדל, ובאו"ז הנ"ל הגי' כמו בכ"ע ומוכיח ממנה שאם הבן בעצמו רוצה מניחין אותו, אלא אין כופין אותו בע"כ, ומסיגנון הברייתא בבלי ק"ב ב' אין להוכיח כלום, עיי"ש, אבל לפי גי' כ"י וד בתוספתא מוכח בדיוק להפך שאין מניחים אותו להתגדל אפילו אם ירצה. ועיין גי' הכבלי בה"ג כתובות, ד"ו ע"ד ע"ג, בריף, וכ"ה בכ"מ (בערך). וגם לפי גי' זו אין להוכיח. 22 ושחטוהו בערב הפסח. וכ"ה באו"ז הנ"ל: ערב הפסח, וכן בבבלי ק"ב סע"ב וכן בכ"מ שם ובראשונים הנ"ל, ומעשה שהיה כך היה. ואני מעיר ע"ז מפני ההערה הכטלה שבתוספתא הוצ' ראם, שכנראה לא ידע המעיר את הבבלי. 23 משחמשת בעבדים ושפחות וכו'. בברייתא בבבלי ק"ג א' חסרות מלים אלו בכ"מ, וכן כנראה לא היו גם לפני רש"י מהדורא קמא. עיין שטמ"ק שם (= ריב"ן הוצ' אפשטיין עמ' 142), וכנראה נוספו מלים אלו בבבלי ע"פ התוספתא, וכן מוכיח

קצת שינוי הסדר בברייתא שבר"ף, וכן יוצא ברור משו"ת מהר"ם ב"ב, הוצ' רבינוביץ
סי' רמ"ד: כדאי' בפי' הנושא דמשתמשת במדור כדרך שנשתמש' בחיי בעלה בכרים
וכסותו וכלי זהב וכסף ותניא בתוספתא ומשתמשת בעבדים ושפחות כדרך
שנשתמשה בחיי בעלה, ועיין בשו"ת שלו ד' קרימונא סי' רה"ע.
27 האומר תנו... קיבלה עליה וכו'. ר"ן פ"ב סי' שפ"ה, במשנה.

פ"ב

ע"ג 274

3 בראשונה שהיתה כתובה וכו'. בס' המפתח לר"ן שבת ס"ז ב' (כ"ט ע"א):
ועיקר הבריתא בתוס' כתובות בראש פר' י"ב והוא אחרון המסכ'. והיתה
לפניו חלוקת הפרקים כד וכ"ו.
15 אין שם אלא עידית וכו'. בעיטור ח"א אחריות, י"ז ע"ב: שכך מצינו בתוספתא
אין לו אלא עידית וכו', ועיין הערה שם.
21 רבן שמע' בן גמליאל אומ' העושה שדה וכו'. בס' המקח והממכר לרב
האי גאון שער ד' (קרוב לסופו) ט' רע"ב: כדגרסי' רבן שמעון אומ' העושה שדהו
אפותיקי לכתובת אשתו ומכר' ידה על העליונה רצחה גובה משאר נכסים וכו'.
ולזה כיוון בתשובת הראב"י (ספרן של ראשונים, הוצ' אסף ע"ג 9) סי' ו': שרב
האי גאון פסק כרשב"ג והביא ראיה מן התוספתא, והכונה לתוספתא שלפנינו.
וכן נעתקה התוספתא בעיטור ח"א ריש פותיקי, הוצ' רמאי' סי' ע"ד,
במלחמות להרמב"ן יבמות ספ"ז, בחידושו ל'גיטין מ"א א' ד"ה גובה, בשו"ת הרשב"א
ח"ג ריש סי' מ"ג, בחידושו ל'גיטין מ"א א' ד"ה תניא, ועיין חידושי הר"ן שם ד"ה
גובה, ומכאן הוכיחו הראשונים הנ"ל שלא כפירש"י בגמ' גיטין שם, ועיין שו"ת
הרי"ף סי' ר"ד, ועיין ירוש' שביעית רפ"י וסתם הברייתא כרשב"ג.
וגירסא חדשה בחי' הריטב"א גיטין מ"א א' ד"ה תניא: ובתוס' נמי גרסי'
בההיא התם דבמכרה עסקי' דגרסי' התם דעושה שדהו אפותיקי לביה ולכתובת אשה
ומכרה גובה משאר נכסים (ע"כ ליתא בתוס' לפנינו) רשב"א (צ"ל רשב"ג, עיי"ש)
אומר העושה שדהו אפותיקי לאשה בכתובתה וכו'.

פ"ג (בד וכ"ו אין כאן פרק חדש)

ע"ג 275

1/2 א"י להם צאו לה מעשה ידיה במוזנותיה וכו'. וכן בד: אסאמ' הוציא
לה מעש' ידיה למוזנותיה, וברמב"ן ק"ז א': ובנוסחא של ר"ח ז"ל ובהלכות אם אמר
לה צאי מעש' ידיך במוזנותיך רשאי וכן בתוספתא אם א"ל צאי מעש' ידיך
במוזנותיך, ולפ"ז הגרסא שאמר להבא וכו', ובר"ן רפ"ג: ואמר לה צאי מעשה ידיה
במוזנותיה וכו' כך הגירסא במקצ' ספרים ובירושלמי ובתוספתא, ועיין ירושלמי פ"ג
ה"א, ל"ה ע"ד, אבל בד' קושטא שם ס"ב ע"ב: ואמר יצאו מעשה ידיך למוזנותיך.
ועיין היטב בשטמ"ק ק"ז א'. אבל לפי הגי' שלפנינו: אמ' להם וכו' הפירוש הוא בהכרח
שאמר לב"ד ולא לאשה, ומסתבר שאמר להם על המוזנות שלעבר ולא לעתיד.

7 הפוסק מעות לבתו קטנה וכו'. בשו"ת מהר"ם ב"ב סי' ע"ז בכ"י (לפי ר"מ בל"ך שם הערה א'): ועוד ראייה מתוספתא דפ' בתרא דכתו' הפוסק מעות לכתנו ולבתו קטנה ופשט להם את הרגל כופין אותו לכן שוכין לקטן ואין חבין לו. וכ"ה גם בהוצ' רבינוביץ סי' ר"ה: הפוסק מעות לכתנו ולבתו ופשט לה את הרגל וכו'. אבל בד' קרימונא סי' קכ"ה: הפוסק מעות לבתו קטנה וכו', וכן במרדכי ב"מ פ"ו סי' שמ"ו ובשו"ת הרשב"א ח"א סי' תתע"ג.

שם: שוכין ראדם וכו'. בד' שוכין לקטן וכו', וכ"ה לעיל 272, עיין משי"ש, וכן גורסים כאן ושם הראשונים הנ"ל.

8/9 בזמן שהיה מיהודה וכו'. רי"ף פי"ג סי' שצ"ט. שו"ת הרי"ף סי' רי"ד, הוצ' ביעדנוביץ סי' קל"ט. עיטור ח"א ריש פקדון הוצ' רמא"י ס"ח ע"ב, ריא"ז בשלטה"ג פי"ג סי' שצ"ט, תוס' ק"י א' ד"ה שלש, תוס' רי"ד ק"י ב', שו"ת מהר"ם ב"ב הוצ' רבינוביץ סי' שפ"ו, (עיין להלן) ועיי"ש סי' קל"ז, הוצ' מק"ג עמ' 188, 189 (ובקיצור בד' קרימונא סי' ל"ו), תשובות מיימוניות לה' אישות סי' כ"ח ובמרדכי פי"ג סי' ר"פ, וכל התשובה נעתקה בשו"ת מהר"ח או"ז סי' קמ"ז, שו"ת הרשב"א ח"ד סי' קפ"ו, ועיין שו"ת שלו ח"א סי' תרס"ב (= ח"ג סי' תל"ג), ריטב"א בשטמ"ק ק"י סע"א, הגה"מ פי"ג מה' אישות הי"ז אות ד', רא"ש פי"ג סי' י"ו, (עיין משי"ש בשם ר"ת), רבינו ירוחם, מישרים, נתיב כ"ג ח"ח (קרוב לסופו), אגודה סי' קס"ט, קכ"א ע"ג, מ"מ פי"ג מה' אישות הי"ז, שו"ת הר"ן סי' י"א, נ"י ק"י סע"א (אשי ה' קיד' סע"ב), שו"ת הריב"ש סי' קע"ז ועיי"ש סי' פ"א, תשב"ץ ח"ג סי' פ"ו, ועיי"ש ח"א סי' צ"ז, ח"ג סי' ק"י, רשב"ש סי' של"ז (עיין עליו להלן). ועיין סמ"ג לאווין פ"א, ל"ב ע"ב, שו"ת תרומת הדשן סי' רט"ו, רדב"ז ח"א סי' תל"ה.

ואשר לגירסאות הראשונים בתוספתא, אין לעמוד עליהן אלא מתוך פירושה, שהרי ר"ת גורס בתוספ' כופין אותו (ולא אותה), עיין להלן, וכן הוא לפנינו בכ"י ע"ד, וכן מעתיק במהר"ם ב"ב הוצ' רבינוביץ ומק"ג הנ"ל, אבל מתוך פירוש מהר"ם ברור שהוא גרס: אותה, ולא אותו. וכן בשו"ת הר"ן סי' י"א הנ"ל גורס בד' רומי: כופי אותה לצאת, אבל בד' קושטא שם: כופין אותו לצאת.

אותו הדבר אפשר לומר גם על הרישא: שהיה מיהודה ואירס אשה מיהודה מגליל ואירס אשה מגליל אבל אם היה מיהודה ואירס אשה מגליל וכו' — הכל ב"מים", אבל ברי"ף הנ"ל, הראשון ב"מים" והשני ב"בית": שהיה מיהודה ואירס אשה ביהודה. וכן בשו"ת מהר"ם הנ"ל מעתיק לפעמים במי"ם ולפעמים בבית", אבל מתוך פירושו יוצא ברור שצריך לגרוס הראשון במי"ם והשני בבית". וכן בשו"ת הרי"ף סי' רי"ד מעתיק כולם במי"ם, אבל בהוצ' ביעדנוביץ סי' קל"ט גרס כמו בהלכות הרי"ף, וכן ברשב"ש, עיין להלן.

ולפיכך עלינו לעמוד רק על הפירושים. הפירוש הראשון הוא של ר"ת בסי' הישר (אינו לפנינו בסי' הישר), כפי שהביאו בשו"ת מהר"ם הנ"ל וברא"ש הנ"ל, והוא נתן יתרון לאשה על האיש וגרס כופין אותו, עיי"ש מה' שהשלים בין הירושלמי (שגירסתו הפוכה) ובין התוספתא. הפירוש השני הוא של מהר"ם הנ"ל, שפירש שהיה מיהודה ואירס אשה גלילית ביהודה אינו יכול להוציאה לארץ אחרת ולומר לה מאי איכפת לך הרי בין כך ובין כך אינך מיהודה וכו' עיי"ש מה' שפירש בירושלמי ותוספתא. ובהמשך דבריו שם קרוב לסוף התשובה פירש פירוש אחר.

ובשו"ת מהר"ח או"ז הנ"ל מעתיק את תשובת מהר"ם ומפסיק באמצע (מ"ח ע"ד):
ואני הצעיר כתבתי ליישב התוספתא והירושלמי, ופי' התוספתא' אם מיהודה וארס אשה
בגליל כופין אותה לצאת שעל מנת כן נשאה ואפילו אם נשאה בגליל כיון שלא גלה
דעתו בשום צד שרוצה לדור בגליל, שהניח נכסיו וביתו ביהודה וכו' ופירש הירושלמי
כשהיה מיהודה ונשא אשה בגליל וכו' ומשום הכי נקט בתוספתא אירס כי בשעת
אירוסין אין דרך למכור נכסיו ולילך למקום שמארס, וסיים שעל מנת כן נשאה כלומר
נישואין דומיא דאירוסין. ובירושלמי נקט נשאה שדרך קודם נישואין למכור נכסיו
ולילך לדור במקום שישא וכו', וסיום תשובת מורי (מהר"ם ב"ב) מצאתי אחר כך
הנני מעתיקה וכו'.

ואחרון אחרון הרשב"ש בסי' ש"ז כתב: "ולפי דעתי שכל צער הזה לגדולים
אלו ז"ל לתרץ הירושלמי והתוספתא' שלא היו צריכים לכך לפי שהתוספתא' לא דברה אלא
במי שהוא ממחוז אחד ונשא אשה במחוז אחר והוא שלה, והירושלמי' לא דבר אלא
באיש ואשה שהם ממחוז אחד או ממחוזות חלוקים ונשאו במחוז שאינו מחוזם, ומדיוק
לשונם משמע לי כן שהרי בתוספתא' לעולם מזכיר היה מיהודה ונשא אשה מיהודה
(צ"ל: ביהודה) מגליל ונשא אשה מגליל (צ"ל: בגליל), שהרי שבכל פעם שמזכיר
שם האיש מזכירו ב"מ ומקו' האש' בבי"ת, והמ"ם מורה על ההעתיק' והבי"ת היא
נושאת מקום, ובירושלמי לעולם מזכיר שניהם ב"מ וכו', ולפיכך אני אומר לעניות
דעתי שפירוש התוספתא' הוא כך שאם היה מיהודה וארס אשה ביהודה או היה מהגליל
וארס אשה בגליל כיון שהמחוזות שוים ולא התנה עליה הוי כאילו הסכים לשבת עמה
כיון שהם ממחוז אחד ואין שנוי במחוזות וכן אם הוא מגליל ונשא אשה בגליל אבל
כשהוא ממחוז אחד והיא ממחוז אחר אעפ"י שנשאה במחוז שלה ולא התנה עליה
כיון שאין אדם עשוי להעתיק ממחוז שלו וטלטולא דגברא קשה מדאיתתא כדאי בפ"ב
דכתובי (כ"ח א') היה לה להתנות עליו וכיון שלא התנית עליו הוי סתמו כפירושו
והוי כאלו התנה עליה בפירוש שיוציאנה וזהו שאמרו שע"מ כן נשאה. והירושלמי הוא
או כששניהם ממחוז אחד או כל אחד מהם ממחוז אחד ונשאו במחוז שאינו מחוזם וכו'.

ועיין בס' הזכרון לר' ישמעאל הכהן סוף כתובות (משב"ל 9).

10/11 אמ' אני פלוני מיהודה ונשא אשה מנליל כופין אותו לצאת ובנליל
אין כופין אותו לצאת. בד: אם אמ' פלן מיהודה נשאתי אשה מגליל אין כופין אותה
לצאת ובגליל כופין אותה לצאת. ועיין הגי' בירושלמי סוף פירקין ומה שהאריך
בפירושו במהר"ם הנ"ל, ולפלא בעיני שלא הזכיר כלל את התוספתא, וכן לא הזכירה
הראשונים הנ"ל שנשאו ונתנו בדבריה, ואפשר שחסרה לפני הראשונים הנ"ל, וכן דג
עליה הרי"ף הנ"ל, אבל יתכן שקיצר כרגיל אצלו.

והיחיד ומיוחד הר"ן ז"ל בסי' שצ"ט מסביב לרי"ף השלימה, וכתב: ומסיים בה
בתוספתא אי אמר אני פלוני מיהודה נשאתי אשה מגליל כופין אותו (צ"ל אותה)
לצאת, כלומר אף ע"פ שעומד עכשיו בגליל, ובגליל אין כופין אותו (צ"ל: אותה)
לצאת, כלומר אע"פ שהוא (מיהודה) יכול להוציאה מכרך שבגליל לעיר שביהודה,
אם היה מושבו ביהודה בעיר, לא כל הימנו שיאמר לה כיון שאני יכול להוציאך
מכרך של גליל לעיר שביהודה כ"ש שאני יכול לכופך להוציאך מכרך שבגליל לעיר
שבגליל, דליתא אלא למה שנתרצית בלבד נתרצית, והנה גירסת הר"ן ופירושו מאשרים
לנו את גי' כ"ע, אבל עצם הפירוש צ"ע בקשר עם הפירושים של הראשונים ברישא.

11/12 מוציאין מעיר שרובה גוים לעיר שרובה ישר' ואין מוציאין מעיר שרובה ישר' לעיר שכולה גוים. עיין הסיגנון בירוש' סוף מכילתין. ובד: מוציאין מעיר שרובה גוים לעיר שרובה ישרא' ואין מוציאין מעיר שרובה ישרא' לעיר שרובה גוים, וכי' ברי"ף הנ"ל, וממנו בתוס' רי"ד ורא"ש הנ"ל ובשו"ת הריב"ש סוף סי' פ"ח. ועיין הסיגנון להלן בתוס' ע"ז 466, ובמדרש תנאים עמ' 58 ובבלי כאן ק"י ב'.

15 המוציא שטר חוב כתוב בכבל וכו'. להלן ב"ב פ"א 413.
19 רבן שמע' בן גמל' אומ' כתובת אשה ובעל' חוב ממקום הנישואין. עיטור, כתובות, הוצ' רמאי' ל' ע"א כל הברייטא עד סוף הפרק, עיי"ש. ועיין רמב"ן ק"י ב' ד"ה נשא ורין סי' ת' שהביאו את התוספתא.
והנה מהמשך דברי התוספתא אנו רואים שכל חיובי התורה הם בכסף א"י, וכן גם כתובה לדברי הת"ק, אבל רשב"ג חולק בכתובה וסובר שמשלם במטבע של מקום הנישואין ואינה דומה לחיובי התורה. וכן מסיק הירושלמי בסוף מכילתין שת"ק סובר כתובה דאורייתא ורשב"ג סובר כתובה מדברי סופרים, וכן בברייתא בבבלי י' א', אלא שהתלמוד היפך אותה מחמת משנתינו.

ונראה שיסוד המחלוקת בין הבבלי והירושלמי הוא בזה שהבבלי סבר שכסף א"י פירושו מטבע היוצא בא"י, הדינר הרומאי, וידעו שכסף קפוטקאי טוב ממנו, (עיין תוס' י' א' ד"ה נותן), אבל הירושלמי סבר שכסף א"י הוא כסף ירושלמי — המטבע העתיק, כמו שיצא ברור מן התוספתא כאן, ולפיכך אמרו: הדא אמרה שמטבע ארץ ישראל יפה מכל הארצות. ועיין עיטור הנ"ל, כ"ט ע"ג.

20 חמש סלעים של בן וכו'. עיין להלן 541.
שם: וחמשים של אונס וכו'. תלמידי ר' יונה בשטמ"ק י' א' (ד"ק מ"ט סע"ד).
21 כסף שדיברה בו תורה וכו'. עיטור הנ"ל, כפ"ט פט"ז, עמ' שצ"א.

נדרים

פ"א

29 האומר ימינה וכו'. מאירי ב' א' ד"ה ויש (ב' ע"ד).
30 כנדר רשעים וכו'. בד לנכון: כנדבת רשעים וכו', וכן בתוס' י' א' ד"ה דנזירות, רשב"א ס' א' במשנה, מאירי ב' א' (ב' ע"ג), ר"ן ט' א' ד"ה כנדרים כשרים, נ"י שם.

עמ' 276

14/15 לאו חולין שאוכל לך אסור וכו'. עיין שטמ"ק י"א ב'.

עמ' 277

1 בזמן שנדרו זמן מועט וכו'. עיין תוס' כ' א' ד"ה אבל נזירות, מיוחס לרש"י נזיר ל"ב א' ד"ה ואיבעית ובהגהות ר"ב רינשבורג שם.

פ"ב

6 קונם אם לא נמנית על הפסח וכו'. רא"ם בשטמ"ק כ"ד ב', מאירי שם (י"ח ע"א).

7/8 כשם שנדרי הבאי מותרין כך שבועות וכו'. סמ"ג לאוין רמ"א, ס"ט ע"ד, רמב"ן שבועות כ"ט א', והוא ציין שם לספרי מטות פי' קניג הוצ' הורוביץ עמ' 199 (וכן בריטב"א שם ובריטב"א נדרים כ"ד ב' סד"ה גמרא, ונעלם כ"ז מהורוביץ עיי"ש בהערותיו) שהוא לכאורה סותר לתוספתא, עיי"ש ברמב"ן מה שהאריך, רשב"א כאן כ"ד ב' ד"ה גמ', מאירי שם (י"ח ע"ב), ריטב"א שבועות כ"ט א' ותוס' הרא"ש שם, 8 תולין להרגין וכו'. בתמים דעים להראב"ד סי' נ"ט: וכן מצאתי בתוספתא להרגין, עיי"ש מ"ש על הירושלמי כאן, וברשב"א כ"ז ב' (במשנה): ותניא בתוספתא תולין להרגין ולחרמין ולמוכסין לתרומה לגוי ולבית המלך ואין תולין (בפיסקא שבשטמ"ק מוסיף: להם) לישאל וכו' עיי"ש הפירוש.

11 הנודר מישראל אסור אף בנרים וכו'. רי"ף פ"ג הוצ' רא"ם י' ע"ב, רמב"ן ל"א ב' (אשי ה' ד' ע"ד), תלמידו הרנב"י בשטמ"ק שם, מאירי שם (כ"ו ע"ב), ריטב"א שם (אשי ה' כ"ט ע"א), רא"ש בפסקיו פ"ג סי' ט"ז, רבינו ירוחם ס' אדם נתיב י"ד ח"ה.

ובח"ד כתב: הנה הרמב"ם ז"ל בספ"ט פסק לכל הני ומוסיף עליהם הנודר מבניו מותר מבני בניו, ונראה דהכי גרס במתניתא זו, ונעלם ממנו לפ"ש, כי זו היא ברייתא בבבלי ב"ב קמ"ג ב'. ואע"פ שגם במאירי הנ"ל כתב: וגדולי המחברים הביאו גם כן שהנודר מבניו מותר בבני בניו וכן היא בתוספתא, אבל הראשונים היו רגילים לקרא לברייתות שבבבלי תוספתא, עיין מ"ש בתשלום תוספתא עמ' 6 ואילך. 13 ר' יהודה אוסר אף בכהנים, בד וכיו' לנכון: בכותים, וכן נשתבש גם להלן ע"ז 464, כהנים במקום כותים. אבל עיין מ"ש הגאון רמ"ש מדווינסק בספרו אור שמח פ"ט מה' נדרים ה"כ שקיים גירסת כ"ע.

19/20 גדולה מילה ששקולה וכו'. עיין במשנה הוצ' ד' 85 שו" 27.

21 גדולה מילה שאילמלא וכו'. עיין לעיל ברכות 16 בשנו"ס.

23 המודר הנאה מחבירו ומת וכו'. רי"ף פ"ד, הוצ' רא"ם י"ג רע"א, רמב"ן ל"ט א' (אשי ה' ה' ע"ד), תלמידו הרנב"י בשטמ"ק ל"ט ב' סד"ה מתני' קשיתיה, מאירי שם (ל' ע"ד), ריטב"א שם ד"ה תוספתא, רא"ש פ"ד סוף סי' ו', נ"י ל"ט סע"א. 24 עדות ממון ולא עדות נפשות. בד: עדות ממון ועדות נפשות. וכ"ה בכל הראשונים הנ"ל.

25 היה לו חילה אין נכנס ומבקר. ברי"ף (וממנו ברא"ש) הנ"ל: חלה בנו אינו נכנס לבקרו. ועיין בבבלי ל"ט א'.

שם: ולא שואר בשלומו. בד: ושואר בשלומו, וכ"ה ברי"ף, רנב"י ורא"ש הנ"ל. וברמב"ן הנ"ל: אבל שואר בשלומו, ובריטב"א: אלא שואר בשלומו, והוא מוסיף: פי' כדתניא ושואלו בשוק (בבבלי ל"ט א'). אבל במאירי שם: ולא שואר בשלומו, כג"כ כ"ע.

עמ' 278

- 6 כשם ששניהם אסורין לדור כחצר וכו'. כל ההלכות עד להלן שו' 11 נעתקו בשם התוספתא ברשב"א מ"ו ב' סד"ה ואמר. ועיין מאירי מ"ו א' (ל"ג ע"ד). ריטב"א שם ד"ה גרסינן.
- 7 כשם ששניהם אסורין לגדל תרנגולין וכו'. רא"ם בשטמ"ק מ"ו רע"א והראשונים הנ"ל.
- 7/8 היה אחרים ראוי לדור את אחרים הנאה וכו'. הנכון בראשונים הנ"ל בשו' 6: היה אחד מהם רגיל להדיר אחרים וכו'. וכ"ה גם ברשב"א מ"ו א' ד"ה ה"נ, ריטב"א הנ"ל סד"ה עוד, רא"ש פ"ה סי' א', ר"ן מ"ו א' ד"ה א"א. אבל אפשר שראוי פירושו רגיל, עיין מ"ש להלן 346²⁹.
10. הנודר הנאה מבני עירו וכו'. רשב"א מ"ו ב' הנ"ל, שם פ"ב סע"ב, מאירי ספ"ג, נ"י ל"א א' (במשנה).
- 11 המודר הנאה מחבירו בפניו וכו'. רמב"ן ורשב"א גיטין ל"ה ב', שו"ת הרשב"א ח"ג סי' שכ"ד.

פ"ג

27 הנודר מן הבשר וכו'. להלן 509¹⁸ ובמשנה שם רפ"ח.

עמ' 279

- 4/5 מן הדילועין אין אסור וכו'. כפ"ס ספ"כ עמ' תנ"א מתוספתא נדרים פ"ג, ועיין לעיל 73⁸³.

פ"ד

- 13/14 הנודר מן החפירה וכו'. גירסא נכונה מאד, עיין ערוך ערך חפר א', ובד משובש: הנודר מן הפירי. ועיין קרויס קדמוניות ח"ב עמ' 583 (גרמנית) הערה 339.
- 14 הנודר מן התירוש וכו'. רמב"ן נ"ה ב' (אשי ה' ח' ע"ד), רשב"א נ"ה א' ד"ה תוספתא, מאירי שם (מ' ע"ד) ד"ה בתוספתא, ריטב"א שם (ל"ח ע"ד), רא"ש פ"ו סוף סי' ב', ר"ן נ"ה ב', והיא ברייתא בבבלי יומא ע"ו ב' ונעלמה לפ"ש מעיני מפרשי התוספתא.
- 15 הנודר מן התבלין מותר בחיין ואסור במבושלין, וכן מעתיק ברשב"א ומאירי הנ"ל. אבל בד גורס: אסוי בחיים ומותר במבושלין. וכן מעתיק ברמב"ן, ריטב"א, רא"ש הנ"ל, וכן בניי נ"ה ב' ד"ה תניא (ס"ט ע"א). וכן נפסקה להלכה בטור יו"ד סי' רי"ז ובשו"ע שם ס"ק י'.
17 ובחילקא. בד: ובחליקה. ועיין הירושלמי כפשוטו עמ' 44.
- 22 אף נדרים שאמרנו מותרין וכו'. סמ"ג לאוין רמ"ב, ע"א ע"ב, רשב"א רפ"ג, מאירי שם (י"ז רע"א), רא"ש פ"ג סי' א', ר"ן כ"א א'.

23 על מנת לבטלן. וכ"ה בסמיג. מאירי ורא"ש הנ"ל, ובר"ן הנ"ל: כדי לבטלן. אבל ברשב"א הנ"ל: עולמית לבטלן. שם: לא יחל דברו שלא יעשה דבריו חולין. בס' יחוסי תנאים ואמוראים כת"י ערך רב יעקב אחוה דרב אחא בר יעקב: וכן לא יחל דברו לא יעשה דברו חולין כדדריש בתוספתא פרק הנודר מן הפירות ובירושלמי דאילו מותרין (פ"ב ה"א, ל"ז ע"ב) כמו שכתבתי למעלה וכו'.

עמ' 280

3/4 האומר לחבירו קונם שאני נהנה לך וכו'. רשב"א כ"ד רע"ב, מאירי כ"ד א' ד"ה כבר (כ"א ע"ד).
8 ר' יהודה אומ' היה מסרב וכו'. בד וכ"י יש כאן לפני זה בבא שנשמטה לפנינו, וכ"ה גם לפני הרשב"א ומאירי הנ"ל. ואע"פ שיש לפנינו כפילות בתוספתא (בד וכ"י), מ"מ נראה שהבבא השניה מיותרת, ולא הראשונה.
9 היה מסרב בחבירו שיאכל אצלו במשתה וכו'. רמב"ן, ריטב"א, ר"ן ונ"י ספ"ח, רבינו ירוחם ס' אדם נתיב י"ד ח"ה (קרוב לסופו), שו"ת הרשב"ש סי' ש"ז ד"ה ומה, ועיין ראשונים הנ"ל.
ובח"ד העיר שבשו"ת מהר"א ששון סי' קנ"ד מביא תוספתא זו בנוסחא אחרת והאריך בה, ולא כיוון יפה, כי במהר"א ששון שם מובאה תוספתא זו אות באות כנוסח הדפוסים.
11 ואסור לאכול ולשתות. מכאן קשה על פסק הרא"ש ספ"ח והנמשכים אחריו שעסקו שאפילו באכילה מותר עיי"ש. ובמהר"א ששון הנ"ל כתב ע"ז: לא ראו אותה או שמא לא היה כן בנסחתם.

פ"ה

12 הנודר מן הבית והעלייה וכו'. כתב בח"ד: לא מצאתיה לא בגמ' ולא בפוסקים וכו', ונעלם ממנו לפ"ש שהיא נעתקה בב"י בטור יו"ד סי' רכ"ח. הוצ' חדשה קמ"א רע"א.
14 שלא לעלות לירושלים. בבבלי כ"ג א': מדעלות לרגל, ומוכח משתי הגירסאות יחד שבימי ר' יוסי היו עולים לרגל לירושלים.
17 אלו היה לך לבזה וכו'. רמב"ן כ"א א' (אשי ה' ג' ע"ג), משפט החרם שלו (קרוב לראשו) בסוף כל בו ובארחות חיים ח"ב עמ' 506, רא"ש פ"ג סי' א', תשב"ץ ח"א סי' צ"ג (קרוב לסופו).
19/20 שבנות שוח בתוכה... אלא בשאר כלכלה. וכן גרס הרא"ם בבבלי כ"ז א' והסתייע מהתוספתא (שטמ"ק כ"ז ב' ד"ה בנות). אבל עיין מאירי שם ד"ה חזרו (כ"ג ע"א).
22/23 הותר האמצעי הימנו ולמטה וכו'. במאירי שם (כ"ב סע"ד) מביא זה בשם תוספתא, ועיין בבבלי כ"ז ב' ובגליון שם.

עמ' 281

4 הנודר מן העיר נשאל לחכם שבעיר וכו'. כל הברייתא ברשב"א פ"ב סעיב, ויש שם חסרון וצריך להשלימו ע"פ הפיסקא שבשטמ"ק פ"א סעיב. ועיין שו"ת הרשב"א ח"ז סי' ק"ט ומ"ש בתשלום תוספתא עמ' 50. וכן במאירי שם (נ"ח ע"ג). ועיי"ש רפ"ג במשנה (י"ז ע"ג). ועיין מה שהאריך בשו"ת הרלב"ח סי' נ"ח, פ"ז ע"ד.

פ"ו

- 9 ר' יוסי בר' יהודה וכו'. רשב"א ע"ג סעי"א, ר"ן ע"ג א'.
- 10 היה על אשתו חמשה נדריים וכו'. הראשונים הנ"ל, רשב"א פ"ז א' ר"ן ונ"י שם, מאירי ע"ג א' (נ"ג ע"ד). נ"י שם, שו"ת הרשב"ש סי' שצ"ו, שו"ת יכין ובוזו ח"א סי' קמ"ו.
- 11 לא הופר לה אלא. נסתרסו התיבות וצ"ל: לא הופר אלא לה. וכן מעתיק ברשב"א, מאירי ור"ן הנ"ל (בשו" 9).
- 15 או ששמע ומת בו כיום. בד: שמע והפר ומת בו כיום. עיין בבלי ס"ח א' ובגליון שם ובר"ן שם. ובסמ"ג לאווין רמ"ב, ע"ג ע"ג: הא למדת שאם הפר האב ושמע הארוס הרי זה מפר כיום שמוע האב (כלומר, רק באותו יום) וכן מוכיח בתוספת' וכו'. וכנראה שכיוון לתוספתא זו. ועיין ב"י בטור יו"ד סי' רצ"ד, הוצ' חדשה קנ"ה ע"א ד"ה ודוקא. אבל הסיפא קשה לפי הלכה זו. עיין ר"ן הנ"ל, ועיין טור שם שהביא מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן בעצם הדין. ועיין הגהות הגר"א בסי' רצ"ד אות י"ג.
- 18/19 שמע הבעל והיפר לה וכו'. עיין רשב"א ס"ח סעי"ב.
- 20 שמע אביה והפר לה וכו'. הרא"ם בשטמ"ק ע"א א' (ע"ב ע"ג): ברייתא זו חפשי בתוספת' ולא מצאתי בזה הסיגנון. וכן מצאתי שמע האב והפר לה ולא הספיק הבעל לשמוע עד שמת יחזור האב ויפר חלקו של בעל. רבי נתן אומ' הן הן דברי ב"ש אבל ב"ה אומרים אין יכול להפר אלא אביה ובעלה האחרון מפירין נדריה ויראתי לשנותה דשמא אחרת היא זאת וגם יראתי לטעות בתוספות כי נפלאות ממני. וכיה שם בשם שיטה, יחד עם הסיום: וגם יראתי לטעות בפ"י התוספ' כי נפלאות ממני.
- 21/22 אביה ובעלה הראשון מפירין נדריה. בד: ובעלה אחרון וכו'. וכ"ה בראשונים הנ"ל, אלא שהם המשיכו בבא זו למעלה — לדברי ב"ה אבל עיין ההמשך בתוספתא.

עמ' 282

- 8 אמ' לו חבל שאילו הייתי בימי אלעזר בן ערך וכו'. ביוחסין השלם 36: כדאיתא בתוספתא בפרק ו' דנדריים אמר ליה ר' יהושע לרי' עקיבא חב"ל אלו היית בימי ר' אלעזר בן ערך השבת תשובה זו אמר ליה ר' אלעזר מקוה יוכיח וכו'. ועל שיטת ר' אלעזר בן ערך עיין פ"מ בירושלמי פ"י סה"ו, והוא ביבמות פ"ב ה"א, ג' ע"ג.

8/9 השיב ר' אליעזר מקוה יוכיח וכו'. בד: אמר לו ר' אליעזר וכו', וכ"ה ביוחסין הנ"ל, אבל הנכון הוא בשטמ"ק ע"ה ב' ד"ה אמרו: פ"א גריס המורה אמרו לו ר' אליעזר מקוה יוכיח שמעלה את הטמא מטומאתו ואינו מציץ על הטהור מלמא אף אני אביא בעל שמפר נדרי אשה משתדור ואינו מפר נדריה עד שלא תדור ובכזה הלשון מצאתי בתוספת'.

11/12 עד שלא תידור, בד וכ"ו מוסיף: אמרו לו ומה למפר נדרי עצמו עד שלא ידור וכו'. וכן היתה הגירסא לפני הריב"ם שכן הוא כותב בתשובה (הצופה הצרפתי חל"ט עמ' 82): התם כדקתני טעמ' בתוספתא דאהדרו ליה רבנן לרי' אליעז' מה למפר נדרי עצמו עד שלא ידור וכו' ושמעינ' מינה דאפי' רבנן מודו בהא (כלומר, שיכול לבטל נדריו אם מתנה מקודם) וכו'.

14 בית זה מכור לך לכשאקחנו, באו"ז ב"מ ס' ק"ג, ט"ז ע"א: ובתוספתא דנדרים תנינן בית כור מכור לך לכשאקחנה לא אמר כלום. ועיין גי' ד. ובכ"ו כאן: שור זה מכור לי לרבות (צ"ל: לך בית, והמלה לך הוא תיקון במקום לי שכתוב למעלה) זה מכור לך דבריו קיימין.

15 מה שאירש מאבא מכור לך וכו'. בר"ח ב"מ ט"ז א': והא דאותיב רב ששת הכא הא דתני מה שאירש מאבא וכו' היא בתוספתא במסכת נדרים ומפורש בתלמוד ארץ ישראל בכתובות פרק אע"פ וכו', וממנו בערוך ערך כבד א'. וכן בשטמ"ק שם בשם ר"ח: והא דאותי' רב ששת הכא דתנא בתוספת' באחרית מס' נדרים מה שאירש מאבא מכור לך מה שתעלה וכו'. ותוספתא זו היא גם בב"מ עצמה פ"ה 380.

פ"ז

18 כל דבר שיש בו עינוי נפש וכו'. בס' המצות לרב חפץ (הצופה האנגלי מהדו' חדשה ח"ה ריש עמ' 415): ואלתוספה פקאל כל שיש בו עינוי נפש בין בינו לבניה ובין בינו לבין אחרים יפר דבר שאין בו עינוי נפש בינו לבניה יפר בינו לבין אחרים לא יפר כאיזוד קונם שני (=שאני) עושה לפי אבה ולפי אבין לפי אחיך ולפי אחי שאני מטייל לבקרך אין יכול להפר מפני שבינה לבין אחרים שלא אבהיל ושללא אתקשט ושללא אשמש לך מטתי יפר מפני שבינו לבניה שלא אמזוג לך את הכוס שלא אדיח לך את רגלך שלא אציע לך את המטה אין צריך להפר וכיפה על כרחא רבן גמליאל אומ' יפר משום שני לא יחל דבריו. ועיין ריטב"א כתובות ע"א ב' ד"ה ושללא.

20 שאני עושה לפי אבא וכו'. עיין לעיל 266^a, ומש"ש.

23 רבן גמליאל אומ' יפר וכו'. וכ"ה בס' חפץ הנ"ל, בבבלי פ"א ב' וברמב"ן ור"ן ורא"ש שם. אבל במיוחס לרש"י שם: רש"י ב"ג אומר וכו' וכן בשיטה (בשטמ"ק שם ד"ה שלא): ה"ג לה בתוספתא רשב"ג אומ' יפר משום שנא' לא יחל דבריו וכו'.

24 נדרה שלא תטעום באחד מכל הפירות וכו'. רמב"ן ע"ט ב' (אשי ה' י"ב סע"ב), תלמידי הרנב"י בשטמ"ק פ"ב סע"א, מאירי ע"ט ב' ד"ה אמר הרימ (וצ"ל: אמר המאירי) וחזר ופירש (נ"ז ע"ד), ריטב"א ע"ט ב' (מ"ח ע"א), רא"ש פ"א ס"א א', רבינו ירוחם, חוה, נתיב כ"ז ח"ב, נ"י פ"א סע"ב (ע"ה ע"ב). ועיין לעיל 268^a.

ואשר לדברי ר' יוחנן בבבלי פ"ב ב' כתב הרנב"י הנ"ל (שטמ"ק שם פ"ב ב' ד"ה אמר רב יהודה): וכי תימא קשיא ההיא תוספתא דכתבינן לעיל דנדרה מפלפלין

או מגלוסקין אעפ"י שלא היה לה מאותו המין מימיה הרי זה יפר ואתיא דלא כר' יוחנן ואלו אנן כר' יוחנן קיימ' לן. ואיכא למימר דתוספת' מיירי כגון דאמרה היא שהיא מתענה מאותו המין על ידי שנדרה ממנו ואעפ"י שלעולם לא טעמה ממנו עכשיו היא מצטערת בעיניו על ידי איסורה משל אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו. ור' יוחנן בשאינה מתענה שאפ"י על ידי איסורה אינה מצטערת ולא מתאוה לאוכלו. ועיין גם ריטב"א הנ"ל בסוף הדיבור שם.

26 קונם פירות ארץ ישראל עלי וכו'. כל הברייתא עד להלן שו' 3 במאירי הנ"ל.

עמ' 283

- 2 לא היתה פרנסתו וכו'. בד: הוא יל' ולא היתה וכו', וכ"ה במאירי הנ"ל.
- 3 מפני שבינה לבין אחרים. בד: מפני שבינו לבינה. וכן במאירי הנ"ל: מדין דברים שבינו לבינה.
- 4 נדרה אשתו והיפר לה וכו'. כל הברייתות ברשב"א פ"ז סע"א, ועיין לעיל שם ופ"ז ע"ב.
- 6 נדרה אשתו וקיים לה וכו'. רשב"א הנ"ל, מאירי שם ד"ה אמר המאירי, ר"ן פ"ז ב' (במשנה). ג"י שם ד"ה מתניתין וד"ה גמרא.
- 10 היפר לתאנים וחשיכה וכו'. רשב"א הנ"ל, מאירי שם ד"ה אמרה, ר"ן פ"ז ב', ג"י שם ד"ה מתניתין.
- 14 ואין האיש מבטל בלבו. בפיה"מ להר"מ פ"י (קרוב לסופו): שכך הוא לשון התוספתא יבטל בלבו ואין צריך להוציא בשפתיו בין בחול ובין בשבת. אבל ברור שהכוונה לא לתוספתא אלא לברייתא שבבבלי ע"ז ב', עיין מ"ש בתשלום תוספתא עמ' 7. ועיין ספרי מטות פ"י קנ"ג, הוצ' הורוביץ עמ' 202 שו' 15.
- 14/15 מה שהקים... ומה שהפיר. בד וכ"ו: משהקים... ומשהפיר. והיא היא. עיין מ"ש בירוש' כפשוטו במבוא עמ' כ"ג.
- 20 אם עושה אני לבך. צ"ל לפיך.

נזירות

פ"א

עמ' 284

- 3 הריני נזיר אם לא אגלה משפחות וכו'. כתב בח"ד: גם זה לא מצאתיה וכו' וכצ"ל הריני נזיר אם אגלח במעות מ"ש וכו'. ונעלם ממנו לפי שעה כי ברייתא זו הובאה בקידושין ע"א א'. וכן נעלם זה מבעל מ"ש כאן שלא ציין את מקומה.
- 7/8 וכשיכולי שמיטה הרי זה נזיר לעולם וכו'. נימוקי ר' עזריאל בשטמ"ק ח' ב', ד"ה כמנין.
- 8/9 מלא חבית ומלא הקופה הרי זה נזיר לעולם ומגלח אחד לשלשים יום. כ"ז חסר בד. ונ"ל שצ"ע: מלא חבית ומלא הקופה וזו היא פיסקא מן המשנה (פ"א מ"ה). וכשבדוקין אותו ואמר סתם נזירתי הרי הוא נזיר לעולם ומגלח אחד לל' יום. וכן יוצא מפורש מן הירושלמי פ"א ה"ב, נ"א ע"ב: הדא היא דתנינן הריני

נו"י מלא הב"י או מלא הקופה בודקין אותו ותני ע"ה שהוא מגלח אחת לשלשים יום. והכוונה לתוספתא שלנו. ועיין להלן, אבל עיין ג"י אוה"ג בתוס' הוצ' ראם.
 9 עד שיאמר לך נתכוונתי. צ"ל: לזכך = לזכך = לא כך, וכן לעיל 258: אין כאן חליצה וליבום = לא חליצה ולא יבום, כג"ד וכי"ו שם. ועיין מ"ש בתלמודה של קיסרין עמ' 2. והתוספתא אומרת שאם אמר סתם, הרי הוא נזיר עולם עד שיאמר לא כך נתכוונתי, אלא לנזירות אחת גדולה. ומסיום הסתמי של התוספתא ברור שהיא מוסבת על הבדיקה שבמשנה ששואלין אותו והוא אומר לך (או לא לך) נתכוונתי, ומכאן ברור שהמלים מלא חבית וכו' הן פסקא מן המשנה.
 11/12 הריני נזיר כל ימי וכו'. עיין השגות הראב"ד פ"ג מה' נזירות ה"א ובכ"מ שם.
 15 נזירות נהגת בארץ וכו'. פיה"מ להרמב"ם ספ"ג, נימוקי רבינו עזריאל בשטמ"ק מ"ו ב' ד"ה אית, כפ"פ פ"י עמ' קס"ג.
 17 המורט בית שמאי אומ' וכו'. עיין נימוקי ר' עזריאל הנ"ל.

פ"ב

24 בית שמאי אומ' כינויי כינוין וכו'. תוס' ט' א' ד"ה הריני, תוס' מנחות ק"ג א' ד"ה הריני, עיי"ש.

עמ' 285

6 ולא נורו על קרבנו. ספרי נשא ריש פי' ל"ה, מ"ר נשא פי' כ"ד וברש"ש ורד"ל שם. ופי' רבינו הלל שהביא רד"ף בספרי דבי רב שם מ"ו ע"א ד"ה קרבנו צ"ע רב מכאן ומהקבלה בירושלמי.
 11 הריני נזיר על מנת שיהא בכרי הזה וכו'. ר"ש ורא"ש טהרות פ"ד מ"ב. 17/18 לשלשים יום יצא ובית הלל... לא יצא. הנכון בכ"ו: ביום ל' לא יצא ובית הלל... יצא. וב"ה לקולא וב"ש לחומרא. ועיין ח"ד.
 23 ביום שלשים ואחד סותר את הכל. כ"ז ליתא בד וכי"ו, אבל היה בתוספתא לפני הרא"ש, שכן כותב בתוספותיו (לפי שטמ"ק ו' סע"א): והכא איתא בהדיא בתוספתא נטמא ביום ל"א סותר הכל. והוא פירש שזהו מדרבנן, גזירה יום ל"א אטו ל'.

עמ' 286

5/6 וליטמא למתים. עיין ההוספה בדפוס ומ"ש בתשלום תוספתא עמ' 7, והרמב"ם כיוון דבריייתא שבבבלי ט"ו א'.

פ"ג

11 אמ' ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן וכו'. כל הבריייתא להלן 458.
 16 פ' כפיו וכו'. פי' הרא"ש כ"א ב'.
 שם: ירי כידו וכו'. תוס' כ"א א' סד"ה דאמר.

עמ' 287

18 והשאר לשאר נוירותי ומת דמי חטאת. המלה ומת ליתא בד, אבל היתה בתוספתא לפני תוס' ופי' הרא"ש כ"ו רע"ב, וכ"ה גם להלן 557³¹.
 19 ונתערבו הרי זה לוקח וכו'. עיין מ"ש להלן 557³⁶. ועיין להלן 491⁹.
 23 או שהביא שתי שערות. תוס' כ"ח ב' ד"ה ואין, נימוקי ר' עזריאל בשטמ"ק כ"ט ב' ד"ה בשלמא, ועיי"ש לעיל ד"ה עד, מאירי כ"ח ב' (במשנה) סד"ה האיש, כ"ט א' ד"ה כבר, כ"ט ב' ד"ה זהו, פי' הרא"ש כ"ח ב'.
 שם: אימתי אמרו האיש מגלח וכו'. עיין נימוקי ר' עזריאל ל' רע"ב (בשטמ"ק) שגרס כל הברייתא בבבלי, והעיד שכן הוא בתוספתא וגרס ככ"ע, ועיין הגי' לפנינו בבבלי שם.

פ"ד

עמ' 288

13 נויר שאכל מכל האסורין לו, ברש"י מנחות מ"ח ב' ד"ה ושאר: בתוספתא דנויר בפ' שאכל א' ח' מכל האסורין, אבל באו"ז ח"ד ע"ז סי' רע"ד, ל"ו ע"ג: תניא בתוספתא דנויר בפרק נויר שאכל מכל האסורין לו.
 שם: ושתה מכל האסורין לו, סידור רש"י ה' פסח סי' שס"ו עמ' 178, איסור והיתר לרש"י ה' פסח סי' ט"ו עמ' 5, סי' האורה שם סי' כ"ט עמ' 187, מחז"ו שם סי' ט"ו עמ' 258, מנהיג שם סי' ל"ו עמ' ע"ט, או"ז ח"ב סי' רנ"ו, פי' אלפי הרוחות לר"ש מפלייש, נ"ט ע"ב, סי' מנוח י"ו ע"א.
 14 וכמה שיעורן בכזית וכו'. רשב"א עירובין ד' א' ד"ה גפן, או"ז ע"ז הנ"ל (בריש הפרק).
 15 כיצד הוא עושה מביא כוס וכו'. הראשונים הנ"ל, רש"י פסחים מ"ד ב' ד"ה דילמא מיין, רש"י חולין ק"ח ב' ד"ה חצי זית, תוס' עירובין ד' א' ד"ה גפן, סוכה ו' א' ד"ה גפן, תוס' ר' יהודה ברכות מ"א א' ד"ה גפן (כ"ז ע"ג וע"ד), שו"ת חכמי צרפת ולותיר סי' ג' עמ' 2, ראבי"ה ח"ב סי' תצ"ב, עמ' 116, סמ"ג לאווין רמ"ג, ע"ד ע"א, שבה"ל ס' פסח סי' רי"ב עמ' 172, מאירי ברכות מ"א א' ד"ה אעפ"י (138 ע"ב), תוס' הרא"ש סוכה ו' א' ד"ה גפן, מהר"ם חלאוה פסחים מ"ח סע"א.
 18 ר' אלעזר אומ' נויר שהניח פיו וכו'. כל הברייתא, להלן 443²⁴.
 23 הרי זה חייב. פי' הרא"ש מ' א' (וכן בשטמ"ק בשמו מ' סע"א) ועיין תוס' שם ד"ה נויר, ועיין ס"ז עמ' 239.
 שם: אינו סותר אלא בתער, מאירי ל"ט ב' סד"ה אע"פ, ועיין בבלי מ' א'.

עמ' 289

2 הכל משלחין תחת הדור וכו'. עיין במשנה ובברייתא בבבלי מ"ה ב' ועיין להלן 441¹.
 ובס' יחוסי תנאים ואמוראים כת"י, ערך טבי: "ובתוספתא דנויר הכל משלחין תחת הדוד חוץ מן הטמא שבמדינה מפני שנקבר הטמא שבמקדש משלח תחת הדוד של חטאת ושל אשם דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר הטמא כאן [ו]כאן משלח תחת

הדוד הטהור כאן וכאן אין משלח תחת הדוד וחכמים אומרים הטמא כאן וכאן והטהור בגבולין אין משלחין תחת הדוד אין לך שמשלח תחת הדוד אלא נזיר שגלח בטהרה ובפתח אהל מועד ולא איתפריש לי שפיר הברייתא זו וכו' ובירושלמי בערלה (פ"ג ה"ב, ס"ג ע"א) תמן תנינן אילו הן הנשרפין וכו' עיי"ש בירושלמי.

10 אשם נזיר. ביוחסין השלם¹³: ובתוספתא בפרק ד' דנזיר שאכל אשם נזיר טמא שבא אליו מן הדרום וכו'. ולפנינו חסרה המלה טמא, אבל היא היא, כי הרי אשם לא יתכן אלא בטמא.

12 למלאות מן הנדר מים. כנראה, שצ"ל: = מן הניעם (= נעיים = מעיין. עיין מ"ש הרי"ן אפשטיין בתרביץ ש"ד עמ' 291. וכן מפורש בספרי נשא פי' כ"ב בכ"ר: למלאות מים מן הנעיים). ונ"ל שלתוספתא זו כיוון המיוחס לרש"י ד' ב': לשאוב מים מן הגיע (וצ"ל: מן הניע, הניעם, כמו שהגיה בצדק אפשטיין שם) גרסי' שכן הוא לשון המשנה ופי' מן המעיין. וקרא לתוספתא משנה, כרגיל אצל הראשונים, עיין מבוא.

16 נזיר שניטמא וחזר וניטמא וכו'. להלן כריתות פ"א 562 ואילך עיי"ש, והגי' הנכונה היא בד וכי"ו כאן.

25/26 הראויין לבוא בן שנה וכו'. רש"י מנחות מ"ח ב' ד"ה ושאר.

27 ושאר שלמי נזיר וכו'. רש"י כ"ד ב' ד"ה והא, תוס' מנחות מ"ח ב' ד"ה כבשי, נימוקי ר' עזריאל בשטמ"ק כאן כ"ד ב' ד"ה והאיכא.

פ"ה

עמ' 290

8 וכן עדר בהמה וכו'. עיין להלן שבועות 446³³.

11 מקצתן אומ' רביעית וכו'. עיין שו"ת רמ"ע מפנו סי' ה', ס' ע"א.

13/14 אמר ר' אלעזר כשהלכתי לערדסקון וכו'. כל הברייתא עד שו' 21 נעתקה ביוחסין השלם³⁵, ועיין להלן מ"ש בשם יחזקי' תו"א כתי".

14 ויהודה בן פתירה שהם יושבים וכו'. בכ"ז: בן פתירה הראש. וכן ביוחסין הנ"ל: ואת ר' יהודה בן פתירה הראש, אבל בבבלי נ"ו ב', בכ"מ: מצאתי את ר' יהודה בן פתיר' שיושב ודן וכו'. ובהוצ' שלפנינו: מצאתי את ר' יהושע בן פתיר' ראש וכו', וכ"ה במיוחס לרש"י ותוס' שם. ובפי' הראש: ר' יהושע בן פתיר' הראש. ועיין יג"ל יעקב קכ"א ע"ד. והנה המלים פתיר' ראש, פתיר' הראש, פתירה הראש, נצטרפו למלה אחת פתירוש. וכן מובא תנא זה במקבילה להלן 601³⁴ ואילך: יהודה בן פתירוש וכו' יהודה בן פתירוש. ובפתיחה למאירי לאבות י"ג ע"א גרס שם: ר' יאודה בן פתירוס, והיא היא.

ובס' יחזקי' תנאים ואמוראים כתי", ערך יהודה בן פתיר' הראש: "גרסי' בנזיר בשלחי פרק כהן גדול תניא בתוספתא בנזיר פרק כל אילו שאמרו, א"ר אלעזר כשהלכתי לעוסקיא מצאתי את ר' מאיר ויהודה בן פתיר' ראש שהיו יושבין ודנין בהלכה יהודה בן פתיר' ראש אומר רביעית דם אין נזיר מגלח עליהם ואין חייבי עליהן על ביאת מקדש אמר לו ר' מאיר ותהא זו קלה מן השרץ שרץ הקל חייבי עליו על טומאת מקדש וקדשיו רביעית דם חמורה שתק יהודה בן פתיר' ראש מלפניו. נומיתי לו מאיר אל תבזו לו בקי היה לך (כגי' ד וכי"ו, ועיין גם לעיל בתוספתא 255³⁶)

ביהושע בן ממל אמר לו הן ובעל הלכות היה, נומיתי לו בלשון הזה אמר משר יהושע כל טומאה מן המת שהנזיר מגלח עליה חייבי עליה על מקדש וכל טומאה מן המת שאין הנזיר מגלח עליה אין חייבין עליה על ביאת מקדש ורואה אני את דבריו. ובלשון זה אינה בגמרה דידן.

15 יהודה בן פתירה או רביעית דם וכו'. ביוחסין הנ"ל: ר' יהודה אומר וכו'. ובר"ש אהלות פ"א מ"ב: ובתוספתא דנזיר משמע דפליגי ברביעית דם דהכי תניא יהודה בן פרחיה אומ' רביעית דם אין נזיר [מגלח עליה] וכו'.
21 שאלו את ר' שמעון וכו'. ספרי נשא פי' ל"ח, הוצ' הורוביץ עמ' 41 והגיי' לפנינו צריכה תיקון ע"פ הספרי, עיי"ש, ועיין אהל דוד (ששון) ח"א 111 ע"ב.
29 אמרו לו תקון הרבר לא עולה בימי נמרו עולה בימי ספרו לא עולה בטוהר עולה בטמא, וכ"ה בספרי שם עמ' 42 (בכ"י), וגי' נכונה היא ועיין גירסת כ"ו. והפירוש הוא שתקנת את השאלה הראשונה, אבל יש לשאול שלא יעלה בימי טהרתו אבל יעלה בטמא, כלומר בטמא ומוחלט ששניהם לגדל שער, עיין בבלי ס' ב', ועיין גי' ד והיא מתאימה לירושלמי ספ"ב.

עמ' 291

1 נזיר שמצטרע וכו'. הגי' הנכונה בס"א בד, וכן מפורש בירושלמי הנ"ל, עיי"ש.

פ"ו

10 ספק נזיר טמא וכו'. רש"י מנחות ק"ה סע"א. והנה רוב הפרק עד להלן 292¹³ נעתק בתוס' ובחים ע"ו א' ד"ה למחרת, מנחות ק"ה א' ד"ה למחרת, ועיין שטמ"ק שם, וחלק ממנו גם בתוס' נדה ע' א' ד"ה למחרת. וגירסאות התוספות מתאימות ברובן לכ"ע, ואנו רואים גם מכאן שכי"ע מתאים בעיקרו לתוספתא שהיתה בידי חכמי צרפת, כפי שכבר העירותי ע"ז, ועיי"ש הפירוש בתוספות שפירשו את כל הברייתות.
15 ואומ' אם טמא אני וכו'. זו היא ט"ס וצ"ל: אם טהור אני, כמו שהוא בד ובתוספות הנ"ל.

19 כדרך שמצורעין מגלחין ומביא עולת בהמה וכו'. בד: כדרך שמצורעים מגלחין ומונה ל' ומביא עולת בהמה וכו'. וכגי' כ"ע היה גם בתוס' הנ"ל, והם כותבים שם: כדרך שהמצורעים מגלחים ומביא עולת בהמה ומתנה עליה כו', ונראה שחסר מן התוספתא וסופר שלשים יום, וגרסי' וסופר שלשים יום ומביא עולת בהמה כו'.

20 ואומ' אם טמא אני העולה ראשונה חובה וזו נדבה, בתוס' הנ"ל: ואומ' אם טמא אני, פירוש אם טמא הייתי בתגלחת ראשונה, העולה ראשונה נדבה היתה וזו תהא חובה וכו'. ובד: ואומר אם טהור הייתי העולה ראשונה חובה וזו נדבה.
20/21 ואם טהור אני העולה ראשונה נדבה וזו חובה, וכ"ה בד. ובתוס' הנ"ל: ואם טהור אני עולה ראשונה חובה וזו נדבה וכו'.

21 וזקנו. נ"ל שלזה כיוונו התוספות בזבחים ע"ה א' מנחות ס"ב ב' ד"ה וכן, בכורות ס"א א' ד"ה והא, שכתבו: ובגברא איירי כדמוכח בתוספתא.

עמ' 292

- 6 ואומ' אם טמא אני העולה הראשונה נדבה וזו חובה. בתוס' הנ"ל בשו" 10 גורס ככ"ע ובד' להפך.
- 7 העולה והאשם נדבה וזו חובה. בד' : עולה הראשונה נדבה וכו'. ובתוס' הנ"ל : העולה ראשונה חובה וזו נדבה.
- 8 במה דברים אמר' בזמן שנזר שלשים יום וכו'. רש"י נ"ו א' ד"ה ותני, ועיין תוס' הנ"ל.
- 10 ומטמא למתים לאחר שלשים ושבעה יום וכו'. בכ"ז : לאחר שלשים ושבעה יום (ובד' : לאחר שלשים ושבעה יום). ובתוס' הנ"ל : ומיטמא למתים לאחר שלשים ושבע (כג' כ"ע) כך כתוב בתוספתא. ונראה דגרס (צ"ל : דגרס', ובמנחות ק"ה ב' מפורש : דגרסין) שלשים ושבע לפי שיטה שפירשנו.
- 13 לאחר ארבעים יום. בד' : לאחר ארבע' וארבע' יום. וכ"ה בתוס' הנ"ל.
- שם : כל קרבנות הציבור והיחיד וכו'. כל הברייתות עד שו" 22 נעתקו בתוס' רי"ד פסחים פ"א ב' (י"ט ע"ד) בשם פרק בתרא דתוספתא דנוזיר, עיי"ש שיש שם חסרונות וכפילויות. ועיין מ"ש לעיל 165u ואילך.
- 17 ונודע לו עד שלא עשה פיסחו. יש כאן חסרון וצריך להשלימו ע"פ ד' ותוס' רי"ד הנ"ל.
- 21 ונודע לו עד שלא הביא קרבנותיו וכו'. רש"י ס"ג ב' ד"ה ת"ר.
- 28 עבד שנזר וגלח וכו'. עיין פסקת המאירי שאעתיק להלן.
- 29 צריך לגלח. בד' : לא יצא. וכ"ה הגירסא לפני הרמב"ם פ"ב מה' נזירות הי"ט. וכן במאירי ס"ב ב' ד"ה עבר מנגד פניו : ובברייתא אמרו בפרק אחרון בעבד שנזר והשלם נזירותו וגלח ר"ל בלא ידיעת רבו ואחר כך יצא לחירות שיצא ידי נזירות, אבל אם קודם גלוחו יצא לחירות לא יצא, ויש מפרשים (הראב"ד בהשגות שם) בו דוקא כשכפאו רבו קודם גלוח שכן התבאר שם שאם נטמא ויצא לחירות מונה משעה שנטמא.
- אבל בהשגות הראב"ד להרמב"ם הנ"ל : אין לזה שרש אלא בשכפאו רבו עד שלא גלח. לומר שמביא קרבנותיו ומגלח וכו'. ובכ"מ שם : "אך מה שסיים וכתב לומר שמביא קרבנותיו ומגלח נראה שאין לו ענין עם מה שכתב קודם וכו' ומאי לא יצא וכו' היינו לומר שלא יצא עד שיביא קרבנותיו ויגלח. וקרוב לוודאי בעיני שהיתה לפני הראב"ד גי' כ"ע : צריך לגלח, ולפיכך אמר שאין הדין כהרמב"ם שלא יצא אלא מביא קרבנותיו ומגלח, ואימתי לא יצא כלל אלא בשכפאו רבו.

סוטה

פ"א

ע"ב 293

9 בן עזריה, בכ"ו: בן ירמיה, וכ"ה בבבלי ד' א'. וכן מעתיק מן התוספתא בפתיחת המאירי לאבות י"ג ע"א: אלעזר (בלי ר') ו' ירמיה.
שם: בן מנחם, בד וכ"ו: בן פנחס, וכ"ה במאירי הנ"ל.
11 ר' יהודה אומ' בעלה נאמן וכו'. תוס' ז' א' ד"ה אמר.
18 שני את אשר יחטא איש וכו'. תוס' ח' א' ד"ה ששם, פי' ר"י קרא מלכים
א' ח' ל"א—ל"ב (יאהרבוך הפרנקפורטי ח"ג ע"ב 29—28).
20 היא עומדת בפנים וכו'. ילקוט נשא סי' תש"ו בשם תוספתא דסוטה, תוס' הנ"ל. ועיין מ"ש להלן 527¹⁰.
24 אין משקין שתי סוטות כאחת וכו'. מאירי ח' א' ד"ה אין מטהרין, וזו היא הברייתא בבבלי שם. וכל הבבא נכפלה להלן נגעים פ"א 618¹¹ ואילך.
26 כהנים מטילין גורלות ביניהם וכו'. בליקוטים מס' המפתח (תרביץ ש"ב ס"א ע"ב 18): שרחו פי' מסכת (ותקן המו"ל לנכון: תוספתא) כהנים מטילים גורלות ביניהם וכל מי שצ"ה (כג"ד וכ"ו), וכן מעתיקים הראשונים שאביא להלן) גורלו אפילו כהן גדול¹² יוצא ועומד בצד שוטה ואוחז בבגדיה וג'. וכן בילקוט נשא הנ"ל, בתוס' ח' א' ד"ה והכהן, מאירי ז' א' (במשנה).
ובס' יחסי חנאים ואמוראים כת"י, ערך ר' יאשיה תלמידו של רב: וגרסי' בירושלמי דסוטה (פ"ג ה"א, י"ח ע"ג) וכהן מניח ידו תחתיה וכי אין הדבר כיאור. ומביא מפה. ואינו חוצץ. ומביא כהן זקן. ואפילו תימא כהן ילד שאין יצר הרע מצוי לשעה. ותיירץ זה מסתבר דהא מסקינן בפ"א דסוטה בתוספתא כהנים מטילין גורלות ביניהם כל מי שח"ל גורלו אפילו כהן גדול בא ועומד בצד שוטה ואוחז בבגדיה וכו'. ובפירוש לדברי הימים המיוחס לאחד מתלמידי רב סעדיה, דה"ב ספ"ד, הוצ' קירכהיים ע"ב 49: ובמכילתא אחריתא כהנים מטילים גורלות וכל מי שיעלה גורלו ואפילו כהן גדול עומד בצד שוטה ואוחז בבגדיה אם נקרעו נקרעו ואם נפרמו נפרמו עד שהוא מגלה את לבו וסותר את שער. וחלילה להסתכל בה לפני ה' פתח אהל מועד, לצד הכיור היה מעמידה ומשם היה רואה לבו ושערה וחלילה להביט קריעתה ופרימתה.
ולמעלה שם כתב על הכיור: ושם היו מעמידים נדות (?) ויולדות וזבות וגירות נודרות ומתנדבות בשעת קרבנותיהן. כי כשהיה הכהן מקריב הקרבן היה מקריבו לשם בעל הקרבן והיה נותן בו עיניו ורואהו ואומר לו יערב ויקובל קרבנך ותיטרה. וגשים אין דרכן להסתכל בהן ולכך היו עומדות בין מזבח לפתחו של אולם בצד הכיור וכו' ומשם היה רואה תמונת האשה בעלת הקרבן והיה זורק לשמה ומתפלל עליה.

(1) עיין ספרא אמור פרש' ב' ה"ג (הוצ' ווייס צ"ד ע"ד) בבלי הוריות י"ב ב', וע"י זה מחבלטת ההטעמה על כה"ג.

וכן ראיתי בריקנטי ריש ויקרא: גם צריך הכהן לראות בשעת זריקת הדם האיש והאשה המתכפרין בקרבן, ובעבור שאסור להסתכל באשה לכן עשו הכיור במראות הצובאות כי כשהכהן מקריב קרבן נשים מסתכל בכיור ורואה בו פרצוף האשה המביאה הקרבן. ועיין גם בפירוש בעל הטורים סוף ויקהל ובפשטים ופירושים לר"י מווינה שם עמ' 91, והדברים נפלאים שלא מצאנו בשום מקום שלשמו פירוש ראיתי האיש והאשה, וזה לא יתכן לפי דיני התלמוד. ועיין גם מ"ש בצידה לדרך (לבעל הבאר שבע) סוף ויקהל. אבל בוודאי היה לרבותינו איזה מקור קדום לדון זה. ויתכן ג"כ שמדרש זה שייך למקורות א"י — מקורות מחמירים שלא כדין, כמו בעניני טומאה וטהרה, כידוע. ועיין מ. ח. ח"ג (1864) עמ' 223 ובהערה 8 שם, ואין זה עניין לכאן.

פ"ב

עמ' 294

18 מגילתה נגזרת וכו'. מאירי כ' א' ד"ה עד, ועיין מ"ש בעל הירושלמי עמ' 29 ובהערה שם.

19 טמאה אני מים נשפכין, בד מוסיף: ואין בהם משם קדושה וכו'. אבל הוספה זו ליתא גם בכ"ו, וקרבן בעיני שזו היא אשגרה מלמעלה, אבל באמת אם נמחק עליהם השם יש בהם משום קדושה (בזיון השם). אבל עיין מ"ש בעל הירושלמי עמ' 29, ואין בידי להכריע.

27 ר' יהודה אומ' משום ר' אלעזר בן מתאי. וכן מעתיק ביוחסין השלם 57 רע"ב. ובד: ר' יהודה בן בתירה אמר משם אלעזר בן מתאי, ובד"ח שיבשו: ר"א בן תימא. וכן בפתחת המאירי לאבות י"ג ע"א: ר' אלעזר בן מתאי.

עמ' 295

4 תעובר צורתה. עיין חוסי מנחות מ"ח ב' ד"ה תעובר, ומ"ש בירושלמי כפשוטו ח"א עמ' 481.

11 ושיריים קריבין בעצמן וכו'. עיין להלן 523²².

14 האיש עובר על מצות עשה וכו'. חוסי כ"ג ב' ד"ה מה.

17 האיש נעטף ומספר ואין האשה נעטפת ומספרת. וכ"ה בתוס' הנ"ל. ובד: והאשה מעטפת ואין מספרת. ובכ"ו: וחכמים אומרים מעטפת ואינה מספרת וצ"ל שם: והא' (נשתבש: וח"א = וחכמים אומרים) מעטפת. אבל עיין גי' כ"ו באוה"ג. והגירסא הנכונה כלפנינו: ואין האשה נעטפת — ומספרת, כלומר, אינה נעטפת במצורעת אבל מספרת באבילות. עיין מ"ש לעיל בח"א עמ' 116.

פ"ג

20 היה ר' מאיר אומ' וכו'. עיין ילקוט המכירי תהלים ק"ו-ל"ט, ח"ב עמ' 164.

21 תרקב וחצי תרקב. עיין ההוספה בד ועיין להלן 405¹⁰.

עמ' 296

6/7 אנשי מכול לא נתנאו אלא מתוך טובה וכו'. עיין מכילתא, שירה פ"ב.

הוצ' הורוביץ עמ' 121, ספרי עקב פי' י"א, הוצ' פינקלשטיין עמ' 92 ובהערות שם.
 14 ר' יוסי בן דורמסקית אומ' וכו'. עיין הנוסחא במכילתא הנ"ל עמ' 122,
 ספרי עמ' 93, ב"ר פל"ב, הוצ' תיאודור עמ' 294.

עמ' 297

13/14 ר' אומ' לפי שתחילת קילקולו בעוזה וכו'. במכילתא (שאציין להלן):
 ר' יהודה אומר תחלת קלקולו וכו', אבל במדרש חכמים מעתיק מן המכילתא:
 רבי אומר וכו'. וכל הברייתא שלנו עד שו' 22 מקבילה לברייתא במכילתא דרשב"י
 כת"י, ופרסמה פינקלשטיין בס' הזכרון לכבוד קהוט סוף עמ' קט"ו. וגם שם היתה,
 כנראה, הגירסא: ר' אומר.

16/17 ר' יהודה הנשיא אבשלום נזיר עולם היה וכו'. זהו תיקון ע"פ
 הבבלי נזיר ד' סע"ב כג"מ ותוס' הרא"ש שם (בשטמ"ק), ובהוצ' שלנו ע"פ
 המיוחס לרש"י: רבי אומר, והיא היא. אבל מסורת א"י היא בלי שום ספק ר' יהודה
 אומר וכו', ר' יהודה סתם—ר' יהודה בר' אילעי. וכ"ה במכילתא בשלח מסכתא דשירה
 פרשה ב', הוצ' הורוביץ-רבין עמ' 123, ועיין מדרש שמואל פכ"ז ובהערות בובער שם.
 וכן יוצא ברור מן הירושלמי נזיר פ"א ה"ב, נ"א ע"ב: אין תימר ר' יהודה כרבנין?
 כר' הוא! הוסיף ר' יודה אבשלום נזיר עולם הוה ומגלח אחת לשנים עשר חדש וכו',
 והמפרשים שגו שם בפירוש הירושלמי, והנכון הוא בלי שום ספק ברידב"ז שם,
 והכוונה לתוספתא שלפנינו. ועיין מ"ש אפשטיין בסה"י לכבוד קרויס עמ' 21 הערה 5,
 וגם הוא לא עמד על הפירוש הנכון בירושלמי.

והדבר מעניין מצד זה, שהירושלמי פתח את דברי התוספתא ב"הוסיף ר' יהודה".
 ועיין מ"ש בריילס בסה"י לכבוד צונץ עמ' 96 הערה 17, אבל כל הדוגמאות אינן
 מכריחות כי במקומות שהוא מביא "הוסיף" יתכן גם פירוש הוסיף עוד, דברים כפשוטם.
 אבל לפנינו אי אפשר לפרש אחרת אלא כציון לתוספתא.

22/23 ולפי שכא על עשר פילגשי אביו וכו'. וכ"ה במשנה, וכן השלים הרד"ל
 בפרקי דר"א פנ"ג הערה כ"ו. אבל באמת יש שם מסורת אחרת, וכצ"ל שם (לפי כ"י
 וורטהיימר, בה"מ ג' ל"ב): וכל העובר על מצות כבוד את אביו כאלו עובר על עשרת
 הדברות לפיכך ניקרו לו עשרת רמחים וכו'.

פ"ד

עמ' 298

11 ואין לי אלא מידת פורענות וכו'. עיין מכירי תהלים ק"ו–ל"ט, ח"ב עמ' 164.
 12 מידת טובה מרובה וכו'. תוס' י"א א' ד"ה מרים.
 שם: אחד מחמש מאות. כנראה, שכן היתה הגירסא לפני רבינו הלל מוירונא גם
 בספרא חובה פ"כ ה"י, הוצ' ווייס כ"ז ע"א, עיין היטב בתגמולי הנפש שלו נ' ע"א,
 והמו"ל לא ידע מקורו.

14 וכן מצינו באברהם וכו'. מכירי הנ"ל ומכירי ישעיה ספמ"ט, עמ' 182.
 18 באברהם הוא אומ' וישתחו אפים וכו'. עיין בתורה שלמה לדידי הגרמ"מ
 כשר, וירא י"ח סי' מ"ד ובהערה שם.
 23 שבעת עננים ארבעה וכו'. עיין מנוה"מ ח"ב הוצ' ענעלאו עמ' 404 ובהערות שם.

עמ' 301

12 וכן מצינו בקין וקרח וכו'. עיין מדרש ל"ב מדות הוצ' ענעלאו עמ' 334, והשוה מתליא דסופוס, לנדסברגר עמ' 51 ובהערות שם, ועיין גם בחידות איופיטי (וויניציא ד"ש) עמ' ע'.

פ"ה

15 המקנה לארוסתו וכו'. כל הברייתות עד שר' 24 בתוס' כ"ה ב' ד"ה מיתיבי.

עמ' 302

7 אשתו יוצאה וראשה פרוע וכו'. עיין 269 ובשנו"ס כאן ושם.
16 היה ר' מאיר אומ' כל הנושא וכו'. באבות דר"ן פכ"ו הוצ' שכטר מ"ב ע"א:
ר' עקיבא אומר כל הנושא אשה שאינה וכו'.
16/17 עובר משום חמשה לאוין וכו'. וכ"ה באבות דר"ן הנ"ל. ובמאסף
"הפלס" ש"ב עמ' 772 העירו על דברי הרמב"ן בגיטין כ"ו ב' ד"ה ה"נ שכתב:
לפי שאין שום אדם עשוי לכתוב גט לארוסה ואח"כ ישאנה שעובר בה' לאווין,
וכבר השיבו "בהפלס" ש"ג עמ' 92 שהרמב"ן כיוון להנ"ל, שאם ישא את הארוסה אחרי
שכבר כתב לה גט יבא לעבור בה' לאווין.
ובמנהג"מ הוצ' ענעלאו ח"ד עמ' 44: וגרסי' באבות דר' נתן ר' עקיבא אומר
כל הנושא אשה שאינה הגונה לו עובר על שני מצות עשה ועל שני מצות לא תעשה,
א' לא תקום ולא תטור, ב' לא תשנא את אחיך בלבבך. ושני מצות עשה, א' ואהבת
לרעך כמוך, ב' וחי אחיך עמך.
19 שכן מצינו באברהם שאמרה לו שרה וכו'. עיין השגות הראב"ד פ"ד
מה' אישות הט"ז ובראשונים סוף נדרים (על המשנה האחרונה).

עמ' 303

4 והלא ר' עקיבא תלמידך וכו'. עיין במשנה פ"ה מ"ב. וביחוס תנאים ואמוראים
כתי' ערך ר' יהושע בן הורקנוס: בתוספתא דסוטה גרסי' והלא עקיבא תלמיד
תלמידך מביא לו מקרא מן התורה וכו'. ועיין פיה"מ להר"מ ספ"ה.
9 ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי וכו'. עיין סמ"ג עשין קנ"ה, ר"ז ע"ד,
להלן 551¹⁰.

פ"ו

11 ר' יהושע אומ' משום בן פטורי וכו'. בד וכייו: ר' יהודה אמר משם
בן פטורי. וביחוס תנאים ואמוראים ערך בן פטורין י"א ע"ב: ובתוספתא דסוטה
אמר ר' יהושע משום בן פטורין הרי הוא אומר חי אל הסיר משפטי מלמד שאין
אדם נודר בחיי המלך אלא א"כ אוהב את המלך ונראה כי התוספתא למדה לנו
כי ר' יהושע סתם הנזכר שם זהו ר' יהושע בן הורקנוס הנזכר במשנה וקמ"ל

דלא דרש דרשה זו מדעתו אלא כך קיבל משמו של בן פטורין שאם נאמר דההיא דתוספתא ר' יהושע סתם דהיינו ר' יהושע בן חנניה על מה היה תמיה על הדרשה והלא אף [הוא] קיבל מאחרים כך וכו' ובתוספתא דוקנית מצאתי כמו שכתבתי אבל מצאתי בתוספתא אחרת ר' יהושע אמר משום ר' יהודא בן פטורין ואינה זו דוקנית כל כך. וכן העתיק בספר זה כת"י, ערך ר' יהושע בן הורקנוס: והתם בתוספתא גרסי' ר' יהושע אומר משום בן פטורי הרי הוא אומר וכו'. וכן בילקוט איוב סוף רמז תתקי"ד: "תוספתא דסוטה חי אל הסיור ר' יהושע אומר משום בר פטרי" וכו' כל הברייתא, עיי"ש.

- 13 משום ר' נתן אמרו וכו'. יחוסי תורא הנ"ל ערך בן פטורין י"א סע"ב.
- 15 אלא לעינין המאורע. וכ"ה בילקוט איוב הנ"ל. ובד: אלא מתוך המורא, וביחוסי תורא הנ"ל: אלא לעינין המורא. ובכ"י: המורע. ועיין מ"ש להלן סנהדרין 426¹⁸.
- 21/22 ר' נחמיה אומ' כבני אדם וכו'. תוס' ל' ב' ד"ה ר' נחמיה.
- 25 ר' יוסי הגלילי או' כיוון שעלו מן הים וכו'. ילקוט המכירי תהלים ח' ח', ח"א כ"ה ע"א, קרוב לגי' ד וכ"ו.

עמ' 304

- 2 ואותן מלאכים שאמרו וכו'. תוס' ל"א רע"א, מכירי הנ"ל.
- 4 ור' שמע' בן אלעזר וכו'. וכן בתוס' ובמכירי הנ"ל.
- 5 אלא לעינין עקידה וכו'. וכן בתוס' הנ"ל. ובמכירי הנ"ל: אלא לעינין עקידת יצחק, ועיין גי' ד.
- שם: ר' שמעון בן יוחי אומ' ארבעה דברים וכו'. ר"ח ר"ה י"ח ב', ערוך ערך ארבע, רש"י ר"ה י"ח ב'. ובריטב"א שם ד"ה והא: וכל הד' דברים אלו מפורשים בתוס' סוטה והכא נקט חדא מיניהו והכא איתא התם רשב"י אומר ד' דברים היה ר"ע דורש וכו' עיי"ש כל הברייתות בקיצור, אבל לשונו אינו מתאים לתוספתא, אלא כמעט מלה במלה לספרי ואתחנן פי' ל"א, הוצ' פינקלשטיין עמ' 50. ולפיכך נראה שצ"ל בריטב"א: מפורשים בתוס' סוטה [ובספרי] והכא נקט וכו' והכי איתא התם וכו', והכוונה לספרי. ועיין ר"ח, ערוך ורש"י הנ"ל שהזכירו את הספרי. ועיין תורה שלמה ליד ידי הרמ"מ כשר וירא כ"א עמ' תתמ"ז.
- 6 וכן אני דורש. בד פיתא. ועיין ר"ח וערוך הנ"ל.
- 10 מכבש את הגנות. בד: את הגנות. ועיין ב"ר פנ"ג, מהדו' תיאודור-אלבק עמ' 568 ובשנו"ס ובהערות שם.
- 17 אין צחוק האמור כאן אלא ירושה. בספרי הנ"ל: לא היו צרים אלא לעינין שדות וכרמים וכו', ועיין ריטב"א הנ"ל.

עמ' 305

- 14 הרי הוא אומ' בן אדם ישבי החרבות וכו'. ילקוט יחזקאל רמז שע"ג בשם תוספת' דסוטה, כל הברייתא.
- 20 ואני אומ' ומה אברהם וכו'. בילקוט הנ"ל: רבי שמעון בן יוחאי אומר ומה אברהם וכו', ושינה את לשון התוספתא, מפני שלא הביא שם את תחילתה, כדי שיהא מובן מי הוא "ואני".

27 צום הרביעי זה שבעה עשר בתמוז. וכן בריטב"א ר"ה י"ח ב' ד"ה והא: גר"י צום הד' זה י"ז בתמוז (עיין דק"ס שם) שבו הובקעה העיר וכן היא בתוספת' סוטה. ועיין בספרי הנ"ל עמ' 51 ובהערות שם.

פ"ז

עמ' 306

11 שבועת העדים והדיינין וכו'. רמב"ן. רשב"א. ריטב"א וחדושי הר"ן שבועות ל"ט א'.
17 כל עבירות שבתורה תולין לו וכו'. ילקוט המכירי זכריה עמ' 54. כג"י ד בערך.

עמ' 307

4/5 הכל כשירים לעלות במעלות האולם בין תמימים בין בעלי מומין וכו'. לפי הרמב"ם בסה"מ ל"ת ס"ט אסור לבע"מ להכנס בין האולם למזבח מדאורייתא. ובהשגות הרמב"ן שם תמה עליו מסוכה מ"ד א' עיי"ש, וכן נראה מכאן שבע"מ היו נכנסים בין האולם למזבח בברכת כהנים. אבל ראיתי בפירוש ספר יצירה לר"י הברצלוני עמ' 51 שתמה על הגמרא בסוכה שם וכתב: מיהו אפשר לומר מסברא בתורת איפשר כי אולי זה שאמר שאין כהנים בעלי מומין נכנסין בין האולם ולמזבח שם בשעת עבודה וזה שאמר ריש לקיש שכהנים בעלי מומין נכנסין בין האולם ולמזבח כדי לצאת בערבה שלא בשעת עבודה היא וקא סבר דמצות ערבה בנטילה ולא בוקיפה בצד המזבח שיהיה כמו עבודה וכו' עיי"ש הפירוש הנחמד בגמרא סוכה. ועיי"ש בירוש' סוכה פ"ד ה"ג, נ"ד ע"ג: חני ובעלי מומין. רשב"ל בעא קומי ר"י בעלי מומין נכנסין בין האולם ולמזבח? אמר ליה כשירים היו. ועיין במפרשים שם שנדחקו. ואולי צ"ל שם: א"ל וכי שירות הי', כלומר, וכי נטילת הערבה היא שירות? וסבר שמצותה בנטילה ולא בוקיפה (כי הרי השיטות מהפכות כאן בירוש' בהשוואה לבבלי הנ"ל) וכשיטת הר"י הברצלוני. וכן כאן בתוספתא מפורש בד: ברכת כהנים אלו בשעה שהכהנים אומרים על מעלות האולם הכ" כשרין וכו' כלומר, אפילו בע"מ בגלוי שאין נושאים את כפיהן מותרין לעלות בין האולם למזבח, מפני שנשיאות כפים אינה שירות (ירוש' תענית רפ"ד, ס"ז ע"ב ובבלי ערכין י"א א') ובשעה זו מותר לבע"מ לעלות לשם (ואפילו אם אינו נושא את כפיו) וכשיטת ר"י הברצלוני הנ"ל שדווקא בשעת עבודה ממש אסורין. ובכל אופן הגי' "בשעה" (שהיא גי' ד וכ"ו) צריכה פירוש ואינה מובנת בלי הנ"ל. ועיין להלן.

5/6 חוץ ממי שיש לו מומין בפניו ובידיו וברגליו לא ישא את כפיו וכו'. נראה קצת שבבא זו היא קטע ממשנה ששנתה: הכל כשרין לנשיאת כפים חוץ ממי שיש לו מומין וכו'. ועיין בתוספתא לעיל 228 ובבלי מגילה כ"ד ב'. ובמדרש קהלת פ"ג סוף סי' י"א: א"ר טרפון פעם אחת עליתי עם משון אחי אמא על הדוכן וכו' (ועיין קידושין ע"א סע"א וברש"י שם). ונראה קרוב לוודאי שצ"ל: עם משון אחי אמא, אלא ששמעון זה חתנו היה (עיין ירוש' מגילה פ"א ה"ב, ע"ב ע"ב ומקבילה בהוריות פ"ג), ומוכח מכאן שחגור כשר לברכת כהנים אם אין

המום נראה בשעה שהוא עומד, ומומין ברגליו הן כשנראין על רגליו היחפות בשעה שהוא עומד על הדוכן.

ובתנחומא נשא ריש סי' ח' (הוצ' בובר ריש סי' י"ד): כהן שיש בידו מומין לא ישא את כפיו ורבי היה שונה כהן שיש מומין בכלו לא ישא את כפיו (כ"ה הגי' בד' מנטובה ואילך ובהוצ' בובר, ובד' קושטא וויניצא לקתה הגי' בחסרון). והפשט הפשוט הוא שלפי דעת התנא השני בע"מ אינו נוטל את כפיו. וכן מפורש בפסיקתא זוטרת פרש' עקב לפסוק משם נסעו הגדגדה (ד"ו ע' ע"ג, הוצ' הרא"ם עמ' 28): מה שירות בכשרים ותמימים אף ברכת כהנים בכשרים ותמימים. מיכן אמרו חכמים כל כהן שיש בו מומין אינו עולה לדוכן. וכנראה שיש לפנינו מקורות חלוקים וצ"ע.

7 מעשה בר' יוחנן בן ברוקה וכו'. כפופ פ"ז עמ' קכ"ח.

8 בפ"ק ע"ן. וכ"ה בכפופ הנ"ל, ובד': מפקיעין, ועיין בהערות בכפופ הוצ' לונץ שם ובפ"א שם עמ' ש"ב הערה 3. אבל עיין גם ירושלמי ריש חגיגה ובבלי שם ג' א'.

עמ' 308

5/6 אותו היום היו הכהנים בנדירות וכו'. בזרע אברהם לספרי בהעלותך פי' ע"ה מעיר שמצא כתוב בכת"י ישן: "עיין בתוספתא פ"ז דסוטה מפורש זה ע"ש". וכ"ז נעתק בספרי דבי רב לרד"פ, ע' סע"ג: ובגי' הנז' כתוב וז"ל שמא בהקהל פי' הראב"ד וכו' בתוס' דסוטה פ"ז מפורש שבהקהל היו תוקעין בחצוצרות והכי תניא התם אותו היום כהנים עומדים בגדרים ובפרצות וחצוצרות של זהב בידיהם תוקעין מריעין ותוקעין כל כהן שאין בידו חצוצרו, אומרים דומה שאין זה כהן. שכן גדול היה לאנשי ירוש' שמשכירין חצוצרות בדינר זהב בו ביום ראה ר"ט חגור עומד ומריע בחצוצרו משם אמרו חגור תוקע במקדש ע"כ. ועיין בהוס' שבספרי ד' ווילנא תרכ"ו, ק"כ ע"א.

6 וחצוצרות של זהב בידם, עיין תוס' ע"ז מ"ז א' סד"ה קרנה וצ"ע.

12 כי ה' אלקיכם ההלך וכו'. תוס' מ"ב ב' ד"ה מפני.

15 ר' יהודה בן לקיש אומ' שני ארונות וכו'. תוס' הנ"ל ועיין רמ"ש בבב"א דמלאכת המשכן עמ' 45.

עמ' 309

2/3 בנה בית חדש וחנכו וכו'. באו"ז ב"ב סי' י"ז, ג' ע"א: תניא בתוספתא דסוטה פ' משוח מלחמה (על שם הפרק במשנה, כרגיל אצל הראשונים, עיין מבוא) בנה בית חדש וכו' כל הברייתא, עיי"ש.

7/8 לימדה תורה דרך ארץ וכו'. פירוש ר"י נחמיהש למשל עמ' 139 כג"ד בערך.

13 ויספו השוטרים לדבר וכו'. ילקוט המכירי תהלים מ"ט-י, ח"א קל"ד ע"א.

17 ר' שמעון אומ' כל השומע וכו'. ס' הזכרון לר"א בקרט צ"ד ע"ב ד"ה פן.

20 יש מהן יוצאין וחוזרין וכו'. או"ז ב"ב סי' י"ז הנ"ל.

23 בנה בית וחנכו וכו'. עיין גי' ד. ובאו"ז הנ"ל כג"ע כי"ע (בערך).

25 ר' יהודה היה קורא למלחמת הרשות וכו'. עיין מ"ש בתרביץ ש"ה עמ' 98.

פ"ח

עמ' 310

22 אבא חלפתא ואלעזר בן מתאי וכו'. יוחסין השלם^ב 22^ב, 57^ב.
25/26 נמצאת אומ' שלשה מיני אבנים וכו'. כפ"פ פמ"ז עמ' תרמ"א, תשב"ץ
ח"א סי' נ"ג.
27/28 ר' יהודה אומ' על גבי המוכח כתבורה. תוס' ל"ה ב' ד"ה כיצד.

עמ' 311

4 אם אתם חוזרין בכסם וכו'. רש"י ל"ה ב', תוס' שניץ שם.
7 לפניך וגו'. עיין ההוספה בד וכי' ולזה כיוון בכפ"פ פ"י נד"ר נ"ו רע"א.
הוצ' לונץ עמ' רל"ב ד"ה עוד שעזרא: תוספות ראויה הייתה ביאה שניה של עזרא
כביאה ראשונה של יהושע בגבורה לבא בזרוע.
שם: והביאו את. האבנים וכו'. תוס' ל"ו א' ד"ה ואחר ועיין תשב"ץ ח"א סי' נ"ג.
16 ר' אליעז' בן יעקב וכו'. ס' הזכרון לר"א בקראט ריש פרשה ראה, פ"ח ע"ד.
26 ר' שמעון מוציא של הר גריזים וכו'. כפ"פ פ"י עמ' רל"ט ד"ה כבר התבאר.

עמ' 312

2/3 אמ' ר' אם כדברי ר' שמע' בן יהודה אין לך כל דבר וכו'. עיין רש"י
ל"ז ב' ד"ה ר"ש.

פ"ט

6/7 לרבות עבר הירדן. תשב"ץ ח"ג סי' קצ"ח.
11 ומצינין את מקומו. פירוש בדם, כמו שמפורש לעיל מע"ש 96.
13 שיש בה גוים. עיין הערות פינקלשטיין לספרי 241.
16 הזקנים אומ' ידינו לא שפכו וכו'. ילקוט שופטים רמז נ"ח כל הברייתות.
ובילקוט המכירי ריש נחום: תוספתא דשבו' עות זקנים אומרים ידינו לא שפכו וכו'.
אבל במכירי תהלים נ"ח-ב', ח"א עמ' 298: תוספתא דנשים זקנים אומרים ידינו
לא שפכה וכו'.

פ"י

עמ' 313

23 אילו שבעת ימי אכלו של מתושלח וכו'. עיין ההוספה שבד וכי' וסדר עולם
פי' והערת רטנר בהוצאה של עמ' 2 הערה ח', והיה לפני הראשונים בס"ע שם
כמו בתוספתא לפנינו.

עמ' 314

6 תקלה הן לנו וכו'. רש"י תולדות כ"ו ט"ו.
10 עד שלא ירד יעקב למצרים וכו'. רש"י ויגש מ"ז י"ט, ועיין ס' חסידים
סי' תתתקפ"ו עמ' 425.
11 ר' יוסי אומ' כיון שמת יעקב וכו'. רמב"ן על התורה, ויגש מ"ד י"ח.

פֿי"א

17 כל זמן שהיה משה קיים וכו'. ילקוט יהושע רמז ט"ו בשם תוספתא דטוטה.
18/19 שאכלו מן המן שליקמו וכו'. חוס' ר"ה י"ג א' ד"ה דאקריבו.

עמ' 315

6 כל זמן שהיה שמואל קיים וכו'. ילקוט שמואל רמז קל"ד בשם תוספתא דטוטה.
22/23 ר' יוסי בר' יהודה אומ' שלשה פרנסים וכו'. עיין סדר עולם פ"י ובהערות
רטנר שם עמ' 43.

עמ' 316

3 והצרעה לא עברה את הירדן וכו'. וכן בסדר עולם הנ"ל בכי"א, ועיין
רטנר שם הערה כ"א.
4 בלכתך היום מעמדי וכו'. ילקוט שמואל רמז ק"ט, כפר"ס פ"י עמ' ר"כ
ד"ה וכן רחל.
5 וכי היכן מצינו שנקברה רחל וכו'. הראשונים הנ"ל, רש"י שמואל א' י"ב,
ר' יוסף קרא שם (יאהרבוך הפרנקפורטי ח"ז עמ' 16), מקור חיים לר"ש צרצה סוף
פ' וישלח, כ"ד ע"א — כולם בשם התוספתא. ועיין רד"ק שי"א י' ב', וב"ר פרש'
פ"ב י"י וש"נ.
8 ואתה מוצא אותן בנבול בנימן. עיין ההוספה בילקוט הנ"ל, וברש"י הנ"ל
ובהערות בובר למדרש שמואל פי"ד הערה י"ז, ודבריו נכונים.
14 וגבע רימון מקום טרשין וקסקסין וכו'. בד: טרשין וקסקסין. וברש"י
זכריה י"ד-י: שנינו בתוספ' דטוטה נגב ירושלים מישור הוא וגבע רמון טרשין
וקרקסין וכו'. ובמכירי שם עמ' 145: תנחומא. יסוב כל הארץ והלא נגב
ירושלים מקום מישור היה וגבע רמון מקום טרשין וקסקסין אלא מה גבע רמון
עתידין להיות מישור נגב ירושלים כך כל ארצות עתידות להיות מישור נגב ירושלים.
ובאבות דר"ן נויב פמ"ב, הוצ' שכטר נ"ט ע"א: שרצים וקסקסין, וצ"ל: טרשין וקסקסין
כמו שתיקן שכטר שם. ובקטעים מילקוט סיקלי, פוזננסקי בצופה ההגרי תרע"ד,
עמ' 18: טרשים וקדקסים (וורטהיימר אוצר מדרשים ח"א עמ' ס"ט: וקרקסים,
כג"י רש"י הנ"ל בתוספתא), ולהלן אהלות פי"ז: משדי קסקסין (615:), ועיין מ"ש
ר"ע לאו במיח ח"ס עמ' 228.

פֿי"ב

26 בשנת שלשים ושש וכו'. כל הברייתות עד להלן 317²¹ נעתקו בילקוט דברי
הימים רמז אלף ע"ז כג"י כ"ע (בערך) אלא שבעל הילקוט סידר שם (לשם הסמכה
לכתוב) את הי"ד (כולם נתייחסו בימי יותם וכו') בראש. ועיין סדר עולם פט"ז, ובפי'
ר"י קרא למלכים א' ספ"א (יאהרבוך הפרנקפורטי ח"ג עמ' 37).

עמ' 317

11/12 בן שלשים ושתים שנה יורם במלכו וכו'. רש"י מלכים ב' ט"כ"ב וילקוט הנ"ל.
 14 כיון שהשיא אסא את בתו של עמרי וכו'. עיין ס' חסידים ס' תחתש"א עמ' 460, שם ס' תתקפ"ט עמ' 244.
 18 כולם נתייחסו בימי יוחם וכו'. עיין מ"ש לעיל בראש הפרק.
 20 שכל אותן שנים וכו'. וכן בילקוט הנ"ל: שכל אותם השנים וכו', אבל בד וכי"ו: כל אותן עשרים וחמש שנה וכו', וכן ביוחסין השלם ט' ע"ב: והיה כ"ה שנים מצורע, כדאיתא בתוספתא, וכן בס"ע פט"ו (הוצ' רטנר עמ' 78): אלא כל כ"ה שנה שהיה עוניהו מצורע וכו'.
 21 עד שנגנו אליהו וכו'. בילקוט מלכים ס' רכ"ד נעתקה כל ההלכה בשם תוספתא דסוטה.
 24 יבור קמנים, בילקוט הנ"ל: יכול הדיוטים.

עמ' 318

5 ומה תלמי' לומ' עד בוש וכו'. רש"י מלכים ב', ב"י"ו, ילקוט הנ"ל.

פי"ג

8 נגנו אהל מועד. עיין רש"י מלכים א' ח"ד, פי' ר"י קרא שם (יאהרבוך הפרנקפורטי חייג עמ' 27). ועיין אבות דר"ן פמ"א הוצ' שכטר ס"ז ע"א ובהערה כ"ב שם.
 8/9 אף על פי כן לא היו משתמשין וכו'. כלומר אע"פ שלמה גנו את המשכן ואת כליו (עיין במלכים הנ"ל וברש"י ורד"ק שם) ועשה כלים חדשים בכ"ז לא היו משתמשין אלא בשולחן ומנורה של משה.
 9/10 ולא היו צריכין שמן המשחה. כלומר, אע"פ שגנו שלמה את כלי המשכן (עיין לעיל) לא בטלה קדושתן, וממילא נשאר גם השולחן והמנורה בקדושתן, עיין להלן.
 10 שקדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא. טעות סופר יש כאן, והנכון הוא בד וכי"ו: וקדשה לעתיד לבוא. וכ"ה להלן במנחות 530, עיי"ש, וממילא גם הכלים הגנוזים נשארו בקדושתם וכ"ש שולחן ומנורה.
 14 ר' אליעזר אומ' ארון גלה לבבל וכו'. כל הברייתא לעיל 177, ואילך.

עמ' 319

20 מעשה בציפורי וכו'. ערוך ערך חמץ ג', ועיין מ"ש בעה"ש שם.

עמ' 320

6 מעשר ראשון ומעשר שני וכו'. כפ"ס פמ"ה עמ' תר"כ.
 7 ותרומת מעשר עון טבל. וכן בכפ"ס הנ"ל: ותרומת מעשר בעון טבל ועיין ג"ד וכי"ו.

פי"ד

- 20 משרבו מקבלני טובתיך וכו'. ילקוט המכירי ישעיה עמ' 46 בשם תוספתא דסוטה.
 21 וסרחא כל המלכות כולה ואולה ונולה. וכן בד: וסרחא כל מלכות אזלא ונולא (אצל צ. בשנו"ס אינו נכון). ובבבלי מ"ז ב' (בהוצ' שלפנינו): ומלכותא אזלא ונולא. וכסיגנון כייע בילקוט המכירי ישעיה עמ' 196 (לענין אחר): סרחא... והיא מתנוולת.
 25 משרבו מושכי הרוק וכו'. עיין נספחים לאוצר הגאונים ברכות (פיר"ח) עמ' 26 הערה ה'.

עמ' 321

- 3/4 משרבו מקבלי צדקה מן הגוים וכו'. עיין בבלי מ"ז ב' ובגליון שם. ובכ"מ שם: משרבו מקבלי צדק' מן הגוים היו ישראל למעלה והן למט' ישר' לפני' והן לאחר, וכ"ה גם באגדות התלמוד. ועיין גם מנוה"מ ח"א הוצ' ענעלאו עמ' 69.

פט"ו

- 11 בבית לא נשמע וכו'. בסמ"ג לאווין סוף ר"צ. פ"ב רע"ד: ותני' במכילת' (סוף יתרו הוצ' הורוביץ עמ' 244) ובתוספתא דסוטה לא נשמע בבית אבל נשמע בחוץ.
 17 וראשון ראשון עומד. כלומר, גם הקללות הישנות מתקיימות, עיין מ"ש בעל הירושלמי עמ' 30.
 18 המעשרות נמלו את השמן, עיין מ"ש לעיל 97.

עמ' 322

- 2 משרוהו לרוצח והיה קשה מן הרוצח וכו'. עיין גי' ד והסדר בירושלמי פ"ט ה"ב, כ"ד ע"ב. ועיין פיל' נגד פלאקוס פ"י ובהערות ד"ר שטיין להוצאתו בעברית עמ' 176.
 7 ושל' יסוד אדם וכו'. עיין מפתח לר"ן שבת ספ"ז (מ' ע"א).
 9 אילו הן חופות חתנים וכו'. עיין מפתח לר"ן שבת ס"ב ב' (ל"ז ע"א).
 שם: אבל עושה הוא אפפירות וכו'. סמ"ג עשין דרבנן ג', רמ"ט ע"ד.
 15 משחרב בית המקדש רבו פרושים וכו'. ילקוט תהלים רמז תתפ"ה בשם תוספתא דסוטה.

ג'יטין

פ"א

עמ' 323

8 המביא גט בספינה וכו'. בד: המביא גט מסוריא וכו'. ובה"ג ד"ב עמ' 329: ותני בתוספתא המביא גט מספינה כמביא מחוצה לארץ וצריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם. וכן בירושלמי פ"א סה"א, מ"ג סע"ב: ותני כן המביא גט מן הספינה כמביא מחוצה לארץ וצריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם. ועיין בבבלי ז' ב'.

9 מעבר הירדן וכו'. כפ"פ פ"ח, עמ' קמ"א, תשב"ץ ח"ג סי' ר', מ"ג ע"א. 10/11 אם יכול לקיימו בחותמיו כשר וכו'. רשב"א ה' סע"א, עיי"ש. 12 המביא גט ממד' הים לא נכתב בפניו וכו'. בשאלה מר' יום טוב הכהן בשו"ת זקן אהרן סוף סי' רי"ז, קי"ד ע"א: מצאתיו בהדיא בתוספתא פ"ק דגטין דקתני הכי המביא גט ממדינת הים ולא נכתב בפניו הרי זה מחזירו למקומו ועושה לו בית דין ומקיימו בחותמיו ומביאו ואומר שלח ביד אני ע"כ לשון התוספתא. ואין לומר בתוספתא זו משבשתא היא כיון דלא הובאה בתלמוד ולא הוזכרה בפי שום אחד מכל הפוסקים, דהא הביאה התלמוד ירושלמי גיטין פ"ק ע"ל מתניתין דהמביא גט בא"י (ה"ג, מ"ג ע"ג).

21/22 אין כתב ידינו זה אבל אחרים מעדין שכתב ידם... כשר. לתוספתא זו כיוון בירוש' כתובות פ"ב ה"ג, כ"ו ע"ב: הן אומ' [אינו] כתב ידינו (הוא) ואחרים אומרי' כתב ידן הוא תני ר' חייה לא מעלין ולא מורידין. והתיקון בירושלמי הוא ע"פ הרא"ה והריטב"א כתובות י"ט ב' וציין להם במ"ש. ואע"פ שכל הפוסקא שהבאתי חסרה בירושלמי לפני בעל האו"ז, עיי"ש ח"א סי' תשמ"ה ו', ק"ה סע"ב, ואין לתלות את החסרון בפוסקא שבאו"ז כי כן יוצא ברור מפירושו (וכ"ה בשו"ת מהרי"ק סי' ע"ד, והמול"ים השונים של המהרי"ק לא הרגישו שכל סי' ע"ד שם אינו מהמהרי"ק אלא לאחד הקדמונים שחי בסוף האלף החמישי כפי שיוצא ברור מתחילת התשובה, וע"פ האו"ז אנו יודעים עכשיו שהתשובה היא שלו), בכ"ז ברור שלפני בעל האו"ז נודמן כ"י חסר, אבל הנכון הוא כלפנינו וכגירסת הרא"ה והריטב"א. ולעצם העניין לא ידעתי מה נדחקו האחרונים בזה (עיין ח"ד ומ"ש כאן). כי הרי מפורש בירושלמי שביעית פ"י ה"ה, ל"ט ע"ד: לא כן אמר רבי שמעון בן לקיש עשו דברי החתומין כמי שנחקרה עדותן בבית דין? תמן (אותן) כשאמרו לא חתמנו כל עיקר. ברם הכא וכו'. וממש לשון זו בירוש' כאן פ"ד ה"ב, מ"ה ע"ג (והעיר ע"ז הרמב"ן ב"מ ע"ב סע"א: והאי לישנא דע"ז זה חתמנו וע"ל זה לא חתמנו איתמר במס' גיטין בפר' השולח בענין אחר), הרי לך שאין העדים נאמנים לומר אין כתב ידינו הוא זה. ובירוש' ב"ב פ"י ה"ו, י"ו ע"ד: הכחיש עדותן כמי שאינה והשטר כשר, ועיי"ש היטב ובנתיבות ירושלים שם וצ"ע.

(1) תשובה לה"ר אביגדור הכהן, ותשובת ר' אביגדור עצמו נעקתה במרדכי קידושין

סי' תקס"ט.

וגדולה מזו כתב באו"ז הנ"ל (= שו"ת מהרי"ק שם) שאפילו אם אין כתב ידם יוצא ממקום אחר אינן נאמנים מדאורייתא לומר אין כתב ידינו הוא זה, וממילא הגט יהיה כשר כאן (לחומרא, אם קיבלה קידושין מאחר), אפילו אין כתב ידם יוצא ממקום אחר, ואינם נאמנים להכחיש. עיי"ש באו"ז שהאריך בזה. ועיין שיטות הראשונים ברדב"ז ח"ה סי' ש"א קצ"ז, ועיי"ש מ"ש: "וגם אין בידינו חדושי הרמב"ן למציעא כדי שנבין מתוך לשונו כוונתו", אבל אנו רואים שהרמב"ן הנ"ל עמד בעצמו על הגמ' בכתובות וכתב: כדאיתמר נמי בגמרא דילן בכתובות (י"ח ב') א"יבא דר' מאיר. והובאו דבריו גם בחידושי הר"ן ב"מ שם. אבל כשכתב ידם יוצא ממקום אחר או שאחרים מעידין שכתב ידן הוא. ברור לכל הפוסקים שאינם נאמנים לומר אין כתב ידינו הוא זה. ועיין ש"ך חו"מ סי' מ"ו ס"ק ז' סוף אות י"ב (בשם הריטב"א הנ"ל), בקצות החושן שם אות ו', ועיי"ש בעיקר באות י'.

23 מעשה באחד מכפר סאסאי וכו'. בכפופ פ"א (ד"ר סיג ע"א, לונץ רס"ט) ד"ה על מה: תוספת מסכת גיטין מעשה באחד מכפר סמי שהביא לפני רבי ישמעאל גט אשה אמר ליה רבי ישמעאל מאין אתה אמר ליה מכפר סמי תחומה של ארץ ישראל (כג"י כ"ו) וכו', עיי"ש שיש שם השמטה ע"י הדומות, ולא נוסחא אחרת כמו שחשב המעיר בהוצ' לונץ.

עמ' 324

1 כל שטרות העולין בערכאות של גוים וכו'. כל הברייתא עד שו" 7 במלחמות להרמב"ן פ"א סי' ת"ט סד"ה ועוד כלל"א. חידושי י"א א', ועיין להלן.
2 וחכ' פוס' חוץ מגיטי נשים וכו'. בד וכ"ו: וחכמים פוסלין בגיטי נשים וכו'. וכן מעתיק ברמב"ן הנ"ל. ולפ"ז התוספתא מתאימה למשנתנו, אבל לפי גירסת כ"ע בתוספתא החכמים פוסלין בכל השטרות שאינן סומכין אפילו על הערכאות, ומכשירין בגיטי נשים, מפני שסומכים על עדי מסירה, ועיין להלן.

שם: אמ' ר' אלעזר בר' יוסי וכו'. רמב"ן הנ"ל. ריטב"א י"א א'.

3/4 על השטרות העולין בערכאות של גוים שהן כשרין. וכן בד וברמב"ן: על שטרות העולין וכו'. ולפי ג"י כ"ע לעיל. הפירוש כאן פשוט שלא נחלקו החכמים על ר"ע בשטרות שבערכאות וגם הם מודים שהן כשרין. אבל לפי ג"י ד, כ"ו ורמב"ן הסיגנון קשה, כי הרי בשאר שטרות מעולם לא נחלקו גם לדעת הת"ק. אמנם בריטב"א הנ"ל מעתיק מן התוספתא: לא נחלקו ר"ע וחכמים על כל שטרות העולין וכו', אבל כנראה שזהו תיקון ע"פ הבבלי י"א א'. אבל עיין רש"י שם שלפניו היתה הגירסא גם בבבלי: על שטרות העולין וכו', ופירש: ואפי' גיטי נשים וכו'.

5 וחכמי פוס' חוץ מגיטי נשים וכו'. בד וכ"ו ג"י כלעיל שו" 2 וכן ברמב"ן וריטב"א הנ"ל. אבל כג"י כ"ע מעתיק גם רש"י מן התוספתא (י"א א' ד"ה חוץ מגיטי נשים) ומפרש אותה עיי"ש. וגם כאן מתאים ג"י כ"ע לספרים הצרפתיים עיין מ"ש לעיל 269^a, 291°.

6 אף גיטי נשים וכו'. לג"י כ"ע בתוספתא לעיל עלינו לפרש כפירש"י י"א א' ד"ה כשרים, אבל לג"י ד, כ"ו ורמב"ן לעיל דברי רשב"ג מתפרשים כפשוטם שאף גיטי נשים שהחכמים פוסלין בהן, הן כשרין במקום שאין ישראל חותמין.

11 האומ' חן מנה זה לפלוני שאני חייב לו וכו'. תוס' י"ב רע"א, או"ז ח"א

סי' תש"ז, ק' ע"ב (כל הבריות עד סוף הפרק). רמב"ן ס"ג ב', מרדכי פ"א סי' של"ב והגהות אשרי סוף פירקין (שניהם בשם אביאסף), ר"ן ספ"א, ועיי"ש פ"ו סי' תק"ג. ועיין שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תקי"ב.

14/15 תן מנה זה לפלוני הולך מנה זה לפלוני... אם רצה להחזיר יחזיר. מכאן הוכיחו הראשונים הנ"ל שבמתנה תן לאו כוזב דמי. ועליהם יש להוסיף: סמ"ג עשין פ"ב, ה' מתנה, קס"א רע"ד, תוס' רי"ד י"ד ב', רשב"א י"ד א', רא"ש ספ"א, תוס' הרא"ש י"ג א' ד"ה והוא. ולפני הראב"ה (במרדכי) והוא צריך תיקון ע"פ הגהות אשרי הנ"ל) היה כאן חסרון ושיבוש בתוספתא, עיין להלן.

אבל בירושלמי פ"א ה"ו, מ"ג ע"ד: א"ר אילא המתנה כחוב תן מנה זה לפלוני וכו' אם רצה להחזיר לא יחזיר. הלך ומצאו שמת יחזיר למשלח וכו'. והנה לפי גירסא זו חולק הירושלמי על התוספתא שלפנינו ואומר שגם במתנה לא יחזיר. וחולק גם על עצמו בריש ה"ו שם: בכל אתר תן כהולך וכו' עיי"ש. וכן קשה גם הסיפא אם מצאו שמת למה יחזיר למשלח, והרי תן כוזב וזכה כבר המקבל? ולפיכך ברור שהגירסא הנכונה בירושלמי היא: אם רצה להחזיר יחזיר, כג"ל התוספתא, ולפיכך אם מת המקבל לא יתן ליורשיו אלא יחזיר למשלח. וכן גרסו בירושלמי בסמ"ג, רמב"ן ורשב"א הנ"ל.

ואשר לדברי ר' אילא המתנה כחוב, הרי גרסו בו הרמב"ן והרשב"א הנ"ל: המעשר כחוב, ופירש הרמב"ן שאם אמר הולך מעשר לפלוני בן לוי זכה לו. ואח"כ מתחילה הפסקא של התוספתא שלנו, ור' אילא הפסיק באמצע בהערתו לעניין מעשר, וסיגנון כזה רגיל בירושלמי על כל שעל וצד. ועיין שדה יהושע ושי"ק שחשבו שיש ט"ס בדברי הרשב"א, ולוא ראו את הרמב"ן בוודאי לא היו אומרים כן. ולא עוד אלא שדברי ר' אילא מפורשים בתוספתא להלן 326²¹ עיין מש"ש.

סוף דבר לפי גירסת התוספתא והירושלמי יוצא ברור שבמתנה תן לאו כוזב. 15/16 הולך שטר מתנה זו לפלוני... התקבל מנה זה לפלוני. כ"ז היה חסר לפני הראב"ה שנוכר בהגהות אשרי ומרדכי ספ"א הנ"ל.

17/18 התקבל בשטר מתנה זו לפלוני אם רצה להחזיר לא יחזיר. בהגהות אשרי הנ"ל: אם רצה לחזור יחזור וכו' ואני תמיה זכה בשטר מתנה אמאי יכול לחזור, ויש תוספתא שכתב בה לא יחזור, וליתא דאם כן לעירבינהו וליתנינהו בהדי פקדון ומלוה עכ"ל אביאסף. וכבר ראינו שחסרו לפנינו שתי שורות בתוספתא, והנכון כלפנינו, וכן מעתיק באו"ז סי' תש"ז וברמב"ן הנ"ל.

19/20 יהא מנה זה לפלוני בידו ומת רצו יורשיו וכו'. או"ז, מרדכי והגהות אשרי הנ"ל. ובירושלמי: מי שאמר מנה זה לפלוני סוף מנה זה לפלוני יהא מנה זה לפלוני בידך אם רצה להחזיר לא יחזיר. וזה מתאים לדין התוספתא שלנו. אבל הרשב"א (י"ד ב') גרס בירושלמי: אם רצה להחזיר יחזיר, ולהלן מביא הירושלמי שם: תן מנה זה לפלוני ומת אם רצו היורשין לעכב אינן יכולין. אין צריך לומר באומר זכה וכו', ועיין רשב"א י"ד ב' ד"ה ירושלמי הנ"ל. ועיין להלן 329.

פ"ב

22 המביא נט ממדינת הים ונתנו לה וכו'. או"ז היא סי' תיש, צ"ט ע"ב.

תוס' ר"ד ה' ב', ושם: תניא בפ"ק (לפנינו פ"ב) דתוספתא גיטין המביא גט וכו' עיי"ש.
 23 לאחר כמה שנים, וכ"ה באו"ז הנ"ל. אבל בד וכ"ז: לאחר שלש שנים,
 וכ"ה בתוס' ר"ד הנ"ל, ועיין גם בשלטה"ג סוף סי' ת"ג: לשון ריא"ז ש"ח שנחן גט
 וכו' הרי זה נוטל ממנה ואפילו לאחר ג' שנים כמבואר בתוספתא וחזור ונותנו לה וכו'.
 24 נקרע כשר וכו'. עיין מ"ש להלן 334¹⁵.
 28 כתבו בעיר זה וכו'. מ"מ פ"א מה' גירושין סהכ"ה.

עמ' 325

1 כתבו בדם הקרוש וכו'. או"ז ח"א סי' תשי"ז ק"א סע"ג כל הברייתא.
 ועיין לעיל 125²⁰ ואי"ך.
 2 על עלי זית ועל עלי חרוב וכו'. תוס' כ"א ב' ד"ה ע"ל, הגה"מ פ"ד מה' גירושין
 ה"ג אות א', רבינו ירוחם ס' חוה נתיב כ"ד ח"ב, ר"ן פ"ב סי' תכ"ה (במשנה),
 חידושי כ"א סע"א, מ"מ פ"ד מה' גירושין ה"ז.
 3 על עור כרישין וכו'. צ"ל ע"ל ע"ל כרישין וכו'. ועיין ראשונים הנ"ל, ריטב"א
 כ"א סע"א ויש שם השמטה. ועיין הסדר כאן בד ולעיל 125²¹, 189²³ (לעניין אחר).
 5 המקרע על העור וכו'. ר"ן פ"ב סי' תכ"ט, ועיין מ"ש בח"א עמ' 138.
 7 מה ספר מיוחד וכו'. רמב"ן כ"א ב'.
 8 כתבו על קרן של צבי וכו'. או"ז ח"א סי' תשי"ח, ק"א ע"ד.
 13/14 הכל נאמנין... אפילו בנה אפילו בתה וכו'. סמ"ג עשין נ', ק"ל ע"ב.
 שו"ת בנימין זאב ריש סי' צ"ט, קס"ד ע"ב.
 18/19 אף היא צריכה שתאמר בפני נכתב ובפני נחתם. בכ"ז מוסף
 (לפי אוה"ג): הוא עצמו שיביא א"צ שיאמר בפ"נ ובפנ"ח. ולתוספתא זו כיוונו בבבלי
 ה' א': אלמה תניא הוא עצמו שהביא גיטו וכו'.
 23 כתב סופר לשמה וכו'. רשב"א ע"ב א' כל הברייתא.
 25 ולא עוד אלא אפילו כתב בכתב ידו לסופר וכו'. בס' התרומה ה' גיטין
 סי' קכ"ו: מ"מ ע"י הכתב לא יועיל אפי' בפקח וכן תניא בתוספתא פ"ב כתב בכתב
 ידו לסופר לכתוב ולעדים חתומו וכו'. וכן במחז"ז עמ' 779: וצריך לזוהר ש"א ישלח
 אדם כתב ידו לכתוב גט לאשתו אפי' הוא פקח כדמשמע לכאורה בתוספתא.
 וכן הובאה התוספתא בסמ"ג עשין נ' ק"ל ע"ד, רשב"א הנ"ל, מרדכי פ"ו סי' תי"ז,
 הגה"מ פ"ב מה' גירושין ה"ז, רא"ש פרק התקבל סוף סי' י"ט, תוס' הרא"ש ע"ב א'
 ד"ה קולו, שו"ת הר"ן סי' מ"ד (ד' רומי עמ' ק"ג), ובד' קושטא סוף סי' מ"ח,
 תשב"ץ ח"א סי' ל"ו, רשב"ש סי' תצ"ח ד"ה ואחר, שו"ת הרד"ך בית כ"ג שהאריך
 בבאור תוספתא זו ושיטות הראשונים.

עמ' 326

2 ושחרורי עבדים. כ"ז חסר בד, וכנראה לא היה גם לפני בעלי התוספות כ"ז א'
 ד"ה חוץ שכתבו שר' אליעזר אינו פוסל בשחרורי עבדים. אבל הרשב"א שם השיג
 עליהם מתוספתא זו והעתיקה כגי' כ"ע.
 5 או שנפלה עליו מפולת וכו'. ריא"ז בשלטה"ג פ"ג סי' ת"מ.
 7 עבד כהן שכרח וכו'. לעיל 42³¹ וש"נ.

פ"ג

- 13 המלוה מעות את הכהן וכו'. כל הברייתא במלחמות ספ"ג, ועיין גם בחידושי פ' רע"ב, רשב"א פ' ב'.
 14 ר' אומר כל שירשים. מכאן הוכיחו הרמב"ן והרשב"א הנ"ל (שלא כשיטת בעה"מ ותוס' פ' ב' ד"ה תניא) כי דברי רבי מוסבים על הרישא, והיינו ב"ש לא הלווה להם בפני ב"ד.
 16/17 ברשות כל עניים ר' אחא אומר ברשות עניי ישראל. עיין הגי' בבבלי פ' סע"א והפירוש שם בע"ב. אבל לפי הגירסא שלפנינו פירוש התוספתא הוא שלת"ק מפריש ברשות העניים בכלל והיינו עניי העיר (עיין תוס' פ' ב' ד"ה איכא) והת"ק לא פירש את דבריו והוסיף ר' אחא שיכול להפריש ברשות כל עניי ישראל.
 ונ"ל שתוספתא שלפנינו יש לה קשר עם התוספתא בב"ק פ"א 370: האומר תנו מאתים דינר לעניים יתנו לעניי אותה העיר ר' אחא אומר לעניי כל ישראל.
 20/21 האומר הילך מנה זו לפלוני בן לוי מחלקו אם רצה להחזיר לא יחזיר. בח"ד כתב שלא מצא תוספתא זו בשום מקום, ופירש שדין מעשר כדין צדקה ולפיכך אינו יכול להחזיר. ובמ"ש כתב: מיירי בהילך ביו"ד אבל בהולך מבואר לעיל דבמתנה תן והולך לאו כזכי רק בתורת צדקה וכו'.
 אבל דין התוספתא שלפנינו מבואר בירושלמי ספ"א, מ"ג ע"ד: א"ר אילא המתנה כחוב וכו', אבל ברמב"ן ס"ג ב' ורשב"א י"ד א' העתיקו מן הירושלמי: המעשר כחוב וכו' (כלומר, כמו תן מנה זה לפלוני שאני חייב לו, עיי"ש) ופירש הרמב"ן שאם אמר הולך מעשר לפלוני בן לוי זכה לו. וכבר הוכחתי לעיל עמ' 70 שו" 14/15 מתוך הירושלמי עצמו שכן היא הגירסא המוכרחת בירושלמי, ונמצאנו למדים שזה ממש דין התוספתא שלנו.
 23/24 המניח פירות להיות מפרישין וכו'. רשב"א פ"א רע"ב.
 26 הלך ומצא שהרקיבו וכו'. ר"ח (מספרות הגאונים ח"א. הוצ' אסף עמ' 195) ורשב"א הנ"ל.

פ"ד (בד אין כאן פרק חדש)

עמ' 327

- 6/7 עבד שנשכח ופדאוהו וכו'. רמב"ן, רשב"א, ריטב"א, חידושי הר"ן פ' ב', ר"ן פ"ד ס"י תנ"ט ד"ה רשב"ג.
 8 בין כך ובין כך לא ישתעבד. ט"ס היא וצ"ל: ובין כך ישתעבד, וכ"ה בד וכ"ו וראשונים הנ"ל.
 10 איזה הוא נדר שאין צריך חקירת חכם וכו'. וכ"ה בראשונים שאביא להלן. אבל בד וכ"ו: שצריך חקירת חכם, וכ"ה ברמב"ן שאביא להלן.
 10/11 קונם אשתי ליהנות לי שננכה את כיסי וכו'. וכן מעתיקה ברמב"ן, רשב"א וריטב"א מ"ה ב'. ולפי הגירסא שלפנינו היה נראה שהתוספתא פירשה "נדר" בין שנדר הוא בין שנדרה היא, והיינו שאסרו הנאה באיסור קונם, אבל ברשב"א וריטב"א (בשם רבו) פירשו שהתוספתא השתמשה כאן בנוסחא מקובלת במשנת נדרים

פ"ג (כ"ה ב'), והיינו הגדרה מופשטת לנדר שאין צריך חקירת חכם, אבל כאן מדברים שהיא נדרה. וע"פ פירוש זה העתיק הר"ן פ"ד ריש סי' תע"ה (במשנה): ובתוס' פי' אף בשאר נדריו וכגון שתלחה נדרה בדבר ואמרה קונם בעלי נהנה שגנב כיסי והכה בני ונודע שלא גנב ולא הכה וכן הוכיח בתוספת'. ועיין ח"ד.

27 ר' אלע' בר' שמעון אומ' וכו'. בד: ר' אליעזר בר' יוסי אומר וכו'. וברשב"א מ"ו ב': והיינו דתניא בתוספתא ר' שמעון אומר נותן לה כתוב' בחזקת שהיא כשרה. וראיתי בח"ד כאן שכתב: פי' הרשב"א בת שו' דלאו באיילונית גמורה דא"כ א"צ גט אלא בשנולדו בה קצת סימני איילונית וכו' ובסיפא צ"ל ראב"י משום ר"ש הכי גרים הרשב"א שם. והנה פירוש הרשב"א נמצא כאן בחידושו, אבל הגירסא בתוספתא היא כמו שהעתיקתי, ולא ידעתי לאיזו תשובה של הרשב"א כיוון.

30 בראשונה היו אומרים המטמא וכו'. תוס' נ"ג א' ד"ה ותני. ובשו"ת הר"י דטראני כ"י קאמברידו Add. 474 עמ' 26^a כותב ועל שאלת השואל על הסתירות בין סוגיית ב"ק וגיטין, עיין תוס' כאן נ"ג א' ד"ה בראשונה: אבל חיפשתי בתוספת גיטין וכתב בה הכי בראשונה היו אומ' המטמא והמדמע חורו לומ' אף המנסך. ובתשב"ץ ח"ג סי' פ"ב מעתיק את כל הברייתות עד סוף הפרק.

עמ' 328

1 שלוח בית דין שהיכה וכו'. עיין בה"ג ד"ב עמ' 481 (ד"ו, קכ"ד ע"ב) ובהערות היידיש היימר שם, ונעלם ממנו שבבא זו נכפלה ארבע פעמים בתוספתא והבה"ג לא כיוון לתוספתא שלנו אלא לתוספתא ב"ק פ"ו. וכמה גדול כוחן של ראשונים כי רבינו הרשב"ץ הג"ל מונה בתשובה שם את כל המקומות בתוספתא שנוכר בהם דין זה. וכ"ה שם: ובתוספתא דגיטין תניא בראשונה היו אומרים המטמא וכו' ולכאורה הוה משמע דפטור שוגג ברופא אומן ובמחתך העובר הוי מפני תקון העולם וחיובם מן הדין וכו' ומ"ה אמרו בתוספתא דב"ק (פ"ו 355²⁴) רופא אומן שריפא ברשות ב"ד והזיק פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים והיינו כשהזיק בשוגג כי היכי דלא תיקשי ההיא תוספתא אחריתי דגיטין וכו' ובתוספתא דב"ק (פ"ט 364¹¹) תניא רופא אומן שריפא ברשות ב"ד והזיק פטור חבל יותר מן הראוי לו חייב, ונראה שזה הוא פירוש שוגג ומזיד שאם עשה הראוי לו והזיק פטור דה"ל שוגג אם לא נעשית מלאכה כראוי בשגגתו וזהו מפני תקון העולם דמן הדין היה ראוי לחייבו דאדם מועד לעולם וכו' ולענין רציחתו אמרו בתוספתא דמכות (פ"ב 439²⁸) רופא אומן שריפא ברשות ב"ד והרג הרי זה גולה וזהו כשעשה הראוי לו אבל אם עשה יותר מן הראוי והרג אינו גולה דמזיד הוא וכו'.

פ"ה (בד המשך פ"ג)

5 מפני יישוב המדינה. רשב"א נ"ה ב' (במשנה), שו"ת הריב"ש סי' שפ"ח סד"ה אליך.

7 יש בה משום סיקריקון. בד וכיו' מוסיף: גליל לעולם יש בה משום סיקריקון. וכן מעתיק מן התוספתא ברמב"ן נ"ח א'.

- 13 והמטלטלין, וכן מפורש בירושלמי פ"ה ה"ו, מ"ז ע"ב. אבל בד וכ"ז כאן: והאפטרופין.
 20 עיר שיש בה ישראל וגוים וכו'. תוה"א להרמב"ן סוף עניין הקבורה, ד"ו, מ"א ע"ד.
 21 מפרנסין עניי גוים וכו'. בד וכ"ז: עניי גוים עם עניי ישראל, ועיין להלן.
 21/22 מספידין מיתי גוים... וקוברין מיתי גוים מפני דרכי שלום. כאן לא נזכר עם ישראל. ועיין רשב"א וריטב"א ס"א א', רא"ש ור"ן ספ"ה.

פ"ו (פ"ד בד)⁽¹⁾

- 25/26 ר' נתן אומ' הולך ותן לה וכו'. ברמב"ן ס"ג ב': וכיון דקיי"ל כר' נתן בהולך, בתן נמי קיי"ל כותיה דודאי ר' נתן בתן נמי פליג והולך ותן לה קאמר והכי מתניא בחוס' ובירושלמי (פ"ו ה"א, מ"ז ע"ד).
 29 שא לי גיטי וכו'. עיין מה שכתבתי בס' המתיבות הוצ' ליון עמ' 54.

עמ' 329

6 כל שנותנין לה גיטה או דבר אחר ומחזרתו לאחר שעה. בראביה כת"י סי' תתקכ"א: ובתוספתא דגיטין נמי איזה קטנה שיודעת לשמור גיטה כל שנותנים לה גיטה וד"א ע"מ והיא מוציאה אותו לאחר זמן. ויש כאן חסרון, ובכ"א של הראביה: כל שנותנים לה גיטה או ד"א ומחזרתו לאחר שעה. איזה קטנה שהיא צריכה להתגרש כל שנותנין לה גיטה וד"א ע"מ והיא מוציאה לאחר זמן. ונ"ל שגם כאן יש השמטה וצ"ל: ומחזרתו לאחר שעה [ובירוש' א"ר יוחנן] איזה קטנה שהיא צריכה להתגרש וכו', והפירוש "צריכה" — יכולה (עיין בח"א עמ' 155) כמו שפירש בק"ע פ"ו סה"ב. אבל מירוש' יבמות פ"ג דה"ב, י"ג ע"ג משמע כפי הפ"מ. השלמה זו מתאשרת קצת גם מהמשך דברי הראביה, שכן אומר ע"ז: "פי' היינו דא"ר יוחנן ב"ה המתקבל (1) כל שמשמרת דבר אחר מחמת גיטה, ומסיק כל שמבחנת בין גיטה לד"א". כלומר, היינו דברי ר"י שבירושלמי היינו דבריו שבבבלי (ס"ד ב'). אבל לפי הגי' בתוספתא הפי' הוא שיודעת לשמור את גיטה או ד"א ומחזרתו לפי הדרישה.

- 7 ר' אלעזר מכשיר וכו'. עיין להלן 340.
 9 ה"ל לך גיטיך ואמרה תניהו וכו'. רמב"ן, רשב"א וריטב"א ס"ג ב', ר"ן פ"ו סי' תק"ד ד"ה אמרה ליהוי.
 10/11 אמר לשנים תנו גט לאשחו על מנת שתמתין לי וכו'. כל הברייתא עד שו' 16 בחידושי הרשב"א ע"ז א' עיי"ש שבאר את שיטת רש"י, רמב"ן ובעל העיטור בתנאי אחר תנאי. וכן הוכיח ממנה בדף פ"ד ב' כי תנאי בעל פה מועיל תמיד בגיטין (נגד שיטת הרמב"ם). וכן כתב ג"כ בשו"ת שלו ח"א סי' אף רמ"ד: ונראה לי ראייה ממה ששנינו בתוספתא פ' רביעי (חלוקת הפרקים כד) אמר לשנים וכו' אלמא אע"פ שאמר להם לכתוב וליתן גט לאשחו על תנאי כשר

(1) וכה' לפני הרשב"א בשו"ת ח"א סי' אלף רמ"ד.

(והובאה התשובה גם ברדב"ז ח"א סי' פ"ג). וכן הובאה כל הברייתא בר"ן פ"ו ריש סי' תק"מ, תשב"ץ ח"ב סוף סי' קי"ז.

13 אמר לשנים תנו גט לאשתו על מנת שתמתין לי וכו'. רמב"ן ורשב"א ע"ו א', ר"ן הנ"ל.

15 וא"ן אחד מן הראשונים וכו'. וכ"ה ברמב"ן ור"ן הנ"ל. אבל ברשב"א שם: והאי דנקט לה בתוספת' בשני כתי עדים ה"ה לכת אחת אלא דמשו' דינא דסופא נקט הכי דמסיי' בה ואח' מן הראשונים ואח' מן האחרונים מצטרפי' ליתן לה גיטה. וכנראה שצ"ל: ואין אח' וכו' כלפנינו. ועיין בבב"י שם ע"ו א'.

15/16 הרי זה גיטך על מנת שלא תינשא לאבא וכו'. וכן מעתיקים מן התוספתא בתוס' פ"ג א' ד"ה ועמדה. ומהם בריב"ש סי' ר"ז ד"ה וכן.

16 על מנת שלא תיבעלי לאבא וכו'. בד: הרי זה גיטך על מנת שלא תבעל לפלני הרי זה גט ואינו חושש שמא תלך ותבעל. אבל ברא"ש פ"ט סי' ב', בתוס' הרא"ש קידושין סי' ב', בשו"ת שלו כל"מ מ"ה סי' י"א מעתיק מן התוספתא: על מנת שלא תבעל לפלני חיישנן שמא תבעל לו.

23/24 רבן שמעון בן גמלי' אומ' הבריא שאמר וכו'. וכן בעיטור מאמר ז' כתיבת גיטין ושטרות. הוצ' רמא"י כ"ט ע"א: תוספת רשב"ג אומר הבריא שאמר כתבו גט לאשתו ונפל מן הגג ומת כותבין ונותנין עד שעת נטילת נשמה וכו'.

אבל בד גורס כאן: בארי (= בריא) שאמר כתבו גט לאשתי ועלה לראש הגג ונפל כותבין ונותנין לה כל זמן שיש בו נשמה רבן שמעון בן גמליאל אומר אם מעצמו נפל הרי זה גט אם לאחר זמן נפל כותבין ואין נותנין שאני אומר שמא הרוח דחפתו. ולפי גירסא זו הרישא היא רבנן, וכן מעתיק בערך ברמב"ן ס"ו סע"א וברשב"א שם (אלא שיש השמטה בדברי הרשב"א. עיין להלן) ומוכיח מכאן שהחכמים מקילים יותר מרשב"ג. אבל ברור שיש לפנינו חסרון והשמטה בתוספתא, והנכון הוא ברשב"א ס"ה ב' (ואציין במרובעים מה שחסר לפנינו בתוספתא): תוספת' הבריא שאמ' כתבו גט לאשתו ועלה לרא' הגג ונפל כותבין ונותנין כל זמן שיש בו נשמה רשב"ג אומר אם נפל מעצמו הרי זה גט [ואם הרוח דחפתו אינו גט ספק מעצמו נפל ספק הרוח דחפתו אם לאלת' נפל כותבין ונותנין שאני אומר מעצמו נפל] ואם לאחר זמן נפל אין כותבין ואין נותנין שאני אומ' שמא הרוח דחפתו. וכן מעתיק ברא"ש פרק התקבל סי' י"ז, רבינו ירוחם בס' חוה נתיב כ"ד ח"ג (קרוי לסופו). ר"ן פ"ו סי' תקכ"ג ד"ה גמרא. ועיין היטב בירושלמי פ"ו ה"ה. מ"ח ע"ב (ושי"ק ה"ו שם).

25 כל זמן שיש בו נשמה. ברמב"ן ע' ב': וכי תניא בתוספות כל זמן שיש בו נשמה בבדיקה ג"כ קאמר. וכיוון לתוספתא זו ולא לריש פ"ו (330) שאלמלי כן לא היה נמנע להביא מ"ש בשורה זו, שלשיטת התוספתא בודקין גם בחוליה ג' פעמים עיי"ש. ועיין רשב"א ס"ו סע"ב, ריטב"א ע' ב', ר"ן רפ"ז (פעמיים שם).

פ"ז (פ"ה בד')⁽¹⁾

עמ' 330

6 היה צלוב או מנוייד וכו'. עיטור ח"א מאמר ז' כתיבת גיטין הוצ' רמא"י

(1) וכיה החלוקה גם לפני הרשב"א ומימ, עיין מ"ש להלן שו' 16.

כ"ט ע"א. פירוש לקידושין שנדפסו בש"ס ראם ע"ש ר"י הזקן ע"ח סע"ב. ובראבי"ה כת"י סי' תתקל"ג: ובחוספתא תניא ראהו מגוייד או צלוב ואמר כתבו גט לאשתי כותבים ונותנים וכל זמן שהנשמה בו.

6/7 כל זמן שיש בו נשמה. עיין מ"ש לעיל שו' 25.

7 היה חולה או משותק וכו'. רשב"א ע' ב', ר"ן רפ"ו. תקון סופרים להרשב"ש (יבין שמועה להרשב"ץ) ס"ג ע"ב.

10/11 ונפל עליו בית או שנשכו נחש וכו'. רמב"ן ורשב"א ע"ג א'. רא"ש פ' מי שאחזו סי' ד', וכן פירש ר"ח בבבלי שם. עיין בראשונים הנ"ל.

16 עשו פלוני עבדי בן חורין וכו'. ברשב"א ל"ח סע"א: ועוד מצאתי בחוספתא דמכילתין פ' חמישי (כחלוקת הפרקים בד) האומ' עשו פלוני וכו'. ועיין גם מ"מ פ"ט מה' זכיה ומתנה הי"א.

17 זה גיטין מהיום אם מתי מחולי זה וכו'. תוס' כתובות ט' ב' ד"ה כל, תוס' כאן כ"ה ב' ד"ה מה, רמב"ן, רשב"א וריטב"א ע"ג ב'. מרדכי פ"ו סוף סי' תכ"ח, שו"ת הרא"ש כל"פ מ"ו סי' א', תוס' הרא"ש וחידושי הר"ן ע"ג ב', תשב"ץ ח"א סי' קי"ז, עיי"ש. והוכיחו מכאן נגד פירש"י ע"ג ב', ועיין פר"ח בראשונים שם.

18 דברי ר' מאיר ר' יהודה אומ' ספק. בד וכי' להפך. וכ"ה בבבלי ע"ד א'. אבל בשו"ת הרא"ש ותוספ' שלו הנ"ל: ועוד תניא בחוספתא וכו' ותני' פלוגתא דתנאי דלקמן אלא שמהפך דברי התנאים. וברור שהיה לפניו גי' כ"ע.

19 וחכמ' אומ' מגורשת לכל דבר אלא שימות. רמב"ן וריטב"א ע"ג סע"ב, תשב"ץ ח"א סי' קי"ז, וכ"ה גירסת הגאונים והר"ח בבבלי ע"ד א', עיין בראשונים הנ"ל.

19/20 ולא תתייחד עמו על פי בנה קטן וכו'. ברי"ף פ"ו סוף סי' תקל"ג מסמיך את התוספתא ישר לסוגיית הבבלי (מבלי לציין את המקור): וחכמים אומ' מגורשת לכל דבר ובלבד שימות. ולא תתייחד עמו ואפילו בנה קטן עמה לפי שאינה בושה לשמש כנגדו. ראוה שנים שנתייחדה עמו וכו' (ועיין ר"ן שם), וממנו ברא"ש שם סוף סי' ד'. וכבר העירותי בכ"מ (עיין מ"ש בח"א עמ' 196, להלן שבועות פ"א 445²⁵, סוף תמורה 556²²) שדרכו של הר"ח היא להסמיך את התוספתא (ולפעמים קרובות בלי ציון המקור) לסוגיית התלמוד, והראשונים הבאים אחריה חשבו שכן היה לפניו בבבלי וע"פ זה הוסיפו בגמרא (עיין מ"ש במקומות הנ"ל). וקרוב מאד בעיני שגם כאן שאב הרי"ף מן הר"ח, וע"פ זה הוסיפו הסופרים תוספתא זו בגוף התלמוד, עיין להלן.

ועיין מ"ש בשם יחסי תנאים ואמוראים כת"י לעיל עמ' 30 שהביא בבא זו בשם התוספתא וכן במ"מ פ"ח מה' גירושין סה"ב.

23 ראוה שנים שנתייחדה עמו וכו'. עיין מ"ש לעיל. וכן באמת בשו"ת ר"א בן הרמב"ם, הוצ' פריימן עמ' 186: והוסיף התלמוד על זה ראוה שנים שנתייחדה עמו צריכה ממנו גט שני. ועיין בראשונים הנ"ל, רשב"א פ"א סע"א, הגה"מ פ"ח מה' גירושין ה"ב, שו"ת ר"י בן לב ח"ג סי' פ"ו.

24 אחד שחרית ואחד בין הערביים וכו'. הראשונים הנ"ל, מ"מ פ"י מה' גירושין הי"ח, שו"ת הריב"ש סי' ו', שו"ת מהר"ם אלשקר סוף סי' ג'.

עמ' 331

- 1 על מנת שתתני לי מאתים וזו וחזר ואמ' לה מעכשיו וכו'. עיטור ח"א, מאמר ג' אגב, הוצ' רמא"י י"ד ע"א, רמב"ן ע"ו א', רשב"א ע"ד ב', ע"ו א', ר"ן פ"ז סוף סי' תק"מ ד"ה אבל, שו"ת הרשב"ש סי' ר"ז ד"ה ומה.
- 2/3 הרי זה גיטין על מנת שתשמישי את אבה וכו'. רשב"א ע"ה ב' ד"ה רב אשי, רא"ש פ' מי שאחזו סי' ט', שו"ת של"ו כ"ל מ"ו סי' א'.
- 4 עד שיאמר לא תשמישי וכו'. בכ"ז: אם לא תשמישי וכו', וכ"ה ברשב"א ורא"ש הנ"ל, כלומר עד שיכפול תנאו. וכסיגנון זה להלן בתוספתא קידושין 338^a ואילך, וצינו לה הנ"ל.
- 9/10 על מנת שתשמישי את אבה... ומתו וכו'. עיין מ"מ פ"ח מה' גירושין הי"ט.
- 11/12 על מנת שתשמישי את אבא ואמ' האב אי אפשי וכו'. רשב"א ע"ה ב' ד"ה א"ל סתם.
- 13/14 על מנת שתשמישי את אבה שתי שנים וכו'. רמב"ן ע"ה ב', רשב"א שם ד"ה רב אשי וד"ה א"ל סתם, רא"ש פ' מי שאחזו סי' ט', שו"ת של"ו כ"ל מ"ו סי' א'.
- 20 על מנת שלא תלכי לבית אביך מיכן ועד שלשים יום וכו'. רמב"ן (ושם: מצאתי כתוב, וצ"ל מצאתי בתוס'), רשב"א, ריטב"א וחידושי הר"ן פ"ג א', תשב"ץ ח"א סי' קי"ו וסי' קי"ט, עיי"ש.
- 21 הרי זה גט. בד וכ"ז מוסיף: ואינו חושש שמא תלך ושמא תשתה. והראשונים הנ"ל מוכיחים מכאן (שמשמע מלשון זו שהיא מותרת לינשא מיד) כי תנאי שבדיה לקיים ושהוא בשב ואל תעשה מותרת לינשא לפני קיום התנאי. אבל לפי גי' כי"ע אין מכאן שום ראיה ופירושה כמו בברייתא שבבבלי פ"ג ב'. ואפשר שלפני רש"י וההולכים בשיטתו היתה הגירסא בתוספתא כמו בכ"ז, ואין ממנה לפ"ז שום סתירה לשיטתם.
- 21/22 על מנת שלא תעלי באילן זה... נקצץ האילן ונסתר הכותל הרי זה גט. רשב"א פ"ג ב' ד"ה ע"מ שלא תלכי, שו"ת של"ו ח"א סי' תר"מ, שם סי' אלף קס"ח (= מיוחסות סי' קכ"ט), טור אה"ע סי' קמ"ג (קרוב לסופו). והנ"ל מוכיחים מכאן נגד שיטת הרמב"ם פ"ח מה' גירושין הי"א שכתב שאפילו אמר לה ע"מ שלא תשתי יין זה לעולם אינו גט. והיינו אפילו אם ישפך היין לא יועיל מפני שלא הותרה בדבר שנאסר לה, והרי כאן אנו רואים מפורש שבנקצץ האילן מותרת. ועיין מ"מ פ"ח מה' גירושין הי"א.
- וברשב"א פ"ג ב' סד"ה ע"מ (הנ"ל) כתב שהתוספתא לא תפסה דוגמא יותר פשוטה, והיינו, ע"מ שלא תכנס לבית זה נפל הבית הרי זה מגורשת, מפני שדווקא באילן וכותל שמצויין ליפול הדין כן, אבל בבית שאינו מצוי ליפול, אפילו אם נפל אינה מגורשת משום שאין אנו קוראין כאן כריתות. וכנראה שיש כאן חסרון בדברי הרשב"א שהרי בדף כ"ב א' כתב: "דבין שיהא הבית כמות שהיה בשעת תנאו או שנפל לאחר מכאן לעולם אסור" בו שכניסת קרקע אסר עליה והארץ לעולם עומדת וזה נר' יותר וכן נר' מן התוספתא כמו שאנו עתידין לכתוב בפ' המגרש בס"ד. וכן בריטב"א קידושין ה' א' ד"ה שלא: ואפשר דלגבי הא אם הבית חזק ואינו רעוע לא חיישינן לנפילה שיפול בחייה לפיכך כי אמר לבית זה של אביך אינו כריתות שמא לא יפול

בחייה והדבר קרוב כיון שהוא חזק, אבל בתוספתא מוכיח כלשון הראשון עיי"ש, ובהכרח שכיוון לתוספתא שלנו.

ועיין ריטב"א גיטין כ"ב א', ושם אומר מפורש שבבית זה אפילו אם נפל אסור, מפני שגם הקרקע אסור בדריסת הרגל, אבל בקידושין הנ"ל כתב שדווקא אם אמרה לקרקע זה של אביך אסורה לעולם אפילו נפל, אבל בבית זה מותרת אם נפל. וזה מתאים לשיטת הריטב"א שהביא בעל משנה למלך בפרשת דרכים דרוש ח' שאם נפל הבית מותר להכנס והביא ראיה ממדרש קהלת (ספ"י, ויקרא רבה פ"ב—ב'), ועיין ראש דוד להרחיד"א פ' ויצא כ"ה ע"ד.

22/23 על מנת שתעלי באילן... נקצץ... אינו גט. במאירי כת"י כתובות פ"א: ומכל מקום במה שכתבנו שאף בגיטין לא הופקעה טענת אונס אלא מתקנת צנועות ופרוצות יש מקום עיון שהרי מצינו כן אף בדבר שאין בו מקום לצנועות ופרוצות כמו שאמרו בתוספתא הרי זה גיטין על מנת שתעלי לאילן או בכותל ונקצץ האילן או נפל הכותל אין זה גט, וזו אין בה מקום לצנועות ופרוצות ואיפשר שלא חלקו חכמים בגיטין, ולדעתי יש לחלק בין חנאי שאעשה ללא אעשה וכו'.

25 על מנת שתפרחי באויר וכו', ברמב"ן ורשב"א פ"ד ב' גורסים כאן בתוספתא: על מנת שתעלי לרקיע, ועיין בבלי שם פ"ד א'.

27/28 בין שאומ' בפה ובין שאומ' בשטר וכו', עיין רמב"ן ורשב"א הנ"ל.

עמ' 332

5 ורבותינו הורו שחינשא, בד: ורבותינו חזרו (צ"ל: הורו) לה לינשא. ובס' יחסי תנאים ואמוראים כת"י, ערך ר' יהודה נשיאה: ותני על (צ"ל: עה). במכילתין ע"ו ב') ורבותינו התירוה לינשא ובתוספתא דגיטין פרק צ"ב הברייתא כך שנויה ורבותינו הורוה שחנשא.

פ"ח (פ"ו בד) (1)

9 ר' אלעזר אומ' וכו', לפני המ"מ היתה כאן הגירסא: א"ר אליעזר, עיין מ"ש להלן שו' 21.

21 כתב לשום היפרכון ולשום היפרכיות וכו', בד: לשם הפרכין לשם הורכינוס. וכן ברשב"א ע"ט ב' ד"ה מתני': חוס' כתב לשם איפרכין לשם הורכינוס או שהיו ב' מלכין עומדין וכו' לשם אח' מהן כשר. וכן במ"מ פ"א מה' גירושין הכ"ז: ובתוספתא דגיטין פ"ו (חלוקת הפרקים כד') א"ר אליעזר (נראה יותר שצ"ל: פר' א"ר אליעזר) כתב לשם הפרכין לשם הורכינוס וכו'. ולהלן בתוס' עדיות פ"ב: לשום הארכינוס. ובד שם: לשם ארכיות. ואולי צ"ל כאן: הורכיסס (ונתחבר נו ל"ט) — ἀρχέτας, ἀρχέτης. ולפי הגירסא בעדיות אין אנו צריכים להגהה. ועיין בשנוס' בב"ר הוצ' תיאודור-אלבק עמ' 409 שו' 2.

22 לשום אבי אביו כשר וכו', כל הברייתא ברמב"ן ל"ד ב' סד"ה מתניתין. ועיין תוס' עדיות הנ"ל.

(1) עיין מ"ש להלן בשו' 21 ובשו' 29.

23 גר ששינה את שמו לשום גוים כשר וכו'. סי' הישר לר"ת נדה סי' רע"א, כ"ט ע"א, שם עניינים שונים סי' תקצ"ט, ס"ט רע"ב, הוצ' מק"נ עמ' 44, מחז"ו סוף עמ' 779, סי' התרומה ה' גיטין סי' קכ"ח, רמב"ן הנ"ל, סמ"ג עשין נ', קל"א ע"א, רשב"א ל"ד סע"ב, שו"ת שלו ח"א סי' תקנ"ו, שם סי' אלף קע"ו, מרדכי פ"ד סי' שס"ה, הגה"מ פ"ג מה' גירושין ה"ג אות ח', רא"ש פ"ד סי' ז', תוס' הרא"ש ל"ב ב' ד"ה והוא, שו"ת הרא"ש כלל י"ז סי' י"א, שו"ת הריב"ש סי' מ"ג — כולם מעתיקים את התוספתא כלפנינו.

אבל בתוספ' ל"ד ב' ד"ה והוא: והשיב ר"ת וכו' והביא ראייה מדאמר בתוספתא גר ששינה שמו לשם גוים וגירש בו כשר. ולפי גירסא זו אנו יכולים לפרש ששינה את שמו לא בגט אלא לפני שגירש כמו ישראל בהם שיש להם שמות גויים, ואח"כ גרש בשם זה שכבר נתחזק בו לפני כן, וכן רצה לפרש לפי גירסא זו בשו"ת הרד"ך בית ד' ד"ה ואל' יקשה, אבל העיר בעצמו שם (ד"ה ונראה) שלפי הגירסא שלפנינו שהיא גירסת הראשונים לא יתכן לפרש כן, עיי"ש.

25 יש לו שתי נשים וכו'. סי' הישר לר"ת סי' תקצ"ט, ס"ט ע"ב, הוצ' מק"נ עמ' 44, תוס' ל"ד ב' ד"ה והוא (ועיין במהרש"א שם), ראבי"ה כת"י סי' תתקכ"ט וסי' תתקל"ט, רמב"ן ל"ד ב' ד"ה מתניתין, רשב"א שם ד"ה עמד ר"ג, ועיין שו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף רי"ג וסי' אלף רל"ט, ועיין שו"ת הרשב"ש סי' תר"ב.

27 עם השם שיש לי בגליל, בד וכו' מוסיף: ונשוי אני אשה מגליל. וכן מעתיק ברמב"ן הנ"ל וכותב עליה כי אפשר שהיא משובשת וגרסינן: ונשוי אני אשה מיהודה, ועיי"ש תיקון אחר, אבל בתוס' ורשב"א הנ"ל מעתיקים כגי' כ"ע.

28 או שהיה במקום אחר וכו'. שו"ת הרשב"א ח"א סוף סי' אלף ר"ח, שו"ת הר"ן סי' מ"ב (ד' רומי עמ' צ"ו), ד' קושטא סי' מ"ו.

29 כל העריות שאמרו וכו'. רמב"ן, רשב"א (ושם: והכין נמי תנינן לה בתוספתא דגטין פ"ו כל עריות שאמרו וכו', והיתה לפניו חלוקת הפרקים כד) וריטב"א יבמות צ"א ב', ועיין להלן.

עמ' 333

1/2 דברי ר' מאיר שא' משום וכו'. רמב"ן פ' סע"ב, ריטב"א שם ד"ה לימא. 5 הלך אצל לבלר ונטל גיטה וכו'. מלחמות פ"ח סי' תקמ"ג, ועיין בחידושי ע"ח א' ד"ה מתני', רשב"א יבמות קי"ג סע"ב, הנ"ל קידושין ו' א', ריטב"א נ"ה א' ד"ה מהו (ושם: מדאמי בס"פ הולין אשתו אצל לבלר, וצ"ל: מדאמי בתוס' וכו'), הנ"ל קידושין ו' א', חידושי הר"ן נ"ה א', וכולם גורסים בתוספתא כגי' ד': הולין אשתו אצל לבלר וכו'.

7 ואם לאו אינה מגורשת. בחידושי הרשב"א קידושין ו' א' הנ"ל גורס כאן: רשב"א אומר מגורשת, ומפרש שרבי ורשב"א חולקים במחלוקת ר' יהודה ור' יוסי, ולפי גירסתו בתוספתא יוצא שזו היא הברייתא בבבלי שם ו' א', והרשב"א גרס שם בבבלי: ר' אלעזר ברי' שמעון, במקום ר' שמעון ברי' אלעזר. ולפנינו כאן בתוספתא נשמטו דברי ר' שמעון בן אלעזר ע"י הדומות. אבל לפלא שהרשב"א בעצמו שהעתיק את התוספתא בחידושי לייבמות הנ"ל העתיק רק את דברי רבי ולא הזכיר את דברי רשב"א.

פ"ט (פ"ז בד)

19/20 היאך היא מתייבמת וכו'. רשב"א פ"ג א' ד"ה מתנה.

עמ' 334

6 גט שיש בו מחק או תלוי מגופו פסול ושלל מגופו כשר אם החזירו למטה אפילו מגופו כשר. וכלשון זו להלן ב"ב 414² לענין שאר שטרות. עיין מש"ש. ובה"ג ה' גיטין ד"ו ע"ט ע"ד: והיכא דכת' גיטא כהילכת' באתואתיה ואית ביה גיהטא או מחקא או טישטשתא ומפיק תתאי בזמן בשמו בשמה פסול ובשאר גיטא כוליה כשר. ובה"ג ד"ב עמ' 330: והיכא דכת' גיטא כהילכת' באתותיה ואית ביה גיהטא או מרוקא או טישטשתא ומפיק תתאי בזמן בשמו ובשמה או בעדים או אפכן אתותיהו (אולי הוא קקוגרפיה מהמלים ומפיק תתאי) פסול ובשאר גיטא כוליה כשר. וכן בערך בתשה"ג שערי צדק צ"ב ע"א סי' מ"ג (כג"י בה"ג ד"ו). ובשו"ת הגאונים הקצרות סי' צ"ז: גט אשה שטעה בו הסופר ותלאו לאותו הטעות ביני שיטי מה הדין כשר אי לא. תשובה לא עדיף גיטא מספר תורה דאמרינן הלכתא תולין את שם הילכך לא מפסיל גיטא בהכי. ולא נתפרש כאן אם הטעות היתה בתורף או בטופס. ועיין בגיאוניקה של גינצבורג ח"ב עמ' 98. אבל בתשו' רבינו נסים שפרסם אסף במדעי היהדות ח"ב סי' ע' עמ' 115: ונשאל רב נסים ז"ל היכא שיש בגט זכירת זמן שני פעמי' וכו' וכן אם היו שם האיש ושם האשה בגט נזכרין שתי פעמים וכו' כדגרסי' בתוספת' (אסף בהערה שם: ד"ב פ"א שטר שיש בו מחק). אבל באמת התוספתא היא בגיטין במקומה לענין גט) גט שיש בו מחק או תלוי מגופו פסול שלא מגופו כשר ואם החזירו למטה אפי' מגופו כשר וכו' עיי"ש שמזכיר עוד הפעם את התוספתא. ועיין עיטור ח"א מאמר ח' קיום טופסין, הוצ' רמ"א ל"א ע"ד. ובאו"ז ח"א סי' תש"כ, ק"ב ע"א: תניא בתוספתא פ' בתרא דמכילתין (גבי) [גט] שיש בו מחק או תלוי מגופו פסול ושלל מגופו כשר כך היא שנויה הבריתא בשני תוספתות שלפני ואינו מסיים בהם ואם החזירו למטה אפי' מגופו כשר. אבל בתוספתא דבבא בתרא פ' בתרא תניא שטר שיש בו מחק או תלוי מגופו פסול שלא מגופו כשר ומסיים התם ואם החזירו למטה אפי' מגופו כשר (ו) ופי' מחק היינו שטעה וכתב התיבה של טעות ומחקה ופי' תלוי היינו שדילג תיבה וכתבה ביני חיטי וכו'. ומורי רבי' אבי העזרי זצ"ל כתב נמי בהאי (גיטא) [דגיטין] דמסיים בה ואם החזירו למטה אפי' מגופו כשר. ויש לי ללמוד ממנה דבטופס הגט ושאר שטרות לא החזירו למטה אפי' כשר. ובה"ג כתב והיכא דכתב גיטא וכו' (עיין בה"ג שהבאתי לעיל) ורבינו דוד בר קלונימוס זצ"ל ממינצבורק פי' שיש חילוק בין מחק למחק וכו' עיי"ש. והובאו דבריו בקיצור בהגהות אשרי גיטין פ"ב סי' כ"ד.

והתוספתא הובאה גם ברשב"א פ"ד ב' ד"ה תוספתא, מרדכי פ"ט סי' תמ"ה. הגהות מרדכי שם סי' תס"ז, ר"ן פ"ט סי' תקנ"ה, תשב"ץ ח"א סי' ה', ועיי"ש ח"ב סוף סי' פ"ד, תיקון סופרים להרשב"ש (יבין שמועה ג"ו ע"ב ד"ה גרסינן).

(1) מעניין לציין שבכיוונו ישנו הסיום כאן בגיטין וחסר בב"ב, בדיוק ההפך ממה שהיה

לפני האו"ז.

- 7 גמ' שחתמו עדים לאחר שאילת שלום וכו'. עיין מ"ש להלן 414.
- 10 הרחיק את העדים וכו'. כל הברייתא במ"מ פ"א מה' גירושין ה"ח. ועיין מ"ש להלן 414.
- 13 גמ' שחתמו עליו חמשה עדים וכו'. תוס' ר"ד פ"א סע"ב, רמב"ן ורשב"א י"ח ב', שו"ת הרשב"א ח"ב סי' קע"א, ריטב"א י"ח ב' ד"ה לחתום, תקן סופרים להרשב"ש (יבין שמועה ע' ע"ב ד"ה בפרק).
- 14/15 כתבו בחמשה לשונות וחתמו עליו... כשר. וכן ברשב"א פ"ח א', ומעיד: כך היא הגירסא בספרים שלנו. וכן בשו"ת שלו ח"א סי' תשע"ט, שם סי' אלף קצ"א, מיוחסות סי' קכ"ב, ובשם תשו' הרשב"א בארחות חיים ח"ב עמ' 159, וכן בר"ן פ"ט סי' תקס"ד (במשנה) ד"ה גט שכתבו, וכן בתשב"ץ ח"א סי' ה'.
- אבל בד וכו': כתבו... פסול. וכן היתה הגירסא בתוספתא לפני הראב"ד בהשגות פ"ד מה' גירושין ה"ח, וכן כנראה גם ברמב"ם שם, ועיין ברשב"א ור"ן הג"ל. אבל יתכן שלפני הרמב"ם היתה הגירסא: כתבו בחמשה לשונות פסול. חתמו עליו חמשה עדים בחמשה לשונות כשר. ומכאן באה העירוביבא של שתי הגירסאות.
- 15 נקרע כשר נחקרע פסול וכו'. וכ"ה לעיל 324, ולהלן 414 (לענין שאר שטרות) וכן מעתיקים הראשונים שאביא להלן. אבל בתשובת רב נסים שפרסם אסף במדעי היהדות ח"ב סי' ע' עמ' 116: היכא שנפל בגט חתך או קריעה או מחק ואותיותיו נראות גט הוא או לא. הכי שנינו בבביתא (גם כאן ציון אסף אינו נכון, והכוונה לא לתוס' ובבלי ב"ב שעוסקים בשאר שטרות אלא לתוספתא שלנו) נקרע פסול נחקרע כשר (גרס כגירסת הבבלי ב"ב קס"ח ב') נמחק או שהרקיב או שנעשה ככברה וכו' כל הברייתא עיי"ש.
- וכל הברייתא שלנו נעתקה ברשב"א ס"ד א' ד"ה ודברי הר"ם, בר"ן פ"ט סי' תקנ"ה ומ"מ פ"ד מה' גירושין ה"ט. ועיין תשב"ץ ח"ב סי' קכ"ד, רשב"ש סי' ט"ו, רדב"ז ח"ב סי' תשצ"ה, ח"ג סי' תס"א. ועיין היטב בשו"ת ב"י אה"ע דיני גיטין סי' ו'.
- 16 שהירקיב או שנעשה ככברה. וכ"ה אצל רב נסים, חידושי הרשב"א ר"ן, מ"מ הנ"ל, וכן מעתיק ברמב"ם פ"ד מה' גירושין ה"ט, אבל בשו"ת הרשב"א ח"א סי' תשע"ו (= מיוחסות סי' כ"ח): ובתוספתא תניא הנקוב ונעשה ככברה כשר.

קידושין

פ"א

- 31 כל ביאה שהיא לשום קידושין וכו'. בשו"ת הריב"ש סי' ו': ובתוספתא בריש קידושין תניא כל ביאה שהיא לשם קדושין הרי זו מקודשת ושאינה לשם קדושין אינה מקודשת, ומפשטה משמע דבעינן שתהא בפירוש לשם קדושין וכל שאינה בפירוש לשם קדושין אינה מקודשת. וכן בשו"ת בנימין זאב סי' ק"י קפ"ד ע"ב: והכי משמע מתוספתא דקדושין ברישא דמפרש הג' דרכים דהאשה נקנת בהם וז"ל והביאה כל ביאה שהיא לשם קדושין מקודשת שאינה לשם קדושין אינה מקודשת והכי פירוש

כל ביאה שפירושה שהיא לשם קדושין כלומר בעדי' מקודשת ושאינה בפירוש לשם קדושין וכו'. ודבריו שאובים מהריב"ש הנ"ל.

עמ' 335

2 ר' אליעזר או' זה הפנוי הבא על הפנויה וכו'. בפירוש לתו"כ המיוחס להר"ש קדושים פ"ז פ' ע"ד: ובתוספתא דקדושין אמר ר' אלעזר זה פנוי הבא על הפנויה אמר ר' אלעזר מנין שענוש לפני הקב"ה כבא על אשה ואמה כו'. 6/7 והעולם נתמלא ממורות. בכ"ו: נמצא כל העולם מתמזרין. ואין שום ספק שזו היא גי' מקורית ולא שיבוש. וה"ל של מתמזרין הוא ניקוד — מתמזרין. כי עולם הוא יחיד בספרי א"י, עיין מ"ש בירושלמי כפשוטו ח"א עמ' 504. וע"פ העניין פירושו — נשחת. ועיין ספרי כי תצא פי' רמ"ח: לא יבא ממזר בקהל ה' בין איש בין אשה, לא יבוא ממזר כל שהוא מומזר, מום זר. 14 קונה את עצמו בכסף על ידי אחרים וכו'. רשב"א כ"ג א' סד"ה ושלש, כל הברייתא.

16 וכלכד שיהא כסף וכו'. רשב"א הנ"ל, שם כ"ג ב' ד"ה הא דאמרי' הב"ע. 17/18 אף בשטר על ידי אחרים. וכ"ה ברשב"א כ"ג א' הנ"ל, אבל כנראה שיש שם ט"ס וצריך למחוק שם המלה אף, עיי"ש. וכן ברמב"ן כ"ג א' ד"ה גמרא: ובתוספתא לא גרסינן אף וכן במקצת נוסחאות בגמרא (עיין תוס' שם ד"ה ר"ש). וכן בריטב"א שם ד"ה אם כן: מיהו בתוספתא לא קתני אף אלא הכי קאמר רשב"א אומר בשטר על ידי אחרים כו' וכן הוא בגמרא במקצת נוסחאות. 21 אימתי אמרו מטלטלין נקנין במשיכה וכו'. כל הברייתא בירושלמי סוף שביעית, ויש להוסיף ציון זה למ"ש, עיי"ש. 24 החליף עמו קרקעות במקרקעות וכו'. עיטור ח"א מאמר ב' קנין, הוצ' רמא"י י"ב ע"ב, רמב"ן כאן כ"ח ב' ד"ה הא דתנן, רשב"א שם סד"ה הניחא, רשב"א ב"ב בשטמ"ק ג' א' ד"ה רב אשי, ריטב"א כאן כ"ח א' סד"ה מתניתין, ריטב"א ב"מ בשטמ"ק מ"ז רע"א, רא"ש ב"ב פ"א סי' ג', רבינו ירוחם מישורים נתיב י"א רח"א, ר"ן כאן סי' תר"ו (במשנה), מ"מ פ"ב מה' שכנים ה"י, שו"ת הרדב"ז ח"א סי' תע"ג, עיי"ש. ובהגה"מ רפ"ה מה' מכירה בד"ק: "תניא בתוספתא המחליף קרקע בקרקע או מטלטלין בקרקע או קרקע במטלטלין כיון שזכה זה נתחייב זה בחליפין עד כאן לשונו". ובהגה"מ בד"ח אין זכר מכל זה.

25/26 רשות גבוהה בכסף כיצד וכו'. בס' המקח והממכר לרב האי שער נ"ו, פ"ט ע"א: וגרסי' בתוספתא רשות הגבוה בכסף כיצד גזבר שנתן מעות הקדש במטלטלין קנה הקדש בכל מקום שהוא אבל הדיוט לא קנה עד שימשוך אמירתי לגבוה כמסירתי להדיוט כיצד שור זה הקדש בית זה הקדש אפי' הן בסוף העולם קנה ובהדיוט עד שימשוך. ולשונו מתאים בדיוק לתוספתא שלנו ולא לברייתא שבבבלי כ"ח ב'. 27 אמירתו לגבוה וכו'. צ"ל: אמירתי לגבוה כמסירתי וכו', כמו שהעתיק רב האי דע"ל, וכן גורס רב האי שם במשנה, וכ"ה במשנה שבירושלמי, הוצ' ד"ו, קויפמן, פרמה, וכ"ה להלן 547: בקטע מן הגניזה, עיין מש"ש. ועיין בשו"ת מהר"ם ב"ב הוצ' מק"נ עמ' 195 שכתב: והברייתא דאמירתו לגבוהה היא שנויה בתוספתא דקידושין גבי הקדשות.

עמ' 336

1 איזה היא מצות עשה שאין הומן גרמא וכו'. תוס' מנחות מ' ב' ד"ה משום, רמב"ן ל"ג ב' ול"ד א' ד"ה איזה מ"ע, ועיי"ש ד"ה והא דקתני, ריטב"א ל"ג ב' ד"ה ת"ר.

11/13 אם אינה מתקשטת היא תהא לה מאירה... ואם מתקשטת היא תהא לה מאירה. בשו"ת מהר"ם ב"ב סי' קצ"ט: תבא מאירה לאשה שיש לה בעל ואינה מתקשטת ותבא מאירה לאשה שאין לה בעל ומתקשטת. ולכאורה מקורו מכאן. אבל בתשה"ג שערי תשובה סי' פ"ד: גרסינן בשקלים תבוא מארה לאשה שיש לה בעל ואינה מתקשטת ותבוא מארה לאשה שאין לה בעל ומתקשטת ותבוא מארה לצורבא מרבנן דלא מתקשט בכבודה של תורה ו'. ולפנינו אין זכר מזה לא בירושלמי שקלים ולא בתוספתא שם.

17 ר' אלעזר בר' שמעון אומ' וכו'. בכפ"ס פ"י (ד"ר נ"א ע"א, לונץ רי"ג): תוספות מסכת קדושין פ"ק ר' אלעזר בר' שמעון אומר כל מצות שנתחייבו בהם ישראל עד שלא באו לארץ נוהגות בארץ ובחוצה לארץ ושלא נתחייבו בה אלא משבאו לארץ אין נוהגות אלא בארץ חוץ משמיטת כלים (וכ"ה גם בכ"ו) וגאולת ממכר (וכ"ה גם בד וכ"ו וצ"ע, עיין ח"ד) ושלוש עבר עברי וכו'.

פ"ב

עמ' 337

7/8 על מנת שאני יוסף ונמצא יוסף ושמעון וכו'. רמב"ם פ"ח מה' אישות ה"ג, ועיין מ"מ שם, ר"ן פ"ב סי' תרל"ג (במשנה) ד"ה גרסי' בתוספתא. 11 היתה אוכלת ראשונה ראשונה וכו'. תוס' רי"ד מ"ו סע"א.

עמ' 338

5/6 הי ליד סלע זו שאני חייב ליה וכו'. רשב"א י"ג א' ד"ה כנסי, שו"ת שלו ח"א סוף סי' אלף רכ"ז.

10/11 נתן לה קידושיה ולא א' לה וכו'. ברשב"א ו' א' ד"ה אביי: ובתוספתא מצאתי מדברי דגרסינן התם פרק שני דמכילין נתן קדושיה ולא אמר לה הרי את מקודשת לי ר' יוסי אומר מקודשת ר' יאודה אומ' אינה מקודשת ואם היו עוסקין באותו ענין מקודשת, אלמא לא נחלק ר' יאודה אלא בשאין עוסקין באותו ענין אבל בעוסקין מודה.

והנה נוסחת הרשב"א אינה מתאימה לא לגירסת ד, שלפיה הסוף הוא מדברי ר' יוסי ולא ר' יהודה, וזהו ההפך מדברי רבינו, ולא לגי' כ"ע וכ"ו שהסוף הוא מדברי רבי. וגי' כ"ע מתאשרת גם מלמעלה 333, עיין מש"ש.

12/13 התקדשי לי במנה זה נמצא מנה חסר דינר וכו'. כל הברייתות עד סוף הפרק נעתקו ברי"ף פ"א סי' תקיף (ר"ן שם), והובאו בהשגות הראב"ד על

(1) וע"ס דברים אלו נבין את הפסקא הסתומה במכתב הגאון (הצופה הצרפתי ח"ע עמ' 102): מי לא אמרינן כהדין עינינא ואם אינה מתקשטת תבוא לה ותבוא לה וכול'. והמיל שם ציין למשנת כתובות פ"ו מ"א!

הרי"ף גיטין פ"ז, (תמים דעים סי' רל"ט), רשב"א ח' א' ד"ה השתא, שו"ת שלו ח"א סי' תקס"ה (ואעתיק אותה להלן), רא"ש פ"א סי' ט', אגודה קידושין סי' ז', ק"א ע"ד, רדב"ז ח"ו סי' מ'.

ומכיוון שהפיסקא של התוספתא נשתבשה מאד בשו"ת הרשב"א הנ"ל בדפוס אעתיק אותה משו"ת הרשב"א כ"י ירושלים (N 90, צד 24 ע"א) סי' ל"ח: וכן שנויה בתוספת' התקדשי ל' במנה זה ונמצא חסר דינ' אינה מקודשת והיה זה דינר רע יחליף היה מונה ומשליכו לתוך ידה ראשון ראשון יכולה היא שתחזור בה עד שעה שיגמור. 14/15 זה אומ' במנה זוה אומ' במאתים וכו'. רמב"ן גיטין ע"ו סע"א, רשב"א שם ד"ה ת"ר, ר"ן שם פ"ז סי' תק"מ.

15 ואחר כך תבעו זו את זו וכו'. תוס' שנדפסו בגליון ש"ס ראם ע"ש ר"י הזקן ח' סע"א כל הברייתא עד סוף הפרק.

16/17 וכן המוכר חפץ לחבירו וכו'. סמ"ג עשין פ"ב, קנ"ט ע"ד.

18 זה אומ' במנה זוה אומ' במאתים וכו'. כמה מן הראשונים הנ"ל, ועליהם יש להוסיף: עיטור אות מ', מכירת קרקעות הוצ' רמא"י ס"ז ע"ב, תשובת ר' שמריה בר' מרדכי שנדפסה בשו"ת מהר"ם ב"ב הוצ' רבינוביץ סי' רכ"א, רמב"ן ב"מ ע"ז א' ד"ה הא דאמרי', רשב"א בשטמ"ק שם ד"ה פייסינהו, פסק הדין בשו"ת הרשב"א ח"ב סי' רכ"ט, ג"ד ע"ג, ריטב"א בשטמ"ק ב"מ ע"ז א' ד"ה פייסינהו, פ"ס' ריקנטי סי' רס"ה, ח"י הר"ן ב"מ ע"ז א' ד"ה קמ"ג, ג"י שם פ"ו סי' תס"ו, שו"ת הריב"ש סי' הע"ה.

19 אם הלוקח תובע את המוכר וכו'. עיין ירוש' שביעית פ"ח סה"א, ל"ה ע"א ובמה"פ שם ד"ה וייבה.

פ"ג

23 ובמלוא אף על פי שלא נשתייר בידה שוה פרוטה מקודשת. וכו' בירוש' פ"א ה"ב, ג"ט ע"ב, פ"ב ה"א, ס"ב ע"ב ובבבלי מ"ז א', אבל בד וכי"ו גורס כאן: ומלוא אף על פי שנשתייר בידה שוה פרוטה אינה מקודשת, וזהו כתיקון הבבלי מ"ז ב'. 25 האומ' לאשה... על מנת שאדבר עליך לשלמון וכו'. רשב"א גיטין ע"ה א' ד"ה רב אשי, רא"ש שם פ' מי שאחזו סי' ט', שו"ת שלו כל"פ מ"ו סי' א', רא"ש כאן פ"ג סי' ד'.

26/27 עד שיאמר לא דברתי ולא עשיתי, פירש ברא"ש קידושין הנ"ל שלדברי ר"מ מקודשת מיד מפני שהאומר ע"מ כאומר מעכשיו דמי עד שיאמר בפירוש לא קיימתי את התנאי וכו', עיי"ש ועיין במ"ש כאן. וכן ברבינו ירוחם, עיין מ"ש בסוף שו"י 29, ולפלא שלא העירו שהרא"ש בעצמו בגיטין הנ"ל ובשו"ת שלו הנ"ל מעתיק מן התוספתא כאן (בשם הרמב"ן): עד שיאמר אם לא דברתי אם לא עשיתי, וכן מעתיק ברשב"א הנ"ל, והפירוש הוא עד שיכפול תנאו. וגם לפי הגירסא שלפנינו צריך לפרש כן בלי הגהה עד שיאמר גם הצד השלישי, והיינו שיכפול תנאו, וכן יוצא ברור מסיגנון הברייתא לע"ל 331, ואילך עיי"ש כל הברייתא. ועיין מ"ש בסוף שו"י 29 ע"ל ההלכה שהוציאו הראשונים מפירוש הרא"ש בתוספתא.

29 אם דיבר עליה מקודשת וכו'. בד וכי"ו: אם דבר עמה כדרך המדברין מקודשת.

וצ"ל: אם דבר עליה כדרך וכו', וכן מעתיק ברשב"א ס"ג א' ד"ה מתני': תוספתא דבר עליה כדרך המדברים מקודשת ואם לאו אינ' מקודשת. וכן ברא"ש פ"ג ס"י ז': ובתוספתא פ"ג שנינו ע"מ שאדבר עליך לשלטון אם דבר עליה לשלטון כדרך המדברים מקודשת ואם לאו אינה מקודשת במה שאדבר עליך לשלטון וכו' כג"י שלפנינו. וכן בטור אה"ע ס"י ל"ח: ובתוספתא קתני אם דבר עליה כדרך המדברים מקודשת: וברבינו ירוחם ס' חוה נתיב כ"ב ח"ד (ד' קפוסט קמ"ט ע"ג): כדאמרינן בתוספתא על מנת שאדבר עליך לשלטון אם דבר עליה כדרך המדברים וכו' ועוד נראה מן התוספתא שאם ידוע בעדים שקיים התנאי ודבר לשלטון מקודשת ואם אינו ידוע בעדים והוא אומר קיימתי התנאי מקודשת מספק. וכן כתב הרב רבינו אשר. ודין זה הוציאו הרא"ש מפירושו בתוס' לעיל שו' 26/27: עד שיאמר לא דברתי ולא עשיתי, שלרי' מאיר נאמן תמיד עד שיודה בפירוש שלא קיים ולדברי חכמים אינו נאמן בוודאות שקיים התנאי אלא ע"פ עדים ואם אין עדים מקודשת מספק. אבל לפי פירוש הראשונים (שציינתי שם) בתוספתא לעיל אינם מדברים שם כלל בעניין נאמנות בקיום התנאי אלא בתנאי כפול, וממילא אין משם שום ראיה. ועיין בטור הנ"ל שפסק כן: שאדבר עליך לשלטון אם יש עדים וכו' מקודשת בודאי ואם אין עדים מקודשת מספק.

אבל ברמב"ן ס' ב' ד"ה וניחוש: והוי יודע שכל התנאין שהוא מתנה עמה שהן תנאין שלו בלבד כגון שאמר על מנת שאדבר עליך לשלטון וכו' אם אמר עשיתי והיא אינה יודעת נאמן ואינו צריך עדים וכו' עיי"ש. וברור שלגירסתו בתוספתא הנ"ל (עיי' לעיל) אין החכמים מדברים כלל בעניין נאמנות על קיום התנאי.

עמ' 339

3 על מנת שיש לי מאתים זוז וכו', רא"ש פ"ג ס"י ה'.
4 ועל מנת שיש לי במקום פלוני וכו'. בתוס' שנדפסו בש"ס ראם ע"ש ר"י הזקן ס' סע"ב, ברא"ש הנ"ל, ברבינו ירוחם ס' חוה נתיב כ"ב ח"ד הביאו מכאן ראיה לשיטת הרמב"ם פ"ז מה' אישות ה"ג שגם בממון אם אין לו במקום פלוני אינה מקודשת ואין אומרים שבממון לא איכפת לנו אם אין במקום פלוני שהרי יכול להביאם ממקום למקום.

7/8 בית כור עפר... שיש לי במקום פלוני אם יש לו באותו מקום מקודשת ואם לאו אינה מקודשת. ברמב"ם הנ"ל: ואם אין לו באותו מקום שאומר הרי זו מקודשת מספק שמא יש לו שם והוא מתכוין לקלקלה. ובמ"מ שם מביא ראיה מהתוספתא להלן שו' 10, ודבריו קשים, עיין לח"מ שם. אבל בתוס' המיוחסים לר"י הזקן הנ"ל: "שכתב הר"ם שאעפ"י שאמר לו במקום פלוני חיישינן שמא יש לו ולא כן נראה מהתוספתא וצ"ע. תוספתא מקודשת מספק". ועיין בהערה שם. ואינו נראה, שהרי גם ברישא אם אמר ע"מ שיש לי סתם אינה מקודשת אלא מספק, וכאן נראה שאינה מקודשת וודאי.

9/10 על מנת שיש לי ביד פלו' מאתים זוז וכו', רמב"ן ס' רע"ב, רשב"א שם סד"ה ע"כ, ריטב"א שם ד"ה לא, רא"ש פ"ג ס"י ד', רבינו ירוחם הנ"ל (לעיל שם מהפיסקא הנ"ל), ר"ן פ"ג ס"י תרמ"ט ד"ה וניחוש, מ"מ פ"ז מה' אישות ה"ג. ועיין מ"ש לעיל.

11/12 על מנת שירצה פלוני... שמא עשו קינוניא. בד: שמי ירצה לאחר שעה.
 וכן ברמב"ן ס"ג ב' ד"ה ומצאתי: דתניא בתוספתא על מנת שירצה פלוני אעפ"י
 שאמר איני רוצה מקודשת שמא ירצה לאחר שעה (אעפ"י) [עד] שיאמר רוצה אני וכו'
 עיי"ש, וכן ברשב"א מ"ד ב': והכי איתא בתוספתא במכילתין בפ"ג על מנת שירצה
 פ' אע"פ שאמר איני רוצה מקודשת שמא נתרצה לאחר שעה כו', וכן ברשב"א ס"ג
 ב' ד"ה רב יוסף, וכן בשו"ת שלו ח"א סי' תתקי"ט (אלא שנשתבש שם ואעתיקו להלן)
 וכן בר"ן פ"ג סי' תרנ"ב, וכהגהה שבתומת ישרים ג"ד ע"ג.
 13/14 על מנת שירצה האב אף על פי שאמ' האב איני רוצה הרי זו מקודשת
 וכו'. בד: אף על פי שלא רצה האב הרי זו מקודשת וכו' וכ"ה ברמב"ן ור"ן הנ"ל, אבל
 ברשב"א הנ"ל (בחידישויו ובשו"ת שלו) ובר"ן שם (למעלה מן הפסקא הנ"ל, ריש ד"ה
 גרסינן עלה) ובמ"מ פ"ז מה' אישות ה"א מעתיקים כג' כ"ע.
 ובשו"ת הרשב"א ח"א סי' תתקי"ט: והכי מוכח בתוספתא דגרסי' התם על מנת
 שירצה [פלי'] אף על פי שאמר איני רוצה מקודשת שמא נתרצה (האב) לאחר שעה
 (או) עד שיאמר רוצה אני אם אמר רוצה אני מקודשת ואם לאו אינה מקודשת.
 על מנת שירצה אבא אף על פי שאמר האב איני רוצה הרי זו מקודשת שמא יתרצה
 האב לשעה אחרת. אלמא לשון שירצה היינו שיאמר אין וכו'.
 14/15 מת האב הרי זו מקודשת. בד מוסיף: שמא נתרצה האב שעה אחת לפני
 מיתתו. וכ"ה ברשב"א מ"ד ב' הנ"ל, אבל ברמב"ן ור"ן הנ"ל כג' כ"ע.
 15 מת הבן וכו'. רמב"ן הנ"ל, רשב"א ס"ג ב' ד"ה רב יוסף, ר"ן הנ"ל.
 17 הריני בועליך על מנת שירצה אבא וכו'. רשב"א בשטמ"ק כתובות ע"ג ב'
 ד"ה איתיביה, עיי"ש שכתב שברייתא זו לא היתה שנוייה בבית המדרש ולפיכך
 לא הוכיחו ממנה בבבלי שם.
 18 ר' שמע' בן יהודה אומ' משום ר' שמעון וכו'. בד: ר' שמעון בן אליעזר
 אמר משם ר' מאיר וכו'. וכן ברשב"א שם: ר' שמעון בן אליעזר אומר משום ר' מאיר
 רצה מקודשת לא רצה אינה מקודשת (כג' ד) שלא היתה בעילה אלא על תנאי הראשון.
 ועיין להלן 340:.
 23/24 שאם מתי לא תהא זקוקה ליבם וכו'. עיין ס' המעשים לבני א"י בתרביץ
 ש"א ס"ב עמ' 40.

פ"ד

עמ' 340

7 ר' אלעז' אומ' בכולן וכו'. עיין לעיל 329:.
 8 במקום פלוני. בד וכי"ו נוסף כאן: האומר לחברו צא וקדש לי וכו', וזו היא
 פיסקא מן המשנה רפ"ג, והתוספתא לענין זה היא ביבמות פ"ד 244:.
 10 המקדש בטעות וכו'. רמב"ן ורשב"א נ' ב' ד"ה אבל, ריטב"א שם ד"ה הא,
 ר"ן פ"ב ריש ס"י תרל"ח, תשב"ץ ח"ג סי' מ"ז ד"ה ומה, ס"ו סע"ג, שם ס"י פ"ד.
 14 בפקדון. בח"ד פירש בפקדון דידה, דאילו בפקדון דאחריני הרי שלה יד בפקדון
 והיינו גזלן, ונעלם ממנו לפי שעה תשובת ר' אביגדור כהן צדק שבשו"ת הרא"ש
 כדל' ל"ה סי' ב': וההיא תוספתא דתניא המקדש בפקדון מקודשת מיירי בפקדון

שהרשוהו בעליו וקדשה בהנאת שמושו או במעות מותרין המופקדין אצלו דמשעה שהפקידם כמו שהללוהו דמי (עיי' ב"מ פ"ג מ"א) וכו'.

18/19 ר' יהודה או' אם יש לו בהם טובת הנאה וכו'. עיי' מהרי"ט אלגזי בכורות פ"א ד' ליוורנו י"ט ע"ב וע"ג.

21 המקדש כיון נסך ובעבודה זרה וכו'. תוס' ב"ק ע"ב ב' ד"ה דאי, רמב"ן נ"ו ב' ד"ה הא דתנן, רשב"א נ"ח א' ד"ה אלמא, מגן אבות למאירי עניין כ"א עמ' קי"ג, ריטב"א נ"ו ב' ד"ה והא, תוס' הרא"ש נ"ח א', ר"ן ספ"ב (במשנה). ועיי' עיטור אות ק' קידושין, הוצ' רמ"י ע"ו ע"א.

21/22 בעיר הנידחת ויושביה באשירה ובפירותיה וכו'. ברשב"א ב' א' ד"ה דינר: דתניא בתוס' דמכלתין פרק ד' באשרה ופירותיה בעי' הנדחת וביושביה בבימוס ומה שעליו במרקוליס ומה שעליו וכל דבר שחל עליו איסור ע"ו וכו' קתני בעיר הנדחת ובאשרה שהם קרקע ומחומר לקרקע וטעמא משום שחל ע"ו עליו אינה מקודשת הא בעלמא מקודשת (נגד שיטת בעל העיטור). וכן ברשב"א נ"ו ב' ד"ה מתני': ועוד דגרסי בתוספתא המקדש באשרה ופירותיה בעיר הנדחת וביושביה כו' כולן אע"פ שמכרן וקדש בדמיהן אינה מקודשת אלמא אע"פ שאלו מן הנשרפין ויש באפרן יותר מש"פ אינה מקודשת וכו' משום דהשתא מיהא לית להו דמים דאסור למוכרן ואי משום אפרן הא אינו בעולם, ולכי קלי ליה ה"ל כגופא אחרינא וכו'.

וכן הוכיח מתוספתא זו שמקדשין במחומר לקרקע ברשב"א גיטין י' א' ד"ה מדאמר, בשו"ת שלו ח"א סי' ת"ר, סי' אלף רכ"ו, סי' אלף רל"ג, ר"ן ריש קידושין (בסוף המשנה). ועיי' שער המלך פ"ג מה' אישות ה"ג.

ובמגן אבות למאירי הנ"ל כתב (על שיטת הסוברים שמשמשי ע"ו של ישראל יש לה ביטול ע"י גוי): וודאי כל שחל עליו איסור ע"ו משמשיו בכלל ואלו היה דיה בבטול ודאי מקודשת. אלא דהכא בע"ו דישאל קאי דלית לה בטול וכו'. והשוה רשב"א נ"ו ב' הנ"ל.

25 הרי את מקודשת לי לאחר שאתגייר וכו'. כל הברייתא בשו"ת מהרי"ק סי' קפ"א, ד' קרימונא קנ"ט ע"ג, והוכיח ממנה שאין לומר כי ר' חייא מסדר התוספתא סותם בתוספתא כשיטתו, שהרי תוספתא זו מתנגדת לשיטת ר' חייא ביבמות צ"א א' עיי"ש.

29 קידשתי את בתי קטנות בכלל וכו'. רמב"ן מ"ג ב' ד"ה הא דתנן, ריטב"א שם, והוא מעתיק את כל הברייתא ומפסיק באמצע בפירושו.

עמ' 341

2 נתגרשה בתי הגדולות בכלל ואין הקטנות בכלל. מכאן מוכיח הרמב"ן הנ"ל (וביתר ביאור ואריכות בריטב"א הנ"ל) שאין הקטנה יכולה לקבל גיטה אפילו אם יש בה דעת ואפילו מדעת האב אינה מתגרשת ע"י עצמה. ולתוספתא זו כיוון בתשב"ץ ח"ב סי' רפ"ג, נ"ט ע"ב: לטעמו של הרמב"ן ז"ל המסייע על ידי הרי"ף ז"ל דסבירא ליה נערה דוקא, אבל קטנה אביה ולא היא דהכי נמי משמע שדברי רי"ף ז"ל מהתוספתא מהירושי' (צ"ל: והירושלמי) וכו'. ועיי' מלחמות להרמב"ן גיטין ספ"ו ולא הוכיר שם את התוספתא.

2/3 נשכית ופדיתיה וכו'. רשב"א ס"ד רע"א, מ"מ פ"ח מה' איסורי ביאה הכ"ד.

3/4 קידשתי את בתי והיו לו עשר כנות וכו'. רבינו שמחה בהגה"מ פ"ט מה' אישות ה"ג סוף אות א'.
 5 וכן שני אחים וכו'. רבינו שמחה בהגה"מ הנ"ל (למעלה שם מהפיסקא הנ"ל).
 רמב"ן נ"ב א' ד"ה אבל, רשב"א נ"א ב' ד"ה אפ"ה, ריטב"א שם ד"ה ת"ש, ר"ן פ"ב סי' תרל"ט, מ"מ פ"ט מה' אישות ה"ח.
 7 גדולה נחקדשה לגדול וכו'. מכאן מוכיחים כל הראשונים הנ"ל כשיטת ר"ת שאם קבל האב קידושין לאחת מבנותיו סתם אחרי ששידך אחת מהן המשודכת מקודשת והשאר אינן צריכות גט, וכולם (חוץ מר' שמחה הנ"ל) דחו שאין ראייה מכאן מפני שיש לחלק בין הוכרו ולבסוף נתערבו (כמו בתוס' כאן) ובין לא הוכרו מתחילתן. ולדברי ר' סעדיה גאון, סי' יריאים ועוד כולן צריכות גט.
 11 כוהנת לזיה וישראלית וכו'. עיין ח"ד שנתקשה בה וכתב: לא מצאתיה בשום מקום ולא ידענא מאי היא וכו' ולבסוף הסיק שהתוס' ר' יהודה היא וכו'. וכבר קידמו בזה בתוס' רי"ד ע"ה א': ר' יהודה אומר בת גר זכר כבת חל"ל זכר. תניא בתוספתא קדושין בסוף פרק הנותן רש"י, כהנת לזיה וישראלית שנשאו לגר לעבד משוחרר הולד עבד משוחרר, נראה לי דסתם תוספתא ר' יהודה ולזה כרי קרי להו לזירות גר ועבד משוחרר לומר שאם היא נקיבה אסורה לכהן וכו'.

פ"ה

24 ר' שמעון בן אלעזר אומ' משום ר' מאיר וכו'. וכ"ה ברמב"ן כתובות י"ד ב' ד"ה והא, ראייה שם ד"ה אמר, ריטב"א שם ד"ה מ"ש, אלא שבריטב"א: ואע"פ שבתו' שנינו אמר רשב"ג וכן היה ר' שמעון בן מנסיא וכו', אבל בשטמ"ק שם ד"ה ותו רשב"א מעתיק בשם הריטב"א: שבתוספתא שנינו אמר רשב"א וכו'.
 25 מפני מה אמרו עיסה פסולה וכו'. תוס' ותוס' הרא"ש כתובות י"ד א' ד"ה אלמנת, ריטב"א כאן ע"ה א' ד"ה אלמנת, ועיין מאמרו של הירשברג במאסף "דביר" ח"ב (ברלין תרפ"ד) עמ' 92 ואילך.

עמ' 342

6 אמר ר' יהודה מינימין גר המצרי וכו'. סי' יריאים השלם עמוד העריות 82 (יריאים הקצר סי' ר"ג, ד"ו צ"ה סע"א), סמ"ג לאווין קי"ו מ' ע"ב, הגה"מ פ"ה מה' מלכים ה"ז, מ"מ ספ"ב מה' איסורי ביאה.
 9 אמ' לו ר' עקיבא מינימין טעית הלכה וכו'. הראשונים הנ"ל, רש"י סוטה ט' א' (תוס' ותוס' שנין שם), סי' הישר לר"ת ברכות סי' שמ"א, ל"ה סע"ד, תוס' ותוס' ישנים יבמות ע"ו ב', תוס' ר' יהודה ברכות כ"ח א' ד"ה וכו' (ט"ז ע"ב), ר"ש ידים פ"ד מ"ד, סי' יריאים השלם סי' ש"ט, קע"ב ע"א, רמב"ן, רשב"א, מאירי (עמ' 283), ריטב"א ותוס' הרא"ש יבמות ע"ו ב' עי"ש, מרדכי שם סי' ע"א, נ"י שם סי' ק"ו.
 25 מתיחדת אשה עם שני אנשים וכו'. בתוס' הרא"ש פ' סע"ב: בתוספתא תניא אשה אחת מתיחדת עם שני אנשים אפי' השניים מהם כותיים או עבדים ואפי' א' כותי וא' עבד חוץ מקטן שאין בושין לשמש לפניו אבל [לא] תתיחד עמם אפי' עם מאה גויים וצ"ל דבכותיים ועבדים שהם חבירים איירי כגון טבי עבדו של ר"ג. ועיין ח"ד שכתב: בקשתיה ולא מצאתיה ונתקשה הרבה בדברי התוספתא.

בבא קמא

פ"א

עמ' 346

- 3 חבתי בתשלומי נזקן וכו'. תוס' הרא"ש בשטמ"ק י' ב' ד"ה חבתי.
 18 בזמן שבאו מן המדבר אבל אם היו הרבות וכו'. בד יותר נכון: אבל
 אם הימרים (ἰμεροι) בסיום ארמי, וממש כסיגנון זה בב"ר פע"ג-ג, הוצ' תיאודור-אלבק
 עמ' 913: כלב אגריון (פראי, מדברי) וארי אימירון. (ע"פ הרד"ף). וכן גם בספרי דברים
 סוף פי' י"ח: שהן חמורים... שאינן חמורין. אבל הנכון בכ"י שם: הימירין, עיין
 בהוצ' פינקלשטיין שם עמ' 31.
 25 ובקרנה. רשב"א י"ז ב' סד"ה בגופה.
 29 היא אינה ראוי להאכילה. בכ"ע: הוא אינו ראוי להאכילה. ואולי ראוי = רגיל,
 עיין מ"ש לעיל עמ' 47 שו' 7/8.
 30 שינית ואכלה משלמת וכו'. כל הברייתא במלחמות רפ"ב.

עמ' 347

- 1 משלמת מה שהזיקה. מלחמות הנ"ל, נ"י שם סי' ע"ו.
 1/2 משאוי שנתן על פתח החנות וכו'. בכ"ו: מסאוי וכו' וצ"ל: סאוי, עיין
 פיה"ג טהרות הוצ' מק"ב עמ' 43 הערה 11.
 9 ארבעה כללות וכו'. כס"ז להלן 499. ועיין בס' חפץ שנתפרסם בצופה
 האנגלי מהדורה חדשה ח"ה עמ' 358.

פ"ב

- 31 למשמש בין קרניו. רשב"א כ"ג ב' ד"ה כל.

עמ' 348

- 17/18 בנאן כדרכו פטור וכו'. עיין להלן 395: ואילך.

עמ' 349

- 4/5 חמורים שרגליו של אחר מהן רעות וכו'. רי"ף סנהדרין פ"ד סי' אלף י"ט
 (ונ"י שם). עיטור ח"א ריש פשרה, הוצ' רמא"י ע"ה ע"ב, סמ"ג עשין פ"א, קנ"ו
 סע"ג (והעתיק את לשון הרמב"ם פי"ג מה' רוצח וש"ג הי"א כדרכו תמיד, עיין מ"ש
 לעיל ח"א 58). רא"ש סנהדרין פ"ד סי' ד', ובכולם הגירסא: חמרים. והניקוד בכ"ע
 מראה שיש שם תיקון. אבל ברכינו ירוחם מישרים נתיב ל"א ח"ב (קושטא קי"ב ע"ג,
 קפוסט ע"ה סע"ד): חמורים וכו', וכנראה שזו היא ט"ס, עיי"ש הלשון להלן.
 אבל בירושלמי פ"ג ה"ה, ג' ע"ד: חמורים שהיו וכו' ועיין להלן.
 5 אינן רשאים לעבור עליו. בד מוסיף: נפל רשאין לעבור עליו, וכ"ה בראשונים

הנ"ל, אבל בירושלמי ליתא, ויתכן שנשמט ע"י הדומות. ובירושלמי שם: מהו רשאין לעבור עליו דרסין עליו ועברין. ומכאן ברור שהג"י בירושלמי היא חמורין ולא חמירין. ועיין השגות הראב"ד פ"ג מה' רוצח וש"נ הי"א וברמב"ם שם. אבל נראה שהפירוש בירושלמי הוא: מהו רשאין וכו' דרסין עליו ועברין? בתמיה, וע"ז מביא הירושלמי את המשך התוספתא: היה אחד ריקן ואחד טעון מעבירין וכו'. ומכאן רואים שהפירוש לעבור אינו לעבור עליו ממש אלא לעבור מעליו, וסיגנון מעין זה רגיל מאד בירושלמי והוא משמיט את דבורי הצעה, (כגון נשמעינה מן הדה וכדומה) אבל הראב"ד הנ"ל פירש, כנראה אחרת.

5/6 מעבירין את הטעון מפני הרכוב. בראשונים הנ"ל: מעבירין את הרכוב מפני הטעון, ועיין ח"ד.

9/10 שנים שהיו מהלכין ברשות הרבים אחד רץ ואחד מהלך וכו'. בס' יחוסי תנאים ואמוראים כת"י ערך אבא יוסי בן קיסנא: ודווקא בין השמשות אבל מקמי הכי הוה רץ משנה והכי תנא בהדיא בפ"ב דכתובות (נראה שמלה זו נשתבשה מהמלה "דתוספתא" והסופר שכח למחוק אותה, וכע"ז בחידושי הר"ן מגילה כ"ד, עיין מ"ש בתשלום תוספתא עמ' 12) בתוספתא דבבא קמא שנים שהיו מהלכים ברה"ר אחד רץ ואחד מהלך או שניהן רצין שניהן מהלכין שניהן משמשין ובאין. נראה הפי' כגון בקרן הזוית, והזיקו זה את זה שניהן פטורין שזוה רשות להלך ולשל זה רשות להלך איסי הבבלי אומר שאם היה ערב שבת עם חשיכה שהוא פטור ולא מסיק התם מפני שרץ ברשות. מיהו גמרא דידן (ב"ק ל"ב א') מסיק וכו'. 10 ושניהם משמשין. בד וכי"ו: ממששין, ועיין הג"י והפירוש ביחוסי תו"א שהעתקתי לע"ל.

פ"ג

עמ' 350

11 חבל בהקדש כגר וכו'. ברמב"ן גיטין מ"ט א' ד"ה אילימא: עוד מצאתי בענין זה בתוספ' דב"ק חבל בהקדש בגר בעב' משוחרר ולא הספיק לגבות עד שמתו פטור בין שחבל בהן הוא עצמו בין שהזיז אותן שורו וחמורו. ובריטב"א שם: וכן תניא בתוספתא דב"ק דגרסינן התם אבל בהקדש בגר ועבד משוחרר פטור שורו וחמורו פטורין וכו' וכי אמרינן דחבל בגר ועבד משוחרר דפטור היינו בשמתו דאין (צ"ל ואין) להם יורשים.

12 כי זה צד משלם במותר וכו'. רי"ף פ"ג סי' ס"ז ועיין היטב בנ"י שם. ומן התוספתא עצמה אין להכריע אם זה מוסב על שני תמין או על מועד בתם ותם במועד.

24 שור שהיה רועה וכו'. רשב"ם ב"ב צ"ג א' ד"ה שור, סמ"ג עשין ס"ו. קמ"ה ע"ב ועיין הערות ר"י שטיין שם ש' ע"ג.

26 גמל שהיה אוחר וכו'. עיין מבוא לירושלמי כפשוטו עמ' כ"א. ועיין מאמרו החשוב של ידידי ח. ילון במ"ח חע"ט עמ' 239 עיי"ש היטב.

פ"ד

עמ' 351

30 ייפה כח הריוט נוקין וכו'. ברמב"ן גיטין מ"ט א' ד"ה אילימא: ותניא נמי

התם בפ"ד] יפה כח הדיוט מכח הקדש נזקין להדיוט וכו', וכן בריטב"א שם: וכן תניא בתוספתא בפ"ד כו' יפה כח הדיוט מכח הקדש נזקין להדיוט וכו', ובנ"י ב"מ פ"ה סוף סי' תנ"ט: ובתוספתא דב"ק תניא יפה כח הדיוט מכח הקדש נזקין להדיוט ואין נזקין להקדש רבית ואונאה וכו' וכתב הריטב"א ז"ל בפרק הנזקין דהיינו דוקא הקדש גמור אבל הקדש עניים יש לו רבית ואונאה.

עמ' 352

13 יש כן חייב בכופר וכו'. עיין ס' הישר לר"ת ב"ק סוף סי' תנ"ח, מ"ה ע"א. 16/17 נתכוון להרוג את הבהמה וכו'. או"ז ב"ק פ"ד סי' ר"ט, ט"ז ע"ג, ועיין מלחמות פ"ד (קרוב לסופו).

עמ' 353

2 ואסור בהנאה וכו'. עיין תוס' כריתות כ"ד סע"א.
5 באונם כשר וברצון פסול. יש כאן חסרון וצריך להשלימו ע"פ תוס' תמורה רפ"ד, ולפנינו נשמטה בבא שלימה עיי"ש. ואשר לפירושה עיין ביחוס תנאים ואמוראים ערך הל"ל ("סיני" ח"ב עמ' ק"ד) והעתקתיו להלן שם.
6 נוגח משלם את הכופר לאחר מיתה וכו'. בספרא נדבה סוף פרק ב': נוגח משלם את הכופר לאחר מיתה רובע אינו משלם את הכופר לאחר מיתה. ובפי' המיוחס להר"ש שם פירש לאחר מיתה: אע"פ שנסקל בעלם משלמין כופר, אבל לאחר מיתה ברובע פירש ע"פ הבבלי מ' ב'. אולם בספרא כ"י רומי א' (לפי רמא"ש בפירושו לספרא עמ' 46) מפורש: נוגח משלם את הכופר לאחר מיתת נפשו. וצ"ע.

פ"ו

עמ' 354

20 חפר בור ברשות הרבים וכו'. תוס' מ"ט ב' ד"ה ת"ר.
25 ברש' הרבים ופתח לרשות היחיד וכו'. רא"ש בשטמ"ק נ"א א' ד"ה גמ'.

עמ' 355

2 בור של שנים וכו'. עיין שטמ"ק הנ"ל.
5 כמה שיעורו להזיק וכו'. רשב"א נ"א א', מ"מ פ"ב מה' נזקי ממון ה"י.
6 כמלואו של נופל. בירוש' פ"א ה"ב, ב' ע"ג: ומהו מלואו של נופל אפילו תרגול ואפילו גמל, ועיין פ"מ שם. אבל במדרש חסר ויתיר (הוצ' וורטהיימר ירושלם תר"ץ) עמ' י"ח: השני חסר למה לצמדך שאפילו אינו אלא מקום קומתו של נופל הוא משלם. ועיין בהערות שם.
18 המבעית את חבירו וכו'. עיין כל הברייתות בס' חפץ בצופה האנגלי מהדורה חדשה ח"ה עמ' 356 ואילך, עיי"ש.
19/20 הלעיטה חילתית וכו'. ס' חפץ הנ"ל, עיי"ש.
21 העושה מלאכה במי חטאת ופרת חטאת של חבירו וכו'. יש כאן חסרון והנכון הוא בס' חפץ הנ"ל: "לקי' העושה מלאכה במי חטאת וב(א)פר[ת] חטאת

והנותן מי חטאת לפני בהמת חברו פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים. ונראה שהבהמה לא שתת את כל המים אלא קצת מהם ופסלה אותם (פרה פ"ט מ"ג). ועיין בבלי נ"ו ב' ותוס' שם ד"ה המעמיד.

22 שלוח בית דין שהכה וכו'. בה"ג ד"ו קכ"ד ע"א. ד"ב עמ' 481. ס' חפץ הנ"ל, ועיין מ"ש לעיל עמ' 73.

23 המחחק את העובר וכו'. בד וכי' סדר אחר, וכ"ה בס' חפץ הנ"ל עמ' 357.

24 רופא אומן שריפא וכו'. ס' חפץ הנ"ל, תוה"א להרמב"ן שער הסכנה. ד"ו י"ג ע"א. כפ"פ פמ"ד עמ' תרט"ז (ובהערה 2 שם טעה), ועיין מ"ש בשם התשב"ץ לעיל עמ' 73 שמנה את המקבילות ובאר אותן.

27 ר' עקיבא אומ' כל אחד ואחד נתרבה במקומו. עיין מכילתא משפטים פי"ג הוצ' הורוביץ עמ' 294 (לעניין כפ"ל). תו"כ קדושים פרק ד' ה"ט (הרבעה). ספרי תצא פי' ר"א (חרישה), ועיין מ"ש הגרי"ח דייכס בהכרמל החדשי ש"ד עמ' 366.

עמ' 356

5 המוסר צאנו לרועה אפילו חוגר וכו'. ברשב"א נ"ו ב': תוספתא המוסר צאנו לרועה חגר או סומא אפילו לפניו כשלש מאות צאן פטור.

6 לעבר ולאשה פטור וכו'. מגדל עוז פ"ד מה' נזקי ממון הי"ב.

18 כמה תבעיר הדליקה וכו'. בס' חפץ הנ"ל עמ' 348: "וקאלת אלחוספה וכו' המדליק בתוך שלו כמה תעבר הדלקה ר' אליעזר אומ' שש עשרה אמה" וכו' כל הברייתא עד שו' 24 כגי' שלפנינו בערך.

פ"ן

עמ' 357

30/31 מפני מה גלו ישר' לבבל וכו'. כפ"פ סי"ב עמ' שי"ז.

עמ' 358

10/11 וכי מה ראה ברול ליפסל יותר מכל מיני מתכות וכו'. וכן במס' שמחות פ"ח הט"ז הוצ' היגר עמ' 167: וכי מה נשתנה ברול להיות פסול למוזבח מכר מיני מתכות וכו'. ועיין רמב"ן סוף יתרו, ועיין מכילתא שם הוצ' הורוביץ-רבי'ן עמ' 244 ובהערות שם.

13 ומה אם אכנים וכו'. עיין מ"ש להלן 545.

19 שבעה גנבים הם וכו'. בס' יריאים השלם סי' קכ"ד, נ' ע"א: כדתניא בתוספתא ומייתי לה בחולין בגיד הנשה ג' גנבים הן הראשון שבכולם גונב דעת הבריות והמרבה לו בתקרובות ויודע בו שאינו מקבל מסרב בו לאכול ויודע בו שאינו אוכל. וכן בסמ"ג לאווין קנ"ה, נ"ח ע"ג: ותניא בתוספתא דבבא קמא ש"ש גנבים הם הראשון שבכולם גונב דעת הבריות מרבה לו בתקרובות ויודע שאינו מקבל ומסרב בו לאכול ויודע בו שאינו אוכל וכו', כלשון היריאים הנ"ל. וכן בריטב"א חולין צ"ד א' סד"ה כדאמר: ובתוספת' דב"ק איתא ש"ש גנבים הם גדול שבכולם גונב דעת הבריות, ועיין בבלי שם ולהלן 406.

אבל הנכון כלפנינו, וכ"ה במכילתא משפטים פי"ג, הוצ' הורוביץ עמ' 294,

בחופת אליהו (כבוד חופה הוצ' הורוביץ ע"מ 45, מנוה"מ ח"ד ע"מ 486), וכן בפירוש לתו"כ המיוחס לרה"ש חובה פכ"ב ה"ו, כ"ז רע"א: ובתוספתא דבבא קמא גבי שבעה גפנים (!) קתני עוד מינים המתערבים, וכן בס' מעלות המדות לר' יחיאל בר' יקותיאל מעלת האמונה (ד' קרימונא מ' ע"א): ועוד אומ' שבעה גנבי' הן וכו', וכן במנוה"מ הוצ' ענעלאו ח"ד ע"מ 156 ובס' המוסר לר"י כלץ רפ"א בשם תוספתא ב"ק.

ואשר לחלוקת הגנבים בהתאם למספר ז' הרי יש בזה פירושים שונים. בחופת אליהו (לפי מנוה"מ הנ"ל): שבעה גנבים נבראו בעולם, ואלו הן גונב דעת חבירו, והמסרב בחבירו ברחוב ואין בלבו לקרותו, והפותח חביות מכורות לחנוני, ומי שמעוול במדות ומשקלות, והמערב את הגירא בתלתן, פי' תלתן ממני התבלין וגירא עשב שדומה לו, והחומץ בשמן. וגדול שבכלן גונב דעת חבירו.

ובמנוה"מ הנ"ל: וגרסינן בתוספתא דבבא קמא שבעה גנבים הם ואלו הן. א' גונב דעת הבריות, ב' המסרב בחבירו לארחו ואין בלבו לקרותו, ג' המרבה לחבירו בתקרובת ויודע בו שאינו מקבל, ד' הפותח לחבירו חביות שמכורות לחנוני, ה' המעוות במדות, ו' המשקר במשקלות, ז' המערב חומץ ביין (צ"ל: בשמן, כמו שהוא בס' המוסר הנ"ל, ועיין גם להלן 405).

אבל הפירוש המתקבל ביותר הוא בגליון כ"י המכילתא ד"ו שבידי (וכתבתי עליו בקרית ספר שי"ג ס"א ע"מ 105 ואילך) שפירש כי הגנב הראשון הוא המסרב וכו', המרבה בתקרובת ופותח חביות, והיינו גונב דעת חבירו, השני הוא גונב ממון ע"י עוול במדות וזיוף הסחורות, השלישי הוא גונב איסורי הנאה, הרביעי גונב שטרות וקרקעות והקדישות שאינו משלם אלא קרן, החמישי גונב כלים ופטר חמור שמשלם כפל, הששי טובח ומוכר שמשלם ד' וה', השביעי גונב בן חורין. וכולם נמנו להלן בתוספתא. ועיין מ"ש להלן.

22 אין השמן מקבל כלום. בכ"ע: מקבל דל"ס, וכ"ה בד' ונחנם הוריד צ. את גי' כ"ע למטה) וכן מעיד בח"ד: ובמכילתא ראיתי הגה' כ"י דל"ס לשון דופי. ועיין רש"י פסחים נ"ז א', מחז"ו 333 ומ"ש להלן מפירוש לפיט זה לבעל שבה"ל, והכתיב הנכון הוא במעלות המדות שהבאתי לע"פ: שאין השמן [מקבל] דולוס (צ"ל: דולוס — δόλος), ועיין מ"ש לאו במלוננו של קראוס ע"מ 190. ובמכילתא לפנינו שם: השמן אינו מקבל נכ"ל. ונראה שנכ"ל הוא התרגום העברי של דולוס, שכן הוא במדרש ל"ב מדות הוצ' ענעלאו ע"מ 256: כל המשקין יכול להכניס אדם בהם דולוס חוץ מן השמן כך דברי תורה אין אדם יכול להכניס בהן דולוס. ולפיכך מושחין כהנים ומלכים בשמן שאינו מקבל נכ"ל. וברור שצ"ל: נכ"ל, והיינו נכ"ל, היינו דולוס. וכן בפירוש בעל שבה"ל לפיט יוסף תקיף (בובר, בקרת כת"י אחד ע"מ 6): דולוס לית ביה, אין בו דופי ונכ"ל. וצ"ל: ונכ"ל. וכן העתיק (נכ"ל) גם דוקס במ. ת. ח"ח ע"מ 239.

וממש כשיבוש זה להלן מנחות פ"ג 533: שלא נטה בה דולוס. וכן בד שם: ושלא נטה בה דלום, אבל צ. בשנו"ס שם מביא מד: כלום! ועיין דק"ס פסחים ע"מ 168 הערה פ'.

24 ויגנוב אבשלום וכו'. ילקוט המכירי תהלים ע"ח ל"ו, ח"ב ע"מ 28 בשם תוספתא דנויקין עד להלן שו" 2.

עמ' 359

- 1 כסף סיגים וכו'. עיין ילקוט המכירי משלי כ"ו סוף כ"ג, ס"ג ע"א, וכנראה שנשמטה שם התוספתא שלפנינו.
- 2 כמה חביבה מלאכה וכו'. בס' הזכרון לר"א בקרט משפטים, ל"ה ע"ג: ובמכילתא דר' ישמעאל (הנ"ל) ובתוספתא דקמא מצאתי כמה חביבה מלאכה לפני מי שאמר והיה העולם וכו'.
- 6/7 את השטרות ואת הקרקעות... את הבהמה ואת החיה. במכילתא הנ"ל הסדר הפוך והנכון כלפנינו, וכבר ראינו לעיל שבעל הגליון כת"י במכילתא שבידי פירש גם במכילתא ע"פ הסדר שבתוספתא.
- 12 ר' שמעון אומר הרי הוא אומ' חולק עם גנב וכו'. כל הברייתא בילקוט משלי סי' תתקס"ב בשם תוספתא דמרוכה ועיין רש"י משלי כ"ט-כ"ד.
- 16 על זה נאמר חולק עם גנב וכו'. בילקוט הנ"ל מסיים: כשהגנב נתפס שותפו מתחייב עמו ונוטלים נפשו. וסיום זה הוא מבעל הילקוט עצמו. ועיין ב"ר פרשה פ"ה"ב הוצ' תיאודור-אלבק עמ' 1033: עשרה בני אדם שנמצאו בגניבה אין אחד נתפס על ידי כולם, ועיין בפירוש המיוחס לרש"י שם, ועיין ב"ר פצ"ב-ח, הוצ' אלבק 1147 וברמב"ן מקץ מ"ד"י. ועיין להלן 370, ובמגן אברהם שם.
- 17 אבל המתגנב מאחר חבירו הולך ושונה פירקו וכו'. בילקוט משלי סוף סי' תתקל"ט בשם תוספ' דפ' מרובה: אבל המתגנב על חברו והולך ושונה פרקו וכו', וכן בפ"י ר"י נחמיאש משלי עמ' 34 בשם תוספתא ב"ק ומכילתא. ובספר חצי מנשה (ל"מ גרסברג) עמ' 54: בתוספתא בבא קמא ובמכילתא המתגנב מאחר חברו והלך ושונה פרקו אע"פ שנקרא גנב זכה לעצמו וכו'.
- וגי' קרובה לזו במכילתא הנ"ל: אבל המתגנב מאחר חבירו והלך. לשנות בדברי תורה וכו', ולפי גירסא זו אפשר לפרש שגנב דעת חבירו ועזב אותו והלך לשנות את פירקו (של עצמו) בביה"מ, וכן, כנראה, פירש רש"י במשלי וי-ל"ה שכתב: ורבותינו דרשו לא יבוזו לגנב, זה המתגנב מאחר חבירו והולך לבית המדרש ועוסק בתורה, ונמצא ישלם שבעתים. סופו שמתמנה דיין ומורה הוראות שאין שבעתים אלא תורה שנאמר מזוקק שבעתים.
- ובמרדכי (והעיר עליו בובר במדרש משלי פ"ו הערה כ"ז עיי"ש) ב"מ פ"ג סי' רצ"ג: ות"ח מותר לקרות בו ומותר להעתיק ממנו ואפילו לכתחלה שלא ברשות וכו' ושמא הטעם משום דאיתא במדרש משלי על הדי' קרא לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב שאין לבזות מי שגונב ד"ת ומעתיקן. מס' המקצועות. אבל עיין באו"ז ב"מ פ"ב סי' פ"ג, י"ג ע"ב שהביא את דברי ס' המקצועות ואין שם הסיום שבמרדכי, ואולי הסיום הוא מהמרדכי בעצמו. ומ"ש מס' המקצועות כוונתו לעיקר הדין של רב יהודה גאון (באו"ז רב האי גאון).
- 23 גנב ושילח סיבלונות וכו'. עיין מכילתא דרשב"י הוצ' פינקלשטיין בס' הזכרון לכבוד קהוט ובהערה ק"א שם. ואולי "יכול" שם הוא בניהותא. עיין מ"ש בתרביץ ש"ג עמ' 212.
- 29 מן הכוי משלם תשלומי כפל ופמור וכו'. מכילתא דרשב"י עמ' 136. ועיין להלן 507 שו" 3 ושו" 26, 510, 511, 535.

30 הגנוב פרה מעוברת וכו'. במלחמות להרמב"ן ריש פ"ט: ומפני המחלוקת בדקנו ומצאנו בתוספת דתניא הגנוב פרה מעובר' וטבח ומכר משלם תשלומי ד' וחמשה דמי פרה עומדת לילד, וילדה ואח"כ טבח את עוברת משלם תשלומי כפל ופטור מתשלומי שלשה. פי' דקסבר שינוי קונה ושלז הוא טובח ושלז הוא מוכר ומשלם תשלומי כפל על הולד שהרי שמין אותו על גב אמו בשעת הגנבה דמי פרה מעובר'.

32/33 הגנוב פרה מעוברת... שמינה והכחישה משלם תשלומי כפל כשעת גניבה ותשלומי ארבע' וחמ' כשעת טביחה. במלחמות הנ"ל: הגנוב פרה מעובר' וילדה ואח"כ טבחה שמינ' והכחישה משלם תשלומי כפל כשעת הגנבה ותשלומי ד' וחמשה כשעת טביחה ומכירה, אלמא אין זה שנוי וכו' ומאי דקתני שמינה והכחישה בכחשא דממילא ומאי דאמרי' בפ' מרובה הכל כעין שגנב בכחשא דבידים וכו' או שמא שבוש הוא שהיא הברית' ששנוי' בפ' מרובה (ס"ה א'). ואע"פ שיש בבריתו הללו מעט שבוש למדין מהן במקו' שאין גמרתנו סותרת וכו'.

ובשטמ"ק ס"ה א' סד"ה מה לי: וריב"א ז"ל אומר דבתוספת' משמע דכפל בשמנה והכחישה משלם כעין שגנב ותשלומי ד' וה' כשעת העמדה בדין (הוא אמר "משמע" ולא בפירוש, מפני שבתוספתא היה גם לפניו: ד' וה' כשעת טביחה ומכירה) ולא פריך הכא לרב אלמא מתשלומי כפל וכו' הר' ר' ישעיה ז"ל. ועיין תוס' רי"ד ס"ה א' סד"ה כי (ד' ע"ג) שהסיק שגם לרב אינו משלם כפל כשעת העמדה בדין אלמא אם הגניבה בעינה, אבל אם טבח משלם את הקרן והכפל כשעת הגניבה וד' וה' כדשתא, וזהו כדן התוספתא. ועיין להלן 367: ומפרשים שם.

עמ' 360

7/9 ר' מאיר או' חוץ מדבר שהנשמה תלויה בו משלם תשלומי כפל חוץ מדבר שאין הנשמה תלויה בו משלם תשלומי ארבעה וחמשה. בד וכי"ו: רבי (ועיין גם להלן 551:ס) אומר חוץ מדבר שהנשמה תלויה בו משלם תשלומי ד' וה' חוץ מדבר שאין הנשמה תלויה בו משלם תשלומי כפל ואין משלם תשלומי ארבעה וחמש. וכ"ה בירושלמי פ"ו ה"ו, ו' ע"א. וכן מעיד לנו הרשב"א ע"ח ב' ד"ה רבי: דתניא בתוס' ר' אומר חוץ מדבר שהנשמה תלויה בו משלם תשלומי ארבעה וחמשה חוץ מדבר שאין הנשמה תלויה בו משלם תשלומי כפל ואינו משלם תשלומי ארבעה וחמשה ע"כ וכו' ומ"מ נראה שהגירסא משובשת ואיפכא תניא וכו' אלמא שבירושלמי מצאתי כמו ששנויה בתוספתא וכו'.

הרי לנו עדות שני כתי"י של התוספתא, הירושלמי ועדות הרשב"א שכן היה גם לפניו בין בתוספתא ובין בירושלמי, ולפיכך קשה מאד לקבל את גי' כ"ע שהיא כנראה מתוקנת ע"פ הבבלי (או ע"פ הגהת הרשב"א) ועלינו להניח שגי' ד וכי"ו נכונה. ואשר לפירושה יש לומר שאולי שיטת הירושלמי והתוספתא היא שאם אדם מוכר לחבירו פרה חוץ מראשה וכבדה אין הוא שותף בפרה בחייה שהרי לא יוכל להסיר את ראשה, לבה או כבדה כשירצה, ובע"כ כוונתו היא שיקח אותם אחרי השחיטה ונמצא שאין הוא שותף בגוף הבהמה בחייה, אבל אם מכר לו דבר שאין הנשמה תלויה בו ואם יסיר את האבר בחייה לא תמות הבהמה, הרי פירושו שהוא שותף בגוף הבהמה בחייה, וכוונתו שכל מה שעושה הדבר ששייר לעצמו שייך לו

(מה שאי אפשר לומר אם שייר לעצמו את הראש וכדומה, שהרי אז פירושו שכל מה שעושה הבהמה היא שלו) שאם יסירנו תעשה הבהמה פחות ובהבדל יש לו חלק, ולפיכך אם נשאר שותף בבהמה אינו משלם ד' וה', אבל כשמכר חוץ מדבר שהנשמה תלויה בו לא נשאר שותף כלל בחיי הבהמה, אלא שאחרי טביחתה מקבל את השיר, ולפיכך משלם ד' וה'.

והנה דברים אלו יש להם יסוד גם בתלמוד, שהרי במכר ראש הבהמה מפורש בתוספתא ערכין פ"ג 546: ראשה של פרה זו מכור לך לא מכר אלא ראשה. ובבבלי שם ד' ב': דהא מיזדבן רישא דתורא בבי טבחא. אבל במכר רגלה מפורש בירושלמי ב"ק פ"ה ה"ב, ד' ע"ד: רגלה מכור לך מכר חצייה, רגלה שנייה מכורה לך מכר חצי חצייה. וא"כ ברור שאם מכר דבר שאין הנשמה תלויה בו נשאר שותף בבהמה, ולפיכך אם שייר לעצמו ראשה או כבדה וכו' לא שייר אלא ראשה וכו' בבי טבחא, אבל אם שייר רגל וכו' נשאר שותף בגוף הבהמה.

- 9 גנב ברשות הבעלים וכו', הגהות רבינו אפרים על הרי"ף בתמים דעים סי' ס"ח ט"ז סע"ד, והביאו רבינו יונתן בשטמ"ק ע"ט א' ד"ה אבל.
10 נתנו לפדיון בנו וכו', ראב"ד בשטמ"ק ע"ט סע"א.
11 הגביהו ונתנו לפדיון בנו וכו', תוס' ע"ט א' ד"ה נתנו, ר' ישעיה בשטמ"ק שם ד"ה נתנו, אר"ז ב"ק סי' שט"ו, כ"ה ע"ב וראב"ד הנ"ל.

פ"ח

עמ' 361

- 24 חומשו עולה לו מתוך כפילו. תוס' ס"ה ב' ד"ה כפילו.
27 אין פורסין נישבין ליונים וכו', תוס' פ"ג א' ד"ה ותניא, רמב"ן ב"ב כ"ג א' ד"ה אמר אביי, רשב"א שם (בשטמ"ק שם ד"ה גמרא), ועיין מ"ש על תוספתא זו ודברי הרשב"א בשו"ת הרדב"ז ח"ב סי' תתל"ג.
29/30 אם יש לפניהם גינה או אישפה הרי זה מותר, וכן בד: ואם יש להן גנה או אשפה וכו', ועיין במ"ש שהעיר על דברי הרמ"ע, וכוונתו לשו"ת הרמ"ע מפאנו סי' פ"ה עיי"ש, אבל הנכון הוא בכפ"פ פ"י (והעיר עציו בח"ד), ד"ר מ"ה ע"ב, הוצ' לונץ עמ' קפ"ח: אין מגדלין תרנגולין בירושלם מפני הקדשים פי' ואפילו ישראל ולא הכהנים שבארץ ישראל מפני התרומות. תוספות ואם יש להם גינה או אשפה הרי זה מותר, ומ"ש לפנינו: אין מגדלין וכו' היא פסקא קטועה מן המשנה, ואפשר שחסרה לגמרי לפני בעל כפ"פ, עיין מ"ש בתשלום תוספתא עמ' 21 ואילך, ובכל אופן ברור שההלכה שלפנינו מוסכת על כהנים בכל א"י, ולא על ירושלים שלא קיימו בה אשפות.
30 אף על פי שאמרו אין מגדלין וכו', כפ"פ פי' הוצ' לונץ עמ' קפ"ט.

עמ' 362

- 3 שבכפר עמאוקו. בכ"ז: עמאייק, וקרוב לזה בכפ"פ הנ"ד: שבכפר עמאייק.
5 אף על פי שאמרו אין מגדלין וכו', תוס' פ' א' ס"ד"ה מהו, רשב"א ע"ט ב' ד"ה אין, תוס' רבינו פרץ פ' א' ד"ה ואלא, תלמידיו בשטמ"ק שם ד"ה אלא, כפ"פ הנ"ל, ג"י פ"ז סי' ק"מ.

9 האחרונה שבהם. ר' ישעיה בשטמ"ק ע"ט סע"ב.
 שם: יותר משלשים יום. תוס' פ' א' ד"ה והטבח, ר' ישעיה הנ"ל, רשב"א שם
 ד"ה והטבח, תוס' רבינו פרץ שם.
 18/19 אמר ר' ישמעאל מבעלי בתים שבגליל וכו'. כפ"פ פ"י עמ' קפ"ט, עיין מש"ש.
 24 נדר ליקח לו בית וכו'. בסמ"ג לאווין רמ"ב ע"ב ע"ג: תניא בתוספתא דב"ק
 ומביאה בפר' מרובה (פ' א') מי שנשבע או נדר שישא אשה או שיקנה בית או שיצא
 בשיירא או שיפרוש בים וכו', והעתיק את לשון הרמב"ם פ"ח מה' נדרים הי"ג,
 כדרכו, עיין מ"ש בח"א עמ' 58.
 27/28 כשם שאין מגדלין בהמה דקה וכו'. עיין כפ"פ פ"י עמ' קפ"ט ובבבלי פ' א'.
 28 ר' שמעון בן אלעזר אומר מגדלין וכו'. עיין להלן 462¹² ומ"ש לעיל 68¹⁰.
 31/32 ר' אליע' אומ' המגדל כלבים כמגדל חזירים. עיין לעיל 243¹², 244¹².
 ולהלן 398¹².

עמ' 363

2 אין השבטים צדין דגים וכו'. כפ"פ פ"ו עמ' קל"ב.
 10 ר' שמעון בן יוחי אומ' הרי הוא אומ' וכו'. כפ"פ פ"ו עמ' קכ"ו, עיי"ש.
 11/12 ר' אלעזר בר' יוסי אומ' תחומי וכו'. לעיל 90¹⁰ כג"י ד וכו' שם.

פ"ט

13 שלשה עשר הן אבות נזיקין. כ"ז חסר בד. אבל בקטע מן הגניזה אשר
 בסעדיאנה של שכטר עמ' 141 סוף הערה 1: ובהני נוסחאות דישכחי ביני רבנן
 משכחת בבבא קמא דתוספתא שלושה עשר. ועיין גם מ"ש להלן 365¹², 366¹² בשם
 ס' יחוסי תו"א כת"י.
 18 כאילו הוא חוגר שומר קישואין. תוס' פ"ה ב' ד"ה רואין, מלחמות להרמב"ן
 פ"ח ד"ה אמר הכותב תמה אני, רשב"א פ"ה ב' ד"ה שבת, רא"ש פ"ח סי' ד', נ"י
 פ"ח סי' ק"ג.
 19 אבל היכחו וצמתה ידו וכו'. מאה שערים לבעל העיטור סי' ח'.
 21 אם נתמינה והולך. צ"ל: נתנונה והולך. ועיין תוס' צ"א א' ד"ה חמשה
 וב"ח ורש"א שם.

עמ' 364

4 החובל בבניו ובבתו גדולים וכו'. עיין חסדי דוד, וכבר כתב הרמב"ן במלחמות
 (והעיר עליו במ"ש) פ"ח קרוב לסופו (בריי"ף ד' סביוניטה בהשמטות בסוף ב"מ):
 ויש בירושלמי ובתוספתא שיבוש בענין זה ודברים אשר לא כן ואף תשים לבך להם.
 13 רופא אומן שריפא וכו'. עיין תשב"ץ ח"ג סי' פ"ב והערתקתיו לעיל 78, עיי"ש.
 20/21 החובל באשתו בין שחבל בה הוא וכו'. בסמ"ג עשין ע', קמ"ז רע"ג
 (על דברי הרמב"ם פ"ד מה' חובל ומזיק הט"ז): ונפלאתי על זה שהרי שנינו בתוספתא
 החובל באשתו בין שחבל הוא בין שחבלו אחרים מוציאין מידו וילקח בהן קרקע
 והוא אוכל פירות. וכן בהגה"מ ברמב"ם הנ"ל אות ב' (בשמו). אבל בסמ"ג לעיל שם

קמ"ו ע"ב: תניא בתוספתא דבבא קמא החובל באשת איש השבת והריפוי לבעלה והצער שלה והבושת והנזק אם בגלוי וכו', כלשון הרמב"ם הנ"ל הט"ו, עיין מ"ש בתשלום תוספתא עמ' 37.

וכן במאירי כת"י כתובות פרק ו': ולענין סברא נראין דברי גדולי המחברים (הרמב"ם הט"ו הנ"ל) וכו' מכל מקום בתוספתא של בבא קמא פרק תשיעי נראה שאף בזו הוא אוכל פירות והוא ששנו שם החובל באשתו בין שחבל בה הוא בין שחבלו בה אחרים מוציאין מידו וילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות. ואיפשר שהגאונים (שהזכיר ברמב"ם הנ"ל) תקנו כן משום קנס. ומכל מקום למדנו מן התוספתא שחבל בה וחבלו בה אחרים שוים וכו'. וכן הקשה על הרמב"ם הנ"ל גם בריטב"א כתובות ס"ו א' ד"ה מתקיף ובר"ן שם סי' רצ"ב. וברבינו ירוחם, מישרים, נתיב כ"ג ח"ה (קרב לסופו): "ותמה הראב"ד על הרמב"ם דהא בתוספתא כתב כיון (צ"ל: בין) שחבלו בה אחרים בין שחבלה בעלה וכו', ואולי יש חסרון בדברי רבינו, וצ"ל: ותמה הראב"ד על הרמב"ם [וכו' ועוד] דהא בתוספתא וכו'.

וכל הברייתא נעתקה גם ברשב"א כתובות (לפי שטמ"ק) ס"ה ב' ד"ה ר"י בן בתירא. 22 ר' יהודה בן פתירא אומ' בושת שבסתר וכו'. וכו' ברשב"א הנ"ל (בערך). ובר"ן הנ"ל: ר' יהודה אומר בשת בזמן שבסתר וכו'. אבל מדברי המאירי כת"י הנ"ל משמע קצת שלפניו חסרו בתוספתא המלים: "ר' יהודה בן פתירא אומר", ולפיכך כתב (במקום הנ"ל): "שבתוספתא הנוכרת בשת בזמן שבסתר וכו' והרי פסקוה כר' יהודה בן בתירא, ולפי דרכך למדת משם שר' יהודה לא חלק לומר כן אלא בבשת" וכו'. כלומר, מכיוון ששיטת סתם התוספ' היא כר' יהודה בן בתירא, וממילא אפשר להוכיח מכאן גם את שיטתו במשנה. וכן הוכיחו מן התוספתא ברשב"א הנ"ל ובריטב"א שם ס"ה סע"ב, אלא שנמל' שבוש בדברי הריטב"א, וצ"ל שם: ואע"ג דבתוספ' לא הוזכר [אלא] בושת. בס' תשיעי דב"ק וכו'.

עמ' 365

5 העושה טום במוקדשין אינו משלם אלא חצי נוק, נראה שבמוקדשין שחייב באחריותן מדבר כאן, ומשלם את ההבדל בין חולין לפסולי המוקדשין (שאסורין בגיוה ועבודה וחליבה), ואולי היו חולין יקרים פי שנים מפסולי המוקדשין כמו שתרומה היתה זולה פי שנים מחולין (עיין כתובות נ"ח א') אם רצה למכרה בקלות ובלי טירחא. ועיין להלן 537, ובבלי שם כ"ח א', ועיין תוס' שם ד"ה רביע. 11 המכה את עבדו מכרו לאחר ומת פטור וכו', מכילתא משפטים פ"ג,

הוצ' הורוביץ-רבינ' עמ' 273, ועיין בהערות שם.

16 עבד נשבע ונוטל וכו'. בירוש' פ"ח ה"ו ע"ג: וכו' מן אהן עובדא מימר כן, ועיין מפרשים שם שהמשיכו את המלה "וכו'" למעלה ופירשוהו כמו "וגומר" ונדחקו בפירוש הדברים עיי"ש. וכבר העירותי בתרביץ ש"ב עמ' 236. שהגירסא הנכונה היא בשריר' עמ' 250 שו' 20: וכולה מן הדן עבדה מימור כן, ושיערתני שנשמטה בירוש' התוספתא שלפנינו, ועליה שואל הירושלמי, וכי כל כמינה לעבד זה לאמר כן? (וסיגנון זה רגיל בירושלמי, עיין מש"ש) ומתחץ שם, שהיו עדים שהעידו שנכנס תחת ידו שלם ויצא חבול בשתים, יוצא לחירות בראשונה ונותן לו דמי שנייה. 17/20 המכה את עבדו בין שמתכוין... היה רבו רופא... ורבן שמע' בן גמלי

אומ' לא יצא בן חורין. בס' יחסי תנאים ואמוראים כת"י, ערך טבי עבדו של ר"ג: "ותימא אם ר"ג כיון לסמותו (ב"ק ע"ד ב') דהא אם לא כיון כלל לסמות אין יוצא לחרות דהכי גרסינן בקידושין פ"א (כ"ד ב') ואיתא בתוספתא פ' שלשה עשר אבות גזיקין ת"ר הרי שהיה רופא ואמר לו כחול עיני וסמאה התיר לי שני והפילה שיחק באוזן (צ"ל: באדון) ויצא לחירות רשב"ג אומר ושחתה עד שיתכוין לשחתה ורבנן האי ושחתה מאי עביד ליה וכו' אלמא דרבנן גמי בעי כוונה, ואע"ג דתניא התם בתוספתא רישא דהא פלוגתא המכה את עבדו בין שמתכוין לו בין שאין מתכוין לו יצא לחירות רשב"ג אומר במתכוין יצא לחירות בשאין מתכוין לא יצא לחרות, תני והדר מפרש, היה רבו רופא" וכו'.

ועיין במקנה קידושין כ"ד ב' והגהות ר"י עמדין ב"ק ע"ד ב' שהקשו קושיא זו. ואנו רואים מכאן דשלחת קודמין היא.

21 היכהו כנגד עינו ואינו רואה וכו'. תוס' צ"א א' ד"ה לא.
27/28 החובל בחבירו ומת החובל... ליורשין של נחבל בין שיש שם טענה וכו'. באו"ז ב"ק סי' שפ"א, כ"ט ע"א: בספר חפץ גליון. החובל בחבירו ומת החובל יתנו היורשין שלו לנחבל. מת הנחבל יתנו ליורשין. הנחבל בין שיש שם טענה וכו' כל הברייתא כג"י שלפנינו בערך, אלא שדלג שם על דברי ר' יהודה. וכן בשו"ת הרי"ף כ"י ששון (אהל דוד ח"א 199 רע"א): וששאלתם על מה שאמרה התוספתא הנחבל בין שיש שם טענה וכו'.

28/29 ר' יהודה היה קורא וכו'. להלן 453: ואי"ל.
29 שהן חוככין. טה"ד וצ"ל: חובבין (לפי תיקוני צ' להלן עמ' 691) וכ"ה להלן 453: ועיין מש"ש.

עמ' 366

1 אף על פי שלא ביקש החובל וכו'. יחסי תנאים ואמוראים כת"י (ואעתיק ממנו להלן בשו" 6). ילקוט סוף איוב סי' תתקכ"ח בשם תוספתא דהחובל. ועיין רוקח סוף סי' רי"ד וסי' רי"ח סד"ה ערב יוה"כ.
6 ר' יהודה אומ' משום רבן גמליאל וכו'. ילקוט הנ"ל, ס' חסידים סי' קל"ח. הוצ' מק"ג עמ' 63. ועיין ספרי ראה פי' צ"ו. הוצ' פינקלשטיין 157 ובהערות שם. ובס' יחסי תנאים ואמוראים כת"י, ערך רב יוסף בר חבישימא: גרס' בתוספתא בב"ק [פ'] י"ג אבות החובל בחבירו אעפ"י שלא בקש החובל מן הנחבל צריך שיבקש עליו רחמים שנאמר ויתפלל אברהם וכו' וכן אתה מוצא בריעי איוב שנאמר וכו' ר' יהודה אומר משר"ג הוא היה אומר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך זה סימן יהא בידך כל זמן שאתה רחמים הרחמן ירחם עליך, וכולה מתנייתא גרס' לה בירושלמי פ' החובל וכו' א"ר יוסה בן יוסה (וכן מעתיק מירו' שם בתשובת הריב"ם שנחפרסמה בצופה הצרפתי חמ"ג עמ' 253: א"ר יוסא בן יוסא. ועיין על אמורא זה באהצו"י שבת עמ' 114, ויש להוסיף פירוש ר"י לוי לב"ק פ"ו עמ' 168, הירוש' כפשוטו ח"א עמ' 212) דהה דתמר באותו שלא הוציא עליו שם רע וכו'.
7/8 היכה באחר ידו בנייר בפנינקם בעורות שאינן נעבדין וכו'. בה"ג ב"ק ד"ו פ"ח ע"ג: הכהו באחר ידו בלוח בנייר בעורות שאינן עבודין בטומום של שטרות שבידו נותן לו ארבע מאות וזו לא שמכה [של צער אלא שמכה] של בזיון וכו'.

ובה"ג ד"ב עמ' 350: הכה באחת ידו בניר בלוח בפינקס בעורות שאינן עבודין בטומוס של שטרות שבידו וכו'. וכן בשאלות כ"י ששון (אהל דוד ח"א 116 ע"א): היכהו באחר ידו בלוח בנייר בפינקס בעורות שאינן צבורין (צ"ל: עבודין) וכו'. ובתורתן של ראשונים של הורוביץ ח"א עמ' 31: הכהו לאחר ידו בלוח בארר בנייר בפינקס בעורות שאינן מעובדין בטומוס בשטרות שבידו נותן לו ארבע מאות זוז ולא שמכה של צער אלא שמכה של בזיון. והנה המלה בארר איננה באף אחד מן הראשונים (חוץ מהגה"מ, עיין להלן). וגם פירושה קשה, ועיין ברי"ל יאהרביכער ח"ה סוף עמ' 157 שמעיר שאולי צ"ל אדר, (עיין במלנו של לוי ערך אדר סוף עמ' 31) ואם פירושה זה נכון, יש לציין שמנו את האדר בתוך החמרים שהיו רגילים לכתוב עליהם.

שוב ראיתי בהגה"מ ספ"ג מה' חובל ומזיק ד' קושטא רס"ט: "אבל בערוך פי' תקע בקול באזנו ולא בהכהו בידו. אחד באחד ידו בעור בנייר בפנקס בעורות שאינן עבודין (צ"ל: עבודין) בטימוס של שטרות שבידו נותן ד' מאות זוזי לא מפני שמכה של צער היא אלא מפני שהיא מכה של בזיון שנאמר קומה ה' הושיעני אלֵהי כי היכית את כל אויבי לחי ואומ' בשבט יכו על הלחי שופט ישראל ונאמר גוי נתתי למכים וללחי למורטים עד כאן לשונו". ואעפ"י שכנראה יש כאן חסרון, כפי שרואים מהגה"מ ברמב"ם ד"ח שם אות ז' (עיין ערוך ערך תקע ב') ואות י', וצ"ל: ולא בהכהו בידו. [תוספתא הכהו] באחר ידו וכו'. מ"מ ברור שהמלה "בעור" מתאימה כאן לפי מקומה בתוספ' למלה "באדר" הנ"ל, וכנראה שצ"ל בהגה"מ: בעדר (=באדר) במקום בעור. ואולי בעור הוא פירוש של "באדר".

ועיין בלוי שטודיען צום אלט העבראישען בוכוועזען עמ' 21 הערה 1. ובא"ז ב"ק סי' שיע, כ"ח ע"ג: בספר החפץ. הכהו בנייר בפנקס בעורות שאינן עבודין בטימוס שטרות שבידו נותן לו ארבע מאות זוז לא מפני שהיא מכה של צער אלא מפני שהוא מכת בזיון וכו' עד שו" 12. וכן בילקוט המכירי תהלים ג' כ"א, ח"א עמ' 26: תוספתא דגשים הכהו בא' ידו בנייר ובקנפס בעורות שאינן עבודין בטמוס של שטרות שבידו נותן ר' מאות זוז וכו', והמלים האחרונות צריכות תיקון ע"פ התוספתא. ועיין תו"כ סוף אמור פ"כ ה"ד, ובפירוש המיוחס להר"ש שם, ק' ע"ג: בתוספתא דב"ק קורא כל אלו דרך בזיון. 12 וכשם שחייב על ניוקי חברו וכו'. ס' חסידים סי' קס"ד, הוצ' מק"ג עמ' 68 עיי"ש.

12/13 שרק וטש בפני חברו וכו'. בס' חסידים הנ"ל: שרק וטש בפניו כנגד חברו וכו' וכ"ה בד.

20 אנסוהו גוים ונטלו ממנו של חברו בפניו פטור וכו'. בריקנטי סי' תע"ג: אמרינן בתוספתא ישראל שאנסוהו גוים והראה ממון חברו פטור ואם נשא ונתן ביד חייב וכו' ורבי' אב"י מצא בשערי תשובות פי' זאת הברייתא כך ישראל שאנסוהו גוים הראה לנו ממון פטור. ואם אנסוהו להראות ונטל הממון ונתן ביד חייב. אבל אם אנסוהו גוים לתת ממון פלוני אפילו נשא ונתן ביד פטור וכו' עיי"ש, ועיין ירושלמי ספ"ה, ו' ע"ג והביאוהו הראשונים ואציין להם אי"ה במ"א, אבל לשון הריקנטי הוא לשון הברייתא בבבלי קי"ז א'.

פ"י

24 ר' שמעון אומר רואין וכו'. במלחמות להרמב"ן ב"מ ספ"ג: ור"ש נמי אכולהי פליג וכו' ואפילו בנטענה אצלו וגוזה וכך שנויה בתוספתא בהדיא.
25 גול צמר וליבנו טאוי וכו'. ברייתא זו היתה בירוש' רפ"ט (בגירסא אחרת) אלא שנשמטה בהוצ' שלנו ונשתמרו לנו שרידים ממנה בשרי"ר עמ' 252 שו" 20: שלח וליבנו טביב (ובין חשורות נחקן טווי) וליב... משלם כשעת הגזילה. ועל ברייתא זו מוסבת קושיית הירושלמי. עיין להלן שם בירושלמי.

עמ' 367

3 והגבב לעולם משלם כשעת הגזילה. בד וכ"ו: הגנבה. וכ"ה בירושלמי פ"ט סה"א, ו' ע"ד, ועיין לעיל 359^{ss} ומש"ש.
9 כיוצא ידו על העליונה וכו'. עיין מ"ש לעיל עמ' 38.
16/17 רבן שמעון בן גמליאל אומ' נותן לו בושתו ובושת אורחיו. עיין לעיל 9^{ss} ושו" 15 שם ובבלי ב"ב צ"ג ב'.
22/23 אמ' ר' אלעזר בר' צדוק במה דבר' אמורים וכו'. בס' יריאים השלם סי' ק"ע עמ' 162: ובתוספתא תנינן עלה אמר ר"א בר' צדוק במה דברים אמורים שאין ההוצאה מרובה על הקרן וכו'. ועיין השו"ן בבבלי ק"ג ב'.

עמ' 368

1 הגזול את הגוי חייב להחזיר לגוי וכו'. וכן בס' חסידים סי' תתתי"ד הוצ' מק"נ עמ' 343: בתוספתא הגזול את הגוי חייב להחזיר לגוי חמור גזל הגוי מגזל ישראל מפני חילול השם, וכן בסמ"ג לאווין קנ"ב, ג"ח ע"ב ובסמ"ק סוף סי' רע"ה ובהגה"מ פ"א מה' גזילה ואבדה ה"ב אות א' בשם תוס' ב"ק. וכן ברבינו בחיי בהר (קרוב לסופו): וכן מצינו בתוספתא דבבא קמא הגזול את הגוי חייב להחזיר חמור גזל הגוי מגזל ישראל מפני חילול השם. ועיין שו"ת בנימין זאב סוף סי' רע"ו. ועיין סדר אליהו רבה פט"ו, הוצ' רמא"ש פט"ו עמ' 75, שם פכ"ח, הוצ' הנ"ל פכ"ו, עמ' 140.

15/16 הביא אשמו ולא הביא גזילו וכו'. לעיל 160^{ss}.

17 השריפה. בד וכ"ו מוסיף: הביא אשמו ולא הביא וכו'. וכ"ה לעיל 160^{ss}.
20 הגזול ומאכיל לבנו ולבתו וכו'. רשב"א ק"א ב' (ובשטמ"ק שם בשמו).
21/22 חייבין לשלם. בד וכ"ו מוסיף: לבנו ובתו הגדולים וכו'. וכ"ה ברשב"א הנ"ל, עיי"ש היטב שמוכח מכאן שאפילו אם האכיל הגזול חייב השני (נגד ר"ח. רש"י, בעה"מ ועוד).

23/26 אין פורטין לא מתיבת המוכסין... נתחלפו כליו בבית האומן... וילך הוא מיד ויבקש את כליו. בס' יחוסי תנאים ואמוראים כתיי ערך ר' חייא בריה דרב נחמן: ת"ר (בבלי ב"ב מ"ו א') נתחלפו לו כלים בבית אומן וכו' וברייתא זו בתוספתא בבק"מ בפ' הגזול את הפרה והכא תניא התם אין פורטין לא מתיבת המוכסין ולא מכיס של גבאין ואין נוטלין מהן צדקה אבל פורט לו דינו ומחזיר לו

את השאר ובגמרא דידן בהגוזל בתרא (ק"ג א') תנא אבל נותן לו דינר וכו' ומסיק בתוספת' נתחלפו לו כלים בבית האומן אינו רשאי להשתמש ילך ויבקש את כליו. בבית האב"א או בבית המשתה רשאי להשתמש בהן ויבא הלה ויבקש את כליו. כך מצאתי בשלשה ספרים, מפני שהשיטה מוחלפת בגמרא דידן כמו שכתבתי לא רציתי לסמוך עד שבדקתי בכל אותן שבאו לידי ושויין בגרסתן. אבל בהגוזל בתרא בירושלמי בתחילתו מייתי להא ונשנית כמו בגמרא דידן, אבל שנשנת בלשון נתחלפו לו בבית האומן ישתמש בהן ויוצא ויבקש את שלו, ולא ברור לי אם דוקא הוא הירושלמי לפי שבכל מקום התוספתא והירושלמי שוין ובכאן נותן טעם אחר לרישא וסיפא, ובגמרא דידן (ב"ב מ"ו א') נמי מסיק ברישא עד שיבא הלה ויטול את שלו והירושלמי מסיק אמר רב אבא בר חנה לא הוה ר' חייא רובה חביבי פתר לה אלא כגון הדין בר קורא שכל הנוטל מאצלו נוטל ברשות וכל המניח אצלו מניח ברשות וכו'.

26 גנב שנטל מזה וכו'. עיין מ"ש לעיל עמ' 37.

28 שטף נהר עצים וכו'. רמב"ן ב"מ כ"ב א' ד"ה וראיתי, רשב"א שם ד"ה הגרש"י, ריטב"א בשטמ"ק שם ד"ה שטף (וזה הריטב"א ז"ל בהשמטה שבסוף הפרק וכו'), חידושי הר"ן שם סד"ה ה"ג רש"י, אלא שהמדפיסים שברו את הפסקא, וכן צריך לקרוא: וכך הי' שנויה בתוספתא בב"ק שטף נהר קוריו וכו' והמדפיסים העמידו נקודות אחרי "בב"ק" והדפיסו "שטף" בשורה חדשה ובאותיות גדולות! 29 אם נתייאו הבעלים וכו'. בכל הראשונים הנ"ל: אם הרגישו

הבעלים וכו', עיי"ש הפירוש.

31 נותן לו שכרו דמי השב אבידה. עיין חסדי דוד. וכן במאה שערים לבעל העיטור ס"י ט': תנא דברייתא אית ליה דינא דמתני' ואין לו שכרו אלא כפועל בטל וכדקתני בתוספתא אין לו [אלא] דמי השב אבדה וכו'.

עמ' 369

3 תנאי בית דין הוא שיהא זה שופך יינו וכו'. עיין תוס' פ"א ב' ד"ה ונוטל. וקרוב בעיני שלפני בעלי התוספות היה הסדר בתוספתא הכ"ז ואח"כ הכ"ה ואח"כ הכ"ו, ושינוי סדר בהלכות רגיל מאד בכ"י וראשונים, עיין מבוא. 15/16 הגוזל את חברו או שלוה ממנו וכו'. שתי הברייתות עד שר' 19 במלחמות להרמב"ן פ"י ד"ה אמר הכותב ח"ו, ס' התרומות שער ל' סוף ח"א, ועיין ב"י בטור חו"מ ס"י ע"ד (קרוב לראשו).

17 מי שבא בדרך וכו'. הראשונים הנ"ל. רמב"ן ב"מ מ"ט סע"ב, ר"ן גיטין פ"ז סוף ס"י תקל"ה, חידושי הר"ן ב"מ מ"ט א' סד"ה לא; ג"י ב"מ פ"ד ס"י שס"ו סד"ה איתמר דברים בלא מעות, ועיין לעיל 86²⁸ ומ"ש בח"א עמ' 105.

21 הגונב מלה מן הדיר וכו'. מלחמות סוף ב"ק.

33 אל יגנוב אדם את שלו וכו'. עיין תריכ קדושים ריש פרש' ב'. ובפירוש המיוחס להר"ש שם (ע"ז ע"ג): ובתוספתא דבבא קמא קתני אל יגנב את שלו מבית הגנב וכו'.

פי"א

עמ' 370

9/10 האומר תנו מאתים דינר וכו'. בה"ג סוף ה' צרכי ציבור, מ"ו ע"ג (ד"ב עמ' 228): תני בתוספתא האומ' תנו מאתים וזו (בד"ב דינר) לבית הכנסת תנו ספר תורה וכו'. והתוספתא נעתקה ברי"ף ב"ב פ"ג ס"י תשל"ה (נ"י שם), רשב"ם ב"ב מ"ג ב' ד"ה זה, עיטור ח"א סוף פקדון, הוצ' רמא"י ע"ה ע"א, אר"ז ח"א ה' צדקה ס"י י', ח' ע"א, פי' רי"ד ב"ב ב"מ ע"ס דבש"י של ששון עמ' ל"ט, שו"ת מהר"ם ב"ב ס' שמ"ג, ס"י ת"ק וס"י תרצ"ג, שו"ת שלו הוצ' מק"נ עמ' 237, סמ"ג עשין קס"ב, ר"ז ע"ג, מאירי-מגילה פ"ד לפני המשנה השניה (ל"ו ע"א), מרדכי שם פ"ד ס"י תתכ"ה, מרדכי ב"ב פ"א ס"י תצ"ה, רא"ש שם פ"ג ס"י נ"ו, הגהות אשרי שם ס"י מ', כפופ פמ"ד עמ' תקפ"ט, רבינו ירוחם מישרים נתיב כ"ד (קרוב לסופו), שו"ת הר"ן ס"י ע"ה (ד' קושטא ס"י פ"ג), אגודה ב"ב ס"י צ"ג, ל"ו ע"ב, שו"ת הרשב"ש ס"י קמ"ג וריש ס"י ש"ו. ועיין פי' ריקנטי ס"י נ"ד, ודבריו צ"ע.

11 תנו מאתיים דינר לעניים וכו'. בה"ג סוף כתובות ע"ד ע"ד, רי"ף (נ"י), רשב"ם, עיטור, אר"ז שו"ת מהר"ם, סמ"ג, מרדכי ב"ב, רא"ש, הגהות אשרי, כפופ, אגודה הנ"ל. ועליהם יש להוסיף תשובת ר"י הזקן באר"ז ה' צדקה ס"י כ', ס' ע"א (= שו"ת מהר"ם ב"ב ס"י תע"ד, תשובות מיימוניות השייכות לס' קניין ס"י י"ט, הגהות מרדכי ב"ק פ"ב ס"י ר"ג, מרדכי ב"ב פ"א ס"י תצ"ד).

12 ר' אחא אמר לעניי כל ישראל. וכ"ה בה"ג, רשב"ם, תשובת ר"י הזקן ועוד. אבל בעיטור וכפופ הנ"ל: ר' אחא אומר יתנו לעניי עולם. ועיין גיטין ל' סע"א ומ"ש לע"ל עמ' 72.

14 הבן שהיה אוכל משל אביו וכו'. רשב"ם, אר"ז, שו"ת מהר"ם ב"ב ס"י תרצ"ג, סמ"ג, מאירי, מרדכי ב"ב, הגהות אשרי ונ"י הנ"ל בשו" 9/10, ועליהם יש להוסיף: רשב"א סוף ב"ק ד"ה תוספתא, רשב"א חולין ו' ב' ד"ה והתניא, שו"ת שלו ח"ב ס"י רס"ח, ח"ג ס"י שע"ג, מאירי בשטמ"ק ק"ח ב' ד"ה אין לוקחין, רבינו ירוחם, מישרים נתיב ל"א ח"ד, חידושי הר"ן חולין ו' ב' ד"ה השתא, ועיין חידושו לגיטין ס"א סע"ב, חידושו ל"ב מ"ב סע"א. ועיין טור יו"ד ס"י רמ"ח.

15 קולאק ונותן וכו'. וכ"ה בנ"י ב"ב ס"י תשל"ה הנ"ל, אבל בשאר הראשונים הנ"ל: קוצה ונותן, וכ"ה בד וכ"ו.

שם: ונותן פרוסה וכו'. בשו"ת מהר"ם ב"ב ס"י תרצ"ג הנ"ל (בד' סראג): ונותן פרוטה, וכ"ה ברבינו ירוחם הנ"ל. ושינוי כזה גם בירוש' עירובין פ"ו, עיין הירושלמי כפשוטו ח"א עמ' 320.

ובאר"ז ח"א ה' צדקה ס"י י' הנ"ל העיר: ובברייתא דבן עזאי (דרך ארץ רבה פ"ט, הוצ' היגר עמ' 234) מצינו אורחין הנכנסין אצל בעה"ב אינן רשאים ליתן מלפניהם כלום לא לבנו של בעה"ב ולא לעבדו ולא לשלוחו אלא אם כן יטול רשות מבעה"ב. ועיין מ"ש ע"ז בב"י טור יו"ד ס"י רמ"ח, עיי"ש. ועיין בבלי חולין צ"ד א'.

25/26 אבל לוקחין מהם תפורין שהתפורין שלהן, בכ"ז: תפארינן. וכן בס' המקח והממכר לרב האי ריש שער ח' מעתיק מן הבבלי: תפרי. וכן ברשב"א ק"ח ב' ד"ה אבל: גם בתוספ' נראה שתפורין אינו מלשון תפור אלא מין הוא שנוטלין

מתוך הצמר ושהוא דבר שאין הבע"ל מקפידין עליו. שנו בתוספת' אין לוקחין מן הרועים לא עזים ולא גזין ולא תלושין להנהיג הבהמות שכך שנו של צמר לוקחין מהן תפורין שהתפארין שלהן. ואע"פ שהגירסא ברשב"א היא, כנראה, מסורסת אבל אנו למדים ממנו שהגירסא הנכונה היא: לוקחין מהם תפארין (כג"י כ"ו) שהתפארין שלהן, ולפי זה אין לנו עניין עם תפר (לפי פירש"י והראב"ד בבבלי שם), אלא זהו מין מיוחד, כדברי הרשב"א.

27 ארבע וחמש גזין, עיין רשב"א הנ"ל, למעלה מן הפיסקא שהעתקתי.

ע"א 371

1 הרי אילו שלו, בד מוסיף: בכל מקום לוקחין ממנו כר מלא מוכין וכסת מלאה מספחין. וכתב בח"ד: "ולשון מספחות דקתני הכא לא אתפרש ובגמרא (ק"ט ב') וכו' גבי כסת נמי גרסינן מלאה מוכין". ועיין במ"ב שהגיה כאן, ונעלם מהם לרגע הפסוק ביחזקאל י"ג-י"ח: למתפרות כסתות על כל אצילי ידי ועושות המספחות על ראש כל קומה. ועיין רש"י ושאר מפרשים שם, ועיין ספר השרשים לר"ן ג'נח ערך ספח, הוצ' בכר ע"מ 344. ולפי המקבילה בבבלי ברור שמספחות הן מוכין. ועיין מ"ש רנ"ג טרשצ'נסקי במ"ע תלפיות (תרנ"ה) ח"ד ע"מ 15 ואילך, והוא העיר על הגמרא במס' כלה פ"ה (הוצ' היגער ע"מ 304): כסת עגולה מאי טעמא (כלומר, מאי טעמא מטהרים רבנן החולקין על ר"א) וכו' מקיש כסת למספחת מה מספחת טהורה, דכתיב וטהרו וטהרו הכהן מספחת היא, אף כסת טהורה. והפ"י הוא שמספחות טהורים, מפני שהן המוכין הניתנין בתוך הכסת וכמו שמפורש במשנת כלים ריש פכ"ג: ובמה שבתוכן טהור, והפסוק שהביאה הגמרא הוא רק לסימנא בעלמא. כן פירש לנכון החכם הנ"ל בתלפיות שם. 2 יותר משלש תבין. בד: יתר משלש רובין, וט"ס הוא וצ"ל: חכין, עיין בדק"ס ע"מ 309 הערה א' וברש"י הושע ו-ט' (והעיר עליו הגר"ע איגר בגליון הש"ס ק"ט רע"ב). 12 השוכר את הפועל לנכר עמו בהינין וכו', כל הברייתא באו"ז ב"מ ס' רע"ט, פ"ט סע"ד, ע"י"ש.

בבא מציעא

פ"א

24 כללו של דבר וכו'. רשב"א ב' א' ד"ה זה נוסד (א' ע"ב), שם ד"ה זה ישבע (ב' ע"ג), ריטב"א שם ד"ה זה אומר, מ"מ ס"ט מה' טוען ונטען ה"ח (בשם הרשב"א) ונ"י ריש מכילתין.

שם: אלא על חצי מענה. בכ"י: חצי טעון, וכ"ה ברשב"א, מ"מ ונ"י הנ"ל. 33 אונקליטיא בזמן שהלווה מודה וכו'. בס' האגור לר"ש ג'מע ע"מ 26: אונקליטיא בראש תוספתא ב"מ בזמן שהלוה מודה יחזיר למלוה ואם לאו לא יחזיר לא לזה ולא לזה, ופ"י שטר חוב. ועיין הערות בובר שם. וברשב"א ז' רע"ב: ועוד שמצאתי בתוספ' כן מפורש מצא אונקליטיא (בשטמ"ק בשמו: אונקליטיא) בזמן שהלוה מודה וכו', ועיין להלן 413.

עמ' 372

1/2 הפותיקאות ומתנות וכו'. בד: דיתקאות ופתיקאות וכו'. וכן ברשב"א הנ"ל: מצא דייתקאות אפותיקאות ומתנות וכו'. ועיין להלן 413²⁶.

2/3 שטרי מקח וממכר וכו'. שו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף ל"ה, ורמז לה במ"מ פט"ז מה' מלוה ולוה הי"א. וכל הברייתא עד שו" 6 נעתקה בשו"ת הרשב"א ח"ב סי' מ'. 3 אריסות וקבלות בהמה. בכ"י: וקבלנות בהמה. וכן להלן 462³²: עיריסות וקבלנות בהמה. ועיין להלן 413²⁷ בגי' ד.

4 גורי דינין ופרוסבולין וכו'. וכן באו"ז סנהדרין סי' נ"ט, ח' ע"ד. ובכ"י: גורי בית דין, וכן בשו"ת הרשב"א ח"ב הנ"ל: גורי ב"ד ופרוסבולין וכו', ובמרדכי פ"א סי' רנ"ב: המוצא גיורין.

והנה באו"ז ובמרדכי הנ"ל פירשו גורי דינין פסק דין של ב"ד והוכיחו מכאן שגם לאחר פסק דין נאמן לטעון פרעתי, שאם לא כן למה מחזיר לו עיי"ש. ולולי דברי הראשונים הייתי אומר שפירוש התוספתא נמצא בירושלמי. וכ"ה בירוש' כאן פ"א ה"ח, ח' ע"א: רב ירמיה בשם רב אם היה אישר הדיינין הרי זה יחזיר. (ועיין קושיית ר' ירמיה בבבלי ט"ז סע"ב) ר' חמא אבוי דר' הושעיה אמר אשלי דיינין שבגלוי גולי דיינין שבארץ ישראל. וכבר פירש לנכון ה' וויס (עיין הערתי בתרכיץ ש"א סי' ע"ג עמ' 131 הערה 1) שיש כאן, ל"ה במקום, ר"ה כרגיל בירושלמי. והיינו אשרי דיינין שבגליות הן גורי דיינין שבארץ ישראל, ומה שקורים בבבל אשרתא דדייני נקרא בא"י גור דין. ויתכן, לדעתי, שהירושלמי כיון לתוספתא שלפנינו שמפורש בה: גורי דינין וכו' הרי זה יחזיר, והיינו כדברי ר' ירמיה בשם רב. ועיין להלן 413²⁷.

שם: ל"ה שכתובין וכו'. בד: ל"ה שכתובין, וכ"ה בשו"ת הרשב"א הנ"ל. ועיין להלן 373³. ומש"ש בשם הרמב"ן.

4 בין שמצאן בשוק וכו'. בשו"ת הרשב"א הנ"ל מפקפק אם זה מוסב על הכל ואפילו על שטרי מקח וממכר או רק על גורי דינין ופרוסבולין, עיי"ש. 6 הודאת בעל דין כמאה עדים אימתי בזמן שטענו והודה אבל וכו'. בה"ג ה' שבועה, ד"ו קט"ז ע"ג: תני בתוספתא הודאת בעל דין כמאה עדים דמו (מלה זאת אינה לפי סיגנון התוספתא אלא ע"פ הבבלי והיא איגנה בהוצ' הילדיסהיימר, והמור"ל שם השלימה!) אימתי בזמן שטענו וכו', וכ"ה בד"ב עמ' 488.

ובס' משפטי שבועות לרב האי, ד"ו ט' ע"ב: כמו שאמרו הודאת בעל דין כמאה עדים. אימתי בזמן שתבעוהו והודה אבל אם תלה הודאתו בדברים אחרים וכו'. ויש כאן חסרון וצ"ל: אבל [אם הודה מעצמו יכול לומר משטה הייתי כך שהפה שאסר הוא הפה שהתיר וכן] אם תלה הודאתו וכו'. וכן, בערך, מעתיק ממנו במרדכי רפ"א סי' רי"ז. ועיין שו"ת גאוני מזרח ומערב סי' קס"א.

וברי"ף כאן פ"א ריש סי' רל"ז: ת"ר (וכל"ז גם ברא"ש, עיין להלן) הודאת בעל דין כמאה עדים דמי (עיין מ"ש לעיל מבה"ג) אימתי בזמן שטענו וכו', כל הברייתא עד שו" 12. וכתבו ע"ז תלמידי רבינו יונה בשם רבם (שטמ"ק ב' ב' ד"ה כתב): כתב הריא"ף ז"ל וז"ל ת"ר הודאת בעל דין כק' עדים דמי אימתי וכו' וזאת הברית אינה בכל התלמוד אלא תוספתא היא והריא"ף ז"ל דרכו שכותב תוספתא

אלא מ"ה אומר בכאן ת"ר מפני שסוף הברית היא בקידושי (ע"ג ב') שאומ' שם נאמן בעל המקח לומר לזה מכרתי וכו' ולכן כיון שסוף בריתא זו היא בתלמוד לא חש לומר הריא"ף ז"ל תוספת. ועיין מ"ש במבוא.

ותוספתא זו הובאה בעיטור הודאה. הוצ' רמא"י ע"א סע"ד. בעל המאור סנהדרין פ"ג ד"ה עד שיאמר. השלמה שם סי' ו'. עיי"ש כמה פירושים בתוספתא זו. או"ז ה' הודאת בע"ד (אחרי ב"ק) סי' תס"ט ע"ג רע"ג כל הבריות (עיין להלן שם). סמ"ג עשין צ"ה, קפ"ב ע"ב, רבינו יונה סנהדרין כ"ט א' ד"ה מתני' עיי"ש שהאריך בביאורה. והובאו דבריו גם אצל תלמידו בשמו בשטמ"ק כאן ב' ב' ד"ה כתב הריא"ף ז"ל. שו"ת מהר"ם ב"ב סי' תתכ"ד. הנ"ל הוצ' רבינוביץ סוף סי' ק"ו, סי' התרומות שער מ"ב, ח"א סי' ג', שו"ת המיוחסות סוף סי' קי"ז, מאירי סנהדרין עמ' 121. רא"ש ב"ק פ"ג סי' ט"ז, כאן פ"א סי' ב' (העתיק מן הרי"ף). נ"י ב"ק ספ"ג. ועיין מ"ש בבאור שיטות הראשונים בתוספתא זו בחמרא וחיי לסנהדרין כ"ט א' (כ"ט ע"א ואי"ך מן הספר).

7/8 הודאת בעל דין כמאה עדים והשליש נאמן וכו'. רי"ף הנ"ל, או"ז הנ"ל סוף סי' תע"א, ל"ט ע"ד. שו"ת מהר"ם ב"ב סי' תתס"א (מס' הדינין). רא"ש ב"מ הנ"ל, שו"ת מהר"ח או"ז סי' ל"ז, ריב"ש סי' תנ"ב, ועיין הלשון בבבלי גיטין ס"ד א', ועיין להלן.

ובראבי"ה כת"י סי' תתקכ"ו: בתוספתא שליש נאמן זה אומר כך וזה אומר כך. שליש נאמן. ופי' רבותינו אפילו אינו אומר לא כדברי זה ולא כדברי זה, ומסיים התם אימתי בזמן וכו'.

9 אימתי בזמן שהשלישות וכו'. הראשונים הנ"ל, שו"ת הרשב"א ח"ה סי' קצ"ד ד"ה ולעניין. מרדכי גיטין פ"ו סי' ת"י, קידושין פ"ד סי' תקמ"א, ב"ב פ"ח סי' תקע"ט. אגודה גיטין סי' קי"ד, צ"ח ע"א.

10 נאמן בעל המקח לומר וכו'. רי"ף ורא"ש ב"מ הנ"ל, או"ז הנ"ל סי' תע"ב. מ' רע"א, ועיין הלשון בבבלי קידושין ע"ג ב' (אינו נאמן, ובתוספתא: הרי הוא כאחד מכל אדם) ומ"ש ברא"ש הנ"ל.

12/13 נאמן הדיין לומר... כאחד מכל אדם. בבבלי הנ"ל: אינו נאמן. או"ז הנ"ל סי' תע"ד מ' ע"ב, או"ז סנהדרין סי' נ"ט, ח' ע"ד (ושם: ובתוספתא דקידושין אבל אין בעלי דינין עומדין לפניו הרי הוא כאחד מכל אדם סי' כעד דעלמא. ואין זה לפנינו בתוספתא קידושין אלא כאן). וכן בשו"ת הריב"ש סוף סי' ש' דייק מלשון התוספתא כאן שהדיין נאמן לכל הפחות כעד אחד דעלמא.

ודין זה הובא גם בשו"ת הריב"ש סי' ת"ד ד"ה ועתה נשאר, אלא שיש שם השמטה גדולה בדפוסים, וכן צריך להשלים שם: אבל בשני דיינין פשיטא לעולם נאמנין ולא גרעי מעדים דעלמא ואדרבה עדיפי מיניהו דדייקי טפי נומשה' בזמן שבעלי הדין לפניו אפילו דין א' נאמן כשני עדים וראיה לזה דאמרינן בתוס' דמצינו נאמן הדיין לומר לזה זכיתי ולזה חייבתי כמה דבר' אמורים בזמן שבעלי הדין לפניו אין בעלי הדין לפניו הרי הוא כאחד מכל האדם כלומר ולא הוי אלא כעד אחד ובמקום שהם שנים הדבר ברור שהם נאמני' שהרי הם שני עדים. וכן נמי אמרינן בס' בתרא דבבא בתרא (קס"ה ב') שנים שהעידו בפני ב' דין זה וחזרו והעידו בפני בית דין זה יבא אחד מכל בית דין ובית דין ויצטרפו לפי שכל אחד מהדיינים

מעיד על העדות שנתקבל לפניו דאי לא תימא הכי אין דיינין כותבים פסק דינא וכו'. והשלמתי את ההשמטה ע"פ שו"ת הרלב"ח סי' ק"ט, ד"ו קמ"ג ע"א, שהעתיק פסקא ארוכה משו"ת הריב"ש.

13/14 סימפון שיש עליו עדים יתקיים כחותמיו, עיין מספרות הגאונים ח"א

הוצ' אסף עמ' 27, ועיין בבלי כ' ב'.

20 שנים שנתעצמו זה בזה וכו'. כל הבריות ברמב"ן ב"מ מ"ח ב' ד"ה ר"י

ובשטמ"ק שם (בשמו).

21 יהא לך בידך כך וכך. בד: כך וכך תבע (ובד' סביוניטה ש"ד כבר השמיטו את המלה תבע) וכ"ה בכ"ג, וברמב"ן הנ"ל: כך וכך תבע פירש הגיע זמן וכו', וכן בשטמ"ק שם (בשמו): כך וכך תבע פי' הגיע זמן וכו'. וכנראה שיש חסרון בדברי רבינו, וצ"ל: תבע פירוש [כך וכך מתביעתי מחול לך] הגיע זמן וכו'; ורק ע"פ גירסא זו מובן מ"ש בסמוך ינתחנו, והיינו שהתביעה שלו במקומה.

23 מישכן לו בית ומישכן לו שדה וכו'. עיטור ח"א, תנאי, הוצ' רמאי ל"ט ע"ב, רמב"ן הנ"ל, רמב"ן נדרים כ"ז א' (אשי ה' ד' ע"א), תלמידו הרנב"י שם כ"ז ב' (לפי שטמ"ק שם ל"ד ע"א, מן הספר), רשב"א שם כ"ז סע"ב, שו"ת שלו ח"א סי' תתק"י, שם סי' אלף קס"א, מאירי נדרים כ"ז ב' (כ"ג ע"ג).

25 אלא ינתחנו. וכ"ה לעיל שו" 23, וכן מעתיק משם ברמב"ן הנ"ל, וכן מעתיק מכאן ברמב"ן נדרים וברנב"י הנ"ל. אבל בעיטור הנ"ל: יתנו (וכ"ה בכ"ג, אבל בעיטור כ"י נויארק לנכון: ינתחנו). וברשב"א נדרים הנ"ל: שלא בתנאי (אבל בשטמ"ק שם בשמו: אלא ינתחנו), ובשו"ת שלו סי' אלף קס"א: אלא יתנחו, ובמאירי הנ"ל: אלא נתחרט, אבל הנכון כלפנינו, וכמו שפירש ברנב"י הנ"ל: אלא ינתחנו. כל' יוציאנו מן הקרקע ע"כ (= על כרחו) כשיפרענו, ולישנא בעלמא הוא כדאמר' בשליח ב"ד מנתח נתוחי (ב"מ ק"ג א'), ועיין גם ריטב"א שם (אשי ה' כ"ז ע"ג) ד"ה גמרא. ועיין ב"י בטור חו"מ סי' ר"ז.

25/26 מודה ר' יוסי בשנים וכו'. וכ"ה ברמב"ן נדרים הנ"ל: אבל הנכון הוא

בעיטור הנ"ל: מודה ר' יהודה, וכ"ה ברשב"א נדרים הנ"ל, בשו"ת שלו (בשתיים) הנ"ל, במאירי וריטב"א נדרים הנ"ל.

26 שהיו עוררין על הבית וכו'. בכ"ג: שהיו עוררין, ובריטב"א הנ"ל:

שהיו עומדין על הבית ועל השדה, פי' לפני ב"ד וכו', אבל בכל שאר הראשונים עוררין, כלפנינו.

27 בידוע, בכ"ג: באמת, וכ"ה ברמב"ן ורשב"א נדרים ובשו"ת שלו הנ"ל, ובד:

באמת אמרו.

28 הנותן עירבון לחבירו על הבית וכו', רמב"ן מ"ח ב' ד"ה ר"י הנ"ל, רשב"א

שם (ק"ד רע"ד), נ"י פ"ד סי' שס"ה.

29 והלה כותב לו וכו'. רמב"ן הנ"ל (לעיל שם) ד"ה נתקיימו, ועיין חידושי

הר"ן שם ד"ה ערבונא.

32 ערבונא יקון וכו'. עיין רמב"ן ע"ז א' ד"ה האי מאן, ריטב"א נדרים כ"ז ב'

(אשי ה' כ"ז ע"ג) ד"ה ופרקינן.

עמ' 373

4/5 המפקיד שטרות אצל חבירו וכו'. ר"ח מ"ב סע"ב, וכן בשו"ת הרמב"ן

(ספרן של ראשונים הוצ' אסף) עמ' 102: בתוספתא המפקיד שטרות אצל חבירו אע"פ שאינן כתובין בשמו הרי זה יחזיר את שלו מת ינתן לירשיו ואע"פ שלא (צ"ל: שלא) בא אותו שכתובין בשמו זוכה בהם ומוציאן מידו מ"מ אין לנפקד אלא למקום שנטל יחזיר, והובאה תשובה זו בס' התרומות שער ס"ז ח"ב סי' ו'.

6/7 המלואה את חבירו על המשכון וכו'. עיטור ח"א תנאי הוצ' רמאי ל"ט ע"ב, שם ח"ב ה' ביעור חמץ, הוצ' הנ"ל קכ"ו ע"א, סמ"ג עשין פ"ב, קנ"ט ע"ג, רמב"ן מ"ח ב' ד"ה ר"י, רשב"א שם (ק"ד ע"ד), תלמידי הרשב"א בב"י טור חו"מ סי' ר"ז (ד"ח נ"ז ע"ב), שו"ת הרא"ש כלל ק"ח סי' כ"ו, מ"מ פ"א מה' מכירה סה"ב, ר"ן פסחים סי' תשכ"ג ד"ה מתני', נ"י כאן פ"ד סי' שס"ה, תיקון סופרים להרשב"ש, ביבין שמועה ס"ו ע"ד.

8 היגיעו משכון בין רע ובין יפה. ור' יהודה אינו חולק ע"ז, והוכיח מזה הרמב"ן הנ"ל שבמשכון מטלטלים קונה מעכשיו (כדרי' יצחק) והרי זה תנאי ככל התנאים ואין זה אסמכתא. ולזה כיוון במיוחד להריטב"א (בשם הריטב"א) פסחים ל' ב' (י' ע"א) ד"ה מתני': וכן מפורש בתוספתא שאין אסמכתא בשום דבר הניתן מיד ליד הזוכה וכו'. אבל עיין רא"ש בשו"ת הנ"ל ועוד.

11 שאינו כופה את לכו לפורעו. עיין בבלי ב"ב קע"א א' וברשב"ם שם, אבל מכאן ברור שזה מוסב על הלוה, ועיין דק"ס ב"ב סוף עמ' 452 וברמב"ן קע"א א' ד"ה הא דאמרי' ומ"ש בשם הירושלמי (פ"י י"ז רע"ד), ויכוף שבבבלי הוא פועל עומד (עיין מיכה ו' ו'). אבל עיין בשטמ"ק ק"ע רע"ב סד"ה מתני' מ"ש בשם הר"ן. 12 שנים שלוו בשטר אחד וכו'. רמב"ן שבועות ל"ח ב' ד"ה ואיכא, ס' התרומות שער מ"ד ח"א סי' ב', רא"ש שבועות פ"ה סי' ב', ר"ן שם סי' אלף קמ"ה, חידושי שם ל"ז א', נ"י שם ל"ז ב' (ד"ר קכ"ו ע"ג), ועיי"ש שיש שהוכיחו מכאן ששנים שלוו מאחד כל אחד אינו חייב אלא בחלקו, אבל הרמב"ן שם דחה זה ופירש שכאן עוסקים שפירשו מפורש בשטר שכל אחד אינו לוה אלא מנה.

פ"ב

20 מחרוזות של בשר וכו'. עיין גי' ד. אבל כג"י שלפנינו ה"י גם לפני התוס' כ"ג רע"ב ותוס' חולין צ"ה ב' ד"ה בחרוזים. ועיין מ"ש ר"ב אשכנזי בשטמ"ק כ"ג ב' ד"ה וליהוי.

26 מצא מעות עשויות מגדלות וכו'. בס' יחסי תנאים ואמוראים כת"י, סוף ערך ר' יצחק מגדלאה: וגרס' נמי באילו מציאות (כ"ה א') מצא ג' מטבעות זה על גב זה א"ר יצחק מגדלאה והוא שעשוין כמגדלין ותניא נמי הכי בתוספתא פ' מודה ר' שמעון בן אלעזר מצא מעות עשוין כמגדלין חייבין להכריז מפורזין אין חייב להכריז ובירושלמי (פ"ב ה"ג, ח' ע"ב) רב יהודה אמר ג' מטבעות של ג' מלכים אמר ר' אלעזר אפילו שלשתן של מלך אחד ועשוין גודלין וכו'.

עמ' 374

11 פחות משוה פרוטה וכו'. בספרי דברים פ"י רכ"ד: ר' יהודה אומר ומצאתה לר"ב פחות משוה פרוטה (כ"ה הגי' שם בכ"י) לפי פינקלשטיין בספר. הזכרון

לכבוד קהוט עמ' ק"ג). ובספרי שבדפוסים מתוקן ע"פ הבבלי ב"מ כ"ז א'. והתוספתא שלנו נעתקה ברמב"ן כ"ז א' ד"ה מה שלמה, ריטב"א בשטמ"ק שם ד"ה מתני', חידושי הר"ן שם ד"ה מתניתין (והרמב"ן וחי' הר"ן הובאו גם בשטמ"ק שם). ועצם הדרשה במכילתא דרשב"י עמ' 144 (ע"פ כ"י שכטר), ונעלמה מהופמן התוספתא שלנו. 32 לא צננס ולא זית, בד: לא צנון וכו', וצ"ל: לא צינים (צינין) וכו', וכ"ה בירוש' פ"ב ה"י ח' ע"ד. (מנ"ב).

עמ' 375

- 4 ולעולם חייב באחריותה וכו'. עיין תוס' ב"ק נ"ז א' ד"ה לעולם.
22 ואיזה הוא רבו שלימדו תורה וכו'. עיין להלן 476.
25 אכידת אביו ואכידת אמו וכו'. או"ז ב"מ ס' צ"ח, ס"ו ע"ב.

פ"ג

30 אין השואל רשאי להשאיל וכו'. בה"ג ד"ב עמ' 393: תוספתא אין השואל רשאי להשאיל ואין השוכר רשאי להשכיר ולא השוכר רשאי להשאיל ולא זה המפקדין אצלו רשאי להפקיד וכו', ועיין בה"ג ד"ו ה' רבית צ"ז רע"ד, ובכ"פ שם: תוספתא אין השואל וכו', עיין תרביץ ש"א ס"ג, עמ' 151.
31 ולא זה המופקדין אצלו וכו'. בה"ג הנ"ל, ומשם בקטעים מס' הפקדון דרב סעדיה (מספרות הגאונים ח"א הוצ' אסף עמ' 34): לקו' אלחכ' ולא הם המופקדין אצלו רשאי להפקיד אצל אחר אלא אם כן נתן לו וכו'. ועיי"ש גם בעמ' 36 ומ"ש בתרביץ ש"ה עמ' 398.

עמ' 376

24 ואחד קורא שם מעשר שיני במגורה. בכ"ז: שם מעשר שיני במתיקה. ובד: במתיקה מגירה, ואולי צ"ל: במתיקה (= אפתק, הפתק). ועיין שאלת אריוס להלן שו' 31 ואילך.
27/28 א"ר יהודה כמה דברים אמורים וכו'. ברשב"א מ' א' ד"ה ר"י (והובא בשטמ"ק שם): וכן מצאתיה שנויה בתוספת' אמר ר' יהודה בד"א בזמן שמדד לו מתוך ביתו אבל מדד לו מתוך גרנו אין יוציא לו חסרונו מפני שהן מותרות אמרו לו מפני שהם מתפוררות מפני שהם אובדות ע"כ בתוספתא. ועיין ג"י פ"ג ס' של"ט ומ"מ פ"ה מה' שאלה ופקדון ה"ה. ועיין ג"י ד וכ"ז.
30 אמ' ר' יוסי שאל אריוס לחכמים, בד: שאל ר' יוסי לחכמים. ובספרי דברים פ"י י"ג, הוצ' פינקלשטיין עמ' 22: זו ששאל אריוס את ר' יוסי (לעניין אחר).

עמ' 377

2 יש לו חולין ומעשר שיני ומבקש למוכרן וכו'. כנראה, שהשאלה היא אם היו מופקדין אצלו חולין ומע"ש והתחילו להתקלקל מוכר חולין תחילה ומצי' לו את החולין. ואולי פירושו שיש חולין ומע"ש שנתערבו, והיא מעין העניין שלפניו, אבל עיין תוס' מע"ש 94.

5 הוזהב קונה את הכסף וכו'. ברייף רפ"ד: תניא הוזהב קונ' את הכס' כיצד נתן לו דינר זהב בעשרי וחמשה וכו' כל הברייתא עד שו' 10. ועיין לשון הברייתא בבבלי מ"ה ב', ורואים שהרייף העתיק גם את הרישא מן התוספתא ולא רק הסיפא.

7 הנחושת קונה את הכסף וכו'. רא"ש פ"ד סי' כ' בשם הרייף הנ"ל.

10 כל שניקנה קונה וכו'. רמב"ן במלחמות ובחידושו רפ"ד, רשב"א מ"ה א' (צ"ח ע"ג), ריטב"א רפ"ד, ח"י הר"ן מ"ה א' ד"ה ב"ש, ג"י רפ"ד.

10/11 טלית קונה דינר זהב אמ' ר' שמעון אף כשאמרו טלית קונה דינר זהב מ"מ כך הלכה. כך היא נוסח' בתוספתא. ומכלל אתה שומע שאין דינר זהב קונה טלית, הכי נמי בריש'. ומכאן רואים שלא היה לפניו מפורש בתוספתא שאין דינר זהב קונה טלית. אבל בחידושו הנ"ל: ותנ"ה בתוספתא הוזהב קונה את הכסף וכו' עד טלית קונה דינר זהב ואין דינר זהב קונה טלית. ר"ש אומר כשאמרו טלית קונה דינר זהב מ"מ וכו'. ועיין הפסקא של הרמב"ן בשטמ"ק מ"ד ב' ד"ה איצטריך ונוסח התוספתא שם מקוטע ומקוצר.

21/22 סלע כמה תהא חסירה ויהא בה וכו'. בס' המקח והממכר לרב האי סוף שער מ"א: וגרסינן בתוספתא כמה תהא הסלע חסרה ויהא בה אונאה ר' מאיר אומר סלע ארבע איסרים איסר לדינר (רב האי מציין לברייתא שבבבלי ג"ב א') ואמר רב פסא תנא דידן וכו'.

26/27 וכשם שאתה אומר בחולין וכו'. רמב"ן ג"ב רע"א.

30 ובכפרים עד ערבי שבתות וכו'. בתשה"ג הרכבי סי' ע"ז עמ' 45: ותאני בתוספתא ובכפרים עד ערבי שבתות שכן דרך השוק להיות עומד בעיירות מערב שבת לערב שבת.

עמ' 378

2 אינו כלום אחר הקצה. לעיל כתובות 264²⁸, עיין משי"ש.

3/4 לא ימכור לא את היפה בשויהא וכו'. מכאן מוכיחים באו"ז ב"מ סי' קנ"ו, כ"ב ע"ד, ברמב"ן, רשב"א ורא"ש (בשטמ"ק) ג"א סע"ב שלא כפירש"י בברייתא שם, שהרי בתוספתא נשנתה ברייתא זו בפירוש לעניין אונאה.

23 ור' יהודה מתיר וכו'. בס' המקח והממכר לרב האי שער נ"ט, צ"א ע"ב: כדג' רבי יהודה מתיר את הקשה בדרך מפני שהוא משביחו וכן היה ר' יהודה אומר וכו'.

24/25 שני מינן המשביחין את אחד אסור. אצל רב האי הנ"ל: שני מינן המשביחים זה את זה אסור.

25 ואין מערבין שמרי יין ביין וכו'. כל הברייתא עד שו' 28 בריצב"ש (בשטמ"ק) ספ"ד.

26 שופא יין לחמרין וכו'. ראב"ד בשטמ"ק הנ"ל וריצב"ש שם, ובשניהם: שופה יין, כג"י כ"ו.

29 מקום שנהגו להטיל מים וכו'. או"ז סי' רע"ט, ל"ט ע"ד ד"ה סתם.

30 מערבין חומטין בתבואה וכו'. בבלי שבת ל"א סע"א בשם תנא דבי ר' ישמעאל, וצ"ל שם: דתנא (ולא תנא), וכ"ה באו"ז ח"א אלפא ביתא, ה' סע"ד.

עמ' 379

1 וחונני צורר ומניח וכו'. עיין או"ש פ"ח מה' מכירה שמגיה "צובר" ומפרש שהברייתא מוסבת על משנתנו עיי"ש ואין הכרח בדבר.

פ"ד

3 המוכר פירות לחבירו בחוקת שיש לו וכו'. בתשובת רב נסים גאון במרדכי ב"ב פ"ד סי' תק"ס (והביאו ב"י בטור חו"מ סי' ר"א): אם ראובן מכר כור חטים וכו' שחייב להעמיד לו מקחו ואפילו נתייקר דתניא בתוספתא דב"מ פ"ד המוכר בית (כ"ה בד"ו רפ"א, אבל בדיק חסרה מלה זו) לחבירו בחוקת שיש לו ונמצא שאין לו לא כל הימנו לאבד זכותו של זה וגם בירושלמי דתרומות האוכל בשוגג ר' אבהו בשם ריש לקיש אמר הא למה זה דומה למוכר חפץ לחבירו וכו'. וכן מעתיק בהגה"מ ספ"ג מה' מכירה (ד' קושטא רס"ט): "בתשובת רבנו נסים גאון יש וז"ל אם מכר ראובן כור של חטים וכו' שחייב להעמיד מקחו אפילו נתייקר דתני בתוספתא פ"ג דב"מ בחוקת שיש לו ואין לו לא כל הימנו לאבד את זכותו של זה וביר' דהזהב גרסי' בר איניש דיהב דינר לחבריה וא"ל על מנת דתיקום לי בהון מאה גרבין ושלח ידו בהן צריך להעמיד לו מקחו ועו' גרסי' בירושלמי דתרומ' ר' אבהו בשם ר"ל אמ' הא למה זה דומה למוכר חפץ לחברו ונמצא שאינו שלו שצריך להעמיד לו את מקחו עכ"ל". ולפנינו בהגה"מ שברמב"ם ד"ח אין זכר מזה. והגה"מ אלו הובאו בקיצור בב"י בטור חו"מ סוף סי' קצ"ה, וכנראה, ששניהם (המרדכי והגה"מ) שאבו מן הראב"ה שהעתיק את תשובת רב נסים.

וכן בתשובת הר"י מיגש (סי' ק"ח ז), כפי שמביאה בשטמ"ק ב"מ מ"ז ב': אמנם רבינו נסים ז"ל דאינהו סובר שמי שמכר לחברו סחורה שאינה מצויה אצלו וכו' והביא ראיה מהתוספתא וכו' והתוספתא שהביא ראיה אין לסמוך עליה וכו', וכיוון לתוספתא שלפנינו.

אבל בעיטור ח"א אות מ', מכירת קרקעות (הוצ' רמ"י ס"ז ע"א): ורבינו נסים מיתי ראיה (בניגוד לשיטת הר"ף, שהיתה לפני בעל העיטור) דמחייב למיזבן ליה מהא דגרסינן בתוספתא דתרומה בפ' האומר (צ"ל: הא' - האוכל) תרומה הם (צ"ל: הא) למה זה דומה למוכר חפץ לחבירו וכו'. וכן בעיטור כ"י ששון (אהל דוד ח"ב עמ' 276): ורבי' נסים אייתי ראיה דחייב למיזבן מיה' דגרסי בתוספתא דתרומה וכו'. וכן במאה שערים שלו ב"ב ל' (לדברי הר"ף שם פ"ד סי' תשע"ג עיין עליו להלן): ורבינו נסים הכי סבירא ליה ואייתי סיעתא מהא דגרסינן בתוספתא דתרומות הא למה זה דומה למוכר חפץ לחבירו וכו'.

וכבר ברשב"א ב"ב ס"ט ב', כ"י הרב אסף (בשטמ"ק שם משובש, ויש שם הוספות וחסרונות, עיין להלן): והרב בעל העטור כתב דלא אמרו דבר שלא בא לעולם אלא כגון פירות דקל וכו' וכן כתב גם משמו של רבי' נסים ושהביא ראיה מיהא דגרסי' בתוס' דתרומ' בפ' הא' תרומה הא למה"ד למוכר חפץ לחברו בחוקת שיש לו ונמצא שאין לו חייב להעמיד לו מקחו וכו' אלא שבדקתי אחר הנוסחאות שבתוספתא תרומות ולא מצאתי כן ומיהו כיוצא בה מצאתי בפ"ד דמסכת בב"מ דקתני המוכר

פירות לחבירו בחזקת שיש לו ונמצא שאין לו לא כל הימנו לאבד זכותו של זה ע"כ וכו'. ועיין גם מ"מ פכ"ד מה' מכירה הי"ג, וגם לפניו היתה הגי' בעיטור כמו שהיא לפנינו.

והנה ראינו שבכ"י הר"ן שהיה לפני בעל העיטור נשמטה שורה (השורה מרדכי והגה"מ הנ"ל) ורבינו נסים בעצמו הביא תוספתא זו. ועיין ב"י בטור חו"מ סי' רי"א שמביא את הר"ן (הרנב"ר) ומשמע קצת שלפניו היתה הגירסא מתוקנת גם בעיטור. וכן בשטמ"ק ב"ב ס"ט ב' (בשם הרשב"א): והרב בעל העיטור כתב וכו' משמו של רבי' נסים ז"ל ושהביא ראיה מהא דגרסי' (בתוס' פ"ד דב"מ הא כו' וכ"כ הר"ן ז"ל בחדושי' בתוספת' דתרומה וכו'. ואנו רואים מכ"י הרשב"א שהעתיקתי לעיל כי המלים שהקפתי הן מר"ב אשכנזי עצמו שתיקן את דברי הרשב"א ע"פ חידושי הר"ן שהעתיק את תשובת רב נסים בנוסחא מתוקנת.

ואשר לדברי הרי"ף ב"ב פ"ד סי' תשע"ג שבניגוד לשיטתו הביאו את דברי רבינו נסים, יש לציין את דברי בעל ההגהות בתמת ישרים צ"ב ע"ג: "נמצא בספר כתיבת יד מהא שמעינן דמאן דמזבין ליה לחברי' מידי דשכיח למזבן אע"ג דליתיה ליהוא מידי ברשותיה מחייב למזבן ולמיתן ליה וכו' ותניא נמי בתוספת' המוכר פירות לחבירו בחזקת שיש לו ונמצא שאין לו לאו כל הימנו לאבד זכותו של זה וכו' וכן היתה גירסתו של הראב"ד ז"ל בספרי הרב המחבר ז"ל וכן במ"מ. עיין פכ"ד מה' מכירה. וכן מצאתי שהיה גורס רבינו יהונתן ז"ל מפרש ההלכו' בהלכות הרי"ף". ועל דבריו יש להוסיף שכן גרס גם בהשלמה ב"ב פ"ד סוף סי' ד'. ועיין מ"ש בשם חידושי הר"ן בהגהות תמת ישרים הנ"ל צ"ב ע"ד שטה ט"ו.

7/8 משכיר אדם מעותיו לשולחני להתנאות... ולהתעטר בהן. ר"ח. לפי קונטרס הראיות להרי"ז, כ"י ירושלים ב"מ פ"ה, 33 ע"א: כמ"ש ר"ח ז"ל בשם התוספת' דתניא משכיר אדם מעותיו לחברו לשולחני להתלמ' בהם ולהתנאות בהם ולהתעשר בהם וכו' וכת' זו התוספת' נמי רבי' שמשו' בתוס'. ובתוס' ס"ט ב' ד"ה מרא: בתוספתא משכיר אדם מעותיו אצל שולחני להתראות בהן ולהתלמד בהן. ובהשלמה פ"ה סי' ט': תניא בתוספתא משכיר את מעותיו לשולחני להתראות בהם ולהתעשר בהם ולהתלמד בהם וכו' (עיין המשך הפיסקא להלן). ובא"ז פ"ה סי' ר"א, כ"ט ע"ב: תניא בתוספתא בפ' המוכר פירות משכיר אדם מעותיו לשולחני להתלמד בהם ולהתנאות בהם ולהתעטר בהם וכו' (עיין המשך הפיסקא להלן). והובא בשו"ת בנו הר"ח א"ז סי' רי"א, ובסמ"ג לאווין קצ"ג, ס"ג ע"ב: דתניא בתוספתא מותר אדם להשכיר מעותיו לשולחני להתנאות בהן וכו'. והובא בהגה"מ פ"ה מה' מלוה ולוה הט"ז אות א'. ובס' התרומות שער מ"ו ח"ד סי' נ"ה: דגרסינן בתוספתא משכיר אדם מעות לשולחני להתנאו' בהן ולהתעטר מהן וכו' (המשך הפיס' להלן). ובשו"ת מהר"ם ב"ב ד"ק סי' רנ"ז: וכן משמע בתוספתא דגרסינן התם משכיר אדם מעותיו לשולחני להתנאות בהן ולהתלמד בהן נגנבו או שאבדו חייב באחריותן נטלו מלפניו באונס הרי הוא כנושא שכר וכו' אלא בכה"ג להתנאות בהן ולהתלמד בהן ולהתעשר בהן. וכ"ה גם בתשו' מיימוניות לס' משפטים סי' מ"ה. ובשו"ת מהר"ם הוצ' מק"נ עמ' 211: ולהתעטר בהם, וכ"ה גם במרדכי פ"ה סי' שט"ו. וברשב"א ס"ט ב' ד"ה הג' (קד"ו ע"ב): שכן שנו בתוספתא משכיר אדם מעותיו לשולחני להתנאות בהן ולהתעטר בהן וכו' והיינו תוספתא דשרי וכו' להתנאות בהן ולהתעטר בהן, ועיין שטמ"ק שם בשם הריטב"א,

ובהגהות מרדכי פ"ה סי' תל"ז: ותו דבתוספתא תניא שוכר שולחני מעות חברו כדי להנאות בהם וכו' תניא בתוספתא פרק המוכר פירות משכיר אדם מעותיו לשולחני להתלמד בהם ולהתעשר (בד"ק: ולהעשר) בהם וכו' (המשך הפיסקא להלן). ובמ"מ פ"ה מה' מל"ה ול"ה ה"ט: וכן שנינו בתוספתא משכיר אדם מעות לשולחני להתנאות בהן ולהתעטר בהם ולהתלמד בהם, וכ"ה בחידושי הר"ן ס"ט ב' ד"ה רב חמא ובני פ"ה סי' תל"ב (בד"ק: ולהתעטר, ובד"ו רפ"ב: ולהתעטר, ומדפוס סביניטה שי"ד ואילך: ולהתעטר!). ובאגודה ב"מ סי' צ"ה, י"ט ע"ד: תניא בתוספתא משכיר אדם מעות לשולחני להתנאות בהן ולהתלמד בהן, ועיין שו"ת תרומת הדשן סי' ש"ב, שו"ת מהרי"ט סי' קי"ז.

ועיין לעיל ריש מע"ש 86¹² ומש"ש ושבט 135²⁶ ומש"ש.

8/9 נגנבו או שאבדו... נישתלם ע"הן אסור. בכ"ז: נשתלם, ובד: נשתלשו עליהם. ובהשלמה הנ"ל: נגנבו או אבדו חייב באחריותן נטלו מלפניו הרי הוא כשוכר נשתכר עליהם הרי זה אסור משום רבית ואם עשה כן בהקדש מע"ל. ובאו"ז הנ"ל: נגנבו או שאבדו וכו' (כג"י שלפנינו) נשתרש עליהם אסור משום רבית ואם עשה כן בהקדש הרי זה מע"ל, פי' דוקא להתלמד וכו' אבל נשתרש בהם שהוציאם והרויח בהם אע"פ שלבסוף באו לידו אותם מעות עצמם והחזיר לו אותם מעות עצמם אסיר משום ריבית הואיל ונשתרש בהם שהרויח בהם. ובשו"ת בנו מהר"ח או"ז הנ"ל (בשם אביו) נגנבו או נאבדו וכו' נשתמש בהם אסור וכו' אבל כשנשתמש בהם וכו' הואיל ונשתמש בהם שהרויח בהם. וכן גם בהגהות מרדכי סי' תל"ז הנ"ל: נגנבו או שאבדו וכו' נשתרש עליהן אסור וכו' כלשון האו"ז הנ"ל. ובסי' התרומות הנ"ל: נגנבו או אבדו חייב באחריותן נטלו מלפניו באונס הרי זה כשוכר עליהם ופטור נשתכר בהם ה"ז אסור וכו'. ועיין בשו"ת מהר"ם ב"ב שהעתקתי לעיל.

14 יש דברים שהן ריבית וכו'. באו"ז ב"מ סי' קע"ט, כ"ה ע"ד: תניא בתוספתא דבבא מציעא בפרק המוכר פירות יש דברים שהם רבית ואינם רבית לוקח אדם הלואה של חבירו בפחות ושטרותיו של חבירו בפחות ומיכן אני המחבר מתיר למכור הלואתו לחבירו וכו' וקשיא לי דתניא בתוספתא בפ"ק דע"ז (461¹²): אבך ריבית לא ישא אדם ויתן בהלואתו של חבירו מפני אבך רבית (עיין הפ"י שהבאתי שם בשם יחזקיאל תו"א כת"י), לכאורה משמע דהכי קאמר לא יקנה אדם הלואתו של חבירו בפחות מפני אבך ריבית וקשיין אהדדי, וצריך אני לומר ההיא דב"מ בצד אחד וההיא דע"ז בחוב ברור. ואי נמי ההיא דב"מ דאורייתא וההיא דע"ז דרבנן. וא"כ אסור לאדם ליקח הלואתו של חבירו בפחות. ונראה בעיני דהא והא בחוב ברור והא והא מרבנן וההיא דע"ז וכו' ושלחתי דברי אלה לרבתיי שבפריש והשבוני וכו'. ודברי האו"ז הם גם בשו"ת שלו ח"א סי' תש"ע ותשובת ר' יחיאל שם סוף סי' תשע"ג, קט"ו ע"א. ועיין ירוש' רפ"ה, י' סע"א ובנתיי שם. והנה ראיתי בשו"ת ר"י בן לב ח"ג סי' ס': אבל באותה שיטה הנ"י (מרבני פרובינציא) כתוב דברי הירושלמי בנסחא אחריתי והיא יש דברים שהם וכו' ואינו חושש משום רבית ואפילו מקבל עליו המותר (צ"ע: המוכר) וכו'. והבין שכל זה הוא מדברי הירושלמי. וצ"ע.

(1) כנ"ל שצ"ל, כי אין לפרש שמקבל עליו אחריות בעד המותר ממה שנתן לו, כי הריב"ל אומר ע"ז שם: ועל זה כתב הראב"ד דדוקא שאינו מקבל עליו אחריות אלא ממה שנתן וכו'.

והתוספתא הובאה גם בסמ"ג לאווין קצ"ג, ס"ג ע"ב (בשם הירושלמי והתוספתא) וכן ברשב"א ס"ה א' (קכ"ג ע"ב), בפסקי ריקנטי סי' שמ"ז, במ"מ פ"ה מה' מלוח ולוח הי"ד, בניי פ"ה סי' ת"י, ועיין שו"ת הריב"ש סי' קמ"ז, והרי"ף פ"ה סי' ת"י הביא דין זה רק מן הירושלמי ולא הזכיר את התוספתא.

20/21 היה חייב לו מעות ושכר לו בית מדינר לחודש וכו'. רמב"ן ס"ד ב' ד"ה תו כתב.

28 היו חמרין ופועלין וכו'. ר"ח מ"ו א', והובא גם בשטמ"ק שם ד"ה איתיביה.

30 מה שאירש מאבא וכו'. עיין מ"ש לעיל עמ' 50, ועיין מ"ש להלן בסמוך.

עמ' 380

1 לא אמ' כלום. עיין בחיד שהתקשה מה עניין בבא זו לכאן. ונעלם ממנו לפ"ש שבה"ג מביא את הברייתא בה' רבית ד"ו צ"ה ע"ב, ד"ב עמ' 382, וגרס: אסור... מותר, ועיין בהערות ר"ש טרוביב שם, ועיין בה' ראו 39.

2/3 המושיב את חבירו... כפועל במל וכו'. תשובות הרי"ף סי' קע"ט (ונדפסה התשובה גם בתמים דעים סי' רכ"ב ובשטמ"ק סיח ב'). תוס' סיח א' ד"ה ונותן, תוס' בכורות כ"ט ב' ד"ה כפועל, רמב"ן סיח א' ד"ה ורבינו, מלחמות פ"ה סי' תכ"ו, סמ"ג עשין פ"ב, קס"ח ע"א (ועיין באורי הר"י שטיין שם, ש"ה ע"ב וע"ג), רשב"א סיח ב' ד"ה כמה, ריטב"א שם, רא"ש פ"ה סי' ל"ט, נ"י שם סי' תכ"ו, שו"ת הרשב"ש סי' תצ"ו ד"ה תשובה, שו"ת יכין ובעז ח"ב סי' כ"ג. ועיין עיטור ח"א, קבלנות, הוצ' רמא"י ס"ג ע"ב ובשער החדש שם אות י"ג.

5 שאינו דומה העושה מלאכה וכו'. תמים דעים סי' נ"א (ורוב התשובה גם בשטמ"ק סיח סע"ב), תוס' ב"מ ובכורות הנ"ל, רמב"ן הנ"ל ד"ה כפועל, מלחמות ורשב"א הנ"ל.

7/8 המושיב את חבירו... לא יעסוק באומנתו וכו'. תשה"ג שערי צדק (ח"ק האחרון) סי' י"ב, צ"ז ע"א, תשובות הרי"ף הנ"ל, רי"ף פ"ה סי' תכ"ו, ספר השטרות דר"י הברצלוני עמ' 192, רש"י חולין נ"ד ב' ד"ה אין (והובא באו"ז ח"א סי' תשע"ב, קיד ע"ג, בר"ן קידושין פ"א סי' תרי"ג וחולין פ"ג סי' תשנ"ט), תוס' סיח א' ד"ה אלא, עיטור ח"א, קבלנות, הוצ' רמא"י ס"ג ע"א, או"ז ב"מ סי' רמ"ה, ל"ה ע"ב (וממנו, כנראה, במדכי פ"ו סי' שמ"ג), סמ"ג עשין פ"ב קס"ח ע"ב (והובא בהגה"מ רפ"ח מה' שלוחין ושותפין), רשב"א סיח א' ד"ה מתני', שו"ת שלו ח"ג סי' קמ"ב, רא"ש פ"ה סי' ל"ט, (מן הרי"ף), רבינו ירוחם בס' מישורים נתיב כ"ז ח"א, אגודה ב"מ סי' צ"ג, י"ט ע"ג, נ"י פ"ה סי' תכ"ו (כמשנה).

8 לפי שאין עומד על החנות וכו'. בכל הראשונים הנ"ל (חוץ מן התוס' ששם חסר הסיום): שאין עיניו וכו', כמו בד וכ"ו. ובאגודה הנ"ל בס"ס: לפי שאין עונין בחנות! ועיין רמב"ם ספ"ו מה' שלוחין ושותפין.

9 אם היה שותף עמו בחנות מותר. וכו' בתשה"ג שע"צ הנ"ל, וכן ברבינו ירוחם הנ"ל: אלא אם כן יהא שותפו עמו. ובכ"ו (לפי אוה"ג): ואם היה עושה וכו' ובד: ואם היה שותף, אבל ברשב"א בחידושו ובשו"ת שלו וכן בניי הנ"ל: ואם היה שורה עמו בחנות.

9/10 המושיב את חבירו... לא יהא לוקח ומוכר דברים אחרים וכו'. תשה"ג

שע"צ ותשובות הרי"ף הנ"ל, עיטור ח"א אות כ' כ"ס, הוצ' רמ"א ל"ט ע"ג, חידושי הרשב"א וש"ת שלו הנ"ל, רא"ש פ"ה ס"י מ', רבינו ירוחם ונ"י הנ"ל. וכל העניין ושיטת הרמב"ם בזה מבואר היטב בשו"ת זקן אהרן ס"י ס"ו, נ"ב ע"ב ואילף.

15 בשליש אתה שותף לי וכו'. רמב"ן ס"ח סע"ב ובשטמ"ק שם בשמו.

16 הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות וכו'. שו"ת הרי"ף הנ"ל כל הברייתא.

17 לא יאמר לו הרי הן עשויות עליך וכו'. שו"ת הרי"ף הנ"ל, עיטור ח"א, אות כ' כ"ס, הוצאת רמ"א ל"ט ע"ב. ועיין ההוס' בד וכ"ו, וכו"ה בשו"ת הרי"ף הנ"ל.

20 וזו היא מידת צדיקים, עיין בבלי ע' א'. ועיין אבות דר' פמ"א, הוצ' שכטר ס"ו ע"א ובחופת אציהו במנוח"מ ח"ד עמ' 467 ובהערות שם.

28/29 הנותן מעות לחבירו... לא יהא לוקח בשלו חיטין וכו'. תשה"ג שע"צ צ"ו סע"א הנ"ל, רא"ש פ"ה ס"י מ"א, רבינו ירוחם במישרים נתיב כ"ז ח"א, ועיין סמ"ג עשין פ"ב קס"ד ע"ד, והעתיק את לשון הרמב"ם פ"ה מה' שלוחין ושותפין ה"ג, כדרכו תמיד, עיין מ"ש לעיל תרומות עמ' 58.

עמ' 381

1/2 ורשאי הלוקח ליקח לו כל מה שירצה... לא כסות ולא עצים. רשב"א ס"ח סע"א, רא"ש ורבינו ירוחם הנ"ל, עיי"ש, נ"י פ"ה ס"י תכ"ו (במשנה).

2/3 הנותן מעות לחבירו... ליקח לו מאותו המין וכו'. עיין השגות הראב"ד פ"ה מה' שלוחין ושותפין ה"ג וסמ"ג הנ"ל, רא"ש ורבינו ירוחם הנ"ל.

4/5 הנותן מעות לחבירו... ובאחרונה אמ' לו לא לקחתי וכו'. בתשה"ג שערי צדק ש"ד מח"ד ס"י פ"ג, ע' ע"ב: והלכתא הנותן מעות לחבירו למחצית ש"כ ובאחרונה אמר לו לא לקחתי אין לו ע"ז אלא תרעומת ואם יש עדים שלקח ומכר מוציאין ממנו על כרחו.

ובשם התוספתא בס' חפץ (כפי שהובא בראבי"ה כ"י ס"י תתקנ"ז ובשו"ת מהר"ם ב"ב ס"י ת"ר, עיין בס' מתיבות הוצאת ידידי ד"ר לוין עמ' 125), בר"ח (לפי שטמ"ק ע' סע"א), ראב"ן צ"ז ע"א, שו"ת מהר"ם ב"ב ס"י תש"צ וס"י תתי"ב, רמב"ן קידושין נ"ט רע"א, רשב"א ב"ק ק"ב ב' ד"ה אחיכו (ובשטמ"ק שם), רשב"א כאן ס"ח סע"א, ריטב"א שם, מרדכי ב"ק פ"ט ס"י קכ"ה, הגה"מ פ"ז מה' שלוחין ושותפין ה"ו, רא"ש פ"ה ס"י מ"א, רבינו ירוחם מישרים נתיב כ"ז ח"א, ר"ן קידושין רפ"ג ס"י תרמ"ד, נ"י כאן פ"ה ס"י תכ"ו (במשנה), תשב"ץ ח"ב ס"י רכ"ט.

וברי"ף כאן פ"ה ס"י תכ"ט הביא הלכה זו רק בשם הירושלמי ולא הזכיר את התוספתא.

6 היה חייב לו מעות וכו'. רמב"ן ס"ה א' ד"ה אמר ר"ג (ק"מ רע"ג).

8/9 ואמר לו הלויני... מותר. וכן מעתיק ברמב"ן הג"ל (ק"מ ע"ב וק"מ ע"ג) ומסיק שם: ועכשו למדתי שהוא טעות הסופרים ואסור גרסי' בתוס', ועיין שם שפירש ע"פ הגהה זו את הירושלמי (והובא בשטמ"ק שם). ובס' התרומות שער מ"ו ח"ד סוף ס"י ל' מעתיק את התוספתא כלפנינו, ועיין בגידולי תרומה שם.

פ"ה

18 אין שמין בכורות חמימים לישראל וכו'. להלן 538 ומש"ש.

24/25 למעות מעלין לבהמה מעלין וכו'. עיין תוס' ס"ח ב' ד"ה מקום ובדק"ס עמ' 193 הערה ו'.

27 השם בהמה מחבירו עד מתי וכו'. כל הברייתא בארז סי' רע"ט, ל"ט ע"ד ד"ה סתם.

30 השם בהמה טמאה וכו'. מכאן הוכיח הרשב"א ס"ט א' שגודרות הן פרדות (ולא כפירש"י שהן צאן), שהרי כאן מפורש בהמה טמאה. ובשם הראב"ד הביא שם שגרס בבבלי: גודריות — γαῦδαρον — חמור. ועיין במלוננו של קרויס ערך גיידור, ועיין להלן. ודברי הרשב"א הובאו גם בנ"י פ"ה סי' ת"ל.
31 ובגודרות עשרים וארבעה וכו'. בד: ובגודרות, וברשב"א הנ"ל: ובגודריות, ובנ"י הנ"ל: וגודריות, ועיין מ"ש לעיל בסמוך.

עמ' 382

7 מתי כבוסיא משלם שלשה של זהב. בכ"ע: ששה של זהב, וכ"ה בד, וכ"ה בירושלמי פ"ה ה"ו י' סע"ב, ונוסחא נכונה היא, ולא ידעתי למה הוריד צוקרמ' את ג"י כ"ע לשנו"ס.

13/14 ואיזהו צאן ברזל היו לפניו מאה צאן ואמ' לו הרי הן וכו'. בס' השטרות לר"י ברצלוני עמ' 92: תניא נמי הכי אי זהו צאן ברזל אמ' לו הרי עשויות לפניך למחצה לשליש ולרביע במאה דינר של זהב אסור. ובראב"ן צ"ו ע"א: דהכי תני בתוספתא איזהו צאן ברזל א"ל הרי הן עשויות עליך למחצה ולשליש ולרביע במנה של זהב אסור. ועיין ג"ד. אבל בארז סי' ר"ז, ל' ע"ב: כתב רבינו יצחק אלפס זצ"ל (לא מצאתי ברי"ף) דהכי תניא בתוספתא איזהו צאן ברזל היו לפניו מאה צאן וא"ל הרי הם עשויות עליך במאה סלעים של זהב והולדות והגזיון שלך. ואם מתו חייב באחריותן ואתה מעלה לו סלע מכל אחד באחרונ' אסור. וכ"ה הג"י בערך בירושלמי דה"ו י' ע"ג. ובמרדכי פ"ה סי' של"ו (בד' קושטא): דהכי תניא בתוספתא אי זהו צאן ברזל א"ל הרי עשויות לך למחצה וכו', כלשון הראב"ן שממנו העתיק את כל הדברים. אבל במרדכי ד"ו רפ"ב: בתוספתא אי זהו צאן ברזל א"ל הרי שש צאן עשויות (עיין שמואל א' כ"ה, י"ח) לך למחצה וכו'.

ובשטמ"ק ע' ב': וז"ל הראב"ד ז"ל אין מקבלין צ"ב מישראל וכו' פי' כגון שמקבל ק' צאן בק' סלעים ואם מתו מתו לו ואם כחשו כחשו לו וקונה את הפירות במנה לשנה והכי איתא בתוספתא. ועיין מ"ש בשם חידושי הר"ן לעיל סוף עמ' 22.
17 אין ישראל רשאי ללוות שקל ולהלוות בסלע וכו'. במנ"ב פירש שאין ישראל רשאי ללוות מישראל חבירו שקל ע"מ שילוונו אח"כ סלע, ומכאן מוכח שיותר ללוות שקל ע"מ שילוונו אח"כ שקל. אבל הראשונים לא פירשו כן את התוספתא, שהרי ברא"ש כלל ק"ח סי' ט"ז אוסר ללוות מנה ע"מ שילוונו מנה, וכן בס' התרומות שער מ"ו ח"ד סי' נ' כותב: הלוני מנה ואני אלוה לך מאתים חדש אחר אסור, ושניהם לא הזכירו את התוספתא שלנו (בע"ס התרומות לראיה, והרא"ש לסתירה), ועיין מ"ש. ועיין מה"פ בירושלמי פ"ה ה"ה ד"ה לא יאה.

ונעלם מעיני המפרשים לפ"ש שהתוספתא נתפרשה כבר בראב"ן צ"ו סע"ב: דהכי תניא בתוספתא אין ישר' רשאי ללוות בשקל ולהלו' בסלע ופי' ללוות בשקל מישר' חבירו ולהלוות לגוי בסלע דהוי' כאילו הוא לווה ולא הוי' שלי' (= שליח) וכו'.

18 ישראל שלוח מעות מן הגוי וכו'. ברשב"א ס"א ב' ד"ה יש, כל הברייתות עד סוף העמוד, ועיין נ"י שם סי' שצ"ג והברייתא בבבלי ע"א ב'.

22/23 ישראל שאמר לגוי... אסור וגוי שאמר לו לישראל... מותר. וכן היתה הגירסא לפני הריב"א (כפי שהובא בתמים דעים סי' קנ"ח, שו"ת מהר"ם ב"ב הוצ' רבינוביץ סי' תמ"ה, מרדכי פ"ה סי' של"ח, שבה"ל השלם ח"ב במ"ע הסגלה חכ"ז עמ' 79), יריאים השלם סי' קי"ח, סוף עמ' 88 (ומעיד שם: כך מצאתי ברייתא כתובה בתוספתא שלנו), וכן הביא בשמו בסמ"ג לאוין קצ"ג ס"ג ע"א עיי"ש, או"ז ב"מ סי' רי"ב, ע"א ע"א, ר' אביגדור כ"צ בשבה"ל השלם ח"ב במ"ע הסגלה חכ"ט עמ' 85, רמב"ן ורשב"א ע"א א', רשב"א הנ"ל, שו"ת שלו חיד סי' ס"ג, ספר התרומות שער מ"ו רח"ז ושם סי' ג' (בשם הרמב"ן), מרדכי רפ"ה סי' שי"ג, הגהות מרדכי ריש סי' תנ"ו (ועיין מ"ש עליו בהגהות יריאים השלם הנ"ל, אבל בדפוסים ישנים של המרדכי לא נזכר שם הרא"ם כלל), רא"ש פ"ה סי' נ"ה, כפ"פ פמ"ד עמ' תקצ, רבינו ירוחם במישורים נתיב ח' ח"ה, אגודה רפ"ה סי' ע"ז, י"ט ע"ג, נ"י פ"ה סי' שצ"ג, ועיין שו"ת הרדב"ן חיד סי' רל"ג. אבל ביריאים השלם הנ"ל כתב ע"ז: וקשיא לי הא קי"ל דאין שליתות לגוי והיכי שרי בגוי שאומר הלוה מעותי. ונראה שהסופר שיבש וה"ג ישראל שאמר לגוי הילך שכרך וצא הלוה מעותי לרבית מותר אבל אסור לעשות כן מפני מראית העין וגוי שאמר לישראל הלוה מעותי אסור וכו', ובנוסחא זו מעתיק בשמו את התוספתא במרדכי פ"ה סי' תל"ט ובהגה"מ פ"ה מה' מלוה ולוה ה"ד אות ו'. ועיין להלן בתוספתא. 24/25 מעותיו של ישרי מופקדות אצל הגוי מותר להלוותן בריבית ושל גוי מופקדות אצל ישראל אסור וכו'. וכ"ה בירושלמי סה"ז י' ע"ג. וכן מעתיק הר"ח (לפי עדות הרמב"ן והרשב"א הנ"ל). וכן בראב"ד (לפי שטמ"ק ע"א ב' ד"ה נקטינן), יריאים הנ"ל (והובא בהגה"מ הנ"ל). סמ"ג לאוין הנ"ל, רמב"ן ורשב"א הנ"ל, שו"ת שלו ח"ז סי' תק"ג, ס' התרומות הנ"ל סי' ג' (בשם הרמב"ן), סמ"ק סי' רנ"ט (והובא בארחות חיים ח"ב עמ' 463), מרדכי רפ"ה סי' שי"ג הנ"ל, רא"ש ורבינו ירוחם הנ"ל.

אבל ברמב"ן הנ"ל כתב ע"ז: כך היא הגירסא הכתובה בנוסחאות וטעות' היא ואיפכא גרסי' מעותיו של ישרי מופקדות אצל גוי אסור וכו'. וכן ברשב"א הנ"ל: ומקצת מרבתי ז"ל שבשו גרסת התוספות ואמרו דמזובשת היא בנוסחאות ואיפכא גרסי' מעות של נכרי המופקדות ביד ישראל מותר להלוותן בריבית וכעות של ישראל ביד נכרי אסור להלוותן בריבית. וע"ז מעיר הרשב"א: ואינה אלא כמו שכתבתי (כג"ל שלפנינו) ואין לדחוק ולהפך את הנסחאות, וכ"ש שכתבה כן ר"ח ז"ל. ובס' התרומות שער מ"ו רח"ז מעתיק את התוספתא כהגהת הרמב"ן.

25 זה הכלל כל שבאחריות ישראל אסור וכו'. רמ"ך בשטמ"ק ע"א ב' ד"ה נקטינן, נ"י פ"ה סי' שצ"ג והראשונים הנ"ל.

26/27 ישראל שנעשה לגוי אפיטרופוס או סנטר מותר... וגוי שנעשה לישראל אפיטרופוס או סנטר אסור וכו'. וכ"ה בירושלמי לפנינו סה"ז י' ע"ג (אלא שלפנינו בט"ס: שמינה וצ"ל: שמינה, כמו שמעתיקים מן הירושלמי בתוס' ע"א ב' ד"ה כגון). וכן היה בתוספתא לפני בעל השלמה (עיין להלן), יריאים הנ"ל (ולשונו צריך תיקון ע"פ הגה"מ הנ"ל), סמ"ג הנ"ל, רמב"ן ורשב"א הנ"ל, שו"ת שלו חיד סי' ס"ג, ס' התרומות שמו"ו רח"ז, מרדכי רפ"ה סי' שי"ג, שם סי' של"ח, כפ"פ

פמ"ד עמ' תקצ. ר' ירוחם בס' מישרים הנ"ל, אגודה פ"ה סי' ק"ב, כ' ע"ב, נ"י סי' שצ"ג הנ"ל, שו"ת הריב"ש סי' ש"ה.

אבל ברמב"ן הנ"ל (והובא בס' התרומות שער מ"ו ח"ז סי' ג') כתב על הנוסחא שלפנינו: וכך מצאנוה בנוסחאות ודוק' היא וכו' ור"ח כתב לשון רישא דתוספתא כמו שכתובה בנוסחאות וכתב בסיפ' יש' שמינה"ן גוי אפוט' אסור ללוות ממנו ברבי'. ובאמת שנמצא כן במיעוט נוסחאות משובשות מן הירושלמי וגרסי נמי ישראל שמינה את הגוי אפוטרופו' או סנטר מותר ללוות ממנו ברבית וזה א"א ובתו' הכי תני לה כדכתיב' וכו'. וכוונת הר"ח בירושלמי מעתיק גם הראב"י (בספרן של ראשונים הוצ' אסף עמ' 35). אבל בהשלמה ב"מ פ"ה סי' ט': וכתב הרב ראב"י ז"ל זה הלשון ובתוספתא אינה שנויה כלשון הזה. ובס' התרומות שער מ"ו ח"ב סי' ו': גם הראב"ד ב"י כתב כי אין הירושלמי שוה עם התוס' על כן אין לנו לסמוך עליו. וצ"ע.

ונ"ל שכל שינויי נוסחאות אלו נולדו ע"י טעות באות אחת. והיינו במקום: ישראל שמינהו גוי אפיטרופוס וכו' נשתבש: ישראל שמינה גוי (כמו שנשתבש בהוצ' שלנו) וכו', ומתקבלת ההלכה שיוצאת מנוסחת הר"ח והראב"י בירושלמי. ובפירוש המיוחס להר"ש בתו"כ בהר פרש' ה' ה"ב, ק"ו ע"ב: ומוכח בתוספתא ובירושלמי דהיכא שאחריות המלוה על ישראל אסור משום רבית בין בשליחות בין בערבות דתניא ישראל שמינה אותו נכרי אפטרופוס מותר ללוות לו ממנו ברבית זה הכלל באחריות ישראל אסור באחריות נכרי מותר. ומסדר הדברים נראה שהעתיק מן הירושלמי (ולא מן התוספתא) וקיצר אותו. וכן בהגה"ה (בשם הר"מ) לסמ"ק סי' רנ"ט: ישראל שמינהו גוי אפטרופוס או סנטר על מעותיו מותר להלוותן ברבית אבל גוי שמינהו ישראל סנטר על מעותיו אסור זה הכלל כל שהוא ברשות ישראל אסור ברשות הגוי מותר וכו'.

ועיין על המלה סנטר שבתוספתא כאן בשכל טוב ח"א ריש עמ' 118 ותוס' ב"ב ס"ה ב' סד"ה ה"ג.

עמ' 383.

1 ישראל נעשה לו ערב וכו'. עיטור ח"א אות ע' עיסקא וחוב. הוצ' רמ"א י"ד ע"ד, השלמה פ"ה סי' ט', רמב"ן ע"א א' ד"ה אלא ערב (קמ"ג ע"ד), רשב"א שם ד"ה תוספתא (קמ"ב רע"א), שו"ת שלו ח"ג סי' פ"ט, מיוחסות סי' רכ"ג, רא"ש פ"ה סי' נ"ג, חידושי הר"ן ע"א א' ד"ה תוספתא, נ"י פ"ה סי' תמ"ד.

6 המלוה את חברו בריבית וכו'. תוס' ע"ב א' ד"ה שטר, שו"ת בנימין זאב סי' שס"א, תפ"ו ע"א.

9 המוצא שטר שיש בו ריבית יקרענו וכו'. תוס' ע"ב א' ד"ה שטר, תוס' ב"ב קנ"ז ב' ד"ה המוקדמין, רמב"ן ע"ב א' ד"ה שטר, רשב"א שם ד"ה וגובה, שו"ת שלו ח"ג סי' ח', הגהות מרדכי סי' ת"מ, הגהות אשרי ב"ק פ"ג סי' ח', חידושי הר"ן ע"ב א' ד"ה שטר, נ"י פ"ה סי' תמ"ו, עיי"ש היטב בראשונים מה שפירשו בזה (ובעיקר ברמב"ן והנמשכים ממנו). ועיין שו"ת ר' אליהו מזרחי סי' ס"א, צ"ט סע"א.

12 המלוה את חברו בריבית ועשה חשובה וכו'. רמב"ן ס"ב א' ד"ה מיתבי, רשב"א ס"א ב' ד"ה ר' יוחנן, ריטב"א בשטמ"ק שם ד"ה ר' יוחנן, ח"י הר"ן שם

ד"ה ר' יוחנן, נ"י פ"ה סי' שצ"ד, שו"ת הריב"ש סי' שצ"ב סד"ה ומה שטוען.
12/13 מת והניח לפני בניו וכו'. רש"י ס"א ב' ד"ה עד כאן יכין.

פ"ו

16 אפילו ישנות הולכות מארבע וכו'. עיין רש"י ע"ב סע"ב והובא באו"ז ב"מ
סי' רכ"א ל"א סע"ד.
26 אין פוסקין על החלב ועל הגזיון וכו'. בס' המקח והממכר לרב האי שער מ"ג,
ד"ר ע"ט ע"ב: כדגרי' אין פוסקי' על החלב ועל הגזיון אלא עד שיעשו התחיל להלוב
מותר לקוץ וכו' כל הברייתות עד שו" 1 בעמוד הבא.
27 אין פוסקין לא על האפרוחים וכו'. בכפ"פ פ"ו עמ' קל"ו נעתקה הברייתא
סתם. וגירסתו מתאימה לגירסת רב האי ואפשר שמשם העתיק.
28 על הביצים. ליתא בס' המקח והממכר וכפ"פ הנ"ל.
30 כל זמן שירצה. בד: כל שעה שירצה. אבל בס' המקח והממכר וכפ"פ הנ"ל:
כשער שירצה, וכן תיקן במ"ש מדעתו.

עמ' 384

1 היו לפניו מאה כור וכו'. רמב"ן ע"ג א' סד"ה פרדיסא.
3 אומר אדם לחבירו הילך מאתים וכו'. בס' המקח והממכר הנ"ל (וכ"ה שם
במשפטי הלואות קרוב לסוף הספר צ"ו ע"ב): כדגרי' אומר אדם לחבירו הילך מאתי'
זו ע"ל מה שדך עושה ובלבד שלא יאמר לו מארבע סאין בסלע ומסאתי' בסלע.
ואם אמר אסור וכו'. ותוספתא זו הובאה סתם ברשב"א ע"ג א' ד"ה ומודה, ובשם
התוספתא בריטב"א שם (בשטמ"ק) ד"ה רב אחא.
12 למה זה דומה לנותן מעות לחבירו וכו'. רמב"ן ורשב"א ס"ד א' ד"ה הילך,
נ"י פ"ה סי' ת"ד.
14 לקח הימנו לגין וחצאי לגין וכו'. בס' המקח והממכר לרב האי שער מ"ב,
ע"ח ע"א: כדגרי' לוקח ממנו לגין וחצאי לגין רביעיות ושמיניות רצה אומר לו תן לי
מיד בפחות כיוצא בו הלוקח מקח מחברו וכו' וכס"ז לה"ן 405, 406.
15/16 הלוקח מקח מחבירו על מנת שיתן לו וכו'. בה"ג ה' ריבית, ד"ו צ"ה ע"א
(ד"ב עמ' 381): המוכר חפץ לחבירו על מנת ליתן לו מכאן ועד שנים עשר שנים
(בד"ב חדש) רשאי שיאמר לו תן לי מיד בפחות ואין חוששין משום ריבית. וכן
בתש"ג שערי צדק ש"ב מח"ד, סי' כ"א, מ' סע"א: מר רב יהודאי המוכר חפץ
לחבירו על מנת ליתן לו מכאן ועד שנים עשר חדש וכו'. והנה כלשון זו נמצא בתוספתא
שקל"ם פ"ב 176, ויתכן שכיוונו לה, אבל קשה להניח שהניחו את התוספתא במקומה
והביאו משקל"ם, אלא נראה שגרסו כן בתוספתא כאן. ועיין גירסת האגודה לה"ן.
והתוספתא הובאה כגירסתינו (בערך) בס' המקח והממכר הנ"ל, ברי"ף פ"ה
סי' ת"ט, או"ז ב"מ סי' קפ"ב, כ"ו ע"ב (בשם הרי"ף), סמ"ג לאווין קצ"ג, ס"ג ע"ד,
רמב"ן ס"ה א' ד"ה שכירות, סי' התרומות שער מ"ו ח"ד סי' י"ב, רשב"א ס"ה א'
ד"ה הא דאמרין (בשם הרי"ף), ריטב"א שם ד"ה מתניתין, מרדכי פ"ה סי' שי"ז,
רא"ש פ"ה סי' כ"א, אגודה ב"מ סי' פ"ו, י"ט רע"ב (ושם): תניא בתוספתא המוכר

שורו) לחבירו על מנת וכו', ועיין לעיל גי' הבה"ג, שו"ת הריב"ש סוף סי' י"ט (בשם הרי"ף), תשובת ר' אברהם אבוהב בסוף שו"ת ר"י בן הרא"ש, נ"ג ע"א. 19/20 איגראנאמין היה בירושלם ולא היו ממונים על השערים וכו'. עיין ירוש'

ב"ב ספ"ה, ט"ו רע"ב, בבלי שם פ"ט א'.

24 כל ימי הגריר אחד וכל ימי הרביעה אחד. בתשה"ג אסף (ירושלים תרפ"ט) עמ' 254: כל ימי גריר אחד זו תקופת תשרי שהשדות בה יבישות: רביעה וכו'. והמור"ל שם ציין: תוספתא ב"מ פ"ו. אבל באמת זו היא משנה ערוכה כאן בספ"ה. ועל הכתיב גריר עיין בתשה"ג מן הגניזה בסה"י לבי"מ הרבנים בבודפשט עמ' פ"ו ועמ' פ"ו ותוס' מור"ק ו' ב' ד"ה אין.

25/26 והיה יפה סלע ביום אסור הימנו מדינר ליום... מותר. גירסתינו היא אמיתית וכ"ה הגירסה בב"ב פ"ו ב'—פ"ו א' בכ"י וראשונים, ועיין רמ"ה שם שפירש, הימנו מדינר ליום וכו' היינו שמתחיל הימנו מיום זה, מעכשיו, ולפיכך מותר. 27 חייב להעמיד לו כשער בינוני וכו'. רמב"ן פ"ו סע"א, ריטב"א גיטין ס"ו א' ד"ה מתקין, מ"מ פ"ט מה' שכירות ה"ב, ח"י הר"ן פ"ו א' ד"ה משמנין, נ"י רפ"ו, תשב"ץ ח"ב סי' רע"ב ד"ה והדרך הא', נ"ד ע"א.

עמ' 385

1 בוא וראה כמה סמויות עיניהם וכו'. כל הברייתות, עד סוף הפרק בלוקט המכירי תהלים ספ"ט, ח"א מ"ג ע"א.

3/4 שאין לו חלק במי שפיקד על הריבית. במכירי הנ"ל: שאין לו חלק לעוה"ב כמי שפוקד על המצות.

12 מיטוט זה איני יודע וכו'. בד: מיטוט זה וכו' וכן במכירי הנ"ל: מטוט זה וכו' וכן בירושלמי ספ"ה: המיטוט הזה וכו', ועיין הערתי בספרן של ראשונים הוצ' אסף עמ' 207. ובספר נורא תהלות לר"י י' שועיב כ"ו ע"א: ובמדרש א"ר שמואל המיוט הזה איני יודע מהו עד שבא שלמה ופיי ומסים להרג אל תחשוך. וכן בתוספתא. ויש להפלא ממאמרו שיראה שלא בא בתורה פ"י זאת המלה והנה כתוב ומטה ידו עמך וכו', עיי"ש שהאריך בבאור הדברים.

פ"ז

31/32 השוכר את הפועל להביא שליחות ממקום למקום וכו'. רי"ף פ"ו סי' תס"ח, השגות הראב"ד פ"ט מה' שכירות ה"ח (ועיין מ"ע ומ"מ שם), או"ז ב"מ סי' רמ"ה, ד"ה רע"ג, סמ"ג עשין פ"ט קע"ג ע"ה. רא"ש פ"ו סי' ו', תשב"ץ ח"ג סי' קפ"ו, ועיי"ש סוף סי' פ'.

32 ניתן לו שכרו משלם. ברי"ף הנ"ל ד' קושטא מעתיק מכאן (בכל מקום): שכרו מושלם, וכן מעתיק שם מן הברייתא שבבבלי. ועיין מ"ש ידידי ח. ילון בתרביץ ש"א ס"א עמ' 153 ואילך, ועיין הוס' העורך שם הערה א', ונעלם ממנו גירסת הרי"ף, וידידי ד"ר ב. מ. לזין העירני על דברי התשב"ץ ח"ג סי' ש"א, סי' ע"ד:

(1) קרוב בעיני שצ"ל: שרה, ונתקצרה הד' ל' וה' נתפרדה לירו'.

"למגבי מנהון הכל משלם, כך כותבין, והוא טעות נפל בפי הסופרים, ובספרי הקדמונים מצינו נותן לו שכרו מושלם בוא"ו אחר המ"ם, אבל כיון שנפל הטעות אין כח בשום אדם לסלקו דשבשתא כיון דעאל עאל".

עמ' 386

5/6 גמר חריש בחצות יום לא יאמר לו בוא ונכש וכו'. צ"ל: בוא וחרוש, כמו שהוא בד. וכן ברמב"ן ע"ו ב': ותניא בתוס' שכרו לחרוש וגמר את חרישו בחצי היום לא יאמר לו בא וחרוש בשדה אחרת וכו'. ובחידושי הר"ן שם ד"ה נותן: וה"נ תניא בתוספתא השוכר את הפועל. וגמר חרישו בחצי יום והראה לו בשל חבירו (כלומר, בעה"ב הציע לו לחרוש בשדה אחרת, בשדה חבירו) יכול לומר לו או תן לי מלאכה בשלך או פרע לי וכו'. וכלשון זו בגי' פ"ו סי' תס"ו. 6/7 תן לי שכרי במה שעשיתי. כלומר, רק מה שעשיתי ולא בעד כל היום, וזהו מפני שבעה"ב מראה לו לעבוד בשדה אחר, ומכאן מוכיחים הראשונים הנ"ל שאם הפועל יכול להשכיר עצמו אינו משלם לו בעד כל היום אלא כמה שעשה. ולתוספתא זו כיוון בסי' הזכות להרמב"ן גיטין רפ"ז (ד' ליוורנו מ"ח סע"ב): ואי מוצאין להשכיר עצמן אינו נותן להם אלא כמה שעשו וכן מפורש בתוספתא. 11/12 רשאי בעל הבית לשנותו למלאכה קלה וכו'. כל הברייתא ברמב"ן ע"ז

א' ד"ה והא דאמר רבא.

13/14 אומר לו על כורחו בוא ונכש שתי גפנים. מפני ששכרו ליום, ולפיכך יכול לכופו להשלים את היום במלאכה יותר קלה, אבל ברישא (בשו" 5) שגמר את כל המלאכה שקיבל ע"ז אינו יכול לכופו אפילו למלאכה קלה. ועיין מ"ש. 22/23 אפילו נמלתו אנגריא חייב להעמיד לו חמור. אולי צ"ל: ואינו חייב להעמיד לו חמור. עיין בבב"ז ע"ט א' וירושלמי פ"ו ה"ג, י"א ע"א, ובנתי שם. 23 השוכר את הפועל וניזדמן לו אנגריא לא יאמר לו וכו'. רי"ף פ"ו סי' תע"ו (ועיין ג"י שם), הרמ"ך בשטמ"ק ע"ח א' ד"ה השוכר, שם ע"ט רע"א, סמ"ג עשין פ"ט קע"ג ע"ג, רא"ש פ"ו סי' י', מ"מ פ"ה מה' שכירות ה"א, פ"ט שם ה"ה, שו"ת וקן אהרן סי' ס"ז, ג' סע"ד.

23/24 לא יאמר לו הרי זה לפניך וכו'. בראשונים הנ"ל: הריני לפניך וכו'. אבל במ"מ פ"ה מה' שכירות הנ"ל מעתיק מן הרי"ף: הרי שלך לפניך עיי"ש. 24/25 המשכיר בהמה לחבירו לא ישנה לו וכו'. או"ז ב"מ סי' ר"ס, ל"ז ע"ב. 26/27 והביא שש עשרה שעורים פטור. וכ"ה היתה גירסת הרי"ח גם בבב"ז פ' רע"ב, עיין רמב"ן פ' א' ד"ה השוכר ובסוף דבריו הסתייע מן התוספתא שלנו. 34 שיירא שהיתה מהלכת במדבר ונפל עליה וכו'. באו"ז ב"מ סי' רס"ד ל"ז ע"ד: תוספתא שיירא שחנתה במדבר ונפל עליה גייס לטורפה מחשבין לפי ממון וכו' מדלא קתני בירושלמי (עיין לעיל שם) לטורפה כדתני בתוספתא משמע דבטרפה הגייס עסקי (כלומר שטרפה כבר) אע"פ שיש לפרש שעמד עליה הגייס לטורפה ונתפשרו עמו כמו התוספתא. וכן במדכ"י ב"ק פ"י סי' קע"ה והגהות מיימוניות פ"ב מה' גזילה ואבידה ה"א אות ט' בשם האו"ז. ועיין מ"ש להלן 389³² בשם מהר"ח או"ז.

עמ' 387

1 תייר לפניהם וכו'. וכן באו' הנ"ל. אבל בכ"ו: טייר לפניהם, וכו' בבבלי
ב"ק קט"ז ב' בכ"י, עיין דק"ס שם עמ' 293 הערה ש', וכן בס' המליצה, בכר עמ' 39.
וכ"ה בתרגום איוב כתי, עיין לוי מלון לתרגומים ערך תייר.

פ"ח

21 לשמור לו את הפרה לשמור לו את התינוק וכו'. מתוספתא זו מוכיחים
ברמב"ן, רשב"א וחי'דושי הר"ן ג"ח א' ד"ה השוכר שהברייתא בבבלי שם אינה בהקדש
אלא בחולין, שהרי כאן אנו עוסקים בענייני שומרים ולא בענייני הקדשות, וכמו שפירש
ר"ח בבבלי שם. ועיין מ"ש לעיל 138¹³ בשם שטמ"ק נדרים.

25 אין הפועל רשאי לעשות מלאכתו כלילה וכו'. ברי"ף פ"ו סי' תצ"ח ואילך:
תניא אין הפועל רשאי לעשות בלילה וכו' כל הברייתות עד שו' 34. וכבר העיר
ע"ל מקורו ברבינו יהונתן שם (מובא בשטמ"ק פ"ט ב'): בהלכות והיא תוספתא תניא
אין הפועל וכו'. וכן נעתקה התוספתא עד שו' 34 גם באו' סי' רפ"ב, מ' ע"ג.
וכן הובאה התוספתא בשו"ת מהר"ם ב"ב סי' תרס"ז, סמ"ג עשין צ"א, קע"ד ע"ג,
שו"ת הרשב"א ח"ז סי' נ"ז עיי"ש, רא"ש פ"ז סי' ג', רבינו ירוחם במישרים נתיב
כ"ט ח"ב, מ"מ סוף ה' שכירות.

ובס' הדינים כת"י במברגר את וואהרמן סי' קמ"ד: תניא בתוספתא לא יחרוש
אדם בפרתו בלילה וישכירנה ביום לא יעשה אדם בשלו בלילה וישכיר עצמו ביום
ולא יעריב (!) את עצמו ולא יסגף עצמו מפני שממעט מלאכתו של בעל הבית
ר' יוחנן אזל לחד אתר וכו', והעתיק לשון הירושלמי דמאי פ"ו ה"ד, כ"ו ע"ב.

26 ולא יהא מרעיב ומסניף את עצמו וכו'. ערוך ערך חסך, ועיין בהערות
קהוט שם, והערוך הובא במגן אבות להרשב"ך, אבות פ"ב מ"ח, ד"ר כ"ה ע"א,
ד' ליפסא כ"ח ע"א, וכתב לעיל שם: כמו שהפועל בודאי אסור לסגף עצמו בתענית
מפני שממעט מלאכתו של בעל הבית כמו שנראה בפרק הפועלים ובתוספתא דמציעא
פרק שביעי (וקרא את מניין הפרק ע"פ המשנה, כרגיל אצל הראשונים, עיין מבוא) וכו'.
27/28 רשאיין פועלין לאכול פיתין... ורשאי בעל הבית להשקותן יין וכו'.
ברי"ף הג"ל הסדר מהופך: רשאי בעל הבית להשקות פועלים יין... ורשאיין פועלין
לסבול וכו'.

32 היה משמר ארבעה וחמשה מקשאות. באו' הנ"ל: מקשאות ומדלעות
אבל ברי"ף ורא"ש הנ"ל כלפנינו, וכ"ה בבבלי צ"ג א'.

עמ' 388

10 וקישות אפילו בדינר וכו'. ר"ח מ"ו א' (והובא גם בשטמ"ק שם ד"ה איתיביה).
ערוך ערך טריסית.

12 העושה בכל גופו אוכל בכל שעה שירצה וכו'. כל הברייתא ברמב"ן פ"ו
סע"ב עיי"ש הפירוש. ותחילת הברייתא גם בריטב"א (בשטמ"ק) פ"ח ב' ד"ה אתיא.

14 המרכים בתבואה וכו'. עיין רמב"ן פ"ט סע"א.

- 17 כיצד עושה מביא קפופות וכו'. עיין לעיל 391.
 20 אלא הנוהג והמנהיג בלבד. עיין מ"ש לעיל 80.
 22 נתנו בשירה בתיבה ובמגדל וכו'. שו"ת מהר"ם ב"ב סי' קע"א וסי' תשכ"ה, הוצ' רבינוביץ סי' תק"ב, ועיין להלן.
 25 נתנו במקום שנתן את שלו וכו'. בתשה"ג הרכבי סי' רי"ג, עמ' 100:
 דהא תניא בהדיא נתנו במקום שנתן את שלו אם ראוי לשמירה פטור ואם לאו חייב.
 והכוונה לתוספתא שלנו ולא לירושלמי שציין הרכבי. אבל ראיתי בפ"י ריקנטי
 סי' שס"ד: והגאונים פסקו שבמקו' שאדם שומר את שלו שומר את של חבירו וראייה
 מן הירושלמי דאמר נותנו במקו' שהוא שומר את שלו אם היה ראוי לשמירה
 פטור. והתוספתא הובאה גם בשו"ת מהר"ם ב"ב ד' קרימונא סי' קנ"ד וסי' ש"א
 ובד' למברג סי' ר"ו, ונצלם שם מהר"ן רבינוביץ מקום התוספתא (ועיין לעיל הציונים
 לשאר התשובות של מהר"ם), סמ"ג עשין פ"ח, ק"ע רע"ד.
 32 גנב אחר אינו אונס וכו'. עיטור ח"א סוף פקדון, הוצ' רמ"א ע"ה ע"ב.

עמ' 389

- 4 מתנה שומר חנם וכו'. כל הברייתא במרדכי פ"ו ריש סי' ש"ע.
 5/6 השואל את הפרה ובא והעמידה על אבוס בעליה וכו'. תוס' חיצוניות
 וריטב"א בשטמ"ק כאן ל"א א' ד"ה הכל. ובסמ"ק סי' רנ"א: וכן ד' שומרין שהחזירו
 כדמוכח בתוספתא וכו', וכנראה שבסמ"ג עשין ע"ד. קנ"ב ע"ד נשמט כל זה בטעות, עיי"ש.
 31 שיירא שהיתה באה במדבר וכו'. כל הברייתא באו"ז ב"ק סי' תנ"ט ותשובת
 ר' שמחה שם סי' ת"ס. ודברי האו"ז בשו"ת מהר"ח או"ז סי' ר"ו ודברי ר' שמחה
 שם סי' רכ"ו עיי"ש.
 32 ונפל עליה גיים ועמד אחר מהם וכו'. בשו"ת מהר"ח או"ז סי' רכ"ז:
 ובתוספת' דב"מ קתני לה ולא קתני בה וטרפה הלכך אין חילוק בין טרפה ובין בקש
 לטרפה וזה שהציל הציל לאמצע וכו'. ועיין מ"ש לעיל 386: בשם האו"ז.
 שם: מה שהציל הציל לאמצע וכו'. עיין מ"ש ע"ז בשו"ת מהר"ח או"ז סי' ר"ו.
 32/33 ואם היתנה עמהם בבית דין וכו'. מכאן מוכיח ר' שמחה (באו"ז ב"ק
 סי' ת"ס הנ"ל) שצריך להתנות דוקא בב"ד. וכן מפורש בשו"ת מהר"ח או"ז סי' רכ"ז
 הנ"ל: השיב ר' שמחה וצ"ל דלא מהני בלא ב"ד מדקתני בתוספתא עלה אם התנה
 עליה בב"ד. אבל באו"ז שם סי' תנ"ט כתב שמסוגיית הבבלי ב"ק שם משמע אפילו
 שלא בב"ד, וכן הסתייע ממה שכתוב להלן 390: אם נתנו לו רשות, משמע שנתנו לו
 רשות אפילו שלא בב"ד, וכתב שם, כי שמא עוסקים בתוספתא במקום שגם הם
 יכולים להציל שלא ע"י הדחק ולפיכך צריך ב"ד, אבל במקום שלא יכלו להציל
 כי אם ע"י הדחק אינו צריך ב"ד. ועיין מהר"ח או"ז סי' ר"ו הנ"ל.
 33 חמ"רין שהיו מהלכין וכו'. באו"ז הנ"ל ל"ז רע"ג בט"ס: דיירין שהיו מהלכין וכו'.

עמ' 390

- 1 אם נתנו לו רשות וכו'. עיין מ"ש בשם האו"ז לעיל.
 2 שותפין שמחלו להם מוכסים מה שמחלו וכו'. ברי"ף ב"ק פ"י סי' ר"כ:
 תוספת' שמחלו עניהן מוכסין מחלו לאמצע וכו'. ונראה שזו היא הגי' הנכונה ברי"ף

שלא הזכיר כלל למי מחלו וסמך על המשך הסוגיא שם. ולפיכך אנו מוצאים בדברי הראשונים שהעתיקו מן הרי"ף גירסאות שונות בתחילת התוספתא. מפני שכל אחד השלים מדעתו ע"פ העניין. וכן מעתיק ברבינו יהונתן (לפי שטמ"ק ב"ק קט"ז ב' ד"ה תוספתא): תוספתא שייירה שמחלו להן מוכסין וכו'. וכ"ה גם במ"מ פ"ב מה' גזילה ואבידה ה"י בשם הרי"ף. ובנ"י שם במקומו: תוספתא בני חבורה שמחלו עליהם מוכסין וכו'. אבל ברא"ש (שבוודאי לקח מן הרי"ף) שם פ"י ט"י כ"ה: תוספתא שותפין שמחלו להן וכו', וכ"ה בשם הרי"ף בשו"ת הרשב"ש סי' מ"ז וסי' תקכ"ט סד"ה דע.

והתוספתא נעתקה גם באו"ז ב"ק סי' תנ"ט הנ"ל ובתשובת ר' שמחה שם סי' ת"ס (= שו"ת מהר"ם ב"ב סי' תתקל"א וסי' תתקל"ב, ועיין גם שו"ת ר"ח או"ז הנ"ל). שו"ת מהר"ם ב"ב סי' קל"ד, סי' תתק"א וסי' תתקמ"ד ובהוצ' רבינוביץ סי' שנה, סמ"ג עשין ע"ד, קנ"ג רע"ב, סמ"ק סי' רנ"א, ד' קרימונא קכ"ד רע"א, מרדכי ב"ק פ"י סי' קע"ו וסי' ק"פ, הגה"מ רפ"ה מה' שותפין בד"ק (= תשובות מיימוניות לס' קנין ריש סי' א'), שו"ת הרא"ש כלל ע"ג סי' ח' וסי' י"ג, פסקי ריקנטי סי' תפ"ז, אגודה ב"ק סי' קמ"ד, י"א סע"א.

2/3 ואם אמרו בשביל פלוני מחלנו וכו'. וכ"ה בד. וכן היה לפני רבינו שמחה, ופירש שאם אחד מן השותפין השתדל בפני המוכסין ומחלו מן המכס מחלו לאמצע, אבל אם אמרו בשביל פלוני מחלנו, שמעצמם אמרו בלא פיוס שלא ביקש אחד מהן למחול מה שמחלו מחלו לו. ופירוש זה נתקבל ע"י רוב הראשונים הנ"ל.

אבל ברי"ף הנ"ל גורס: ואם אמרו משום פלוני מחלנו וכו'. ולפי גירסא זו כתב רבינו יהונתן הנ"ל (בשטמ"ק ב"ק קט"ז ב'): וצ"ע אמאי לא קתני ואם אמרו לפלוני מחלנו, דמשום פלוני מחלנו משמע לכבוד פלוני אנו מוחלין לכלם, וי"ל כיון דלא תנא משום פלוני מחלנו לכלם ש"מ לו לבדו מוחלין כדי להרויחו ולא לכבוד בעלמא. ובמאירי שם (בשטמ"ק שם): ואם אמרו משום פלוני מחלנו מה שמחלו מחלו לו ופי' הדברים משום פלוני מחלנו מה שמחלנו ולא לאחרים, הא אם אמרו לכבוד פלוני מחלנו הודאת הדברים שלכבודו מחלו לכלם, ומחלו לאמצע.

ולעצם הדין כתב רבינו שמחה (בשו"ת מהר"ם ב"ב סי' תתקל"א ומהר"ח או"ז סי' רכ"ז הנ"ל) שדווקא במוכסין שיש להם רשות למחול אם מחלו בשביל פלוני מחלו לו, אבל בליסטים שלא זכו בממון זה מעולם אפילו אם יאמרו חלק פלוני אנו מניחים, מה שנשאר נשאר לאמצע, ודייק כן מלשון התוספתא. "מדשבק ליסטין דמיירי ביה לעיל ונקט מוכסין, ש"מ מוכסין דווקא".

11 גח. כל שעת הגת וכו'. ראב"ד בשטמ"ק ק"א ב' ד"ה ולעניין, ונראה קצת שהיה לפניו כאן סדר אחר בברייתות.

11/12 ויצירה אין פחות משנים עשר וכו'. בראב"ד הנ"ל: ובית היוצר אין פחות מ"ב חדש וכו'. ועיין להלן 441¹⁰, ומש"ש.

13/14 השואל פונדק מהבירו ללינה אין פחות מיום אחד וכו'. בס' המתיבות הוצ' ד"ר לוי עמ' 75: גיר' ירוש' תני ללינה אין פחות מיום אחד לשביתה אין פחות משני ימים. לנישואין אין פחות מל' יום. וברי"ף פ"ח סוף סי' תקכ"ח: ירושלמי תני ללינה אין פחות מיום אחד לשביתה אין פחות משני ימים לנישואין אין פחות משלשים יום. ואם השכירו לזמן ידוע והגיע זמנו אפילו בימות הגשמים מוציאו מיד.

ועיין רא"ש פ"ח סי' כ"ד וסי' כ"ה. וכבר כתב באו"ז ב"מ סי' שכ"ו, מ"ה ע"ב: ועיין[ת] בירושלמי שלפניי ולא מצאתי אך בתוספ' בפ' השוכר את הפועל לשמור תניא השואל פונדק מחבירו ללונה אין פחות מיום אחד. לשביתה אין פחות משני ימים לנישואין אין פחות מל' יום עכ"ל התוספתא. ולא מצינא למיקם עלה דמילתא שכתב היכא שהשכירו בזמן ידוע שאין צריך להודיעו וכו' מה שכתב שאם השכירו בזמן ידוע והגיע זמנו אפי' בימות הגשמים שיוצא אפי' בשבת אם זה לשון הירושלמי (התוספתא) אז נראה בעיני וכו'.

הרי לך שרבינו האו"ז כתב כמפקפק אם זה לשון הירושלמי (התוספתא) או לשון הרי"ף בעצמו. אבל בשו"ת הרא"ש כלל א' סי' ו': קתני בתוספתא ורי"ף ז"ל הביאו בהלכותיו ואם השכירו לזמן ידוע והגיע זמן אפילו בימות הגשמים הגיעו. ופירש שהסיום הוא מלשון התוספתא ולא מלשון הרי"ף. ועיין בה"ג ד"ב עמ' 394, בתשה"ג הרכבי סי' תס"ד עמ' 327. ועיין הגה"מ פ"ו מה' שכירות ה"ז אות ג' ומ"ש שם לפני זה. והתוספתא שלנו הובאה גם בסמ"ג עשין צ"ב, קע"ד ע"ה, מ"מ ספ"א מה' שא"ה ופקדון, ועיי"ש בה"ה. ובטור חו"מ ריש סי' שמ"א סתם: תניא השואל פונדק מחבירו ללונה וכו'. ועיין מ"ש בתשלום תוספתא עמ' 18.

15 השואל חלוק מחבירו לילך בו לבית האבל וכו'. בראב"ד (בשטמ"ק ק"א ב' ד"ה ולענין): תוספתא השואל חלוק מחבירו לילך לבית האבל או לבית המשתה כל אותו היום. לבית האבל ולבית המשתה שלו (כג"ד) אין פחות מו' ימים רשב"א אומר אין פחות משני שבתות מפני שבית חמיו באין אצלו לשבת שנייה. ובתוה"א להרמב"ן שער הקריעה, ד"ו כ"א ע"ב הביא ברייתא: המשאיל חלוק לחבירו ללכת לבית האבל אינו רשאי לילכו עד שיצאו ימי האבל וברגל עד שיצאו ימי הרגל ובמשתה עד שיצאו ימי המשתה. וכן הביאה ברא"ש מכות פ"א סי' ד' ובמאירי שם עמ' י"ד בשם אבל רבתי. ועיין מס' שמחות הוצ' היגר עמ' 240.

18 רבן שמעון בן גמליאל אומ' וכו'. עיין תוה"א הנ"ל, מס' שמחות הנ"ל ובבלי מו"ק כ"ו ב'.

25 השוכר בית מחבירו מעמיד בו רחים של חמור וכו'. ערוך ערך רתף בשם התוספתא.

26 לא ירתף על גבו יין מפני שטוען את הכתלים. וכו' בערוך הנ"ל וג"י נכונה היא, ובד משובש.

29 עד אדר נתעברה השנה וכו'. או"ז ב"מ סי' ש"ל מ"ו ע"א, כג"ד ד בערך.

32 המשכיר בית לחבירו ונפל וכו'. כל הברייתא עד סוף הפרק באו"ז ב"מ ספ"ה, סי' של"ד, מ"ו ע"ג.

עמ' 391

1 היה מקרה בארזים לא יקרנו בשקמים וכו'. מכאן עד סוף הפרק בהגהות אשרי ספ"ח מהאו"ז הנ"ל.

פ"ט

6/7 הניחה ויצא והיה בה תבואה וכו'. רמב"ן ק"ט רע"א, מ"מ (בשמו) פ"ח

מה' שכירות ה"י, עיי"ש הפירוש.

9 השוכר שדה בית השלחין מחכירו אין פחות וכו'. עיין בח"ד שתמה ע"ז שתוספתא זו אינה מובאת בשום פוסק. אולם בקטע מן הגניזה (לר"י הברצלוני?) שפרסם לזין בגנזי קדם ס"ה עמ' 99: בתוספתא השוכר בית השלחין וכו' כל הברייתא עד שו' 13.

10/11 שדה בית השלחין... יבש המעיין וכו'. גנזי קדם הנ"ל, רמב"ן ק"ד רע"א, רא"ש פ"ט ס"י ב', טור חו"מ סוף ס"י שכ"א, מ"מ פ"ח מה' שכירות ה"ד, חידושי הר"ן ק"ד א' ד"ה רבינא, נ"י פ"ט ס"י תקמ"ג, עיי"ש היטב בראשונים הנ"ל.

16 עשת בירך אחד וכו'. בד: בדרך אחר, וצ"ל: בירך אחר, ובכ"ו: ברך, והיינו ברך, בירך, בירכה, והפירוש הוא שאם עשתה עוד ברך עד שלא כל"ה הקיץ. ולעיל שביעית 67a בד: באילן שעושה שתי בריכות בשנה אבל אילן שאינו עושה אלא ברך אחת וכו'.

19/20 נר שנה וזרעה שנה. בס' השרשים לר"ן ג'נח שרש נור הוצ' בכר עמ' 294: ואמרם עוד נר שנה וזרעה שנה. ובמחברת לר"ש פרחון שרש נור, ל"ט סע"ג: ותנן נרה שנה וזרעה שנה. ובר"ח שבת פ"א סע"ב: ותניא נדשנה (?) קרע (?) שנתים. ועיין מנחות פ"ה א' במשנה ובגמרא, ועיין להלן שו' 21 בגי' ד ויתכן שכיוונו לשם. 30 שמין אותה כמה היא ראויה ליעשות וכו'. בגנזי קדם הנ"ל: בתוספתא שמין אותה כמה היא ראויה לעשות ואין שמין אותה כנגד שדות שבצדה שמא זו נירה וזו אינה נירה זו מזובלת וזו אינה מזובלת זו מטויבת וזו אינה מטויבת וכו' כל הברייתא. וכן באו"ז סוף ס"י של"ח, מ"ז ע"א: תוספתא המקביל שדה מחכירו ומשוכה בה הובירה שמין אותה כמה היא ראויה לעשות וכו' כגי' הנ"ל בערך.

34 אישלם במיטבה. בד ואו"ז הנ"ל: אשלם במיטבא. ובגנזי קדם הנ"ל: "אשלם במיטבה. (כלומר, במיטב שלה, של השדה) ואיכא דגריס אשלם במיטבא כלומ' משלם במיטב שדהו של מקביל דכמזיק ממון חברו הוא" וכו'. ועיין דק"ס בהגהות סוף עמ' 303. ויש לפנינו הבדל בין הכתיב הא"י (במיטבה) ובין הכתיב הבבלי (במיטבא).

עמ' 392

4/5 המקביל שדה מחכירו קוצר ומעמר וכו'. או"ז ריש ס"י של"ה, מ"ז ע"ג בשם התוספתא והירושלמי.

5 הביילין והחופורות הסנטר וכו'. בשכל טוב תולדות עמ' 118: ועוד תניא הביילין והחופרין והסנטר והאונקלמוס באין ונוטלין מן האמצע. אבל באו"ז הנ"ל לנכון: הכיילין וכו', ועיין בהערות בובר לשכל טוב שם.

7/8 המקביל שדה מחכירו ומת לא יאמר לבניו וכו'. ברמב"ן ק"ט א' ד"ה הא דאמר ר"י מביא תוספתא זאת, ומסיק: ומכאן ראייה למה שכתב הר"י משה הספרדי ז"ל אחד מן השותפין או מן המתעסקים שמת בט"ה השותפות או העסק אע"פ שהתנו לזמן קבוע. וכן בשו"ת הריטב"א (לפי ב"י בטור חו"מ ס"י קע"ו קרוב לסופו): מה שטענו כיון שמת שמעון ובטל העסק ובטלו התנאים טענתם טענה, וכן מפורש בתוספתא, וכן ראיתי למוריני הרב דן למעשה בכיוצא בזה משמו של הרמב"ן. וכן הובאה התוספתא ברא"ש פ"ט ס"י ל"ו, תלמידי הרשב"א (בב"י הנ"ל, ד"ח ז' ע"ב), חידושי הר"ן ק"ט א', נ"י פ"ט ס"י תקס"ט, שו"ת הרשב"ץ ח"ג ס"י רכ"ט, שו"ת הרשב"ש ס"י ר"ב, שו"ת הרדב"ז ח"א ס"י תקס"ד.

- 9/10 ורעה שנה ראשונה ולא צימיחה וכו'. עיין רמב"ן ק"ו ב' ד"ה הא דתניא, ועיין רשב"א בשטמ"ק שם.
- 17 המקבל שדה מחבירו ליטע וכו'. נ"י פ"ט סי' תקצ"ב כל הברייתות עד שו' 24.
- 20 קרצין, בד: קורצין, וכ"ה בני' הנ"ל בדפוס קושטא.
- 20/21 המקבל שדה תאינים וכו'. או"ז סי' רע"ט, ל"ז ע"ד, נ"י הנ"ל.
- 23 המקבל שדה ירק וכו'. באו"ז הנ"ל: ותו תניא המקבל שדה ירק מחבירו וכו', נ"י הנ"ל.
- 24 החובר שדה זיתים מחבירו אפילו וכו'. רשב"א בשטמ"ק ק"ט רע"א.
- 27 אימתי בזמן שא' לו וכו'. ברשב"א הנ"ל כג"ד וכי"ו.

עמ' 393

- 4 החובר שדה מחבירו נרה ולא ורעה וכו'. רמב"ן ק"ד ב' סדיה תיכחוש, רשב"א (בשטמ"ק) שם ד"ה ההוא, חידושי הר"ן שם ד"ה עבדא, עיי"ש.
- 9 קיבלה הימנו שבע שנים וכו'. באו"ז סי' רע"ט, ל"ט ע"ד כג"ד שלפנינו, ואין להגיה. ועיין מ"ש בתלמודה של קיסרין עמ' 16.
- 14/15 השוכר שדה מחבירו ועמד השוכר והשכירה לאחר וכו'. תוס' ערכין כ"א א' ד"ה ה"ק, וכל הברייתא עד סוף הפרק ברמב"ן סוף כתובות (השמטה מדף ג"ט א') ופירשה שם, ותחילתה גם ברמב"ן על ס' הצבא (בשו"ת תמים דעים ריש סי' רכ"ו), ועיין שו"ת המיוחסות סי' רמ"ב. ועיין הפיסקא ממאירי כת"י שאעתיק להלן בסמוך.
- 17/18 עמד בעל הבית ומכרה מחשבין עם בעל הבית בדרך שהערים השני ניהנה כך משלים לראשון, בד: בדרך שהערים וכו', וברור שזו היא ט"ס וצ"ל: הערים = הארים, וכן בשו"ת מהר"ם ב"ב הוצ' מק"נ עמ' 142: עוד הביא (הריצב"א) תוספתא דפ' המקבל השוכר שדה מחבירו כו' עד עמד בעה"ב ומכרה לאחר מחשבי' עם בעה"ב בדרך שהערים השני וקנה (צ"ל: נהנה) כך משלם לראשון עמד בעה"ב והקדישה וכו' והא דקאמר מחשבי' עם בעה"ב בדרך שהערים נהנה נראה משום דהשתא קיימי' על הלוקח, דקאמר ומכרה, קרי לשוכר ערים השני, כלומר המכר הוא מכר מיהו אינו יכול להוציא מתוכה את הערים דהיינו השוכר עד ומנו, וכמו שהוא נהנה כל כך משלמי' הבעלים לראשון דהיינו הלוקח דקיימי'.
- וברמב"ן סוף כתובות הנ"ל: והא דקתני בתוספת' במכירה בדרך שהארים שני נהנה כך משלם לראשון, דלמא מכורה היא מעכשיו לגמרי ולוקח מוריד בה ארים משום דכיון דמשלם ליה בעה"ב לארים מהו מפסיד. ולפ"ז הפירוש הוא שבעה"ב משלם לשוכר בדרך שהארים השני (היינו הבא מכוח הלוקח) נהנה.
- ובמאירי כת"י כתובות פרק ה': "ובתוספתא של מציעא פרק תשיעי אמרו השוכר שדה מחבירו ועמד השוכר והשכירה לאחר רשאי בעל הבית שיאמר לו אין לי חשבון עם כל אדם אלא עמך, עמד בעל הבית ומכרה מחשבין על בעל הבית, ובדרך שהארים השני נהנה כך משלם לראשון, עמד בעל הבית והקדישה אינה מוקדשת עד שתחזור לו, וכל מה שנהנה ממנה הרי הוא הקדש, עמד שוכר והקדישה מוקדשת עד שתצא מרשותו ומעלה שכן לבעלים ולהקדש, והרי זו נראית כחולקת עם אותה של ערכין (כ"א א') אלא שזו הסכימו חכמי הדורות שאע"פ שנאמרה בלשון שכירות אריסות הוא, ואמר שאם הקדישה בעל השדה קדוש אלא שאין ארים מפסיד אריסותו,

וחלקו של בעל הבית הקדש, ואם הקדישה שוכר חלקו מוקדש, ומעלה לבעלים חלקם ולהקדש חלק שלו, וכגון שכבר עלו העשבים שהוא דבר שבא לעולם וכל אחד זוכה בשלו, ופירוש הדברים אינה מוקדשת לגמרי להפסיד חלקו של אריס אלא שחלקו הקדש וכו'.

18 עמד בעל הבית והקדישה וכו'. תוס' ערכין, רמב"ן כתובות, מיוחסות ומאירי הנ"ל, או"ז סי' י"ט, ג' סע"ג. ועיין שו"ת הריב"ש סי' שניה.
19 וכל מה שניהנה הימנה הרי הוא הקדש. עיין סמ"ג לאווין רמ"ב, ע"ב ע"א. שם: עמד השוכר והקדישה וכו'. הראשונים הנ"ל, ר"ן כתובות פ"ה סי' ר"ע, שו"ת הר"ן סי' ל"ה.

פ"י

21 המלוה את חבירו סתם וכו'. כל הברייתא באו"ז סי' רע"ט, ל"ט ע"ד, רשב"א ב"ב (בשטמ"ק) ה' א' ד"ה גמרא, מ"מ פ"ג מה' מלוה ולוה ה"ה.
23 שכיר שעות גובה כל הלילה וכל היום. צ"ע: שכיר שעות [ביום ובלילה] גובה וכו', כמו שהוא בירושלמי פ"ט, י"ב סע"א, ועיין במשנה.
25 אינו עובר אלא לילה הראשון בלבד. ראב"ד תוי"כ קדושים פרשה ב', פ"ח ע"ד, המיוחס להר"ש שם ע"ז ע"ד.
25/26 הכובש שכר שכיר עובר משום חמשה לאווין וכו'. רשב"א בשטמ"ק ק"א א' ד"ה מכאן.

30 גר ותושב. בד: גר תושב. אבל אין להגיה לפנינו, שכן גם במכילתא בא, הוצ' הורוביץ עמ' 54 שו" 5 בכי"מ: גר ותושב. וכ"ה שם משפטים פ"כ עמ' 331 שו" 8 בכי"א. וכן באבות דר"ן פל"ה. ובחנם מחקו שכתר בהוצאתו עמ' 104 הערה ט'. וכן גם בירושלמי יבמות פ"ח ה"א, ח' ע"ד: גר ותושב מגלגלין עמהן. וכן להלן שם: גר תושב אין מקבלין אותו עד שיקבל וכו', אבל בכי"ל שם: גר ותושב, ונגררה ה"ו. ולפ"ז גופלים כל דברי הירידב"ז שם ד"ה עבד, ועיין בראשית כ"ג, ויקרא כ"ה-ל"ה ומ"ז.
31 הן עוברין עליו והוא אינו עובר וכו'. ראב"ד ומיוחס להר"ש תוי"כ הנ"ל.
32 ואם היתנה עימו מתחילה וכו'. ראב"ד הנ"ל.

עמ' 394

9 מישבנו בשני כלים אחד שצריך לו וכו'. רשב"א בשטמ"ק ק"ג א' ד"ה מתני'.
19 היו לו חמש רחילות וכו'. בד: חמש ריחיות, וכצ"ל גם לפנינו: רחיות, וכ"ה ברשב"א הנ"ל, ברא"ש פ"ט סי' מ"ח (ושם ריחים), מ"מ פ"ג מה' מלוה ולוה ה"ב, נ"י פ"ט סי' תקפ"ד.

פ"א

21 הבית והעלייה של שנים שנפלו, קטע של פיסקא מן המשנה. אבל בד וכי"ו מוסיף: שניהם חולקים בעצי' ובאבנים ובעפר, כלומר כל הפיסקא של המשנה. וכ"ה ברמב"ן וחיידושי הר"ן קט"ז ע"ב.

21/22 במה דברים אמורים בזמן שהיו שניהם שוין וכו'. עיין ראשונים הנ"ל, מ"מ פ"ד מה' שכנים ה"ב, נ"י רפ"י מה' שהשיגו מכאן על רש"י, ועיין בחידושי הר"ן הנ"ל.

24/26 הבית והעלייה של שנים... ואין בעל הבית מניחו מקום שנהגו לעשות וכו'. עיטור ח"א אות מ' מודעא, הוצ' רמ"י נ"ב סע"ב, השלמה סוף ב"מ, או"ז סי' רע"ט, ל"ט ע"ד, שו"ת מהר"ם ב"ב הוצ' מק"נ עמ' 224, עליות דרבינו יונה (בשו"ת מבי"ט ח"ג סי' ל"ח קי"ו ע"ד, שטמ"ק ב"ב ז' ב' ד"ה עלה בדינו) ב"ב ז' ב', שו"ת הרשב"א ח"א סי' תתקל"א, ח"ב סי' רס"ח וסי' ש"א, רא"ש פ"י סי' ג', טור חו"מ סוף סי' קס"ד, נ"י פ"י סי' תקצ"ב וב"ב פ"א סי' תר"ו.

27/28 ר' יוסי אומ' מנחם בני אומ'. ביוחסין השלם ל"ז: 72: וכן בתוספתא אמר ר' יוסי מנחם בני אומר. וכיוון ל"כאן.
31 והיתה סמוכה לחצירו של חבירו וכו'. רמב"ן ב"ב ז' א' ד"ה הא דתנן, רשב"א (במלא"ש שם פ"א מ"ד), נ"י שם פ"א סי' תר"ה, שו"ת הריב"ש סי' רנ"ח, עיי"ש היטב.

עמ' 395

11 נפל הכותל מחמת הוועות וכו'. רשב"א במ"מ פ"ג מה' נזקי ממון הי"ט, רבינו ירוחם במישרים נתיב ל"א ח"א (דפוס קפוסט ע' ע"ד), חידושי הר"ן קי"ז ב' ד"ה מתניתן, נ"י פ"י סי' תקצ"ד.

23 אין חולקין את איבולים וכו'. באגור לר"ש ג'מע עמ' 17: אבולס אד"ו בתוס' ב"מ פ"י אין חולקין את האבולס עד שיהא בה כדי שיעור לזה וכדי שיעור לזה, ועיין הערה ח' שם.

31 ונותנין לו מכנים ומוציא ארבע אמות בחצר. ברמב"ן ב"ב י"א א' ד"ה הא דאמרי: וכן מצאתי בתוספתא ששנו בכל מקום נותנין לו מכנים ומוציא ארבע אמו' בחצר. וכן בשו"ת הרשב"א ח"א סי' תתק"י: ושנו בתוספתא בכל מקום נותן לו מכנים ומוציא ד' אמות בחצר. וברא"ש ב"ב פ"א סי' ל"ח: ובתוס' נותנין לו מכנים וכו'.

32 ואכסדרא לכל אדם. בכי"ו: ואכסניא ובד: ואכסנים וצ"ל: ואכסניה. ועיין ב"ב י"א ב' ובפירש"י שם, ומכאן מוכח כפיר"ח שם, וכן ברמב"ן שם ד"ה הא דבעא: ור"ח ז"ל כת' לכל בני אדם ופירש שכל הקודם בהם זכה ובתוספת' נמי כך מצינו לכל בני אדם וכו'.

34 מי שיש לו אכסדרא לפניו מביתו וכו'. בכי"ו בט"ס: לפניו מחצירו. ובאשכול ה' מוזה הוצ' אלבק עמ' 195: ופורש בתוספתא מי שיש לו אכסדרא לפניו מביתו בזמן שמגופפת נותנין לה ארבע אמות בחצר ומכנים ומוציא.

עמ' 396

2 סולם הצורי וכו'. נ"י ב"ב פ"ג סי' תשנ"ד.

2/3 ואם היה קבוע במסמר וכו'. עיין נ"י הנ"ל חובים פ"ג מ"ג.

3 היציע והדות והעלייה וכו'. רמב"ן ב"ב נ"ט ב', על הצבא בתמים דעים סי' רכ"ו, מ"ו ע"ד, רשב"א במלא"ש ב"ב פ"ג מ"ו.

3/4 חוליות הבאר וכו'. ירושלמי ב"ב פ"א י"ג רע"א.

5 קנה בית לפנים מביתו וכו'. בד: בנה בית לפנים מגנתו וכו', וצריך להשלים את החסרון ע"פ כ"ע וראשונים. וברמב"ן הנ"ל (= על הצבא הנ"ל): ועוד תניא בתוספתא בנה בית לפנים מביתו וקנה גינה לפנים מגנתו וכו' פירוש קנה בית בחצר אחרת או גנה אחרת לפנים משלו וכו', וכ"ה ברשב"א שם. וכן בני"ב פ"ג סי' תשנ"ז ד"ה שמרבה: דאמרין התם (בתוספתא) קנה בית דירה לפנים מביתו וקנה גנה לפנים מביתו וכו'.

6 הלוקח ביתו לפנים מביתו וכו'. בד וכ"ז: ח"ל בית לפנים מביתו וכו', וכן ברמב"ן הנ"ל: ח"ל בית לפנים מביתו וגנה לפנים מגנתו וכו'. וגם לפניו חסר: וגינה לפנים מביתו, כמו שחסר בכ"ע, וכ"ה ברשב"א שם.

7/8 מי שיש לו פתח במבוי אין בני מבוי כופין וכו'. רי"ף ב"ב פ"א סי' תרי"ט ואילך כל הברייתות עד שו' 15, ר"י מיגש (במ"מ פ"ה מה' שכינים הי"ג), עיסור ח"א חלוקת קרקעות, הוצ' רמא"י כ"ד ע"ד. או"ז ב"ב סי' י"ד, ב' ע"ד כל הברייתות עד שו' 15, שו"ת הרשב"א ח"א סי' תתקי"ב, רא"ש ב"ב פ"א סי' כ"ג, שם סי' מ"ד, נ"י ב"ב פ"א סי' תרי"ט, שו"ת הריב"ש ריש סי' רנ"ג.

9 שאיכנס בחבילתי על פיתחי. וכן בד: על פתחי. וכ"ה באו"ז הנ"ל. וברי"ף ור"י מיגש הנ"ל: עד פתחי, וכ"ה ברא"ש הנ"ל סי' כ"ג. ובעיסור ורא"ש הנ"ל סי' מ"ד: על כתיפי. אבל בני"ב וריב"ש הנ"ל גרסו ברי"ף: על כתיפי עד פתחי, וכן מעתיק בשו"ת הרשב"א הנ"ל: רצוני שאכנס בחבילתי על כתפי עד הפתח. ולכאורה נראה שיש לפנינו הרכבה של שתי גירסאות, אבל המלה "על" בד, כ"ע ואו"ז מוכיחה יותר לפנינו חסרון וכצ"ל: שאכנס בחבילתי על [כתיפי עד] פתחי, ונשמט ע"י הדומות.

9/10 שלא להושיב ביניהם לא חייט ולא בורסי וכו'. רי"ף הנ"ל, ר"י מיגש ב"ב ז' סע"ב, או"ז הנ"ל, מ"מ פ"ה מה' שכינים ה"ד, נ"י הנ"ל. ובאו"ז שם גורס: לא חייט לא ספר לא בורסי וכו'. ועיין דק"ס ב"ב ע"א 97 הערה ג' ומ"ש מכ"י א"פ שם.

10/11 ולשכיניו אין יכולין לכופו רבן שמעון בן גמלי אומ' יכולין לכופו. עיין ר"י מיגש הנ"ל, להלן 398¹⁵, ובבלי ב"ב כ"א ב' ומפרשים שם.

11 מי שיש לו בית בחצר אחרת בני חצר משעבדין אותו וכו'. רי"ף הנ"ל, עיסור ואו"ז הנ"ל (בשו' 7/8), פי' רי"ד בי"מ ע"ד דבש"י של ששון ע"מ ל"ח, שו"ת מהר"ם ב"ב הוצ' מק"נ ע"מ 277 (= מרדכי ב"ב סוף סי' תע"ה), רא"ש שם פ"א סי' כ"ג הנ"ל, מ"מ פ"ה מה' שכינים ה"ב, אגודה ב"ב סי' ט"ו, כ"ח ע"ד.

13 משעבדין אותו על הכל. כאן נשמטה ע"י הדומות ברייתא שלימה וישנה בכ"ז: מי שיש לו חצר בעיר אחרת משעבדין אותו בני העיר (ע"כ ליתא גם בד) לחפור בורות וכו' (עיין ד). וכן היתה ברייתא זו ברי"ף, או"ז ופי' רי"ד הנ"ל, וכן במהר"ם ב"ב הוצ' מק"נ סוף ע"מ 276 (= מרדכי הנ"ל) הנ"ל, ובחנם הגיה שם המו"ל. וכן בסמ"ג עשין פ"ב, קס"ד סע"ב, תשובת ר' אביגדור הכהן במרדכי ב"ב פ"ב סי' תקי"ה, רא"ש הנ"ל, מ"מ פ"ו מה' שכינים ה"ג, אגודה הנ"ל, נ"י ברי"ף הנ"ל, שו"ת הריב"ש סי' קל"ב (בשאלה), שם סוף סי' רי"ד — כולם מעתיקים בשם התוספתא את הברייתא החסירה לפנינו (וכג"י כ"ז בערך).

13/14 כופין בני חצר זה את זה לעשות לחי וקורה למבוי. רי"ף, או"ז, פ"ס רי"ד ורא"ש הנ"ל, שו"ת מהר"ח או"ז סי' קנ"ג ומ"מ פ"ה מה' שכינים הי"ב. ועיין ירושלמי עירובין ספ"ז, כ"ד ע"ד, ב"ב פ"א, י"ג ע"א, בבלי עירובין פ' סע"א. ועיין שו"ת מהר"ם ב"ב, הוצ' מק"נ עמ' 320, ועיין הסדר שם, ועיין שו"ת מהר"י מינץ סי' ז'.
14 כופין בני בקעה זה את זה לעשות ביניהם חריץ וכו'. רי"ף, או"ז, רי"ד, מהר"ח או"ז ורא"ש הנ"ל. ראב"ד בכתוב שם (מ"ע הסגלה ח"ד עמ' 42) ושטמ"ק ב"ב ד' ב' ד"ה המקיף (לא במשנה), רמב"ן ב"ב ד' ב' ד"ה מתני' ומלחמות שם, מ"מ פ"ו מה' שכינים הי"ב.

15 חמש הצירות הפתוחות למבוי כולן משמשות עם החיצונה וכו'. וכן בשו"ת הרא"ש כ"ל ק' סי' ב': והי' לך לשון התוספת' חמש חצרות הפתוחות למבוי כלן משתמשות עם החיצונה וכו', וכ"ה גם בבבלי ב"ב י"א ב'. אבל בד וכ"ו כאן: חמש חצרות הפתוחות למבוי אחד ונתקל ק"ל (ו) כולן משמשות וכו', ואפשר שזו היא אשגרה מלהלן.

16/17 הפנימית שבכולן משמשת לעצמה וכו'. שו"ת הרשב"א ח"ב סוף סי' מ"ז, שו"ת הרא"ש הנ"ל.

17 רצו בני פנימית לפתוח להם פתח וכו'. רמב"ן ב"ב י"א ב' ד"ה הא דבעא, שו"ת הרשב"א (בשמו) ח"ג סי' קע"ה, שו"ת הרשב"א והרא"ש הנ"ל.

18/19 דברי ר' שמעון בן אלעזר חמש וכו'. בכ"ו (לפי אוה"ג): דברי רבי ר' שמעון בן אלעזר אומר חמש וכו'. וכ"ה בבבלי ב"ב י"א ב'.

22/23 העשוי לכבוסה אין ממחין בידו לגשמים. [לגשמים] אין ממחין בידו לכבוסה. וכ"ה (כמו שתיקנתי) בד וברמב"ן ב"ב ו' סע"א ובניי שם פ"א סי' תר"ו. ופירש ברמב"ן שכאן מיירי בצינורות המקלחים מים לביב, ומכיוון שנשתעבד הביב לקילוח הצינורות אין מוחין בידו לא לגשמים ולא לכביסה, אבל מי שהחזיק על חבירו לגשמים ממחין בידו לכביסה (אבל לא להפך), ועיין בגי' הנ"ל שכתב כי כן הסכימו גם הרשב"א והר"ן.

29 כופין בני העיר זה את זה לבנות להם בית הכנסת וכו'. בה"ג סוף ה' צרכי צבור, ד"ו מ"ו ע"ג, ד"ב 228: כופין בני העיר זה את זה לבנות להם בית הכנסת ולקנות להם ספר תורה ונביאים וכתובים. והתוספתא הובאה גם ברי"ף ב"ב פ"א סי' תרכ"ד, ס' חסידים הוצ' מק"נ סי' תקכ"ו עמ' 149, או"ז ב"ב סי' ט"ז, ב' סע"ד, פי' רי"ד הנ"ל, שו"ת מהר"ם ב"ב סי' תתקי"ח (= ד' קרימונא, סי' י', תשו' מיימוניות השייכות לס' קניין סי' כ"ט, פי' ריקנטי סי' תפ"ד, ועיין מרדכי ב"ב פ"א ריש סי' תע"ח), שם סי' תתרי"ו (= מרדכי ב"ב פ"א סי' תע"ה, הגה"מ רפ"א מה' תפילה, שו"ת מהר"ל סי' ל"ו עיי"ש), הנ"ל הוצ' מק"נ עמ' 320 (= שו"ת מיימוניות השייכות לס' קניין סי' כ"ז, שו"ת מהר"י מינץ סי' ז') סמ"ג עשין פ"ב, קס"ד ע"ב, שו"ת מהר"ח או"ז סי' קנ"ג, רא"ש ב"ב פ"א סי' כ"ד, טור חו"מ ריש סי' קס"ג, רבינו ירוחם ס' אדם נתיב ג' ח"ח (ושם: כופין בני העיר זה את זה לקנות ב"ה כך פשוט בתוספת דבתרא! ובוודאי שאב את עיקר דברי התוספתא מן הרא"ש. ועיין להלן), שם נתיב ב' ח"א (ושם: כופין בני העיר זה לזה לקנות ספר תורה נביאים וכתובים כך פשוט בתוספתא דבתרא, ועיין לעיל) מ"מ פ"ו מה' שכינים הי"א, אגודה ב"ב סי' ט"ו, כ"ח סע"ד, תשב"ץ ח"ג סי' ה', רשב"ש ריש תיקון סופרים (ביבין שמועה נ"ד ע"ד).

והנה הגירסא לפנינו בתוספתא בכ"ע וד: לבנות בית הכנסת, וכן מעתיקים בה"ג, ר"ף וכל הראשונים הנ"ל (חוץ מאלה שאפרט להלן). אבל בשו"ת מהר"ם ב"ב הוצ' מק"נ הנ"ל גורס: לקנות להם ביהכ"נ. אמנם באותה התשובה במיימוניות הנ"ל: לבנות, וכן הוא בשאר התשובות שלו שצינתי לעי', וכן באותה התשובה שנעתקה בשו"ת הר"י מינץ הנ"ל, אבל גירסא זו אינה ט"ס, ואדרבה נראה שבשו"ת הר"י מינץ נפלה ט"ס בפיסקא מן התוספתא. שהרי להלן שם כותב: עוד איתא במרדכי פ"ק דב"ב אהא דכופין בני העיר זא"ז לקנות להם בית הכנסת וכו' מההיא דכופין בני העיר זא"ז לקנות בית הכנסת וכו', ולפ"ז ברור שגם לפנינו היתה הגירסא בתשובת מהר"ם (הוצ' מק"נ): ולקנות. וכן מעתיק ברא"ש ורבינו ירוחם הנ"ל.

וכן בתשב"ץ ח"ג סי' ה' הנ"ל: שכתב (הרמב"ם) שיכולין בני העיר לכוף זה את זה לבנות בית הכנסת וברייתא היא שנויה בתוספתא בפ' בתרא דמציעא והביאה הרי"ף ז"ל בפרק קמא דב"ב, ולשון התוספתא הוא לקנות בית הכנסת והוא ז"ל כתב לבנות.

30 ולקנות להם ספר תורה ונביאים. וכ"ה בד ובס' חסידים עמ' 228 הנ"ל, ולא הוזכר שכופין אותן לקנות גם כתובים. אבל בה"ג, ר"ף ושאר כל הראשונים הנ"ל: תורה ונביאים וכתובים.

שם: ורשאין הן בני העיר להתנות על השערים וכו'. שו"ת הרשב"א ח"ד סי' קפ"ה, שו"ת מהרי"ק סי' קפ"א, ד' קרימונא קנ"ט ע"א, כל הברייתות (ושם: כך היא שנויה בתוספתא דבפרק קמא דבבא בתרא!).

31 רשאין לעשות קיצתן. רשב"א הנ"ל, רשב"ש סי' תט"ז רד"ה ואומר, שם סי' תקע"ג. ועיין סמ"ק סוף סי' פ"ב.

31/32 רשאין בני העיר לומר כל מי שיראה אצל פלוני יהא נותן כך וכך וכל מי שיראה אצל מלכות יהא נותן כך וכך. במתיבות הוצ' לזין (מס' האשכול) עמ' 80: ורשאין בני העיר להתנות כל מה שיראה אצל מלכות יהא נותן כך וכך וכו'. ובתשובת ר"ת (במרדכי ב"ק סי' קע"ט): וכן מפורש בתוספתא ע"ל מי שיראה לשולטן או להגמון יתן כך וכך. ומלשוננו משמע שפירש יראה סתם, כמו מחוי בבבלי (ולאו דווקא בקשר עם ממון, להראות ממון), כלומר, להראות סתם פירושו למסור. ומובן זה יש גם ב-*παύειν*, להראות — למסור למלכות. אבל הלשון שלפנינו: וכ"ל מי שיראה אצל מלכות אינו יכול להתפרש כן. ותשובת ר"ת והמרדכי גם במהרי"ק הנ"ל, קנ"ט ע"ב.

וכל הברייתות בשו"ת הרשב"א ח"ב סי' רס"ח (כלפנינו בערך), ובשו"ת המיוחסות סי' ס"ה (בד"ו): ובתו' תנ"י רשאין בני העיר לומר כל מי שיראה אצל פלוני ופלוני יתן כך וכך וכל מי שיראה אצל המלכות יהא נותן כך וכך וכו'. וכן מעתיקה במהרי"ק הנ"ל, ק"ס ע"א, ובמיוחסות ד"ה משובש מאד. ובשו"ת הרשב"א ח"ד סי' קפ"ה הנ"ל: רשאין בני העיר לומר כל מי שילך אצל מלכות וכו', ורואים שהוא פירש שיראה — שייראה (כמו שהוא בכ"ע) אצל מלכות. ובכפוף פמ"ד הוצ' לזונץ עמ' תקצ"ד (ד"ר עמ' ת"ו): וכדאיתא בתוספות שם רשאין בני העיר לומר כל מי שירצה (!) אצל פלוני יהא נותן כך וכך וכל מי שיראה (כ"ה בד"ר, ואצל לזונץ משובש: ירצה) אצל מלכות וכו' (ודבריו לקוחים משו"ת המיוחסות הנ"ל, עיי"ש), שו"ת הריב"ש סוף סי' קל"ב, שם ריש סי' שצ"ט, תשב"ץ ח"ב סוף סי' ט"ז,

ועיי"ש ח"ג סי' כ"ד, מהרי"ק הנ"ל, קנ"ט ע"א, שו"ת מהר"ם אלשקר סי' מ"ח וסי' מ"ט.

עמ' 397

1 וכל מי שתרעה פרתו בין הזרעים יהא נותן כך וכך. בד: כל מי שרצה או שתרעה פרתו בין הזרעים יהא נותן כך וכך וכל מי שתרעה בהמה פלוני יהא נותן כך וכך. ובכ"ו: וכל מי שתרעה או שתרעה פרתו בין הזרעים וכו'. וברשב"א ח"ד סי' קפ"ה הנ"ל: וכל מי שתרעה בהמתו או תרעה פרתו בין הזרעים יהא נותן כך וכך. ובשו"ת הריב"ש ריש סי' שצ"ט הנ"ל: כל מי שתרעה (כ"ה בד"ר) פרתו בין הזרעים יהא נותן וכו'. ובשו"ת מהר"ם אלשקר סי' מ"ט הנ"ל: וכל מי שתרעה פרתו אצל הזרעים יהא נותן וכו'. ואולי צ"ל בד וכ"ו: כל מי שתרעה או שתרעה (כג"י הריב"ש) פרתו בין הזרעים וכו' (או אצל הזרעים כג"י מהר"ם אלשקר).

2 רש"אין הצמדין והצבעין... נהיה כולנו שותפין בו. מתיבות עמ' 80 הנ"ל, רמב"ן ב"ב ט' רע"א, רשב"א שם (בשטמ"ק) ח' ב', שו"ת הרשב"א ח"ב סי' רס"ח הנ"ל, ח"ד סי' קפ"ה הנ"ל, מיוחסות סי' ס"ה הנ"ל, ח"ג סי' קל"ד וסוף סי' קל"ה. ובשו"ת של"ח סי' תרס"ד: וענין התוספתא דהעמרים והצבעים שאמרת דרך אחרת יש לה דאינו מענין זה כלל ואין מפרשין לה כ"י. וצ"ל: לחכם, וכ"ה בשו"ת של"ח ח"ג סי' תמ"א (ע"פ תו"כ מצורע, זבים פרק ה' הי"א).

והתוספתא הובאה גם בכפ"פ הנ"ל, ריב"ש סי' שצ"ט הנ"ל, תשב"ץ ח"ג סי' מ"ה, רשב"ש סי' ר"א, מהרי"ק הנ"ל, מהר"ם אלשקר סוף סי' מ"ח וריש סי' מ"ט.

3 ורש"אין הנחתומין לעשות רגיעה ביניהם. בס' השטרות לריי הברצלוני עמ' 89: והוא דאמר עליה בתוספתא ורש"אין הנחתומין לעשות רגיעה ביניהם וכו', ושם בעמ' 90: אי נמי כל הנחתומין והצבעין או כל בעלי האומניות ההוא הושוו בו והתנו ביניהם בין בקנין בין שלא בקנין התנאי שלהם קיים, ועל כגון זה אמור בתוספתא ורש"אין הנחתומין לעשות רגיעה ביניהם. והוה נוסח שטר רגיעה: יודעים אנו עדים חתומי מטה עדות ברורה שאמרו לנו פלוני ופלוני הנחתומים שבמקום פלוני וכו' ועבידנא רגיעה ביננא דכל אחד ואחד מיננא אית ליה יומא בשוקא יום פלוני לפלוני וכו' ולית רשותא לכל חד מיננא למיעבד ביומא דחבריה מידי עיבדתא מאומנותא דיננא ומאן דעביד ביה אית עליה כך וכך קנס וכו'. ולשון רגיעה מלשון רגעים ורגע. וברמב"ן ב"ב ט' רע"א הנ"ל: ופי' רגיעה חלוק' רגעי' לא תמכור ברגעי' ולא אמכור ברגעך. והלשון הזה מצוי בין הגאונים בספר השטרות לר' הברצלוני ז"ל. וכ"ה גם בחידושי הרשב"א ב"ב (בשטמ"ק) ח' ב'. ועיין שו"ת הרשב"א ח"ב הנ"ל, ריב"ש ורשב"ש הנ"ל, שו"ת מהר"ם אלשקר הנ"ל.

ובמ"מ פי"ד מה' מכירה ה"י הביא את הפירוש הנ"ל לרגיעה, וכתב: ול"י נראה פירושה מלשון מרגוע, שהוא ענין מנוחה לו' היה אתה נח יום פלו' ואני יום פלו' ומ"מ הכל עולה לדבר אחד.

3/4 רש"אין החמדין לומר כל מי שתמות את חמורו וכו'. כל הברייתות עד שו" 9 בשו"ת הרשב"א ח"ב הנ"ל, ועיין מיוחסות סי' ס"ה הנ"ל, שו"ת מהרי"ק סי' פ"א, קנ"ט ע"א הנ"ל.

9 מי שהיה בלן לרבים וכו'. שו"ת מהר"ם ב"ב סי' תתרי"ו (=מרדכי ב"ב פ"א

סי' תע"ח, הגה"מ ריש פ"א מה' תפילה), שו"ת הרשב"א ח"א סי' ש', שו"ת הרדב"ז ח"א סוף סי' ס"ה.

10 או נחתום לרבים ואין וכו', וכ"ה בשו"ת מהר"ם הנ"ל, אבל בד: נחתום לרבים שולחן לרבים ואין וכו', וכ"ה בשו"ת הרשב"א והרדב"ז הנ"ל.

12 או שעברו עליו את הדרך הרשות בידו. בד: או שעברו עליו את הדרך וכו', וברשב"א הנ"ל: או שעברו עליו את הדרך, וברדב"ז בט"ס: או שיעבור עליו את הדרך וכו', ובספרי ואתחנן פי' כ"ט, הוצ' פינקלשטיין עמ' 46: כאדם שאומר לחבירו עיבר פלוני דרך על פלוני, ועיין סנהדרין ל"א ב'. ופירושו שעברו עליו את דרך הבריות, וכעין לשון זו במשנת מדות פ"ב מ"ב (ל', קויפמן ועוד): עיברו עליו את הדין. הנכנס למרחק מחים לו את הצונין וכו'. עיין דרך ארץ רבה ספ"י.

בבא בתרא

פ"א

עמ' 398

2 לא יחפור אדם באר וכו'. ברשב"א (בשטמ"ק) י"ט א' ד"ה ת"ש: והכי תניא התם בתוספתא דמכילתין לא יחפור אדם בור (כג"ד) וכו', כל הברייתא. 3 וסד בסיד, רמב"ן י"ט א' ד"ה ה"ג, רשב"א הנ"ל, ועיין גם מלא"ש בשמו פ"ב מ"א. 5 מרחיקין את הנברכת ואת הבקיע. עיין תוס' מ"ק ח' ב' ד"ה גיהא, תה"א להרמב"ן עניין הקבורה, ד"ו מ"א ע"א.

7 את הריחיים של יד. עיין רמב"ן כ' ב' סד"ה ה"ג התם. 16 יש לו חנות ברשות הרבים ומבקש לפותחה וכו'. או"ז ב"ב סי' כ"ב, ג' ע"ג. ובשו"ת הרשב"א ח"ב סי' מ"ז נעתקה כל הברייתא עד שו' 21 עיי"ש.

18 ומבקש לחולקן. ברשב"א הנ"ל בטעות: ומבקש לסלקן. 19 יש לו נג ברשות הרבים וכו'. רמב"ן נ"ט סע"ב, על הצבא קרוב לסופו (תמים דעים סוף סי' רכ"ו). רשב"א במלא"ש פ"ג מ"ז, שו"ת הרשב"א הנ"ל, ועיין מ"מ פ"ה מה' שכינים ה"ח, ג"י פ"ג ריש סי' תשנ"ז (בסוף המשנה).

25 הלוקח שובך מחבירו וכו'. שו"ת המיוחסות סי' מ"ז. 29 ור' יוסי מתיר בחדל שאומר לו כדרך שעשית וכו'. תוס' י"ח ב' ד"ה וסבר, מלחמות להרמב"ן פ"ב ד"ה ועוד כתב אלא אמר רבינא, רשב"א (בשטמ"ק) י"ח ב' ד"ה מכלל, רא"ש פ"ב סי' ג' וסי' כ"ה, שו"ת הרא"ש כלל צ"ח סי' י' (בהוס') שבד"ו שס"ז והנמשכים ממנו), עיי"ש היטב בכל הראשונים הנ"ל.

30/31 ר' יוסי אומר... חמשים אמה. בד: וכן היה ר' יוסי אומר וכו'. וכן מעתיק במלחמות הנ"ל, רשב"א (בשטמ"ק) י"ט רע"א, רא"ש פ"ב סי' כ"ה הנ"ל, ועל חמשים אמה, עיין רמב"ן כ"ה רע"א, רשב"א (בשטמ"ק) כ"ה רע"א וכו' רע"א, ג"י פ"ב סי' תרע"ג (במשנה) ד"ה מרחיקין את הנבלות.

31 ר' אלעזר אומר מגדל דבורים וכו'. וכן בד: ר' אליעזר אומר (ובד"ח בטה"ד: ר' נתן, ומשם אצל צוק. בשנו"ס וצריך מחיקה), וכ"ה ברשב"א ורא"ש הנ"ל. ועיין מ"ש לעיל עמ' 97.

עמ' 399

6 כל הקברות מתפנין חוץ מקבר המלך ומקבר הנביא וכו'. בס' יחוסי תנאי' ואמוראים כתי' ערך ר' יונתן רבו של רשב"ג: "ותניא בתוספתא דבבא בתרא פ"א כל הקברות מתפנין חוץ מקבר הנשיא ומקבר הנביא ר' עקיבא אף קבר המלך וקבר הנביא מתפנין אמרו לו והלא קברי בית דוד וקבר חולדה הנביאה בירושלים ולא נגע בהן אדם מעולם א"ל משם ראייה מחילה היתה להן ומוציאה טומאה לנחל קדרון ואיתא נמי בתוספתא דנגעים פ' בית המנוגע ובירושלמי בשלהי מס' נזיר ובמס' שמחות (פי"ד) ומשום דאתא לידי כתבתי כאן" וכו'.

ובראבי"ה כתי' סי' תתקפ"ה: "ותניא בבבא בתרא פ"א ובתוספתא דנגעים פרק בית המנוגע (625:13) ובמס' שמחות (פי"ד, הוצ' היגר עמ' 207) ובנזיר בירושלמי (פ"ט ה"ג, נ"ז ע"ד) ובכרייתא דאבות דר' נתן פ' בעשרה מאמרות (פ"ה, הוצ' שכתר עמ' 104) תניא כל הקברות מתפנין חוץ מקבר הנשים (ברור שצ"ל: הנשיא, כמו שהוא ביחוסי תו"א הנ"ל) ומקברי הנביא ר' עקיבא אומר אף קבר המלך וקבר הנביא מתפנין אמרו לו והלא קברי בית דוד וקבר חולדה הנביאה בירושלים ולא נגע אדם בהם מעולם אמר להם משם ראייה מחילה היתה מוצאה הטומאה לנחל קדרון. ואני נסחתי' והיא ראייה לפתרון הר"ר יצחק. ונ"ל דה"פ המחילה היתה בירושלים ולא הקבר, אבל דרך המחילה היו הולכים לנחל קדרון ושם היתה הטומאה דהיינו הקבר אבל בירושלים מתפנין מפני עושי טהרות ובנחל קדרון אין מכשול שאין דרך בני אדם לשם וביר' (= ובירה) היתה לכבוד מלכים בנויה בירושלים על פי המחילה ור"ע סבר ששם היה הקבר."

ובמדרש תנאים (הוצ' הופמן) עמ' 115: ד"א לא תשיג גבול רעך במשנה בין קבר מלך לקבר נביא הכת' מדבר. ועיין בהערה שם ועיין בספרי דבי רב לר"ף שם רמ"ט ע"ב וע"ג.

7 קיברי בית דוד וקבר חולדה הנביאה וכו'. כפ"פ פ"ו עמ' ע"ט, תשב"ץ ח"ג סי' ב', ועיין בראבי"ה כתי' יחוסי תנאים ואמוראים כתי' שהעתקתי לעיל.
8/9 מחילות היתה להן וכו'. הראשונים הנ"ל, ועיין הגה"מ פ"ג מה' אבל הי"ג אות ה'.
11 ר' שמעון אומר כשם שמרחיקין מלמעלה וכו'. ירוש' שביעית פ"א סה"ב, ע"ג ע"ב ופסקו שם שאין הלכה כר"ש, וכפירוש הנכון של ר"א פולדא שם, והמפרשים בירושלמי נדחקו בפירוש, עיין גם בפירוש של ר"ש סיריליאן שם.
11/12 ור' יוסי מתיר שלא ניתנו שדות אלא לנטיעה, ריטביא בהגה"מ פ"י מה' שכנים ה"ה, עיי"ש היטב.

פ"ב

21 אם היה עמו במדינה כיון שאכלה וכו'. עיין עליות דר"י בשטמ"ק ל"ח א' סד"ה אמר ר"י.

21/22 הלוקח מחמת הלוקח אף על פי שהלוקח הראשון וכו'. ר"מ דברושיליש בשו"ת הרמב"ם ד' ליפסא סי' ר"ט, מ"א סע"ד, שו"ת הרשב"א ח"ב סוף סי' רכ"ו, הנ"ל ח"ה סי' קפ"ח, רא"ש פ"ג סי' ח', ועיין שו"ת הרא"ש כל"ל צ"ט סי' ד' (וציין לו במ"ש כאן), מישרים נתיב י"א ח"ב (ד' קפוטט כ"ט רע"ב).

23 האוכל שדה מחמת אונו ונמצאת אונו שהיא פסולה הרי זו אינה חזקה. בס' המקח והממכר לרב האי שער מ' (קרוב לסופו), ע"ה ע"ב: כדגרסין האוכל שדה מחמת אונו ונמצאת אונו פסולה הרי זו אינה חזקה. וכיון לתוספתא שלנו. והתוספתא הובאה בחידושי הרמב"ן ל"ב ב' ד"ה אמאי, הניף קס"ט ב' ד"ה הבא. וברשב"א ב"מ ו' ב' ד"ה איכא: וכאותה שאמרו היה אוכל את השדה מחמת אונו ונמצאת אונו פסולה חזקתו בטלה. וכן בשו"ת הרשב"א כ"י ירושלים 90 א, סי' כ', 17 ע"ב: כדתני האוכל השדה מחמת אונו ונמצאת אונו פסולה חזקתו בטלה. וכן מעתיק במ"מ פי"ד מה' טוען ונטען הי"ב (ובעל מ"ש ציין למ"מ שם רפ"ט, ונעלם ממנו לפ"ש מקום זה ברמב"ם ומ"מ). והתוספתא גם בחידושי הר"ן (בשטמ"ק) ק"ע א' ד"ה כגון, בשו"ת הריב"ש סי' שע"א (קרוב לסופו), תשב"ץ ח"א סי' נ"ב, שם ח"ב סוף סי' רכ"ד, שם סי' רנ"ז, רשב"ש סי' רע"ח, שם רע"ט, שם רפ"ח ד"ה והשני, שם ש"מ. ובכ"י (לפי צ. במ"ח חמ"ג עמ' 292 וקרינגל שם חמ"ה עמ' 41) בטעות: הרי זו חזקה. 25 אם אמ' כתבתי שטר אכל לא נטלתי מעות שטר פסטים הוא וכו'. בד: כתבתי שטר ונטלתי מעו' שטר פיסטים הוא בידך וכו'. וכן הגירסא: ונטלתי מעות גם בכ"י (לפי צ. הני"ף) וכן היתה הגי' גם בכ"ע אלא שהסופר תיקן (עיין צ. בשנו"ס) וע"ז מראה גם הניקוד. וכן מעתיק גם בשו"ת מהרי"ט סי' קי"ב (אלא שהוא מתקן: ולא נטלתי). ולפיכך ברור בעיני שהגי' בתוספתא בטוחה ואין לתקנה, ופירושה הוא שהמוחזק טוען שאמת הדבר שכתב שטר ונטל מעות בתור הלואה, ולשם בטחון כתב לו שטר מכירה על שדהו והאמין לו שלא יקח ממנו את שדהו אם יחזיר לו הכסף¹, ולפיכך נאמן מכיוון שאכל שלש שנים בשדהו אחרי שכתב לו את השטר, אבל ברישא שטוען שמעולם לא כתב לו שטר יתקיים השטר בחותמיו. ואין זה עניין כלל לברייתא של בר קפרא בבבלי קנ"ד ב' עיי"ש.

26 האוכל שדה שלש שנים וכו'. רמב"ן ל"ט ב' ד"ה כיון, מלחמות פ"ג ד"ה אמר הכותב הרי זה בא למד, עיי"ש, מרדכי פ"ג סוף סי' תנ"ג (בשם ספר החכמה). 26/27 שלש שנים הראשונות באחרונה וכו'. בכ"י: שלש שנים האחרונות ובאחרונה וכו'. וברמב"ן הני"ף: עדר (צ"ל: ערר) עמו שלש ראשונות ובאחרונה וכו'. ועיי"ש מ"ש מן הירושלמי. ובס' החכמה הני"ף (במרדכי ד' קושטא): ועירער ע"ז ג' שנים הראשונות כאחרונות. א"ל אתה מכרתו לי וכו'.

27/28 אם מחמת טענה הראשונה וכו'. עיין חידושי הרמב"ן הני"ף.

30 אפי' טרופוס כל זמן וכו'. לפני זה נשמטה כאן ברייתא שישנה בד, וכ"ה לעיל 271. וכן בשלטה"ג מסביב למרדכי כתובות פ"א ריש סי' רנ"ו: ותני בתוספתא בב' (= בבא בתרא) [אימת] אמרו נשבע שלא בטענה כל זמן שהוא שותף יצא משותפות הרי הוא ככל אדם וכו'. צפנת פענח. ולא מצאתי תשובה זו בראב"ן לפנינו, ועיין ראב"ן סי' צ"ט, ל"ג ע"א.

עמ' 400

2/4 והלוקח שנה... ובפני הלוקח שנה. עיין רשב"א (בשטמ"ק) מ"ב א' ד"ה מאן דיניף.

(1) $\acute{\omega}\nu\eta\ \acute{\epsilon}\nu\ \pi\acute{\iota}\sigma\tau\epsilon\iota$. ועיין לעיל 379²⁰.

5 החזיקה בפני שנים וכו', וכן ברמב"ן נ"ו א' סדיה מתני': החזיק בפני שנים וכו'. אבל בד: החזיק האד' וכו' ובד"ח: האדם! ובכ"י: החזיק האב וכו'.

9/10 אמר ר' יוסי בא ר' יוחנן בן נורי אצל ר' חלפתא וכו'. בס' יחסי תנאים ואמוראים כת"י ערך חלפתא: דגרס' בפ' מרובה (ע' סע"א) ובחזקת הבתים (נ"ו ב') א"ר יוסי כשהלך אבא חלפתא אצל ר' יוחנן ללמוד תורה ואמרי לה כשהלך ר' יוחנן בן נורי אצל אבא חלפתא ללמוד תורה. אבל בתוספתא דבבא בתרא פ' כל שאינו עושה פירות תדיר גרסינן לה הכי, א"ר יוסי פעם אחת בא ר' יוחנן בן נורי אצל אבא ר' חלפתא אמר לו הרי שהחזיק בא (צ"ל: בה, או: ובא) בפני שנים [וכו'] שנה שלישית מהו אמר לו ספק הרי זו חזקה, אמר לו אף אני אומר כן אלא שעקיבא אומר אין זו חזקה ובתוספתא אין יותר, ומה שבגמרא דידן מסיק שהיה ר' עקיבא אומר דבר ולא חצי דבר מתלמוד שלנו שמפרש טעמו של ר' עקיבא, דאי סיוס דברי ר' יוחנן בן נורי היה מסיק שהיה עקיבא (כלומר, בלי תואר ר') אומר דבר ולא חצי דבר.

14 זה חודש העיבור וכו'. עיין ספרי דברים פי' ג', הוצ' פינקלשטיין עמ' 9, ועיין הערות שם.

16/17 מחזיק בנכסי הגר וכו'. רמב"ן נ"ג א' ד"ה שתי שדות, רא"ש פ"ג סי' ס'. 17/18 וגדר אחד הרי זו חזקה נעלו שנים וגדרו שנים הרי זו חזקה. בכ"י: וגדר אחד אינה חזקה וכו'. וכן מעתיק הרמב"ן הנ"ל, אלא שהוא מגיה אותה ומהפך את הגירסא וגורס ברישא: הרי זו חזקה (כג"ל כ"ע וד) ובסיפא: אינה חזקה, מפני שכל אחד לא עשה מעשה מועיל לבדו. אבל עיין בשטמ"ק נ"ג סע"א (בשם שיטה לא נודעה למי) שמקיימת את הגירסא בסיפא כמו שהיא לפנינו.

18 היו לו עשר שדות וכו'. רמב"ן ורא"ש הנ"ל.

25 לקח הימנו עשר שדות וכו'. ס' המקח והממכר לרב האי שער י"ג, רמב"ן ורא"ש הנ"ל, מ"מ ספ"א מה' מכירה.

28 בין בלקיחה בין בשכירה וכו'. וכ"ה בד, רמב"ן ורא"ש הנ"ל, אבל אצל רב האי ומ"מ הנ"ל: בין בשכורה בין בלקיחה.

31 קורא על גבן כל שהוא וכו'. בירוש' נדרים פ"ה ה"א, ל"ט ע"א: תני מקום התנור וכו' אין להן חזקה על גביהן וכו', ונשמטה שם מלה וצ"ל: [קירה] על גביהן אפילו כל שהוא וכו'. וכן מעתיק מן הירושלמי בעיטור, מודעא. הוצ' רמא"י נ' ע"ג: בקירה על גביהן אפי' כל שהוא וכו', עיי"ש בשער החדש אות תקנ"ב. ובד' כאן: קורה על גביהן, וצ"ל: קירה וכו'.

34 איזה הוא חלון הצורית וכו'. רמב"ן נ"ט סע"א, רשב"א (בשטמ"ק) נ"ט ב' ד"ה ר"י וד"ה גמ' (ובמל"א ש פ"ג מ"ז), נ"י פ"ג סי' תשנ"ד.

עמ' 401

2 וכן היה ר' מאיר אומ' לא יפתח אדם פתח וכו'. רמב"ן ורשב"א במל"א ש הנ"ל. מרדכי פ"א סי' תע"א.

4 ובלבד שירחיק ארבע אמות. עיין רמב"ן, רשב"א ומרדכי הנ"ל, טור חו"מ סי' קנ"ד, ד"ח ק' ע"ב.

4/5 אבה שאול אומ' לא יפתח אדם חנות וכו'. רי"ף פ"ג סוף סי' תשנ"ז, עיטור,

מודעא, הוצ' רמא"י נ"ב ע"ד, או"ז סי' ל"ז, ה' ע"ד, רשב"א (בשטמ"ק) ס' ב' ד"ה מתני', רא"ש פ"ג סוף סי' ע"ו, אגודה סי' ק"ו, ל"ז ע"ג, שו"ת הריב"ש סוף סי' ת"ט. 6/7 כשם שבני העיר יכולין למחות וכו'. עיין שו"ת הרשב"א ח"ה סי' ק"א ועיין ג"ד.

פ"ג

26 אבל לא מכר לא את התנור וכו'. עיין רשב"ם ס"ה סע"א.
30 למה כתוב עומקא ורומא וכו'. רמב"ן ס"ג ב' סד"ה על מנת, רשב"א (בשטמ"ק) שם ד"ה אמר רב דימי.

עמ' 402

2 מכר את היצידין, בד: היצירין, ובגיאוניקא ח"ב סוף עמ' 71: על האמור בתלמוד מן התוספתא תנו רבנן המוכר את בית הבד מכר את הסירים, וברשב"ם ס"ז ב': ובתוספתא גרס מכר את היצרים וגראה דנצרים גרס והיינו עקל בית הבד וכו'. ועיין או"ז סי' מ"ח, ו' ע"ד.
7/8 המוכר את המרחץ מכר בתים הפנימיים וכו'. רש"י ברי"ף ורשב"ם ס"ז סע"ב במשנה, או"ז הנ"ל.
8 בית היוורות בית היקמין בית האולירין וכו'. עיין רשב"ם ס"ז סע"ב. ובס' המקח והממכר לרב האי שער כ', מ"ג ע"ב: וגרסינן בתוספתא המוכר בית המרחץ מכר בית היקבים ואת בית הנסרים וכו' כל הברייתא, ולשונה יותר קרובה לברייתא שבבבלי ס"ז ב' מלתוספתא.
12 לא בית קניסת עצים, רשב"ם ס"ח רע"א.
15/16 כל שאינו מכור בשדה מכור בעיר, בס' המקח והממכר לרב האי שער כ', מ"ג ע"ב: וכדג', כל שאינו מכור בשדה מכור בעיר.
16 ר' יהודה אומ' סנמר מכור וכו'. רשב"ם ותוס' ס"ח רע"ב.
19 ולא את הכיבירין וכו'. רשב"ם ס"ח ב' ד"ה ה"ג בתוספתא.
21 ולא את אבנים סוורות וכו'. עיין מ"ש בירושלמי כפשוטו ח"א עמ' 94.
22 אבא שאול אומ' וכו'. עיין רשב"ם ע"ח ב' ד"ה ה"ג.

פ"ד

31 מכר את האיסקלא וכו'. באגור לר"ש ג'מע עמ' 30: אסקפא אד"ו בתוס' ב"ב בהמוכר את הספינה מכר את האסקלה ואת בית המים שבתוכה אבל לא מכר את היציעין ולא את השויין ולא את האסקופה פי' יציעין מלשון מצעות כמו יצועי עלה וגם כן פי' שיווין, תרג' (לפסוק יצועי עלה) לישווי ברי סלקת, ופי' האסקופה כמו כר וכסת ובטיית מתבאאת. ועיין הערות בובר שם.
33/34 מכר את העול מכר את הפרות לא מכר את העול. יש כאן השמטה וחסרון, והנכון בס' המקח והממכר לרב האי שער כ' מ"ו ע"א: דגרסי' מכר את העול מכר את הפרה מכר את הפרה לא מכר את העול מכר את העגלה מכר את הפרה לא מכר את העגלה. ואע"פ שרב האי לא הזכיר את מקורו אבל ברור

שמקורו הוא מן התוספתא כמו שיוצא מהשגות הראב"ד פכ"ז מה' מכירה ה"ג, ועיין מגדל עוז שם. ועיין הברייתא בבבלי ע"ז ב' ופירוש הגמרא שם.

עמ' 403

5 המוכר שפחה לחבירו מכר כלים וכו'. ס' המקח והממכר לרב האי שער כ', מ"ו ע"א, רי"ף פ"ה סוף סי' תשפ"א, או"ז סי' נ"ז י' ע"ב, רא"ש פ"ה סי' ט', אגודה סי' קכ"ו, ל"ס ע"א.

8 כלים שהן של מאה מנה. וכו' בד וברי"ף הנ"ל. אבל אצל רב האי הנ"ל: כלים שוה מאה מנה.

8/9 שפחה מעוברת אני מוכר לך פרה מעוברת וכו'. הראשונים הנ"ל, וכן אצל רב האי שם מ"ו סע"א: כדג' שפחה מעוברת אני מוכר לך פרה מעוברת וכו', ועיין שו"ת הרדב"ז ח"א סי' קפ"ח.

9/10 שפחה מניקה אני מוכר לך לא מכר את הוולד. בד וכי"ו: שפחה מניקה אני מוכר לך פרה מניקה (בכי"ו: מניקה) אני מוכר לך לא מכר וכו'. וכן מעתיק ברי"ף, באו"ז, ברא"ש ואגודה הנ"ל. אבל אצל רב האי הנ"ל כג"י כי"ע. ובאו"ז הנ"ל מעיר: "ובתוספתא אחרת עיינתי ואין כתוב בה זה [של] שפחה כלל ואיני יודע אם הוא טעות הסופר ודלוגו". ואנו רואים שבכ"ע ואצל רב האי נשמטה הבבא של פרה ובתוספתא אחרת שלפני האו"ז נשמטה הבבא של שפחה.

11 שעי"א היא. בד: שמעמי היא, ובכי"ו: שעממת היא, ועיין דק"ס ב"מ עמ' 225 הערה ט'.

15/16 המוכר עבדו לחבירו... מקח טעות. מ"מ ספט"ו מה' מכירה. ועיין השגות שם וכוונתו שם במלה "תוספתא" לברייתא שבבבלי צ"ב ב', עיין מ"ש בתשלום תוספתא עמ' 7.

16/17 ספר של צבאים וגמצא של גויל וכו'. עיין מפרשים, ונעלמה מהם לפי שעה הברייתא במסכת סופרים פ"ג (= מחז"ו סוף עמ' 691): ויכתוב לו ס"ת נאה וכו' ובעורות צבועין וכו'. וכן מעתיק בשם מס' סופרים בקרית ספר למאירי מאמר ד' י"ג ע"ב. אבל בגנזי מצרים של אדלר עמ' 24: על גבי עורות צבאין וכו', ולמעלה שם: על גבי עורות צבאים, וכן תיקן הגר"א מדעתו. הרי לפניך שמצוה מן המוכר לכתב ע"ג עורות צבאים, ולפיכך אם מכר לו ספר בחזקת ספר של צבאים וגמצא של גויל הרי זה מקח טעות. ועיין ירוש' מגילה פ"ד היא ע"ז ע"ד, בבלי כתובות ק"ג ב'. ויתכן מאד "שצבועים" הוא כתיב אחר למלה "צבאים", עיין לעיל 241^{ss} (בד וכי"ו): מבית צבאים, אבל במקבילות: "צבועים". ועיין חילופי מנהגים בין בני בבא ובני ארץ ישראל הוצ' לוין ריש עמ' 56.

18 מכר את היונים מכר את השוכך וכו'. רש"י ברי"ף פ"ה סוף סי' תשפ"א (במשנה), רשב"ם ד' פיורו (לפי דק"ס ריש עמ' 147). וכן הובא בשמו באו"ז סי' נ"ח י' ע"ב. ועיין רא"ש פ"ה סי' ט'.

20 שתי חלות החיצונות. ר"ח ברשב"ם פ' סע"א.

21 זיתים לקוק אינו רשאי לשרש וכו'. ערוך ערך גרפית.

23 המוכר את הראש לא מכר את הלחי וכו'. או"ז סי' ס"א י' ע"ד ובהגהות אשרי (בשמו) פ"ה סי' י"ב.

24 מקום שנהגו למכור הרי אילו מכורות. וכן בס' המקח והממכר לרב האי סוף שער כ', מ"ו ע"ב: וכדגרי' בתוספת' מקום שנהגו למכור הרי אלו מכורים. אבל ברש"י שברייף וברשב"ם פ"ג ב' ד"ה מתני': ובתוספתא תני בד"א במקום שלא נהגו אבל במקום שנהגו הכל כמנהג המדינה. וכנראה, שעל פיו נמשכו שאר הראשונים, שכן מעתיקים ברא"ש פ"ה סוף סי' י"ב, הגהות מיימוניות ומ"מ בסוף פכ"ו מה' מכירה, רבינו ירוחם במישרים נתיב י' סח"ד (ושם: ובתוספתא ובמקום שיש מנהג הכל כמנהג המדינה), נ"י פ"ה סי' תשפ"ה.

29/30 קנה שלשה קנה קרקע קנה אילן שביניהם וכו'. כל הברייתא עד להלן 404³ במלחמות להרמב"ן ספ"ד, ועיין בפ"י הרש"ס שביעית פ"א ה"ב, ה' ע"ב. 31/34 וכמה יהיו קרובים... וכמה יהיו רחוקים זה מזה ממטע עשרה לבית סאה... המקדיש שלשה אילנות ממטע עשרה לבית סאה וכו'. רשב"ם פ"ג א' ד"ה כמה, והובא בתוס' ערכין י"ד א' ד"ה פחות. ובעליות דר"י ל"ו ב' (לפי שטמ"ק) ד"ה שלשים: וה"פ תניא בתוספתא קנה ג' קנה קרקע וכמה יהיו רחוקים זה מזה כדי שיהא בקר עובר בכליו וכמה יהיו קרובים זה לזה ממטע עשרה לבית סאה פחות מכן וכו' ורישא דתוספתא זו הביאה התלמוד בפ' המוכר את הספינה (פ"ג א') אלא ה"ג ל"ה התם כמה יהיו מקורבים ד' אמות וכמה יהיו מרוחקים י"ו אמה על י"ו אמה וכו'.

ובמלחמות הנ"ל אחרי שהעתיק את כל הברייתות כתב: "ומסתברא דהך ברייתא דאיתא בגמרא בפרק הספינה (פ"ג א') תניא כותיה דרבא היא השנויה בתוס' שכתבנו אלא שהוסיפו בה פי' בגמרא, וכן דרכן אף במשניות שבסדר זרעים וטהרות ובתוספתות בכל מקום". וכן כתב הרמב"ן גם בחי' לב"מ מ"ח ב' ד"ה ר"י (קל"ה ע"ג) עיי"ש היטב. ועיי"ש ק"ו ב' ד"ה הא. וכן כתב בליקוטים שבועות ל"ז א' סדיה ואיפשר: וכבר כתבתי כי דרך בעלי התלמוד להביא משניות בחסר וביתר לפי הצורך (עיין גם תוס' עירובין ע"ח ב' ד"ה והתנן, זבחים כ"ד ב' ד"ה והרי) וכ"ל שכן בברייתות. וכן בתוה"ב להרשב"א בית ז' ש"ד, קפ"א ע"ב (וממנו בריטב"א נדה ס"ו א' ד"ה ואם): ודרך הגמרא בכמה מקומות להוסיף בלשון התוספת דרך פירוש בעצמא ושונים כאלו הוא מגוף התוספתא.

34 הקדיש את הקרקע ולא את האילן. בד: הקדיש את הקרקע ואת האילן, וכ"ה בכ"י. וכן במלחמות הנ"ל: הקדיש את האילן ואת הקרקע שביניהם.

עמ' 404

1 פחות מיכן או יותר על כן וכו'. במלחמות ועליות דר"י הנ"ל הוכיחו מכאן ש"פחות מכאן" בברייתא שבבבלי ע"ב א' אין פירושו פחות ממטע י' לבית סאה, אלא פחות מד' אמות, כי בתוספ' הרי ברור שכ"ז הולך על הרישא. 2 ולא הקדיש לא את הקרקע וכו'. בד ובמלחמות: לא הקדיש וכו', וכצ"ל לפנינו.

4/5 שנים שנשעו את הכרם זה מרחיק שתי אמות וכו'. בד גי' אחרת לגמרי. וצ. כותב (במ. ח. חמ"ג עמ' 292) שבכ"ז כתב הסופר את כל הברייתא בערוביא, ולא הרגיש שכ"ז כ"ה כמעט מלה במלה בד. אבל עיין קריניגיל במ. ח. חמ"ה

עמ' 42. ולפני הראשונים היתה כאן הגי' כמו בכ"ע אלא שחסרה לפניהם הבבא (בשוי' 5/6) "ניקצץ הכרם או שיבש הקרקע של שניהם". וכן מעתיק בר"י מיגש (לפי שטמ"ק) י"ח א' ד"ה ת"ש: כדתניא בתוספתא דהאי מסכת' פ' המוכר את הספינה שהוא פ"ד, שנים שנטעו את הכרם זה מרחיק שתי אמות ונטע וזה מרחיק שתי אמות ונטע שנים שחלקו את השדה ועמד א' מהם ליטע את שלו מרחיק ד' אמות ונטע נקצץ הכרם או שיבש הקרקע של בעל הכרם. שנים שנטעו את הכרם ועמד א' מהם וקצץ את שלו מרחיק ד' אמות וזורע, כלומר מרחיק תשלום ד' אמות וזורע. שהרי מעיקרן כשנטעו את הכרם וכו', עיי"ש. וכן העתיקה (בשמו) בחי' הרמב"ן כ"ו א' סד"ה הא דתנן, אלא שפירש את הסיפא באופן אחר מן הר"י מיגש, עיי"ש שהביא גם את פירוש הר"י מיגש. ועיין נ"י ספ"ב שהביא את תחילת הברייתא, עיין מש"ש.

פ"ה

14 ארבע מידות במוכרין במה דברים אמורים וכו'. ברשב"ם פ"ה א': ה"ג בתוספתא ד' מידות במוכרין עד שלא נתמלאה מידה למוכר משנתמלאה מידה ללווקח בד"א וכו', וכ"ה באו"ז סי' ס"ג, י"א ע"ג. ולפנינו כנראה נשמט ע"י הסופרים מפני שחשבוהו לפיסקא מן המשנה (פ"ז א').

שם: במידה שאינה של שניהם וכו'. וכ"ה בד ברשב"ם הנ"ל. אבל בכ"ו: במידה של שניהם, וכ"ה באו"ז הנ"ל, אבל עיי"ש להלן בדבריו, ומוכח שזו היא ט"ס. 15 אם היתה מידה של אחד מהם וכו'. בד: אם היה בידו של אחד וכו'. וכ"ה גם בכ"ו, וכן, כנראה, היה מקודם גם בכ"ע, כי הניקוד מראה על תיקון, אבל ברשב"ם ואו"ז הנ"ל כלפנינו.

16/17 ברשות הלוקח... ברשות המוכר. וכ"ה הסדר ברשב"ם ואו"ז הנ"ל. אבל בבבלי הסדר הפוך, וכן מוכח משם פ"ה ב': ומדרישא בכליו דמוכר סיפא נמי בכליו דמוכר. וברשב"ם שם: ולפי סדר התוספתא איכא לאקשווי הכי ומדסיפא בכליו דמוכר רישא נמי בכליו דמוכר. אבל בכ"ו ה', ברי"ף ובראב"ד כ"י הסדר בבבלי כמו בתוספתא, עיין דק"ס עמ' 262 הערה ז'.

17/18 ברשות זה המופקדין אצלו עד שיקבל עליו וכו'. רשב"א ואו"ז הנ"ל, תוס' פ"ה א' ד"ה ה"ג, סמ"ג עשין פ"ב, קנ"ז ע"ד (ועיין בהגהות הר"י שטיין שם, ש"ב סע"ב) והובא בהגה"מ פ"ד מה' מכירה ה"ו אות ה', עליות דר' יונה (בשטמ"ק) פ"ה א' ד"ה ברשות, אגודה סי' קכ"ח, ל"ט ע"ג. ועיין בהגהות דק"ס עמ' 262 הערה ז'. ועיין עיטור, המחאה, הוצ' רמא"י ע"ג ע"ג.

32 קודח מן האגד. בד: קונח מן האגן. ובכ"ו: קוריה (צ"ל: קודיח) מן האגן, ועיין מ"ש לעיל ח"א עמ' 183.

33/34 להרתיח... להקפיעה. בכ"ו: להרתיע... להקפיעה. ועיין בבלי ב"מ ס"א ב', ב"ב פ"ט ב'.

35 ולצר מצד אחד. רשב"ם ד' פיזור, לפי דק"ס עמ' 278 הערה מ'.

עמ' 405

4 מפני שהן חסירין, בערוך ערך טמן: שלא יטמין משקליותיו במלח. תנא מפני

שהן חסרין כלומר כח המלח יונק ומכחיש כח השקל. ודבריו לקוחים כנראה מפיר"ח. ומתוספתא זו סתירה לפירש"י ולפירי הרשב"ם פ"ט ב' שפירשו שהמלח מכביד את המשקלות. ועיין תוס' שם ד"ה שלא שכתבו: כדאמרינן בירושלמי דמלח שואב את המשקלות. וכן ברבינו בחיי קדושים, (ד"ו ד"ש) קנ"ב ע"ב: וכן אמרו בירושלמי מפני שהמלח שואב את המשקל. ואין זכר מזה בירושלמי לפנינו. ויתכן שצ"ל תוספתא, והיתה לפניהם גי' זו בתוספתא כאן. וכן באמת ברשב"א ב"מ ס"א ב': והכי איתא בתוספתא דתניא לא יטמין משקלותיו במלח שהמלח שואב את המדה. אבל בהגה"מ פ"ח מה' גניבה ה"ו (בד"ק): וכן יש בירושל' מפני שהמלח שואב את המשקל וכן מצא הר"מ כהן בהדיא בתוס' החנוני לא יתן מדותיו ומשקלותיו במלח מפני שהן חסרין. 7 לגין וחצי לגין וכו'. עיין ח"ד, וכס"ז לעיל 384 ולהלן 406.

17 קב וחצי קב רובע וכו'. עיין רשב"ם פ"ט סע"ב.

שם: וחצי תומן, בד: וחצי תומן ועוכלא, וכ"ה ברשב"ם הג"ל. ובסמ"ג לאווין קנ"ב, ג"ח ע"א: וכמה היה עוכלא אחד מחמש' ברובע דהיינו ביצה וחומש ביצה כך הגירסא בתוספתא ובפירש"ר וכו' עיי"ש. ועיין גם בהגה"מ פ"ו מה' גניבה ה"ז אות א'. וכן בסמ"ג עשין דרבנן, עירובין, רמ"ג ע"א: אמנם בתוס' גרסי' וכמה היא עוכלא אחד מחמשה ברובע ומביאה בפ' הספינה. ודברי הסמ"ג לקוחין מגירסת הר"ח (ברשב"ם הנ"ל) שכנראה הביא את תחילת התוספתא והשאר היא גירסתו בבבלי שם. ועיין מ"ש בתשלום תוספתא עמ' 18.

19 וחצי שמינית ואחד משמונה שבשמינית וזה הוא קורטוב. ברשב"ם צ"א: וחצי שמינית גרסינן בתוספתא וזהו קורטוב. וכ"ה בבבלי שם בכי"מ. וכן בסמ"ג לאווין קנ"ב, ג"ח סע"א: "וחצי שמינית כך הגירסא בתוספתא (לקוח מן הר"ח או הרשב"ם הנ"ל) אבל בספרים שלנו (בגמרא שם) גורס ואחד משמני' בשמיני' ומדה זו שמה קורטוב (וכ"ה בבבלי שם בדפוסים) וכ"ה בתוספתא שלפנינו. ואמר ר' חיים כהן אבי אמי שזאת הגירסא עיקר כדגרסינן בסוטה פרק קמא' וכו' עיי"ש. ובפיה"מ להרמב"ם מנחות פ"ב (לפי נוסח א"י שמביא בתוי"ט ובמלא"ש שם מ"ד): "הקרטוב חצי שמינית הרביעית", והיינו שמינית שבשמינית. וכנראה, גרס בתוספתא כאן כגי' הרשב"ם ופירש: וחצי שמינית — חצי שמינית הרביעית, ונקט בפיה"מ לשון התוספתא או הגמ'. 19/20 פרוטה שאמרו אחד משמונה וכו'. ערוך ערך ככר.

פ"ו

26 המוכר זרעוני גינה לחבירו זרען ולא צימחו וכו'. ברשב"ם צ"ג סע"א: ויש ברייתא דוגמתה בתוספתא דקתני המוכר לחבירו זרעוני גינה שאין נאכלין כו'. וכ"ה בתוספתא לעיל 392: המוכר זרעוני גינה לחבירו זרעים שאין נאכלין וכו' עיי"ש. 30 יותר על כן בכולן מחזיר לו וכו'. ברשב"ם צ"ז ב': ה"ג בפירוש ר"ח תנא יתר על כן בכולן מחזיר את השאר ונוטל את הדמים ממנו, ובברייתא מצאתיה בתוספתא, ויש ללמוד דבספרים שלהם כתובה וכו'. אבל בניי פ"ו ריש סי' תתי"ג: ואיתא בתוספתא וכן בפר"ח ז"ל תנא יתר ע"כ מחזיר את השאר ונוטל את הדמי ממנו. ומלשוננו משמע קצת שהתוספתא הובאה בפר"ח. ולא שכן היה לפני הר"ח

בבבלי. ובאמת כן היא דרכו של ר"ח להסמיך את התוספתא לסוגיית הבבלי ולפתוח סתם ב"תנא" (עיין מבוא). ועיין מ"ש לעיל ח"א עמ' 196 ומ"ש להלן 445²⁵. והברייתא שלנו הובאה בשם התוספתא ברא"ש פ"ו סי' י"א וברבינו ירוחם, מישרים סוף גתיב ט' ולעיל שם (עוד הפעם), עיי"ש הפירוש.

31 הלוקח קנקנים מחבירו וכו'. רמב"ן דינא דגרמי (ירושלים תרפ"ט ס"ב רע"א), מ"מ ספ"ו מה' זכיה ומתנה.

עמ' 406

7 ניסכו על גבי המזבח יצא. בירוש' סוטה פ"ח ה"ה, כ"ד ע"ד: לית דך אלא שהוא אסור על גבי המזבח. ועיין בבבלי צ"ז ב' ולהלן מנחות 526¹⁰ ומש"ש.

9 לקח הימנו לגין וחצי לגין וכו'. עיין מ"ש לעיל 405⁷.

19 סומכוס אומר המוכר חלק לחבירו בכאר וכו'. מתוספתא זו מוכיח הרמב"ן ס"ג א' סד"ה האומר שדינו של סומכוס הוא גם במכר, נגד שיטת רב האי ור"ח. וכן בחידושי הר"ן (לפי ב"י בטור חו"מ סי' רנ"ג, ד"ח קנ"ה ע"ב) ובג"י פ"ד סי' תשס"ג עיי"ש מ"ש בזה.

34 אילו ואילו שהיו אומרים וכו'. וכ"ה בד וכי"ו. וכתב בח"ד: "ושי"ן של תיבת שהיו יתירה". אבל מדברי הרמב"ן ק"ב א' ד"ה הא דאקשינן למדתי שהוא פירש ששתי הבבות כאן הן הלכה אחת, והיינו אילו ואילו שהיו אומרים שגובהה של מערה ד' אמות ורומן של כוכין ז' טפחים מודים שעושה חצר ע"פ המערה שש על שש. וכ"ה ברמב"ן שם: דהא לדברי הכל חצר שש על שש הוי כדתנן סתמא דמתני' ולכא דפליג עליה, ותניא נמי בתוספות ואלו ואלו מודים שיעשה חצר על פי המערה שש על שש.

שם: גובהה של מערה ארבע אמות. רשב"ם ק' ב' (במשנה) ד"ה עושה.

עמ' 407

1 וטפח לטפח. בד: וטפח לכיפה. ובכ"י (לפי קרינא): וטפח לגופה. ובתוה"א להרמב"ן ריש עניין הקבורה (ד"ו ל"ז ע"ג): מפורש בתוספתא טפח אחד לפותח טפח כדי ש[א] תהא טומאה רצוצה ולא תהא בוקעת ועולה. וכן בחידושי כאן ק' ב' ד"ה הכוכין: וטפח יתירא כדי שיהא לו חלץ וכו' ותניא נמי בתוספתא הכי וטפח לפתח טפח.

שם: העושה חצר על פי המערה עושה שש על שש וכו'. בד וכי"ו: עושה חצר על פי מערה שש(ה) על שש וכו'. ובבא זו היא המשך של ההלכה שלפניה, עיין מ"ש לעיל שו' 34 בשם הרמב"ן.

2 ופותח לתוכה שתי מערות. בד מוסיף: רבי שמעון אומר ארבע מארבע רוחותיה (אצל צ. בשנו"ס לא נכון). וכ"ה בכ"י וברשב"ם ק"א א' בסוף המשנה, ולפנינו נשמט מפני שהסופרים חשבוה לפיסקא מן המשנה.

3 אמרו לו אי אפשרי לכן. בד: אי אפשר לכן. וברשב"ם הג"ל: אמרו לו אי אפשר. והנכון: אי אפשר לכן. וס"ז להלן 513¹³, 599³⁷, 663²⁸, 663³², 665³⁰, 665³³.

9 בסימניו ובמצריו וכו'. רש"י ברי"ף פ"ז סי' תתכ"ה, רשב"ם ק"א א' מלחמות ספ"ו. 9/10 או הותיר שתות פטור הדיינין הגיעו. בד: שום הדיינין, ובכ"י: בשום

הדיינין, וצ"ל: כשום הדיינין, וכן ברש"י הנ"ל: או הותר שתות הרי הוא כשום הדיינין, וברשב"ם ומלחמות הנ"ל: או הותר שתות כשום הדיינין הגיעו.
10 פחות מיכן או יותר על כן וכו'. מלחמות הנ"ל.

פ"ז

17 כל שהוא לפנים מחבירו וכו'. בתשובת בעל שבה"ל בצופה ההגרי ח"א עמ' 63: ובתוספתא תניא כל שהוא לפנים מחבירו קודם את חבירו ונחלה ממשמשת והולכת עד ראובן, ולדברי הכל האח קרוב מבן האח ולא דמי לבן הבן שחולק עם אחי אביו בנכסי הזקן וכו'. ועיי"ש בתשובת מהר"ם ב"ב שחולק עליו וסובר שבן אח דינו כבן בן לענין ירושה בקבר וכותב: וההיא דתוספתא כל שהוא לפנים מחבירו קודם את חבירו הכי פירושא כל הקרוב מחבירו קודמו בירושה וכו' דהאב נמי קודם לאחיו ולאחי האב וכו'.
30 אין הבכור נוטל פי שנים בשבח וכו'. להלן 541¹⁵.

עמ' 408

1/2 אבל בנה בינין... שנוטל פי שנים. המפרשים הגיהו ע"פ הבבלי קכ"ג ב: אינו נוטל וכו'. אבל בה"ג הל' נחלות ד"ו ק"ו ע"ד: אבל בנה האב ונטע הבכור נוטל פי שנים, ובד"ב עמ' 437 כגירסתינו בבבלי.
2 כיצד אין נוטל פי שנים וכו'. בד וכ"ז: כיצד נוטל פי שנים, וכ"ה להלן 541²¹.
4 כיצד אין נוטל בראוי וכו'. בה"ג ה' נחלות ד"ו ק"ו ע"ב, ד"ב עמ' 434.
ר"ח ברשב"א יבמות כ"ד ב' ד"ה אבל הרב, רמב"ן כאן קט"ז ב', נ"י פ"ח ריש ס"י תתל"ה. ועיין מרדכי פ"ח סוף ס"י תקע"ז. ועיין שאר הראשונים להלן 541²².
שם: מת אבי אחי בחיי אביו וכו'. בד וכ"ז ולהלן בכורות לנכון: מת אביו בחיי אביו וכ"ה בראשונים הנ"ל, ועיין הביאור בה"ג הנ"ל ד' ברלין ומ"ש עליו ברמב"ן הנ"ל בסוף דבריו. ועיין רשב"ם קט"ז ב' ומ"ש עליו בתוספות שם. ובס' המעשים לבני א"י (תרביץ ש"א ס"ב עמ' 41): מת אביו בחיי אבי אביו וכו' עיי"ש, וכ"ה בירושלמי פ"ח רה"ד, ט"ז סע"א.

9 שני אחים שהיו מיוצאי מצרים וכו'. רשב"ם ק"ז א', תוס' ורמב"ן שם.
10 תשעה נטלו בית לתך. בכ"ע: נטלו בתוך לתך, וצ"ל: לתך לתך, וכ"ה ברשב"ם הנ"ל.

14 המתלוננים והמרגלים וכו'. כל הברייתות בעציות דר"י (בשטמ"ק) ק"ט סע"א.
15/16 וכן היה ר' שמעון בן אלעזר אומ' יהושע וכלב וכו'. רשב"ם ק"ז ב', עציות דר"י (בשטמ"ק) ק"ט רע"א סע"א, רשב"א (בשטמ"ק) ק"ז ב'.
26/27 בחובו אין לו אלא חובו. רמב"ן קל"ח א', ועיין הגהות דק"ס עמ' 377 הערה ש'.
29 האומר תנו חלק לפני בנכסי וכו'. רש"י ברי"ף פ"ד ריש ס"י תשס"ג, רשב"ם ס"ג א' ד"ה תנו, רא"ש פ"ד ס"י ה', נ"י ברי"ף הנ"ל.

עמ' 409

1 אם אמי על מי שראוי ליורשו וכו'. באו"ז ס"י ק"ב, י"ח רע"ב: ובספר החפץ

כתוב ת"ר ר' יוחנן בן ברוקה אומר אם אמר על מי שראוי ליורשו וכו' כל הבריייתא עד סוף הפרק, וכיוון לתוספתא שלנו כי במשנה (ק"ל א') אין הסיום: כיצד אמ' וכו'.
2 כיצד אמ' על בת הבן בין הבנים וכו'. סי' חפץ הנ"ל, עיטור ח"א, מתנת ש"מ, הוצ' רמא"י ג"ח רע"ג.

פ"ח

9/13 האומ' שדה פלוני לפל'... אלא אוכלת פירות בלבד. הגירסא משובשת בכי"ע ובד. האומר תנו נכסיי (עיין שו"ת חכמי צרפת ולותיר סי' מ"ט ל"ג רע"א) לפלוני ואם מת פל' לפל' ואם [מת] פל' לפל' הראשון אוכל פירות ואם מת ינתנו לשיני מת השיני עד שלא ימות הראשון הראשון אוכל פירות ואם מת יחזרו ליורשי הנותן הראשון מוכר קרקע ואוכל פירות דברי רבי רבן שמעון בן גמליאל אומר אין לראשון אלא אכילת פירות בלבד. וגם כאן יש חסרון. והתוספתא נעתקה בהשלמה פ"ח סי' י"ט, כ"ג ע"ב וע"ג עיי"ש הגי' והפירושים, ועיי"ש סי' א', י"ט ע"ב. וכן נעתקה כל הבריייתא בבעל המאור פ"ח (בסוגיא דנכסי לסבתא) סי' תתל"ח, ועיין כתוב שם במ"ע הסג"ה ח"ח עמ' 54, 53. מלחמות להרמב"ן בסוגיא שם, רבינו יונה (בשטמ"ק) קכ"ה ב' ד"ה אומר רב הונא, שם ד"ה ושמינן, הנ"ל קל"ו סע"א, רשב"א וחידושי הר"ן (בשטמ"ק) קכ"ה ב'.

13 דברי רבי ר' שמעון בן אלעזר אומ' וכו'. בד וכי"ו: ר' שמעון בן גמליאל אומר וכו'. וכ"ה בהשלמה, בעה"מ, כתוב שם הנ"ל, אבל בעליות דר"י קל"ו סע"א הנ"ל: וכן מצאתי כתוב בתוספת דתני' התם האומר שדה פלוני לפלוני ואם מת פלוני לפלוני ואם מת פלוני כו' הראשון מוכר קרקע ואוכל דברי ר' [ר'] שמעון בן אלעזר אומר אין לראשון אלא אכילת פירות בלבד. ועיין פירוש הסיפא בכתוב שם עמ' 54 הנ"ל. ועיין ירוש' כתובות פ"ט ל"ג רע"א וכאן פ"ח ט"ז ע"ג.

14 שנים שהיו באין ממדינת הים אף על פי שמשאן וכו'. מ"מ פ"ד מה' נחלות ה"ז, שו"ת הריב"ש סי' מ"ו, שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תקס"ד, ח"ד סי' ק"כ. 18/19 מי שיצא הוא ואביו למדינת הים וכו'. רמב"ן, רשב"א וריטב"א קידושין ס"ה ב', תשב"ץ ח"ג סוף סי' קכ"ד. ועיין רשב"ש סי' תמ"ו (ויש שם ט"ס וצ"ל: ומהתוספתא דבתרא, ולא דמציעא), שם סי' תק"ף. ונראה שהפירוש הוא שהיוצאים הניחו את הנכסים ברשות הזקן והוא מוחזק בהם ולפיכך אם יש ספק אם מת הבן או שמת גם האב נכסים בחזקתו, ודוחק.

19/20 הכותב דייתיקי והיה מתיירא מן היורשין וכו'. ברמב"ן מ' סע"ב מביא מכאן ראייה לשיטת רב האי בדין ש"מ שאמר לא תגלו הך תפקדתא אלא לאחר מיתה שאין זה מתנתא טמירתא, והובא בנ"י פ"ג סי' תש"י.

22 אבל הכותב נכסיו בשם חבירו וכו'. עיין להלן 410.

23 הכותב דייתיקי יכול לחזור בו וכו'. רמב"ן קל"ה ב', ועיין חידושי לב"מ י"ט א', ח"י הר"ן (בשטמ"ק) קל"ה ב' ד"ה גמרא, ג"י פ"ח סי' תתס"ו.

25 הכותב דייתיקי עד שלא זכה וכו'. נ"י הנ"ל (למטה שם), עיי"ש פירוש.

26/27 אפטרופין עד שלא החזיקו בנכסי יתומין יכולין לחזור בהם וכו'.

ר"ח בעיטור ח"א, אפטרופוס, הוצ' רמא"י ע"ח ע"ד, רמב"ן ורשב"א גיטין ג"ב ב'.

שו"ת הרשב"א ח"ב סי' שנ"א וח"ד סי' קמ"ו, טור סי' ר"צ (קרוב לסופו), מ"מ פי"א מה' נחלות ה"ה, ר"ן גיטין פ"ה ריש סי' תפ"ה (במשנה), חי' הר"ן שם נ"ב ב', שו"ת הריב"ש סוף סי' תס"ח, שם סי' תפ"ט עיי"ש היטב, תשב"ץ ח"ב סוף סי' קפ"ח. ח"ג סי' ר"כ וסי' רנ"א, רשב"ש סי' שס"ד, שו"ת הרדב"ז ח"ד סי' קצ"ח.

עמ' 410

1 אין מוכרין ברחוק ליקח בקרוב. רשב"א, ריטב"א וחידושי הר"ן גיטין נ"ב א'. ועיין הראשונים שציינתי בח"א עמ' 42.

6 אין בית דין עושין אפיטרופין נשים וכו'. עיין מ"ש בח"א הנ"ל.
7/8 כתב בשמ"ר מעות וכלים... ר' או' וכו'. עיין קל"ח ב', ועיין בה"ג ד"ו ק"ט ע"ג, ד"ב 447, דק"ס 378.

10 ב ש ת י ק ה. לזה כיוון הרשב"א במ"מ פ"ט מה' נחלות הי"ב, נ"י ריש סי' תת"פ, מלא"ש פ"ח מ"ח.

14 נישאו גדולות לא יאמרו קטנות וכו'. בעיטור ח"א כתובות. הוצ' רמא"י ע"ג ע"ג: ועל דבר זה נשאל הרב החסיד שח"ק ע"יו הנשיא הגדול רבי משה בריבי טודרוס זצ"ל והבאתי ראיה מן התוס' שאין דין פרנסת הבית במקום שאין בו וכן כתב נשאו גדולות תשאנה קטנות ואם אמרו קטנות וכו'. והפיסקא משובשת כאן והנכון בעיטור כ"י ששון (אהל דוד ח"ב 725): ועל דבר זה נשאלתי מאת הרב החסיד ז"ל שח"ק על הנשיא הגדול ר' משה ברי' טודרוס ז"ל והבאתי ראיה מן התוספות שאין דין פרנסה במקום שאין בו וכו'. ועיין בשער החדש שם ששיער שפני בעל העיטור לא היה זה במשנה עיי"ש, ועיין דק"ס עמ' 379 הערה ט'. וכן ליתא בהוצ' לו, קויפמן וכן מעיד במלא"ש בשם ר' יהוסף אשכנזי "כ"ז ע"ג בכל הספרים". וכן במ"מ פ"כ מה' אישות ה"ח מביא זה מן התוספתא (ולא מן המשנה) עיי"ש. ובמשנה כתי' פרמה: נשאו גדולות ישאו קטנות וזה חומר וכו', ועיין דק"ס הנ"ל.

וכן בשו"ת הרשב"ש סי' תקפ"ו: ויש משניות שגורסין כן בפירוש בבנות וכו' ויש שמוחקין אותה משום שהבנות נוטלות עשור נכסים, וגורסים אותה (כלומר, אלה שגורסים אותה) אומרים דלא קשיא ולא מידי וכו' וכן השיב הרב בעל העיטור ז"ל במה שנחלקו הרב החסיד והנשא הגדול ר' משה בר' טודרוס והביא ראיה מהתוספתא כמו שכתב הרב ז"ל באות כתובה.

פ"ט

17 הכותב נכסיו בשום חבירו וכו'. עיין לעיל 409²², ועיין בבלי ב"ק ק"ב ב'.

19 המוכר שדה חבירו במעמד חבירו וכו'. סי' הזכות להרמב"ן יבמות פ"ו.

כ"ב ע"ג, תשב"ץ (בשמו) ח"ב סי' רכ"ד, מ"ד סע"ג, ח"ג סי' ס"ח.

21/22 האשה שנשאה ושנתנה בשל בעלה וכו'. בתשובת ר' נתן בר' מאיר

(בס' התרומות שער ו' ח"ד סי' ב'): "הא תניא בפ"ט בתוספתא דב"ב האשה שהיא נושא ונותנת בתוך הבית בשל בעלה והיו אונות ושטרות יוצאות על שמה הרי הן של בעלה ואם אמרה ממון שירשתי מבית אבי אבא יעשה מפורש כפירוש ע"כ, ופי' מפורש כפירוש. כלומר יעשה מפורש כפירוש של דבר שהיא אומרת ולא כסתום אלא שתהיה מבררת שדבריה אמתים" וכו'.

29/30 האומר המבשרני אם ילדה אשתי זכר וכו'. רמב"ן קמ"א ב', נ"י פ"ט ס"י תתפ"ו, ועיין עליות דר"י בשטמ"ק קמ"א א'.

31 זכר ונקיבה אין לו אלא מנה. בכ"ז נוסף כאן: ירוש' אמר ר' מנה בטלה צרת הנקיבה את שמחת הזכר. וע"ז הוספות בתוספתא עיין בתש"לום תוספתא עמ' 20.

עמ' 411

1/2 האומ' מאתים דינר יש לי ביד פלוני וכו'. רמב"ן וריטב"א גיטין ס"ו א', עיי"ש. ובמ"מ פ"י מה' זכייה ומתנה הי"ד: עוד כתב (הרשב"א) ומיהו מי שאמר יש לי נכסים כך וכך ביד פלו' וביד פלוני כך והיה מונה והולך את שלו ומתוך כך אמר תנו מאתים זוז לפלו' אין נותנין לו כל המאתים זו מיד אלא לפי חשבון מה שיקבצו שהרי גילה דעתו דממה שיש לו רוצה לתת לו לפי חשבון וכן מצאתי בתוספתא וכו'. עכ"ל. ועיין טור חו"מ ס"י רנ"ג, ד"ח קנ"ב ע"ב, ועיין בפרישה שם אות כ"ג, וכנראה שנשמטו בטור שלש המלים "וכן מצאתי בתוספתא" שהן מדברי הרשב"א. 5 האומר תנו מאתים דינר לפלוני ושלש מאות לפלוני וכו'. שו"ת הרשב"א ח"א ס"י תתפ"ו, ח"ה ס"י קצ"ו, מ"מ הנ"ל (למעלה קצת שם), נ"י פ"ח ס"י תתע"ו, שו"ת הריב"ש ס"י ק"ז, שו"ת יכין ובוועז ח"א ס"י ב'. 11 האומר כל נכסיי נתונין לפלו' עבדי וכו'. עיין תוס' נדרים מ"ג ב', פ"י הרא"ש ור"ן שם.

12 ר' שמעון אומ' כל נכסיי נתונין לפלו' עבדי וכו'. תוס' גיטין ט' א' ד"ה לעולם, תוס' כאן קמ"ט ב' ד"ה שייר ובגליון שם, רשב"א גיטין ח' ב' ד"ה ועוד דגרסינן, רא"ש שם פ"א ס"י ז'. ועיין מ"ש בח"א עמ' 34 שו' 14 ואילך. 13 חוק מעיר פלוני ושדה פלונית וכו'. עיין ריטב"א נדרים נ"ו (אשי ה'ט"ר רע"ד). 15/16 האומ' נתתי שדה פלו' לפלו'... לא אומ' כלום, בד: הרי היא שלו, וכ"ה בכ"ז. ועיין בשו"ת חכמי צרפת ולותיר ס"י מ"ט, ל"ג ע"א (ויש שם ט"ס). אבל ברמב"ן וריטב"א גיטין י"ג א' העתיקו מכאן: לא אמר כלום (כג"י כ"ע). ועיין בב"י גיטין מ' ב' וירוש' כאן פ"ח ה"ט, ט"ז ע"ג. 17/18 תינתן לו ר' או' זכה וחכמ' אומ' לא זכה וכו'. וכ"ה גם ברמב"ן וריטב"א (בריטב"א: ר"א מתנה) הנ"ל. אבל בר"ן גיטין פ"א ס"י תי"ד (ד' קושטא): דבתוספתא דבתרא תניא תנתן שדה פלו' לפלו' ר' מאיר אומ' לא זכה וחכמים אומ' זכה וכופין את היורשין וכו'. ברם בחידושי שם י"ג א' (בד"ר): דבתוספתא דבתרא תניא תנתן שדה פלוני לפלוני ר' אומר זכה ורב מיס אומר לא זכה וכופין את היורשין וכו'. ועיין בב"י שם מ' ב'.

18 וכופין את היורשין לקיים דברי המת. רמב"ן, ריטב"א ור"ן הנ"ל, ריב"ש ס"י ר"ז (קרוב לסופו), תשב"ץ ח"ב ס"י נ"ג, ח"ג ס"י ק"ף. 18/19 האומ' עשיתי פלוני עבדי בן חורין וכו'. רא"ש (בשטמ"ק) קנ"א סע"ב, ועיין מ"מ פ"ט מה' זכייה ומתנה הי"א ומ"ש לעיל עמ' 76 שו' 16. 20 'עשה בן חורין ר' אומר זכה וכו'. תשובת ר' יעקב מקורשן בשו"ת מהר"ם ב"ב ד' קרימונא ס"י ע"ט.

21 רבן שמעון בן גמל' אומ' הכותב דייתיקי בלעז הרי זו מתנה. בד: הכותב דיותימין בלעז, וכ"ה גם בכ"ז, וכן בירושלמי פ"ח ה"ח, ט"ז ע"ג: דאיתמון.

נמצאנו למדים שהגי' דייתיקי בכ"ע היא בטילה ומבוטלת. וכן בס' המעשים בתרביץ ש"א ס"ב עמ' 42: כתב בכתב דייתיקי למעלן מן שם מתנ[ה] ולמטן הוטל[ל] שם לשון אידייתמין. וכבר העיר לנכון גולאק בתרביץ ש"א ס"ד עמ' 144 ואילך על הלשון המצויה בשטרות בפירושים היווניים ἀδὲ διετέμενον, ואע"פ שכתב בלשון עבר. הרי השטר מועיל עיי"ש. אבל מ"ש גולק שם: "שהפירוש המקובל הוא של ר"ז פרנקל שביאר זה מלשון διάτμα, צוואה" הוא נמשך בזה אחרי אפשטיין, כי במלוננו של יסטרוב ערך דיאתימון באר מלה זר-διετέμενον כלומר בעבר במקום הווה, והעיר. השה שם: יחזק. עשיתי וכו', והיינו ממש פירושו של גולק. ועיין גם פינלס דרכה של תורה עמ' 133 ואילך.

פ"י

22 האומר שדה פל' לפל' והוא אומר וכו'. רשב"א גיטין מ' ב' סד"ה האומר, מ"מ פ"ד מה' זכיה ומתנה הי"ב.

26/27 האשה שהיתה יורשת ועמדה והשביחה את הנכסים... לא תאמר תנו לי מה שהשבחתי את הנכסים וכו'. מלשון התוספתא משמע שאינה נוטלת מן השבח כלום, ואם היא יורשת למה לא השביחה לאמצע (כלשון המשנה קמ"ג ב')? ולפיכך ברור שאין לגירסא זו על מה לסמוך והיא תיקון ע"פ דברי ר' ירמיה בבבלי קמ"ד א'. והנכון הוא בכ"ע (וצ. הוריד אותה למטה, לשנו"ס): האשה שהיתה כשרה, כלומר, אשת חיל, וכן מתרגם אשת חיל (במשלי י"ב-ד', ל"א-י'): אתתא כשרתא. וכן בתשובת הר"ש משנן בשו"ת מהר"ם ב"ב, דפוס פרג סי' ש"ח (ובהוצ' בלוך משובש): כדמוכח בתוספתא במי שמת דתניא האשה שהיתה כשרת' פי' מכשרת במלאכתה ועמדה והשביחה הנכסים וכו' עיי"ש. וכן בתשובת הריצב"א (שם סי' ש"ט): והכי משמע בתוספתא דמי שמת בההיא שהבאת' אשה שהית' מכשרת (בהוצ' בלוך בסה"ד: משכרת) וכו' ובתוספ' אין ראוי לשנות לאמצע כיון דאין לה חלק בנכסים וכו'. וכן בתוס' כ"ו (לפי קרינגל): שהיתה משרת, וצ"ל: כשרה (או כושרת), כגי' כ"ע. וכן בתשובה שבשו"ת הרשב"א ח"ד סי' קנ"ב, כ"ז ע"ב: ראה מן התוספתא מפ' מי שמת דקאמ' האשה שהיתה כו' (צ"ל: כש') ועמדה והשביחה הנכסים והביאתם לבית הריבוי וכו'. ושם כ"ז ע"ג: והם (היורשים) אפי' שהשביחו השביחו לאמצע, ואולי גבי אשה אפי' לאמצע לא השביחה, וההיא דב"ב וכן האשה שהשביחה לאמצע, מיירי באשה יורשת כדמוקי בגמרא וכו'. הרי לך ברור שלא היה לפניו בתוספתא: אשה יורשת. ועיי"ש גם ל' ע"ג.

28 ואם לאו אינו גובה כתובתה. בד: ואם לאו אין גובה כתובתה אלא לפי חשבון, וכן בכ"ו: אינו גובה אלא לפי חשבון. אבל בראשונים הנ"ל כגי' כ"ע (בערך).
29 האחין שהניח להן אביהן נכסים וכו'. תמים דעים סי' נ"ח, עיסור, חוב, הוצ' רמאי כ"ז ע"ג, התשובות במהר"ם ורשב"א הנ"ל (כ"ז ע"ג). רשב"א פ' מי שמת (לפי מ"מ פ"י מה' נחלות ה"ג).

31 וכן הן לא יאמרו לו הן לנו מה שאכלו בניך וכו'. בתשה"ג הקצרות סי' ס"ז (ד"ח סי' ס"ד): ואם היו לאחד בנים ולאחר אין לו בנים מה שאכלו ומה שנונו אין מחשבין אותו וכו'. ועיין ראשונים הנ"ל. וכן ברמב"ן קמ"ד ב': ובתוספתא משמע

שאפי' היו לאחד בנים וזו אותם מתפיסת הבית אין מחשבין לו וכו'. וכ"ה (בשמו) בשיטה לא נודעה למי (בשט"ק שם). ועיין ג"י פ"ט סי' תתצ"ג (במשנה) ובמלא"ש פ"ט מ"ד, ויש שם ט"ס והפיסקא היא מנ"י ולא מחידושי הרשב"א, עיין להלן.

עמ' 412

1 אם מחמת נכסים נפל לאמצע, רמב"ן קמ"ד ב' סד"ה מתני', חידושי הרשב"א במלא"ש הנ"ל (ובזה מסתיימת שם הפי' מהרשב"א ומשם ואילך מתחילה הפיסקא מנ"י).

2/3 אמי רבן שמעון בן גמליאל כמה דברים אמורים ברפואה שיש לה קיצבה וכו'. תוס' קמ"ד ב' ד"ה חלה, השלמה פ"ט סי' ה', או"ז ב"ק סי' ס"ג, ד' ע"ג, חי הרמב"ן קמ"ד ב' ד"ה והא דקתני, רא"ש פ"ט סי' י"ב, שו"ת הרא"ש כל"ל פ"ט סי' ד', ג"י פ"ט סי' תתצ"ג הנ"ל (ושם בט"ס: אר"ג, וכן ברמב"ן הנ"ל: אמר רבן גמליאל, אבל הנכון הוא כלפנינו), שו"ת יכין ובועז ח"א סי' י"א, ו' ע"ג וע"ד. ועיין ב"י בטור חו"מ סי' קע"ז ובהערות להשלמה הנ"ל הערה ו'.

4 נשאו נשים והכניסו להן שדות וכו'. בתשה"ג הקצרות סי' ס"ז הנ"ל: ואם היו להם נשים כל אחד נוסף כתובת אשתו בשבועה וכו'. עיטור, חוב, כ"ז ע"ג הנ"ל, ועיין ג"י הנ"ל.

7 עשו כלים לנשיהם ולבניהם וכו'. עיין ס' המעשים לבני א"י בתרביץ ש"א ס"א עמ' 92 ואילך ובהערת ד"ר לוין שם, תשה"ג הקצרות הנ"ל, עיטור וג"י הנ"ל. 15 עשה עמו שושבינות בשתי נשים וכו'. או"ז סי' קע"ג, כ"ז ע"ג (בשם הריב"ם), ועיין תוס' קמ"ה ב' ד"ה עשה.

17 ואכל שם שבועי בנים וכו'. הפי' הנכון בח"ד שאכל סעודת שבוע הבן (או שבוע הבת) וכו', והפי' במנב"כ תמוה.

24 המסכן שחילק נכסיו על פיו וכו'. כל הברייתא עד שו" 33 בתוס' קנ"ו ב'. 33 ר' יהושע אומ' בשבת אמרו קל וחומר בחול. בד: ר' יהושע אומר בחול אמרו קל וחומר בשבת דברי ר' מאיר ר' יהודה ר' אליעזר אומר בד"א בחול אבל בשבת לא יעשה ואם עשה עשוי ר' יהושע אומר בשבת אמרו קל וחומר בחול. וכ"ה בתוספ' הנ"ל.

פי"א

עמ' 413

7/8 כל אותה שבת. בד וכ"ז: חדש.

17 כתוב בו כסף סתם. בד הגי' יותר מלאה, ובקנ"ג כגי' ד (בערך).

19 לעולם התחתון ילמד מן העליון וכו'. עיין תוס' קס"ו ב' ד"ה אבל (בהגה"ה).

20 בשתי אותיות. בד וקנ"ג: אותות, וכ"ה בקנ"ג גם בשו" 21, ועיין בירושלמי

כפשוטו ח"א 148.

22 קישור מלמעלה. בקנ"ג: קישור וכו'.

25 אנקלסא וכו'. או"ז סי' רל"ב, ל"ג ע"ד, ועיין לעיל 371³³. ובקנ"ג כאן: אונקליסא.

27 גוזרי דינן ופרוסבולין וכו'. או"ז ע"ז סי' ק"כ, י"ז סע"ד - י"ח רע"א. ועיין

לעיל 372. ובקנ"ג: גורי דינין, ובגליון: פסק דין.

30 נקרע או שאבד וכו'. עיין רמב"ם פכ"ג מה' מלוה ולוה ומ"מ שם.

עמ' 414

2 שטר שיש בו מחק או תלוי מגופו פסול שלא מגופו כשר וכו'. עיין לעיל 334⁶ לעניין גט ומש"ש. ותוספתא שלנו (לעניין שטר) הובאה בשו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף ל"ה (השני, כי בדי' בולוניה ישנן שתי תשובות מסומנות בסי' זה), ח"ב סי' ת"ד (= מיוחסות סי' ק'), ח"ג סי' ת"ל, מיוחסות סוף סי' צ"ה (עיין להלן). חידושי הר"ן (בשטמ"ק) קס"א ב', שו"ת הר"ן סוף סי' ע"ו (ד"ק סוף סי' פ"ו). שו"ת הרדב"ז ח"ב סי' תשמ"ח.

2/3 ואם החזירו למטה אפילו מגופו כשר. כ"ז דיתא בכ"ו. ועיין מ"ש לעיל עמ' 80 בשם האו"ז ובהערה שם. ובמיוחסות סוף סי' צ"ה הנ"ל: ועוד דבהדיא גרסינן בתוספ' מחק או תלוי שלא מגופו כשר מגופו אם נתקיים כשר ואם לאו פסול. 3 שטר שחתמו עידיו לאחר שאילת שלום וכו'. עיין מ"ש גולק בתולדות המשפט העברי ח"א עמ' 63 ובהערה 4 שם.

7 וכמה יהו רחוקין מן הכתב וכו'. תוס' קס"ב ב' ד"ה פחות. ועיין לעיל 334¹⁰ ומש"ש. 9 שטר שחתמו עליו חמשה עדים וכו'. בה"ג עמ' 474: ותאני בתוספתא שטר שחתמו עליו חמשה עדים וכו', ועיי"ש בהערות, וכ"ה בה"ג ה' עדות, ד"ו קי"ד ע"ג. והתוספתא הובאה גם בתשה"ג קורוניל סי' ק"ב, והזהיר צו עמ' 62, תשובת רבינו נסים בתשה"ג שבמדעי היהדות ח"ב עמ' 117, סי' קכ"ד, ועיי"ש סי' ה' עמ' 38. ועיין רשב"ם קס"ב סע"ב, ס' הישר לר"ת מכות סי' תע"ה, נ"ג ע"א, תוס' גיטין י"ח ב' ד"ה אמרי, או"ז ב"ב סי' רי"ז, ל"ב ע"א, סמ"ג עשין ק"ח, ק"צ ע"ב, שבה"ל ח"ב במ"ע הסגלה חמ"א עמ' 122, ריטב"א מכות ו' א' ד"ה א"ר יוסי ועיי"ש ד"ה למחזי, מאירי שם עמ' כ"ו, ר"ן גיטין פ"ב סוף סי' תכ"ד.

10 כתבו בחמשה לשונות וכו'. עיין מ"ש לעיל עמ' 81.

11 נקרע כשר נתקרע פסול וכו'. ברשב"א גיטין ס"ד א' ד"ה ודברי הר"ם: שכך שנו בתוספתא בשלהי מכילת' (גיטין) נקרע כשר נתקרע פסול נקרע בו וכו'. אלא שבתוספ' שנינו גם כן בכענין זה בסוף בתרא בשאר שטרות ושמא גם היא כשאר שטרות שקונה בהן כגון שטר מתנה וכיוצא בו. ועיין מ"ש לעיל עמ' 81. 11/12 נימוך או שהרקיב או שנעשה ככברה וכו'. בה"ג ה' הלואה, ד"ו ק"י סע"ב, ד"ב עמ' 451, טור חו"מ סוף סי' נ"ב ועיין שלטה"ג ברי"ף פ"י סי' תתקמ"ג, וכנראה, העתיק מן הטור. ועיין מ"ש לעיל עמ' 81. 13/14 האחין שהניח להן אביהן... לא יאמר עני לעשיר הריני לוקח וכו'. מכאן הוכיח במלחמות פ"י סי' תתק"ן שאינו יכול להשכיר חלקו, כמו שאינו יכול להביא בני אדם מן השוק ולהרחיצן עיי"ש.

14 הריני לוקח כנגדו. בד: כנגדן. אבל בקג"נ, כ"ו ומלחמות: כנגדך.

16 האו"ז עשו טבי עברי בן חורין וכו'. כל הברייתא עד שו' 20 ברמב"ן כתובות פ"ה ב' ד"ה שודא, ראה שם ד"ה ההוא, מאירי שם כת"י, מ"מ פ"א מה' זכיה ומתנה ה"ב, ר"ן כתובות פ"ט סי' של"ה, נ"י כאן פ"י סי' תתקנ"ו, ועיין על כ"ז להלן. שם: והיו שם שני טבי, בד: שני טבין, וברמב"ן הנ"ל: אם היו שניהם טבין, ובמאירי כת"י הנ"ל: והיו שם שני טביים, אבל בשאר הראשונים הנ"ל כג"י כ"ע.

18 האומר תנו מאתים דינר ליוסף בן שמעון וכו'. הראשונים הנ"ל העירו שבבא זו (וכן שלפניה) מתנגדת לכתובות פ"ה ב' שלפיה אומרים בכה"ג שודא דדייני, וכן כתב ברמב"ן הנ"ל: וקשיא אשמעתין היכי אזלינן בתר אומדנא וקורבה דעתו הא תניא בתוספתא בפ' גט פשוט האומר עשו טבי עבדי וכו' וכן האומר יש מאתים דינרין ליוסף בן שמעון וכו' וא"ל (= ואיכא למימר) כיון דק"ל המשחרר עבדו עובר בעשה וכו' לא מחזיקין להאי גברא דמשחרר לעבדו אא"כ פדו עצמן בכסף של אחרים וכו', וסיפא לאו דאמר תנו מני לפלוני אלא שאמר יש לפלוני בידי כלומר פקדון וכו'. ועיין גם רא"ה שהעתיק בגי' זו את התוספתא והביא את פירוש הרמב"ן בשם "ואיכא מ"ד", ולבסוף החליט שהתוספתא "משובשת מדלא מייתנין לה בגמרי דילן". וכן מעתיקים בגירסא זו גם במ"מ ור"ן הנ"ל, אבל קשה מאד להניח שהיתה גי' זו לפני הרמב"ן בתוספתא, שהרי הוא כותב: וסיפא לאו דאמר תנו מני לפלוני אלא שאמר יש וכו'. ולוא היתה לפניו הגי' בתוספתא מפורש: "יש מאתים דינרין" וכו' היה רבינו אומר: ובסיפא הרי אומר יש מאתים ולא אמר תנו וכו', ומסיגנונו ברור שלא היה לפניו מפורש: יש מאתים דינרין.

אבל מצד שני קשה ג"כ להניח שהיתה לפניו הגי' כלפנינו: תנו מאתים דינר וכו', כי במקרה זה היה רבינו אומר: וסיפא דאמר תנו פירשו תנו בחובי (עיין בבלי גיטין נ' ב') ולא תנו במתנה. ולא היה נדחק לומר: יש לפלוני בידי וכו'. ולפיכך נ"ל קרוב לוודאי שגירסת הרמב"ן בתוספתא נשתמרה לנו רק בגי' ב"ב הנ"ל: האומר מאתים דינר ליוסף בן שמעון וכו' (ולא נזכר שם לא "תנו" ולא "יש"), וע"ז אמר רבינו: וסיפא (האומר מאתים דינר) לאו דאמר תנו וכו' אלא שאמר יש בידי וכו'.

ובמאירי כתי' הנ"ל: "ומכל מקום בתוספתא בפרק גט פשוט אמרו האומר עשו טבי עבדי בן חורין והיו שם שני טביים אין דורשין לשון הדיוט לומר לזה היה אוהב ולא לזה אלא שניהם בני חורין ונוטלין משניהם דמי אחד מהן וכן האומר תנו (רבינו הוא היחיד מבין הראשונים שגורס כלפנינו: תנו) מאתים זוז ליוסף בן שמעון והיו שם שני יוסף בן שמעון אין דורשין לשון הדיוט לומר לזה היה אוהב ולא לזה אלא יחלקו. ונראה שהתוספתא כדעת רב בשני שטרות (כתובות צ"ד סע"א) ואין הלכה כן, ויש מחלקים בין כל נכסי למאתים זוז ואין נראה כן, ויש מתרצין דבעבד מתוך שידוע שאין השחרור ראוי שהרי עובר בעשה" וכו', כפירוש הרמב"ן הנ"ל. 26/27 המלוה את חברו על יד שני ערביין לא יפרע מאחד מהן וכו'. או"ז סוף ב"ב, ל"ו ע"ד, שו"ת מהר"ם ב"ב סוף סי' תשי"א, רמב"ן ב"מ ל"ד ב' ד"ה שותפין, שו"ת הרמב"ן (בספרן של ראשונים הוצ' אסף עמ' 84) סי' מ', ס' התרומות שער מ"ד ח"א סי' ג', רשב"א ב"מ ל"ד ב' ד"ה שותפין וד"ה אבל (ושם: ואע"פ שיש בתוספתא שכתבנו הפך מזה אין סומכין עליה וכבר כתבתי יותר מזה בב"ב פ' בית כור בס"ד. ובשטמ"ק ב"ב ק"ז א' בשם הרשב"א: והמלוה את חברו ע"י שני ערבים נפרע מאי זה מהם שירצה ואע"פ שיש בתוס' מכילתין בסופי הפך מזה. וכבר כתבתי יותר מזה בריש פרק המפקיד), מ"מ פכ"ה מה' מלוה ולוה ה"י, ח"י הר"ן ב"מ ל"ד ב' ד"ה השותפין, כאן (בשטמ"ק) ק"ז א', שבועות ל"ז א' סד"ה וכיחש, פירוש להרי"ף שם ספ"ה, ג"י ב"מ פ"ג סי' שיי"ח, שבועות ל"ז א' (ד' ליוורנו קכ"ו ע"ג), שו"ת הרשב"ש סי' ל"ט, שו"ת הרדב"ז ח"א סי' תקנ"ו. ועיין בראשונים שציינתי לעיל עמ' 108 שו" 12.

28 ואם כתב בעל חוב התקבלתי ממך גובה. בד: ואם כתב בו בעל חוב כבר התקבלתי הימנו הרי זה גובה. וכבר הוכיח מכאן הרמב"ן במלחמות פ"י סי' תתקנ"ח, בחידושו קע"ד ב' ובשו"ת שלו (ספרן של ראשונים הוצ' אסף עמ' 81) סי' ל"ה שהפירוש בבבלי קע"ד ב' הוא שכתב המלוה (ולא הלוח), כמו שמפורש כאן. ובתוס' הרא"ש (לפי שטמ"ק קע"ד ב'): ונראה לפרש אם כתב הלוח התקבלתי ממך המעות כדי ליפות כח הערב (כפי' הרו"ה) וכו' מיהו קשה מהא דתניא בתוספתא ואם כתב בעל חוב התקבלתי משמע שהמלוה כתבו, ושם י"ל שבצווי המלוה כתב הלוח לערב ע"כ.

סנהדרין

פ"א

35 דיני ממונות בשלשה ר' אומר וכו'. עיין ס' הכריתות להר"ש מקינון, לשון למודים שער ב' סי' נ"ח. ועיין להלן 450²².

עמ' 415

- 1 מטלטלין של הקדש וכו'. כל הברייתא להלן ערכין 546³³.
- 2 מום שבנלווי הרי זה ישחט וכו'. עיין מ"ש להלן 538²¹.
- 7 והמכרך את המכצע וכו'. ילקוט המכירי מלאכי עמ' 24.

פ"ב

עמ' 416

27 ושפר באנפאי. בירוש' פ"א, י"ח ע"ד: ר' ינאי אמר משום רבן גמליאל (צ"ל: רשב"ג) וכו' ושפר באפוי ובאפי חבריי. וכנראה שהתוספתא תוקנה ע"פ הבבלי י"א א'. ועיין נוסח האגרת במדרש תנאים הוצ' הופמן עמ' 176, ומשם משמע כנוסחת הירושלמי.

עמ' 417

2 אין מעברין את השנה אלא אם כן וכו'. עיין בקטע מן הגניזה שנדפס בצופה האנגלי מהדו' ישנה חס"ז עמ' 106, ועיין הברייתא בבבלי י"ג א' ובצופה שם עמ' 107.

31 ביהודה ואם עיברה הרי זו מעוברת. בד וכו' לנכון: אלא ביהודה ואם עברה בגליל הרי זו מעוברת.

32 העיד חנניה איש אונו... ואם עיברה בגליל מעוברת. בס' יחסי תנאים ואמוראים כת"י ערך חנינא איש כפר הינו: "גרסינן בפ"א דסנהדרין (י"א ב') ת"ר אין מעברין את השנה אלא ביהודה ואם עיברה בגליל מעוברת העיד חנינא איש כפר הינו שאם עיברה בגליל אינו מעוברת וכו' אבל בתוספת' דסנהדרין פ' קידוש החדש כך שנויה אין מעברין את השנה אלא ביהודה ואם עברה בגליל

מעוברת, לפי התוספתא משמע שהעדות לסייע לדברי ת"ק, אבל בפ"א דסנהדרין בירושלמי (ה"ב, י"ט רע"א) ובגדרים ירושלמי בפ' הנודר מן המבוש' (ה"ג, מ' ע"א) אין מעברין את השנה אלא ביהודה ואם עיברוה בגליל מעוברת העיד חנניא איש אונו שאם אינה יכולה להתעבר ביהודה שמעברין אותה בגליל, והתם (בירושלמי שם) מסיק שאם אינה יכולה להתעבר בארץ ישראל שמעברין אותה בח"ל. מ"מ הירושלמי משה גמרא דידן והתוספתא דמה שבגמרא דידן מסיק דסבר חנניא איש כפר הינו דאינו מעוברת מפני שהיתה יכולה להתעבר ביהודה ומה שהתוספתא אומר דמעוברת בשאינה יכולה להתעבר ביהודה וכו'. ומה שכתבתי בסדר חנניא מפני שי"ל דהוא חנניא איש אונו שכתבתי במילי מימסרן לשליח וכו' ומפני שהספרי בתוספת' וירושלמי ואף קצת ספרים שלנו קורין אותו חנניה ושם מקומו משונה בגמרא דידן אני חלקיתם לשני חלקי שם".

עמ' 418

1 ומעברין את השנה כל אדר וכו'. להלן עדיות 459¹⁴.
2/3 רבן שמעון בן גמליאל ור' אלעזר בר' צדוק אומרים וכו'. בר"ח ט"ו א':
תני רשב"ג ור' אלעזר בר' צדוק אומרים אין מעברין את השנה ואין עושין כל צרכי צבור אלא על תנאי כדי שיקבלו רוב צבור עליהן ומפורש בגמ' בע"ז פ"ב (וכוונתו לדרך ל"ו א' שם). ולא ידעתי למה מחקו המגיהים בש"ס ראם מלים אחרונות אלו, וכנראה שחשבו שהן מוסכות אלמטה, עיי"ש.

פ"ג

11 כמיתת בעלים כך מיתת השור מה מיתת בעלים וכו'. עיין מכילתא דרשב"י הוצ' הופמן עמ' 132, ואפשר שבעל מה"ג העתיק מן התוספתא (ומקורו נעלם מעיני הופמן שם).
17 ואין מעמידין לא מלך וכו'. בתשובת ר"א בן הרמב"ם, הוצ' פריימן עמ' 14 (בסה"י לכבוד גוטמן עמ' 219): ותנן אין מעמידין מלך אלא בבית דין של שבעים ואחד. ועיין רמב"ם רפ"ה מה' סנהדרין ופ"ה מה' מלכים ה"ג.
21 שתי בצעין היו בירושלים וכו'. רש"י שבועות ט"ז א' ד"ה אלא, ועיין תוס' הרא"ש שם ד"ה תחתונה.

עמ' 420

6/7 ר' דוסתאי בן יהודה אומ' חייבי מיתות וכו'. וכן בד: ר' דוסתאי בן ר' יהודה וכו', וכן בבבלי מכות ז' א' בכי"מ. אבל בכפ"פ פ"י עמ' רי"ב (ד"ר נ' ע"ב): תוספת' מסכת סנהדרין פ"ג רבי דוסתאי ב"ר ינאי אומר חייבי מיתות שברחו מן הארץ לחוצה לארץ וכו' כל הברייתא. ועיין ירוש' מכות ספ"ק, ל"א ע"ב: תני ר' דוסתאי ב"ר ינאי או' מצוה לכל שבט שיהא דן את שבטו וכו' תני רבן שמעון בן גמליאל מחייבי מיתות שברחו וכו', והיינו התוספתא שלפנינו כג"י הכפ"פ. אלא שנתחלפו דעות התנאים.

פ"ד

- 17 אמרו לו לר' יהודה אין אומר ומן המקדש וכו'. רמב"ן שמיני י' ו'
אמור כ"א סוף י"ב, סה"מ שלו שרש ה' עיי"ש.
28 וכשם ששורפין על המלכים וכו'. תוה"א להרמב"ן עניין ההוצאה, ד"ו ל"א
ע"ג, טור י"ד סי' שמ"ח, שרית הריב"ש סי' קנ"ח.
30 ולא היתה ישיבה בעזרה וכו'. עיין תוס' סוטה מ' ב' ד"ה והאמר.

עמ' 421

- 5/6 ר' יהודה אומ' לא נאמרה פרשה זו וכו'. עיין רש"י כ' ב' ד"ה היג.
9 ר' נהוראי אומ' וכו'. עיין רש"י שם ד"ה ר' נהוראי ודק"ס עמ' 44 הערה ט'.
17/18 וכותב לו ספר תורה לשמו וכו'. ילקוט המכירי תהלים ט"ז כ"ב, הוצ' בוכר
ח"א עמ' 90 בשם התוספתא.
22 עד הפתח. במכירי הנ"ל: עד שיצא הפתח.
23 ותפילין בורועו. בד, כ"ז ומכירי הנ"ל: בשמאלו, ועיין מ"ש בח"א עמ' 239.

עמ' 422

- 1/2 ולמה נקרא שמה אשורי וכו'. ערוך ערך אשר (ד', עה"ש שכ"ד ע"א).
ח"י המיוחסים להר"ן מגילה י"ח א' (ו' ע"ג).
2 ר' אומר בכתב אשורי וכו'. הראשונים הנ"ל, פיה"ג לטהרות, ידים, הוצ' מק"נ
עמ' 135, ילקוט המכירי זכריה עמ' 86.
7 מה לשונם לא נשתנה וכו'. רש"י כ"ב א' ד"ה והעמודים.
16/17 אין מעמידין מלך בחוצה לארץ. בספרי שופטים פ"י קנ"ז: מקרב
ולא מחוצה לארץ.
17 אין מעמידין מלך אלא אם כן היה נשואי לכהונה. תוס' יבמות מ"ה ב'
ד"ה כיון, נדה מ"ט ב' ד"ה חדא, סמ"ג לאווין רכ"א, ס"ח ע"א, רבינו יונה כאן ל"ו ב'
(ושם: ותניא בתוספתא אין מושיבין מלך אלא מן המשפחות המיוחסות הראויין).
הגה"מ ריש ה' מלכים, רמב"ן יבמות מ"ה ב' ד"ה כיון (ושם: דתניא בתוספתא
במסכת סנהדרין אין מעמידין מלך אלא איכ נשוי לכהונה כלומר ממשפחות המשיאין
לכהונה. ועיין הלשון בתוס' ובסמ"ג הנ"ל). ריטב"א קידושין ס"ו א' ד"ה רב, רא"ש
(בחמרא וחיי כאן) ל"ו ב' ד"ה חדא, תוס' הרא"ש קידושין ע' ב', ח"י הר"ן כאן
ל"ו ב' ד"ה חד.

פ"ה

- 26 נאמן עלי אבא וכו'. מרדכי פ"ג סי' תרפ"ז.
27 יכול לחזור בו. עיין גי' ד וכי"ו, וכן במרדכי הנ"ל: יכול לחזור בו עד שישמע
מפי הדיינין דברי ר' מאיר וחכמים אומרים אינו יכול משהו עד העדות. וכן ססק
רבינו מאיר דאחר שהעידו העדים הוי כגמר דין וכו'.

עמ' 423

1 מעשה באחד שנתחייב וכו'. רמב"ן ב"ב קכ"ח א' סד"ה ה"ג, חי' הר"ן כאן כ"ד סע"א.

שם: בחיי הקייץ. ברמב"ן ור"ן הנ"ל: בחיי הקרן. ועיין שו"ת הריב"ש סי' קל"ד, קל"ח. קצ"ה ד"ה ומה, ת"ץ (בסופו).

7 סוחר שביעית זה היושב וכו'. ריטב"א ר"ה כ"ב א' ד"ה (ושומרי) [וסוחר].
11 ר' מאיר היה קורא אותן וכו'. בתשובת ר' שמחה (שבשו"ת מהר"ם ב"ב הוצ' רבינוביץ סי' ת"ב, ובהוצ' מק"נ עמ' 126): ותני עלה בתוספתא דפ' זה בורר ר' מאיר היה קורא אותם אוספי שביעית כלומר וכשרים ור' יהודה היה קורא אותם סוחר שביעית ופסולין ובכ"ל היה ר' יהודה אומר אימתי כשאין לו אומנות אלא הוא פסולין וכו' (ועיין אר"ז ח"א סי' ש"ל מ"ש בשם רבינו שמחה). וכלשון זו גם בראב"ה כח"י סי' תתקע"ג.

16/17 אין דנין לא זה את זה ולא זה עם זה ולא זה על זה ולא זה בפני זה. בד וכ"ז מוסיף: ואין מעידים לא זה את זה ולא זה עם זה ולא זה על זה ולא זה בפני זה. בס' המתיבות (הוצ' לוין עמ' 100, ואני מעתיק מעיטור הוצ' רמ"א בירורין ג' ע"ג ובתיקונים מכ"י נויארק קל"ד ע"ב): תנא אין דנין לא זה את זה ולא זה עם זה ולא זה בפני זה ואין מעידין זה על זה (בכ"י הנ"ל: ואין מעידין לא זה עם זה ולא זה על זה) ולא זה בפני זה הכין לישנא דבעל מתיבות. וברי"ף פ"ג סוף סי' אלף י"א בד"ק: אין הקרובין דנין (ברי"ף ד"ו: תנ"י אין הקרובי' וכו'. ובר"ן שם סוף סי' אלף ד' מעתיק מן הרי"ף תנא אין דנין וכו') לא זה את זה ולא זה עם זה ולא זה על זה ואין מעידין זה את זה ולא זה עם זה ולא זה על זה ולא זה בפני זה. ועיין בליקוטיו מס' הדין לר"י הברצלוני במדעי היהדות סי' עמ' 86.

ובשו"ת המיוחסות סי' קי"ב: ומה ששאלת' מה בין אין מעידין זה את זה למעידין זה על זה. דע שזו תוספת בסנהדרין שתחלתו זה פוסל דיינו של זה וזה פוסל דיינו של זה והרי"ף שכתב בהלכות כמדומה שאין הגירסא שבהלכות שוות לפי מה שיראה מתוך כתבך. גם בהלכו' הרב שבידינו לא מצאתי הגירסא כגירסת התוספות שבידינו וגירסת התוספות כך היא אין דנין לא זה את זה ולא זה עם זה ולא זה על זה ולא זה בפני זה. ונ"ל שיש שבוס בסדור ריש' דתוס' וכך ראוי להיות הסדור אין דני' לא זה את זה לזכות ולא זה על זה לחובה וכו' אין דנין זה את זה בדיני נפשות ולא זה על זה בדיני ממונות ואחר כך או' ולא זה עם זה כדי שלא יהיו קרובי' דיינין זה לזה ולא זה בפני זה שלא ידין הדיין על פי עדות קרוב לפי שאם אדם הוא נהרג על ידו והרי הוא כאלו דן אותו בנפשו. ואחר כך סדר גם בעדות בסדר הזה שלא יעיד זה את זה ולא זה על זה כלומר בין לזכות בין לחובה או בין בדיני נפשות בין בדיני ממונות כמו שאמרתי ולא זה עם זה שלא יהיו העדים קרובי' זה לזה מפני שהם כאחד וכו' ולא זה בפני זה, כלומר שלא יעידו בפני ב"ד קרובים. ואע"פ שכבר יצא לנו מן הרישא אפילו כן לא נמנע מלהחזירו פעם אחרת מפני שרצה לסדר כל הענייני' בעדים כמו שסדרו בדייני זהו מה שנ"ל בפי' התוספות לפי הגיר' הכתובה בתוספות שבידינו.

ובמאירי כאן עמ' 107 (והובא גם בחמרא וחיי כ"ח רע"א, כ"ג ע"ד): בתוספתא

אמרו אין דנין זה את זה ולא זה עם זה ולא זה על זה וכן אין מעידין זה את זה ולא זה עם זה ולא זה על זה. ופירוש הדברים אין דנין זה את זה שאם הדיין קרוב לבעל הדין לא ידוננו. ולא זה עם זה אם הדיינין קרובין זה לזה פסולים להיות שניהם בדין אחד. ולא זה על זה שאין הדיין דן בעדות קרובו ר"ל של דיין. ואין מעידין זה את זה שאין אדם מעיד לקרובו. ולא זה עם זה. שלא יצטרפו שנים מהם להעיד לעצמא. ולא זה על זה יש מפרשים בו שאם העד קרוב לדיין אינו דן על פי אותה העדות. ואעפ"י שאמר גם כן אין דנין זה על זה חד אזהרה לדיין וחד אזהרה לעד. ואין הלשון מתיישב בה כ"ל. ועיקר הדברים שאם נתחייב בבית דין קרוביהם לא יעידו על אותו חיוב בבית דין אחר. ויש אומרים שאין מעידין זה את זה פירוש לזכות ואין מעידין זה על זה פירוש לחובה (עיין שו"ת המיוחסות הנ"ל). ומצאתי עוד בתוספתא ולא זה בפני זה בין בדיינים בין בעדים. ויראה לי בפירושה בדיינין על מה שאמרו באחד מן התלמידים שאמר יש לי ללמד זכות או חובה שומעין דבריו ונושאים ונותנים עמו כמו שיתבאר, שלא יעשה כן בפני דיין קרובו. ובעדות יש אומרים שרמו על מה שאמרו שמכניסין את הגדול ואין חוקרין אותו זה בפני זה. ואין זה כלום שאף בעדים שאינם קרובים כן. אלא יראה לפרש שלא יעיד בפני הדיין קרובו. ונפרש זה על זה כשטה שנייה שכווננו בו (בחמרא וחיי לנכון: שכתבנו לעיל). ויש מפרשים בפני זה בדיינין במציאותו של זה כלומר שאם כתבו בית דין לאחר קבלת עדות אין בית דין קרובים לאותו בית דין דנין על פי אותו קבלת עדות (כן פירש בליקוטי ספר הדין לר"י הברצלוני שנדפס במדעי היהדות ס"ב עמ' 86 הנ"ל) וכ"ל של דבר וכו'.

ועיין שו"ת הריב"ש סי' י"ד וסי' תי"ג, תיקון סופרים להרשב"ש ביבין שמועה ס"ט ע"ב סד"ה והמין, שו"ת הרשב"ש סי' ר"ל ד"ה עוד התנצלות, שו"ת הר"מ אלשקר סי' צ"ט, קנ"ט ע"ב (בשם הריב"ש).

ועיין מ"ש בשם חקת הדיינים ובשם הר"ן בתשלום תוספתא עמ' 51.

18 נכרי ונתנייר פסול. לעיל 263.

22 היה יודע לו עדות בשטר וכו'. ראבי"ה ח"א סי' קנ"א עמ' 158 (בליקוטי תוספתא, עיין מ"ש בתשלום תוספתא עמ' 26), שו"ת מהר"ם ב"ב סי' קט"ו, ד' קרימונא סוף סי' ל"א, ד' למברג סי' שניה, מרדכי כאן פ"ג סי' תרצ"ו. ועיין מ"ש הגר"פ פערלא בס' המצות לרס"ג ח"א קמ"א ע"ב.

25 הוסיפו עליהם... וכל החשודים על הממון וכו'. בס' יחוסי תנאים ואמוראים כת"י, ערך ר' יונה תלמידו של ר' זירא: וגרסינן בתוספתא דסנהדרין פ' זה פוסל דיינו של זה, הוסיפו עליהן הרועין והגוזלין והחמסנין וכל החשודין על המומין עדותן פסולה וכו'.

פ"ו

עמ' 424

1 ואין נישאלין לנדרים אלא מעומד. שו"ת הרדב"ז ח"א סי' ל"א, ח"ב (שו"ת לשונות הרמב"ם) סי' קס"ו.

1/2 ואין מעליק... ולישראל וכו'. עיין לעיל 262 וירוש' כתובות פ"ה ח. כ"ו רע"ד.

2 ולא יהא מאריך פניו כנגד אחד. הגה"מ פכ"א מה' סנהדרין ה"א אות א'.

2/3 ולא מעיין כנגד אהר. פי' ולא מדקדק כנגד אחד. ובד וכי' וכן במקבילות בתוכ' (קדושים פרק ד'), בירוש' ובבבלי ליתא בבא זו.

6 כיוה צד הן דנין הדיינין יושבים וכו'. שו"ת מהר"ם ב"ב סי' תקצ"ח ועיי"ש סוף סי' תשמ"ו, מרדכי ב"ק פ"ד סי' נ"ג והגה"מ פ"כ מה' סנהדרין, ד"ק רכ"ט ע"א, (=תשובות מיימוניות השייכות לסי' משפטים סי' נ"ז), הגה"מ פכ"א מה' סנהדרין היא אות א'.

13/14 אחד אומ' זכאי ואחד או' איני יודע יוסיפו הדיינין וכו'. עיין השגות הראב"ד פ"ח מה' סנהדרין ה"ב ורמב"ם שם.

15/16 לעולם מוסיפין הדיינין עד שיגמר הדין. בחיד' הר"ן מ"ב א' ד"ה מתניתין הביא את התוספתא, ונראה שפירשה שהיא מעניין אחד עם הבבא הקודמת, והיינו אם דיין אחד אומר איני יודע, עיי"ש ועיין שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תקע"ט.

אבל בספרי דברים פי' י"ב, הוצ' ר"א פינקלשטיין עמ' 19: איכה אשא לבדי טרחכם מלמד שהיו טרחנים היה אחד מהם רואה שני נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא למחר אני דן מוסיף אני ע"כ דיינים וכו'. ועיין בהערות פינקלשטיין שם שציין לדברי הרמב"ן בפירושו לדברים א' י"ב, ואני מוסיף על דבריו שכן הוא גם ברמב"ן בחידושו ל"ב קס"ז ב', שהביא את הספרי והסיק משם שהבע"ד יכול להוסיף על שלשה אם אמר שרוצה לדון לפני רבים, ומשבח אני את דברי פינקלשטיין שם שהסמך את דברי הספרי ופירוש הרמב"ן בחומש הנ"ל לתוספתא שלנו, שיוצא כי לעולם יכול בע"ד להוסיף על הדיינים עד שיגמר הדין, ועיין ירוש' פ"ג ה"ג, כ"א ע"א. ובק"ע שם: וה"פ תני בתוספתא פ"ו מוסיפין דיינין עד שיגמור הדין, כשאחד אומר איני יודע. וה"ה נמי שבזה בורר לו אחד ובל"א הרשות ביד כל אחד להוסיף דיינים וכשנגדו נמי יוסיף וכו'. והפ"י השני של הק"ע בוודאי יותר מתאים לירושלמי שם.

20 יש לך עדים אחרים ואמר אן לי וכו'. ר"ה ל"א ב' עיי"ש. ועיין מ"ש בתשלום תוספתא עמ' 38 ובתיקונים והוספות שם עמ' 56.

22 לעולם העדים יכולין לחזור בהם וכו'. הגהות מרדכי כתובות פ"ב סי' ש"ו, שו"ת ר"י בן הרא"ש סי' פ"ב, ל"ז סע"א. ועיין מ"ש לעיל 261²⁴. ועיין ספרי שופטים פי' ק"צ, פינקלשטיין 230 ובהערות שם, ועיין שו"ת הר"ן סי' ל"ד.

24 עדים שהעידו לטמא ולטהר וכו'. מרדכי קידושין סי' תקס"ט, תוס' הרא"ש כאן בחמרא וחיי ל"ב ב' (קל"ו ע"ד). ועיין לעיל 261²⁵.

פ"ז

עמ' 425

23 אין דנין שני דיינין וכו'. להלן 618³⁴.

עמ' 426

3 חייבי גלויות בית דין מחזירין וכו'. עין רש"י ל"ג ב' ד"ה תניא.

6 הסרים ומי שלא ראה לו בנים וכו'. וכ"ה בירוש' פ"ד, כ"ב ע"ב. אבל בבבלי ל"ו ב': זקן וסריס ומי שאין לו בנים. ואפשר שהפ"י בתוס': זקן שלא ראה לו בנים, עיין הוריות ד' ב' ומפרשים שם, דק"ס שם עמ' 11 הערה ט' ושער יוסף שם.

- 8 אין מוסיפין על הדין כתחילה וכו'. פירוש אין מכניסים במשא ומתן של הלכה תשובות וראיות חדשות לגמרי. וכסיגנון זה (לענין אחר) במס' שמחות פ"ג. הוצ' היגער עמ' 111: ולא מוסיפין בתחילה, אבל מוסיפין על העיקר, וכפירוש הרמב"ן בתוה"א ענין ההספד, ד"ו כ"ז ע"א. ועיין להלן.
- 10 וכל המחמיר עליו להביא ראיה. ידים פ"ד מ"ג.
- 11 ואין מוסיבין את האדם אלא כמידותיו. בספרי זוטא חקת (הוצ' הורוביץ עמ' 312) הוצ' אפשטיין עמ' 29: א' לו הישבת על ידיך השב על ידיי. וכן בירוש' שקלים פ"א, מ"ו רע"ב: וקשיא משיבין לאדם דבר שאינו מודה בו.
- 11/12 כיוה צד אין מוסיפין על הדין וכו'. פירוש. כיצד? והברייתא חוזרת על ההלכות שלמעלה, ומוסיפה עליהן.
- 12 גמר דבריו אין רשאי להשיב. עיין להלן. ובידים פ"ד מ"ג: השיב ר' טרפון וכו' השיב ר' אלעזר בן עזריה וכו' אמר ר' טרפון וכו' אמר לו ר' אלעזר בן עזריה וכו' במה קבענוך המעשר והתרומה. השיב ר' טרפון. והנה שלש המלים האחרונות חסרות לפנינו במשניות ובמשנה שבהוצ' הבבלי, אבל ישנן בהוצ' לו, קויפמן (ושם: השוב ר' טרפון) וכן ישנן גם בקטעים מן הגניזה כ"י ובפיה"מ להרמב"ם הוצ' דירינבורג עמ' 252, ופירש שם הר"מ: "ואמרו השיב ר' טרפון ולא אמר דבר אינו רוצה בו אלא שחזר על תשובותיו הקודמות", ואולי חזר על תשובותיו כדי שלא יגמרו דבריו. אבל במשנה כת"י פרמה: השיב לר' טרפון.
- 12/13 נתן לו חבירו רשות רשאי להשיב. להלן סוף מקוואות 660³⁵: אחר זמן מצא לו תשובה אמר לו מה אני לחזור אמר לא לכל אדם אלא לך שאתה יוסי הגלילי.
- 13 נסתלק העיקר נעשה טפילה עיקר. במכילתא בא פ"ג (הורוביץ עמ' 11): שלא לעשות עיקר טפלה וטפלה עיקר. כלומר, המנויים הראשונים הם עיקר ואם הם מסתלקים נעשים הטפלים עיקר. ולהלן במקוואות שם: סייע ר' טרפון את ר' יוסי הגלילי סייע ר' שמעון בן גנס את ר' עקיבא סלק ר' שמעון בן גנס את ר' טרפון סלק ר' יוסי הגלילי את ר' שמעון בן גנס סלק ר' עקיבא את ר' יוסי הגלילי, ועיין הסיגנון בובחים נ"ז א'. וגם כאן הפירוש הוא שאם נסתלק העיקר נעשה המסייע עיקר. ובירוש' ב"ק פ"א ה"א, ב' סע"ב: אמר רב חסדא נעשה עיקר טפילה, כלומר, שמואל אמר על אביו (עיקר) שהוא מודה (טפילה) לו. ועיין מ"ש בתוס' מקוואות שם במקומו.
- 13/14 לא ישיב את חבירו יותר משלש תשובות. להלן 599: השיבו את ר' אלעזר שלש תשובות. שם שו' 32: השיבו את ר' עקיבא שלש תשובות.
- 17 אין שואלין מעומד ואין משיבין מעומד וכו'. כל הברייתא עד שו' 28 בה"ג ד"ו ק"כ ע"א, ד"ב עמ' 470, ומשם כנראה בס' הקנה פ"ג סע"ג. ועיין רמב"ם פ"ד מה' ת"ת ה"ו, טור יו"ד סי' רמ"ו, ומשם במנוה"מ ח"ג עמ' 362.
- 18/19 ואין משיבין אלא במאורע. בד: אלא במדע, בכ"י: אלא במודע, בה"ג הנ"ל: אלא במראה, וברמב"ם הנ"ל (= טור ומנוה"מ הנ"ל): ואין שואלין אלא מיראה. וכן מפורש בתנחומא בהעלותך סי' י"א, הוצ' בובר סי' כ' עמ' 55: וכשהוא שואל הלכה שואל ביראה. וכן בירוש' ברכות פ"ז ה"ב, י"א ע"ב: א"ר זעירא עד דאנא תמן אצרכת לי מיצרי לי מינך לאשלתיה (ועיין ב"ר פצ"א, הוצ' אלבק עמ' 1114 ובשנו"ס שם). והפירוש הנכון הוא אצל רש"ס שם: מפני שיראתי ממך לא

שאלתיה. וזה מתאים להלכה הנ"ל שאין שואלין אלא מיראה, ור' זעירא החסיד הגדיל עד כדי כך שפחד או לשאול. אבל נראה יותר שנוסחת כי"ע נכונה, ובד וכי"ו צ"ל: במורע. ואולי היתה כאן הגי' לפני הר"מ: במורא, עיין לעיל 303s ומ"ש שם. 19 יותר משלש הלכות. ס' חסידים ריש ס' תתט"ו עמ' 205.

20/21 והשואל כענין והשואל שלא כענין וכו'. פי' הרשב"ץ לאבות פ"ה מ"ו ד"ל פ"ד ע"א, ועיין שו"ת שלו ח"ב סוף ס"ד. ובריטב"א מגילה ד' א' ד"ה ואריב"ל פורים: וכאותה שאמרו ב' תלמידים ששאלו א' שואל כענין וא' שלא כענין וכו'. 26 תלמיד ועם הארץ נוקקין לתלמיד. בס' הקנה הנ"ל מוסיף: ע"ה ובור נוקקים לע"ה דכתיב ארץ ארץ שמע דבר ה' וכתוב מן הארץ שהוא יצא אשור. 31 ואף על פי שאמרו אין שבח וכו'. עיין דק"ס הוריות עמ' 44 הערה ע'. 32 יצא לצורך נכנס וכו'. בתוס' יבמות ק"ה ב' סד"ה מי: ובתוספתא גרסינן בהדיא יצא לצורך העם, וכ"ה בשם התוספתא בתוס' הרא"ש שם ד"ה אבדן (לשון חכמים ג"ד ע"א). ועיין דק"ס הוריות עמ' 45 הערה פ' ובשער יוסף שם.

עמ' 427

1 חכם שנכנס אין שואלין וכו'. הראשונים שצינתי לעיל 426, פי' הרשב"ץ לאבות פ"ה מ"ו, ד"ל פ"ד ע"א. שם: וכן תלמיד חכם שנכנס וכו'. בה"ג ד"ו הנ"ל: וכן תלמיד חכמים שנכנס וכו', ועיין מ"ש במבוא פירושלמי כפשוטו עמ' כ"ב. 4 שבעה דברים דרש הילל הוקן וכו'. בפ' רבינו הלל לספרא (סה"י לכבוד פוזננסקי עמ' קצ"ו): ובתוספתא דסנהדרין בס"פ רשב"ג תני הכי ו' מדות דרש הלל וכו' כל הברייתא כגי' שלפנינו. ועיין אבות דר"ן פל"ו ועיין מ"ש רמ"ש בהקדמתו לתור"כ שהוציא ומ"ש ידידי רש"ח קוק בצופה ההגרי חי"ג עמ' 91. ועיין יאהרבוך הפרנקפורטי ח"ה עמ' 382 ואילך. 5 וכלל ופרט ופרט וכלל. בד וכי"ו: וכלל ופרט וכלל. אבל כגי' שלפנינו כ"ה גם באבות דר"ן ובפ' רבינו הלל הנ"ל, וכתב שם: ואע"פ דהוויין תמני, פרט וכלל וכיוצא בו חשיב להו חדא וכו' ואיכא למימר ב"א מכ"א ובנ"א מב"כ חשיב להו חד וכו'. ועיין בתור"כ בברייתא דר' ישמעאל ה"ו ובפ' הראב"ד שם.

פ"ח

10 הנשיא יושב באמצע וכו'. סמ"ג עשין ריש צ"ו, קפ"ו ע"ב, הגה"מ ריש ה' סנהדרין בשם הסמ"ג, ומוסיף: וכן פר"ח ז"ל. 14 לא היה שם טקם. בד: לא היה שם סדר, והיינו טקס היינו סדר, עיין מ"ש בח"א עמ' 188.

פ"ט

עמ' 429

21 היה ר' מאיר אומ' וכו'. כל הברייתות עד שו' 30 בילקוט המכירי תהלים כ"ו. ח"א עמ' 176.

23 ואחד יצא לליסטיא לאחר זמן נתפס זה שיצא לליסטיא וכו'. מכאן סתירה לדברי ווייס בדדוד ח"ג פ"ח עמ' 84 שכתב כי ליסטא פירושו תופס הלסטים, עיי"ש ראיותיו. אבל בילקוט המכירי הנ"ל גורס: ואחד ליסטים, לאחר זמן נתפס זה לליסטיא, וגירסא זו מאשרת את פירושו של ווייס. אבל עיין דק"ס עמ' 137 הערה ג', מדרש תנאים הוצ' הופמן עמ' 132. ועיין בבלי ק"ו ב', והשוה יידישע צייטשריפט של גייגער ח"ו עמ' 34.

25/26 טעונין טבילה. בד ומכירי הנ"ל: טעונין קבורה.

27 וקוברין אותן בארון, וכיה במכירי הנ"ל, אבל בד: בארון, וכיה בירוש' כאן ספ"ו ובמקבילות (עיי"ש), ועיין שמחות פ"ב, הוצ' היגער עמ' 197.

28 שני קברות היו מתוקנות וכו'. בילקוט תהלים רמז תשיד: תניא שני קברות היו מתוקנים לבית דין אחד לנסקלין ולנשרפין ואחד לנהרגין ולנחנקין (ע"כ גם במשנה) וכן בדוד הוא אומר אל תאסוף עם חסאים נפשי אלו הנסקלין והנשרפין ועם אנשי דמים חיי אלו הנהרגין והנחנקין. תוספתא דסנהדרין. ונ"ל שהציון לתוספתא הולך למעלה ולא למטה. והסיום כאן אינו בתוס' לפנינו ולא במכירי הנ"ל, אלא בירושלמי ספ"ו.

30 הרשות לא ניתן לה אלא סייף בלבד. וכיה בירוש' רפ"ז. וכבר ציינו המפרשים לרמב"ם פ"ג מה' מלכים ה"ח. ושם בה"י כתב: כל ההורגים נפשות שלא בראייה ברורה או בלא התראה וכו' יש למלך רשות להרגו וכו'. והנה בתוספתא כאן נשרדה לנו רק הלכה אחת מדיני המלך, אבל במקורות שלנו היו בוודאי כמה הלכות בעניין זה מדיני המלך, כפי שרואים מדברי הרמב"ם הנ"ל, שבוודאי היה לו מקור מפורש לדבריו, ולא עוד אלא שנ"ל שבדיני המלך היה מותר להכמין עדים לרצח תקיף, ממש כמו במסית ומדיח. והלכה זו נמצאת במדרש תהלים (ואיננה בהוצ' שלנו במדרש) כפי שמביאו במחז"ו עמ' 332: "ובשוחר טוב מפרש וכי לא היה יודע יואב שבני לשכת הגזית לא יעוּתו משפט, הלא הוא הרג שני שרי צבאות ישר', ואומ' באותו ספר כסבור אין עדים והתראה, והכי אית' התם בשוחר טוב, רבנין מרין (ח)[ה] כמינו עדים אחורי הגדר ושנינו בסנהדרין עדים בלא התראה בסייף" וכו' "והוא לא יודע הכמנת עדים". והנה ברור לי שהפירוש הוא שיואב טעה שידונוהו בב"ד (בלשכת הגזית) ושם צריך עדים והתראה, אבל הוא לא ידע שידונוהו בדיני המלך. ורק ע"פ זה אפשר לפרש: "עדים בלא התראה בסייף", כלומר עדים בלא התראה הורגים רק בסייף, בדיני הרשות, שלא ניתן לה אלא סייף בלבד לכל העבירות (אבל יואב שרצח דינו בסייף גם בב"ד). ועיין סנהדרין מ"ח ב' תוד"ה בשלמא, מ"ט א' תוד"ה מאי.

13 העושה עבודה זרה המתתיך וכו'. להלן 444, עיין מש"ש.

18 מקיש נשיקה לכריעה וכו'. עיין מצפה שמואל ועיין ר"ח ס"ג א' (מובא ברמ"ה שם) ועיין תשב"ץ ח"ג סי' שט"ו.

31 נשואה בין בבית אביה וכו'. ציון ההלכה לפני זה הוא מוסעה וצריך למחוק.

פי"א

עמ' 431

- 24 אמ' ר' עקיבא שלש מאות וכו'. יוחסין השלם ל"ג ע"ב.
26 והאוחז את העינים פטור. עיין מ"ש בח"א עמ' 130 לעמ' 118²⁵.

עמ' 432

1 כיוצא בה. עיין בשנ"ס. וכן מובא בילקוט כי תצא רמז תתקכ"ט בשם תוספתא דסנהדרין. ועיין מ"ש בחמרא וחיי ק"ג ע"ד מן הספר.
שם: והמסית והמדיח. עיין ספרי ראה פי"א. ועיין בהערות פינקלשטיין שם.
וכל המקורות שהביא (חוץ מהתוספתא שלנו) עוסקים רק בזקן ממרא. ועיין ספרי זוטא עמ' 334.

פי"ב

עמ' 433

17/18 כל חייבי מיתות שבתורה וכו'. תוס' שנז' מכות ב' א' ד"ה כל, תוס' שם ד"ה כל, עיי"ש ויש לתקן הגי' בתוספות ע"פ תוס' שנז'.
25 הוסיפו עליהם הפורק עול וכו'. תוה"א להרמב"ן, שער הגמול, צ"ט ע"ד.

פי"ג

עמ' 434

1 קמנים בני רשעי ארץ אין להם וכו'. וכ"ה בשם התוספתא בילקוט המכירי תהלים קט"ז-ד, ק"א ע"א, עיי"ש שמעתיק כל הברייתא עד שו' 17. ובד: תנא בני רשעי ישראל אי' לו וכו'. ובאו"ז ח"ב ה' אבילות סי' תכ"ח פ"ח ע"ג: דתניא בתוספתא דסנהדרין קטנים בני רשעי ישראל וכו'. ועיין בבבלי ק"י ב'.
6 מצוה ושירי מצוה. ברשיי ק"י ב' מפרש: לא מצוה חמורה ולא מצוה קלה. ובירוש' פסחים פ"א ה"א, כ"ז ע"ב: אבל עכשיו שאין להן לא מצוה ולא שירי מצוה.
6/7 שורש זו נשמה וענף זה הגוף. בס' כתב תמים לר"מ תקן (אוצר נחמד ח"ג עמ' 90): ובתוס' דסנהדרין תניא בפורענות הרשעים אשר לא ישאר להם שורש וענף שורש מן הנשמה וענף מן הגוף. ועיין באוצר נחמד שם עמ' 61 ומ"ש בתשלום תוספתא עמ' 13.

11 שלש כיתות הן וכו'. תוה"א להרמב"ן שער הגמול פ"ט ע"ד.
13 ומצטמצפין ועולין. בד וכ"ו: ומצפצפין (בד: ומצפצפים), וכ"ה במכירי הנ"ל ובבבלי ר"ה י"ז רע"א. ובסוף אבות דר"ן (בכ"א), הוצ' שכטר עמ' 134 בהערה: ומסתפסכין. וכבר פירש לנכון ח. ילון בלשוננו ש"א עמ' 121 (ועיי"ש גם בעמ' 439) שמצטפצפין הוא כמו מסטפספין (וכצ"ל באבות דר"ן הנ"ל). כלומר נחרטין בגיהנם.
21 אבל המינין והמשומדים והמסורות וכו'. וכ"ה בד. ועיין ריטב"א ר"ה י"ז א' סד"ה אב"ל.

עמ' 435

28 ר' אומ' אילו ואילו וכו'. בד: ורבותינו אמרו אלו ואלו וכו'. ובמגלת סתרים

לרבינו נסים (סה"י לכבוד ברלינר עמ' 54, ועיין קובץ על יד ח"ד עמ' 63, ר"א עפשטיין אלדר הדני עמ' 71): ופי' תוספת סנהדרין קאל' ען עשרת השבטים ר' אומר יש להם חלק לעולם הבא שני' וכו'. וברבינו בחיי האזינו, רל"ז ע"ד: ובתוספתא דסנהדרין רבי אומר עשרת השבטים יש להם חלק לעולם הבא שני' וכו', ובכפופ פ"י עמ' ר"ב (ד"ר מ"ח ע"ב): רבי אומר אלו ואלו יש להם חלק לעולם הבא וכו', עיי"ש בהערה בהוצ' פונץ.

29/30 בארץ אשור והנרחים בארץ מצרים והשתחוו וכו'. עיין גי' ד וכי"ו, ראשונים הנ"ל ורש"י ק"י ב'.

פי"ד

עמ' 436

2 אין עושין שלש עיירות נידחות וכו'. להלן נגעים 619, עיי"ש.
12/13 קטני בני אנשי עיר הנדחת וכו'. כתב אל רסאייל לרמ"ה עמ' קכ"ז ועיי"ש עמ' מ"ו ועמ' פ"ב. ורמז לתשובה זו במגדל עוז פ"ד מה' ע"ז ה"ו, וכתב שם: ועוד דבכריתות פלוגתא דר' אליעזר ור' עקיבא וכו', וג"ל ברור שצ"ל: ועוד דבבריתא פלוגתא וכו' והכוונה לתוס' שלנו. ובתשובות הנ"ל ציינו להוספה שבספרי ראה פי' צ"ד, הוצ' פינקלשטיין עמ' 155, ועיין ספר היובל לכבוד חיות עמ' ס"ב, וברמב"ן ראה י"ג-ט"ז: וכן אמרו בסיפרי חנן אומ' וכו' אבל בתוספתא של מסכת סנהדרין נחלקו בה קטני בני אנשי עיר הנדחת שהודחו עמה אין נהרגין וכו' כל הברייתא עד שו' 17. וכן בעקידה ראה שער צ"ג: וכל שכן לפי דעת רבי אליעזר שאומ' שקטני עיר הנדחת נהרגין בתוכה וכו'.
ור"ת הביא ראייה מתוספתא זו שאין מתאבלין על קטנים שהמירו, שהרי לר"א נהרגין, ואפילו לסובר שאין נהרגים מ"מ אין מתאבלין. והובאו דברי ר"ת בס' הדינים כת"י במברגר את וואהרמן סי' קנ"א, בשו"ת מהר"ם ב"ב סי' תע"ו, או"ז ח"ב ה' אבילות סי' תכ"ח, פ"ח ע"ג, שבה"ל ה' שמחות סי' י"ט, קע"ה ע"א, מרדכי מו"ק פ"ג סוף סי' תתפ"ו, מרדכי כאן פ"ה סי' תשט"ו, עיי"ש הגי' בתוספתא, ועיין בס' חסידים שאציין להלן.
17 ר' אליעזר אומ' אף גדולים אין נהרגין וכו'. בס' חסידים סי' תתקק"ט עמ' 326 כל הברייתא.
19 קושרין שנאה בלבם. מליצה זו ברי"ח חגיגה כ"ב א': קושרין איבה על החבירין.

עמ' 437

11 מלמד שתולין חובה בחייב. עיין סדר עולם פ"ל הוצ' רטנר עמ' ע"ד ובהערה פ"ד ופ"ו שם.
24 המתנבא לעקור דבר מדברי תורה וכו'. רבינו ברוך הוריות ד' ב' (נדפס ע"ש ר"ח בש"ס ראם, על גליון דף ה' ב').
30 זר וטבול יום ומחוסר כיפורים וכו'. להלן 498²¹ ומש"ש, 561 ומש"ש.

מכות

פ"א

עמ' 438

16 באחד בניסן בשמיטה וכו'. רשבים ב"ב קע"א א' ד"ה שטר מאוחר, או"ז סנהדרין סי' ע"ו, י"ב ע"א.
30 שגירש את אשתו ולא נתן לה כתובה וכו'. נראה שרבינו ברוך בס' החכמה (מובא בכללי התלמוד לרב"א, הוצ' מרכס בסה"י לכבוד הופמן עמ' 217) גרס כאן: ונתן לה כתובה וכו', שכן הוא כותב על הברייתא בב"ק פ"ח סע"ב: והיא בריתא בתוספתא דמכות. ועיין בשטמ"ק שם בשם ר' ישעיה.

עמ' 439

2/3 שבעיסקי ממון הוא אומ' לא תענה וכו'. הגי' משובשת והנכון בריטב"א ד' א' ד"ה מתני': וכן מפורש בתוס' בעסקי ממון הוא אומר ועשית' לו כאשר זמם ובעסקי מלקות הוא אומר לא תענה ברעך.
5 שאם העידוהו שהוא בן נרושה וכו'. רמב"ן וריטב"א ריש מכילתין.
9/10 מעידין אנו באיש פלוני שהרג את הנפש וכו'. רמב"ן ה' א' ד"ה והגאונים, עיי"ש היטב שפירש את הבבלי ע"פ התוספתא, ועיין מלחמות כאן בסוגיין וריטב"א ה' א' ד"ה מתני'.
14 ר' מאיר אומ' אף בדיני ממונות וכו'. רמב"ן ו' א' ד"ה הא דתנן, מאירי עמ' כ"ז, רא"ש פ"א סי' י"א, שו"ת ר"י בן הרא"ש סי' פ"א, ל"א סע"א, ובכולם הגי': רבי אומר וכו', כג"ד וכי"ו.
14/15 והוא לא ידע שיש להן קרוב וכו'. ברמב"ן הנ"ל: אם לא היה יודע העד השני שיש למלוה וללוה כאן קרוב או פסול תתקיים בשאר ואיפשר היה דהכי קתני אם המלוה [לא] היה יודע שיש בהם בעדים קרוב או פסול וכו', ועיין רא"ש ומאירי הנ"ל ועיין נ"י פ"א סי' אלף ס"ב.

פ"ב

19 אילו הן הגולין וכו'. כל הפרק הזה נשמט בדפוסים וכי"ו, אבל היה לפני הראשונים, כפי שנראה להלן. והואיל ולא נתחבר עדיין שום פירוש לפרק זה (בהוצ' ראם הדפיסו פרק זה בסוף המסכת בלי שום הערות) אני רואה צורך לעמוד כאן על כל ברייתא.
שם: נתכוון להכות את העץ וכו'. עיין בבב"י ב': פרט למתכוון להרוג את הבהמה והרג את האדם וכו', ולכאורה נראה שהברייתא שלנו חולקת, כי הרי במתכוין לנפל הוא מחתך בשר בעצמא (שבת קל"ו א'), ולפי רבה הוא פטור מגלות (אמנם ברמב"ם פ"ו מה' רוצח ושו"ג סה"י השמים "נתכוין לנפלו"). ולהלן שו" 33: היה מכה את העץ והיכה את האדם והרגו, את הבקעה והיכה את האדם והרגו הרי זה אינו גולה. ולולא דמסתפינא הייתי אומר שנתחלפו הבבות, וכאן צ"ל: היה מכה את העץ והיכה

(כלומר, העץ נפל והיכה, וכספרי שופטים פי' קפ"ג: נתכוון לקוץ את האילן ונפל על אדם והרגו הרי זה גולה) את האדם והרגו, את הבקעה והיכת (כלומר, הבקעת) וכו' ולהלן צריך לגרוס את הבבא שלנו: נתכוון להכות את העץ וכו' אינו גולה, וכדברי רבה בבבלי הנ"ל.

ובדוחק הי' אפשר לקיים את הגי' שלנו: נתכוון להכות את העץ והיכה את האדם וכו', כלומר העץ הכה את האדם, ואילו הם ממש דברי הספרי הנ"ל, ולהלן: היה מכה את העץ והיכה את האדם, פירוש שהמכה היכה את האדם, כלומר נתכוון לעץ והכה אדם והם דברי רבה בבבלי שם, אבל הלשון אינה מתיישבת יפה לפירוש זה. 20/21 ניתזה בקעת מן העץ המתבקע הרי זה אינו גולה דברי ר' יהודה ר' אומ' בזה גולה, מכאן מוכח בפירוש כפירש'י במשנה ז' ב': מן העץ המתבקע, יצא קיסם וכו', וכן בר"ח שם (מגדל חננאל עמ' 11): כגון שנתזה בקעת מן העץ והלכה והרגה. או נשמט הברזל וכו', וברמב"ם ספ"ו מה' רוצח תפס כלשון השני שבר"ח, ועיין גם מאירי עמ' מ' ובהערות שם, וכן משמע בירושלמי, עיין הערה ט' במגדל חננאל שם, וכבר קידמו בזה פינלס בדרכה של תורה סי' קי"ח עמ' 141, ועיין בפ' שדה יהושע שם. אבל עיין בריטב"א ז' סע"ב שהעתיק את הירושלמי ופירשו אחרת. ועיין ב"ק ל"ג ב': ונתזה בקעת (ובירוש' שם וכאן: היה עומד ומבקע עצים וכו' ונתזה הבקעת) וכו', ורואים משם שבנתזה בקעת חייב גלות, ולפירש'י אתיאי כרבי ולא כחכמים. ועיין ספרי שופטים פי' קפ"ג ובבלי כאן ז' ב', סוף דבר התוספתא מאשרת באופן ברור את פירש'י, ואילו בנשל הברזל מעץ המתבקע המחלוקת הפוכה, עיין להלן 440, ולזה מכוונת המלה "בזה" בדברי רבי כאן ושם. 23 ר' יהודה אומ' בין כך ובין כך וכו', ירושלמי שם, בבלי ט' ב'.

25 ור' שמעון אומ' ... כל המחצלין וכו', ירושלמי שם, בבלי ט' ב'.
שם: טבח שהיה מקצב וכו', בבבלי ז' ב': ותניא אידך לאחריי חייב, וזו היא הברייתא שלנו. ועיין ירושלמי פ"ב ה"ד ל"א ע"ג, ועיין מ"ש להלן עמ' 440 שו' 3/4.
26 שיש תינוק בעריסה וכו', עיין ירוש' הנ"ל, ועיין מ"ש להלן.

27 שיש אדם בכור וכו', בס"ז עמ' 334: ויפל לרבות שקפץ לתוך מעיין. וזהו כמו ישב על תינוק בעריסה, המבואר לעיל.

28 שלח בית דין שהיכה ברשות בית דין הרי זה גולה. עיין לעיל 328, 355²², 364¹², ועיין להלן, ובמשנה (ח' ב'): אבא שאול אומר וכו' יצא האב המכה את בנו והאב הרודה את תלמידו ושלח ב"ד. ופירש'י: שלח ב"ד המלקה ארבעים, וכן פירש הראב"ד בהשגות פ"ה מה' רוצח ה"ו. אבל ברמב"ם שם: וכן הרב המכה את תלמידו או שלח ב"ד שהכה את בעל דין הנמנע מלכבד לדין וכו', ומתוספתא שלנו מוכח בפירוש שלא במלקות ארבעים עסקינן. ועיין מאירי עמ' מ"ב שהביא את שני הפירושים, ותמה על פירוש הראב"ד. ואע"פ שבמשנה פטר מגלות וכאן מחייב, אין להסיק שיש כאן שני עניינים, אלא ברור שהתוספתא חולקת על אבא שאול והעניין אחד הוא, וכפירוש הר"מ. ולא עוד אלא שגם מלשון המשנה משמע קצת כפירוש זה: והאב הרודה את תלמידו ושלח ב"ד, כלומר, שלח ב"ד הרודה. ובס"ז מסעי עמ' 333 שו' אחרונה: פרט למכה שלא בדעת והמלמד סופרים והמלמד (סופרים) [תינוקות] והמכה מכות מרדות והמכה מאהבה.

אבל יתכן שבבא זו נשנתה באשגרה מהמקבילות שצינתי לעיל, ולא היתה לפני רש"י והראב"ד, וכן נראה שלא היתה לפני הרשב"ץ, עיין להלן.
 28/29 רופא אומן שריפא ברשות בית דין הר"י זה גולה, תוה"א להרמב"ן שער הסכנה, י"ב סע"ד, והובא בכפ"פ פמ"ד ע"ב תרט"ז. ועיין תשב"ץ ח"ג סי' פ"ב והוא מציין לכל המקבילות בתוספתא, והעתקתי את דבריו לעיל ע"ב 73, עיי"ש. ובהמשך דבריו כותב הרשב"ץ שם: ושם בגמרא הזכירו הרב הרודה את תלמידו וכו' ושליח ב"ד שאינן גולים משום דהתם במצוה קא עסיקי ותימא שהרי הרופא ג"כ במצוה קא עסיק. ומכאן מוכח שלא היה לפני הרשב"ץ בתוספתא הבבא של שליח ב"ד, שאם לא כן למה לא הקשה משליח ב"ד על שליח ב"ד שסותר באופן מפורש למשנתו. והרי לא יתכן כי רבינו שהולך ומונה את כל המקומות בתוספתא שנשנתה שם הברייתא שלנו יעלים עין מהבבא של שליח ב"ד, ולפיכך קרוב מאד שלא היתה לפנינו בבא זו בתוספתא כאן, עיין מ"ש בסוף שו" 28.

29 המחתיך את העובר... והרג וכו'. כלומר, הרג את האשה.
 30/31 ר' אליעזר בן יעקב אומ' אם משיצאת וכו'. משנה ח' א'.
 32 ומצא... שיהא חבירו מצוי לו בשעה שהורגו, בספרי שופטים פ"י קפ"ג:
 ומצא במצוי. מכאן היה ר' אליעזר בן יעקב אומר וכו'. ובר"ה שם (לפי רמא"ש):
 במצוי לאפוקי היכא דממציא את עצמו. ועיין בבלי ח' א'.
 33 היה מכה את העק וכו'. עיין מ"ש לעיל שו" 19.

ע"ב 440

1 נשל הברול מן העץ המתבקע וכו'. עיין מ"ש לעיל 439²⁰.
 3/4 היה מקצב והיכה והרג וכו'. כלומר, היכה לפניו, עיין בבלי ז' ב' ולעיל 439 שו" 25/26 ומש"ש.
 7 חוץ מעל ידי גר תושב. עיין פיה"מ להר"מ פ"ב מ"ג, יד החזקה פ"ה מה' רוצח ה"ג, מלא"ש במשנה שם, מאירי ע"ב מ"ה ובהערה שם. ועיין פ"י הראב"ד בספרי עם הגהות הגר"א, קכ"ו ע"א.
 8 ישר' גולה ולוקה על ידי עבד וכו' וכו'. ברייתא בבבלי ח' ב'.
 9 עבד שגלה לעיר מקלט וכו'. בבלי גיטין י"ב א'.
 10 האשה שגלתה וכו'. בבלי שם.
 11 הסומא אינו גולה וכו'. משנה ט' ב'.
 11/12 פומרו היה ר' יהודה מן המיתה ומן המכות, בבלי ב"ק פ"ו ב' עיי"ש.
 13 השונא אינו גולה וכו'. משנה ט' ב'.
 שם: ר' יוסי בר' יהודה אומ' וכו'. בבבלי ט' ב' הסיקן שסתם ר' יוסי במשנה שם הוא ר' יוסי בר' יהודה, ועיי"ש ז' ב' ולעיל 431²².
 15 לוקה... אינו לוקה. תמוה מאד. ואולי צ"ל: אינו גולה... גולה. עיין במשנה.
 15/16 נפסק החבל הרי זה גולה וכו'. ברייתא בבבלי ט' ב'.
 16/17 נשמט הברול מקתו או מתוך ידו אפילו שלא כדרך ירידתו אינו גולה.
 ציון ההלכה הוא כאן בטעות והכל מוסב אלמעלה, והיינו אם נשמט הברול אצל שונא אפילו שלא כדרך ירידתו שזה אונס אצל שאר בני אדם, הרי אצל שונא אינו גולה מפני שהוא קרוב למזיד. וכנראה שכאן חוששין יותר מנפסק החבל, מפני

שאם נשמט ברוץ אצל שונא יש רגלים לדבר שבכוונה עשה. ואע"פ שגם סתם בני אדם אינם גולים אם הרגו שלא כדרך ירידתם, הרי הם אינם גולים מפני שהם פטורים כאנוסים, וגואל הדם נהרג עליהם, אבל בשונא אינו גולה מפני שהוא קרוב למזיד וגואל הדם אינו נהרג עליו. עיין רמב"ם פ"ו מה' רוצח ה"ג וה"ד. ועיין במשנה ז' ב'.
 17 והרג והרג הרי זה גולה. נראה שצ"ל: הרג והרג (וה"ו) נוספה ע"י ה"ו שבמקלטו) וכו', כלומר, אם הרג וחזר והרג גולה ואין זה קרוב למזיד ופשיעה.
 19 שונג כדרך ירידתו וכו'. ציון ההלכה הוא מוסעה ובבא זו שייכת למעלה, והיא פירוש לשני שוגגין.
 20 ובמדבר גולה למחנה ליה וכו'. כל הברייתא בבבלי י"ב ב'.

פ"ג (פ"ב בד)

24 שלש ערים הפריש יהושע וכו'. בכפ"פ פמ"ז עמ' תרל"ט (ד"ר ת"ו ע"א): ובחוס' באותה מסכת' גם כן פ"ב (כחילוק הפרקים בד. ואולי חסר לפנינו ס"ב, ואע"פ שהוא בעצמו הביא ברייתא מפ"ב לעיל עמ' 439 שו' 28/29, אין זה מוכיח כלום, שהרי הוא העתיק מן הרמב"ן ולא מן התוספתא) שלש ערים הפריש יהושע בארץ כנען והיו מכוונות וכו' עיי"ש.
 30 ומחברון לשכם. חסר בכפ"פ הנ"ל.
 שם: נפלה אחת מהם וכו'. עיין ספרי זוטא ריש מסעי עמ' 331.

עמ' 441

2 ר' אליע' בן יעקב אומ' מה תל' לומ' שמה שמה וכו'. עיין ח"ד ועיין בס' יחוסי תנאים ואמוראים ערך בר פדא. ג' סע"א שהביא את התוספתא שלנו, ולפי דבריו לא דרש תחיליות. ועיי"ש שציין לדברי ראב"י בזבחים ס"א ב'.
 6/7 עד שיעמוד בפני הדיינין וכו'. עיין ספרי מסעי פ"י ק"ס ובהערות הורוביץ שם, ספרי זוטא עמ' 332.
 11/12 רוצח שגלה לערי מקלט וכו'. או"ז ע"ז סי' ק"כ, י"ח ע"א, עיי"ש.
 12/13 ולא יאמר את הדבר וישנה וכו'. ר"ש שביעית פ"י מ"ח, רא"ש שם (פי' שנים מ"ד ע"ב). או"ז הנ"ל, ר"ן גיטין פ"ד סי' תנ"ח (קרוב לסופו).
 19 אין עושין אותן בדין ויצידה וכו'. עיין ס"ו ריש מסעי עמ' 331 ובהערות הורוביץ שם. ועיין מאירי עמ' נ', ועיין לעיל 390.
 23 אבא שאול אומ' וכו'. עיין גי' ד וכו' ועיין ירוש' פ"ב ל"ב ע"א.

פ"ד (פ"ג בד)

25 האוכל מן הפסח כוית' חי וכו'. בס' יחוסי תנאים ואמוראים כתי' סוף ערך רב יהודה סתם: גרסי' בתוספת' דמכות האוכל מן הפסח כוית' חי כוית' נא כוית' שלוק כוית' מבושל חייב, ולא קתני חייב על כל אכילה ואכילה, ונראה דאו או קתני כוית' חי או נא או שלוק או מבושל.

(1) וכן היתה החלוקה לפני תשה"ג כתי' בעל איי הים. עיין מ"ש לעמ' 443 שו' 21/22.

28 במתכונתה הרי זה חייב. בד מוסיף: בין שפיטמה כולֵה בין שפיטמה חציה וכו' עיי"ש. ובכיוו (לפי אוה"ג): שפיטמה מקצתה וכו'. נמצאת אומר שלגירסת ד הברייתא היא כרשב"ג ולפי גי' כיו' הברייתא היא כרבנן, עיין כריתות ו' רע"ב. ועיין ח"ד.

עמ' 442

8/9 המבשל בשר בחלב, וכו'. כל הברייתא להלן 509³³, ועיין גם להלן 559¹⁷.
 11 כדי שיהא נאכל משום בישול. עיין ח"ד ועיין ירושלמי נדרים פ"ה א', ל"ט ע"ג.
 שם: האוכל מניד הנשה וכו'. הגי' הנכונה היא להלן חולין 508³² ואיך.
 20 האוכלן אבר מן החי וכו'. להלן סוף זבים 680²⁵.
 21 אכל בהמה טהורה וחיה טהורה וכו'. עיין גי' ד וכל הברייתא משובשת. ועיין היטב בראב"ד לתו"כ שמיני רפ"ו. נ"א ע"ג ומשמע מדבריו שהיה לפניו כאן בתוספתא חילוק בין טומאה ואכילה באבר מן החי, שלעניין טומאה מצטרפים טהורים עם טמאים, ולעניין אכילה אין מצטרפין. ועיין מ"ש להלן 509¹⁰.
 24 המקיף פאת ראשו של חבירו וכו'. רמב"ן כ' סע"ב.
 26/27 וחייב עליו שתיים אחת בראש הצידעה וכו'. ר' ישעיה הזקן בנ"י פ"ג סי' א"ף ע"א (ואעתיק את לשונו להלן), תוס' נזיר מ"א ב' ד"ה השתא, פי' הרא"ש שם, שטמ"ק (בשם שיטה) שם, תוס' הרא"ש שבועות ב' ב' ד"ה ועל, ריטב"א כאן, כ"א א' ד"ה מחוי, ועיין להלן.
 27 ואינו חייב עד שיקיפנו בתער. וכו' בד ובכל הראשונים הנ"ל. וכן העתיקו מן התוספתא בתוס' שבועות ב' ב' ד"ה חייב, תוס' שג"ן כאן כ' א' ד"ה ואינו, רא"ש כאן סי' ג' (ושם ובתוס' שג"ן: עד שיטלנו) בתער, ריטב"א כ"א א' ד"ה ת"ר, ריטב"א שבועות ב' ב' ד"ה ועל, מאירי נזיר מ"א סע"ב, מאירי כאן עמ' ק"ב, ר' ירוחם ס' אדם נתיב י"ז ח"ה.
 וכן בראב"ה כת"י סי' תתקמ"ז: ודוקא בראש דנזיר נאסר תער ומספריים אבל הקפה לשאר גברי לא נאסר אלא דוקא בתער כדתניא בתוספתא דמכות.
 נמצאת אומר שכולם גרסו בתוספתא שאינה אוסרת הקפת הראש אלא בתער, אבל הראשונים שאסרו הקפה אפילו במספרים פירשו את התוספתא, בתער — כעין תער (רוב הראשונים הנ"ל), או שהחליטו שהיא משבשתא (ריטב"א כ"א א' סד"ה ת"ר).
 ברם ראיתי לאחד יחיד המיוחד לר' ישעי' השני ז"ל בקונטרס הראיות שלו (נתפרסם ע"י ידידי ד"ר יואל בקרית ספר ש"י ס"ד עמ' 552) שכתב: אבל מזה (= מורי זקני הרב, כלומר ר' ישעיה הראשון) מפ' שאין חייב אלא בתער וכן כתב נמי רבי' משה וחפשי בתוספתא ולא מצאתי ראיה לדבריו זה וא"ע"פ שכתוב בו שאינו חייב עד שיטלנו בתער ההוא בוקן מיירי (להלן שו" 32, וכן מפורש במשנה).
 וכן בתוס' רי"ד קידושין ל"ה ב' ד"ה לא תקיפו: ראיתי כתוב דבתוספתא מכות תניא דאין הקפה אסורה כי אם בתער. כלומר, ראה כתוב בשם תוספתא, אבל לפניו לא היה כן בתוספתא.

והנה דברי ר' ישעיה הזקן נשתמרו בנ"י פ"ג סי' א"ף ע"א: וכתב הר"ר ישעיה שאינו חייב אלא בתער דומיא דפאת זקן די"פי' פאת פאת מוקן כדתניא בתוספת'

(1) עיין מה שדייק מלשון זו בשו"ת חיים שאל להחיד"א ח"א סי' נ"ב.

וחייב על הראש שנים א' בראש הצדע (כג' כ"ו ותוס' הרא"ש שבועות הנ"ל) מכאן וא' בראש הצדע מכאן ואינו חייב עד שיקיפנו בתער. ולפי זה תמוהים מאד דברי נכדו הנ"ל שכתב על דבריו אלו: "וחפשתי בתוספתא ולא מצאתי ראייה לדבריו", והרי זקנו העתיק בעצמו את כל הברייתא בתוספתא. ולפיכך נ"ל כמעט בוודאות גמורה שדברי ר' ישעי' מסתיימים במלים: כדתניא בתוספתא, ומשם ואילך הם דברי הנ"י בעצמו, או שצריך להוסיף [ועוד תניא בתוספתא] ונשמט ע"י הדומות. וע"ז כתב נכדו ו"ל שחפש בתוספתא ולא מצא שם שלומדים פאת פאת מזקן. וכן באמת אין זכר לפנינו בתוספתא מהיקש זה.

אבל ראיתי בסמ"ג לאווין נ"ו, י"א ע"ב: עוד דורש בתוספתא לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית פאת זקנך הוקשו יחד ללמד מה בהקפה לוקה הניקף אם סייע למקיף אף בהשחתה כן, ומה השחתה אינו חייב אלא בתער שהוא גלוח שיש בו השחתה אף בהקפה כן. וכן בשו"ת מן השמים סי' כ"ח (נדפסו בסוף שו"ת הרדב"ז ח"ה): אם יש ממש בדברי המתירין שמצאו בתוספתא דאיתקש ראש לזקן שנאמר בו השחתה ואינו חייב עד שיקיפנו בתער. ועיין גם בשבה"ל ח"ב דיני גילוח (הסגלה חכ"ג עמ' 67) שהביא גזירה שוה זו לעניין תער.

ולאמיתו של דבר יתכן שגם לפני ר' ישעיה הזקן חסרה הבבא (ואינו חייב אלא עד שיקיפנו בתער) גבי הקפת הראש, והיתה לפניו רק אצל השחתת זקן ולפיכך אמר: דיפנין פאת פאת מזקן כדתניא בתוספתא, עיין מ"ש בתשלום תוספתא עמ' 44. ונמצאנו למדים שלא היה חילוק בגירסת התוספתא בין ר' ישעיה הזקן ונכדו. 28 והמקיף פאת זקנו של חבירו שניהם חייבין. תוס' שבועות ג' א' ד"ה ועל. וברא"ש פ"ג סי' ג': ותניא בתוספתא אחד המשחית ואחד הנשחת לוקה. ועיין ריטב"א כ' ב' ד"ה תני וד"ה א"ל.

32 מנכירה ונוטל וכו'. במיוחד להר"ש תו"כ קדושים פ"ו, פ' ע"ד: אם נטלן כלן כאחד. בלא הגבלת יד. ובתוספתא מפרש בה מגביה ונוטל חייב על כל אחת ואחת. 32/33 ואינו חייב עד שיטלנו בתער. לשון המשנה כ' א'. ועיין מ"ש לעיל בשם קונטרס הראיות.

עמ' 443

13 קלפו באוזמל פטור. התוספתא לא פירשה כאן שיעורו בכמה וכמו בקרחה וסריטה), ומוזה נראה ששיעורו בכל שהוא. וכן בחינוך קדושים סי' רנ"ג (ד"ר סי' רנ"ז): וכתב אפילו אות אחת וכו' לוקה.

13/14 הרושם על עכדו שלא יברח וכו'. יו"ד סי' ק"פ. וגם היהודים נהגו כן בתקופה העתיקה, עיין בפירושים הוצ' קו"ל (אוקספורד 1923) עמ' 103, ועיין מ"ש הר"ש קליין בצופה ההגרי ח"ב עמ' 119.

15 כהן גדול שפרע או שפירם וכו'. בתשה"ג חמדה גנוזה סי' נ"ה: שכן שנו חכמים בהלכות מלקות כהן שפרע או שפרם או שנטמא לשאר מתים וכו', עיי"ש כל הברייתא. והלשון מסורסת שם וצ"ל: שנטמא לקרובים וכו' נכנס לבית הקברות או שנטמא לשאר מתים וכו' עיי"ש. וכן מסורסת הלשון בפרדס כ"ו ע"ג. והנכון כלפנינו בתוספתא, וכן מעתיקים מן התוספתא מכות ברמב"ן ב"ב כ' א' וברשב"א ברכות י"ט ב' ד"ה רוב. ועיין הפירוש להלן. ועיין מס' שמחות פ"ד הוצ' היגר עמ' 120.

16 זה הכלל כל טומאה מן המת שהנזיר מגלח עליה וכו'. הראשונים הני"ל, ר"ש אהלות פ"א סמ"ב, השלמה ברכות עמ' 10, רבינו יונה סנהדרין מ"ז ב' ד"ה אבלות, רמב"ן חולין ספ"ד, שו"ת הרדב"ז ח"א סוף סי' תע"ו — כולם בשם התוספתא. וכ"ה במס' שמחות הנ"ל וכמה מן הראשונים הביאו משם, עיי"ש בהערות היגר. ועיין מ"ש להלן בשם יחוס תו"א כת"י.

17 וכל טומאה מן המת שאין הנזיר מגלח עליה אין לוקה עליה את הארבעים. וכ"ה במס' שמחות הנ"ל. אבל בשו"ת הגאונים חמדה גנוזה (= פרדס) חסרה בבא זו. וכן חסרה בבא זו לפני רבינו יונה סנהדרין הנ"ל שכתב: דהכי תניא בתוספתא דמכות כל טומאה מן המת שהנזיר מגלח עליה כהן מוזהר עליה ולוקה עליה את המ', דמשמע הא לאו הכי לא, ובמס' סופרים (שמחות ?) אמרי' כל שהנזיר מגלח עליה כהן מוזהר עליה אין הנזיר מגלח אין כהן וכו'. הרי לך ברור שלא היה לפניו בבא זו בתוספתא, אבל הי' לפניו במסכתות קטנות. ויתכן שלא היתה בבא זו בתוספתא לפני בעלי התוספות שכן הביאו דין זה (ברכות י"ט ב', שבת קנ"ב ב', כתובות ד' ב', נזיר ג"ד ב', סנהדרין מ"ז ב') רק ממס' שמחות ולא הזכירו כלל את התוספתא. ברם כל הראשונים שצינתי בשו" 15 ובשו" 16 גרסו כן גם בתוספתא.

ולעצם העניין כבר החליט ר"ת שברייטא זו משבשתא היא (עיין תוס' שבת קנ"ב ב' הנ"ל ועוד), וכן בר"ש אהלות פ"א הנ"ל: ואומר ר"ת דכלל משום רישא דעל כרחין כלל דסיפא (כלומר, הבבא שלפניו) לאו דווקא וכו'. אבל ראיתי בס' יחוס תו"א כת"י ערך רב טובי בר קיסנא:

ונראה דברי הרב ר' חיים (עיין תוספ' נזיר ג"ד ב' ד"ה ת"ש) כי אותה הברייטא במס' שמחות כך היא כהן גדול שהוא מטמא למתים או שפרע או שפרם הרי זה לוקה ארבעים, כל עומ' (צ"ל: טומ') מן המת שהנזיר מגלח עליה אין סופג את הארבעים (יש כאן השמטה בטיס ע"י הדומות) כהן הדיוט שהוא מטמא למת או שנכנס לבית הקברות הרי זה לוקה ארבעים, כך היא שנויה בשמחות. אבל בתוספתא דמכות פ', האוכל מן הפסח כך היא שנויה, כהן גדול שפרע או שפרם או שנטמא לאחד מן הקרובים הרי זה חייב זה הכלל כל טומאה מן המת שהנזיר מגלח עליה לוקה עליה את הארבעים וכל טומאה מן המת שאין הנזיר מגלח עליה אין לוקה עליה את הארבעים אבל כהן הדיוט שנטמא לשאר מתים או שנכנס לבית הקברות הרי זה חייב, והכי פ"י לפי שלא מצינו בכהן גדול מפורש אם (צ"ל: אלא) לאביו ולאמו לא יטמא, מניין לעשות אחיו ואחותו כיוצא באביו ואמו וקאמר זה הכלל כל טומאה מן המת שהנזיר מגלח עליה, פ"י שמפורש בנזיר שלא יטמא, דהיינו אחיו ואחותו נמי, שאם יטמא בהן הרי זה מגלח עליהן כשאר מתים אף כהן גדול מוזהר עליהן, דאיתא מג"ש דנאמר אמו בכה"ג ונאמר אמו בנזיר ללמוד זה מזה בין לאזהרה בין למת מצוה כדאיתא בגמרא ראשונה דכהן גדול ונזיר (מ"ח א'), והאי דמסקינן וכל טומאה מן המת שאין הנזיר מגלח עליה לאו לאפוקי רביעית דם ורובע עצמות דכיון דכהן הדיוט מוזהר עליהן, כ"ש כהן גדול, אלא לאפוקי סככות ופרע' וגולל ודופק (עיין במשנה שם ג"ד א'), ולדידי' כלי מתכות כיון (צ"ל: בין) שנטמא במגע המת בין באהילן דעל אילן אין כהן גדול מוזהר משום דספיקא נינהו ואינו טמאות הפורשות מן המת, וכ"ש דכהן גדול ונזיר מוזהרין על הרחוקין, אבל כהן הדיוט מצוה לטמא לקרובים, אבל על הרחוקים לוקה, ואם נכנס לבית הקברות שוה בזה לכהן גדול ונזיר דחייב.

ברם האחד המיוחד, רבינו הגאון ר' מאיר שמחה מדווינסק העיר כבר באו"ש פ"ג מה' אבילות ה"ב שהכלל שלנו מוסב אך ורק על כה"ג שמתמא לקרובים, שהרי מחמת כהונה שעליו מותר לו ליטמא לקרובים, אלא רק מפני הקדושה הנוספת שמושכת לו הכהונה גדולה הוא אסור ליטמא לקרובים ובוזא אינו עולה על נזיר שהוקש לו בכ"מ, ולפיכך אינו לוקה אם נטמא לקרוב בטומאה שאין הנזיר מגלח עליה, אבל כהן הדיוט (וכן כה"ג) שניטמא לרחוקים לוקה אפילו בטומאה שאין הנזיר מגלח עליה. וכן הרי יוצא ברור מהמשך התוספתא: אבל כהן הדיוט שמיטמא לשאר מתים או שנכנס לבית הקברות חייב, כלומר, חייב אפילו בטומאה שאין הנזיר מגלח עליה.

19 נכנס לשרה שאכר בה קבר וכו'. עיין תשה"ג חמדה גנוזה הנ"ל.
20 או למדוד את ארץ העמים. בד' או לארץ העמי'. ובתשה"ג הנ"ל: או למדור עמים. ובמס' שמחות הנ"ל (הוצ' היגער 121): נכנס למדור גוים או לארץ העמים. ועיין גי' כ"ו בתוספתא.

21/22 מכת תורה ארבעים חסר אחת... מכות מרדות אינו כן אלא מכין אותו עד שיקבל או עד שתצא נפשו. תשה"ג (=פרדס) הנ"ל, תשה"ג שערי תשובה סי' קפ"א, תשה"ג הקצרות סי' רפ"ב, תשה"ג הלכות פסוקות הוצ' מילצער סי' פ"ט, תשה"ג שערי תשובה סי' ט"ו בשם מס' נזיר דבני מערבא (ירוש' נזיר פ"ד ה"ג, נ"ג סע"א—רע"ב), ועיין שו"ת הרשב"א ח"ו סי' תנ"ו. ובא"י הים בשע"ת שם בשם תשה"ג כת"י: להחכם ר' ראובן בן חיים ז"ל בפ"ד (הכוונה לתוס' שלנו והיתה לפניהם חלוקת הפרקים כמו בכ"ע) דמכות מלקות של תורה מ' חסר א' מכת מרדות אינה כן אלא מכין אותו עד שתצא נפשו וכו'. ועיין תוס' נזיר כ' ב' ד"ה ר"י. ועיין גי' סוף מכות. ובסה"מ להרמב"ן שורש א' (ד' וורשא ו' ע"א): מכת מרדות וכו' שמכין אותו עד שיקבל אותם עליו או עד שתצא נפשו כמו שמפורש בתוספתא דסנהדרין (כן קורא הרמב"ן למס' מכות, עיין בחידושו לקידושין כ"ב א' ובפי' לדברים כ"א י"ג, ועיין מ"ש ר"י לוי בהקדמתו הנפלאה לפירושו לירוש' ב"ק עמ' 23, ועל דבריו יש להוסיף שגם בפוגיאו פידעי עמ' 292 מביא מסנהדרין ירושלמית פרק א"ו הן הגולין: ר' שמואל בר ינאי בשם ר' אחא אמר חמש דברים חסר מקדש אחרון וכו', והוא לפנינו בפ"ב רע"א).

ובמאירי יומא רפ"ח (ס"ז ב' מן הספר): ופי' בברייתא של מכות שהמרדות אין בו אומד כלל, אלא אפילו היה חלוש ביותר מכין אותו עד שתצא נפשו, או יקבל עליו לשוב ושלל לחזור עוד בכך. ויראה שאם קבל עליו מיד מכין אותו מיהא על מה שעשה כפי האומד. ועיין תוס' נזיר הנ"ל. והתוספתא שלנו נעתקה גם בפי' הרא"ש נזיר כ"א ב', ובשם הירוש' נזיר והתוספתא כאן בתשב"ץ ח"ב סי' נ"א.
ועיין מ"ש על מכות מרדות בשו"ת הרשב"א ח"ד סי' רס"ד, בסי' מנוח על הר"מ כ"א ע"ב (והשוה המאירי הנ"ל). בר"ן כתובות פ"ד סוף סי' רכ"ט בשם הרמ"ה, בריטב"א כאן כ"ב סע"ב, בשו"ת הריב"ש סי' צ', בתשב"ץ הנ"ל, ובאריכותו בפרוטרוט בשו"ת הרשב"ש סי' תר"י.

והנה בתשב"ץ הנ"ל מביא בשם רש"י יבמות פ"ג דמכת מרדות הם י"ג הכאות ולא יותר, ואין זה ברש"י לפנינו כפי שהעיר בברכי יוסף או"ח סי' תע"א ס"ק א'. ובשלטה"ג למרדכי ב"ב סוף פ"ח מביא כן בשם ר"ת. ובביאורי מהרא"י לרש"י פ' תצא: לפנינו כדי רשעתו ולאחריו כדי שתי' משמע בגמרא דבי"ג היה יוצא מכדי

רשעתו אלא שהתורה קנסו עו' בכפלים. ושמעתי מאדו' מורי הקדוש ז"ל ששמע ששיעור הוא לפי מספר השנים כי בן י"ג שנים בר עונשין הוא וכו' ומכאן יש לעמוד דמכות מרדות אינו אלא י"ג הכאו' כמניין אותיות שבפסו' והוא רחום וגומר דהמלקות שתקנו חכמים על דבריהם אין להם רשות להוסיף ולקנוס יותר מכדי רשעתו דקנס לקנס לא עבדינ'. ועיין בצידה לדרך שם ובבאר שבע ק"א ע"ד, וכוונתו לשלטה"ג הנ"ל. ועיין באיי הים בתשה"ג שע"ת סי' ט"ו הנ"ל ואוה"ג שבת עמ' 156.

נמצאת אומר שבעבירה הנמשכת ובעומד במרדו מכין אותו עד שתצא נפשו לכולי עלמא, אבל בעבירה שכבר עבר נחלקו בזה הקדמונים, לפי אחדים מהם לוקה מ' (או כפי האומד) ולפי אחרים לוקה י"ג. עיין רמ"ה בריטב"א כאן ובר"ן כתובות פ"ד הנ"ל ובמחזיק ברכה להחיד"א או"ח סי' תצ"ו. ועיין בתשה"ג הלכות פסוקות סי' צ"ד: מי שבא לב"ד ואמר חללתי שבת וכו' ורוצה לעשות לו כפרה מלקין אותו ועושין לו כפרה וכו'.

והנה ראיתי בליקוטים ממרדכי הגדול בשם ס' בשר ע"ג גחלים (ביארהרובך הפרנקפורטי ח"ה עמ' 67 מחלק העברי): "מלקות זה מלקות ארבעים שלוקין השוגגין והמתחרטין, מכת מרדות בלא חשבון שתקנו חכמים למזיד. מתשובות ראשי ישיבות בב"ל וירושלם". ובחלק הגרמני שם עמ' 370 כתב על פסקא זו שהיא עסומה קצת ונראה שלקחה בחסרון. אבל מכל מ"ש לעיל כוונתה ברורה.

פ"ה (פ"ד ב"ד)

23 החוסם את הפרה וכו'. עיין מ"ש בח"א עמ' 95.
24 ר' אלעזר אומ' נזיר שהניח פיו וכו'. כל הברייתא לעיל 288:18.
29 המעלה כזית משתי הלחם לעבודה וכו'. בתו"כ נדבה פ"ב סוף פרק י"ג: יכול לעבודה ושלא לעבודה ת"ל לריח ניחוח לא אמרתי אלא לעבודה. וכן בירושלמי שבת פ"ו ה"ב, ס' ע"ג. וכל הברייתא שלנו נכפלה להלן מנחות 519³⁶ ואילך. ועיין מ"ש באור"ש פ"ט מה' מעשה הקרבנות ה"ה בביאור התוספתא שפנינו. 30/31 אחר המזבח ואחר הנכנס לסך וכו'. בד לנכון: ואחר הכבש לכן. וכו' בתוס' מנחות הנ"ל.

32 ומשירי מנחות ומשאור ומדבש עובר וכו'. וכ"ה להלן 520¹, וכן בירוש' שבת פ"ו ה"ב, ס' ע"ג: ושירי מנחות ומן השאור ומן הדבש עובר בלא תעשה. והנה במנחות ג"ז ב' לא נזכרו שאור ודבש, והפשט הפשוט נראה שהקטירם בלי שאור ודבש, ועיין רמב"ם בפ"ה מה' איסורי מזבח ה"ג ובהשגת הראב"ד שם. ובגליון הש"ס לירוש' הנ"ל הביא משם מקור לדברי הרמב"ם, אבל לפי הלשון לפנינו היה אפשר להדחק ולומר ששירי מנחות לחדוד ושאור ודבש לחדוד (אע"פ שהדחק נראה לעין, כי הרי שאור ודבש מפורש בקרא), אבל בד גורס מפורש: משירי מנחי משאור ומדבש וכו'. ומכאן ברור שהשאור ודבש הולך על כולם שמנה מקודם.

ובתו"כ נדבה פ"ב ה"ו (ד"ו ז' ע"ג): ושירי מנחות והקטירם, מן השאור ומן הדבש עובר בלא תעש' וכו', אבל בכ"ר א' וב' שם (לפי רמא"ש בהוצאתו עמ' 113): ושירי מנחות מן השאור וכו', כג"ד בתוספתא. ובפ"י ר' שמואל לות"כ כ"י (הובא בהערות רמא"ש שם): בתוס' דמנחות בפ' אלו טעונין ובירושלמי פ' כלל גדול

מביא אותה ברייתא ולא קתני בהדיה קטרת אלא מן השאור ומן הדבש וכו' עיי"ש.
ועיין מ"ש ר"ד הופמן במגוין של ברלינר ח"ג עמ' 169 ואילך.

עמ' 444

1 חמאתו חמאת ועולה ועולה ושלמים שלמים וכו'. עיין גי' ד, ולית ליה פיתרא. ובמ"ב פירש שזה הולך על מקדיש בע"מ למזבח. והיה אפשר לשער שהברייתא להלן הוכנסה מגליון שלא במקומה. והיו צריכים להכניס אותה לפני מאמר ר' יוסי כאן. וכן באמת חסרה ברייתא זו (או חלק ממנה, עיין אוה"ג) בכי"ו, ואפשר שחסרה בטופס הראשון שהיה לפני ד וכי"ע, והשלימוה שלא במקומה. אבל לפ"ז קשה למה חסר מאמר ר' יוסי להלן בתמורה פ"א ששם נכפלה כל הברייתא.

2 המקדש בעל מום למזבח וכו'. כל הברייתא בהשגות הרמב"ן לסה"מ, מצות ל"ת ששכח הרב מצוה ד' (ד' ווארשא מ"ח סע"א) בשם תוספתא באחרון של מכות בא"ו הן הלוקין. וכל הברייתא הוכפלה להלן 552 ואילך, ועיין תור"כ אמור פרש' ז, צ"ח ע"ב ובהערות שם.

6 המקדש רובע ונרבע וכו'. רמב"ן הנ"ל, ועיין תוס' יבמות פ"ד א' ד"ה לא. 8 המימר במוקדשין והגוזז במוקדשין והעובד במוקדשין וכו'. וכן בהשגות הרמב"ן הנ"ל: ושם (בתוספתא) שנו עוד הממיר (בד"ר שם: המיחד) במוקדשים והגוזז והעובד במוקדשין או ששחטן וכו', ובד כאן משובש.

9/10 יש תולש שתי שערות עובר משום ארבעה דברים וכו'. בתשובת ר' שמחה משפירא שבשבה"ל ח"ב (הסגלה חכ"ב עמ' 66): כדתיניא במסכת (שכטר במבואו לאבות דר"ן עמ' י"א מעתיק משם: בתוספתא) אבות (צ"ל: מכות) ואיתא בירושלמי פרק ג' מינין (סה"ג, נ"ה ע"ב) יש תולש ב' שערות וחייב עליהן ד' לאווין משום נזיר משום מצורע משום יום טוב משום מקיף. וכן בקונטרס הראיות לריא"ז (קרית ספר ש"י ס"ד עמ' 552): ובתוספתא תניא פ' בתרא יש תולש ב' שערות ועובר משום ד' דברים משום נזיר וכו'.

ובסמ"ג לאווין נ"ו י"א ע"ב: משום דתניא בתוספתא דמכות יש תולש שתי שערות וחייב משום נזיר ומשום מקיף. והובאו דבריו בהגה"מ פ"ב מה' עכום ה"ו ובניי פ"ג סי' אלף ע"ו. ועיין ב"י טור יו"ד סי' קפ"א ועיין מ"ש בתשלום תוספתא עמ' 44 מספר 46.

13 והמסרס את האדם וכו'. בקטעים מסה"מ לרב חפץ (הצופה האנגלי מהד' חדשה ש"ה עמ' 379): ואלתוספה פקאלת המסרס את האדם ואת הבהמה וכו'. 14/15 בין נקיבות הרי זה חייב. עיין סמ"ג לאווין ק"כ מ"א ע"ד, ס' יראים השלם סוף סי' שמ"ב עמ' 382, וצ"ע, ועיין להלן.

15 ר' יהודה אומ' מסרס זכרים חייב וכו'. לעיל 249.

16 הסך והמקנח וכו'. השגות הראב"ד פ"ג מה' עכום ה"ט.

21 והמופר במוקדשין. בשנו"ס מעתיק צ': והמופיר, ובד: הממיר, וכנראה שצ"ל:

והמותיר, כמו שהגיה בח"ד.

שם: והמשייר חמץ בפסח וכו'. בסה"מ להרמב"ם ל"ת ר': ולשון התוספתא המשייר חמץ בפסח והמקיים כלאי הכרם אינו לוקה. ועיין במ"מ פ"א מה' חמץ ומצה ה"ג שהביא תוספתא זו כמקור הר"מ שם, ואנו רואים שבאמת ציין לה הר"מ בעצמו.

22 זה הכלל כל שיש בו מעשה וכו'. ירוש' שבועות ספ"ג, פסיקתא רבתי פס"י כ"ב. הוצ' רמא"ש, קי"ד ע"ב, להלן 561:ו, עיין מש"ש. 29/30 לפיכך אם הוסף לו חזן... גולה על ידו. כ"ז ליתא בד וכו'. ולפי הגירסא שלפנינו אנו למדים מכאן שאפילו אם אמדוהו לעשרים ומת בתשע עשרה גולה, מכיון שב"ד אין מלקין אותו אלא שמונה עשרה. ונסתרו דברי אחרוני הרבנים שרצו לתקן את הסתירה בין שתי המשניות (ח' א' וכ"ב ב') לפי פירוש הראב"ד בהשגות פ"ה מה' רוצח וש"נ ה"ו, בזה שיש חילוק בין הכה אותו יותר מל"ט או שהכה אותו יותר ממכות המשולשות אבל פחות מהאומד. ועיין ספרי תצא פי' רפ"ו והביאו רש"י כאן כ"ג א'.

32 אין אומדין אותו יותר מארבעים וכו'. פירש בח"ד שאפשר כי ר' יהודה חולק על משנתו וסובר שאין אומדין אותו יותר מארבעים אפילו עבר על כמה לאווין וחולק גם על הברייתא לעיל שו' 26.

עמ' 445

1 אמ' ר' יוסי כמה דברים אמורים בעדות אחת ובהתראה אחת וכו'. בתוס' ב"ק לעיל 360: אמר ר' יוסי כמה דברים אמורים בזמן שהן שני עדויות וכו', וכן בבבלי שם ע"ג א'. אבל בירוש' שם פ"ו ה"ד, ה' ע"ד (ובהקבלה): אמר ר' יוסי כמה דברים אמורים בשתי עדיו ובשתי התריות, אבל בעדות אחת ובהתרייה אחת כל עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה. וכבר פירשתי במבוא לירוש' כפשוטו עמ' י"ד שר' יוסי סובר שעדים זוממים צריכים התראה עיי"ש הראיות, ואם התרו בעדים התראה אחת היא עדות אחת, אבל אם היתה התראה בין עדות לעדות הן נחשבות לשתי עדויות. ואולי גם כאן הפירוש כן, והיינו אם היתה התראה אחת לעדים היא עדות אחת ואין אומדין אותו אלא אומד אחד, אבל אם התרו בעדים בין עדות לעדות הן שתי עדויות ואומדין אותו על כל אחד ואחד.

שבועות

פ"א

23/24 ומודה ר' יהודה בשעיר שלא קירב ברגל וכו'. בד: ומודה ר' שמעון וכו', וכן בבבלי י"ב ב'. ומלשון התוספתא ברור שהפירוש הוא שאעפ"י שר"ש מחלק בין כפרת שעירי רגלים ושעירי ר"ה מודה הוא לר"מ (שאינו מחלק ביניהן) שקריבין זה בזה. ועיין ח"ד שהאריך בבאור דברי הרמב"ם ע"פ שיטת הר"י מיגש, אבל פירש את התוספתא ע"פ הבבלי. ובשו"ת ברכת אברהם לבנו של הר"מ סי' ט', סוף עמ' 16: אלא האי הודאה לר' מאיר היא כלומר אע"ג דפליג ר' שמעון על ר' מאיר בכפרת שעירים ואמר אינה שוה מודה דקריבין זה בזה וכו' וכך יתבאר מהתוספתא דשבועות, וממנה יתבאר דר' מאיר סבירא ליה קריבין זה בזה בלא ספק (כלומר, מפני שר"ש מודה לו) וכו'. ועיין לעיל יומא פ"ד 188, והארכתי בפירושה להלן מנחות 521:ו.

25 לא הוקדשו קרבנות ציבור וכו'. בר"ח י"ב ב': תנא לא הוקדש וכו', והסמך לגי' הבבלי את התוס' שלנו. וע"פ הר"ה הכניסוה בגמ' שם. ועיין דק"ס עמ' 18 הערה ק'. ועיין מ"ש לעיל ח"א עמ' 196.

26/28 שלשים ושני שעירים... שנים עשר בשנים עשר חדשי השנה. מכאן מוכיחים הראשונים שגם בר"ה מביאים מוסף של ר"ה. עיין ס' הישר לר"ת סי' תר"כ (הראשון). ע"ג ע"א, הוצ' מק"נ עמ' 78, תוס' ביצה ט"ז א' ד"ה איזהו, תוס' ר"ה ח' ב' ד"ה שהחדש, מחז"ו ריש עמ' 360, סמ"ג עשין ר"ג, ר"כ ע"ג, ריטב"א ר"ה ח' א' ד"ה איזהו, כל בו ה' ר"ה סי' ס"ה. ארחות חיים ח"א ה' ר"ה סי' ח', ק' ע"א, ר"ן סוף ר"ה, חידושי הר"ן שם ח' א' ד"ה איזהו, יבין שמועה להרשב"ץ מ"ח ע"ג. ואשר לגירסא שלשים ושנים רבו בה הנוסחאות, והיינו בס' הישר, סמ"ג ור"ן הנ"ל גורס כלפנינו, וכ"ה בירושלמי פ"א ה"ח, ל"ג ע"ב, אבל בתוס' ביצה הנ"ל גורס: ל"ו שעירים, וכ"ה בכל בו וארחות חיים הנ"ל: שלשים ושלש שעירים וכו', בתוס' ר"ה הנ"ל גורס: ל' שעירים, ובמחז"ו הנ"ל גורס: שלשים ושלשה שעירים אבל הנכון כלפנינו.

31/32 היה ר' שמעון אומ' קשה טומאת מקדש וכו'. רשב"א ט' סע"א, כפ"פ פ"ו עמ' צ"ה.

עמ' 446

4 קשים היו שיקוציים שעשיתה וכו'. ברשב"א הנ"ל: קשים הם שקוצים ותועבות שעשיתם יותר מכולם.

6 על מעלות האולם בהר הבית. עיין מ"ש לעיל ח"א עמ' 187. ועיין גם בספרי מסעי פי' קס"א הוצ' הורוביץ עמ' 222.

13 כל הטמאים שבתורה בין שניטמאו וכו'. כל הברייתות עד להלן ה"ח נתפרסמו מחדש בתיקונים והערות ע"י אפשטיין בסה"י לכתוב קרויס עמ' 28 ואילך. 24/25 בכל טמא מה תל' לומ' דבר ר' עקיבא אומ' להביא את הנגעים שאין טומאה יורדת בהן אלא בדבר. בס' השרשים לר"י י' גינח שורש או עמ' 15: אבל רבותינו ז"ל אמרו בכל טמא מה תלמוד לומר בכל דבר ר' עקיבא אומר להביא את הנגעים שאין יורדות להן אלא בדבר י, רצה לומר נגעי בתים ובגדים. ואע"פ שדבריו מיוסדים ברובם על דברי הגאונים, ברור שפירוש זה נובע מנוסחא מוטעית. והנכון כלפנינו. וכן בפ"י הראב"ד לתו"כ ויקרא, כ"ג ע"ב: והכי איתא בתוספתא דשבועות דמרבה ר' עקיבא אפי' טומאת נגעים מכל דבר אפי' טומאה תלויה בדבר, דהיינו טומאת נגעים שהיא תלויה בכהן וכו'.

ובס' יחוסי תנאים ואמוראים כת"י ערך ר' ישמעאל בן אלישע: ובתוספתא דשבועות פ"א בכל טמא מאי ת"ל דבר ר' [עקיבא] אומר להביא את הנגעים שאין טומאה יורדות להן אלא בדבר שר' עקיבא לא היה דורש כלל ופרט והיה דורש ריבויא ומיעוטין שכן למד מנחום איש גם זו וכו' עד שר' ישמעאל לא היה דורש ריבויין ומיעוטין והיה דורש כלל ופרט.

26 שר' עקיבא לא היה דורש כלל ופרט וכו'. בראב"ד הנ"ל כ"ג רע"א:

(1) כלומר, אפילו בדבר דומם ולא רק באדם, כפי שיוצא ברור מפירושו.

ומפ' בתוספת' דשבועות דר' עקיבא ששימש את נחום איש גם זו דריש ריבויי ומיעוטי בכל דבר טמא ריבה. בנבלת בהמה בנבלת חיה בנבלת שרץ מיעט לכל סומאתו חזר וריבה וכו'.

33 יצא עדר גמלים ועדר רחלים וכו'. וכן לעיל גזיר 290: וכן עדר בהמה ועופות וכו' ואין חייבין עליה על ביאת מקדש. וכ"ה להלן 606. ועיין במשנה שם ובס"ז עמ' 310.

עמ' 447

1 ר' נתן אומ' טומאת נזירות ולא טומאת קדושות וכו'. בפ"ר ה"ל לספרא כ"י ווינא (לפי פוננסקי מגלת סתרים עמ' 38): ור"ן ז"ל פי' במגלת סתרים טומאת הגזירות כגון שרץ וזב וזבה וטמא מת. טומאת קדושות היינו טומאת פרה ופרים הנשרפים דאית להו קדושה ומיטמו, ומייתי מדתני בחוס' שבועות בס"פ [א'] ר' נתן אומ' טומאת הגזירות ולא טומאת הקדושות יצא השורף את הפרה ואת הפרים והמשלח את השעיר שהן טומאת קדושות. ועיין ערוך ערך טמא וראב"ד הנ"ל כ"ג סע"א וספרא שם. 12 ונעלם ממנו ונעלם ממנו וכו'. בחוס' הרא"ש ד' ב' ד"ה ת"ל: ור"ת ז"ל גרים ת"ל ונעלם ונעלם, ולא גרים והוא ידע והכי הגירסא בת"כ ובתוספתא. ועיין דק"ס עמ' 4 הערה ז'.

פ"ב

14 שבועה שלא אוכל ואכל אוכלין אכורין וכו'. כל הברייתא ברמב"ן כ"ד ד"ה ואף. עיי"ש.

16 שבועה שאוכל וכו'. עיין תוס' כ"ד א' ד"ה אלף כדרכא. 16/17 שבועה שאשתה ושתה משקין אכורין וכו'. וכ"ה ברמב"ן הנ"ל, ובד משובש. 17/19 ומורה ר' שמעון... שאשתו מותרת לו וכו'. בח"ד מגיה: ומודים חכמים וכו'. אבל בכ"ז (לפי אוה"ג): שאשתו אסורה לו. וזו היא הגירסא הנכונה, ואפילו אכל עפר בעלמא אשתו נאסרת עליו. עיין ירוש' פ"ג סה"ה, ל"ד ע"ג: לא סוף דבר נבילו וטריפות אלף אפילו עפר עולה היה רוצה (להודות לו). וזה הולך על משנתנו שם: קונם אשתי נהנית לי וכו', כפי' הק"ע והרדב"ן, והמלים המוקפות הן אשגרה מירוש' סנהדרין פ"ג ה"ה, כ"א ע"א. והבבא השניה כאן איננה בד (וכי"ז).

26 ואת הנשים ואת הקטנים וכו'. ר"ח ספ"ד, ל"ו ב'. 30 ואיוו היא ראייה שאין בה ידיעה וכו'. רשב"א ל"ג סע"ב והוכיח מכאן כפירש"י שם (נגד פי' התוס' שבריטב"א שם), ועיין רמב"ן וריטב"א שם שהוכיחו כן מברייתא זו שבירושלמי, ועיין מ"ש זקני הנצי"ב בהעמק שא"ה ויקרא שאילתא ס"ט אות ד'.

עמ' 448

2 ואיוו היא ודן העדות עם ודן השבועה וכו'. כל הברייתות עד שו' 14 בר"ח ל"ז ב'. ועיין רשב"א ל' א' ד"ה וחייבין. 6 ואיוו היא שגגת העדות וכו'. ר"ח הנ"ל, רמב"ן, רשב"א וריטב"א ל' א', ריטב"א מהדו"ק כ"י ש"י ל"ד ע"א.

שם: לא היה יודע לו עדות. פי' תמוהה וליתא ברי"ח הנ"ל. וברמב"ן הנ"ל: "וצריכה לפנים, אם לא היה יודע לו עדות אין זו שגגה שאין כאן שבועת שקר (ובריטב"א מהדו"ק הנ"ל: ואדרבא אי הוה אמרין דידעי ליה עדות משקרי). ונראה שכך פירושה שבשעה שנשבע לא היה יודע שראה עדות לו מעולם או שהיה יודע שראה אבל אינו זכור איך היה המעשה אם הלוהו או נתן לו או בשאר כל הספיקות פטור שנאמר ונשבע על שקר וזה אינו יודע בודאי שהוא נשבע על שקר. וברשב"א הנ"ל מביא את דברי הרמב"ן וכותב: "ועדיין אינו מתיישב, ונר' לי דעיקר מה שאמרו בתוס' הוא מה שאמרו או שהיה יודע ונעלם ממנו, ומ"ש לא היה יודע לו עדות לאו דוק, דזו תקרא שגגת העדו' אלא מפני שזה פטור עליו וכ"ש עם השני שהיא נקראת שגג' העדות". ועיין מ"ש להלן שו" 13.

9 איזהו ודון הפיקדון עם ודון השבועה וכו'. ר"ח הנ"ל ופי' לתריכ המיוחס להר"ש כ"ז סע"ג.

13 לא היה יודע שיש בידו פיקדון וכו'. וכ"ה ברי"ח הנ"ל, אבל במיוחס להר"ש הנ"ל: לא היה בידו הפקדון. פי' כגון שהיה דסקיא של אביו מופקדת ביד אחר בהגוזל (ק"ה א', ועיין רש"י שם) או שהיה בידו פקדון ונעלם ממנו וכו'. וג"י זו מתאימה לגי' התוספתא לעיל שו" 6 ומתפרשת ג"כ כפירוש הרשב"א שם.

26/27 הנשבע בפני גוים ובפני ליסטיין ובפני מוכסין פטור שני' תחטא אם לא יגיד יהא חוטא אם לא יגיד ואל' יהא חוטא כשיגיד. עיין בחיד' שכתב: יגעתי ולא מצאתי זה בשום מקום. ונעלם ממנו לפ"ש כי ברייתא זו נעתקה סתם בה"ג ה' שבועה, ד"ו קי"ז ע"ד: הנשבע בפני גוים ובפני מוכסין ובפני ליסטיין פטור שנאמר אם תחטא ולא יגיד, יהא חוטא (ו)אם לא יגיד ואל' יהא חוטא כשיגיד (ובה"ג ד"ב עמ' 493 חסר כ"ז). ומתוך קשר העניינים שם מוכח שאין מדברים כאן בשבועת העדות כלל, וכן משמע גם ממשט הלשון. ולפיכך נראה פירושו שאם תבע אותו בפני גוים ומוכסין וכו' (מפני שחשדוהו שיש לו פקדון ביד אחרים והוא משתמט מהם) והנפקד הכחיש בפניהם ונשבע שאין לו פקדון התובע, הוא פטור מפני שלא היה מודה היו לוקחים ממנו את הפקדון על חשבון המפקיד, ולפיכך אמרה התוספתא מוטב שיהא חוטא בלא יגיד משיהיה חוטא כשיגיד. ומה שהביאה התוספתא את הפסוק משבועת העדות הוא רק אסמכתא ורמז בעלמא, שהרי שתי השבועות הוקשו אחת לשניה. עיין בבלי ג"ג ב', ל"ד א'. ועיין חיד' כאן.

32 ר' יהודה אומ'... פטור. רמב"ן ורשב"א ל"ו א'.

עמ' 449

5 האומ' נשבע אני חייב בתורה ובשמים פטור. בד: האומר נשבע אני בתורה ובשמים פטור. אבל הנכון ברשב"א נדרים י"ד ב': ובתוספתא שבועות בפ"ב גרסינן האומר נשבע אני בתורה חייב ובשמים פטור. ובנ"י שם (אשי ה' נ"ג ע"ד): ונר' כן מן התוספתא דנקטינהו אהדדי פי' שני דשבועות האומ' נשבע אני על התורה חייב בשמים ובארץ פטור.

פ"ג

7 וכן המשביע את העדים וכו'. רמב"ן דינא דגרמי (ירושלים תרפ"ט ס"א ע"ב), ועיין שי למורא לרי שבתי יונה ק"א סע"ד ואילך.
 וכל הפרק הזה נתפרסם מחדש בסה"י לכבוד קרויס עמ' 24 ואילך.
 19 שהוא של ממון חייב... פטור. בכייו (לפי אוה"ג): פטור... חייב, וגירסא מוטעית היא.
 25 שמע מפי אחרים וכו'. כל הברייתא בס' הכריתות להר"ש מקינון (והעיר עליו גם במ"ש כאן, לשון למודים ש"ג סי' קי"ד, ד' קרימונא נ' ע"ב.
 28/29 שבועת שוא שהוא חייב עליהם מפי אחרים אינו דין שיהא חייב עליהם מפי אחרים ואינו דין שיהא חייב עליהן מפי עצמו. בד: שבועה שחייב עליהן מפי אחרים אינו דין שהוא חייב עליהן מפי עצמו. ובכ"ע יש כאן שריד מנוסחא אחרת (משובשת), שכן מעתיק בס' הכריתות הנ"ל (ד' קושטא): שבועה שחייב עליה מפי עצמו אינו דין שחייב עליה מפי אחרים. ובד' קרימונא שם גורס להפך.
 29/30 אמ' ר' ירמיה נמתי לפני ר' יהודה בן בתירה וכי יש עונשין מן הדין. בד: אמר ר' אפיצור נמתי לפני וכו'. ובס' כריתות הנ"ל (ד' קושטא): אמר ר' יהודה נמתי (צ"ל נומיתי) לפני ר' יהודה בן בתירה וכי עונשין מן הדין. אבל הגי' הנכונה היא בס' יחסי תנאים ואמוראים כת"י סוף ערך זעירא ב': וגרס' בספרי בפרשה ראשונה דפרה אדומה (פי' קכ"ג, הוצ' הורוביץ סוף עמ' 152) א"ר יאשיה שניתי לפני ר' יהודה בן בתירה וכו' בתוספ' דשבועות פ' המשביע את חבריו א"ר יאשיה נומיתי לפני ר' יהודה בן בתירה וכבר עונשין מן הדין.
 30 אלא כל מקום שתפס הכתוב מוסיף את עונש מן הדין. כ"ז חסר בד. ובכריתות הנ"ל: אמר בתחילה אין עונשי' אלא כל מקום שת"ס הכתוב מוציא עונש מן הדין. ובד' קרימונא: שתפס הכתוב מוציאו ועונשין מן הדין.
 32 חנניא בן כינאי אומ' וכיחש בעמיתו וכו'. כל הברייתא בה"ג ה' שבועה ד'ו קי"ח ע"ג, ד"ב עמ' 500.

עמ' 450

4/5 קול אלה ר' יהודה אומ' וכו'. בס' יחסי תנאים ואמוראים כת"י סוף ערך ר' חנניא בר אידית: גרס' בתוספתא דשבועות פ' המשביע את חבריו, קול אלה ר' יהודה אומר אלה זו קללה קול זו שבועה ר' שמעון אומר אלה זו שבועה קול אילו כנויין.

עמ' 451

פ"ה

24 היה מוענו מנה במעמד בית דין וכו'. ר"ח מ"א סע"א רשב"א ל"ח ב', עיי"ש.
 28 מקום שפיו מיצטרף עם עד אחד לממון אינו דין שישבע על פי עצמו. וכ"ה בד (אלא ששם בט"ס: שישלם על פי עצמו), וכ"ה בספרי שופטים פי' קפ"ח בד"ו, וכן מעתיק מן הספרי בילקוט שם רמז תתקכ"ב, ולפיכך ברור שאין להגיה.

ועלינו לקבל את פי' הח"ד שיש כאן הקבלה בין פה הבע"ד ובין פה העד, והפירוש הוא, מקום שפיו (של העד) מצטרף עם עד אחר לממון אינו דין שישבע ע"פ עצמו — ע"פ פיו (של העד).

29/30 שכן המשלם על פי עד אחד, וכן בספרי הנ"ל בד"ו: שכן משלם על פי עד אחד, אבל הנכון בד: שכן אינו משלם על פי עד אחד, וכן מעתיק בילקוט הנ"ל בשם הספרי.

30/31 מנה לי בידך אין לך בידי וכו', עיין הראשונים שאציין להלן.

31 או שיש לי בידך במנה כסות במנה פירות וכו', בד: או שיש לי בידך במנה כסות וכו', ואין זה חילוף מקרי אלא חילוף שיטתי שכן גם להלן 452: או שיש לי בידו וכו', ובד שם: שיש לי בידו וכו', ושם שו" 5: או שיש לי בידך וכו', ובד חסרה שם כל הבבא, ובוודאי לפי גי' ד כאן צ"ל שם: שיש לי בידו וכו'.

ובאמת יש כאן שתי מסורות בגירסא, וכן כותב רב האי גאון בתשובתו שהביא בס' התרומות שם"ס ח"ד סי' ו' (ואני מעתיק מד' שלוניקי): גם מצאנו שנשאל רבינו האי גאון ז"ל [למה] ששגר סחורה למלוה למכור וכו' דתנא בתוס' או שיש לי ביד' (צ"ל: לי בידך, עיין להלן) במנ' כסו במנה פירות פטור וכו', גם השיב בתשובת אחרת וזה טופסה מה שאמרת מי שיש לו אצל חברו ממון וכו' ותניא בתוספת בהדיא מנה לי בידך והלא אומ' אין לי בידך כלום או שהיה לי בידך ונתתיו לי או יש לי בידך (כ"ה בד' הנ"ל, ובד"ו בטעות: או יש לי בידך) במנה כסות במנה כלי פטור, ואף על פי שבעל דינו אומר אני יש לי בידך במה שהודית ואתה אין לי בידך כלום אין משגיחין על דבריו וכו', ובנוסחא זו נעתקה התשובה גם בעיטור ח"א פקדון ד"ו מ"ד ע"ג, הוצ' רמא"י ס"ח ע"ד, בחי' הרמב"ן ב"מ ו' א' (= שטמ"ק שם בשמו), במלחמות שם פ"א, וכן יוצא משו"ת הריב"ש סי' שצ"ו (עיין להלן), ולפיכך קשה לקבל את דברי השיטה (בשטמ"ק ב"מ ו' א') שכתב: ונ"ל דוודאי הגאון ז"ל גור' בתוספת' או שיש לי בידך במנ' כסות וכו' ואז היא ראייה לגדון התשובה, כי כל המקורות שהעתיקתי מוסרים בפירוש את דברי רב האי: או שיש לי בידך.

ולבסוף יש לציין את עדות הרמב"ן במלחמות הנ"ל כי "זו היא גירסת התוספתא שבכל הנוסחאות", וגי' ד יש לה ויש על מה לסמוך.

ואשר לפירושה, הרי ברור מדברי רב האי שהביא ממנה ראייה לדבריו, שפירשה (עיין מלחמות שם) שאם תבע ממנו כסות או כלים והוא אמר לו יש לי בידך כסות וכלים, אבל במנה, כלומר במנה שאתה חייב לי, והנני מעכבם בעד חוב זה, ומכאן מוכח שנאמן לעכב את הפקדון בעד חוב שמגיע לו: אבל הרמב"ן במלחמות שם ובחידושויו הנ"ל פירשה, שהתובע תובע ממנו מנה והוא מודה לו בכסות וכלים, והוא פטור מפני שאין ההודאה ממין הטענה, ובשו"ת הריב"ש סי' שצ"ו: והתוספתא שהביא הגאון ז"ל לראיה בוזוי וזווי היא, שזה תובע מנה לי בידך וזה מעכבם ואומר יש לי בידך מה שאתה שואל, אבל במנה פירות או במנה כסות, כלומר בעד מנה פירות שמכרתי לי או כסות שמכרתי לי, כן נראה פירוש התוספתא לדברי הגאון ז"ל ואין צריך לשבש אותה (השוה שיטה הנ"ל) או אפילו יהיה פירוש התוספתא יש לי בידך פירות או כסות שוים מנה וכו'.

אבל גם גי' כי"ע יש לה על מה לסמוך, שכן מעתיק מן התוספתא בר"ח כאן מ"א א' (וכי"ה מעתיק להלן 452^a, 452^b, כגי' כי"ע, עיין מ"ש בראשית דברינו), בתשובת הרי"ף שהביא העיטור בח"א, מלווה על פה, ד"ר ס"ה ע"א, הוצ' רמא"י י"ז ע"ב, בעל המאור ב"מ פ"א (ובדבריו שנדפסו מכ"י בהסגלה ח"ט עמ' 26 הגי' מהופכת, אבל ברור שזו היא ט"ס, כפי שיוצא מדבריו, וכן במלחמות שם: שבש בעל המאור לשון התוספתא שבתוספתא לא תניא או שיש לי בידך, אלא או שיש לי בידי וכו'), ראב"ד בכתוב שם (לפי שטמ"ק ב"מ ו' א' והסגלה הנ"ל), השלמה ב"מ פ"א סוף סי' ג', נ"ב ע"א, חי' הרשב"א כאן ל"ח ב', הגהות מרדכי ב"מ פ"א סוף סי' תי"ח, אגודה שם סי' י', י"ג ע"ב.

ולפי גירסא זו התוספתא מתפרשת כפשוטה. ועיין הפירוש בהגהות מרדכי ואגודה הנ"ל.

ורמזו לתוספתא זו מבלי להעתיקה בשו"ת הרשב"א ח"ג סי' כ"ח, בס' חקת הדיינים (ה' קונטרסים, קורוניל) סי' נ"ה (בשם הרמב"ן) ובשו"ת הרשב"ש סי' תמ"ו (בשם הנ"ל).

עמ' 452

1 או שיש לי בידו במנה כסות וכו'. וכי"ה בר"ח מ"א א' הנ"ל. אבל בד: או שיש לי בידי וכו'. ועיין מ"ש לעיל 451^a.
4 מנה לי ביד אביך וכו'. כל הבבא חסרה בד. אבל ישנה בר"ח הנ"ל, כגי' כי"ע, ועיין לעיל.

8/9 דינר זהב וזהב זהב יש לי בידך וכו'. רש"י מ' א' ד"ה ה"ג בתוספתא.
11 ואילו שמשביעין אותן ואין נשבעין להן. בד: שמשביעין אתו (= אותו) ואין משביעין להן (= אותן). ועיין הפירוש להלן בח"ד.
14 ר' אליעזר בן יעקב אומ' פעמים וכו'. ברמב"ן מ"ב ב' ד"ה ה"ג (ואני מעתיק מרמב"ן כ"י ש"י ג' ע"א): ומצאתי בתוס' ר"א (בדפוס לנכון: רבי אליעזר בן יעקב) אומר פעמים שאדם נשבע על טענת קטן כיצד א"ל קטן מנה לאבא בידך אין לו בידי אלא נ' וזו פטור. אבל אם אמר נתתי מהם נ' וזו חייב שכן הוא נשבע על טענת עצמו ולא מחוורא לן בטעמא וכו' ומשמע דמשבשתא היא. וברמב"ן דפוס יש כאן כפילות מוטעית.
16 עשרה דלוםקמין מליאין שטרות וכו'. תוס' יבמות ק"כ ב' ד"ה איבעית, גיטין כ"ח א' ד"ה מצאו, ב"מ כ' ב' ד"ה מצא, ס' התרומות ריש שער נ"ב.

פ"ן

עמ' 453

8 קורא אותה חביבאי כל זמן שהן חובבין וכו'. בכ"י (לפי אוה"ג): קורא אותו חכאבין כל זמן שהן חובבין וכו'. ובירוש' פ"ו ה"ג, ל"ז ע"ד: קורא חבטי כל זמן שהן חובבין זה בזה וכו', ועיין מ"ש לעיל עמ' 99.
13 בין שניהם אינה יוצאה מבין שניהם, וכן בסמ"ג עשין סוף קכ"ג, קצ"ג ע"ב: אמנם בתוספתא גרסינן בין שניהם אין השבוע' יוצא' מבין שניהם אם הנשבע נשבע לשקר השבוע' חלה עליו ואם נשבע באמת סוף שעונש שבועת שוא בא על

המשביע. וכן פ"י רבינו חננאל. וכן בירוש' פ"ו ה"ו, ל"ז ע"א: בין שניהם אינה זוה מבין שניהן לעולם. אם המשביע משביע לשקר וכו'. וכן בוי"ר פ"ו — ג': בין שניהן שאינה זוה מבין שניהן אם המשביע משביע על שקר וכו'. ובד כאן בטעות: בין שניהם יוצא מבין וכו'.

13/14 אם הנשבע נשבע לשקר סוף שהשבעה וכו'. ילקוט המכירי זכריה עמ' 54 בשם התוספתא. ועיין ג"י ד ומ"ש לעי"ף.

14/15 שאף דברים שאין האש אוכלתן וכו'. לעי"ף 306²⁰. והביאה במכירי שם.

15/16 ולא במוקף אמרו שאמ' כתבת בוז מחוק בוז. תשב"ץ ח"ב סוף סי' קצ"ו.

שם סי' רמ"ג. ועיין שו"ת הרא"ש כל"פ פ"ו סי' א'. ועיין ח"ד.

18 נשבעין פועלין אלא במעמד חנוני. בשו"ת מהר"ם ב"ב סי' רל"א (הוצ' רבינוביץ סי' שפ"ב): כדאיתא בתוספ' פועלין נשבעי' בפני חנוני. וכ"ה בתשו' מיימוניות השייכות לסי' הפלאה סי' א' ובמרדכי כתובות פ"א סוף סי' רצ"ז. וכן העתיק בב"י, טור חור"מ סי' פ"ז בשם תשובה אשכנזית, ועיין בחידושי הגהות שם סי' י"ד.

25 יורש שפגם אכיו שטר חובו וכו'. עיטור, עיסקא וחוב, הוצ' רמא"י י"ד ע"ג.

רשב"א מ"ח א'.

26 נתחייב האב שבועה בבית דין וכו'. עיין רשב"א הנ"ל, וכנראה שהפיסקא

משובשת שם.

27 מסורתא שנים וכו'. בד וכי"ו כתובה המסורתא בסוף המסכת, וזה מוכיח

שהיא הוכנסה מן הגליון, ולפיכך היא נודדת ממקום למקום. ואשר לתוכנה יש להגיהה ע"פ הברייתא להלן, והברייתא עצמה צריכה תיקון ע"פ הכל"פ שבה: כל המשנה מפטור לפטור וכו'.

עדיות

פ"א

עמ' 454

22 משנכנסו חכמים בכרם ביבנה וכו'. כל הברייתא בפירוש הרא"ש (הובא

בכתב לעין יעקב כאן) כאן, ועיין ילקוט המכירי עמוס עמ' 70. ועיין תוס' ר' אלחנן ריש ע"ז. ועיין ספרי עקב פי' מ"ח, הוצ' פינקלשטיין עמ' 112.

26/27 שלא ידבר מדברי תורה דומה לחכירו וכו'. בפ"י הרא"ש הנ"ל:

שלא יהו אומרים דבר תורה דומה לחכירו אמרו נתחיל מדברי שמאי והל"ל וכו'. עיי"ש.

32/33 של שנים עשר לוג... של שלשים וששה לוג. בד: של שנים וששה.

ובכ"י: של ששים וששה. והנכון כלפנינו. וכן בה"ג ה' חלה (ד"ו ט"ו ע"ג, ד"ב

עמ' 624): דתנן הל"ל אומ' מלא הין מים שאובין פוסלין את המקוה וכמה הין

שנים עשר לוג שמאי אומר תשעת קבין שהן ל"ו (בד"ב: ל"ג) לוג. וכ"ה

בר"ח פסחים ק"ט ב' (קס"ג ע"א). והבה"ג של"סל את התוספתא לתוך הפיסקא מן המשנה.

וכנראה שהמלים "מלא הין" בדברי שמאי צריך למחוק.

3 ולמה הוזכרו שם מקומותיהן ושם אומנותן והלא אין לך אומנות וכו'. עיין רש"י שבת ט"ו א' ובגליון שם. מאירי עדיות עמ' 179 ובהערה י"ג שם. ובהוספה שבמדרש תהלים פ"ו (במדרש ד' קושטא ליתא, ועיין בהוצ' בובר עמ' 135 הערה צ"א, וכן בגליון המדרש ד"ו שבידי רשום: בכל ספרי כ"י ליתא עד המזמור האחר): תמן תנינן הלל אומר וכו' למה הוזכר שם המקום ושם אומנותם והלא אין אומנות פחותה מגרדי ואין לך מקום בזוי בירושלם משער האשפות אלא ללמדך כשם שאבות העולם לא עמדו על דבריהם במקום שמועה כך לא יעמוד אדם על דבריו במקום שמועה. למה מזכירים דברי ב"ש ודברי ב"ה וכו', ומשם משמע קצת כאילו היה כ"ז במשנה, וזה מאשר את דברי ר"א סופר בהערותו למאירי הנ"ל. ועיין יוחסין השלם ס"א ע"ב.

4/5 אלא מה אבות העולם לא עמדו וכו'. ראב"ד פ"א מ"ד.
6 לעולם הלכה כדברי המרובין לא הוזכרו וכו'. כל הברייתא בס' חסידים סי' תשנ"ז, עמ' 192, ועיין ראב"ד פ"א מ"ו.
7 שמא תיצרך להן שעה וכו'. ראב"ד פ"א מ"ה.
9 כדברי ר' אליעזר שמעתה. וכו' ברבא"ד פ"א מ"ו וס' חסידים הנ"ל. ובמשנה: כדברי איש פלוני שמעת. ולעיל בתוס' חלה 98¹⁰: והלא פלני יש בדרום וכו' אמרו לו משום ר' אליעזר (כ"ה בד שם) וכו'.
13/15 האשה שהלכה היא ובעלה... ריבין בינו לבינה ושלוש בעולם, כ"ז חסר בכ"ז, ועיין גי' ד. ולפנינו צ"ע: ושלוש בעולם [אינה נאמנת], וזו היא משנת יבמות רפס"ו.

16 באתה ואמרה מת בעלי וכו'. זה עניין מיוחד, כפי שיוצא ברור מכ"ז, עיין לעיל.
23 לכשתתפסי ותינשא לאחר טלי מה שכתוב בכתובתיך וצ"א.
בד: לכשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב לך בכתובתיך וצ"א. וכן במשנה כאן ויבמות פט"ו מ"ג: שאם תנשאי לאחר תטלי מה שכתוב לך. וכו' בערך בירוש' יבמות פט"ו, י"ד ע"ה, כתובות פ"ד, כ"ט רע"א, בבלי כתובות נ"ג א'. אבל ברור שדווקא בכ"ע נשתמרה לנו הנוסחא המקורית של הכתובה וזהו המשך של התנאי במשנת כתובות פ"ד מ"ב, וכך היתה הנוסחא: את תהא יתבא בביתי ומיתונא מנכסי כל ימי מיגד ארמלותיך בביתי, לכשתתפסי ותינשאי לאחר טלי מה שכתוב בכתובתיך וצ"א. ומכאן, בוודאי, אמר שמואל (כתובות נ"ד א') תבעו להינשא ונתפייסה אין לה מזונות. וכן בכתובה שפרסם ברלינר בקובץ על יד ח"ט עמ' 3 ואילך: תהא פלגית זו יושבת בביתו וניזונת ומתפרנסת מנכסי בעלה כל ימי מיגר אלמנותה, עד זמן שתחפוך להנשא לאיש אחר או לצאת מביתו.
ובשבה"ל ח"ב (הסגלה חמ"ג עמ' 129): ויש הרבה שמתנאי ב"ד הוא ואין רגילות לכתוב וכו' ואני ראיתי כתובה שהובאה מארץ ישראל והכל היה כתוב בכתובתה.

27/28 ששה ספיקות ר' עקיבא מטמא וחכמי' מטהרין, כ"ז ליתא בד וכ"ז. וכנראה שזה נוסח אחר לשו' 24 (ונכנס מן הגליון שלא במקומו). ואפשר שכאן צ"ע: ששה דברים וכו', עיין נזיר נ"ב א', ושם (בשו' 24) צ"ע: ששה ספיקות וכו', ועיין טהרות רפ"ה.

29/30 שלשה דברים אמרו לפני ר' ישמעאל וכו'. בס' יחסי תנאים ואמוראים כת"י בערך יהושע בן מתתיה: ובתוס' פ' [א'] דעדות שלשה דברים אמרו לפני ר' ישמעאל ולא אמר בהן איסור והתרופא ופירשם יהושע בן מתתיה המפסי מורסא בשבת אם לקולפא לעשות לה פה כדרך שהרופאין עושין חייב ואם להוציא ממנו ליחה פטור. ושאר שני הדברים (כלומר, שני הדברים שנשנו במשנתנו פ"ב מ"ה) אין מביא לשם, ולא הביא לשם אלא מפסי מורסא לבד, וזה (ז) מפני שאין הצדק הנחש ואיפסית חירניות צריכין פ' אחר, אבל מפסי מורסא הוצרך לפרש.

31 כדרך שהרופאים עושין וכו'. ברש"י שבת ק"ז א' ד"ה אם: בתוספתא תניא הכי אם לקולפה ולעשות לה פה כדרך שרופאים של עכשיו עושין וכו'. אבל ברש"י שברייף ספ"ג, ובפיסקא שבאויז ח"ב סוף סי' ע"ח, י"ח ע"ב חסרות המלים "של עכשיו".

עמ' 456

10/11 חמשה דברים היה ר' עקיבא וכו'. כל הברייתא במגילת סתרים לרבינו נסים שפרסם גלדברג בנספחות לאגרת דרש"ג עמ' 67 (ובנוסחא מתוקנת ע"פ כת"י אצל פוזננסקי מגילת סתרים עמ' 26), ילקוט המכירי ישעיה עמ' 119 ואילך.

11 בחמשה דברים האב זוכה לבן וכו'. וכו' במשנה לפי גי' אגדות התלמוד ואגודה, עיין דק"ס שם.

11/12 וחכמ' אומ' עד הפרק וכו'. הראשונים הנ"ל, פיה"מ להרמב"ם פ"ב מ"ט, ראב"ד ותוס' שנץ שם, פ"י הרא"ש בכותב לעין יעקב שם, מאירי שם עמ' 190. ובמה"ג בראשית עמ' 239: במתניא חולקין חכמים (כצ"ל עיי"ש 792) על ר' עקיבא שאין אדם זוכה לבניו אלא עד שלא הגיע לפרקן אבל משהגיע לפרקן אם הוא צדיק זוכה לעצמו ואם חב חב לעצמו. ודבריו לקוחים מפיה"מ הנ"ל, עיין בהערות שכטר שם.

15/16 אמרו לו לאו כי מצינו... עד אותה שעה. כ"ז היא כפילות מוטעית וליתא בד, כ"ו, מגילת סתרים וילקוט המכירי הנ"ל.

18 מספר הדורות לבניו הקץ. וכן בילקוט המכירי הנ"ל: מספר הדורות להגיע לבניו הקץ. אבל בד: מספר הדורות לפניו הקץ. וכן במשנה (לפי אגדות התלמוד, פ"י הרא"ש): מספר הדורות (באגה"ת: דורות) לפניו הוא הקץ. וכן מעתיק מן התוספתא במגילת סתרים הנ"ל, וכן בתוס' שנץ שם: בתוס' גרסי' מספר הדורות לפניו הקץ וכו'.

18/19 אף על פי שהימים ולילות כחוט השערה לפני המקום אלא אינו מונה אלא לדורות וכו'. וכו' בילקוט המכירי הנ"ל. ובפ"י הרא"ש (בכותב לעין יעקב שם): ומסיים בתוס' אע"פ שהימים והלילות כחוט השערה לפני המקום אינו מונה אלא לדורות. ובד: אף על פי שהימים והשעות כחוט השערה (צ"ל: כחוט השערה) לפני המקום אינו מונה אלא דורות, וכן במגילת סתרים הנ"ל: אע"פ שהימים והשעות כחוט השערה לפני המקום אינו מונה אלא לדורות וכו'. ובתוס' הרא"ש יבמות נ' רע"א: בתוספת' דעדות אע"פ שהימים והשעות כחוט השערה לפני הקבי"ה אינו מונה אלא הדורות וכו'. אבל בתוס' שנץ הנ"ל: אע"פ שהימים והשנים לפניו כחוט השערה אינו מונה אלא דורות וכו', ועיי"ש שמעתיק את המכילתא בא פ"ד הוצ' הורוביץ-רבין עמ' 50.

- 21 הרי הוא אומ' את מספר ימיו אמלא וכו'. עיין מגילת סתרים הנ"ל.
 28 גחזות מנה מנה ופרס שהן שבעים וכו'. ראב"ד ותוס' שני פ"ג מ"ג, ועיין הראשונים שצייגתי להלן 511²⁶ ומש"ש.
 29 ר' נתן אומ' ר' דוסא אומ' כביצה וכו'. עיין דק"ס עירובין עמ' 328 הערה ל'.

פ"ב

עמ' 457

- 5 אין מטמא באויר. להלן 571¹¹, ועיין סדרי טהרות וילקוט כלים) ספ"ב, פ' ע"א ד"ה מסרק. ועיין הפי' בח"ד.
 9 עשרים וארבע דברים מקולי בית שמאי וכו'. בכ"ו חסרות המלים עשרים וארבע. אבל גם בראב"ד פ"ד מ"ב: ובירושלמי בגמ' דנוזר (פ"ד ה"ו נ"ג ע"ג. וכן בשבת פ"ו ה"ב, י' ע"א ובהקבלה בביצה: ר' יוחנן בשם ר' מאיר כ"ד דברים מקולי וכו') ובתוספתא דעדיות גרס שהם כ"ד דברים. וכן בתוס' שני פ"ד מ"ב: ובתוספתא קאמ' שהם כ"ד וכו'.
 10 אין אדם מדיר את בנו בנוזר וכו'. וכ"ה בראב"ד, תוס' שני וירושלמי הנ"ל, ובד בט"ס: אין אדם מדר את אשתו.
 12/13 ובית הלל אומ' כדי סיכת אבר קטן טמא פחות מיכן טהור. מיכן קשה על הרמב"ם בפיה"מ כאן וביד ספ"ב מה' טומאת אוכלין שפירש ופסק כי סיכת אבר קטן שבמשנה הוא לקולא, ורק יותר מכאן טמא. וכן פי' בתוס' שני כאן, וכן בראב"ד הביא גם פירוש זה, עיי"ש פ"ד מ"ו. ולא יתכן שמעיני כל הראשונים תעלם התוספתא במקומה. ועיין ח"ד ופירושו דחוק, כפי שמודה בעצמו.
 ולפיכך נ"ל לשער שהמלה "טמא" היא פיסקא מן המשנה, כלומר אם סך בשמן טמא נ"ש או' כדי סיכת אבר קטן וב"ה אומ' משקה טופח (פחות מיכן) טהור. והסופרים השמיטו את המשנה, כרגיל אצלם, עיין מ"ש במאמרי תשלום תוספתא עמ' 21 ואילך. וכן באמת בכ"ו יש כאן קיצור הבא הראשונה וכ"ה שם: הסך שמן טהור כדי סיכת אבר קטן טמא פחות מיכן טהור. והפירוש בתוספתא הוא כמו במשנה שדברי ב"ה הולכים על דברי ב"ש שמטהרים. וכמובן שזו היא רק השערה.
 אמנם בירוש' ברכות פ"ה, י"ב סע"א: תמן תנינן הסך שמן טהור וכו' אף על פי מנטף טהור ובית הלל אומרי' טמא ואם היה שמן טמא וכו', אבל הגי' משובשת שם, ובגוף כ"ל הגי' היא: ובית הלל אומרי' כדי סיכת אבר קטן, ובית הלל אומר משקה טופח, והמגיה השלים שם בגליון: טמא ואם היה שמן טמא מתחילתן בית שמאי אומרי'. והשלמה בלתי נכונה היא. וכן בכ"ד שם נתקצרו דברי ב"ה, ואין להוכיח כלום משם.
 13 אמ' ר' אלעז' בר' צדוק כשהייתי למד תורה וכו'. עיין מ"ש לעיל ח"א עמ' 198. ובס' יחוסי תו"א כת"י ערך ר' יוחנן בן החורנית: גרסי' ביבמות פ"א (ט"ו ב') ועיקרה בתוספתא במס' עדיות א"ר אלעזר בר' צדוק כשהייתי לומד תורה וכו'.
 14 פיתו חריבה. עיין מ"ש במקום הנ"ל.
 23 כתב לשום הפרכין וכו'. עיין מ"ש לעיל עמ' 78.
 27 המדר את אשתו מתשמיש המיטה וכו'. עיין מ"ש לעיל עמ' 34, עיי"ש היטב.

(1) המלה "טופח" נסתרסה ל"פחות", והסופרים השלימו: מיכן.

עמ' 458

4 חמשה דברים מקולי בית שמאי וכו'. עיין ראב"ד פ"ה סמ"א.
 9 ר' אליעזר בן יעקב אומ' דבר אחד מקולי בית שמאי וכו'. עיין תוס'
 זבחים ל"ח ב' ד"ה וליתנייה, והתוס' כיוונו לברייתא להלן 486: ואילך. (מ"ש).
 17 מטמא לח ואינו מטמא יבש. רש"י נדה ל"ד א' ד"ה ב"ש אומרים.
 21/22 התולש צמר מככור תם וכו'. כל הברייתא עד שו' 28 להלן 536: עיין מש"ש.
 26 שמא ישתקוה. בד: שמא יש תקוה. ולהלן בכורות: שמא יש תקון.
 29 השיבו את ר' אליעזר שלש תשובות וכו'. וכ"ה להלן אהלות פ"ב.
 והגר"א ז"ל מגיה שם: שתי תשובות. ועיין סדרי טהרות אהלות כ"א ע"ב שהשיג
 על הגר"א ופירש שהתשובה השלישית היא תשובת ר' יהושע, וכבר קדמו בזה בח"ד
 כאן, ועיין גם מנחת בכורים שם. ובתוס' סנהדרין 426: לא ישיב את חבירו יותר
 משלש תשובות וכו'.

פ"ג

עמ' 459

11 העיד ר' צדוק על ציר חגבים וכו'. עיין מלא"ש פ"ז מ"ב ומ"ש בשם
 הר"ש סיריאיא שם.
 15 העיד מנחם בן סונאי שהוצבע וכו'. בד: בן פיבגי שה' צבע. ועיין ראב"ד
 ספ"ו, וכנראה שגרס כאן: שהיה צבע.
 17 וכשהושיבוהו בישיבה היו תמיהין עליו הכל. עיין יוחסין השלם ע"ב ע"ב.
 ובספרי דברים פ"י י"ג הוצ' פינקלשטיין עמ' 22: רבן שמעון בן גמליאל אומר
 אין כל ישיבה וישיבה יושבת עד שהבריות מרגנות אחריו (כ"ה ברוב הנוסחאות)
 ואומרות מה ראה איש פלוני לישב וכו'. ואולי יש שם חד מהמקרה שלנו. והמליצה
 "הושיבוהו בישיבה" גם במשנת זבחים פ"א מ"ג, ידים ספ"ג, רפ"ד ועוד, ובירוש'
 ברכות פ"ד סה"א, ז' ע"ד: ומינו... בישיבה. ועיין מ"ש בקרית ספר שי"ד ס"ג 331.
 אבל עיין הגי' במשנת ידים בס' המפתח לר"נ ברכות כ"ז (י"ט רע"א).
 17/18 אמ' (הן כך וכך אם איני ראש לכל הבאים אחריי. בד: אמ' להם
 כך מכך אני ראש חבל הבאי אחרי. ועיין בח"ד שנתקשה מאד בפ"י הדברים
 "כך מכך", וכן התקשה במ"ב, ונעלם מרבתינו לפי שעה שזהו לשון שבועה, כלומר,
 כך וכך יבוא עלי אם איני ראש לכל הבאים [לדון] אחריי. וכן בספרי דברים פ"י א':
 כך וכך אם היינו יושבים וכו', ופ"י רבינו הלל (לפי רמא"ש שם הערה י"א) שכך וכך
 הוא לשון שבועה. ור"א פינקלשטיין בהוצ' הספרי שלו עמ' 3 קיבל את הגירסא:
 כך מכך (כג"ד כאן), ואנו רואים ששתי הגירסאות יש להן על מה לסמוך.
 ועיין ספרי האזינו פ"י שצ"ו, ב"ר פל"ב, בשנו"ס אצל תיאודור עמ' 294 שו' 6,
 שם פמ"ז בשנו"ס עמ' 476 שו' 2. וכן בירושלמי סוטה פ"א ה"ד, ט"ז ע"ד:
 אמ' לה מכך וכך דלית ההיא איתתא עללה להכא וכו'. וכן בירוש' נדרים פ"ט ה"ג,
 מ"א ע"ג: כך אין אתיין כל גמליא וכו'. אבל במעלות המדות לר' יחיאל סוף מעלת
 העושר (ד' קרימנא ס"ב ע"א): כך וכך וכו'.

20 מפקיעין בדם וכו'. עיין מ"ש לעיל ח"א עמ' 173. וכן בבבלי שבת פ"ה ב': הפקיע תלם וכו'. ובירוש' כלאים פ"ג ה"ג, כ"ח ע"ד: מותר להפקיע ארבע שורות וכו'.

23 נאמנת עיסה וכו'. עיין תוס' כתובות י"ד א' ד"ה ת"ר, שטמ"ק שם ד"ה ת"ר, מ"א"ש כאן פ"ה מ"ג. ועיין מ"ח ח"ל עמ' 42 ועמ' 214. ועיין מאמרו של הירשברג במאסף "דביר" ח"ב (ברלין תרפ"ד) עמ' 92 ואילך.

24/25 מעשה שנמצאו עצמות בירושלם וכו'. בראב"ד פ"ח מ"ה: עיקרה מפורש בתוספתא ומביא אותה בזבחים פרק בתרא (ק"ג א') והכי תני לה בתוספתא פעם מצאו עצם בלשכת דיר העצים וכו', והעתיק את לשון הברייתא בזבחים הנ"ל.

26 שנשמא את ביתינו. בכ"ע: את רבותינו, וצ"ל: את [ע]רבותינו, עיר אבותינו, כמו שהוא בבבלי וראב"ד הנ"ל.

28 ששוחטין ואף על פי שאין פתחים. וכ"ה בכ"י (לפי אוה"ג), אבל בד: שאין נסכין. ועיין בח"ד שנדחק מאד, אבל הנכון כלפנינו. ובמשנה ששנה "מקריבין" שנה "בית", אבל התוספתא ששנתה "שוחטין" שנתה "פתחים", מלשון הכתוב. ועיין בבבלי עירובין ב' א' ובהקבלות.

33 ר' מאיר אומ' לקרב אבל לא לרחק. אולי צ"ל להפך, ואז תתאים דעת ר' יהודה (להלן) לדעתו במשנתנו.

34 חנניא בן עדי אומ' הרי הוא אומ' ויצא בן אשה וכו'. בס' חסידים סי' תתת שכ, עמ' 464: בסוף מסכת עדיות ר' נחוניא בשם ר' עיראי אומר ויצא בן אשה הישראלית וגו' והרי דברים קל וחומר וכו'. ובפ"י הרא"ש סוף עדיות (לפי הכתוב בעין יעקב): תוספתא חנניא בן עזאי אומר הרי הוא אומר ויצא וכו'.

עמ' 460

3/4 שלא יגלה את הממזרים. בפ"י הרא"ש הנ"ל: שלא יגלה לא פסולים ולא ממזרים.
4 מי שיש לו תלמידים וכו'. באגרת דר' שרירא גאון הוצ' לזין עמ' 126 (ע"פ הערוך ערך אביי מכ"י): ולא מצאנו אדם שנקרא רבן חוץ מן הנשיאים. ואע"פ שמפורש בסוף מסכת עדיות תוספת בלשון הזה, מי שיש לו תלמידין ולתלמידיו תלמידין קורין אותו ר' נשתבחו תלמידיו קורין אותו רבן, נשתבחו אי"ו ואי"ו קורין אותו בשמו וכו'. ועיין חיבור יפה מהישועה ד' אמשטרדם י"ט ע"א ועיין יוחסין השלם נ"ב ע"א. ועיין הקדמת הרמב"ם לפיה"מ פ"ז ממניין החכמים, הוצ' המבורגר עמ' 70, הליכות עולם דר' ישועה הלוי ד' ליוורנו ו' ע"ב, ועיין רשב"ץ ריש אבות. ובס' טעם שמות הרבנים כתי' ליידין (לפי רשימת מ"ש"ש סוף עמ' 269): מצינו מקבלה מאבותינו שגדול מרב ר' וכו'.

עבודה זרה

פ"א

13/14 ואף על פי שאמרו שלשה ימים אסור לישא ולתת עמהן וכו'.
בס' יחוסי תנאים ואמוראים כתי' ערך רב זביד: ובתוספתא בתחילת המסכת גרסינן
ואעפ"י שאמרו שלשת ימים אסור לשאת ולתת עמהן בד"א בדבר שמתקיים אבל בדבר
שאינ מתקיים מותר ואף בדבר המתקיים לקח או שמכר מותר, והיינו מתניתא
דמסייעא לרשב"ל דגרס' בגמרא דידן (ו' ב') תניא כותה דרשב"ל, ומכאן משמע כיון
דבגמרא דידן (שם) תני רב זביד ברבי אושיעא דבר שאין מתקיים מוכר להן אבל
לא לוקח מהן דברייתא קמייתא לאו ברבי אושיעא אתנייה, איכ' תוספת' לדידן לפי
הגירסא דר' חייא היא, ובסדר אושיעא כתבתי קצת הוכחות דהיא דר' אושיעא.

15 ואף בדבר המתקיים לקח או שמכר וכו'. תוס' ר' אלחנן ב' א' ד"ה לשאת
(א' ע"ג), ו' ב' ד"ה כשאמרו (ה' ע"ד, ו' ע"א), ס' התרומה ה' ע"ז ס' קצ"ד.
19/20 אומנין של ישר' שהיו עושין וכו'. עיין ירוש' שבת פ"א ה"ח, ד' ע"א,
ירוש' ע"ז פ"א ה"א, ל"ט ע"ב, מס' שמחות פ"ה ה"ט, ועיין להלן.

20/21 ר' שמעון בן אלעז' אומ' אם שכר היום וכו'. בתוס' ר' אלחנן ספ"א
(כ"ד ע"ב) מביא בשם מ"ר (אביו הר"י): ובתוספתא דפ"ק דע"ז ראיתי הך ברייתא
דירושלמי במקום רשב"א כתב בה רשב"ג, וכ"ה בס' התרומה ה' שבת סוף ס' רכ"א,
הגה"מ (משמו) פ"ו מה' שבת הי"ד אות ג', או"ז ע"ז ס' ק"מ, כ' ע"ג, שיטה למו"ק
לתלמידו של ר"י מפרס ח"א ריש עמ' צ"ז, ועיין מ"ש בירוש' כפשוטו ח"א עמ' 57
ובהערה לשיטה מו"ק הנ"ל הערה 4. עכשיו מצאתי שכבר פירש כן את הירושלמי
בחד"כ כאן במקומו, והגיה במס' שמחות רשב"א, במקום רשב"י.

22 במחובר לקרקע בין כך ובין כך אסור וכו'. ס' התרומה ה' שבת ריש
ס' רכ"ב, סמ"ג לאווין ס"ה, י"ט ע"ג, מרדכי שבת פ"א ס' רמ"ז, הגהות מרדכי
שם ס' תס"ה.

24 עיר אחת עושה וכו', ר"ן פ"א סוף ס' אלף קצ"ד.

25 משפחה אחת עושה וכו', ריטב"א ח' ב', ר"ן הנ"ל.

29/30 יריד שבאותו הכרך אין הולכין וכו'. עיין רא"ש פ"א סוף ס' ט'.

31 יריד שבתוך הכרך וכו'. עיין השגות הראב"ד פ"ט מה' עכו"ם ה"ט.

עמ' 461

2/3 ואין לוקחין מהם בתיים וכו'. צ"ל: לוקחין מהן וכו', ועיין מ"ש בח"א עמ' 242.

4 להעיד ולדון עליהם וכו'. עיין מ"ש במקום הנ"ל.

9 אלא אם כן הבטיחוהו. עיין ס' הוכות להרמב"ן כתובות ספ"ה, ל' ע"ג.

ובכפופ פ"י עמ' ר"ט (ד"ר ג' ע"א): תוספות מסכת ע"ז פ"ק לא יצא כהן לחוצה
לארץ ואפילו לישא אשה אלא אם כן הבטיחוהו, מסתברא מכלל זה שהישראל רשאי
לצאת אפילו לחור אחריה.

11 ארבע אבקאות הן וכו'. עיין מנוה"מ הוצ' ענעלאו ח"ד עמ' 472, ושם הוא מונה אבק הרשות במקום אבק שביעית. ועיין מ"ש להלן מס' יחסי תו"א כת"י.
 12 אבק ריבית לא ישא אדם ויתן בהלוואתו של חברו וכו'. או"ז ח"א, שו"ת סי' תש"ע, ק"ד ע"ב, שם סי' תשע"ג, קט"ז ע"א, הנ"ל ב"מ סי' קע"ט, סי' ק"פ, כ"ה ע"ד, כ"ז ע"א, והעתקתי את דבריו לעיל עמ' 113, עיי"ש. ובמנוה"מ הנ"ל: אבק רבית כגון שהלווה לו חברו מעות וכשפורע אותן אומר לו השם ישלם לך כחשד שעשית עמדי. ועיין מ"ש להלן מס' יחסי תנאים ואמוראים כת"י.

13 אבק שביעית לא ישא אדם ויתן בפירות שביעית וכו'. בד: לא ישא אדם ויתן עם הגוי בפירות ע"ז וכו'. ובכ"ז (לפי אוה"ג) חסרות המלים "ע"ז". ועיין בבלי סוכה מ' ב' וברש"י ותוס' שם, וכן להלן בתוס' ערכין פ"ה ה"ט: בוא וראה כמה קשות אבקת של שביעית כיצד אדם עושה מלאכה (=סחורה, עיין תלמודה של קיסרין עמ' 1 ובהערה 4 שם) בפירות שביעית וכו'. אבל ע"פ העניין כאן נראה שהאבקות הם יותר קלים מאיסור עשה (דומיא דאבק רבית ולשה"ר במה שמספר בטובתו של חברו). ולפיכך מתקבלת ג"י כ"ז שאסור לישא וליתן עם גוי בפירות סתם בשביעית, ואולי צ"ל גם בד כן: עם הגוי בפירות [ע"ז], כלומר בפירותיו, כמו שפירש בח"ד עיי"ש. אבל ראיתי בס' יחסי תנאים ואמוראים כת"י ערך ר' יוסי בר חנינא (התנא): "תוס' בפ"א דקידושין (ברייתא בבבלי שם כ' א', ורבינו קרא לברייתא תוספתא, עיין מ"ש בתשלום תוספתא עמ' 6 ואילך) ובמס' עירכין פ' המוכר שדהו (550) תניא א"ר יוסי בר חנינא בא וראה כמה קשה אבק של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף שמוכר את מטלטליו וכו' ומשום הכי קרי ל"ה אבק דלא מפרשא איסורא דשביעית בהדיא משום דאיכא למידרש לאוכלה ולא לשריפה דמשמע טפי כדדרשינן בה' (=בהלכה) ראשונה פ' כל קרבנות הציבור במנחות (פ"ד א') ובבכורות פ"א (י"ב ב') וכן נמי לאכלה ולא להפסד דהכי משמע דהיינו לאו הבא מכלל עשה אב"ל לאכלה ולא לסחורה לא משמע כול"י האי, משום הכי קרי ל"ה אבק וכו' ה"י, שריפת והפסד פירות שביעית אע"ג דנפקא לן מלאכלה ולא להפסד, אין זה אבק אלא איסור גמור משמע, אבל לאכלה ולא לסחורה והלא כל הנאה קרויה אכילה כדמוכח בפ' כל שעה (כ"א ב'), ואפילו הכי כיון דפירות שביעית הפקר גינהו דרשינן לאיסור סחורה נמי, ותניא בתוספתא בפ"א דע"ז ארבע אבקות הן אבק ריבית אבק ע"ז אבק שביעית אבק לשון. אבק רבית כיצד לא ישא אדם ויתן בהלוואתו של חברו מפני אבק רבית, ונ' (=ונראה) הפי' כגון עיסקא דאמרי רבנן פלגא מלה ופלגא פיקדון (ב"מ ק"ד ב') וצריך שיוותר או כפועל בטל או כאחד מן הדברים שאמרו באיהו נשך. אבק שביעית (יש כאן חסרון) לא ישא אדם ויתן עם חברו ביום אידם של גוים מפני אבק ע"ז אבק לשון הרע אל יסיח אדם אפילו בטובתו של חברו מפני שהוא אבק לשון הרע הרי מדמה אבק שביעית לאילו האבקות שאינן מן התורה כלל אלא שקרובים הן לעבירה דמספר (צ"ל: כמספר) בטובתו של חברו, כמו שכתבתי למעלה בסדר רב דימי אחוה דרב ספרא, שביעית נמי כה"ג, וכדפרישית דעיקר קרא להפסד פירות שביעית אתא" וכו'. ועיין ערוך ערך אבק א'.

14 לא ישא אדם ויתן עם חברו ביום אידו של גוי וכו'. וכ"ה ביחסי תו"א שהעתקתי לעיל, אבל בד: לא ישא אדם ויתן עם הגוי ביום אידו. ובמנוה"מ הנ"ל: אבק ע"ז, כגון שהיה לו משא ומתן הרבה עם הגוים.

18 לא יטייל אדם עם שיירא וכו'. ברי"ח כ"ב סע"א: תוספתא לא יטייל ישראל עם שיירא בתרפות (כג' ד וכי"ו) אפי' לצאת אפי' מקדים ואפי' מחשיך ואפי' מתיירא מפני ליסטים מפני רוח רעה חיה רעה שנא' לא תלכו אחרי אלהים אחרים.

20/21 ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומ' אם ראית צדיק וכו'. ברי"ח (המשך הפי' הנ"ל): ר' אלעזר בר יוסי הגלילי אומר אם ראית רשע יוצא לדרך התרחק ממנו ג' ימים וכו' וכן אם ראית צדיק וכו'. ולפי סדר זה מתקשרת ברייתא זו באופן ישר עם הברייתא שלפניה. אבל יותר נראה שהר"ח בעצמו סדר את הברכות באופן זה שיוכח הקשר הישר בין הברייתות. ועיין במה שצינתי בח"א עמ' 148 (1360).

26/27 ר' שמע' בן אלע' אומ' אם יאמרו לך ילדים בנה בית המקדש... סתור בית המקדש וכו'. במגילה ל"א ב' (בשמו) סתם: סתור... בנה. וכן בנדרים מ' א': בנה... סתור (באגדות התלמוד שם גורס בנדרים כמו במגילה). ובמיוחס לרש"י שם: בנה בית המקדש וכו' והמורה לא פירש בבית המקדש, ואיכא ברייתא דקתני בהדיא בבית המקדש. ובגליון שם מצויין: תוס' ע"ז פ"א. אבל עדיין ספק הוא בעיני אם כיון לחוס' שלנו, שכן נמצא באבות דר"ן נו"ב פ"א, הוצ' שכטר ל"ג ע"ב: הוא היה אומר (ר' יוחנן בן זכאי, וכן מפורש במכילתא דבריש, מדרש תנאים עמ' 58: מיכן היה ר' יוחנן בן זכאי אומר אל תבהל לסתור במות של גוים וכו', עיי"ש) אל תסתיר במותיהם שלא תבנם בידך. אל תסתיר של לבנים שלא יאמרו לך בא ועשם של אכנים, אם היתה נסיעה בתוך ירך ויאמרו לך הרי לך המשיח בוא ונטע את הנטיעה ואח"כ צא והקבילו, אם יאמרו לך הילדים נלך ונבנה בית המקדש אל תשמע להם ואם יאמרו לך הוקנים בוא ונסתור בית המקדש שמע להם מפני שבנין ילדים סתירה וכו'. ואולי כיוון המפרש לברייתא זו. אבל עיין במבואו של שכטר לאבות דר"ן עמ' 20, שהעיר כי "כמעט כל חכמי צרפת ופרובינציא ואשכנז לא הביאו רק דברי נוסחא זו (א'), וגם רש"י בעצמו לא הביא רק דברי נו"א".

29 שאלו את ר' יהושע מהו שילמד אדם וכו'. ברי"ח כ"ב א': בתוספתא שאלו לר' יהושע מהו שילמד אדם את בנו חכמת יונית אמר להן צאו וראו איזו שעה אינה לא מן היום ולא מן הלילה שהיום והלילה חייב בהגיון תורה שני והגית בו יומם ולילה. ועיין הגי' במנחות צ"ט ב' וירוש' פ"א ה"א, ט"ז ע"ג (ומקבילה בסוטה) ובאהצוי' שם עמ' 6—7.

עמ' 462

1 מוכר לו חזירים ואינו חושש שמא מוזבחן וכו'. נראה שצ"ל: שמא מוזבחן וכו', ובד וכי"ו: שמא מוכר וכו', וביחסי תו"א שאעתיק להלן: שמא מנבלן וכו'. 3/4 בזמן שא' לו מכור לי תרנגול סתם אבל אם פירש לו מפני שהוא חולה וכו'. במ"ב פירש כאן פירוש רחוק מאד, ובח"ד נדחק מאד לפרש שרי' לדברי חכמים אמר לה, אבל צדק בעל כנה"ג שהחליט כי יש חסרון בלשון התוספתא, וכן מעתיק בסי' יחסי תנאים ואמוראים כת"י ערך יונה סתם בלא סמיכה: בתוספת' גרס' מוכר לו חזירין ואינו חושש שמא מנבלן לע"ז מוכר לו יין ואינו חושש שמא מנסכו לע"ז ואם פי' אפילו מים ומלח אסור למכור לו, מוכר לו תרנגול לבן בין התרנגולים א"ר יהודא בד"א בזמן שאמר לו תרנגול סתם אבל אמר זה אסור, ואפילו אמר זה אם פי' לו מפני שהוא חולה או למשתה בנו מותר. וגירסת רבינו בתוספתא מתאימה לברייתא שבבבלי י"ד א'.

פ"ב

9/10 לוקחין מהן בהמה לקרבן וכו'. בתשה"ג קהל"ת שלמה סי' נ"ו ריש עמ' נ"ג (=הפסגה ח"ז עמ' 63): ואחרי שהקשו (בגמ' כ"ב ב') מזאת המשנה על הברייתא המובאה בתוספתא לוקחין מהן בהמה לקרבן וכו'.

12/13 מוכרין כלב' כופריים וחולדות הסנאות וכו'. עיין מ"ש לעיל ח"א עמ' 79.

31/32 אין משכירין להם בתים שדות וכו'. תוס' ר' אלחנן כ"א א' ד"ה אף, תוס' כ"א ב' ד"ה אף, סי' התרומה ה' ע"ז סי' קמ"ד, או"ז סי' קצ"ז, כי ע"א, סמ"ג לאווין מ"ה, י' ע"ד, ועיין על עצם הברייתא להלן.

32 ואין נותנין להם עיריסיזות וקבלנות בהמה. עיין מה שהגיה במ"ב, אבל כששון זו כ"ה גם לעיל 372³, 413²⁷ (בגי' ד), ועיין גם ראשונים הנ"ל.

עמ' 463

1 אחד הגוי ואחד הכותי. הראשונים הנ"ל, כפופ"פ פ"י עמ' קס"ו.

1/3 במה דברים אמורים בארץ ישראל ובסוריא משכירין בתים אבל לא שדות כאן וכאן לא ישכיר אדם שדהו לגוי דברי ר' מאיר ר' יוסי אומ' אף בארץ ישראל משכירין בתים ומשכירין שדות בחוצה לארץ מוכרין אילו ואילו. יש כאן חסרון בדברי ר' יוסי, והנכון הוא בד וכיו: אף בארץ ישראל משכירי' בתי' ובסוריא מוכרין בתים ומשכירין שדות ובחוצה לארץ וכו'. והנה לפי גי' זו התוספתא היא כמעט משנתנו, אלא שעלינו לקבל את הגהת בעל ח"ד בדברי ר"מ: כאן וכאן לא ימכור אדם וכו'.

אבל לפני כל הראשונים שצינתי לעיל בשו" 31 היתה כאן השמטה גדולה בדברי התוספתא וכ"ה שם (ואני מעתיק מתוס' ר' אלחנן): כי כך שניי' בתוספתא דע"ז אין משכירין להם בתים ושדות וכרמים ואין נותנין להם אריסות וקבלות בהמה אחד הגוי ואחד הכותי, בד"א בא"י ובסוריא מוכרין בתים ומשכירין שדות ובח"ל מוכרין אלו ואלו כאן וכאן לא ישכיר וכו'. ואין כאן השמטה מקריית, שהרי כן מעתיקים כל הראשונים הנ"ל, וכן יוצא מדבריו להלן: שמה ששנוי' בתוספתא כאן וכאן לא ישכיר כו' לא קאי אדלעיל מני' אלא את"ק דר' יוסי במתני' וכו', הרי לך ברור שבתוספתא לא היו לפנייהם דברי הת"ק אלא במשנה (ועיין להלן דברי הרמב"ן). ואע"פ שכולם שאבו ממקור אחד (הר"י) מ"מ משמע שכן הי' גם לפנייהם בתוספתא, אחרת היו מעירים שבספרים שלפניהם כתוב אחרת (כרגיל באו"ז). ולפי גי' זו התוספתא אינה לא כר"מ ולא כר' יוסי.

אבל ברמב"ן ספ"א משמע שהי' לפניו בתוספתא כגי' ד וכיו' שכן הוא כותב: אלא שבתוספתא מצאתי חילוף דתני ר' יהודה אומר אף בא"י משכירין בתים, בסוריא מוכרין בתים ומשכירין שדות בח"ל מוכרין אלו ואלו כאן וכאן לא ישכיר ישראל את ביתו לעכו"ם שבדוע שמכניס שם ע"ז וכו' אא"כ אתה דוחק דארישא קאי אא"י וסוריא. הרי לך שלפניו היה ברישא בתוס' עצמה החילוק בין א"י וסוריא (ובנגוד לשון הראשונים הנ"ל: את"ק דר' יוסי במתני' וכו', עיין לעיל).

ועיין הראשונים להלן.

3/4 כאן וכאן לא ישכיר ישר' וכו'. כל הברייתא בתוס' ר' אלחנן כ"א א' ד"ה אף.
(כ"ב ע"א), תוס' כ"א א' ד"ה אף, ס' התרומה ע"ז ריש ס' קמ"ד, אר"ז ס' קל"ז הנ"ל,
ריטב"א כ"א א' ד"ה מתני', רא"ש פ"א ס' כ"ב, כפ"פ פ"י עמ' קס"ו.
5 אור"א אות. וכ"ה בד. אבל ברא"ש: שדות (כמה פעמים שם), וכנראה
ט"ס הוא. ובשאר הראשונים הנ"ל: ארוות (אורוות), אבל הנכון כלפנינו: אוריאות *ōreion*.
מחסן, ורגיל מאד בתוספתא, עיין קרויס לאהנווערטער עמ' 26.

פ"ג

21 לא תחתך נכרית העובר וכו'. ליקוטי תוספתא בראבייה ח"א ס' קנ"א
עמ' 157, עיין מ"ש בתשלום תוספתא עמ' 26.
22 ולא יתייחד ישראל עם הגוי וכו'. בראבייה הנ"ל: עוד בתוספתא דעבודה זרה
לא יתייחד וכו'.
27 ישראל המסתפר מן הגוי וכו'. תוס' ר' אלחנן כ"ט א' ד"ה רואה, תוס' שם
ד"ה המסתפר, ס' התרומה ה' ע"ז ס' קנ"ה, רוקח ס' תע"ג, רא"ש פ"ב ס' י"א.
28 התירו לבית רבן גמליאל וכו'. הראשונים הנ"ל, ר' ירוחם, חוה, נתיב כ"ג
ח"א, ר"ן פ"ב ס' אלף רכ"ה.
32/33 ואין לוקחין תפילין אלא מן המומחה וכו'. תוס' מנחות מ"ג רע"א, תשובת
הר"ש משנץ בכתב אל רסא"ל עמ' קכ"ד, תשובת הרמ"ה שם עמ' קמ"ו, ה' קטנות
להרא"ש ה' תפילין ס' י"א, מרדכי שם ס' תתקמ"ט (קרוב לסופו), ועיין ח"ד.
33 צְבָתִים. אצל הר"ש והרמ"ה הנ"ל: צוותין, ובד: כריכות, ובתוס', רא"ש
ומרדכי הנ"ל: צמדים.

עמ' 464

2 וכן ברביעי. בתוס' ומרדכי הנ"ל ד"תא, אבל בשאר הראשונים הנ"ל איתא.
ועיין ח"ד.
5 נותן לו גדולה ופוסק וכו'. עיין תוס' גיטין ס"א א' ד"ה איזהו, תוס' ר' יהודה
ברכות מ"ז ב' ד"ה דתניא (ל"ד ע"ג), תוס' הרא"ש שם ד"ה כל (ל"ב ע"ג).
6/7 מעשה ברבן גמליאל הזקן שהשיא את בתו לשמעון בן נתנאל הכהן
ופסק עמו וכו'. והנה הגי' "רבן גמליאל הזקן" היא גם בד, וכן גם ביוחסין השלם ע"ט
ע"א: ובתוספתא בפ' ג' דע"ז ומעשה ברבן גמליאל הזקן שהשיא בתו לשמעון בן
נתנאל ופסק עמו וכו'. ודעתו היא שזה הוא ר' שמעון בן נתנאל תלמיד ר' יוחנן
בן זכאי. והנה מצד סדר הזמנים הדבר אפשרי, כי באבות דר"ן נ"ב פ"ג, הוצ' שכטר
ט"ז ע"א אנו רואים שהוא היה כבר תלמידו של ריב"ז לפני ר' אליעזר בן הורקנוס
עיי"ש, ואם ר' אליעזר היה חתנו של רשב"ג בנו, הרי יתכן שר' שמעון בן נתנאל
היה חתנו של ר"ג הזקן. ומ"ש באבות לרי' יוסי — ר' יוסי הכהן, ובר"ש בן נתנאל
לא הזכיר "הכהן", אינו מוכיח כלום, כי אצל ר' יוסי לא הזכירו שם אביו, ולפיכך
נתנו סימן, משא"כ אצל ר"ש בן נתנאל שלא היו צריכים לזה.
ואשר לעצם הדבר, אין להתפלג שת"ח כר"ש בן נתנאל לא היה אוכל חוליו
בטהרה, והיה ע"ה לשיטת ר"מ (להלן בשו" 9 ומקבילות), כי גם בזמנים מאוחרים

העיד ר"ש בן לקיש על עצמו (ירוש' דמאי פ"ב ה"ג, כ"ג רע"א): "עם הארץ אני אצל הטהרות". ועיין בכורות ל' ב'. אלא שכאן יש לציין, כי המעולים ביוחסין החמירו על עצמם פחות, שכן מעידה לנו המשנה בסוף פ"ב מחגיגה: יוסי בן יועזר היה חסיד שבכהונה והיתה מטפחתו מדרס לקודש. יוחנן בן גודגדא היה אוכל על טהרת הקדש וכו'. וכן בתוספתא שם רפ"ג: רבן גמליאל היה אוכל על טהרת חולין כל ימיו וכו' אונקלס הגר היה אוכל על טהרת הקודש וכו'. כלומר, הלוי החמיר יותר מן הכהן (לפי המשנה), והגר החמיר יותר מן הישראלי (לפי התוספתא) וגם לפנינו החמיר ר"ג שהיה ישראלי יותר מר"ש בן נתנאל שהיה כהן. ורק אחרי החורבן שפסקו הקדשים התחילו הכהנים להחמיר יותר, עיין בכורות ל' ב'.

כמו כן יתכן מאד שר"ג הזקן החמיר יותר מר"ג דיבנה (בתוספ' חגיגה הכוונה היא לר"ג דיבנה שנזכר יחד עם עקי"ל הגר, ועיין סדר אליהו רבא פט"ו, הוצ' רמא"ש פט"ז עמ' 72, ומרמא"ש שם נעלמה התוספ' בחגיגה. וכן נעלמו ממנו דברי התוספות בחולין ב' ב' ד"ה טמא) ואכל חולין בטהרת הקודש (ועיין היטב בירוש' נדה פ"ב ה"א, מ"ט ע"ד ובבלי שם ו' ב' וכל הסוגיא שם), אבל ר"ש בן נתנאל אכל חולין בטהרת תרומה (ממש אותו ההבדל כמו במשנת חגיגה הנ"ל), ולפיכך התנה אתו שלא תעשה טהרות על גביו. אבל, כמובן, שגם מבלי כ"ז התוספתא מתפרשת היטב כנ"ל.

9 ואיוהו עם הארץ וכו', תוספות. תוס' ר' יהודה ותוס' הרא"ש הנ"ל, כפופ

רפ"ו עמ' תקי"ז.

10 כל שאינו מעשר. וכן בד: כל שינו (= שאינו) מעשר. וכ"ה בתוס' תוס' ר"י ורא"ש הנ"ל. אבל בכפופ הנ"ל (ד"ר ר"ז ע"ב): תוספות מסכת ע"ז פ"ג אי זהו עם הארץ כל שאינו אוכל חולין בטהרה דברי ר' מאיר וחכמים אומרי' כל שאינו אוכל מעושר. ובגמ' סוף פרק הניזקין (ס"א א') וחכמים אומרי' כל שאינו מעשר פירותיו. 10/11 וכן בני השפחות שלא טבלו בין מולים בין ערלים וכו'. תוה"ב להרשב"א

בית ה' ש"א, ק"ל ע"ב, שו"ת הרשב"ש סי' תס"ז סד"ה תשובה.

12 ואיוהו גדול כל הזוכר ומזכיר עבודה זרה ומשמשיה. בד: כל שהזוכר (= שהוא זוכר) ומכיר עבדה זרה ומשמשיה, ואיוהו קטן כל שאינו מכיר עבדה זרה ומשמשיה. וג"י זו מתאימה ל"לודע בטיב ע"ז" שבבבלי ג"ז א' וירושלמי פ"ד ה"ח, מ"ד רע"ב. אבל בתוה"ב ורשב"ש הנ"ל גורס: כל הזוכר ומזכיר וכו', כג"י כ"ע. ובטור יו"ד ריש סי' קכ"ד: שידוע בטיב עכו"ם ומשמשיה, דהיינו כל שזוכר ומזכיר בפיו ע"ז ומשמשיה. ועיין ב"ח ופרישה שם.

אבל ראיתי בב"י בטור יו"ד ריש סי' קכ"ד: וכתב הרשב"א שידוע בטיב ע"ז ומשמשיה כל שהוא זוכר ומזכיר בפיו ע"ז ומשמשיה וכתב דהכי איתא בתוספתא איוהו גדול כל הנודר ומזכיר בפיו שם ע"ז ומשמשיה. ועיין גם בגר"א יו"ד שם. וכנראה שהב"י העתיק כאן מחידושי הרשב"א לע"ז, אבל להלן שם ד"ה שפחות העתיק גם מתוה"ב: ואיוהו גדול כל הנודר ומזכיר שם ע"ז ומשמשיה. וכן העתיק מתוה"ב גם בכ"מ של"ו פ"א מה' מאכלות אסורות ה"ו (ובימיו עדיין לא נדפס תוה"ב, והעתיק מכ"י). ולפנינו בתוה"ב ורשב"ש הנ"ל הג"י: זוכר ומזכיר.

ונ"ל כי יתכן מאד שלפני הרשב"א לא היתה כאן ג"י אחרת אלא הוא פירש זוכר — נודר, ושאל פירושו זה ממכילתא משפטים פ"ב, הוצ' הורוביץ עמ' 331: אימתי

עושין יין נסך בזמן שמזכירים עבודה זרה על פיהם, ואימתי מזכירין עבודה זרה על פיהם בזמן שנודרין בהם.

14 חזקת עבדי כהנים וכו'. בד: עבדי כותין וכו'. וכצ"ל לפנינו, וכן גשתבש לפנינו גם לעיל בנדדים 377: עיין מש"ש.

18 ישראל מל את הכותי וכותי לא ימול וכו'. כל הברייתא בכפופ פ"ה עמ' נ"ח ועיין מש"ש בעמ' נ"ט.

21/22 כמה דברים אמורים בנוי שאין מכירו... אבל אם היה אוהבו או שכינו וכו'. תוס' ר' אלחנן כ' א' ד"ה ור"י, תוס' שם ד"ה ר"י, תוס' עירובין ס"ד ב' ד"ה ולמדנו, חולין קי"ד ב' ד"ה ר"י, ס' התרומה ה' ע"ז ס' קמ"ג, רמב"ן כאן י"ג א', מאירי פסחים כ"א סע"ב, מרדכי כאן פ"א ס' תת"ד, רא"ש פ"א ס' י"ט, טור יו"ד סוף ס' קמ"ח. וראיתי במהר"ם חלאוה פסחים כ"ב א' ד"ה מאן: "דבתוספת" שנינו ר' יהודה אומר אם היה שכנו מותר. ולא מצאתי לו חבר בגי' זו.

עמ' 465

11/12 בהמה תיעקר כסות וכלים ירקבו וכו'. בס' יחסי תנאים ואמוראים כת"י ערך טבי: ובתוספתא דמס' ע"ז המוכר עבדו ביריד של גוים, בהמה תעקר כסות וכלים ירקבו וכלי מתכות יולצין לים המלח, פירות את שדרכו לשפוך ישפך לשרוף וכלים ירקבו יקבור ר' יוסי (כג"ד וכו', וכ"ה במשנה) אמר על ידי (ע"י, במקום ע"ז) עצמה שוחק וזורה לרוח או מסיף לים אמרו לו אף היא נעשית זבל, ובירושלמי פ"א ה"ב' (לפנינו הוא בה"ד. ל"ט סע"ג, אבל כנראה שלפני רבינו היתה ברייתא זו בה"א, ל"ט ע"ב, וכן היתה שם לפני האו"ז ע"ז ס' צ"ה, ט"ו רע"ד, עיי"ש, ולפנינו בירושלמי נשמטה) תני לקח משם כסות תשרף בהמה תעקר וכו'.

פ"ד (פ"ה בד)

עמ' 466

1/2 ישרה אדם בארץ ישראל ואפילו בעיר שרובה גוים וכו'. בכפופ פ"י עמ' רי"ב (ד"ר נ"א רע"א): תוספת מסכת ע"ז פ"ה (חילוק הפרקים כד) ישב אדם בארץ ישראל וכו'. ועיין מכילתא דברים במדרש תנאים הופמן עמ' 58. ועיין לעיל 275: ומש"ש.

3 מלמד ששיבת ארץ ישראל שקולה וכו'. כפופ הנ"ל. וכן בפ"י הרמב"ן אחרי י"ח כ"ה: ולפיכך אמרו בספרי (ראה פ"י פ', הוצ' ר"א פינקלשטיין עמ' 146) וירשתה וישבת בה ושמרת לעשות ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה וכן היא בתוספתא דע"ז. וכ"ה בדרשת הרמב"ן לר"ה הוצ' שוורץ עמ' 34. ובדרשת הרמב"ן על דברי קהל (הוצאת הנ"ל עמ' 24): וזהו שאמרו רבותינו בספרי ובתוספתא מלמד ששיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות.

3/4 וכל הקבור בארץ ישראל כאיל קבור תחת המזבח. וכ"ה בכתובות ק"א א', ובכפופ הנ"ל בשם התוספתא. אבל באבות דר"ן פכ"ו מסיים: וכ"ה הקבור תחת המזבח כאלו קבור תחת כסא הכבוד וכו'. ובמכילתא דברים הנ"ל: הקבור בה (בא"י) כקבור בירושלם והקבור בירושלם כקבור תחת כסא הכבוד. ונ"ל שברייתא זו שמשה מקור לקראים שכתבו על מצבות קבריהם בהר הזיתים בירושלם (לפי פוננסקי, ריוויסטא איזראליטיקה ח"ט עמ' 117 הערה 2): הגטמן בכבוד תחת כסא הכבוד.

9/10 הרי הוא אומ' ושבתו בשלום אל בית אבי וכו'. כל הברייתא ברמב"ן אחרי ובדרשתו לר"ה הנ"ל (למעלה שם) בשם תוספתא דע"ז ובכפופ פ"י הנ"ל (המשך הפיסקא הנ"ל).

12/13 וכן הוא אומ' בארבעים אלף חלוצי צבא עברו לפני ה' ולפני עמו. צ' מעיר שהמלים "ולפני עמו" חסרים בפסוק (יהושע ד' י"ג). אבל ברור שיש לפנינו השמטה בתוספתא ע"י הדומות שכן מעתיק הרמב"ן הנ"ל (ואסמן במרובעים את ההשמטה בתוספתא): בארבעים אלף חלוצי צבא עברו לפני ה' [ואומר ונכבשה הארץ לפני ה'] ולפני עמו (ד"ה א'; כ"ב-י"ח).

15 וכן הוא אומ' כי גרשוני היום וכו'. בכפופ הנ"ל: וכן בדוד אומר כי גרשוני וכו', ועיין גי' ד.

19/20 הא אינן עליה כאילו אינן נטועין וכו'. בד: אינן עליה אי' נטועי' לפני וכו', וכ"ה בכפופ הנ"ל.

21 עובדי עבודה זרה הן. וכ"ה באבות דר"ן פכ"ו בכי"י. עיין בהוצ' שכתר עמ' 82 הערה י"ג. אבל בד וכי"ו כאן: עובדי עבדה זרה בט הרה הן. וכ"ה בבבלי ח' א' (גם בכי"י, ר"ח, רי"ף ואגדות התלמוד) ובאבות דר"ן הנ"ל בדפוסים.

24 כל שנקוב כנגד לבו. בד: כל הקרוע כנגד לבו, ובכ"י: כל שקדור וכו', ועיין בבבלי ל"ב סע"א.

29/30 העיד שמעון בן גודע לפני בנו של רבן גמליאל שאמ' משום רבן גמ' הזקן שמותר בשתייה וכו'. בכ"י: לפני בנו גמליאל הזקן שמותר וכו'. ואולי צ"ל: משום בנו של רבן גמליאל הזקן וכו'. ולפי גי' זו הברייתא היא מקור הבבלי ל"ב א': ורמינהו וכו' העיד שמעון בן גודע על בנו של רבן גמליאל ששתה ממנו בעכו ולא הודו לו (כן כנראה היתה הגי' לפני הר"ח שם). ולפי גירסת כ"ע וד הברייתא שלנו היא מקור הבבלי לעיל שם.

עמ' 467

1/2 אין עושין אתן אלא שטיחין לבהמה. בד: אין עושין שטיחין לבהמה. וכ"ה לפני הבבלי, עיי"ש ל"ב א'. ולפי גי' כ"ע יש מכאן ראייה למתיר.

ובס' יחוסי תנאים ואמוראים כת"י ערך ר' יהושע בן כפוסאי: ר' יהושע בן כפוסאי וי"ס בן כפוסאי ובתוס' דמס' ע"ז פ' אין אוצרים פירות בן כפוסאי דגרסי התם ומייתנין לה באין מעמידין ה' (= הלכה, ומציין לגמרא ע"פ הפיסקא של המשנה) חרס הדריאני, נודות של גוים רשב"ג אומר מש"ר יהושע בן כפוסאי אסור לעשות מהן שטיחין לחמור" וכו'. ואעפ"י שרבינו העתיק את לשון הברייתא שבבבלי הנ"ל, אבל ברור שהי' לפניו הגי' בתוספתא כגי' ד, אחרת היה מעיר שהתוספתא סותרת את הברייתא שבבבלי.

2 נודות הגוים גרורין מותרין וכו'. תוס' ר' אלחנן ל"ג א' ד"ה ת"ר (פ"ט ע"ג). עיי"ש שבאר באריכות (ודבורי ההתחלות שם הם בטעות והכל הוא המשך פירוש התוספתא). תוס' ל"ב סע"ב, ס' התרומה ה' ע"ז ס' ק"ס, רוקח ס' תצ"ג (ושם: בתוספתא נודות הגוים נרצדין מותרין. חדשים ומזופפין אסורין), סמ"ג לאווין קמ"ה. נ"ד ע"ד, רמב"ן ל"ג א'.

2/3 גוי עובדו וזוּלָּתו ישר' עומד על גביו. בד: גוי עובדי ורוכבי וכו'. ובתוס'

ר' אלחנן הנ"ל: גבי (צ"ל: גוי) ריבבן ועיברו (צ"ל: ועיבדן) וכו', ובתוס' ל"ג א' הנ"ל: ומסיים בה גוי ריבבן ועבדן וכו', אבל בתוס' להלן שם ד"ה עכו"ם: ובתוספתא גרים ריבבן ונראה דריבבן וריבבן הכל אחד וכו'.

3/4 קנקנים של גוים חדשות מותרות ישנות זופות אסורות וכו'. בד: חדשות מותרות וישנות אסורות. בס' התרומה הנ"ל: וגבי קנקנים קא גרסי' התם (בתוספתא) חדשים מותרים ישנים אע"פ שאינן מזופפין או חדשים מזופפין אסורין אבל גבי נודות לא גרסי' ישנים אע"פ שאינן מזופפין וכו'. אבל ברור שאין זו גירסא אחרת בתוספתא, אלא פירוש הוא, וגרס כג' כי"ע ופירש ישנות או זופות כפירש"י בברייתא שבבבלי ל"ג א' ועיין גם בירוש' פ"ב ה"ד, מ"א ע"ב. וכן יוצא ברור מתוס' ר' אלחנן ותוס' ל"ג רע"א הנ"ל. ועיין ביחוס תו"א כת"י שאעתיק להלן. ובא"ז סי' קס"ח, כ"ד ע"ב: ה"ג בתוספתא קנקנים של גוים חדשים מותרים ישנים וזפותין אסורין ושכנס בו גוי יין וכו'. 4 ישראל ממלא אותה. ליתא בד וכו', וכן ליתא בתוס' ר' אלחנן וביחוס תו"א הנ"ל. וכן בתוספות ל"ג א' סד"ה כך: בסיומא בברייתא דקנקנים תניא בתוספתא ושכנס בהם עכו"ם מים ישראל מותר להכניס לתוכם יין ושכנס בה עכו"ם יין וכו'. ובא"ז הנ"ל חסרה כל הפסקא של הכנסת מים ע"י עכו"ם.

5 ושכנס בהן גוי יין ישר' ממלא אותה שלשה ימים מעת לעת וכו'. תוס' ר' אלחנן, תוס' וא"ז הנ"ל, רמב"ן ל"ג סע"א רד"ה ישראל, ר"ן פ"ה סי' א"ף ש"ה סד"ה אמר רבה דוקא.

והנה כל הראשונים הנ"ל גורסים כאן: שלשה ימים מעת לעת (ולא יותר), כמו שהוא לפנינו בתוספתא, אבל ביחוס תו"א (שאעתיק להלן) גורס כאן: ג' ימים מעת לעת ומערן. והנה כבר העירותי בירושלמי כפשוטו ח"א עמ' 412 ואילך על גירסא כזאת גם בירוש' פסחים, אלא ששם יש גורסים: ג' ימים ומערן מעת לעת ויש גורסים: ג' ימים מעת לעת ומערן, ופירשתי שם שיש הבדל בין שתי הגירסאות, כי לגירסא א' פירוש שמערן בכל מעת לעת, אבל לג' ב' פירוש שמערה אחרי ג' ימים מעת לעת. ובהוספות ותיקונים לראבי"ה ח"א עמ' 35 כתב (השוה כל דברי אפסוביצר שם והירוש' כפשוטו שם עמ' 412 ואילך ובעיקר מ"ש בהערה שם): "ופשוט שאין שום הבדל בין ג' ר"ח ורבינו ובין ג' שרי"ר, שהרי גם לג' ר"ח ור' יואל על כורחך שהכונה שיערה המים בתוך ג' ימים שאם בסוף מאי קמשמע לן, וכי מכניס המים שיעמדו שם לעולמי עד, ואם חפץ להשתמש בכלי פשוט שיערה המים, ומה ענין להזכיר זה בהוראה, אלא ע"כ הכונה שצריך להחליף המים בתוך שלשה ימים" וכו'. אבל ר"א אפסוביצר לא שם לב לזה שבפסחא אנן קיימין, ור' אמי הזהיר שיערו את המים תיכף אחרי ג' ימים ולא ישהו אותם בפסחא. אחרי שהיו ג' ימים בב"א בכלי חמץ, ודבריי בירושלמי כפשוטו שרירים וקיימים.

אבל כאן לפי ג' רבינו בתוספתא: "ג' ימים מעת לעת ומערן", משמע באמת שצריך לערות בכל מעת לעת. אבל נראה כמעט ברור שהמלה "ומערן" היא הוספה ע"פ הבבלי כאן ל"ג א', והג' הנכונה היא כלפנינו, ואין זכר בתוספתא לעירוי בכל ג'. 6 ושכנס בו גוי יין ישר' ציר ומוריים וכו'. תוס' ר' אלחנן ל"ג סע"א ד"ה גוי, תוס' וא"ז הנ"ל.

ובס' יחוס תו"א כת"י ערך רב חייא בר יצחק: וכן משמע בתוס' פ' אין אוצרין בארץ ישראל דתניא התם קנקנים של גוים חדשים מותרין ישיני' זפותי' אסורים נוד

שכנס בו גוי מים מותר לִישׂרָאֵל לִהְיוֹת יין ושכנס בו הגוי יין יִשְׂרָאֵל מִמָּלָא אותו ג' ימים מעת לַעֲת וּמִעֵרָן וְכֹנֶס לִתּוֹכוֹ יין ואינו חושש ושכנס גוי יין יִשְׂרָאֵל ציר או מוריוס מותר לִישׂרָאֵל אחר לִהְיוֹת תּוֹכוֹ יין ובירושלמי גמר' דנודות הגוים (פ"ב ה"ד, מ"א ע"ב) כנוס הגוי לִתּוֹכוֹ יין יִשְׂרָאֵל כּוֹנֵס לִתּוֹכוֹ ציר או מוריוס וחוזר וכוֹנֵס לִתּוֹכוֹ יין ואינו חושש.

8 האוג בכל מקום טמא. וכו' להלן 675: עיי"ש. אבל בד וכי"ו: טהור, וכבר הגיה בח"ד "טמא" ע"פ מכשירין הנ"ל.

10/11 אבל אין נאמן לומר דגים אילו צדתיים בטהרה ולא ניערתי עליהן את המכמרות. להלן 676: ולעולם הן בחזקת טומאה עד שיתכוין לצוד בטהרה ואין עם הארץ נאמן לומר לא נערתי את המצודה עליהן. ועיין מכשירין פ"ה מ"ו.

11 הקופרצין והקפמאות וכו'. ערוך ערך פוקרס. ועיין להלן.
12 וביצה צלויה שלהן אסורה. בס' יחוסי תנאים ואמוראים כת"י ערך ר' חייא פרוראה: ואע"פ דתניא כוותיה דר' יוחנן בביצה צלויה כדתניא התם (פ"ח ב') הקפריסין והקפלוטות והמיטליא וכו' ביצה צלויה אסורה אלמא תניא כוותיה דר' יוחנן מיהו כיון דאמרין קובענין לה בגמרא דידן ולא מותבינן מינה ש"מ דלא סמכינן עלה וכו' ובתוספתא ברייתא זו דהקפריסין והקפליטין והתם גמי מסיק דביצה צלויה אסורה מיהו נראה דלא סמכינן עלה.

שם: ר' יהודה ובית דינו התירו שמן. תוס' פ"ג ב' ד"ה בעא.
13/14 פת שאפה גוי שלא במעמד ישר' וגבינה שהעמידה גוי שלא במעמד ישר' אסורה פת שאפאה ישר' וכו'. הבבא של גבינה חסרה בד וכי"ו, אבל ישנה בליקוטי תוספתא שבראביה ח"א סי' קנ"א עמ' 158 (עיין מ"ש עליהם בתשלום תוספתא עמ' 26).

והנה לכאורה יש סתירה בין הרישא והסיפא, כי ברישא משמע שבמעמד יִשְׂרָאֵל הגבינה מותרת אע"פ שלא עשה היהודי כלום, ובסיפא משמע שדווקא אם אפה היהודי את הפת או העמיד את הגבינה, הפת והגבינה מותרות, אבל המעמד שלו גרידא אינו מספיק, ובהכרח עלינו לאמר שבבא אחת לא דווקא.

ובשו"ת מהר"ם ב"ב ד' פראג סי' שע"ד: תניא בתוספתא פת שאפאה גוי בלא מעמ' יִשְׂרָאֵל וגבינה שהעמיד גוי בלא מעמד יִשְׂרָאֵל אסור, משמע דאם במעמד יִשְׂרָאֵל אף על גב דלא עבד בה יִשְׂרָאֵל מידי שריא, ותימ' דהת' גמי תניא פת שאפאה יִשְׂרָאֵל אף על פי שהגוי כו' אלמא בענן דליעבד ביה יִשְׂרָאֵל מעשה, וצ"ל דרישא לאו דווקא ומהכא שמענ' שצריך שישים יִשְׂרָאֵל הקיבה לתוך החלב ואם גוי משים ג"ל אעפ"י שיִשְׂרָאֵל עומד על גביו ואפילו הקיבה כשירה אסורה.

ולפ"א דברי רבינו היה נראה שמדברים כאן בפת וגבינה של יִשְׂרָאֵל, ולפיכך אם אפאה או העמידה גוי אסור (כי העמדת הגבינה היא בישול' לשיטת בני א"י, עיין חילופי מנהגים בן בני בב"ל לבני א"י הוצ' מילרר סי' י' ומ"ש בחילופי מנהגים הוצ' ליון עמ' 29) אבל במעמד יִשְׂרָאֵל מותרת, הואיל והפת והגבינה הן של יִשְׂרָאֵל וכל העבודות הקודמות נעשו ע"י יִשְׂרָאֵל. ובסיפא אומרת התוספתא שאם אפאה יִשְׂרָאֵל לא איכפת לנו אם הלישה היתה ע"י גוי (ואפילו שלא במעמד יִשְׂרָאֵל) וכן אם העמידה יִשְׂרָאֵל הגבינה מותרת אע"פ שהגוי עובדה שלא במעמדו. ולפי זה צ"ל שהסיפא לאו דווקא. ועיין חילופי מנהגים הוצ' מילרר סי' פ'.

20/21 יין מבושל ואלונטית... שתחילתן יין וכו'. תוס' ר' אלחנן ל' א' ד"ה אלונטית, תוס' שם ד"ה אלונטית, ס' הדינים כת"י במברגר את וואהרמן ס' קע"ד, ס' התרומה ה' ע"ז ס' קנ"ז (והובא בשב"ל שנדפס בהסגלה ח"ח עמ' 22), רוקח ס' תצ"א, או"ז ס' קנ"ח, כ"ב ע"ד, סמ"ג לאווין קמ"ח, נ"ד ע"ד, תוה"ב להרשב"א בית ה' ש"ג, ק"מ ע"ב, מרדכי פ"ב ס' תתי"ז, ח"י הרמב"ן ל' א' ד"ה יין, ח"י הריטב"א שם ד"ה ת"ר, ר"ן פ"ב ס' אלף ר"ל, שו"ת הר"ן ס' ה', ד' רומי כ"ו ע"ב, תשב"ץ ח"ג ס' רצ"א.

21/22 יין תפוחים מן הפתק וכו'. תוס' ל"ב א' ד"ה ומאוצר, סמ"ג לאווין קמ"ח נ"ז ע"א, ועיין בבלי מ' ב'.

23 והקופרין מן הפתק ומן האוצר וכו'. בערוך ערך אפתק: ובחיצונה תניא הקפלוטות הבאין מן ההפתק ומן האוצר ומן הספינה מותרין והנמכרין בסלים לפני החנוני אסורין. ועיין בהערות קהוט שם.

26 ר' יהודה בן גמלי' או' וכו'. יוחסין השלם ס"ד ע"ב.

27 אין לוקחין גבינה ובית היניקין וכו'. עיין מ"מ פ"ג מה' מאכלות אסורות ה"טו.

עמ' 468

1 ולא חתיכה שאין בה סימן. עיין תוס' ל"ט ב' ד"ה ימ"ח.

פ"ה (פ"ו בד)

4 כגון השיריים והנומים וכו'. עיין ערוך סוף ערך כבד (א') וכוונתו שם לברייתא, ועיין או"ז ס' ר"ב, כ"ח ע"ב, וכנראה שהיתה לו גי' אחרת בתוספתא כאן, ועיי"ש בס' ר"א.

6 והסדינין והמטבע. עיין או"ז סוף ס' ר"א, כ"ח ע"ב.

7 טבעת שיש עליה עבודה זרה וכו'. או"ז ס' ר"ד, כ"ח ע"ג, רמב"ן מ"ג ב' סד"ה הא דאקשינן.

9 ושאלן עליה... ומותר להתום בה. באו"ז הנ"ל ליתא. וברמב"ן הנ"ל: אם אינה בולטת מותרת בהנאה ומותר לחתום בה. וברור שיש כאן השמטה. ועיין בירוש' פ"ג ה"א, מ"ב ע"ג, והג"י שם משובשת, והנכון הוא בשריר עמ' 280: אם היה חותם אם שוקיע וכו'.

11/12 צורה. טבעת שהותמה... מפני שנעשה. כ"ז חסר בד וכי"ו, ונשמט ע"י הדומות, אבל היה גם באו"ז ורמב"ן הנ"ל.

13 טבעת שיש עליה פרצוף מותר לחתום בה וכו'. בירוש' פ"ג סה"א, מ"ב ע"ג (ונשמט בהוצאות שלנו) לפי שרייר עמ' 280: טבעת שיש עליה פרסוף אסור לח' בה (ע"כ נשמט בדפוסים) ר' ש"מ' בן גמ' או' שלבית אבא היו חותמין בפרסופות וכו'. אבל ברמב"ן מ"ג ב' רד"ה הא דאקשינן מעתיק מן התוספתא כג"י שלפנינו בערך. וכן מעתיקה בשו"ת הרשב"א ח"א ס' קס"ז וס"י תתכ"ה, והובאה בא"ח ח"ב עמ' 233. ועיין גם בשלטה"ג פ"ג סוף ס' אלף ר"ס.

31 כיצד מבטלה ר' מאיר אומ' וכו'. במדרש בערבית כ"י הקונסלטוריה בפריס לפי שוואב בצופה הצרפתי חס"ב עמ' 117: כיצד מפילה ר' מאיר אומר עד שיכה בקורנס.

עמ' 469

5 מאמתי נקרא מוקצה וכו'. כל הברייתא עד סוף הפרק להלן 555: עיין מש"ש.

פ"ו (פ"ז בד)

עמ' 470

7 ר' שמעון בן אלעזר אומ' שלש אשירות וכו'. בכפ"פ פ"י עמ' קנ"ח (ד"ר ל"ח ע"א): תוספתא מסכת ע"ז פ"ז (כחילוק הפרקים בד) רבי שמעון בן אלעזר אומר שלש אשירות בארץ ישראל חרוב שבכפר פסם ושבכפר פגשה ושיקמה שבראני ושבכרמל. ועיין מ"ש הר"ש קליין במאמרו צור מדרש אונד פלסטנינפארשונג עמ' 14 הערה 22.

16 ואני אמתין לך בצד עבודה זרה פלונית. עיין דק"ס סנהדרין עמ' 177 הערה ל'.

18/19 כלים המשתמשין בה ובגופה וכו'. השלמה פ"ד סי' א', י"א סע"א.

19 אף כלים המשתמשות בהן ובגופה גנבם וכו'. השלמה הנ"ל, רמב"ן נ"א א', ר"ן פ"ד סי' אף רע"ג ד"ה מה מה.

23/24 ואף כלים שגופה לבוש בהם מכרום וכו'. בליקוטי תוספתא (עיין מ"ש ע"הם בתשלום תוספתא עמ' 26) בראבי"ה ח"א עמ' 158: עוד בתוספתא דעבודה זרה כלים שגופה לבוש בהם, פירוש שגופה של עבודה זרה לבוש בהם, גנבם כומרים ומכרום (כג"י ד) הרי אלו מותרים.

24 מרקולים... מצא עליו יינות. עיין ריטב"א נ"א ב' סד"ה מתני'.

31 בוורק אבן למרקולס מהו א' וכו'. בליקוטי המכירי משלי כ"ו, ס"א ע"ב:

תוספתא דסנהדרין הזורק אבן למרקוליס מהו אומר כצורר וכו'. ואין זה לפנינו בתוס' סנהדרין אלא כאן.

פ"ז (פ"ח בד)

עמ' 471

11 אין מסייעין את הנחתום וכו'. תוס' נ"ה ב' ד"ה אב"ל.

14 ישר' העושה עם הגוי בגת הרי זה מעלה את הלחם לגבי התפוח וכו'. בפירוש הראב"ד לתו"כ פרק י"ז, ק"ג ע"ג: לחם הוא כל דבר שהוא נכתש ועושה כעיסה הוא נקרא לחם. ובלעז קרנייר ודוגמתו במס' (צ"ל: בתוס') ע"ז ישראל העושה עם הגוי בגת הרי זה מעלה את הלחם לגבי תפוח ומוריד את (יש כאן חסרון ע"י הדומות) הלחם וכו' תפוח הוא הצבור שעושין בגת מן הענבים הדרוכות כדי שלא יתערבו עם השלימות וידרכו השלימות יפה יפה. ועיין להלן מנחות 526 ומ"ש בסה"י לכבוד קרויס עמ' 303.

16 הגוי העושה עם ישר' בגת וכו'. בפירוש המיוחס להר"ש לתו"כ הנ"ל, צ"ח ע"ג:

ויש מפרשים הלחם קורא כל דבר הנכתש ונעשה כעין בצק. ובתוספתא דע"ז נכרי העושה עם ישראל בגת הרי זה מעלה את הלחם לגבי תפוח אע"פ שהיין צף על גבי ידיו מותר שאין דרכן לנסך שם כו'. ועיין ראב"ד הנ"ל.

18 השוקל ענבים בכף מאזנים וכו'. עיין להלן טהרות 672:22.

19 הדורים יין לחבית וכו'. להלן טהרות שם, אלא שגשמת בכל ההוצאות אבל

ישנו בר"ש מכשירין פ"ה סמ"א. וכן במרדכי ע"ז פ"ד סי' תתמ"ו: דתניא בתוספת'

דטהרות הדורך ענבים בחבי' אע"פ שהיין צף ע"ג ידיו טהור וכן בגוי אינו חושש משום יין נסך.

20 ירד לשלוח החרצנין והוגן וכו'. ברמב"ן נ"א סד"ה שרייה: קתני בתוספתא ירד לשירות החרצנים וכו', וכן בר"ן פ"ד סי' אלף רע"ח: והכי נמי מוכח בתוספתא וכו' ירד לדלות החרצנים וכו'.

21/22 גוי שהיה מעלה ענבים בסל"ן וכו'. רמב"ן נ"ח סע"ב, תוה"ב להרשב"א בית ה' ש"ב, קל"ז ע"א, ריטב"א נ"ט א' ד"ה מהו, ר"ן פ"ד סי' אלף רע"ט.

23 הלוקח עבוב ענבים מן הגוי וכו'. רוקח סי' תצ"ה, או"ז פ"ד סוף סי' רי"ד, כ"ט ע"ג (בשם הראב"ה), תוה"ב להרשב"א בית ה' ש"ב, קל"ז ע"ב, ריטב"א נ"ה ב' ד"ה גמרא, רא"ש פ"ד סי' ג', סי' אמרכל בסה"י לכבוד הופמן עמ' 13, ר"ן פ"ד סי' אלף רע"ו. 23/24 ומצא תחתיו גומיות אסור, בד וכי"ו: ומצא תחתיו גמיות מותר בצידי גמיות אסור, וכן בערך מעתיקים כל הראשונים הנ"ל, וכן גורסים הראשונים בירושלמי פ"ד ה"ח, מ"ד ע"א, ועיין מה"פ שם ה"ח ד"ה מן מותר, ובח"ד כאן הפך את הגי' ע"פ הגי' המשובשת שבירושלמי בדפוסים.

אבל באו"ז (בשם הראב"ה) הנ"ל: ומצא תחתיו גמיות מותר צידי גמיות אסור, פי' דתלינן שהגומא נעשית מעצמה, אבל צידי גמיות היינו על ידי מעשיו. ויש תוספתא שכתוב בשניהם לאיסור וכו', ומכ"ע אין להוכיח היכן היא ההשמטה.

25 אגרונימון שטעם מן הכוס וכו'. כל הברייתא בתוס' ר' אלחנן ל"ג א' ד"ה האי (מ"א ע"א), תוס' נ"ח א' ד"ה איקלע, תוס' חולין צ"ז סע"א, רא"ש פ"ד סי' ח'. 26 קדח במניקת ונפלה ממנו וכו'. הראשונים הנ"ל, רוקח סי' תצ"ב, או"ז פ"ה סי' רפ"א, ל"ז רע"ד, רמב"ן נ"ח א' ד"ה והא, השגות הרמב"ן לטה"מ להרמב"ם ד"ת קצ"ד, תוה"ב להרשב"א בית ה' ש"ב, קל"ב ע"ב (ובבדק הבית להרא"ה שם קל"ב ע"ד), שם ש"ה, ק"נ ע"א, ר"ן פ"ה ריש סי' אלף ש"ג, חי' הר"ן ע"ג רע"א (כ"ב ע"ב), שם סד"ה תנן (כ"ג רע"ג).

26/27 שטיפה של יין נסך אכורה ואוסרת כל שהוא, הראשונים הנ"ל, תוס' ע"ג א' ד"ה יין, ר"ש תרומות פ"י מ"ח, סי' התרומה ה' ע"ז סי' קס"ח, שם סוף סי' קפ"א עיי"ש הפירוש, רוקח סי' תצ"ד, או"ז פ"ה סי' רס"ד, ל"ה ע"ב, תוה"ב להרשב"א בית ד' ש"ד, ק"ד ע"ב, שם בית ה' ש"ה, קמ"ח ע"ב, ריטב"א נ"ח א' ד"ה אגרדמים, רא"ש פ"ה סי' כ"ח (פעמיים), רא"ש תרומות פ"י מ"ח (פי' שנים נ"ו ע"ב), ר"ן פ"ד ריש סי' אלף רע"ח.

27 ישראל שהכנים יין ברשות גוי וכו'. רמב"ן ס"א א' ד"ה המטהר (ויש שם חסרון בפיסקא מן התוספתא, כפי שיוצא ברור מהמשך דבריו, ועיין גם רמב"ן ל"א רע"א), תוה"ב להרשב"א בית ה' ש"ד קמ"ה סע"ב (וגם שם יש חסרון), ריטב"א ס"א א' ד"ה מתני', ר"ן פ"ד סי' אלף רפ"ו.

31 זה היה מעשה וכו'. בד: זה היה מעש' בבי' שאן ואמרו אין זו אלא ערמ'. ישראל וכו'. ועיין רמב"ן ס"א א' סד"ה המטהר.

עמ' 472

3 מפני שבחוקת המשתמר, בשו"ת הרשב"א המיוחסות להרמב"ן סי' קע"ז

(=ח"ו דפוס ירושלים סי' ק"ד): גדולה מזו אמרו המביאי מן הגורן לעיר שאין חוששים להם מפני שהן מתייראין להחליף וללגוע מפני עוברי דרכים שמא יראו ויגלו כדאי בתוס'. ועיין גם שו"ת הרשב"א ח"ג סי' רנ"ד. וכוונתו לתוספתא דמאי פ"ד 52²⁷, עיין מ"ש בח"א עמ' 68, ונשמטו שם הציונים לרשב"א הנ"ל.

4 פרואר שיש' וגוי כונסין לתוכו י"ן וכו'. בד: פרוא וכו' (אצל צ' בשנו"ס בטעות: פרוא). וברוקח סי' תצ"ו: בתוספתא פרואד שישראל וגוים נכנסין לתוכו אעפ"י שהחביות פתוחות והגוי יושב ומשמרן מותר מפני שהם בחזקת המשתמר, פי' ואין מנסכין בו. פרווד אסיפת עם בבראשית רבא בויצא יעקב (פס"ח-י"ב, הוצ' תיאודור-אלבק עמ' 788). והתוספתא נעתקה גם בתוה"ב לרשב"א בית ה' ש"ד, קמ"ד ע"ב, שם קמ"ו ע"ב, רא"ש פ"ה סי' י"ב, ר"ן פ"ה סי' אלף רצ"ו.

7/8 השוכר את הפועל לעשות עמו מלאכה ולעיתותי ערב וכו'. רמב"ן ס"ד א' ד"ה כיון, תוה"ב לרשב"א בית ה' ש"ב קל"ח ע"ב, ר"ן פ"ה סי' אלף רצ"ו.

9 שכרו מותר. בד נוסף כאן: השוכר את החמור לרכוב עליה ואמר לו תנה לי את הלגין הוזה עליה אף על פי שאין ישראל רשאי לעשות כן שכרו מותר. וכן ברמב"ן הנ"ל. וכנראה, שבהוצ' צ' נשמט בטה"ד, כי הוא לא העיר כלום בשנו"ס.

13 המניח יינו בפונדק ונכנס לכרך וכו'. רוקח סוף סי' תצ"ה, תוה"ב לרשב"א בית ה' ש"ד קמ"ג ב', ועיין שו"ת הרשב"א ח"ה סי' קכ"ב, ריטב"א ס"ט ב' ד"ה גמרא, שם ע' א' ד"ה ההוא ביתא וד"ה אתיביה, ח"י הר"ן ס"ט ב'.

14 ששהיו לומן מרובה וכו'. עיין תשובת ר' אפרים בשו"ת מהר"ם ב"ב ד' ליפסיה סי' שי"ט.

14/15 המניח יינו בספינה וכו'. תוה"ב לרשב"א, ריטב"א ס"ט ב' ח"י הר"ן הנ"ל.

17 והלא השתם ניכר בין למעלה בין למטה וכו'. בד: והלא פשתם ניכרכין מלמעלה בין מלמטה וכו'. וטה"ד ברורה היא.

18 המשלח חבית של יין ביד כותי וכו'. תשובת הר"ש משנן בא"ח ח"ב עמ' 257, עיי"ש.

21 ישר'. החשוד שותין ממרטיפו וכו'. פי' בח"ד שהוא חשוד לערב יין נסך, ולפיכך שותין ממרטיפו שהוא ירא שלא יפסידו לו את כל המרטיפ, עיין בבלי ספ"ב, אבל אם הוא חשוד על הנגיעה אף מרטיפו אסור.

פ"ח (פ"ט ב"ד)

עמ' 473

2 של עץ ושל אבן צריך לנגב וכו'. תוה"ב לרשב"א בית ה' ש"ו קנ"ה ע"ב, ר"ן פ"ה סי' אלף ש"ה, עיי"ש.

2/3 הלוקח כלי תשמיש מן הגוים וכו'. רוקח ריש סי' תפ"א, ראבי"ה ח"ב סי' תס"ד עמ' 82.

4 כגון הכוסות והצלוחיות וכו'. הראשונים הנ"ל, ס' התרומה ה' איסור והיתר סי' ס"ד, סמ"ג לאווין ע"ח, כ"ט ע"ד.

4/5 היורות ומחמי חמין והטיגין וכו'. הראשונים הנ"ל, ס' הישר לר"ת סי' תקפ"א, ס"ד ע"ב, ראבי"ה ח"ב סי' תס"ד עמ' 87, הר"ש מפלייש באו"ז ח"ב סי' רנ"ו, נ"ח ע"ד, או"ז כאן פ"ה סי' רצ"ד, ל"ט ע"א, תוה"ב לרשב"א בית ד' ש"ד,

קכ"ח ע"א, משמרת הבית שם קכ"ז ע"א, מרדכי פסחים פ"ב סי' תקע"ז וסי' תקפ"ה, רא"ש שם סוף סי' ז'. ועיין ספרי מטות פ"י קנ"ה, הוצ' הורוביץ עמ' 214 וס"ז שם עמ' 330 ותוס' רי"ד ע"ז מהדו' תניינא ע"ד ב' ד"ה תניא.

5 מדיחן ברותחין, וכו' בראבי"ה ח"ב עמ' 82 ועמ' 87 הנ"ל, בתוה"ב ומשמרת הבית הנ"ל, וכן בפ"י הר"ש מפלייש הנ"ל: מדיחן בחמין. אבל בס' התרומה ה' איסור והיתר סי' ס"ד הנ"ל: מדיחן (ולא יותר), וכן בסמ"ג הנ"ל, וכן בא"ח ח"ב עמ' 316, ומוה הוכיחו "שהדחה" סתם (להלן 495:), עיין מש"ש פירוש הדחה ברותחין, כלומר הגעלה. ובס' הישר לר"ת הנ"ל מעתיק בפירוש: מגעילין ברותחין, וברוקח ריש סי' תפ"א הנ"ל: מגעילין ומטבילין. ועיין גם מרדכי הנ"ל.

5/6 הסכינין והשפודין והאסכלאות מלבנן באור וכו', פ"י ר' יהודה הכהן (אלמדרי?) לע"ז כ"י אוקספורד (רשימת גויבאווער ח"א עמ' 94), סי' הישר לר"ת סי' תקפ"א, ס"ד ע"ב, תוס' ע"ז ב' ד"ה אמר, תוס' פסחים ל' ב' ד"ה והלכתא, תוס' חולין ח' א' ד"ה שלבנה, עיסור ח"ב ה' שחיטה ש"ב, הוצ' רמאי כ"ד ע"ה, שם ה' בדיקת חמץ, בדיקת כלים, הוצ' הנ"ל קכ"ג רע"א, סידור רש"י עמ' 198, מחז"ז עמ' 263, ראב"ן ע"ב ע"ג, מנהיג ה' פסח סי' ז' ע"ד ע"א, סי' התרומה הנ"ל, שם סי' ע"א, רוקח סי' רנ"ז, רנ"ח, סוף סי' תפ"א, ראבי"ה סי' תס"ד ח"ב עמ' 81, תוס' רי"ד כאן מהדו' תליתאה ע"ז ב' ד"ה והסכין (נ"א ע"ד), המכריע סי' מ"א, ל"א ע"ב, (והובא בשב"ל סדר פסח סי' ר"ז פ"ג ע"א), אר"ז כאן פ"ה סי' רצ"ג, ל"ח ע"ד, סמ"ג לאווין ע"ה, ל' ע"א, שם לאווין קל"ז מ"ח רע"ד, תוה"ב להרשב"א בית ד' ש"ד, קכ"ד ע"ב, רשב"א חולין ח' ב' ד"ה ואבע"א, ריטב"א כאן ע"ה ב' ד"ה הסכין, המיוחס להריטב"א פסחים ל' ב' ד"ה הני, ספר הדינים כת"י במברגר את וואהרמן סי' י"א, רא"ש כאן פ"ה סי' ל"ד, מהר"ם חלאווה פסחים ל' ב' ד"ה והלכתא, ר"ן שם פ"ב סי' תשי"ח, ר"ן חולין פ"א סוף סי' תרפ"ה.

6/7 עד שלא שף יגעיל הטביל וליבן הרי זה מותר, בד: עד שלא יגעיל וטבל ולבן הרי זה מותר, וברוקח ריש סי' תפ"א: עד שלא שף ולא הגעיל ולא ליבן מותר, וכן בריטב"א ע"ה ב' ד"ה וכולן: דבתוספתא קתני וכולן שנשתמש בהן עד שלא שף עד שלא הגעיל כו', ושם סד"ה עוד: ותוספתא דקתני עד שלא שף פירוש שהיו מודחין אלא שלא היו משופשפין יפה וכו'. ועיין שו"ת מהר"ם ב"ב סוף סי' ס"ב ובתיקוני הרי"מ בלאך שם. ועיין ירושלמי סוף מכילתין.

7 מי שהיו נתנו ובדיו טמאין וכו', סי' הישר לר"ת סי' תקכ"ה, נ"ח ע"ב, אר"ז ח"א סוף סי' תשמ"א, ק"ד ע"ב, ועיין להלן סוף טהרות 673: ומש"ש.

8 מנבבן, סי' הישר לר"ת סוף סי' תק"א, נ"ו ע"ג, שם סוף סי' תקכ"ה, נ"ח ע"ב, תוס' ב"ב ס"ז ב' ד"ה ים, סמ"ג לאווין קמ"ח, נ"ה רע"ב, ריטב"א ע"ה א' סד"ה ואולי, רא"ש פ"ה סי' ל"ג, ועיין הראשונים שציינתי להלן 673.

10 או חולטמן במי רותחין וכו', רש"י ע"ה א' ד"ה ה"ג.

12 שמימיו מקלחין, במשנה סוף טהרות: ר' יוסי אומר אם נתנן בשבולת הנהר ד"ו, ועיין תוס' הרא"ש ריש גדה ובהערה שם.

19 גוי בנוי וגוי בישר' וכו', עיין ירוש' שבת פ"ד ה"ד, י"ד ע"ד, ירוש' ע"ז פ"ב ה"ב, מ' סע"ד, הירוש' כפשוטו ח"א עמ' 188.

21 אבר המדולדל בבהמה ואין בו וכו', עיין להלן 504: ואילך.

הוריות

פ"א

עמ' 474

- 9 הורו בית דין וידע וכו'. בפ"ר ברוך ב' ב' (בש"ס ראם על הגליון ג' ב'): א"ל ולטעמין הא דתניא בסיפרא (ויקרא, חובה פרש' ז' ה"ג, הוצ' ווייס כ"א ע"ג) ובתוספתא בעשותה וכו'. והנה הדרשא מהפסוק ליתא לפנינו אלא בספרא שם, וכוונתו שעיקר הדברים (חוץ מן הדרשה) ישנם גם בתוספתא, עיי"ש.
- 11 הורו בית דין ועשה כל הקהל או רובן וכו'. ברבינו ברוך ספ"א (בש"ס ראם על הגליון ח' א'): ואע"פ שסתם ר' חייא בתוספתא כר' יהודה דתניא הורו ב"ד וכו' (כל הברייתא עיי"ש) לא חיישינן לה דכיון דרבי לא שנאה ר' חייא מנא ליה וכו'. 12 והעושים על פיהם מביאין כשבה ושעירה. יש כאן השמטה ע"י הדומות, עיין ג"ד וכו', והנכון בר' ברוך הנ"ל, עיי"ש הגי' והפירוש.
- 19/20 יחיד שהורה על פיו ועשה וכו'. רבינו ברוך ד' רע"א (בש"ס ראם על הגליון ה' רע"א).
- 20/21 האוכל שקצים הרי זה משומד וכו'. רבינו ברוך ב' א' (על הגליון ג' א').
- 24/25 הורו בית דין לעקור את כל הגוף וכו'. כל הברייתא ברבינו ברוך ב' א' (על הגליון ב' ב').
- 26 הורו רבטל מקצת ולקיים מקצת וכו'. קטעים מס' המצות לרב חפץ (הצופה האנגלי מהדור חדשה ח"ה עמ' 360), רבינו ברוך הנ"ל, תוס' ג' א' ד"ה הורו.
- 27 אין חייבין על הדם הקרב שלמים. בס' חפץ הנ"ל: אין חייבין א"ל על הדם הקרב שלמים. יש חלב בתורה אבל אין חייבין א"ל על חלב הקרב שלמים. יש פגול בתורה אבל אין חייבין א"ל על פגול שבשלמים הרי אילו חייבין. וכן ברבינו ברוך הנ"ל: כיצד יש חלב בתורה אבל אין חייבין א"ל על חלב הקרב שלמים וכו'. אבל עיין בתוס' הנ"ל.
- 28 שנ' דבר ה' נאמר כאן דבר וכו'. כל הברייתא ברבינו ברוך ד' א' (על הגליון ה' ב').
- 29/30 בין דם לדם ולא כל דם. רבינו ברוך הנ"ל, תוס' ד' א' ד"ה ר' אשי.

עמ' 475

- 9/10 שוין שהוא בשעירה... ר' יהודה אומ' על שוגגת המעשה וכו'. הגי' משובשת והסדר מסורס, והנכון בכבלי ז' ב', וכן היתה הגי' בתוספתא לפני רבינו ברוך שם (על הגליון ט' ב').
- 12/13 מפני מה חייבין על מצות עשה שבנידה וכו'. רבינו ברוך ח' ב' (על הגליון י' ב'). וברמב"ן שבועות י"ז ב': ותניא נמי בתוספתא דהריות מפני מה חייבין על עשה שבנדה מפני שיש בה לא תעשה, והכי נמי מפורש בספרא (ריש חובה סה"ו, ט"ו ע"ג). ועיין גי' הילקוט שם. ומן הרמב"ן בריטב"א ובחי' הר"ן שם.

פ"ב

- 20 לכהן הדיוט פר הבא על כל המצות. תוי' יומא ע"ג א' ד"ה פר, ריטב"א שם ד"ה ה"ג.
30 איזהו משיח משוח בשמן המשחה וכו'. עיין רבינו ברוך רפ"ב (על הגליון בש"ס דאם ח' א').

עמ' 476

- 6 איזהו רבו רבו שלימדו חכמה וכו'. עיין לעיל ב"מ 375²².
16 מנין שכל המשנה לחבירו מעלין עליו וכו'. סמ"ג סוף עשה י"ג, צ"ח ע"ג בשם תוספתא דהוריות כג' ד (בערך). מנוה"מ ח"ג סוף עמ' 359, בשינוי לשון.
17 באותו הפרק, בד וסמ"ג הנ"ל: כאותו הפה.
20 יש זהב ורב פנינים וכו'. תוספתא זו נשמטה בילקוט המכירי משלי כ', ט"ז

סע"א, עיי"ש.

- 27 משוח בשמן המשחה קודם למרובה בנדים וכו'. בתשובת ר"א בן הרמב"ם (סה"י לכוזר ברלינר עמ' 48): וזאדו פי אלתוספה משוח בשמן המשחה קודם למרובה בבגדים מרובה בבגדים קודם לסגן סגן קודם לאמרכל ואמרכל לגזבר וגזבר קודם לראש משמר וראש משמר קודם לראש בית אב וראש בית אב קודם לכהן הדיוט וכהן הדיוט קודם לע"י. ועיין הגי' בבבלי י"ג א'. ובמנוה"מ ח"ג, הוצ' ענעלאו עמ' 225: כדגרסי' בתוספתא דהוריות משוח בשמן המשחה קודם לסגן וסגן קודם לראש המשמר וכו'. וכנראה ששניהם קיצרו את הברייתא, שהרי בבבלי נזיר מ"ז ב': והתניא משוח מלחמה קודם לסגן. ובפי' הרא"ש שם: בתוספתא דהוריות מיתניא וכו'.
29 וראש המשמר קודם לראש בית אב, ור' בית אב קו' לאמרכל. עיין הגי' בתשו' ר"א בן הרמב"ם לעיל. אבל במנוה"מ הנ"ל: וראש המשמר קודם לאב בית דין, ואב בית דין קודם לאמרכל וכו'.

עמ' 477

- 5 מפני מה הכל קופצין לישא את הגיורת וכו'. ילקוט המכירי תהלים סוף קל"ה, ח"ב, קכ"ח ע"א, כל הברייתא.
7 היתה בכלל המופקרת. וכן בערך במכירי הנ"ל. ובד: הית' בחזקת מובקרת.
8 מפני מה הכל נשאלין על העכבר מפני שעסקו רע. וכן במכירי הנ"ל: מפני מה נשאלין על העכבר מפני שעסקו רע עם הבריות. ואין לזה שום מובן, וכנראה שיש כאן תיקון ע"פ הבבלי י"ג סע"א. אבל בד וכי": מפני מה הכל נשאלין על העבד מפני שעסקו רע עם הבריות וכן בירושלמי כאן מ"ח סע"ב: ומפני מה הכל רצין אחר העכבד (כ"ה בד"ו) מפני שעסקו רע עם הבריות. והנה לגי' ירצין אחר בוודאי אין שחר, והיא נשתבשה באשגרה מלמעלה שם: מפני מה הכל רצין אחר הגיורת, והנכון הוא בשרי"ר 286²: הכל שואלין ע"ל ... (והשאר חסר). וברור שגם בירוש' הגי': מפני מה הכל שואלין (כג' שרי"ר. = נשאלין) על העבד מפני שעסקו רע עם הבריות. וברור שכך היתה הגי' בירוש' לפני בעל מתנ"כ, שכן

הוא מעתיק בראש נשא: בירושלמי מפרש הטעם מפני ש עבד עסקו רע עם הבריות. ובחנם השיג עליו ברש"ש שם. נמצאנו למדים שהגי' הנכונה בתוספתא ובירושלמי היא בלי שום ספק: מפני מה הכל שואלין (נשאלין) על העבד וכו', ואין לה שום עניין עם השאלה בבבלי י"ג סע"א.

ואשר לפירושה נ"ל שיש כאן רמז לזה שאין מאמינים לעבד אלא ע"י שאלה (במובן quaestio וביחוד servum quaerere, השווה Cicero pro Milone 22.59), ובירושלמי תכוף וסמוך למאמר זה: א"ר יוחנן אל תאמין בעבד עד ששה עשר דור וכו'. ולפי"ז צריכה הלשון תיקון בתוספתא וירושלמי הנ"ל, וצ"ע בדבר.

8/9 שני' בית ישר' ברכו וכו'. "שנאמר" כאן = נאמר, עיין מ"ש לויטרכך בס' היובל לכבוד קלויזנר עמ' 185 הערה 4 ומ"ש לעיל ח"א עמ' 202 לשו' 27, ויתכן שגם שם שנאמר = נאמר, עיי"ש. ובד כאן חסרה מלה זו. וכן באו"ז ח"א אלפא ביתא סוף סי' מ"ד, ו' ע"א: בסוף תוספתא דהוריות בית ישראל ברכו את ה' בית אהרן ברכו את ה' בית הלוי ברכו את ה' יראי ה' ברכו את ה' מכאן ישראל מברכין אחת בית אהרן מברכין שנים בית הלוי מברכין שלש יראי ה' מברכין ארבעה.

זבחים

פ"א

עמ' 479

17 אשם בן שנה וכו'. עיין מ"ש ועיין ירוש' שקלים פ"ד ה"ד, מ"ח ע"א.
22/23 כבשי ציבור ששחטן לשם כבשים וכו'. תוס' מנחות מ"ט א' ד"ה עקירה.
או"ז ח"ב ה' פסחים סוף סי' רכ"ג, עיי"ש. ועיין ירוש' פסחים פ"ו ה"ו, ל"ג ע"ג ובמה"פ שם ד"ה אילי.

25 ומלקו שלא לשמו וכו'. לעיל 160³⁰ לנכון: ומרקו, וכן הגיה בח"ד.
28 מצאני ר' יוסי ברכי ציידין וכו'. בד: מצאני יוסי בן רבי (צ"ל: בירבי) בצידן וכו'. שם: שהיה מאיר פוסל בו. עיין תו"כ צו פרשה ח' ה"ה, ל"ו ע"ב, ומכאן מוכח שהגי' בהוצאות שלנו בתו"כ נכונה, עיין בהגהות תמת ישרים שם.

עמ' 480

7 רגלו אחת על גבי הריצפה וכו'. רמז לה בר"ח שבת צ"ג ב' (על הגליון צ"ד א'), ועיין להלן 512³⁸.

9/10 ואם היתה שמאל מסייעת וכו'. ר"ח הנ"ל.
13/14 קיבל הכהן קיבל הכשר וכו'. להלן 493¹³.
24/25 המקבל בחוץ כשר והזורק בחוץ פסול. בתו"כ נדבה פרש' ד' ה"ה לנכון: פטור... חייב. וכשיבוש זה בין "כשר" ל"פטור" גם לעיל 439¹⁰. ועיין בבלי י"ג א'.
27 דם פרת חטאת שוחט בימינו וכו'. להלן 632²⁷.

28 ומקבל בשמאלו. עיין ח"ד ועיין ס"ז עמ' 303 ובהערות שם.
29 אומ' לזה שעומד בימינו. ט"ס. ובד לנכון: או לזה וכו'. וכ"ה להלן בתוספתא פרה 632²⁷ עיי"ש.

30 הואות של פרה שהיון שלא לשמן וכו'. להלן 633¹⁰.

עמ' 481

1 פינה משמאלו לימינו וכו'. כנראה שלפני בבא זו היתה כאן הבבא שנשתנה להלן בשו' 6: לוג שמן של מצורע מקבל וכו' ואם שינה פסול, ונשמטה ע"י הדומות או שנתקצרה בודון ע"י הסופרים, עיין ח"ד.
2/3 שנתנן כדירכנן או שאינן מכוונין וכו'. בד: שנתנן שלא כדרכן או וכו'. ועיין ח"ד שהגיה הרבה. ואולי הגירסא הנכונה בכ"ע, אלא שצ"ל: אף שאינן מכוונין וכו', עיין בגמרא נ"ג א'.
5 ונותן בכלי ואם נתן ביד פסול. הנכון בד: ונותן ביד ואם נתן בכלי פסול.
5/6 דם כל הניתנין למטה... אם נתן בכלי פסול. כ"ז חסר בד, וכנראה שלפנינו צ"ל: אם נתן ביד פסול, וצ"ע.

פ"ב

14 השוחט את הזבח וכו'. בד: השוחט הפסח, וכן בשטמ"ק מנחות י"ח א' אות כ': בזבחים בפרק השוחט הפסח בתוספתא, וכן להלן בשו' 16 ושו' 22, אבל הנכון כג"י כ"ע כאן, ועיין להלן 517³⁴.
21 וכן אתה אומ' בערלים ובטמאים כיצד וכו'. כדברי רב חסדא ל"ו ב'. ועיין בח"ד שהעיר בשם הכ"מ כי דברי רב חסדא לא נדחו בגמרא, ורק ראיית רבא נדחתה, ולפיכך פסק הרמב"ם כרב חסדא. וכדבריו מפורש בשטמ"ק ל"א א' אות ו' בשם הריב"א, והתוספתא שלנו מסייעתו. אבל בתוס' שם ד"ה חישב ולהלן בתוס' ל"ו ב' ד"ה שיאכלוהו משמע שפירשו כי דברי רב חסדא נדחו, ואכילת טמאים אינה מפגלת, והטעם מפני שהטמאים פוסלים את הבשר בנגיעה לפני האכילה. אבל כאן בתוספתא כולל יחד ערלים וטמאים ומחשבת אכילתם מפגלת, ואפילו אם נאמר שהתוספתא לאו בת סמכא מפני שלא הובאה בגמרא לסיוע לדברי ר"ח, אבל לפי דרכנו למדנו שבטול הפגול אינו מחמת נגיעת הפסולים, אלא מחמת איסור צדדי המעורב במחשבה — איסור אכילת קדשים ע"י ערלים וטמאים. ועיין היטב בשטמ"ק הג"ל (לעניין אכילת אחרים שאיננה בידו) ובח"ד כאן.
26/27 השוחט את הזבח וכו'. עיין תוס' כ"ח א' ד"ה בשלמא, ועיין ח"ד.

עמ' 482

23/24 השוחט את הזבח לאכול מבשרו כזית היום וכזית למחר וכו'. בד לנכון: כזית בחוץ וכזית למחר וכו', וכצ"ל להלן לפנינו וגם בד: להקטיר מאימוריו כזית בחוץ וכו'. והנה בתוס' לפנינו מפורש: השוחט את הזבח לאכול וכו', ומוכח מכאן שאפילו בעבודה אחת חולק ר' יהודה, כר' יוחנן כ"ט ב' (מ"ב). ולכאורה, נראה מכאן ראייה לפירוש התוס' שם ד"ה מחלוקת, אבל עיין להלן 514²⁰, ומשם משמע כדעת ר' יוחנן אפילו לפירוש התוספות כאן.
31/32 כזית בחוץ וכזית למחר... כזית בחוץ וכזית וכו'. צ"ל כחצי זית בחוץ וכחצי זית למחר וכו' (ח"ד).

עמ' 483

5 פעם אחת היינו יושבין וכו'. בד: אמר רבי פעם אחת וכו'. וכן בשטמ"ק מנחות י"ח א' אות כ': וחבירו בזבחים בפרק השוחט הפסח בתוספתא אמר רבי פעם אחת היינו לפני ר' אצלזר (וכן בכ"ו: לעזר) והיה יושב לפניו אסי הבבלי והיה חביב לו עד לאחת (ובד משובש).

פ"ג

19 כיצד השוחט את הזבח וכו'. לית כאן "כיצד". (ח"ד).
30 אין בו משום פיגול. הערת צ' בשנו"ס מכאן עד סוף העמוד יש למחוק.

עמ' 484

5 ומוסף עליהם הזבח שיהא נפסל וכו'. צ"ל: הפסח שיהא וכו' (הגר"א).
22/23 זריקה מפגלת ומתפגלת וכו'. תוס' מ"ד א' ד"ה אלא.
27 כל אילי אין מפגלין וכו'. רש"י ד"ה ב' ד"ה ה"ג. ועיין שטמ"ק שם.
28 ולא מחשבה פוסלת בו וכו'. וכ"ה להלן 507₂. והיינו שאין מתפגלין מחמת עצמן. ועיין ברש"י הנ"ל.

פ"ד

32 ניטמא בשר או שנפסל וכו'. בד יש כאן לפני זה הוספה מוטעית, והנכון כלפנינו. ועיין להלן 516₇ ואילך.
34 מודה ר' יהושע שהורצה. עיין ירוש' פסחים פ"ו סה"ה, ל"ד ע"ג. בבלי שם ע"ז ב' וס"ג.

עמ' 485

4/5 זורק ודובק... ולא זורק ודובק. בכ"ו: ורובץ (במקום ודובק). וכ"ה גם בספרא נדבה פ"ד, בכ"ר לפי רמא"ש שם עמ' 63. ולפנינו שם בספרא: ורובג. וכן בפיה"ג טהרות עמ' 83: כדתנן בתורת כהנים לענין זריקה יהא זורק ורובג פיר' שיתן אחד על אחד כמין מרבג של אבנים. ועיין גם תשה"ג אסף (ירושלים תרפ"ט) עמ' 253, ערוך ערך רבג.

ובפירוש ר' שמואל לספרא כת"י (לפי רמא"ש שם עמ' 63): ודובג כמו מדבג של אבנים במס' אהלות ובתוספתא דזבחים פ"י זורק ודובק (כג"י כ"ע וד). ובספרי ראה פ"י ע"ח (הוצ' פינקלשטיין 143): מה דם בזריקה אף בשר בזריקה יכול יהא עומד מרחוק וזורק ת"ל וערך הכהן אתם. עומד בקרוב וסודרם על גבי מערכה. אבל במיוחד להר"ש בתו"כ שם (ו' ע"ב): וכן בספרי וכו' ת"ל וערך הכהן אותם אותם עורך וזורק ולא זורק ורובג. והיינו שיש לו לעמוד בצד המערכה ולזרוק זה אצל זה ולעורכם כדי שיהיו נוחין להקטיר. ולא מצאתי לו חבר בגי' הספרי.
5 ר' יהושע אומ' כל הזבחים שבתורה וכו'. לעיל 164₂.

8 ובמנחה אם נשתייר מן הזבח כזית בשר וכזית חלב וכו'. צ"ל: אם [לא] נשתייר וכו', כמו שהוא לעיל פסחים פ"ו בד, וכן הגיה בח"ד מדעתו. ועיין גי' כי"ץ בח"א עמ' 174, ועיי"ש גי' כי"ץ.

10 ואם לאו לא יורוק. בד מוסיף כאן: רבי יהושע אומר כל הזבחין שבתורה נוטל הבשר והחלבין קיימי' זורק את הדם על החלבין נוטל החלב והבשר קיים זורק את הדם על הבשר אבל בפסח אינו כן אף על פי שניטל בשר וחלב קיים אין זורק את הדם על החלב וכו'. ולעיל בפסחים פ"ו גורס: נטמא בשר וחלבין קיימי' וכו' ניטמאו החלבין וכו'. ועיין בירוש' פסחים פ"ז ה"ה, ל"ד ע"ב: פשיטא דא מילתא נטמא הבשר והאימורי' קיימי' וכו' נטמא הבשר ואבדו האימורי' ? עיין הפירוש בנועם ירושלמי שם. ועיין מ"ש לעיל ח"א עמ' 174.

שם: שחט בשתיקה ויצא וכו'. עיין להלן 516²⁶.

11 הרי זה כמות שהיא. בד לנכון: כמות שהיה, וכ"ה להלן בסמוך ובמנחות הנ"ל.
17 הורצה הציץ על היוצא. ועיין גם להלן וכ"ה במנחות הנ"ל, ועיין להלן בתוס' מעילה 557⁷ ובח"ד שם.

24 וחייבין עליהם משום פיגול. צ"ל: ואין חייבין עליהם וכו', כמו שהוא להלן 517¹, וכן מתוקן בד"ה. ועיין או"ש פ"ג מה' מעילה ה"ג.

32 עדאן מועלין וכו'. כתיב רגיל, וכן רגיל אצל הגאונים: עדאן, עד אן, עיין במפתח לתשה"ג אסף (ירושלים תרפ"ט) עמ' 268, ואני מעיר ע"ז מפני דברי קרויס בהיברו יוניאון קוליג' ח"ד עמ' 350 שלא ידע מכל זה. ועיין מ"ש להלן 523¹². ועיין גי' כי"ז כאן ולעיל שו' 25.

33 אבל חייבין עליהן וכו'. בד בטעות: ואין חייבין וכו'.

עמ' 486

2/3 ר' אליעזר בן יעקב אומ' וכו'. תוס' פ"ח ב' ד"ה וליתנייה.

15 במה דברים אמורים בדמים וכו'. עיין רש"י מא' סעי"ב.

16/17 ארבעים ושמונה של יום הכיפורים. עיין החשבון בח"ד ועיין להלן 520⁷.

פ"ה

27 אף אני לא אמרתי וכו'. עיין תוס' מנחות ט"ו ב' ד"ה אפשר.

28/29 אם ראויין לאכילה וכו'. בד: אינן ראויין לאכילה וכו'. ועיין תוס' מ"ג

א' ד"ה והלבונה.

32 בשירי מנחות. מלים אלו באו כאן באשגרה, שכן דרכן לבוא יחד עם שתי הלחם ולחם הפנים. עיין במשנה פי"ד מ"ג, להלן 489⁵, 520¹ ועוד בכ"מ. וכעין אשגרה זו במשנת כלים היתה לפני בעל הכפופ פ"י עמ' קנ"ד שו' 2.

33 יפה כח הכהנים בקודשי קדשים וכו'. בערוך ערך עשר (ועה"ש עמ' 232): תוספתא במסכת שחיטת קדשים יפה כח הכהנים מכח ישראל בקדשי קדשים ובבכור שאין לישראל בהן כלום ויפה כח ישראל מכח כהנים בפסח ובמעשר בהמה שאין לכהנים בהם כלום.

35 פרים הנשרפים ושעירים הנשרפין וכו'. עיין להלן 537¹⁸.

עמ' 487

4 פיגל בנעשה בהן כפנים לא קיבל. הנכון בד: פיגל בנעשה מהן בחוץ פיגל בנעשה מהן כפנים לא פיגל. וכ"ה בתורכ צו פיגל, ע"ז ע"א. ועיין גם בבבלי מ"ד ב'.
7 קיבל והילך על מנת לשפוך שירי הדם וכו'. עיין ראב"ד בספרא הנ"ל, ע"ז סע"א.

8 קדשי גוי אין חייבין עליהן וכו'. בד: קדשי מקדש ס"א קדשי גוים וכו'.
10 כמה דברים אמורים בקדשי מזבח וכו'. תוס' תמורה ב' ב' ד"ה במה.
14 חומר בפיגול שאין בנותר וכו'. בערוך ערך זב ב' (ועה"ש עמ' 263): והני תלת מצאנו בבריתא דתניא חומר בפיגול שאין בנותר שהפיגול נוהג במחשבה ונוהג לפני זריקת דמים ואם נתפגל קצת הזבח נתפגל כולו מה שאין כן בנותר.
20/21 שהטמא נוהג בבהמה. פירוש המפרשים דחוק, ואולי צ"ל: בבתמ' (= בבכורים, תרומות ומעשרות). והסופר לא הבין את סימן הקיצור (שהוא סימן לראשי תיבות) וחשבו לקיצור "ה" – בבתמה, ותיקן: בבהמה.
25 אבל טהור שאכל והאוכל וכו'. בד: אבל טהור שאכל בשר טמ' והאוכל וכו'.
29 לשם חטאת. בד: לשם חטא. ועיין דק"ס עמ' 81 הערה ש', ועיין הערות רמא"ש לתורכ עמ' 136.

30 אף מי שלא היה בלבו לשם אחד בכל אלה כשר. וכן במשנה ספ"ד. ובספרי ריש קרח: ר' יאשיה אומר מנין אתה אומר שאם זרק את הדם כראוי ואינו יודע לשם מי זרקו והקטיר את החלב כראוי ואינו יודע לשם מי הקטירו שהכהנים נושאים עון על כך וכו'. ועיין הפירוש בר"ה (הביאו רד"פ בספרי דבי רב ק"ו ע"ד). ובהערות הרוביץ שם: הקטירו. צ"ע הא לא נזכר בשום מקום דהקטרת חלבים צריכה להיות לשם הבעלים וכו'.

אבל ראיתי בכד הקמח אות עצרת (ד"ו נ"ב רע"ג): ומפורש אמרו בתורת כהנים כל כהן שאינו יודע לשם מי מקריב או לשם מי מקטיר אין עבודתו עבודה. ובתורכ שלפנינו אין ברייתא כזו. אבל אנו למדים ממנה הפירוש בספרי שאינו יודע לשם מי זרקו אין הכוונה לבעלים אלא למקום. ובאוצר הכבוד לר"ט אבולעפיא חולין פ"ב: שכל העבודות והקרבנות לשם המיוחד הם שכן אמרו בתורת כהנים שלא נאמר בתורת הקרבנות לא אל ולא אלהים ולא אלהיך ולא שדי ולא צבאות אלא יו"ד הא ריקן כל העבודות כולן לשם המיוחד (עיין לשון זו בסנהדרין ס' ב') וכו'. ועיין סוף מנחות, ספרי פנחס פ"י קמ"ג, תורכ נדבה פ"ב ה"ה, ולשון זו ממש ליתא במקומות הנ"ל.

30/31 שאין מחשבה הולכת וכו'. עיין מלא"ש ספ"ד, ורמא"ש הנ"ל (בשו' 29).

33 לעולה אין הכל הולך וכו'. בד לנכון: לעולם אין הכל וכו'. ועיין על חילוף כזה במעילה ט"ו ב', אלא ששם: בעולה מצטרפין, וקרא ולא הבחין באותיות: בעולמצטרפין.

פ"ו

34 איזהו צפון המזבח וכו'. עיין פיה"מ להרמב"ם פ"ה מ"א.
שם: מקום המזבח הצפוני וכו'. בד: מקי' (= מקיר) המזבח וכו'. ועיין ירוש' יומא פ"ג ה"ו, מ' ע"ד. ועיין הערות רמא"ש לתורכ עמ' 77.

עמ' 488

- 1/2 ומאה ושמונים ושבע אורך מקיר וכו'. וכן בד (אלא שבמקום מקיר-מקיר), והערות צ' בשנו"ס יש למחוק.
- 4 הכנים ראשו ורובו בצפון ושחט וכו'. "ושחט" פירושו כאן: ושחט וקיבל כמו להלן שו" 8. ועיין בבלי כ"ו א'.
- 8 ושחט פסל כאלו לא נכנס כולו מן. בחיד מגיה: כאילו לא נכנס כלום, ואע"פ שמצד הגרפי נראה כמותו, אבל מצד הלשון נראה יותר שצ"ל: כאילו לא נכנס כלל. ועל "ושחט" עיין מ"ש לעיל בסמוך.
- 9 קבל הדם ביום. בד: קבול הדם ביום.
- 11/12 מובח היה לפניו ממנו. עיין מ"ש בח"א עמ' 190 (לחוס' יומא ספ"ג).
- 13 שינה מתן קרנות וכו'. עיין מ"ש בח"א עמ' 190 (תוס' יומא פ"ד).
- 16 אלו ואלו מתערבין באמה וכו'. להלן 558 ולעיל יומא הנ"ל.
- 17 ומועלים בהן. בד: ומועלין בהן לנחל קדרון. ועיין מ"ש ע"ז לעיל יומא בח"א עמ' 190. אבל להלן 558 הגי' גם בד כמו בכ"ו כאן.
- 19/20 נותן גדולה מכן וגדולה מכן. עיין בגמ' נ"ג א' ובשטמ"ק שם אות ד'. ויתכן שהרמב"ם גרס נותן גודל מכן וגדולה מכן.
- 23 ושופך ליסוד דרומי. עיין במיוחד להראב"ד תמיד רפ"ד שעמד ע"ז למה לא שנה כאן בתוספתא: שופכן למטה. כמו להלן 489 עיי"ש.
- 24 אבל בדרום אמה אחת. בד: אוכל בדרו אחת, וכן נכון.
- 30 כמין שני חוטמין. בד: כמין שני חוטינן. אבל הנכון כלפנינו, עיין מדות פ"ג מ"ב, סוכה פ"ד מ"ט.
- 31 עולה ותמורת עולה וכו'. כל הברייתא במיוחד להראב"ד תמיד רפ"ד, וגרס כגי' ד (בערך). עיי"ש היטב.
- 35/36 שמעון איש המצפה היה משנה וכו'. עיין ראב"ד הנ"ל.

עמ' 489

- 2 שירי הדם היה שופכן למטה. עיין ראב"ד הנ"ל.
- שם: הבכור... שופכן שפיכה וכו'. עיין שטמ"ק ע"ז סע"א אות מ"א.
- 8/9 הבכור... נאכלין לאנשים ולנשים. וכן להלן 495: ומורם משלמים וכו', ועיין בבלי ק"ב ב', ומפורש שבכור נאכל לנשים. ועיין בירוש' כפשוטו ח"א עמ' 515.

פ"ז

- 16 ר' יוסי ברי' יהודה אומר שני פסיפסין וכו'. רש"י נ"ה ב' ד"ה שני.
- 20/21 כיצד מולק בחטאת העוף וכו'. בקטעים מס' חפץ (בצופה האנגלי מהדור' חדשה ח"ה, סוף עמ' 372): "ואלתוספה פקאלת כאיוצד מולקין חטאת העוף נותן שני גפיה בין שני אצבעותיו שתי רגליה בין שתי אצבעותיו והיה מותח צוארה על גבי אצבעותיו והיה מולק בצפורן ממוץ ערפה ואינו מבדיל והזה מדמה על קיר המזבח וכשם ששחיטתה אחד או רוב אחד כך מליקתה אחד או רוב אחד". וממנו כנראה בס' השרשים לר"י ו' ג'נח ערך מלק (הוצ' בכר עמ' 264): "ובארו המעשה הזה בתוספה

ואמרו כיצד מולקין חטאת העוף נותן שני גפיה בין שני אצבעותיו ושתי רגליה בין שתי אצבעותיו והיה מותר צוארה על שתי אצבעותיו והיה מולק בצפורן ממוץ ערפה ואינו מבדיל וכו' כג' רב חפץ. ועיין בגמ' ס"ד ב', ועיין מה"ג ויקרא ע"מ 95 וברמב"ם פ"ז מה' מעשה הקרבנות ה"ח.

22 היה מולק בצפורן וכו'. הקראי טוביה בן משה כותב (לפי פוזננסקי בצופה האנגלי מהדור' ישנה ח"ט ע"מ 80): כי כן אומ' בפרק הששי (לפנינו פ"ז) מן מסכתא הראשונה (כסדר כ"ע וכ"ו) בתוספת קדשים והיה מולק בצפורן ממוץ ערפה. ועיין בראשונים הנ"ל. ובמה"ג הנ"ל: ומולק בצפורן של גודל ויורד וכו' עיי"ש. ומלשוננו משמע שגרס כן בהדיא בברייתא שם.

28 חלון היתה שם למערבו של כבש ורכיבה היתה נקריה וכו'. בד: ורבוכה היתה נקראת. ולהלן תמורה 556²⁶: למערבו של כבש אמה על אמה רבוכה היתה נקראת וכו'. וכן גרס הרמב"ם גם כאן. שכן הוא כותב בפיה"מ מדות פ"ג מ"ג: אמר בתוספתא דזבחים חלון היתה שם במערבה של כבש אמה על אמה ורבוכה היתה נקראת ששם זורקין פסולי חטאת עד שתעובר צורתם ויוצא לבית השריפה. ועיין גם רמב"ם פ"ב מה' בית הבחירה הי"ד. סמ"ג עשין קס"ג. ר"ט ע"ג.

ובפי' הרא"ש מדות שם (ד' פראג מ"ז ע"ב): ורכובה היתה במערבו של כבש פי' חלון היתה במערבי של כבש ורכובה היתה נקראת ששם היו נותנין חטאת העוף פסול שתעבד (צ"ל: שתעבר) צורתו ותצא לבית השריפה.

ואשר לגי' במלה "ורבוכה" בתוספתא כאן, כ"ה גם במשנת מדות הנ"ל בהוצ' לו, ובפי' ר' שמעי' ד"ו, אבל לפנינו במשנה: ורבוכה, וכ"ה גם אצל קויפמן, ערוך ומלא"ש. ובכ"י פרמה: ורבווא. ובמלא"ש מדות שם: ס"א ורכובה היתה לו. וכ"ה במשנה שבבבלי ד"ו, בסמ"ג וברא"ש הנ"ל. ובפיה"מ דפ' נפול: ורכובא.

30 ועולת העוף. צ' בשנו"ס מעיר (בסי' שאלה) שבכ"ו נוסף: שרבת. וגי' נכונה היא, והיינו עולת העוף שרבת במזרח, עיין במשנתנו פ"ו מ"ב ומ"ג.

37 שיסע ולא הבריל וכו'. עיין גי' כ"ו, ועיין בהערות רמא"ש לתו"כ סוף ע"מ 88, וצ"ע.

שם: מלח ולא ספג וכו'. ר' אביגדור כ"צ במדרכי חולין פ"ח סי' תשי"ב.

ע"מ 490

2 חטאת העוף שמלקה וכו'. כל עניין הברייתות נכפל לעיל פ"ב ה"ב ואילך ויש לתקן את הטעיות כאן מהגי' שם.

38 שכל מקום שנאמר מוציא וכו'. וכן בד, אבל בתיקוני טעיות להלן ע"מ 567 מעיר צ' שצ"ל: שנאמר וזכר מוציא וכו'.

פ"ח

ע"מ 491

4 כל הזבחים שנתערבו וכו'. כל תוכן הברייתות כאן נכפל לעיל פסחים פ"ט.

11/12 עולה שנתערבה באחד מכל הזבחים וכו'. להלן 555¹³.

26/27 שלמים שנתערבו בשלמים וכו'. עיין רש"י פסחים פ"ט א' ד"ה ונית

ולעיל ח"א ע"מ 176.

30 אלא שהן נאכלין ליום ולילה. וכ"ה בד, ועיין מ"ש ע"ז לעיל בח"א עמ' 177.

עמ' 492

6 דם שנתערב במים רואין אותו כאילו הן יין. כנראה שהתוס' חולקת על משנתנו וסוברת שחזות הדם במים צריכה להיות ניכרת כמו חזות היין במים. ועיין להלן. 7/8 רואין אותו כאילו הן יין במים אם בטלו מראיו וכו'. עיין בהגהות בד' ראם שהגיהו כאן (כנראה, ע"פ המשנה): כאלו הן מים. ובמים (כ"ה מלה זו בד) אם בטלו מראיו וכו'. ונעלם מבעל ההגהות שכ"ה גם בתוספתא טהרות רפ"ה: דם טמא שנתערב בדם טהור וכו' רואין אותו כאלו יין במים אם בטל מראיו טהור וכו', והתוספתא לשיטתה שגם דם במים משערים כמו יין במים, עיין מ"ש לעיל בסמוך. ועיין גם להלן שו' 12 ומש"ש.

8 ר' יהודה אומר משום רבן גמליאל וכו'. להלן חולין פ"ו 508.

10/11 חתך את הראש בכת אחת וכו'. יתכן שהתוס' דייקה בלשונה ואמרה דווקא "בכת אחת" מפני שדרך שחיטה בכך, עיין ס' יריאים השלם סוף סי' רפ"א, (ועיין להלן חולין פ"ב ה"ג ומש"ש), אבל אם שחט ואח"כ חתך את הראש אינו יכול לקבל את הדם אפילו מן הגוף, עיין בגמרא כ"ה ב'. ועיין ח"ד שנתקשה בזה. ועיין חולין כ"ז א' וברש"י שם ד"ה מניין לרבות.

12/13 רואין אותו כאלו יין במים אם בטלו מראיו וכו'. בד: רואין אותו כאלו הוא (כלומר, הדם). במים וכו'. אבל הנכון הוא כלפנינו. עיין מ"ש לעיל שו' 6 ושו' 7.

22 הניתנין למטה שנתערבו וכו'. תוס' פ' רע"א ד"ה ועוד.

23/24 יתן למעלה. רש"י פ' ב' ד"ה יחזור.

26 חמאת יחיד וצבור שנתערבו וכו'. עיין רש"י הנדפס מכ"י על גליון ש"ס ראם ע"ה א'.

38/39 עובר על לא תעשה והרי הוא בידו... עובר על לא תעשה ואינה בידו. וכ"ה גם לעיל פסחים פ"ב 158²⁶, ועיין בראשונים שצינתי שם (ח"א עמ' 169). ועיין הסיגנון במשנה כאן פ"ח מ"י. אבל בירוש' סוף עירובין: מוטב לעבור על מצות לא תעשה שלא באת לידי (בפסחים פ"ג: לפני) ממצות שלא תעשה שבאת לידי (בפסחים: לפני).

עמ' 493

5 קל וחומר לפנימיים וכו'. כל הברייתות כאן משובשות.

13 קבל הכהן קבל הכשר וכו'. לעיל 480¹³.

16 חמאת העוף שפירכסה וכו'. רש"י צ"ב ב' ד"ה פרכסה, לפי שטמ"ק שם אות כ"ב.

פ"ט

24 זורקן על גבי האישים. במשנתנו לא נתבאר דין זה, ולפי פשט המשנה זורק את הדם כדרכו. אבל בתוספתא להלן שו' 39 מבואר דין חדש שהפסולין שקדשן המזבח שירדו ושוב עלו ירדו, ומבואר. מזה שהמזבח אינו מחזיר את הפסולים

לְקֹדֶשֶׁתָּם הַקֹּדֶמֶת (שאל"כ למה אם עלו וירדו ועלו פסולים), אלא זו היא קדושה מיוחדת — קדושת המזבח (מהכתוב: וכל הנוגע במזבח יקדש) ונפקעה הקדושה הקודמת, קדושת הקרבן (יחד עם הפסול שבו) וחלה עליהם קדושה חדשה — קדושת מזבח שנמשכת רק כשהפסול הוא ע"ג מזבח. ולפיכך אם שוב ירד מן המזבח נפקעת ממנו קדושת המזבח, והקדושה הקודמת — קדושת הקרבן כבר הלכה ממנו לפני זה, וממילא אין המזבח יכול לקדש אותו עוד הפעם.

ולפי זה מתבאר גם התוספתא לפנינו, שהרי דם פסול שעלה ע"ג המזבח יש לו עכשיו קדושה אחרת — קדושת מזבח ואין לו קשר עם הבשר, ודם כזה אינו נזרק ע"ג המזבח ולפיכך נותנו ע"ג האשים, אבל נסכים שבאים גם בפני עצמם ומשתנים מקרבן לקרבן יכול ליתנם לספליהם. ובקומץ נקטר ע"ג המזבח, מפני שסוף כל סוף אינו יורד מן המזבח, ונשרף שם.

25 כל הזבחים שעלו וכו'. ברי"ח פסחים ע"ג א': ותנא כל הזבחים שיעלו לגבי המזבח ונמצאו פסולין הרי אלו לא ירדו. והכוונה לתוספתא שלפנינו.

37 יקטירנה על יד העזרה. הגי' הנכונה במיוחס להר"ש תו"כ נדבה פ"ה, ח' ע"א: ובתוספתא דזבחים עולה שעלה על גבי המזבח ונמצאת פסולה יקטירנה על גב עורה. ולפי הגי' שלפנינו תיקן בח"ד מעצמו: על ידי עורה.

39 ואם עלו ירדו. עיין מ"ש בריש פירקין. ואולי צ"ע: ואם עלו [חיים] ירדו, עיין במשנה.

שם: הקומץ שנחננו וכו'. עיין מצפה אריה, ויש להוסיף ירוש' יומא פ"ב ה"א, ל"ט ע"ג.

עמ' 494

2 חייבין עליהם וכו'. צ"ל [אין] חייבין עליהם וכו'. עיין בגמ' מ"ג א'. (ח"ד).
10 אין מקדשת אלא מתוכן אין מקדשת אלא בפנים. מכאן מוכח כרש"י פ"ח א', ודלא כפי' רבינו חיים המובא בתוס' שם ד"ה אלא. (הנ"ל).
11 אם עושין מעין מלאכתן וכו'. בד אין עושין וכו', והיא היא עיין מ"ש בח"א עמ' 117.

פ"י

13/14 קודם את חבירו. בכייו: קודם מחברו. ונוסחא א"י היא, עיין ס' המעשים לבני א"י בתרביץ ש"א ס"ג עמ' 6, ומ"ש בגנזי קדם של לוין ס"ה עמ' 180.

24 מנחת האיש קודמת למנחת האשה. עיין ח"ד, ונעלם ממנו לפ"ש דברי הירושלמי בהוריות פ"ג, מ"ח ע"א: קרבן איש וקרבן אשה קרבן איש קודם הדא דת מר בשהיו שניהן שוין אבל אם היה זה פר וזה גדי וכו'.

25 שמן קודם למלח. מדברי הרמב"ם פ"ט מה' תמידין ומוספין ה"י משמע שהיתה לפניו הגירסא: שמן קודם [ללבונה. ולבונה קודמת] למלח. (ח"ד). ועיין ירוש' יומא פ"ב סה"ב, מ' רע"א, ועיין באו"ש פ"ט מה' תמידין ומוספין ה"א.

30/31 שקודמין זה את זה... קדשים קודמין לקדשים קלים. צ"ל [כשם] שקודמין... [קדשין] קדשים קודמין וכו', כמו שתקנו המפרשים. ובמנחת בכורים כאן: "ק"ק מיירי בכבשי עצרת שהן ק"ק ונאכלין לשני ימים." ותמהני אם יצאו דברים אלו

מפי בעל מנחת בכורים, שהרי משנה מפורשת היא באיזהו מקומן הפך דבריו.
וכן פסק הרמב"ם בפ"י מה' מעשה, הקרבנות ה"ז.
32 שלמים של אמש וכו'. עיין רש"י צ' ב' במשנה, ועיין תוספ' יו"ט פ"י מ"ו
ומלא"ש שם.

שם: קודמין לחטאת ואשם. עיין תוס' יו"ט הנ"ל ד"ה וחכ"א.
33 וכולן רשאים כהנים וכו'. עיין מלא"ש פ"י מ"ז מ"ש על הסדר במשניות,
והנה בתוספתא כאן הסדר כמו במשניות שלפנינו.
35 לירי פסול. אם נגע בהן שלישי (ח"ד).
35/36 ולידי מיעוט אכילה יין כיוצא בו, המלה "יין" חסרה בכ"ה, וכן נכון.
והמלים "כיוצא בו" צריך להמשיך למטה, להלכה הבאה: כיוצא בו אין מבשלין.
וכן הגיה בעל מנ"ב מדעתו. ובד': צ"ל: מיעוט אכילתן (במקום: אכילה יין).
כיוצא בו וכו', כמו שהגיה בח"ד. וטעיות כאלו מצויות בתוספתא. עיין מ"ש בח"א עמ' 81,
111, 158, 170 ועוד.
36 עם מורם מתודה ואיל נזיר עם הבכור וכו'. עיין רמב"ם פ"י מה' מעשה
הקרבנות הי"ב ובכ"מ שם, ועיין ח"ד שהאריך בזה.

עמ' 495

5 דברי ר' יעקב. בבבלי צ"ג א' נמסרה הלכה זו בשם ר"ע. עיי"ש (וכ"ה בילקוט
סי' תצ"ז), וכן שם צ"ב ב': אנה כר"ע סי"ל, ובשטמ"ק שם: כר' יעקב. ועיין דקיס שם
עמ' 178 הערה צ' שכתב: אבל לקמן צ"ג א' הנוסח ברובן ר' עקיבא. ועיי"ש 179
הערה ג', ועיין מלא"ש פ"א מ"ב. ובתור"כ צו ריש פרק ו': ר' עקיבא אומר היתה לה
שעת הכושר וכו', וכ"ה במיוחד להר"ש שם, אבל בראב"ד שם גרס: ר' יעקב.
וכן במיוחד להר"ש שם פ"ו ה"ד (צ"ג ע"א) על המחלוקת המקבילה לתוס' להלן שו' 12:
ר' יעקב ור"ש טעמייהו דלעיל, דגבי כיבוס פליגי נמי כי האי גונא וכו', ויש
ספרים גורסים לעיל ר"ע במקום ר' יעקב. וכן הגי' ר' יעקב גם במה"ג ויקרא עמ' 131.
ובמסורת התלמוד לתור"כ שם: "ועיין תוס' זבחים (כ"ב). ד"ה מכדי שהוכיחו
שאר הגי' כאן ר"ע. וכן פקד עלינו המו"ל של מה"ג הנ"ל לעיין בתוס' זבחים כ"ב א'
ד"ה מכדי. ולמרות העדות של שני העדים הנ"ל, עלי להעיר שתוספות כאלו אין
בעולם, ולא עוד אלא שבזבחים כ"ב א' אין תוס' המתחיל בד"ה מכדי. ועיין תוס'
זבחים פ"ב א' ד"ה מכדי, אבל התוס' לא דברו כלל על הגירסא כאן.

ואשר לעצם הגירסא, הרי אין ספק שהגי' ר' יעקב נכונה, שהרי כן חולקים
ר' יעקב ור' שמעון גם להלן שו' 12, וכן בתור"כ צו פ"ו, וכן חולקים במחלוקת כעין
זו ר' יעקב ור' שמעון לעיל פסחים פ"ו ה"ט, וכן הגירסא שם בבבלי וירושלמי,
עיין מ"ש לעיל ח"א סוף עמ' 174, וכן הוכיח באו"ש פ"ח מה' מעשה הקרבנות ה"ג.
7 נתן העור וכו'. בד' לנכון: נתן על העור וכו'.
10/11 ר' שמעון אומר קרשים קלים וכו'. בס' התרומה ה' איסור והיתר סי' ס"ד
(בד"ר שם בסוף הספר): וכן לעיל תניא ר' שמעון אומר קדשים קלים אין טעונין
מריקה ושטיפה אלא מדיחן שנותן טעם, וההוא מדיחן היינו מגעילן וכו'. וכן בראבי"ה
ח"ב סי' תס"ד עמ' 82: ועוד ראי' לדברי דקתני בתוספתא דזבחים לעיל מינה
ה"ה ר' שמעון אומר קדשים קלים אינם טעונין מריקה ושטיפה אבל טעונין הדחה

משום נותן טעם, שמע מינה הדחה דהתם היינו הגעלה. והובאו דבריו באו"ז ע"ז סי' רצ"ו, ל"ט ע"ב. ובפירוש לאלקי הרוחות להר"ש מפלייש באו"ז ח"ב סי' רנ"ו, נ"ח ע"ד: מדיחן היינו מגעילן כמו קדשים קלים דאר"ש אין טעונין מריקה ושטיפה אלא מדיחן שנותן טעם וכו'. וכן הביאו תוספתא זו בסמ"ג לאווין ע"ח כ"ט ע"ד ובא"ח ח"ב עמ' 316 ופירשו כן. ועיין להלן.

12 ר' יעקב אומר היה להן שעת הכושר וכו'. עיין מ"ש לעיל שו' 5 ועיי"ש דברי המיוחס להר"ש בתור"כ ל"ג ע"א.

14/15 כלי גללים וכלי אבנים וכלי אדמה אין טעונין מריקה ושטיפה אלא הדחה. בד נשמטה הלכה זו, אבל היא היתה לפני הראשונים. וכן מעתיק הריבמ"ץ בפירושו לכלים (לפי הראבי"ה ח"ב עמ' 82 הנ"ל): דתניא בתוספתא דזבחים פרק כל התדיר כלי גללים וכלי אבנים וכלי אדמה אין טעונין מריקה ושטיפה אלא מדיחן וכו' (והובא באו"ז ע"ז הנ"ל). וכן בעיטור (בשם הנ"ל) ה' ביעור חמץ, הוצ' רמ"א קכ"ג ע"א. וכן בס' הדינים כת"י במברגר את וואהרמן סי' נ"ט: דין מדוכות של גוים בפסח שרו בהגעלה אי ל"כא גומות כדתניא בתוספות כלי גללים של כלי אדמה אין טעונין מריקה ושטיפה אלא הדחה והיינו הדחה הגעלה כדתניא בתוספות (כלומר, לעיל שו' 10/11 עיין מש"ש). וכן מעתיקים את התוספתא במנהיג ה' פסח סי' י"ב עמ' 75, בס' התרומה ה' איסור והיתר סי' ס"ד הנ"ל, במכריע סי' ס"ב (בשם ריבמ"ץ הנ"ל) מ"ט ע"ג, ועיי"ש נ' ע"א, ודברי המכריע בשבה"ל השלם ה' פסח סי' ר"ז עמ' 165 (התוס' נזכרת שם כמה פעמים באותו העמוד ופעמיים בעמ' 166 וכן בעמ' 167, עיי"ש). וכן מעתיקים אותה הר"ש מפלייש באו"ז ח"ב, נ"ח ע"ד הנ"ל, בסמ"ג לאווין ע"ח הנ"ל, במרדכי פסחים פ"ב סי' תקפ"ה, בא"ח ח"ב עמ' 278 (בשם הריבמ"ץ הנ"ל). ובא"ח שם עמ' 316: ואין להביא ראיה מתוספת דזבחים דקתני מדיחן גבי נותר (צ"ל: גבי כלי נתר. והמ"ל שם לא הרגיש בזה) דהתם היינו בחמין דומיא דר' שמעון (היינו הברייתא שלעיל) דקתני גבי מתכות מדיחו וכו', וכן בר"ן פסחים סי' תשי"ט: ובשם רבי יצחק אמרו שכלי אבנים אינם צריכין הכשר ומצ' בתוספתא סמך לדבריו. והכוונה לתוספתא שלפנינו. ועיין גם רמב"ם פ"ח מה' מעשה הקרבנות הט"ו. והביאו במאירי פסחים ל' ב' (38 רע"א) וכתב עליו: וכן היא בברייתא של זבחים. ועל "הדחה" עיין מ"ש לעיל שו' 10/11.

15 כלי חרס אין טעונין אלא שבירה. השגות הראב"ד פ"ח מה' מעשה הקרבנות הי"ד. ולפני הראבי"ה חסרו בתוספתא המלים: "אלא הדחה כלי חרס אין טעונין" (נשמטו ע"י הדומות מא"א עד אלא). שכן הוא כותב על דברי הריבמ"ץ הנ"ל (המשך הפיסקא הנ"ל): ואני אב"י העזר"י בדקתי בתוספתא שלנו וכתוב בה אלא שבירה והיכן [שוברין] בפנים. ולכאורה נראה דטעות סופר הוא מדקאמר אין טעונין שטיפה ומריקה וכו', עיי"ש.

20 עד זמן אכילתן מריקתן ושטיפתן בשל בו קדשי קדשים וכו'. מדברי התוספתא כאן ומהמשכה משמע שהמריקה היא כל זמן אכילתן (ולא עד בכלל) והיינו לפני שנעשה נותר ועד זמן זה יכול למרוק ולשטף בזמן שירצה. אבל שיטת התוס' צ"א ד"ה ממתין וכ"ה במיוחס להר"ש תור"כ ל"ג ע"א, וכן משמע מדברי הראב"ד פ"ח מה' מעה"ק הי"ד הנ"ל שמריקה ושטיפה היא אחרי זמן אכילה לאחר שנעשה נותר (עיין גירסתם בגמרא שם). ושיטת הרמב"ם שם שמריקה ושטיפה היא

אחרי כל אכילה ואכילה עיי"ש, ולשני הפירושים אינן מתבארות הבבות בתוספתא כאן אלא בדוחק גדול.

22/23 מרק ולא שטף יאכל כחמר שבהן. בד: כחמור שבהן. ובמיוחס להר"ש תו"כ צו פ"ז ה"ה, ל"ג ע"א: ובתוספתא קתני אפילו מורק ו[לא] שטף חמור ובש"ש שם קדשים קלים יאכל כחמור שבהם. ובכ"י אוקספורד שם 37 ע"א: ובתוספתא קתני אפי' מורק ושותף (!) לחמור וביש"ש שם קדשי קלים יאכל כחמור שבהם.

פ"א

27 כל שבעה. עיין תוס' רי"ד מו"ק ט"ו ב' (ל"ג ע"א) ד"ה אבל.
30 זבחי תודה הרי זה תודה בכל מקום שני זובח תודה יכבדני וכו'.
בד: הרי זה מודה וכו'. ואולי צ"ל: זובח תודה הרי זה מודה וכו'. וכנראה שיש לפנינו חסרון, ועיין מדרש תדשא פ"ח. הוצ' אפשטיין עמ' 36: לכן נקרא שמו תודה שהוא מהלל ומודה לפני המקום וכו' וקרבת תודה חביב לפני המקום שני זובח תודה יכבדני וכו'.

31 כהן גדול מקריב אונן ואינו אוכל וכו'. מעיני המפרשים נעלם לפ"ש שכל ברייתא זו הובאה מלה במלה בירוש' סנהדרין פ"ב ה"א, כ' ע"א (ובהקבלה), עיי"ש פירוש הירושלמי.

32 ר' יהודה אומר כל אותו היום. לכאורה פירושו שר' יהודה מגדיר את זמן האונן. וכן בירוש' סנהדרין פ"ב ה"א, כ' ע"א (ובהקבלות בפסחים והוריות): אי זו היא אנינה משעת מיתה עד שעת קבורה דברי ר' וחכמים אומרים כל אותו היום. ושיטת הירושלמי שם, בניגוד לבבלי כאן (ק' ב'), שדברי רבי אפילו נקבר באותו יום אין אנינות יותר, וחכמים אומרים כל אותו היום אפילו נקבר לפני כן. ועיין שיטת ר' יהודה בגמ' ק' סע"ב, ומוכח משם שבוודאי אינו סובר עד שעת קבורה. וכן אמר גם כאן: כל אותו היום, ואפילו נקבר לפני כן, כי זהו זמן אנינות. אבל שני התלמודים — בירושלמי הנ"ל ובבבלי יומא י"ג ב' לא פירשו כן.

33 אבל כהן הדיוט שעמד ומקריב וכו'. בד: אבל כהן גדול הדיוט שעמד וכו'. ויש כאן עירוב שתי גירסאות, עיין תוס' יומא י"ג ב' סד"ה היה.

36 היכן שורפן אותן בבית הדשן הגדול וכו'. עיין מ"ש בח"א סוף עמ' 191.

עמ' 496

2 האיש חולק אף על פי בעל מום וכו'. לציוני מ"א יש להוסיף ירוש' סוטה פ"ג ה"א, י"ח רע"ד.

3/4 בקדשי מקדש משיביא שתי שערות וכו'. עיין לעיל 232¹⁵.

16 הדם יורק, לכאורה צ"ל הדם נלא יורק, כמו שהגיה בהגהות בדי"ה, אבל עיין להלן שר' 23 ושו" 30.

18 ונטמא העור. צ"ל הזבח, כמו שהגיהו בהגהות הנ"ל. ובכ"י חסרה כל הלכה זו.

24/25 עד שלן הזבח. צ"ל: עד שיצא הזבח, כג"ד, עיין להלן שר' 32.

עמ' 497

- 1 בראשונה היו מכניסין עורות וכו'. עיין להלן 533²² ומש"ש.
9 אפילו בקש ואפי' כגבכה וכו'. תו"כ חובה סוף פרש' ג', י"ט רע"א.

פי"ב

37 חטאת העוף הבאה על הספק וכו'. השגות הראב"ד פי"ח מה' מעשה הקרבנות הי'. ועיין בח"ד שגדחק להסביר למה חייב אשם תלוי אם הקריבו בחוץ חטאת העוף הבאה על הספק ולמה חייב חטאת וודאי אם הקריב אשם תלוי בחוץ, והרי שניהם באים על הספק? ונ"ל שהחילוק פשוט, שחטאת העוף הבאה על הספק היא במקום חטאת וודאי, ואם נודע לה אח"כ שילדה פטורה מקרבן שהרי כבר הקריבה קרבנה, ולפיכך אם שחטה בחוץ חייב אשם תלוי כאלו שחט ספק מוקדשין, משא"כ אשם תלוי שאם נודע לו אח"כ שחטא חייב בחטאת וודאי, ונמצא שהאשם תלוי אינו בא במקום הקרבן אלא הוא קרבן לעצמו כדי להגן מן היסורין, וגדולה מזו חקרו בירושלמי יבמות (פ"ד ה"ב, ה' ע"ג) שאפילו במקום שאפשר לברר האיסור יהא חייב לפי שעה (עד הברור) אשם תלוי. הרי לך שאשם תלוי הוא קרבן לעצמו, ולפיכך אם שחטו בחוץ חייב עליו חטאת.

והנה בעצם הדין, אם חייבת בקרבן אחרי שהקריבה חטאת העוף הבאה על הספק ונודע לה שהיא ילדה, ראיתי מחלוקת רבוותא בזה. כי בהשמות וחידושין משטמ"ק אחרי מס' כריתות דף כ"ו א' אות י"א מביא בשם תוס' כ"י, שהיא חייבת בקרבן וודאי אם נודע לה אח"כ שילדה, אבל בפיסקי תוספ' כריתות סימן כ"ח פסקו שנפטרה מקרבן וודאי ע"י חטאת העוף הבאה על הספק.

עמ' 498

- 17/18 כהן שעבד טמא טבול יום וכו'. השגות הראב"ד פ"ט מה' ביאת מקדש הי"א.
19 זר שעבד טמא טבול יום וכו'. עיין לעי' 246²⁰.
20 ואלו הן שבמיתה האוכל טבל וכו'. עיין מפתח דרין שבת ס"ט (ל"ח ב') והוא ציין גם לתוס' כריתות 561⁶ ולבבלי סנהדרין פ"ג א'.
21 ומחוסר כיפורים... במיתה. עיין השגות פ"ד מה' ביאת המקדש הי"ד, וכלשונו ממש בזה הרקיע להרשב"ץ ל"ח שס"ד.
21/22 ושלא רחוק ידים ורגלים. עיין מ"ש להלן 561.
22/23 אבל ערל ואונן ויושב הרי אלו באזהרה בעל מום וכו'. בפיה"מ להר"מ פ"ב מ"ג: וכבר נתבאר בתוספתא דזבחים שערל ויושב ואונן ובעל מום שעבדו באזהרה ולא במיתה. ועיין בבלי סנהדרין פ"ג א'.
25 הי' מנה בעוף מקטיר על גבי מזבח. בד לנכון: המצה בעוף וכו'. ובתוס' יומא כ"ד ב' ד"ה והמקטיר: ובתוספתא דזבחים עיינתי וקתני סתמי והמקטיר וקתני בה נמי והמוצה בעוף ותוספתא שלי מוטעת היא וצריך עיון בתוספתא אחרת וכו'. ועיין בדק"ס שם עמ' 62 הערה כ'.

פי"ג

32 הכותים בזמן הזה וכו'. בד לנכון: הגוי' בזמן הזה וכו'.
 36 בשעת מסעות קדשים נפסלים וטמאים כל אחד ואחד פורשים למחיצתו.
 להלן כלים פ"א 570: ובשעת מסעות אין בהם משום קדושה ואין חייבין עליהם
 משם טומאה. והיא סותרת לברייתא שלפנינו, ועיין בזר זהב ומנחת בכורים כלים
 שהגיה שם. אבל ברור שאין להגיה, שהרי כן מעתיק משם גם בפ"י ר"י הברצלוני
 לס' יצירה עמ' 52: ובשעת מסעות אין בהם קדושה ואין חייבין עליהם משום טומאה.
 ולפיכך נראה ברור שיש לפנינו שני מקורות חולקים, והברייתא בכלים מתאימה
 לברייתא במנחות (ומקבילה) צ"ה סע"א: ורמינהו הוגללו הפרוכת הותרו הזבין ומצורעין
 ליכנס לשם. אמר רב אשי לא קשיא הא ר' אליעזר הא רבנן וכו'. ומעניי המפרשים
 נעלמו לפ"ש גם דברי הירוש' ביומא ספ"ד, מ"ב ע"א: א"ר יוחנן קדשים נדחין בשעת
 מסעות טמאים פורשים כל אחד ואחד במחיצתו. א"ר יוסה תדירא הא מילתא בפומהון
 דרבנן נסתלקו הפרוכת הותרו המחיצות לזבין ולמצורעין. מתניתא מסייעא לדין
 ומתניתא מסייעא לדין וכו'.

38 קדשים קלים בכל מקום ר' יהודה ור' שמעון אומרים בכל הרואה.
 וכן להלן שו"י 1. ויפה הגיה באר"ש פ"א מה' בית הבחירה ה"ב: דברי ר' יהודה
 ר' שמעון אומר וכו', והיינו שר' שמעון לשיטתו שסובר (ק"ט) כי גם בשילה הותרו
 הבמות, ולדידיה אין חילוק בין שילה ובין גלגל ונוב וגבעון ובכולם נאכלים בכל
 הרואה כמו בשילה, כמו שנדרש מן הכתוב: בכל מקום אשר תראה.

עמ' 499

1 ר' יהודה ור' שמעון אומ' בכל הרואה, עיין מ"ש לעיל בסמוך.
 2 ימי אוהל מועד שבמדבר וכו'. בר"ח ע"ז ט' ב': דתני בתוספתא בסוף מסכת
 שחיטת קדשים ובתלמוד ארץ ישראל במגילה סוף פ"א משנברא העולם עד שיצאו
 ישראל ממצרים אלפים ותמ"ח שנים (ע"כ ליתא לפנינו בתוספתא ובירושלמי) ומאהל
 מועד שבמדבר ארבעים שנה חסר אחת ושבגלגל י"ד שנה בשילה ש"ע שנה חסר
 אחת בנוב וגבעון נ"ב שנה בבית העולמים ת"י שנה לבית ראשון ות"כ שנה
 לבית האחרון. ועיין על תחילת דברי התוספתא בפסיקתא רבתי פ"י ט"ו, הוצ' רמ"א ש
 ס"ז ע"ב ומבוא לסדר עולם של רטנר עמ' 125. ועל המספר "נ"ז" שבנוב וגבעון
 ("נ"ב" בר"ח) עיין סדר עולם פ"ד, הוצ' רטנר צ"א ע"א ובהערה ט"ז שם. ועיין
 תשלום תוספתא עמ' 39.

5 ארבע כלכות הורה ר' שמעון וכו'. כס"ז לעיל 347.
 10/11 וקדשים שהקדישו בבמה גדולה יקרבו בבמה קטנה. נראה שצ"ל:
 וקרבו בבמה קטנה. ויש יסוד לשער שכל פיסקא זו נוספה בתוספתא ע"פ דברי
 התוס' ק"ט ב' ד"ה הקדישין. ומיהו הדין דין אמת כמו שמפורש להלן בה"י.
 32/33 וכן היה ר' שמעון אומר השוחט את הפסח וכו'. עיין בבלי ק"ד ועיין
 ספרי דברים פי' קצ"ב, הוצ' פינקלשטיין עמ' 190 ובצינונים שם.
 36 אלו דברים שבין במה גדולה לבמה קטנה וכו'. ר"ח מגילה ט' ב',
 ערוך ערך במה.

3/4 אי וו היא במה גדולה בשעת היתר במה אוהל מועד נטוי כדרכו אין הארון נתון שם. בליקוטם מרבינו נסים גאון שנתפרסמו בתרביץ ש"ב עמ' 24: שרחו פי תוספת זבחים איוו היא במה גדולה בשעת איסור במות אוהל מועד נטוי כדרכו ואין הארון נתון שם ואיוו היא במה קטנה בשעת התר הבמה וכו'. ועיין גם באהל דוד (רשימת כתי ששון) ח"א עמ' 60 ובפי' ר' נתן אב הישיבה כ"י ירושלים מגילה פ"א מ"י (תרביץ ש"ב עמ' 380). וכן הגי' בר"ח מגילה ט' ב' הנ"ל, וכן גורס בערוך ערך במה הנ"ל (וקהוט הגיה שם בטעות ע"פ התוספתא שלנו: בשעת היתר במה). וכן במיוחס להר"ש תו"כ נדבה ריש פרק ד', ה' ע"ד: ובסוף תוספתא דזבחים איווה במה גדולה בשעת איסור במה. אוהל מועד נטוי כדרכו ואין ארון נתון שם. אי זהו במה קטנה בשעת היתר במה וכו'. וכ"ה בכת"י אוקספורד שם.

נמצאנו למדים ע"פ כל העדויות הנ"ל שהגירסא "בשעת איסור במה" היא בלי שום ספק הנכונה, ואשר לפירושה, הרי נראה שסתם במה גדולה במשנה ובתוספתא היא בשעת היתר הבמות, וע"פ רוב במת נוב וגבעון, בניגוד לאוהל מועד שבמדבר ומשכן שילה (ובבבלי קי"ט סע"ב הוא רק דיחוי בעלמא). ולפיכך אומרת התוספתא איווה היא במה גדולה בשעת איסור במה? איך תתכן במה גדולה בשעת איסור במה? אוהל מועד נטוי כדרכו ואין הארון נתון שם. כלומר, מכיוון שאין הארון נתון שם נהפך המשכן לבמה גדולה, והכוונה למשכן שילה בשעה שלא היה שם הארון. ובירושלמי מגילה פ"א, ע"ב סע"ג: כשם שהיה אוהל מועד נטוי כך אוהל שבשילה נטוי. ושם ע"ב ע"ד: (יצא הארון) הבמות מותרות. ר' זעורא בעא קומי ר' יסא אפילו לשעה כגון ההיא דעלי? ולזה כיוונה התוספתא ואמרה שבמה גדולה בשעת איסור במה היא רק כשאוהל מועד נטוי כדרכו ואין שם ארון (והיינו משכן שילה כשיצא הארון בימי עלי), ואז נקרא במה, אבל כשיש שם ארון נקרא אוהל מועד ומשכן. ועיי"ש בפירוש רב נסים הנ"ל.

5 על פתח חצרו ועל פתח נינתו. וכ"ה ברבינו נסים, ר"ח וערוך הנ"ל. אבל במיוחס לר"ש הנ"ל: על פתח ביתו או בצדו ועל פתח גנתו. וכ"ה בכי"א שם.

חולין

פ"א

17 הכל כשרין לשחוט וכו'. עיין הפיסקא אצל אויערבך באשכול ה' שחיטת חולין עמ' 4. אבל באשכול כתי"י אין זכר לפיסקא מן התוספתא.

18 ושחיטת גוי הרי זו פסולה וכו'. כל הברייתא עד שו' 23 במ"מ (פ"ד מה' שחיטה הי"ג, עיי"ש).

(1) ספר זה נדפס ברמב"ם ד' ווילנא בשם "מגיד משנה (מכ"י)". ובשער הרמב"ם כתבו: "פי' המגיד משנה על ה' שחיטה אשר היה טמון בכתב יד ולא נדפס מעולם". ואח"כ כתבו (בשער שם למטה): "פירוש המגיד משנה וכו' הגיעו לידינו מיד הרה"ג המנוח מוהר"ר זוסמן

שם: ושחיטת הקוף הרי זו פסולה וכו'. או"ח ח"א סי' שס"ז, נ"א ע"ג. ובמאירי חולין עמ' ל"ה: ואין צריך לומר שהקוף ששחט שחיטתו פסולה, ולא הזקקנו עצמנו להזכירה אלא שבברייתא הוזכרה כן להדיא וכו'. ואמרו בבבלייתא וזבחת ולא נכרי וזבחת ולא הקוף וזבחת ולא שיהא זבוח מאליהו. וכיוון לסיפא של התוספתא שלפנינו. ועיין במ"מ הנ"ל.

שם: שנ' וזבחת וכו'. עיין תוס' ג' ב' ד"ה קסבר, רא"ש פ"א סי' ה'.
 19 ישראל ששחט ומירק הגוי וכו'. עיטור ה' שחיטה ד"ל ט' ע"א, הוצ' רמא"י כ"ב ע"א, או"ח הנ"ל והובא בהגהות אשרי פ"א סי' ה' (בקיצור), ועיין מ"מ הנ"ל.
 20 שחט בה שנים או רוב שנים שחיטתו כשרה. הראשונים הנ"ל, סמ"ג עשין ס"ג (ה' שהייה), ק"מ ע"ב. אבל במרדכי הארוך (לפי הב"ח יו"ד סוף סי' ב') כתב בשם רבינו משולם "דגמרו ביד נכרי פסול שחט ישראל הרוב". וכנראה שזהו דווקא אם שחט ישראל הרוב ובא נכרי ומירק על ידו לשם שחיטה, אבל אם כבר גמר ישראל את השחיטה ובא הגוי וחתך יותר כשר. ועיין בהגהה למרדכי פ"ב סי' תר"ב בהוצ' ראם (בשם הגה"ה במרדכי ישן) שכתב: ורבינו משולם השיב אע"ג דמיד אחר השחיטה בא הקצב עכ"ל ומשים סכיניו נגד צואר של בהמה אין זה גמרו ביד עכ"ל דאסור, דהיינו דווקא כשישראל שחט רוב הסימנים ובא עכ"ל ושחט המיעוט,

יעב"ץ זצ"ל וכו'. אבל פירוש זה נדפס כבר בס' זבחים שלמים (ליוורנו תרי"ח) לר"א אנקאוזה בשם מגיד משנה לר' יהודה אלכאלץ זלה"ה. וברור שהיה לפני מדפיסי ווילנא אותו הכת"י עם אותם החסרונות, עיין לדוגמא פ"ח ה"ז ופ"ט סה"ח.

ואשר למחברו הרי ברור שטעה וויגר בקהלת משה עמ' 405 שייחס אותו לר"י אלכאלץ בנו של ר' שלמה הנזכר בשו"ת חוט המשולש לנכדו של התשב"ץ (דרך אגב השם ר' יהודה אלכאלץ עצמו נזכר שם בסי' י"א ובסי' ל"ב), כי מחברנו אנו חי לפני זמן הדפוס כפי שיראה כל מעיין. וקרוב לוודאי שהוא ר' יהודה אלכאלץ שחי בתחילת המאה השלישית לאלף הששי (עיין נר המערב לטולידנו עמ' 104 הערה כ"ט ושם עמ' 209), גירסאותיו בתוספתא הן משונות מכל כחה"י שלנו, עיין מ"ש להלן סוף שו' 20/21 ומ"ש להלן 502 שו' 34/35. וכנראה יש לפנינו גרסאות מרוקניות.

יש לציין שלפני האשכנזים היה ס' מגיד משנה אחר על ה' שחיטה, שכן כותב מרן הב"י בסוף ספרו אבקת רוכל סי' רי"ז: "וששאלתם עוד סרכא מגב אונא לחבירת' לדעת הרמב"ם ז"ל מאי היא וכתבת' וכו' גם הבאתם לשון מגיד משנה הנמצא אצלכם שפי' כן לדעת הרמב"ם ורציתם לעמוד על דעתי בזה. תשובה. ראשונה יודע לכם כי זה המגיד משנה שאמרתם אינו מהרב שחבר המגיד משנה והראיה ממה שכתב וכתב הר"ן כו' ולא תמצאו בכל מקום שכתב המגיד משנה וכתב הר"ן, כי בזמן אחד היו ואצלו אינו נמצא מגיד משנה בה' שחיטה".

מגיד משנה זה של האשכנזים אינו מגיד משנה הנ"ל של ר"י אלכאלץ, כי הוא כותב בפ"ח ה"ה: "ויש מי שפירש דלא איקרי כסדרן אלא מחיתוך לחיתוך אבל מגב לגב או מחיתוך לגב טרפה וזו היא דעת רבינו". הרי לך שפירש בדיוק להפך מהמ"מ שהיה לפני האשכנזים. כמו כן, נדמה לי, שבמ"מ לר"י אלכאלץ לא נזכר הר"ן אף פעם.

ובח"ד כאן א' ע"ד הערה ד' כותב "אינה ה' לידי ס' אחד כת"י לאחר קדוש מדבר ה"ה הרב הגדול כמהר"ר יאודה כלץ ז"ל וכו' וכמדומה דלא ראה דברי מרן בכ"מ דעדיין לא יצא לאור בימיו".

אבל בעניין זה אין איסור. ועיין תשובת ר' משולם במאסף "דביר" ח"ב (ברלין תרפ"ד) עמ' 236. ועיין להלן.

20/21 גוי ששחט ומירק ישראל שחיטה על ידיו שחיטתו כשרה. שחט בה דבר שאינו עושה אותו טרפה וישראל בא וגומרה מותרת באכילה. וכ"ה הגי' בעיטור הנ"ל (באו"ז הנ"ל חסירה הרישא). וכנראה שברישא הפירוש שהגוי שחט ע"מ לגמור את הכל ולא הספיק לעשות אותה טריפה עד שבא ישראל ומירק בשבילו, ומשמיעה לנו התוספתא שגם בזה שחיטתו כשרה. עיין מ"ש לעיל. ובסיפא שחט העכו"ם דבר שאינו עושה אותה טריפה וגמר בזה, ובא אח"כ ישראל וגמר את השחיטה לעצמו היא מותרת באכילה (והתוספתא דייקה בלשונה, ולא שנתה כאן שחיטתו כשירה⁽¹⁾). שהרי הגוי לא עשה כאן כלום ולא נתכוין לשחוט אותה לגמרי, אלא שחתך בה קצת, וממילא נמצא שהיהודי עשה את כל השחיטה לעצמו, ואינו שייך כאן הלשון שחיטתו כשירה שהרי אין כאן שום ריעותא בשחיטה עצמה, ועיין בבבלי קכ"א ב'. ועיין היטב בראשונים הנ"ל ובה"ג ד"ב עמ' 514 ובהערות שם. אבל במ"מ הנ"ל: גוי ששחט ומירק ישראל שחיטה על ידו שחיטתו פסולה.

ולפי גירסא זו התוספתא מתפרשת כפשוטה. ובכ"ל הגירסא בסיפא: שחט בה דבר שאינו עושה אותה טריפה וגומרה

וישראל בא וגומרה מותרת באכילה.

22/23 ישראל וגוי שהיו אחוין בסכין ושוחטין אפילו אחד מלמעלה ואחד מלמטה שחיטתן כשרה. וכ"ה גם בד ובעיטור הנ"ל. וכן באו"ז הנ"ל: אפי' אחד מלמטה ואחד מלמעלה שחיטה כשירה, וכ"ה במ"מ הנ"ל, עיי"ש. ובה"ג (ד"ו קכ"ו ע"ד, ד"ב עמ' 515): אבל מסייע ודאי אין בו ממש.

אבל בכ"ל גורס: שחיטתו פסולה, ולפי זה אפילו היהודי שוחט מלמטה והגוי רק מסייע לו ג"כ פסול. וכן פסק ברשב"א בתוה"ב ה' שחיטה, ש"א, י' ע"א ששנים אחוין בסכין ואחד מהם גוי שחיטתן פסולה, ומראיתו שם נראה שלא היה מפורש לפנינו כן בתוספתא, אחרת לא היה נמנע מלהביאה, ועיין גם בטור סוף סי' ב' ועיין במ"מ הנ"ל. ועיין באו"ז הנ"ל ג"א ע"ד. ואולי הגירסא שלפנינו היא באשגרה מן המשנה פ"ב, ל' ב', ועיי"ש בפיה"מ על "אחד מלמעלה ואחד מלמטה".

23/24 קמן שידוע לשחוט שחיטתו כשרה. וכ"ה לעיל 232, ועיין מ"ש על תוספתא זו והבבלי סוכה באו"ז ח"א סי' שס"ז, ג"א רע"ג.

26/27 בין שהעביר סכין על גבי צואר וכו', עיין מ"מ פ"ב מה' שחיטה ה"ו וה"ח.

27/28 המרגיל לגוי ושחט שחיטתו כשרה. בד: המרגיל לגור ושחט וכו', ובדפוס סביוניטה ואילך "תיקנו": לעור. וקרוב לוודאי שהג"י שלפנינו היא הנכונה (והחילוף בין "י" ו"ר" רגיל מאד בכ"י), ופירושה שהמרגיל את הבהמה בשביל גוי, שאין לו צורך בשחיטת הבהמה מקודם, אלא מתחיל להרגיל והורג אותה בשעת מעשה, ונזדמן ששחט אותה בלא כוונה בשעת ההרגלה שחיטתו כשרה, עיין בבלי ל"א א'. ובקטעים ממלוננו של תנחום הירושלמי בערך רגל (בסוף פיה"מ להר"מ פסחים, הוצ' טולידנו, צפת תרע"ה): "המרגל את הבהמה הוא שיפשיט. העור שלם ויוציאוהו

(1) ומעיני המפרשים נעלם לפ"ש שכל הברייתא הוכפלה להלן אהלות פ"ב 598.

ואולי יש כאן אשגרה משם. ובר"ש סהרות פ"א מ"ד העתיק משם: שחיטתו כשירה.

מאחד הרגלים או מצוארו, וגם לפנינו התחיל להרגיל מן הצואר ונודמן ששחט במקרה. ועיין בערוך ערך רגל ובהערות קהוט שם.

ובכ"ז: המרגיל ושחט שחיטתו כשרה. ולפ"ז אפשר שהמלה "לגוי" נוספה מגליון ע"י מפרש, שהיה קשה לו איך יתכן שיהודי ירגיל את עור הבהמה מן הצואר ויעשנה גלודה מבלי לשחוט אותה מקודם, ולפיכך הוסיף את הפירוש "לגוי", והיינו שהרגיל לגוי, שלא איכפת לו אם לא שחט את הבהמה.

28 מגל קצור. בד וכ"ל לנכון: מגל קציר, כמו במשנה.

30 תחב סכין בארץ באטלם ושחט בה וכו'. בכ"ז: תחב סכין באטלם שחיטתו פסולה. וג"ז נראית עיקרית והמלה "בארץ" שלפנינו היא כנראה הוספה ופירוש. אבל לא נתברר לי מה זה "באטלם". ואולי באטלם = באנטלא. עיין להלן מכשירין פ"ג 675²²: מפני אנטליא שלהן. וכן להלן 656¹¹: והעולין באנטליא וכו'. וכבר פירשו הראשונים (עיין או"ז ח"א סי' של"ו, רוקח סי' שע"ז ועוד) ע"פ וי"ר פל"ד-ט' שאנטליא הוא גלגל של דלי אשר על ידו העלו את המים. ולפיכך נ"ל שהפירוש הוא כאן שאם תחב סכין באנטלא ושחט שחיטתו פסולה. וכן בבבלי ט"ז א': השוחט במוכני שחיטתו כשרה והתניא שחיטתו פסולה ל"ק הא בסדנא דפחרא הא בסדנא דמיא. ולפ"ז מפורש בברייתא שבבבלי שהשוחט במוכני שחיטתו פסולה, ולפי פירוש התלמוד מוכני הפוסלת היא מוכנא דמיא, כלומר אנטליא. ופירושי זה נ"ל קרוב לאמת.

30/31 סכין שיש בה פגימות פנימות נדון כמגירה וכו'. בפירוש לאחד הקדמונים לחולין (גנוי קדם של לויין ח"ג סוף עמ' 32): ואמרינן בתוספתא סכין שיש בה פגימות הרבה נידונה כמגירה. והתוספתא נעתקה גם בסמ"ג ריש עשה ס"ג, ק"מ ע"א.

34 מצות שחיטה מוליך וכו'. עיין מ"מ פ"ב מה' שחיטה ה"ו וה"ט.

35 ובלבד שיהא בסכין כדי הולכה והובאה. בכ"ז: ובלבד שיהא מוליך בסכין כדי וכו'. ובמיוחד למ"מ הנ"ל כגירסת כ"ו, עיי"ש.

36 מצות שחיטה מן הטבעת וכו'. רש"י י"ח א' (במשנה), או"ז ח"א סי' שע"ד, נ"ב ע"ג, רמב"ן ורשב"א י"ח א'. ובעיטור ח"ב ה' שחיטה, הוצ' רמ"א כ"ו ע"ב: תניא בתוספתא כל הקנה כשר לשחיטה מטבעת הגדולה וכו', והעתיק לשון הברייתא בבבלי מ"ה א', עיין מ"ש בתשלום תוספתא עמ' 8.

37 מוגרמת פסולה. בכ"ז: פסולה בחוט. וכנראה שהמלה בחוט (כחוט) שייכת למטה, עיין להלן. וברש"י הנ"ל: ומוגרמת פסולה כו' משם ולמעלה. ובהגהות הב"ח: כולה משם ולמעלה, אבל הנכון במלא"ש פ"א מ"ג: כלומר משם ולמעלה.

שם: שייר בה כחוט השערה סמוך וכו'. בכ"ז: שיירבה (במלה אחת) כשערה סמוך וכו', ובוודאי צ"ל: כחוט השערה. עיין לעיל. וברש"י הנ"ל: שייר בה כחוט סמוך וכו'.

עמ' 501

1/2 שחטה מלמעלה שחיטתה כשרה מלמטה ומן הצדדין שחיטתו פסולה ומן העורף כשר למליקה. הג"י הנכונה היא בכ"ז: שחט מלמטה שחיטתו כשרה למעלה מן הצדדין פסולה כל העורף כשר למליקה. והתוספתא סוברת שגם מן הצדדין שחיטתו פסולה ומיירי כשלא החזיר סימנים, כשיטת הרא"ש בפ"א ריש סי' כ"ה. ואם החזיר את הסימנים גם מלמעלה כשרה, עיין בהגהות אשרי שם. ונ"ל שע"פ

תוספתא זו אמר שמואל בירוש' סוטה פ"ט ה"ה, כ"ג ע"ד: עד מקום שהצואר כשר לשחיטה כנגדו העורף כשר למליקה. ומה שמע שמן הצדדים בשתייהן פסול. 10 בני יונה מששלעלו או עד שיצהיבו. וכן בכ"ל: משיעלעו או עד וכו'. וכנראה צדקו בעל ח"ד ומ"ב שמחקו את המלה "או", עיין בבלי כ"ב ב', ת"כ נדבה, פרק ח', ח' ע"ג.

17 מנורה אין כשרה אלא מן העשת וכו'. כל הברייתא להלן מנחות 526³¹ ואילך. ועיין ספרי במדבר פי' ס"א, ברייתא דמלאכת המשכן, הוצ' רמ"ש ע"ב 61.

18/19 חצוצרות... מן הגרוטאות. להלן מנחות שם: מן הגוש.

21 אויר כל הכלים טהור וגבו טמא. בכ"ל: כל הכלים אוירן טהור וגבן טמא.

22 פשוטי כלי עץ טהורין וגולמיהן טמאין. במפתח לר"ן עירובין ל"א (נ"ח ע"ב):

ובתוספת שחיתת חולין גולמי כלי עץ טמאים ופשוטיהן (טמאין) (טהורין) ואיתה בסוף גמר' דהכל שוחטין.

24 והמביא ארונות וכו'. בכ"ל: המביא ארונות וכו'. וכ"ה להלן 571³⁵, 615²⁶.

28 טמא ביבישה טהור ברוטב גרעינין טומאה ברוטב וכו'. הגי' משובשת

והנכון הוא בכ"ל: החותם טמא ביבישה טהור ברוטב גרעינה טמא ברוטב וכו'. וכן בר"ש עוקצין פ"ב סמ"ב: תניא בתוספתא דחולין פרק קמא החותם טמא ביבישה וטהור ברוטב גרעינה טמא ברוטב וכו'. ומעתה ברור שגי' ד: טהורין משם ארץ הזיתים טמא ביבישה וכו', יש לתקן: משם ארץ [העמים] חותם (כצ"ל במקום "הזיתים") טמא וכו'. וכן הגיה בח"ד והעיר גם על הר"ש הנ"ל, עיי"ש הפירוש.

32 כשר בגט פסול בפרוסבל כשר בפרוסבל פסול בגט כשר באשה וכו'.

בש"ת גאוני מזרח ומערב סי' ר"ל: והא דתנא בתוספתא הכשר בגט פסול בפרובל הכשר בפרובל פסול בגט הכשר באשה פסול ביבמה הכשר ביבמה פסול באשה הכשר בגרושה פסול בחליצה הכשר בחליצה פסול בגרושה. ושאלת בשלמא כשר בגט פסול בפרובל מתני' היא שטרי חוב מוקדמין פסולה ומאוחרין כשרין פרוובל מוקדם כשר מאוחר פסול, כ"ה (= כל הכשר) בגט פסול בחליצה איסתבר לן חליצה מוטעת כשרה גט מוטעה פסול יליף מכן (מלה זו משובשת, ובסה"ש שאעתיק להלן: מינן) אי הכי הוא, ופירוש הכשר באשה פסול ביבמה לא קאימנא על בירורה. הכין חזינא לענין חליצה וגרושה כי איסבר (בסה"ש הנ"ל: כדאסתבר) לכון, והכשר באשה שאם באה ואמרה מת בעלי תנשא לפום הילכתא, ופסול ביבמה דתנן אינה נאמנת לומר מת יבמי שאנשא. וכל התשובה שלנו נעתקה בס' השטרות לר"י ברצלוני ע"ב 71: ובשאלה לגאון והא דתנא בתוספתא וכו', עיי"ש כל התשובה. וכן בעיטור ח"א אות פ' פרוובל, ד"ו מ"ט ע"ג (הוצ' רמ"א ע"ו ע"ג): וגרסינן בתוספ' כשר בגט פסול בפרובל. כשר בפרובל פסול בגט. כשר באשה פסול ביבמה. כשר ביבמה פסול באשה. כשר בגירושין פסול בחליצה. כשר בחליצה פסול בגירושין וכו'. ושם בעמ' ד': וההיא תוספת איתשיל קמי גאון, ופירש כשר באשה וכו' ולא פירש פסול באשה כשר ביבמה, ומס' גט כשר באשה ופסול ביבמה. חליצה כשירי ביבמה ופסול באשה וכו'. ועיין גם בעיטור כ"י ששון (אהל דוד ח"ב 721 סע"א) ע"ב 203. ועיין לעיל יבמות פ"ו 247⁷. ואינה עניין לכאן.

והנה מדברי השאלה לגאון, שאמרה: "כשר בגט פסול בפרובל מתני' היא

שטרי חוב מוקדמין" וכו', משמע ש"גט" פירושו גט חוב, וכן ברמב"ן גיטין י"ז סע"ב:

"וזהו דעת הרמב"ם הספרדי ז"ל (שפסק בפ"א מה' גירושין הכ"ה שגט מאוחר פסול), וההיא דתניא בתוספתא דחולין כשר בפרובול פסול בגט [וכו'] והיינו מוקדמים ומאוחרים א"ל (=איכא למימר) גט חוב קאמר במשנתינו".

ועיין ריטב"א גיטין י"ח א', חי' הר"ן שם י"ז ב' ד"ה ולעניין, ר"ן על הרי"ף שם פ"ב סי' תכ"א ושור' הריב"ש סי' קי"ז שהביאו את התוספתא והוכיחו ממנה שגט מאוחר כשר, עיי"ש שהביאו גם את דיחוי הרמב"ן הנ"ל.

וברשב"א גיטין י"ז א' ד"ה ריש לקיש (ד"ו כ"ה ע"ד): וגט מאוחר ודאי כשר כדקתני בתוספות חולין כשר בגט פסול בפרובול כשר בפרובול פסול בגט גט מאוחר כשר ובפרובול פסול. וב"שון זו נעתקו דברי הרשב"א גם במגדל עוז פ"א מה' גירושין הכ"ה. אבל ברור שהמלים "גט מאוחר כשר" וכו' לא היו בגוף התוספתא והן פירוש לתוספתא, עיין הלשון ברמב"ן הנ"ל. ובכ"ל כאן: "כשר בפרובול פסול בגט נמצאת אומ' וכו' כשר באשה" וכו', והיה מקום לומר שצריך להשלים בכ"ל: נמצאת אומר [גט מאוחר כשר ופרובול פסול], וכ"ז נתקצר בכ"ל ע"י "וכו'", והיה יסוד לחשוב שכן היה בתוס' לפני הרשב"א. אבל ברור שג' כ"ל היא באשגרה מלמעלה שנשנית כאן כמה פעמים לשון זו. וכן נמצאת אשגרה זו בכ"ל לעיל שו' 8: "הכשר בפנימי פסול בחיצון נמצאת אומ' וכו'. הכשר באישים" וכו'.

והנה אנו רואים שבתוספתא כאן נשנו כמה דברים שלא נשנו במשנה, ולפיכך יש לתמוה על ר' אליהו מזרחי שכתב (ויקרא ב'-ד'): "אך יש לתמוה אמאי לא תני להו בפ' קמא דחולין וכו' ליתני נמי הכשר בחלות פסול ברקיקין והכשר ברקיקין פסול בחלות ושמא י"ל תנא ושייר אע"ג דאיכא למימר מאי שייר דהאי שייר". ולהלן בתוס' מנחות 523²⁶ נמצאת בבא זו. ועיין בח"ד ובמ"ש שם שהעירו על רא"מ הנ"ל. ובר"ש סוף זבים: תנא ושייר מילי טובא דמתניא בתוספתא דחולין.

34/35 שיש הבדלה אין תקיעה ביום טוב שחל להיות ערב שבת וכו'. בכ"ל: שיש הבדלה אין תקיע' כיצד יום טוב שחל וכו'. וכן הגירסא במשנה בכמה כ"י, עיין דק"ס כ"ג ע"ב הערה ק' ובמלא"ש סוף פירקין. ועיין לעיל סוכה פ"ד 199¹⁶.

פ"ב

עמ' 502

2 ר' יהודה פוסל לעולם עד שישחוט את הוושט ושני הוורידין. בכ"ל: ר' יהודה או' (=אוסר?) לעולם עד שישחוט וכו'. אבל לפני כל הראשונים שאביא להלן היתה הגי': פוסל, שכן העתיקו את התוספתא בתוס' כ"ז א' סד"ה השוחט, בס' התרומה ה' שחיטה סי' א' סד"ה וצריך, רוקח סי' ש"פ, סמ"ג עשין ס"ג, ק"מ סע"א, רא"ש פ"ב סי' א', מרדכי פ"ב סי' תר"ג, וכולם פירשו ש"פוסל" לאו דווקא אלא אוסר.

ולעומת זה עיין באו"ז ח"א סי' שע"ג, גיב ע"ג, רמב"ן ורשב"א כ"ח ב', תוה"ב להרשב"א, הכשר שחיטה ש"ב, כ"ח ע"א ובבדק הבית ומשמרת הבית שם, ר"ן רפ"ב שהעתיקו את התוספתא ופירשו "פוסל" כפשוטו. וכל זה סותר את גירסת כ"ל. 2/3 שחט חצי גרגרת בעוף ושהה כדי שחיטה ואחר כך שחט את כולה שחיטתו כשרה. בכ"ל: שחט חצי גרגרת בעוף ושהה כדי שחיטה אחרת ואחר כך שחט כולה שחיטתו פסולה. וכן היתה הגי' לפני בעלי התוס' ל' ב' ד"ה החליד,

שכתבו: "ומה שכתוב בתוספתא שחט חצי הגרגרת ושהה כדי שחיטה וגמרה שחיטתו פסולה טעות סופר הוא וגרסין כשרה" וכו'. וכן בס' יריאים השלם סי' תנ"ו עמ' 525: ובתוספתא דחולין תניא שחט חצי גרגרת בעוף ושהה בה כדי שחיטה ואח"כ שחט כולה פסולה אמר רבי דלא סמכין אהיא מתניתא וכו'.

3/4 אחד או רוב אחד בעוף אף על פי ששהא לזמן מרובה שחיטתו כשרה. בכ"ז: שחט אחד או רובו אע"פ ששהה הרבה שחיטתו כשרה. וכן בס' המכריע סי' ה', ג' ע"א: דבהדיא תניא בפ' ב' דתוספתא חולין שחט סימן אחד או רובו אע"פ ששהה הרבה שחיטתו כשרה. וכנראה, שלפני כמה מן הראשונים היתה כאן הגירסא: שחט כולו או רובו וכו', והבבא הולכת על הסימן שהזכיר מקודם, והיינו הגרגרת, ולפיכך העתיקו מפורש: שחט רוב הגרגרת, או שחסרו לפנייהם המלים "אחד או" ויצא: שחט רובו אע"פ וכו', והכל מוסב על הגרגרת שהזכירה התוספתא מקודם. וכ"ה בתוספ' ל' ב' ד"ה החליד: דתניא בתוספתא שחט רוב הגרגרת בעוף אפילו אם גמרו לזמן מרובה שחיטתו כשרה. וכן בסמ"ג עשין ס"ג, ק"מ ע"ב: שהרי שנינו בתוספתא שחט רוב גרגרת, והוא הדין הוושט בעוף. אף על פי ששהה זמן מרובה שחיטתו כשרה. וכן ברא"ש פ"ב סי' ו': דתניא בתוספתא שחט רוב גרגרת בעוף אע"פ ששהה זמן מרובה שחיטתו כשירה.

וכגירסתנו (כ"ו וד) נעתקה התוספתא גם בס' יריאים הקצר סי' קל"ו ובאו"ז סי' שע"ח, נ"ג סע"א, אלא שבס' יריאים השלם סי' תנ"ו עמ' 525: גורס בטעות: אחרים אמרו רוב אחד בעוף וכו', וברור שהיה כתוב אח' א' (=אחד או) ופתרו הסופרים בטעות: אחרים אמרו. ולפי גירסא זו היה אפשר להדחק ולפרש ששהה זמן מרובה פירושו ששהה בשחיטה עצמה, עיין בהערות ר"א שף ליריאים שם. וכן כאילו יוצא מדברי העיסור ה' שחיטה (ד' למברג י' סע"ה, הוצ' רמא"י כ"ה ע"ד): והכי תניא בתוספתא שחט א' או רובא בעוף אף על פי ששחט לזמן מרובה כשרה. אבל ברור שט"ס נפלה בדבריו, וצ"ל: ששהה לזמן מרובה וכו', כפי שיוצא מן העניין שם. וכן הוא מעתיק להלן שם: ולהא דפרש"י קשי' תוספתא דתניא שחט א' או רוב א' בעוף אע"פ ששהה לזמן מרובה וגמרה שחיטתו כשרה. וכן מעתיקים מן התוספתא: "וגמרה" בס' הישר לר"ת סי' שנ"ו, ל"ו ע"ג (ושם: וגמר), סי' התרומה סי' ה' (כמה פעמים). רוקח סי' ש"פ, בעל המאור פ"ב סי' תש"ה, רמב"ן ורשב"א ל' ב', ר"ן פ"ב סי' תש"ב, יבין שמועה להרשב"ץ, ד' ע"ב, שו"ת הרשב"ש סי' קע"א, כ"ט סע"ב, מ"מ פ"ג מה' שחיטה ה"ד וריש ה"ה. 4/5 היה שוחט וחתך את הראש בכת אחת וכו'. רמב"ן ל' סע"ב, מרדכי פ"ב סי' תר"ב, והובא בהגהות אשרי פ"ב סוף סי' ב' ובאגור סי' אלף צ"א. ופירש ברמב"ן: כלומר אם נתכוין לחתוך כל הראש לפי שדרס עליו בכת. ואם לא נתכוין לכך, אלא היה שוחט ומוליך בנחת כדרכו ומתוך חריפות הסכין נחתך הראש בהולכה מותר. ועיין לעיל ובחסים פ"ה, 492 ומש"ש. ועיין דרישה ריש יו"ד וצ"ע.

9/10 נגנבה תרנגולתו... פוסל ור' יהודה מבשיר אמר רבי נראין וכו'. הגי' משובשת והנכון הוא באו"ז ח"א סי' שס"ח, נ"א סע"ד: ויש שרצו לומר דהא דסמכי' ארוב מומחין היינו באבדו דווקא אבל נגנבו שכבר באת ליד רשע וכו' ותשובה לדבריהם דתניא בתוספתא פ"ב דמכילתין נגנבה תרנגולתו ובא ומצאה שחוטה נגנבה בהמתו ובא ומצא שחוט ר' חנינא בנו של ר' יוסי הגלילי מ"ת ר

ור' יהודה אוסר אמר ר' נראין דברי ר' חנינא בנו של ר' יוסי הגלילי שמצאן בתוך הבית אבל דברי ר' יהודה שמצא באשפה. המוצא תרנגולת שחוסה וכן מי שנתן תרנגולתו לאחד מן השוק ואין ידוע הולכין אחר הרוב ע"כ לשון התוספתא.

וכן מביאים ראייה מן התוספתא. "שאבדו" לא דווקא אלא הוא הדין נגבנו, ברשב"א י"ב א', בתוה"ב ה' שחיטה ש"א, ח' ע"א, במאירי עמ' ל"ה, ברא"ש ב"מ פ"ב סי' ז' ובמ"מ לר"י אלכלץ פ"ד מה' שחיטה סה"ח. ועיין ר"ן כאן פ"א סי' תרפ"ט ומלא"ש ערכין פ"ח מ"ה. וכנראה שגם לפנייהם היתה הגירסא בתוספתא במחלוקת ר"ח בנו של ריה"ג ור' יהודה כמו בבבלי י"ב א', אחרת לא היו נמנעים מלהעיר על שינוי הגירסא בין התוספתא והבבלי.

וגי' אחרת בתוספות ב"מ כ"ד ב' ד"ה הרי: ובתוספתא תניא בהדיא הרי שאבדו או נגבנו. וכן במרדכי כאן פ"א סי' תקצ"ד: דבתוספתא תניא בהדיא הרי שאבדו או נגבנו.

14 היה שוחט והרתי'ת. וכ"ה בכ"ל, אבל בד' והרתי' ובח"ד פתר את הקיצור: והרתי'ע. אבל יתכן שו"הרתי'ע" כאן=והרתי'ת, עיין סדר אליהו רבה פ"ט, הוצ' רמא"ש עמ' 46: מרתי'ע גופו ונזדעזעין איבריו. ועיין בשו"ת בית דוד להרז"ו לייטר סי' קס"ד מ"ש על שוחט שידי רותתות.

15 קרן מלית. בד' וכ"ל לנכון: קרן טליתו.

16 ר' שמעון אומר כדי ביקור בהמה אחרת. בכ"ל ליתא המלה "אחרת". ומהתוספתא שלנו מוכח כפירוש רב יוסף (ח' א') במשנה ולא כמסקנת הגמרא שם ובדף ל"ב א', אבל בפיה"מ להרמב"ם: "כדי בקור טבח חכם ר"ל כדי שיעור בדיקת השחיטה לדעת אם נשחט השיעור" וכו', ולפי פירושו התוספתא שלנו מתאימה למסקנת הש"ס. (ע"פ ח"ד).

17 שחט את הושט ושהה כדי שחיטה ואחר כך פסק את הושט וכו'. בכ"ל: ואחר כך פסק הגרגרת. וכנראה שצ"ל: שחט הגרגרת, כמו שתיקן בח"ד ופירש שהתוספתא משמיעה לנו שגם בשהייה שלא עשה מעשה בידים מתנבלת ולא נטרפת.

20 אמר לו ר' ישבב אי אתה זכור וכו', יוחסין השלם מאמר א' ערך ר' ישבאב. 71 ע"ב. 22/23 שחט מיעוטו של וושט ושהה כדי שחיטה... מרפה. וכן נעתקה התוספתא כגי' שלפנינו ברמב"ן ל' ב' ד"ה תחת מטלית. וכן נעתקה בקיצור לשון בבע"ל המאור פ"ב סי' תש"ה, במכרי'ע סוף סי' ה', ד' רע"ג וביבין שמועה להרשב"ץ, ד' ע"א. אבל בתוס' ל' ב' ד"ה והחליד: קשה מתוספתא דתניא שחט מיעוט וושט ושהה כדי שחיטה פסולה. וב"לשון זו מעתיקים את התוספתא בס' התרומה ה' שחיטה סי' ה', ברוקח סי' ש"פ, בסמ"ג עשין ס"ג, ק"מ ע"ב, ברא"ש פ"ב סי' ו' ובמ"מ פ"ג מה' שחיטה סה"ד. וברור שזהו קיצור לשון מהתוספתא והכוונה היא שהבהמה פסולה, טריפה, ולא שהשחיטה פסולה.

25/26 ר' יוסי אומר ר' מאיר היה אומר אם הגיע בשעת שחיטה כשרה. בד' ר' יוסי אומר מאיר היה אומר אם הגיעה בשעת וכו'. ובכ"ל: ר' מאיר היה אומר בשעת שחיטה כשרה. ואולי צ"ל: אם היא גועה בשעת שחיטה וכו'. ועיין דק"ס ל"ז ע"א הערה ג'.

27 פשטה ידיה ולא החזירה וכו'. וכ"ה בד', אבל בכ"ל: פשטה ידיה וכו'.

32 אם מששחטה וזרק את דמה וכו'. בכ"ל: אם משנשחטה זרק את דמה וכו'. וכן בערך מעתיקים את התוספתא בתוספ' ל"ט ב' ד"ה מקום, רמב"ן ל"ט א', רבינו ירוחם ס' אדם נתיב ט"ו, אות ה' ח"ג (ד' קפוסט צ"ד ע"ד). וברמב"ן שם מציין גם לירושלמי גיטין ספ"ו, מ"ח ע"ב שמעתיק את התוספתא שלנו עיי"ש.

34/35 ח"ה ועופות טמאין... ח"ה ועופות טהורין וכו'. וכו' בכ"ל, אבל במ"מ פ"ב מה' שחיטה סה"ב: כלשון התוספתא השוחט בעזרה חיה ועופות טהורים אסורים בהנאה ואין צ"ל באכילה, חיה או עופות טמאים. מותרים בהנאה. וכן הגיה בח"ד מדעתו.

אבל נראה כמעט ברור שג"ר ר' יהודה אלכ"ץ היא תיקון ע"פ הסברא, וקשה להגיה בתוספתא נגד ג"ר ד, כ"ו וכ"ל, וכן ראיתי בס' יחוסי תנאים ואמראים כתי, ערך רב יוסף בריה דרבה בר בר חנה שכתב: "גרס' בתוספתא' דשחיטת חולין פ"ב השוחט בעזרה בהמה חיה ועופות טמאין אסורין בהנאה ואין צ"ל באכילה בהמה חיה ועופות טהורין מותרין בהנאה. השוחט (לאכילת גוים לאכילת) את הטריפה וכן השוחט ונמצאת טריפה ר' מאיר אסור בהנאה. ר' מאיר (שיבוש ברור. ולהלן הוא כותב: וסיפא דרישא דפליגי ר' מאיר ור' יהודה וכו', ומשמע שגרס כאן: ר' יהודה, כג"ל, אבל עיין מ"ש להלן שגם ג"ר זו אין לקבל, ונראה שצ"ל: ר' שמעון, כלפנינו) מתיר בהנאה השוחט לרפואה לאכילת כלב אסור בהנאה השוחט ונתנבלה בידו והנוחר והמעקר ושחיטת נכרי מותר בהנאה. השוחט בעזרת נשים חיה ועופות טהורין (כג"ל, וכן נכון) מותרין באכילה ואין צ"ל בהנאה ע"כ התוספות. ולי הסודר קשה רישא דרישא, דקתני השוחט בהמה חיה ועופות טמאין בעזרה דאסור בהנאה וכו', והא שחיטת טמאים כמאן דליתיה דמי וכו', ונראה כיון דמהניא שחיטה דטמאין לטומאת אוכלין בעודה מפרכסת כדאיתא בהעור והרוטב (ק"ו ב', במשנה) וצריך שלא ישהה ולא ידרוס בה בשחיטת הסכין כדאמר ההוא סבא לרי אלעזר דבעי שהה בה מהו (קכ"א ב') וא"ל הכי אמר ר' יוחנן צריך הכשר שחיטה כבהמה הטהורה וכדמפרש רב שמואל בר יצחק לעניין בדיקת [סכין] משום הכי אסורה בהנאה דחשיבא שחיטה דידהו, מיהו סיפא קשיא לי דקא תני בהמה חיה ועוף הטהורין מותר בהנאה, השתא טמאה אסורה דחשיבא שחיטה דידהו קצת טהורה לא כ"ש. ונראה דמי ששחיטתו קצת חשיבא ונשחט בעזרה בחד דינא מסקינן ליה לאיסור, דקסבר האי תנא חולין שנשחטה בעזרה לאו דאורייתא, ה"ל (=הילכך) מותר בהנאה, מיהו שחיטתו אסורה מן התורה בפנים, וקנסו איסור אכילה על הטהורים, ועל הטמאין שהן אסורין ועומדין קנסו איסור הנאה, ורישא ר' יהודה היא דאמר חולין שנשחטה בעזרה לאו דאורייתא כדאיתא בה"ל קמיתא פ' כל שעה (פסחים כ"ב א'). וסיפא דרישא דפליגי ר' מאיר ור' יהודה (וכן הגירסא בתוספתא כ"ל, ועיין מ"ש לעיל, אבל מהמשך דבריו להלן אין לקבל ג"ר זו, ונראה שצ"ל: ר' שמעון) בשחיטה שאינה ראויה, מכלל דתרווייהו סבירא להו חולין שנשחטה בעזרה דאורייתא. וסיפא דהא מציעתא השוחט לרפואה ולכלבים דאסור בהנאה אפילו לרי שמעון, דמודה ר' שמעון דשחיטה ראויה היא, והכא נמי גרס' בפ' מרובה (ע' א' במשנה) דמודה ר' שמעון בשוחט לרפואה ולכלבים דחייב לשלם תשלומי ד' וה' הואיל וראויה היא ואין בו חיוב כמו בשבת ויום כיפורים הכא נמי לא שגא. וסיפא דסיפא הנוחר והמעקר ושחיטת נכרי דמותר בהנאה אפילו לרי מאיר כדאיתא נמי לעניין אותו

ואת בנו (פ"א ב' במשנה, ובתוספתא 507) ולעניין כסוי הדם (פ"ה א' במשנה, ובתוספתא 508) וכו'.

36 ור' שמעון מתיר בהנאה. בכ"ז: ור' יהודה מתיר, ועיין מ"ש לעיל בשם יחסי תו"א כת"י. ועיין קידושין נ"ח א' ובמכילתין פ"ה ב'.

עמ' 503

1 טמאין מותרין וכו'. בכ"ז לנכון: טהורין מותרין וכו', וכ"ה ביחסי תו"א כת"י שהעתיקתי לעיל.

2/3 ר' יהודה אומר (טוב אשר לא תדור משתדור ולא) טוב מזה ומזה מביא כבשתו לעזרה וכו'. וכ"ה (עם המוקף) גם בד. אבל בכ"ז חסר כל מה שהקפתי. וכג"י כ"ז מעתיקים מן התוספתא גם ברמב"ן ורשב"א ריש מכילתין ובשטמ"ק נדרים ט' א' ד"ה טוב.

ועיין בס' הישר לר"ת סי' שנ"ב ל"ה סע"ג. תוס' נדרים י' א' ד"ה ר"י. ובתוס' שם ט' א' סדיה כנדרי רשעים: דכתיב אשר לא תדור וקרא בקרבנות ממש איירי בתוספתא. והכוונה לתוס' שלפנינו העוסקת כאן בנדרי קרבנות (חולין בעזרה) ולא בנדרים.

ולעצם העניין היו, כנראה, מסורות שונות בדברי ר' יהודה. עיין ספרי תצא פי' רס"ה, ירושלמי נדרים פ"א, ל"ו ע"ד (ומקבילה), בבלי שם ט' א' וריש מכילתין, וי"ר רפ"י, קהלת רבה ה'-ד, תנחומא וישלח סי' ח'.

ובשטמ"ק נדרים הנ"ל: בתוספתא וכו' ר' יהודה אומר טוב מזה ומזה מביא כבשתו לעזרה וכו' ובתוספתא כתיב מביא בהמתו וגם בירושלמי (הנ"ל) מוכיח כן דג' מביא כבשתו בעזרה [ואומר] זו עולה, אלמא זכר הוא. 4/5 לשם מיכאל שר צבא הגדול. בכ"ז: לשם מיכאל השר.

6 ולא לתוך מים עכורין. כ"ז ליתא בכ"ז. ובד: ולא לתוך מים עוברין⁴. אבל הנכון כלפנינו. וכן בבבלי מ"א ב': מאי שנא לתוך ימים דלא, דאמרי לשרא דימא קא שחט, לתוך עוגה של מים נמי אמרי לבבואה קא שחט? אמר רבא בעכורים שנו. כלומר, בעוגה של מים מותר לשחוט רק אם הם עכורים שאין חשש לבבואה, אבל לנהרות וימים אסור לשחוט אפילו אם המים עכורים משום שרא דימא, ורבא נסמך על הברייתא שלפנינו: ולא לתוך מים עכורין, אבל שוחט לתוך אגן של מים (אם המים עכורים). וכן פירש באו"ז ח"א סי' שפ"ד, נ"ד ע"א: והא דשרינן במים עכורים היינו דווקא לתוך העוגה של מים, אבל מעיין עכור אסור וכו' והשתא אתי שפיר הא דתניא בתוספתא דמכילתין אין שוחטין לא לתוך ימים ולא לתוך נהרות ולא לתוך מים עכורין וכו' (עיין להלן). ועיין ספרי ראה פי' ע"א, הוצ' פינקלשטיין עמ' 136, ובהערות שם לא דק. ועיין בילמדנו שהביא הערוך בערך בבואה ורד"ק שופטים ו' די ותנחומא בובר תולדות סי' י"ט ובהערה קכ"ה.

שם: אבל שוחט או לתוך אגן של מים, המלה "או" איננה בד וכ"ז, אבל "או" = הוא. עיין מ"ש בתרביץ ש"ד עמ' 377, וכן באו"ז הנ"ל: אבל שוחט הוא

(1) בספרי ראה פי' קכ"ו, הוצ' פינקלשטיין עמ' 185: לא על המים והנהרות המהלכים. אבל יותר נראה כמ"ש.

לתוך אגן של מים וכו'. והגירסא "אגן" היתה גם במשנה, עיין בגליון הבבלי מ"א א', דק"ס מ' ע"ב הערה ה' ומלא"ש.

7 ואם אין לו מקום בספינה שוחט לתוך הים. באו"ז הנ"ל: ואם אין לו מקום בספינה אין שוחט לתוך הים וכו', ובחנם מחקו המגיהים את המלה "אין", שהרי הוא אומר להלן שם: "והא דתניא אם אין מקום בספינה אין שוחט לתוך המים היינו שאין לו מקום לשחוט על דופני הספינה", ופירושו שאם יש לו מקום לשחוט על דופני הספינה מותר לו לשחוט שם אע"פ שהם שותת עליהם ויורד למים, אבל אם אין לו מקום לא על גבי הספינה ולא על דופני הספינה אסור לו לשחוט לתוך המים. ועיין הג' ד"ו קכ"ז רע"א, ד"ב עמ' 515, ה' ראו 140.

11/12 ובניהן ממזרין. אין מוכרין להן וכו'. בד: ובניהן ממזרין (וצ' בשנו"ס לא דק) אין מוזרין (!) להן וכו'.

12 ואין נושאין מהן ואין נותנין להן. וכ"ה בד, אבל בכ"ל חסר כ"ז. ובפ"י ריא"ז (לפי שלטה"ג ע"ז פ"ב ריש סי' אלף רכ"ו): וכן לא ישא ויתן אדם אם המינין שמא ימשך אחר ע' שלהם וכן אין מלמדין בניהם אומנות כמו שמבואר בתוספתא בפ"ב דחולין. 14 שנשכו נחש ובא יעקב וכו'. וכן בד: שנשכו נחש ובא יעקב איש כפר סמא לרפאותו משום ישו בן פנטירא וכו'. וכן בכ"ל: ובא יעקב איש כפר סמא לרפאותו משום ישו בן פנדירא וכו'. ועיין ירוש' שבת פ"ד ה"ד, י"ד ע"ד (ומקבילה), קהלת רבה פ"א ח' (הובא בפוגיא פידעי עמ' 361). ובקה"ר: יעקב איש כפר סכניא, כמו בבבלי ע"ז כ"ז ב'.

16 אמר ר' ישמעאל אשריך וכו'. יוחסין השלם מאמר א' ערך ר' אלעזר בן דמא, 42 ע"ב.

22 אפשר שהסיבו הללו טועים וכו'. בד: איפשר שהסיבות הללו וכו', וכן בכ"ל: איפשר שהסיבות הללו וכו'. ופירושו, וכי יתכן שהשערות הלבנות האלו יטעו וכו', ועיין מ"ש על "סיבתא" בקרית ספר שי"ד עמ' 226. ובקה"ר הנ"ל: אפשר שיש סיבות (= ששיבות) הללו טועות וכו'.

26 מצאתי יעקוב איש כפר סכנין וכו'. בד: מצאתי יעקב איש כפר סכניא ואמר דבר של מינות משם ישו בן פנדירא והנאני ונתפסתי על דברי מינות. ובכ"ל: מצאתי יעקב איש כפר סכניא (!) סמא (עירבוביא של ב' נוסחאות: סכניא, סמא) ואמ' לי דבר מינות משום ישו פנדרא והנאני וכו'. ועיין ע"ז ט"ז וקה"ר הנ"ל.

31 ר' שמעון מכשיר לפי שאין כיוצא בהם מתנדבין. כ"ז דיתא בכ"ל, אבל בתוס' מ"א ב' ד"ה ור"ש: ובהדיא תנא בתוספתא אהך דהכא ר' שמעון מכשיר שאין כיוצא בו מתנדב אמר ר' שמעון ומה אם אמר הרי עלי עולה לשוחטה בעבר הירדן שמא עולה היא. וכנראה שיש לפנינו נוסחא מורכבת, והיינו פיסקא של משנתנו בתוספתא באור שאליה נסמכה הברייתא: ר' שמעון אומר וכו'.

פ"ג

עמ' 504

1 ופסוקת הגרגרת לרחכה. בתו"כ שמיני פרשה ב' פ"ג ה' וד"ו כ"ה ע"ב, הוצ' ווייס מ"ח ע"ג: ופסוקת הגרגרת ואפי"ל רובה. וכן מעתיק משם בה"ג ריש ה' טריפות ד"ו קכ"ז ע"ג, ד"ב עמ' 520, ה' ראו עמ' 139 ופסיקתא זוטרתא

שמיני כ"י שלי. ואני מעיר ע"ז מפני שראיתי להרב הידיסהיימר שהעיר שם הערה פ"ט (על המלה "אפילו"): כן כתוב גם בנדפס ואין לו מובן ובתו"כ ליתא וכו'. והנה ראינו שמלה זאת ישנה בתו"כ בד"ר וגם בהוצ' ווייס, וכמובן שיש לה ויש לה מובן, אבל כדאי לציין לדברי בה"ג עצמו להלן שם (ד"ו קכ"ז ע"ד, ד"ב 522): ופסוקת הגרגרת טרפה ולא תימא עד דמפסקה לגמרי אלא אפילו איפסיק רובה. וכ"ה גם בספר והזהיר שמיני עמ' 78.

3 נימוקה הריאה ואין חוט השדרה קיים פסולה ר' יעקב אומר אפי' ניקב. הגי' משובשת, ואולי יש כאן חסרון וצ"ל: נימוקה הריאה [ואין קרום שלה קיים פסולה נפסק] חוט השדרה (קיים) פסולה. ר' יעקב אומר וכו'. עיין בבבלי מ"ה ב', ועיין ההגהה בח"ד. ובספר והזהיר שמיני מ' ע"א: שנינו בתוספתא חוט השדרה שנפסק ברובו דברי [ר'] ר' יעקב אומר אפילו נקב. אבל כבר העירותי בתשלום תוספתא עמ' 6 שדרכו של ספר זה לקרוא תמיד לברייתות שבבבלי — תוספתא. 6/7 העיד בן שילא וכו'. בכ"ל: העיד נתן בן שילא וכו'. וכ"ה בבבלי נ' ב'. ובס' יחוסי תנאים ואמוראים כת"י טוף ערך יונתן בר שילה: ובתוספתא דאילו טריפות איזה כרס הפנימית העיד יונתן בן שילה ראש טבחים בציפורי מש"ר נתן זו סניא דיבי.

7 דרוסת הואב לבית החלל וכו'. ברוקח סי' שפ"ח: בתוספת' דרוסת הואב עד שתניקב לחלל ר' יהודה אומר הואב ודרוסת הארי בגסה. וצ"ל: הואב [בדקה] ודרוסת וכו', כמו שהוא לפנינו במשנה ותוספתא.

9 ודריסת הגם בעוף הגם. וכן בכ"ל: ודרוסת הגם, וכן בד: ודרוס' הגם. אבל בתוס' מ"ב א' ד"ה דרוסת (כגי' ד"י ומלא"ש): דרוסת הגז גרסי' בתוספתא ובערוך וכן יסד הפייט וכו' מדרס גז וכו'. ועיין דק"ס מ"ב ע"א הערה ד'. וכ"ה במשנה כת"י פרמה, בה"ג ד"ו קכ"ז סע"ג וה' ראו עמ' 139.

9/10 נפלה מן הגג ונתרסקו איבריה אם שהתה מעת לעת וכו'. בד ובכ"ל: ונתרסקו איבריה או רצצתה חברתה ונתרסקו איבריה אם (בד: או וצ"ל אן, עיין מ"ש בח"א עמ' 117) שהת (בד: שהתה) מעת לעת וכו'. וכל הברייתא ביחוסי תו"א כת"י ואעתיק אותו להלן 505 שו' 8/10.

וברוקח סי' שפ"ז: בתוספת' נפלה מן הגג ונתרסקו איבריה או שרצצתה בהמה ונתרסקו איבריה או (צ"ל: אן, עיין מ"ש לעיל) עמדה מיד כשירה ואם לאו טריפה. ואם שהתה מעת לעת בין כך ובין כך כשירה (לפנינו בתוס' הסדר הפוך).

וכן באו"ז ח"א סי' תס"ז ג"ט ע"ד: וכן פי' רבינו שב"ט (= שמואל בר נטרונאי) צ"ל והביא ראייה מתוספתא דתניא פ' אי"ט בבהמות נפלה מן הגג ונתרסקו אבריה או רצצת' חברת' ונתרסקו אבריה אם שהתה מעל"ע ושחט' כשיר' אם עמדה מיד בין כך ובין כך כשירה.

וברמב"ן ג"ו א' ד"ה הא דתנן: ובתוספת' תני לה בבהמה נפלה מן הגג ונתפרקו אבריה [נאו רצצתה חברתה ונתפרקו איבריה] אם שהתה מעת לעת וכו'. עיי"ש. ואולי צ"ל ברמב"ן: ובתוספת' תני לה בבהמה [ובעוף] נפלה מן הגג וכו'. עיי"ש, והכוונה שגם בעוף שנו בתוס': נפלה מן הגג וכו'. עיין להלן 505 ומש"ש, אבל יותר נ"ל ההגהה הראשונה (ויש לפנינו השמטה ע"י הדומות). ועיין גם ברין פ"ג סי' תשס"ז ובחידושו ג"ו א' ד"ה דרסה שהוכיח כן (כדברי הרמב"ן) מ"רצצתה חברתה" שבתוספתא לפנינו.

וגירסא משונה ברשב"א נ"ו א' ד"ה הכתה: "ובתוספתא גבי בהמה תני לה בהדי' נפלה מן הגג או שדרסה וטרפה לכותל או שרצתה בהמה טרפה, וכן שנה בכשרות שבועף (עיין להלן 505 ומש"ש), והדין כך הוא בבהמ' דקתני (כלומר, בתוספתא כאן) אם שהתה מעת לעת כשרה, וגבי בהמה נמי הא אמרי' בגמרא" וכו'. וכן בתוה"ב שלו בית ב' ח"ג, מ"ו ע"א: "ובתוספתא נמי תניא לה הכין גבי בהמה נפלה מן הגג או שדרסה וטרפה לכותל או שרצתה בהמה טרפה, וטעמא דהא מילתא משום דחיישי' לריסוק איברים" וכו'. הרי לך גירסא אחרת לגמרי בתוס' לפנינו, וגם ברור שלא נזכר לפנינו בתוס' "ריסוק אברים", שאם לא כן היה מזכירו בפירוש. וכן יוצא ביתר בהירות מלשוננו בתוה"ב הקצר (ד' ברלין י"ד ע"א): ויראה לי שלא מחמת חשש נקב אמרו וכו' ולא חששו לנפילה אלא מחמת רסוק אברים. ועיין הגי' ברמב"ן הנ"ל.

ובס' אדם נט"ו, (ד' קפוסט ק"ג ע"א): הא דאמרינן לגבי עוף (במשנה) דרסה וטרפה לכותל או שרצתה בהמה אם שהתה מעת לעת כשרה כדאמרינן, כתבו המפרשים דה"ה בבהמה וכן תניא בתוספתא. ועיין גם בטור ריש סי' נ"ח. 15 ר' שמעון בן אליעזר מכשיר מפני שיכולה ליכוות ולחיות. בבבלי מ"ב ב': סבר ליה כרשב"א דאמר יכולה היא ליכוות ולחיות וכו' אלא סבר לה כרשב"א דאמר כשרה היא. ופי' ר"ח (פ"י הרמב"ן שם): "דמעיקרא קאמר סבר לה כרשב"א דאמר יכולה ליכוות ולחיות דשמעין ליה באדם הכי דאמרי ביבמות (ק"כ ב') וכו' ומפרקינן אלא רשב"א דטרפות דקתני עלה בתוספ' הכא ר"ש מכשיר וסבר לה כוותיה ולא מטעמיה". ועיין רש"י, רמב"ן וחידושי הר"ן שם. וכן הזכירו את התוספתא ברמב"ן, רשב"א, ריטב"א ומאירי יבמות ק"כ ב'.

וברמב"ן כאן מ"ב ב': ה"ה דהוה לן לאקשווי והאיכא שניטל צומת הגידין אלא רישא נקט והוא הדין לסיפא וכי מפרקא [חדא מפרקא] חברתה ורשב"א אתרוייהו פליג בתוספתא וכו'.

15/16 חרותה בידי אדם פסולתה, וכו' בד, אבל בכ"ל: חרותה בידי שמים כשרה בידי אדם פסולתה, וכו' במשנה בהוצ' לו פ"ג מ"ה. ועיין פסיקתא זוטרתא שמיני, ד"ו י"ד רע"ג. ועיין בבבלי נ"ה ב', והיתה להם הגירסא כמו בכ"ל. ואין זו פיס' מן המשנה אלא ברייתא שבאו בה שתי המחלוקות של רשב"א וחכמים. והפיס' של המשנה היא להלן שו' 35.

18 העיר יהודה בן ישעיה הבסם וכו', כס"ז לעיל שביעית פ"ה 68¹⁸. ועיין דק"ס ס"ט ע"א הערה ס'.

19 איזו היא הגלודה כל שהפשיט וכו', ברי"ף פ"ג סי' תשס"ד: ואיכא מאן דפסק לחומרא כשמואל וכרבי ינאי וסייעיה למלתא מתוספתא ואמר הכי וכו' כיון ששנינו בחיצונה הגלודה (כלומר, בפיס' הגלודה) אי זו היא גלודה כל שהפשט כל העור שלה ולא נשתייר בו כדי להעלות ארוכה, וכמה היא כדי להעלות ארוכה רבן שמעון בן גמליאל אומר עד כאיסר האיטלקי מבית חללה ולא משאר איבריה וכו' ואנן חזינן בהו פירכא וכו' שמעין דליתא להא מתניתא וכו'.

והנה "איכא מאן דפסק" זה הוא הר"ח (בתשב"ץ ח"ב סי' ער"ב, נ"ה ע"ב: ובכל מקום שכתוב בהלכות ואיכא מאן דאמר הוא ר"ח ז"ל). וכן מפורש באו"ז ח"א סי' תכ"ו, ס"א ע"ב: פריח פסק כשמואל וכו' ינאי דתניא בתוספתא איזהו גלודה

כל שהופשט כל העור ולא נשתייר בו כדי להעלות ארוכה. וכמה רשב"ג אומר עד כאיסר האיטלקי מבית חללה ולא אבריה. ורבינו יצחק אלפס זצ"ל כתב הא מתני' לא אתיא כוותיהו וכו'. וכנראה שלר"ח זה (ולתוספתא זו) כיוון בה' שחיטה לר"ש גימע שביידישע צייטשריפט לגייגער ח"ב עמ' 307, עיי"ש.

21 רבן שמעון בן גמליאל אומר עד כאיסר האיטלקי. בכי"ל: רבן שמעון בן אלעזר אומ' וכו'. וגוי' משובשת היא, כפי שמוכח התואר "רבן", ועיין גם גירסאות הראשונים לעיל, ועיין בבלי נ"ה ב', ועיין במשנה שם נ"ד א' (שיטת רשב"ג בחיסרון הגרגרת).

22 יש מן האיברין וכו'. בכי"ל: יש כאן וכו', וכן בכל הבבות שם: "כאן במקום מן". ועיין גם לפנינו להלן שו' אחרונה.

22/23 אין בו להעלות ארוכה וכו'. עיין לעיל 473²¹ ואילך.

24 ואין רוב עור ובשר מקיפין אותו כיצד הוא עושה וכו'. וכ"ה בד, אבל בכי"ל: ואין עור ובשר מקיפין אותו פסול כיצד עושה וכו'. וכן בסידור רש"י סי' תקפ"ד, עמ' 283: ועוד מצא רבי בתוספתא תניא נשבר העצם ויצא לחוץ ואין עור ובשר מקיפין אותו פסול כיצד הוא עושה נוטלו ומשליכו ושאר מותר. וברוקח סי' ת"ד: בתוס' נשבר העצם ויוצא לחוץ ואין רוב בעור ובשר מקיפין אותו פסול.

שם: כיצד הוא עושה נוטלו ומשליכם והשאר וכו'. וכ"ה בד, אבל הנכון הוא בכי"ל: כיצד עושה נוטלן ומשליכן והשאר מותר. וכן בסי' רש"י שהעתקתי לעיל: נוטלו ומשליכו וכו'. ועיין בה' טריפות לבני א"י שנתפרסמו בתרביץ ש"ב עמ' 314 ואילך, ועיין במבוא שם עמ' 310 ואילך.

25 יש מן עוברין וכו'. בכי"ל: יש כאן עוברין וכו', ועיין מ"ש לעיל שו' 22. 25/26 יצאו לו שני נבין ולו שתי שדראות הואיל ואין כיוצא בו להתקיים וכו'. הנכון בכי"ל: יצאו לו שני גבין ושתי שדראות הואיל ואין כיוצא בו ראוי להתקיים וכו'. ועיין נדה כ"ד א' וברמב"ן, רשב"א וח"י הר"ן שם, ולפלא שלא הזכירו את התוספתא שלפנינו.

27/28 נשברה שדרה... חוט כשרה. כ"ז חסר בכי"ל.

28 נמלה כבד ונשתייר בה כדי להעלות ארוכה. עיין דק"ס ס"ו סע"ב הערה ל'. וברמב"ן מ"ג א': אבל מצאתי בנוסחאות מדוקדקות דלא גרסי' במתני' נשתייר ממנה כזית אלא ונשתייר ממנה כל דהו, וכן בנוסחאוי' משניות בדוקות של א"י והכי גרסי' לקמן בגמ' והתניא ניטלה הכבד ונשתייר ממנה כזית ובתוספתא היא שנויה בענין הזה ומגיהי הספרים הגיהו בכולן והתנן לפי פי' רבי' שלמה ז"ל. 30 עלו עליה בני אסיא שלש רגלים וכו'. עיין הרוביץ אינציקלופדיה גיאוגרפית עמ' 63, ערך אסא הערה 3.

35 חרותה ביד שמים כשרה וכו'. זו היא פסקא מן המשנה, עיין מ"ש לעיל שו' 16.

36 יש מן איברין וכו'. בכי"ל: יש כאן איברין וכו'. עיין מ"ש לעיל שו' 22 ושו' 25.

עמ' 505

1 יצאו לו חמש עינים ולו שלש רגלים וכו'. בכי"ל: יצאו לו עינים ולו שלש רגלים וכו'. וני"ל שצ"ל להפך: יצאו לו שלש עינים ולו חמש רגלים וכו', וזהו היתיר שמזכיר להלן בתוס' בכורות פ"ד, 539: איזה יתיר כל שיש לו שלש עינים וחמש רגלים.

פ"ד

1/2 ואלו טריפות בעוף וכו'. צ' חיבר ע"פ הד"ח את הפרק הזה לשלפניו, אבל בד"ר, כ"ו וכי"ל מתחיל כאן פרק חדש. וכן באר"ז ח"א סי' תט"ז נ"ט ע"ד קורא לפרק זה בתוספתא: "בפ' אלו טריפות בעוף".

2 ופסוקת הגרגרת לרחבה וכו'. עיין מ"ש להלן שו' 7.

6 באילו בני מעיים אמרו בקרקבנין ככבד וכלב. וכן בבבלי נ"ו ב': תניא נמי הכי באלו בני מעיים וכו'. ובה' טריפות לבני א"י (תרביץ ש"ב עמ' 317): באילו בני מעיים אמרו הדקים הן בני מעיים וכן הקרקבן והלב והריאה והכבד אם נחמדו (כ"ה הגי' במשנה הוצ' לו ובערוך) והיו ירוקין] מחמת האור פסולתה. ועיין תוס' נ"ו ב' ד"ה באלו.

7 אלו כשרות בעוף וכו'. בראב"ן סי' רנ"ט, נ' ע"ג: "מצינו בתוספתא תניא אילו כשירות בעוף נקובת הגרגרת ופסקת הגרגרת לאורכה הרי זו כשירה מדתניא לאורכה כשירה ש"מ לרחבה טריפה". ולפנינו מפורש כן בתוספתא לעיל שו' 2. ואולי חסרה לפנינו הלכה זו לעיל שם. אבל במשנתנו לא הוזכר מפורש לא "לאורכה" ולא "לרחבה", אע"פ שהדין ברור גם מן המשנה.

7/8 הכתה חולדה על מקום שאינה עושה טריפה. במשנה (פ"ג מ"ד) לפנינו: הכתה חולדה על ראשה מקום שאינו עושה וכו', אבל המלים "על ראשה" אינן גם במשנה הוצ' לו, קויפמן ופרמה.

8/10 נפלה מן הגג נתרסקו... ונתרסקו איבריה ושחטה כשרה אם עמדה מיד בין כך ובין כך כשרה. וכו' בד. ובכ"ל: ונתרסקו איבריה אם עמדה מיד בין כך ובין כך כשרה. ולא נזכר כלל הדין של "שהתה מעת לעת". ובאר"ז סי' תט"ז, נ"ט ע"ד: "וכן פי' רבינו שב"ט (= שמואל בר נטרונאי) זצ"ל והביא ראיה מתוספתא דתניא פ' א"ט בבהמות נפלה מן הגג ונתרסקו אבריה או רצצת' חברת' ונתרסקו אבריה. אם שהתה מעל"ע ושחט כשיר' אם עמדה מיד בין כך ובין כך כשרה. ובב"שון הזה הוי גבי עוף בפ' אלו טריפות בעוף. ובתוספתא שלפני אין גבי עוף אם שהתה מעל"ע ושחט' אלא כך כתוב בה ונתרסקו ושחט' כשיר', ט"ס הוא, אלא כך יש לו להיות אם שהתה מעל"ע ושחט' כשירה". והשלמה זאת נראית מוכחת מלשון הסיפא: "בין כך ובין כך". וגם רחוק מאד שהתוספתא תחלוק על המשנה.

וביחודי תנאים ואמוראים כת"י ערך מר יהודה: ודין זה בשהתה ולא עמדה דתניא בתוספתא (לעיל 504¹⁰) נפלה מן הגג ונתרסקו איבריה או רצתה חברתה ונתרסקו איבריה אם שהתה מעת לעת ושחטה כשירה אם עמדה מיד בין כך ובין כך כשרה. עוד שנינו בתוספתא גבי עוף כה"ג. קתני רישא דהיינו נפולה דבהמה דומיא דסיפא דריסוק עוף, מה כשרה דקתני גבי עוף בבדיקה אף כשירה דבהמ' בבדיקה כדאיתא בשמעת' (נ"ו ב'), אלא אפילו היכא דמצרכין בדיקה קתני כשרה בסתם. ואע"פ דאמר רב נחמן (ב"ק נ' ב') אי שקא (= שקל) האי גברא קבא דקמחא וגמר בבי מדרשא אם שהתה מעת לעת כשירה על בדיקה קאמר, והמתירין אומרי' בלא בדיקה כשירה קתני, ואומרי' דתוספת' רישא וסיפא בלא בדיקה, וטעמא דלא

בעי בדיקה כדקתני עמדה מיד אפילו לא הלכה כשירה דתו ליכא למיחש למידה (צ"ל: למידי) דיצתה מכלל ספק טריפות וכו'. וריב"א הלוי גריס וכו' ומה שהמתירין אומרי', דהיינו טעמא דעוף צריך בדיקה כדקתני טעמא דרסה או טרפה בכותל או רצצה חברתה דוקא דריסה ורציצה מרסק' האיברי' מחמת החבטה ולהכי בעי בדיקה אפילו אם שהתה מעת לעת, ליתא דהא בתוספתא תניא גבי בהמה כה"ג ולא מצינו חילוק בחבטה בין רציצה ודריסה שעל ידי אדם ובהמה לנפלה ממקום גבוה וכו'. אבל מצד שני קשה, למה מנתה התוספתא את הנפולה בעוף בין הכשירות ואת הנפולה בבהמה בין הטרפות (עיין לעיל 504¹⁰ ומש"ש), והרי דיניהם שוים לפי התוספתא. ואולי נכנסה הלכה זו שלא במקומה וצריך להעמידה בסוף שו' 6, לפני "אלו כשרות בעוף", ואז יתאימו ההלכות לסדר במשנה. אבל גם ברשב"א נ"ו א' ד"ה הכתה: ובתוספתא גבי בהמה תני לה בהדי' נפלה מן הגג או שדרסה וטרפה לכותל או שרצצתה בהמה טרפה (עיין מ"ש על גירסא זו לעיל 504¹⁰), וכן שנה בכשרות שבעוף. הרי לך שגם בתוספתא שלפני הרשב"א היתה נפולה בין הכשרות שבעוף.

ובה' טריפות לבני א"י (תרביץ ש"ב עמ' 314): אם נטל את העוף וטרפו לכותל או לארץ או שדרסה עליו הבהמה ברגליה ורצצתה והיא מפרכסת ושהא מעת לעת ושחטה כשר (ע"כ מן המשנה) אבל אם שחט בחוך מעת לעת פסול אם עמד והילך ופירכס ברגליו ושחטו אפילו מיד כשר. והפירוש הוא אם עמד או הילך או פירכס ברגליו, וזה מתאים לבבלי נ"א ב': פשטה ידה לעמוד אע"פ שלא עמדה וכו' עיי"ש, אלא שהלכה זו לא נתקבלה (עיין תוס' שם ד"ה והלכתא) בבהמה, אבל ה' טריפות לבני א"י המחמירות ע"פ רוב היקלו כאן דווקא לגבי עוף. וכל הבבא הזאת בתוספתא צ"ע וברור מכמה צדדים.

10 ולא הודו לה חכמים. רוקח סי' ת"ג.

14/15 אם לא היתה מכחשת והולכת בידוע שאינה טריפה. בד: אם היתה משכחת (צ"ל: משבחת) והולכ' בידוע שאינ' טרפה. אם היתה מכחשת והולכת וכו'. וכן, כנראה, הגי' בכי"ו (עיין בשנו"ס אצל צ'). וכן בכי"ל: אם משביחה והולכת בידוע שהיא כשרה אם מכחשת בידוע שהיא טרפה. וכ"ה בבבלי נ"ו ב', ועיין דק"ס שם ע"ג ע"ב הערה צ'. וגי' ד"ה שנתקבלה ע"י צ' היא תיקון המדפיסים בד"ה, ואין לה על מה לסמוך.

17/20 אלו הן סמני בהמה... זה פרו של אדם הראשון וכו'. בכי"ל: אלו הן סימני בהמה לכל הבהמה אשר היא מפרסת פרסה מעלת גרה אין לה שנים למעלה אי זהו (סוף דף, ובתחילתו נכפלה המלה זהו) שקרניו דומין לסלפיו זה פר אדם הראשון וכו'. ומעניין שכן הוא כמעט אות בלקוט המכירי תהלים ס"ט-כ' (ח"א עמ' 342): תוספתא אלו הן סימני בהמה לכל הבהמה אשר היא מפרסת פרסה מעלת גרה אין לה שיני' למעלה. איזהו שקרניו דומין לסלפיו זה פרו של אדם הראשון וכו'. וברור שר' מכיר השתמש כאן בטופס מעין כי"ל, ובשניהם צ"ל: איזהו שקרניו [ק]דומין לסלפיו וכו'.

21 אלו הן סימני חיה וכו'. ילקוט המכירי הנ"ל. ועיין מ"ש בפירוש ברייתא זו באור"ש פ"א מה' מאכלות אסורות ה"ב.

24 כל העוף הדורס טמא. בכי"ל: כל עוף הדורס ואוכל טמא. ועיין בבבלי ס"ה א'

ובדק"ס שם. וברמב"ן ס"ב ב' ד"ה ה"ג: ובעל"ה"ג ז"ל גורס דורס ואוכל בידוע שהוא טהור וכך הוא בתוספתא. ואין לגי' זו שחר, ואולי צ"ל: ובעל"ה"ג ז"ל גורס דורס ואוכל [אחר] בידוע שהוא טהור וכך הוא בתוספתא. וכן באמת הגי' בבבלי בכי"ר א' (עיין דק"ס פ"ח ע"א הערה ע'). אבל בה"ג ד"ו קל"א ע"א, ד"ב עמ' 541 הגי' והסדר כמו בבבלי (בערך). וצ"ע בדבר.

28 אנשי שוק העליין שבירושלים. וכ"ה בתוי"כ כי"ר, עיין סה"י לכבוד קרוים עמ' 32 ועיין הגי' בבבלי ס"ב א'.

29/30 ובבבליים כל שכודרת ועולגלת בידוע של עוף טמא. וכל שאינה כודרת ועולגלית וכו', בד: כל שכודרת וגולגלת... שאינה כודרת וגולגלת וכו', וכ"ה בכי"ר (אלא ששם: וגולגלת) ונכון, עיין אוצר נחמד של בלומינפילד ח"א עמ' 52. ולפנינו מתוקן ע"פ הבבלי ס"ד א'.

ואשר לעצם העניין מציע בח"ד להפך את הגירסא: כל שכודרת וגולגלת בידוע של עוף טהור וכל שאינה כו' טמא. אבל ברור שאין להגיה את הגי' נגד כל הנוסחאות, והפירוש הוא שאם שני ראשיה כודרים וגולגלים טמאה, כשיטת הבבלי. וכן בקטע מן הגניזה שפרסם הר"ר גינצבורג בגנזי שכטר ח"ב עמ' 322: ביצת עוף טהור ארוכה ולבנה ביצת עוף טמא כודרת ומגולגלת. הרי לך מפורש כגי' שלפנינו בתוספתא. וכן בירוש' ע"ז ספ"ב, מ"ב ע"א: עוברי דגים טמאים עולין. עוברי דגים טהורים ארוכין. ובבבלי כאן (ועי' שם) ס"ג ב': כסימני ביצים כך סימני עוברי דגים.

ואשר לסימן ביצת עוף טהור שהיא ארוכה ולבנה (עיין לעיל) לא מצאתי לו חבר בזה. ובדרך השערה יש לומר שאולי טעה מי שהוא בדברי הבה"ג ה' ביצים, ד"ו קל"א ע"ד: ואילו הן סימני ביצים כל שקודרת (בה"ג עמ' 543: כל שכודרת) ועולגלת. ופירש מי שפירש: קודרת—כהה (עיין ירוש' נדה פ"ב, נ' רע"ב: שחור מקדיר וכו'). ולפי זה יהיה הניגוד בין כהה ועולגלת: לבנה וארוכה. אבל, כמובן, זו היא רק השערה בעלמא. ועיין על ביצי דגים שחורות בב"י טו"ד סי' פ"ג.

30/31 לוקחין ביצים מכל מקום וכו', עיין גנזי שכטר הנ"ל עמ' 323.

34 ר' יהודה אומר ושמו חגב. בד וכי"ר לנכון: ר' יוסי אומ' וכו'. וכ"ה במשנה ובתוי"כ שמיני פ"ה, נ' ע"ד.

34/35 ולא כנצריין... אף המורר. בכי"ר (במקום כ"ז): והוא שיש בהן סמנים הללו. סמכוס או' אע"פ שאין בהן סימנים הללו. וגי' מוטעית היא. ועיין ספרי ראה סוף פי' ק"ג, הוצ' פינקלשטיין עמ' 163. ומ"ש הגרמ"ש מדווינסק במשך חכמה ראה עמ' 352. 37 יש לו קשקשת אי אתה צריך לשאל על סנפיר יש לו סנפיר ואין לו קשקשת טמא. בכי"ר: יש לו סנפיר ואין לו קשקשת טמא. קשקשת ואין לו סנפיר טהור. ועיין בבבלי ס"ו ב', ויש שם הוספה בגמרא, עיין דק"ס צ' ע"א ובהערה ג' שם, וכן אין זה בנדה נ"א ב' בכי"מ. וגי' הדפוסים וכי"ו בתוספתא יותר נכונה.

עמ' 506

1 אלו הן קשקשין שמלוּבש בהן וכו'. ברי"ח סוף פירקין (לפי ח') הרשב"א ס"ה א' ד"ה מתני ותוה"ב שלו בית ג' ש"א, ס"ב סע"ד. ובתוה"ב בטעות: וכן נראה מדברי ר' חנינה ז"ל שכתב בסוף פירקין, וצ"ל: ר' חננאל): תנא אלו הן הקשקשים שמלוּבש בהן וסנפירין ששט (בחיידושים בטעות: ששנו) בהן וכמה קשקשים יהיו בו

אפילו אחת תחת לחיו ואחת תחת זנבו ואחת תחת סנפיריו ר' יהודה אומר שנים. וכן נעתקה הרישא של התוספתא ברמב"ן שמיני י"א-י'.

1/3 וכמה קשקשין יהיו בו אפילו אחד תחת לחיו ואחד תחת זנבו ואחד תחת סנפיר שלו ר' יהודה אומר שנים. עיין מ"ש לעיל בשם הר"ח, וכבר העיר הרשב"א (הנ"ל) שמסתימת דברי הר"ח משמע שהוא פירש את הברייתא כפשוטה שלדברי ת"ק צריך שלשה אלא שמספיק אחד, אחד בכל מקום ור' יהודה מצריך ששה: שנים, שנים. ולפירוש זה נוטה הרשב"א בעצמו. ובד: אפילו אחת... ואחת... ואחת. אבל הרמב"ן ס"ו א' העיר על הברייתא בתו"כ שמיני פ"ד, מ"ט ע"ד: מנין אפילו אין לו אלא סנפיר אחת ואין לו אלא קשקשת אחת ת"ל קשקשת. ר' יהודה אומר שני (לפנינו בטעות: אף שני, אבל "אף" ליתא בפי' הראב"ד וברמב"ן המובא בתו"ב הנ"ל) קשקשים. ומכאן משמע שמספיק קשקשת אחת. ולפיכך פירש הרמב"ן שם: "ומתוך הדוחק יש לי ללמד דאו או קתני, ומה שפי' מקומות הללו מפני שבמקומות אחרים יש לחוש שמא עם דגים טהורים נתערב ונשרה קשקשת מהן ונדבק בזה" וכו'. ועיין ברשב"א הנ"ל ושם ס"ו א' ד"ה אלא מיהו. ועל פי הרמב"ן נעתקה התוספתא גם בראש פ"ג ס"ו עיי"ש. ועיין גם בר"ן פ"ג ס"ו תשצ"א ודבריו נובעים מהרשב"א הנ"ל.

ופירוש זה של הרמב"ן בתוספתא, כנראה, כבר אצל ר"י מפריס, שכן כותב בסמ"ג עשין סוף ס"ב, קל"ט ע"ד: ובתוספתא שנינו וכמה קשקשים יהיו לו אחת תחת זנבו ואחת תחת לחיו ואחת תחת סנפיר שלו, ומפרש מורי דאו או קתני בתוספתא ובאחת יש די וכן מוכיח בתו"כ שדי באחת, ור' יהודה אומר שני קשקשים. וע"פ פירוש זה העתיק בחינוך שמיני ס"ו ק"נ (בד"ח ס"ו קנ"ה): ואמרו בתוספתא והוא שתהא תחת לחיו או תחת זנבו או תחת סנפיריו. אבל בשאר גופו לא סגי לן בפחו' משתים. ועיין להלן.

3 ר' יהודה אומר שנים קשקשת אחת תחת לחיו ואחד תחת זנבו ואחד תחת סנפיר שלו. בד: ר' יהודה אומר שנים קשקשת. וכן בכי"ל: ר' יהודה או שני קשקשין. וכן, כנראה, לא היה יותר גם בראשונים הנ"ל. ולפי הגי' בכי"ו צריך לפרש: אחד תחת לחיו וכו', בין תחת לחיו ובין תחת זנבו וכו', ולפיכך שינה כאן ואמר "אחד" ולא "אחת" כדלעיל (כגי' ד וראשונים). אבל הלשון "שנים קשקשת" מגומגם (ואין למשוך את המלה קשקשת למטה ולהגיה: קשקשת אחת וכו', שהרי אז נקבל שלש). ומעניין הוא שלשון מגומגמת זו היא גם בד. ואולי צ"ל ר' יהודה אומר שנים. [שנ'] קשקשת (וכ"ה בספרא הנ"ל, לפי הראב"ד שם מ"ט ע"ד, וכ"ה בהגה' ספרא שבתמת ישרים מ"ג ע"ד), ונשמטה המלה "שני" ע"י הדמיון עם המלה "שנים".

נמצאנו למדים שאם נקבל הגהה זו: ר' יהודה או שנים, [שנ'] קשקשת. אחד תחת לחיו וכו', עלינו בהכרח לפרש, בין תחת לחיו וכו', ואז עלינו לפרש גם בדברי הת"ק או, או, כפירוש הרמב"ן הנ"ל.

אבל ראיתי בראב"ן ה' טריפות ס"ו רס"ח נ"א ע"ב: מצינו בתוספתא דר' חייא בענין דגים, כמה קשקשין יהיו בו ר' יהודה אומר שני קשקשים ר' יוסי אומר אפילו אחד תחת לחיו ואחד תחת זנבו ואחד תחת סנפיר שלו (ע"כ מן התוספתא). והלכה כר' יוסי. ואולי נתערבבו בכי"ו שתי גירסאות ונשאר לנו שריד גם מגירסת הראב"ן. 5 כגון הקוליים והפולמוס וכו'. בכי"ל: כגון הקוליים והפולמוס כספתיאס ואבנתס ואנתיאונס כשר. ועיין בבלי כאן ס"ו רע"ב וע"ז ל"ט א'.

פ"ה

- 12 שיצא אסור טמא ושכפנים מותר, בד חסרה המלה "טמא". ובכ"ד: מה שיצא טמא ושכפנים טהור.
- 17 מה שיצא אסור טמא ושכפנים מותר, בשר במגע נבלה, בד חסר גם כאן "טמא". ובכ"ד: מה שיצא אסור וטמא ושכפנים מותר, הבשר במגע נבלה.
- 22/23 מדבר שאינו גופה על דבר שגופה שמחתך וכו', וכ"ה בד. ובכ"ד: בדבר שאינו גופה על דבר שהיא גופה שהמחתך וכו'.
- 30 אפילו עומד וחורש על גבי מענה, בכ"ד: אפילו בן חמש שנים וחורש בשדה, וזהו לשון המשנה פ"ד מ"ה.
- 34/35 השוחט את הטרפה ומצא בה בן תשעה חי וכו', בכ"ד בטעות: בן שמונה חי. ולעצם העניין עיין רש"י ורמב"ן ע"ה סע"א, ועיין רשב"א שם.
- 37 ואפילו יצא חוץ לקלעים מותר באכילה, עיין ח"ד ועיין תמורה י"א א' ובשטמ"ק שם אות ט'.

עמ' 507

- 1 תקבר מפני שגדולה קדש, בכ"ד: תקבר שגדולה קדושה. והתוספתא סוברת שוולדות קדשים במעי אמן הן קדושים, עיין תוס' ע"ז ב' ד"ה רובא (אבל עיין תוס' זבחים ק"ד א' ד"ה וקסבר), ועלינו להעמיד את הברייתא שלמעלה (השוחט את החטאת) בשהקדישה ואח"כ נתעברה, עיין תמורה י"א א' וכ"ה ב'.
- 2 אין מחשבה פוסלת בה משום פסול וכו', בכ"ד לנכון: משום פגול, וכ"ה לעיל זבחים 484²⁸, עיין מש"ש.

פ"ו

- 3 אותו ואת בנו וכו', כל הברייתא במ"מ פ"ב מה' שחיטה ה"ט.
- 4 ומן הכוי אין נוהגין בו, רש"י, רמב"ן וחי' הר"ן ע"ט רע"ב, ועיין לעיל 359²⁸ ומש"ש.
- 5 ר' מאיר אוסר משם אותו ואת בנו, וכן בפ"ה מ"י בהוצ' לו: ר' מאיר אומר מחייב ר' שמע' פוטר, ועל ה"מ של "אומר" יש שם קו (לסימן מחיקה ז), וכן בהוצ' קויפמן: ר' מאיר אומ' מחייב ר' שמעון פוטר, וכן בכתי' פרמה: ר' מאיר מחייב ר' שמע' פוטר, אבל לפני הבבלי בוודאי לא היתה כן הגי' במשנה, כפי שיוצא מפורש מדברי ר' יוחנן פ"ה א', ועיין דק"ס, ועיין תו"כ אמור פרש' ח' פ"ח ה"ח.
- 10 והכמ' אומרים בין כך... פטור, וכ"ה גם בד וכ"ה, אבל בכיו' ליתא כ"ז, ועיין ח"ד.
- 10/11 הלוקח מבעל הבית הוא קודם וכו', רי"ף פ"ה סי' תת"ז, רש"י פ"ב א' (ושם: כן שנינו בתוספתא פ"ה הלוקח וכו', אבל בד"י חסרה המלה "פ"ה"), עיטור ש"ב ה' שחיטה, הוצ' רמאי' כ"ט ע"ב, ר' יהונתן עמ' צ"ד, רמב"ן פ"ג א' ד"ה מתני', רשב"א פ"ב א' ד"ה מתני', רא"ש פ"ה סי' ד', רבינו ירוחם מירושם נ"ט ח"ה, ר"ן על הרי"ף הנ"ל.

13 שחטה ואת אמה אפילו וכו'. בכ"ז: שחטה ואת אמה ואת אם אמה ואפילו עד וכו'. ועיין ח"ד.

16/17 שחט חמשה בניה ואחר כך שחטה וכו'. רש"י פ"ב רע"ב, המיוחס לר"ש ת"כ אמור פ"ח, צ"ג ע"א, רע"ב פ"ה מ"ג. ועיין ירוש' יבמות פ"א ה"א, י"א ע"ג, וש"נ. 19/20 משחשיכה אסור לשחוט את בתה כל היום וכל הלילה. בד: משחשיכה מותר לשחוט את בתה כל היום וכל הלילה. ובכ"ז: משחשיכה לשחוט את בתה וכו'. אבל בכ"ז: משחשכה אסור לשחוט בתה כל היום וכן הלילה, וכן נכון.

21 לך... לך. המלים "לך" אינן בד וכ"ל, ונכון. 23/24 אמר ר' יהודה כמה דברים אמורים בזמן וכו'. רמב"ן ורשב"א פ"ג א', רא"ש פ"ה ס"ו, ר"ן פ"ה סוף ס' תת"ו, ועיין השגות ספ"ב מה' שחיטה ובמ"מ להר"י אלכלץ שם הי"ד.

26 כסוי הדרם נוהג וכו'. מ"מ פי"ד מה' שחיטה הי"ד. 33 השיב ר' חייא בנו של ר' אלעזר הקפר ומה למילה וכו'. בד: השיב ר' אלעזר בנו של ר' אלעזר הקפר וכו'. וכן בכ"ז: השיב ר' אלעזר בנו של ר' אלעזר הקפר וכו'. וכן ביוחסין השלם מאמר א' ערך ר' אלעזר הקפר: אבל בתוספתא בפרק ז' מחולין השיב ר' אלעזר בנו של ר' אלעזר הקפר מה למה וכו'. וכ"ה ע"ל ביצה 201¹³.

37 והשיבו ר' חייא. טעות הדפוס בד"ה, אבל בד: והשיב ר' אלעזר, וכ"ה בכ"ז. וכן גם בכ"ז: ר' לעזר, וכ"ה ע"ל 201¹⁷.

שם: לאכילת גוי... חייב לכסות. וכן בפרדס הוצ' עהרענרייך עמ' קל"ב: וישראל שיאמר לו הגוי שחוט לי עוף זה וכו' ולכסות את הדם. וכן בעיטור ש"ב ה' שחיטה, ד' למברג ט' ע"א (הוצ' רמא"י כ"א ע"ד): והשוחט לנכרי וכו' בעי ברכה בשחיטה וכסוי.

עמ' 508

5/6 השוחט והקדיש את הדם וכו'. עיין מ"מ פי"ד מה' שחיטה ה"ג. 7 השוחט דם שעל הסכין ודם שעל הכנפים. בכ"ז: דם (ומלת השוחט ליתא) שעל הסכין ודם שעל הכיפין. ועיין רש"י פ"ח א' ד"ה אגפיים. 8 הואיל ונתכסה דם הובח. בכ"ז לנכון: הואיל ונתכסה דם הנפש. 12 אין מכסין לא בתבן ולא בקש וכו'. ערוך ערך נ"ז ג' (ועה"ש ריש עמ' שע"ב), עיטור ש"ב ה' שחיטה ד' למברג כ' ע"א (הוצ' רמא"י מ"ז ע"ב), אר"ז ח"א ס' שצ"ו, ג"ה ע"א.

13 לא בעצה. ליתא בערוך, עיטור ואר"ז הנ"ל. ובד"ה שיבשו כאן: בעצם, אבל בר, כ"ז וכ"ל לנכון: בעצה.

14 ולא בשחולית ולא בנרודות. וכ"ה בכ"ז. ובד: ולא בנדור' (ולא בשחולית ליתא שם), ובעיטור הנ"ל: ולא בשחוליות (ולא בגרודות ליתא שם), ובאר"ז הנ"ל: ולא בשחולית ולא בגרודות. אבל הנכון כלפנינו, עיין כלים פ"א מ"ג, ובפירוש הגאונים שם עמ' 21.

14/15 ולא יתן אבן על גבי הדם ויכסה. במשנה הוצ' לזו פ"ו מ"ו: ולא יכסנו באבנים. ועיין בברייתא בבבלי שם פ"ח א'.

15/16 זה הכלל כל שהוא מין עפר בולע ומצמיח מכסין בו. עיין בח"ד שמגיה.

אבל כלפנינו כ"ה גם בכ"ה, וכן ברמב"ן פ"ח סע"ב: ובתוספתא תניא זה הכלל כל שהוא מין עפר בולע ומצמיח מכסין בו. ובא"ז הנ"ל זה הכלל כל שהוא מין עפר ומצמיח מכסה בו. וכד בטעות: כל שהוא מין עפר בולע ומצמיח אין מכסין בו.

פ"ז

18 ודעת מכרעת שהיא של ימין. בכ"ה: והדעת מכרעת מסיבה שהיא של ימין. וכנראה, שהמלה "מסיבה" היא פירוש "למכרעת". ולעצם העניין ברור שהתוספתא סוברת כי ר' יהודה מספקא ליה באיזה ירך נוהג גיד הנשה, כפי שאנסה להוכיח להלן שו' 33.

21 ודם כדם איברין. בכ"ה לנכון: ודמו כדם איברים. וכן ברמב"ן ע"ד ב': אלא דמו אסור ואין חייבין עליו כרת וכו' והכי גמי תניא בתוספתא ודמי לדם (צ"ל: ודמו כדם) האיברים ואין חייבין עליו ומני רבנן היא וכו'. וברשב"א שם: ואף על גב דתניא בתוספתא לרבנן דדמו אסור כדם האיברים לא שבקינן גמרינן ותפסינן מאי דאיתמר בתוספתא.

25 לגוי אין צריך להפריש ממנו גיד הנשה. בכ"ה מוסיף: שלמה צריך להפריש ממנה גיד הנשה. ועיין בבבלי צ"ד א'.
27 מפני שחוזר ומאכילן לישראל. בכ"ה לנכון: מפני שחוזר ומוכרן לישראל, עיין בבבלי הנ"ל.

31 נוטלו מן השוק של ירך. בכ"ה לנכון: נוטלו מן השופי של ירך. וכן תיקן בח"ד ע"פ הבבלי צ"ב ב'.
31/32 אסור וחייבין עליו... אסור ואין חייבין עליו. וכ"ה בד וכ"ה, אבל בבבלי צ"א א' (וש"נ) להפך, ועיין בח"ד הערה קמ"ה.

33 ר' יהודה פומר עד שאכל משניהם, וכ"ה לעיל מכות 44a. ומכאן ברור שר' יהודה מספקא ליה באיזה ירך נוהג גיד הנשה. וכן בב"ר פנ"ח' (הוצ' תיאודור אלבק 923): ר' יהודה אומר באחת מהן נגע ואחת מהן נאסרה, ר' יוסי א' באחת מהן נגע ושתיים נאסרו אית תני תני הדעת מכרעת שהיא של ימין (כדברי ר' יהודה) ואית תני תני הדעת מכרעת שהיא של שמאל (כר' יוסי) וכו'. והמלים שהקפתי אינן בכ"ה וכ"ה, עיין בהערות תיאודור שם. וגם מכאן ברור שר' יהודה מספקא ליה באיזה ירך נוהג גיד הנשה. ואע"פ שמסקנת הבבלי (צ"א א') היא שר' יהודה פשיטא ליה שנוהג רק בימין, מ"מ ברור שהתוספתא והברייתא בב"ר חולקות. וכן מפורש בירושלמי יבמות ספ"א, י"ב ע"ב: הכה שניהן כאחת קילל שניהן כאחת חייב ר' יודה פוסר. ר' יוחנן בעי מחלפה שיטתיה דר' יודה דתנן[נ] תמן אכל מזה כזית ומזה כזית סופג שמונים ר' יודה אמר אינו סופג אלא ארבעים. כלומר, ולמה חייב מלקות, הרי יש כאן התראת ספק? ומכאן ברור שהירושלמי סובר שר' יהודה מספקא ליה באיזה ירך נוהג, כפי שפירשו בקצ' ופ"מ שם.

ולא עוד אלא שמתירין הירושלמי נבין גם את הבבא שלהלן אשר מתוכה הוכיח הבבלי כי ר' יהודה פשיטא ליה שנוהג בימין, שכן מתרץ הירושלמי: אמר ר' קרוספי אינה מוחלפת, תמן עיקר לאוין ספק היה. ברם הכא ודאי היה ונסתפק לו. כלומר, מכיוון שהכתוב סתם את דבריו ולא גילה לנו איזה גיד הנשה אסור, הרי

בהכרח לא כיוון לחייב אותו אלא רק אם יאכל את שניהם, ועיקר הלאו הוא אם אכל את שניהם, ולא שייך כאן התראת ספק, כי זהו השיעור, משא"כ בספק אב. ולפי השקפה זאת של הירושלמי יש מקום לחשוב שאינו חייב לר' יהודה אלא רק אם אכל שני הגידין מבהמה אחת, כי זהו השיעור השלם שמוציאו מידי ספק, אבל אם אכל גיד של ימין מבהמה אחת ושל שמאל מאחרת פטור, ולפיכך אומרת לנו הבבא הבאה: אכל שני גידים משתי ירכות משתי בהמות וכו' אינו סופג אלא ארבעים. אבל שיטת הבבלי היא שאם אפילו נניח שלר' יהודה מספקא ליה, הרי הוא ספק ככל הספקות, ספק מחמת חסרון ידיעה, וממילא אין שום הבדל בין אם הגידין משני הצדדים הם מבהמה אחת או משתי בהמות, ובהכרח עלינו לפרש כאן שאכל גיד של ירך אחד משתי בהמות, ובכ"ז לוקה לר' יהודה, הרי לך שלר' יהודה פשיטא ליה שנוהגת בימין, כפי שהוכיח הבבלי בפירקין צ"א א'.

34 אבל שני גידים משתי ירכות משתי בהמות וכו'. עיין מ"ש ע"ז לעיל בסמוך.
37/38 חתיכה אסורה שנתערבה בחתיכות וכו', לעיל 40²¹ ואילך. ורוב הראשונים הביאוהו משם, והרשב"א ק' א' ד"ה שאני הביאה משני המקומות עיין מ"ש בח"א עמ' 55. ובר"ן כאן פ"ז (קרוב לסופו): דבהדיא תניא בתוספתא חתיכת אסור שנתערבה בין החתיכות אפילו הן אלף כולן אסורות וכו', עיי"ש.

עמ' 509

4 להודיע במה נאסר. בכ"ז: נאמר. ואולי צ"ל: למה נאסר.
6 דברי ר' יהודה ר' אלעזר וחכמים אומרים וכו'. עיין להלן סוף זבים 680²⁶.
8/9 האוכל אבר מן החי עובר בלא תעשה. זו היא פתיחה לבבות הבאות.
עיין ח"ד.

10 דם מן החי חייב משום שני לאוין משום דם ומשם ח"י. התוספתא סתמה כאן כר' חנינא בן גמליאל בספרי ראה פ"י ע"ז, הוצ' פינקלשטיין עמ' 142, לעיל 473²⁵. בבבלי סנהדרין ג"ט א'. ועיין להלן 510⁶ ומש"ש.
10/11 אבר מן החי חייב משום נבלה ומשום אבר. בד: אבר מן החי חייב משום נבלה, ואח"כ יש שם השמטה. ובכ"ז: אבר מן הנבלות חייב משום שני לוין משום חלב ומשום נבלה. וברור שגם שם יש השמטה וצ"ל: אבר [מן החי חייב... חלב] מן הנבלות וכו'. ובכל אופן גי' כ"ז אינה סותרת את גי' כ"ו וד. ועיין ח"ד ומ"ב. ולהלן מעילה פ"א 559¹¹: כחצי זית מן בהמה טהורה בחייה וכחצי זית במיתתה הרי אלו מצטרפין. והן מצטרפין גם למלקות (ולא רק לטומאה, עיין בבבלי שם ט"ז א'), כפי שיוצא מפסק הרמב"ם פ"ד מה' מאכלות אסורות ה"ז. ובירושלמי נזיר פ"ו ה"א, ג"ד ע"ד: מעתה האוכל אבר מן החי מן הטהורין יהא חייב שתים משום לא תאכלו כל נבלה ומשום לא תאכל הגפש עם הבשר וכו', עיי"ש. ועיין תו"כ שמיני ריש פרק ו' ובראב"ד שם, ועיין לעיל 442²¹ ומש"ש. וצ"ע.

12 משום דם ומשום מוקדשין וכו'. עיין תו"כ סוף נדבה, ט"ז ע"א, כריתות ד' ב'.
13/14 א"ל"ה מן המוקדשין חייב משום שני לאוין משום א"ל"ה ומשום מוקדשין. בתו"כ נדבה פ"ט ה"ב: ר' יהודה אומר חלבו הא"ל"ה הקיש החלב לא"ל"ה מה החלב בשני לאוים אף א"ל"ה בשני לאוים. והנה מתוספתא שלנו ומתו"כ הנ"ל רצו הקראים להוכיח שא"ל"ה של חולין אסורה, ושרק הרבנים האחרונים התירוה (עיין בגמ' ק"ז א').

וכן מוסר לנו רב סעדיא גאון את דבריהם (הצופה האנגלי מהדר' ישנה כט"ז עמ' 110):
 מא קיל פי אלתוספה האוכל אלה מן המוקדשים חייב שני לאווין משום אלה ומשום
 מוקדשין. ומה קיל פי תורת כהנים מה החלב בשני לאווין אף אלה בשני לאווין. וכבר
 השיבו רב סעדיא שם שהאיש עיין במקום הזה ונזדמנה לו הראייה הזאת ולא עיין
 במקום אחר ולא ראה מה שמפורש בתוספתא שחיתת חולין בפרק בשר בחלב שהוא
 אחר פרק גיד הנשה שממנו העתיק האיש הזה את דבריו, ושם אמרו (להלן 514)
 אלו הן האמורין שתי הכליות ויותרת הכבד ואלה. קראום אימורין ולא קראום חלבין.
 לפי שקרבים הם ולא אסורים וכו' ומה שאחר זאת קראו חלבין לפי שקרבים
 ואסורים וכו' כמו שפרשו ואילו הן החלבין וכו' ובזאת אמרו בתכלית הברור שאין
 האלה בכלל החלבין ואינה איסור. ולפיכך מה שנאמר בפרק הקודם האוכל אלה
 מן המוקדשים חייב עליה משום אלה ומשום מוקדשין פירושו שיש שתי פנים באברי
 המוקדשים, אחת שעומד למאכל אדם וזהו קודש לבד ואינו אשה ואחד הוא מאכל
 אשים וזה קודש ואשה. והאלה מן הבהמה המוקדשת היא איפוא קודש ואשה והאוכל
 חייב משום שתיים אחד משום קודש לה' ואחד משום אשה ריח נחוח והיא שאמרו
 בתוי"כ מה החלב בשני לאווין אף אלה בשני לאווין ואילו בבהמה של חולין אין זכר
 לאלה וכו', זהו תוכן דברי הגאון שם.

15 ר' יהודה מחייב שלשה משום חלב ומשם מוקדשין. כ"ז נשמט בטעות
 בכ"ז. ומה שאמר ר' יהודה בתוי"כ הנ"ל: מה החלב בשני לאווין וכו' לא חשב שם
 את איסור חלב, אלא רק איסור מעילה ואיסור כליז' (עיין רמב"ם פ"א מה' מעשה הקרבנות
 ה"ג) וכפירוש הגאון הנ"ל. ועיין בפירוש הראב"ד בתוי"כ שם, י"ד סע"ד, וצ"ע. ועיין
 בפירוש רמב"ם לתוי"כ עמ' 144.

פ"ח

17/18 בשר בחלב נוהג בארץ ובחוצה לארץ... ובמוקדשין. עיין תוס' רפ"ח
 ק"ג ב' ד"ה כל שהביאו את התוספתא ופירשו שם בשם רשב"ם, כי התוספתא השמיעה
 לנו שבשר בחלב נוהג בחוצה לארץ משום שבשר בחלב איתקש לבכורים שאינם נוהגים
 בחו"ל. וכן בתוס' הרא"ש כ"י (לפי ברכי יוסף או"ח סי' תפ"ט, ד' ווין ק' סע"ב):
 "ור"ש פירש דאצטריך משום ח"ל דסד"א דאינו נוהג בח"ל משום דאיתקש לבכורים
 ובמכילתא (משפטים פ"ב, הוצ' הורוביץ עמ' 336) מקיש להו". וכ"ה במכילתא שם:
 אחת בין בארץ בין בחוץ לארץ, ואחת בפני הבית ואחת שלא בפני הבית. לפי שהוא
 אומר ראשית בכורי אדמתך לא שמענו אלא בזמן שהבכורים נוהגין ובמקום שהבכורים
 נוהגין שם נוהג בשר בחלב וכו'. ועיין תוס' ב"ב פ"א א' ד"ה ההוא.
 ועיין או"ז ח"א ריש סי' תנ"ט, ס"ז רע"א, רשב"א רפ"ח, ק"ג ב' (ועיין מ"ש
 בתשלום תוספתא עמ' 39), ריטב"א ור"ן רפ"ח.

19 העוף לא עולה ולא נאכל. בכי"ז: העוף עם הגבנה לא עולה ולא נאכל.
 20/21 ר' אלעזר בר' צדוק אומר וכו'. עיין תוס' ק"ד ב' ד"ה עוף.
 21/22 עולה עם הגבינה על השולחן אפיקולוס אומר אין נאכל וכו'. בכי"ז:
 אפיקולוס או' וכו'. בחיד מגיה "אבל" במקום "אומר", עיין בבלי ק"ד ב' וברי"ף שם
 ובערוך ערך אפיקורין ובתוספות עה"ש של קרויס עמ' נ"ח. ועיין מ"ש קרינגיל במ"ח
 חמ"ה עמ' 120 ומ"ש קמינקה בצופה ההגרי ח"ט עמ' 56.

23/24 נותנין בקפוף ובמחוק וכו'. בכ"ל: צורר אדם חתיכה בצד זה ונותנו בקפוף ובמחיק וכו'. וצ"ל: בצד זה [וגבינה בצד זה] ונותנו וכו'.

28 אם יש בנותן טעם באותה חתיכה וחכמים אומ' באותה הקדרה. בכ"ל: באותה חתיכה אסורה וחכמים או' אין אסור אלא בקדירה. והג"י שלנו יותר יפה, ועיין הג"י במשנה.

29 אמר רבי נראין דברי ר' יהודה וכו'. בכ"ל בטעות: אמר יוסי נראין וכו'. 30/31 כחל של מניקה קורעו ומוציא את חלבו וכו'. עיין בבלי ק"י א'. ובסמ"ג לאווין קמ"א, נ"ב ע"ב: ואין חילוק מן כחל שהוא מבהמה מניקה לכחל שאינה מבהמה מניקה וכו' ותניא בתוספתא כחל של מניקה קרעו ומוציא חלבה. וברשב"א ק"י א': ואין הפרש בין של מניקה לשאינ' של מניק' ובנמוקי הרמב"ן ז"ל דבתוספת' קתני כחל של מניקה קורעו ומוציא את חלבו לא קרעו אינו עובר עליו. ואע"ג דמפשט' דתוספת' הוה משמ' דאין צריך קריעה אלא לשל מניקה אפילו הכי איכא למימר דתוספתא לריביתא נקטי, כלומר אפילו של מניקה אם לא קרעו אינו עובר עליו ומשום סופא נקט ליה אבל אפילו אינה של מניקה צריך קריעה. וכן כתב הרשב"א בפירוש התוספתא בתוה"ב שלו בית ג' סוף שער ד'. וכן בשו"ת הרמב"ם הוצ' פריימן סי' צ"ב עמ' 88: הנוכל לבשל עם בשר כחל של עז שלא ילדה אם לא וכו'. תשובה אין ספק שדין הכחל של הגדולה והקטנה הכל אחד לפי שכל הליחה בעובי עצם הכחל היא חלב וכו'. וכן בהוספות שם עמ' 368: ילמדנו רבינו הדין בכחל של בהמה קטנה שנתבשל עם בשר לפי שהתלמידי חכמים שבעירנו חלקו בזה שיש מי שאמר שמפני שהיא קטנה התבשיל מותר ויש מי שאמר שהקטנה כגדולה וכו'. תשובה אין ספק שדין הכחל של הקטנה ושל הגדולה שוה ואין בהם הפרש כלל לפי שכל הלחות הנמצאות בחלל גוף הכחל היא חלב וכו'. ועיין חידושי הר"ן ק"י א' שהביא את התוספתא בלי שום מסקנות.

אבל בריטביא ק"י א': ולכאורה ה"י נראה דכחל שאינה של מניקה שרי בלא קריעה כדאמר ר' יצחק בר אבדימי ולא אשכחן דפליג עליה ובתוספ' גמי הכי קתני כחל של מניקה קורעו ומוציא את חלבו לא קרעו אינו עובר עליו וכו' והגאונים והרמב"ם ז"ל לא חלקו בין כחל לכחל וכו' ומיהו כחל של גדי' קטנים שאין דרך להיות בהם חלב אין להחמיר בה ובקריעה כל שהוא סגי אפי' עם הבשר, ואם פשע ונתנוה בקדרה של בשר בלא קריעה אין אוסרים אותה וכו'. וכן בעיטור ש"א, הכשר בשר, הוצ' רמא"י י"ח ע"ג: ומיהו כחל של מניקה הוא דאסור אבל שאינו מניקה מותר. וכן ברוקח סי' תל"ז: ודווק' כחל מניקה אסור.

32 קיבה שבשלה חייב, בכ"ל לנכון: קיבה שבשלה בחלבה חייב.

33 המבשל בשר בחלב וכו'. כל הברייתא לעיל מכות 442 ואילך.

34 כרי שיהו זה בכזית. בכ"ל לנכון: כדי שיהו זה חה כזית, וכ"ה במכות הנ"ל.

ועיין להלן 559.

34/35 כמה יאכל ויהא חייב וכו'. בכ"ל: כמה יתבשל ויהא חייב וכו'.

וכ"ה במכות הנ"ל, ועיין מש"ש.

38 ר' שמעון מתיר בהנאה. עיין בבלי קט"ז א'. ובתוספתא ער"ה 44:

ר' עקיבה אומר בשר בחלב מותר בהנאה. ובד וכ"ז שם: ר' שמעון בן אלעזר אומר וכו'. ובמכילתא משפטים פ"ב, הוצ' הורוביץ עמ' 336: ר' שמעון בן אלעזר

אומר מפני מה נאמר בשלשה מקומות אחת לבהמה גסה ואחת לדקה ואחת לחיה.
ר' שמעון בן יוחאי אומר אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה וכו'.

עמ' 510

- 1 כחלב חיה טמאה בשר חיה ועופות מזהורין. כ"ז חסר בכ"ל, וגי' נכונה היא ויש לפנינו פיסקא מן המשנה.
- 2 שנאמר גדי גדי, בכ"ל לנכון: שנ' גדי גדי גדי.
- 3 חזרו לומר מעמידין וכו'. בריח חולין כתיב: ומפורש בתוספתא בהאי פירקא חזרו לומר מעמידין בקיבת נכרי ונבלה ואין חוששין.
- 5 מפני שכנוס במעיה חלב. בד: מפני שכנוס מותר במעיה חלב. ונראה שגם כאן הגי' הנכונה בכ"ל: מפני שכנוס במעיה (ולא יותר). והמלה חלב שייכת להלן והיא פיסקא מן המשנה. עיין סוף מ"ה ותחלת מ"ו. ועיין מ"ש בח"א ריש עמ' 61.
- 6 שהחלב נוהג בחי'. וכ"ה בד ואין לזה שום מובן. ועיין בח"ד שפירש שאם תלש חלב מבהמה חיה חייב משום אבר מן החי, אבל בדם אינו חייב משום אבר מן החי, כחכמים דרחבי'ג ונגד סתם התוספתא לעיל ספ"ז 509¹⁰. אבל פירוש זה קשה מאד, כי איפכא היה לו לומר שחי נוהג בחלב ולא בדם, אבל דם נוהג גם בחי'. ועיין הפי' במ"ב ודבריו תמוהים מאד. ונראה לשער שאולי צ"ל: שהחלב נוהג בחי' [ובמבושל] וכו'. ובחי' הר"ן ק"כ א' ד"ה תנן הוכיח ממשנתנו שחייב גם על דם מבושל ודלא כזעירי במנחות (כ"א א'), שהרי המשנה אינה מונה בין חומרי החלב שחייב עליו בין חי ובין מבושל משא"כ בדם, והוא תמה מכאן על הראשונים שפסקו כזעירי שדם מבושל אינו חייב עליו מדאורייתא. ולפי הגהתי מבואר כן בתוספתא. אבל דווקא מטעם זה קשה להגיה בתוספתא, כי הראשונים היו בוודאי מסתייעים בה לוא היה כתוב לפנייהם כן בתוספתא.
- ובכ"ל גורס: שהחלב נוהג בחיה. ואולי נכנסו המל"ם "נוהג בחיה" שלא במקומם, וצ"ל כאן: שהחלב קרב וכו', ולהלן בשורה הבאה צ"ל: שהדם [נוהג בחיה] מתיר וכו', עיין במשנה. אבל החילוק בין טמאים לטהורים אינו בתוספתא, כי היא סוברת (564³⁷) שגם דם אינו נוהג אלא בטהורים.
- 7 מכשיר ומפגל. בכ"ל: ומכשיר ומכפר.
- 8 בהמה דקה. עיין לעיל 481³⁰ דק"ס ס"ט ע"ב הערה ב', הנ"ל קס"ו ע"א הערה ל', וזכרים כ"ח א'.
- 9 וכולן שעיבדו או שהילך וכו'. בס' המפתח לר"ן גאון שבת מ"ט ב' (ל"ה ע"א): עיקר די'יה משתכח במסכת חולין וכו' ובתוספתא וכולן שעיבדו ושהילך בהן כדי עבדה טהורין משום עור. ועיין בהערת גולדינסטאל שם, ונעלם ממנו שכן פירש גם הריצב"א בתוס' זכרים צ"ד א', ואולי יש שם חסרון בדברי ר"ן וצ"ל: טהורין משום [בשר וטמאין משום] עור, כמו שהגיה בתוספתא במ"ב כאן. וכן רצה להגיה בתוספתא גם בח"ד, אלא שחזר בו, עיי"ש. ואולי הפירוש הוא שטהורין משום עור, והיינו אם עיבד את העור גרידא, אבל אם יש עמו גם בשר אין העיבוד מועיל בבשר ואז העור מצטרף לבשר גם לטומאת נבלות בניגוד לסתם עורות שאין מצטרפין לטומאת נבלות כמשנתנו בריש פירקין, או שהעור מטמא משום שומר ויד. ואע"פ שפירוש זה נראה דחוק, אבל מצד שני קשה להגיה נגד כל הנוסחאות ונגד ס' המפתח לר"ן.

ברם ראיתי במיוחס להר"ש לתו"כ ל"ב ע"ג: ובמגלת סתרים ממעט לעור מטומאה קודם שעבדו וכו' עיי"ש, וצ"ע כי זה סותר לפירושו במפתח. מפוזנסקי בספרו מגלת סתרים נעלמה פסקא זו.

13 יש להן עורות לפכך הצדן וההורגן והחובל בהן וכו'. בד: יש להן עורי הצדן וההורגן והחובל בהן וכו'. ובכ"ז: יש להן עורות ולפיכך הצדן והחובל בהן וכו'. ועיין ירוש' שבת פ"ד ה"א, י"ד ע"א.

20 וכמה היא ריקומה וכו'. ראב"ד תו"כ שמיני רפ"ז, ג"ב ע"ב. 21/22 מטמאין טומאת אוכלין ר' שמעון אומר וכו', בכ"ז: מטמאין טומאת אוכלין דברי ר' מאיר ר' שמעון או' וכו'. ועיין פ"ט מ"ז וברע"ב שם ובתוספות רעק"א שם. ואע"פ שמן התוספתא משמע כפירוש הרע"ב אבל דבריו בכ"ז תמוהים כי הם נגד הש"ס, עיין בתוס' רעק"א שם.

פ"ט

24 ר' אלעזר אומר הכלאים וכו'. עיין הרשימה לע"ז 359. 34 למלוג את העגלים אינו רשאי למלוג את הזרוע. במלחמות להרמב"ן רפ"ט: אמר הכותב וכן מצאתי בתוספתא כדברי רב אלפסי ז"ל וכו', וכן בריטב"א קל"ד ב': אבל הרי"ף ז"ל גרס מקו' שנהגו למלוג בעגלים לא ימלוג את הזרוע וכן היה צרוב הנוסחא' והכי אית' בתוספת' וכו', עיי"ש. ועיין דק"ס קפ"ז ע"א הערה ד'. 36 ואין מנכה לו מן הטבח את הדמים. בכ"ז: ואין מגבה לו מן הדמים הטבח. וכן להלן בשו" 37: נותנו לכהן ומגבה לו מן הדמים. 37/38 מתנות אין בהן משום קדושה וכו'. בריח קל"ד ב' (נתפרסם בסה"י לכבוד פישמן ע"ז): ואקשינן והרי מתנות דלא טבלי דתניא מתנות אין בהן משום קדושה אפילו מוכרן לגוי אפילו נותנן לפני כלבו אין בהן אלא מצות כהונה בלבד המשלח בשר לחבירו והיו בהן מתנות אין חושש שמא מתנות כהונה הן. כלומר אין בבהמה כולה חייב מתנות אלא הזרוע והלחיים והקבה אלו בכל מקום שהן הן לכהן ושאר הבשר אין בו חשש אם הוציא מתנות אם לאו.

ע"מ 511

1 המשלח בשר לחברו וכו'. עיין בפירוש הרי"ח לע"ז. 2/3 בזרוע של מוקדשין בזרוע של גבולין. בכ"ז: לנכון: בזרוע (צ"ל: כזרוע) של מוקדשין כך זרוע של גבולין. 4 חלב שעל הקיבה נותנו לכהן וכו'. עיין בבלי קל"ד ב', ועיין דק"ס שם קפ"ח ע"א הערה ג'. ועיין ברבינו יהונתן ע"מ קמ"ב. שם: אמר ר' יהודה נהגו כהנים וכו'. עיין דק"ס הנ"ל הערה ס'. 11 ואלו הן אמורין שתי כליות. עיין בדברי רב סעדיא גאון שאעתיק להלן. ולתוספתא זו רמז הר"ח בפסחים כ"ד א'. 13/14 זה חלב שעל הדקין דברי ר' עקיבא ר' ישמעאל אומר וכו'. עיין רבינו ברוך הוריות ב' ב' (ע"ה הגליון בש"ס ראם ד' ב') שציין לתוס' שצ"ל ולתו"כ (?) נדבה פ"ז פרש' י"ד ה"ו, עיי"ש. ועיין במכילתין מ"ט ב' ומ"ש להלן.

15 זה חלב שבין פקוקרות שהוא מחטט אחריו כל מקום שהוא ונוטל דברי ר' יוסי הגלילי. הברייתא שלנו לקתה בחסרון. ובכ"ז: זה חלב שבין הפלוקלות שהוא מקטט אחריו החלב אשר על העוקץ, וגם שם יש חסרון וצ"ל: שהוא מקטט אחריו [בכל מקום שהוא ונוטל דברי ר' יוסי הגלילי ר' עקיבה אומר להביא] החלב אשר על העוקץ. וכן מפורש אצל רב סעדיא גאון (הצופה האנגלי מהדור ישנה חט"ז עמ' 110, והבאתי את חוכן דבריו לעיל ספ"ז, עיי"ש): פי תוספת שחיטת חולצין פי פרק בשר בחלב וכו' אילו הן אמורין שתי הכליות ויותרת הכבד ואליה וכו' ואילו הן החלבים את החלב המכסה את הקרב זה החלב החופה את הכרס ואת כל החלב אשר על הקרב זה חלב שעל הדקים דברי ר' עקיבה ר' ישמעאל אומר חלב שעל הקבה וחכמים לא הודו לו. אשר על הכסלים זה חלב שבין הפקוקרות שהוא מחטט אחריו כל מקום שהוא ונוטל דברי ר' יוסי הגלילי ר' עקיבה או' להביא חלב שעל העוקץ (ועיין המשך הפיסקא להלן). הרי לך מפורש כמו שהשלמתי בכ"ז.

ובתו"כ הנ"ל: אשר על הכסלים זה החלב שבין הפקוקלות דברי ר' עקיבא. ר' יוסי הגלילי אומר להביא את החלב אשר על העוקץ. וכ"ה גם במה"ג עמ' 59 וכן יוצא מדברי התו"כ להלן שם ריש פרק י"ט. אבל בכ"ז ברעסלוי של התו"כ, בילקוט שם, בפירוש הראב"ד שם (עיין בהוצ' רמ"ש ובפירושו עמ' 139) הגירסא להפך: דברי ר' יוסי הגלילי. ר' עקיבה אומר להביא את החלב אשר על העוקץ (ועיין גם בהגהות ספרא בתומת ישרים ל"ה סע"ד). וג"ז מתאימה בדיוק לתוספתא שלנו לפי גי' רב סעדיא גאון (וכי"ל?). ועיין על "פקוקלות" בב"ר פע"ח-ו', הוצ' תיאודור אלבק עמ' 923 ובהערות שם.

16 ר' ישמעאל אומר חלב שעל הקבה תותב קרום ונקלף ר' עקיבא אומר קרום ונקלף אסורין. המלים המיותרות "שעל הקבה" חסרות בכ"ז. וכן אצל רב סעדיא (המשך הפיס' הנ"ל): ר' ישמעאל או' חלב תותב קרום ונקלף ר' עקיבה או' קרום ונקלף. ועיין בבלי מ"ט ב' הנ"ל ותו"כ הנ"ל, ולפי זה צריך להפוך את הגי' לפנינו. אבל קשה מאד לשבש את הנוסחאות שבד, כיו וכי"ל המתאשרות גם ע"י רב סעדיא גאון, וכן בספרי קרח (שהוא מדבי ר' ישמעאל) פי קי"ח. הוצ' הורוביץ עמ' 140: בחלב תותב קרום ונקלף הכתוב מדבר, ועיי"ש בספרי דבי רב קי"ח ע"ג. ולפיכך נראה יותר שהברייתות חולקות, והיו תנאים שהפכו בתרייתא והיו תנאים שהפכו קמייתא, עיין בגמרא שם מ"ט ב'. ועיין בחילופי מנהגים בין ב"ב ובני איי סי' נ"ב ובהערות מילר שם.

17/18 גידים שבכליות ובמוקדשין אסורין ואין חייבין עליהן. וכ"ה בכ"ז (אלא ששם: ואין חייבין עליהם כרת) ואצל רב סעדיא הנ"ל. ובח"ד הגיה "ובכסלים" במקום "ובמוקדשין", אבל ברור שאין להגיה נגד כל הנוסחאות ורב סעדיא הנ"ל. והפירוש הוא שר"י סובר שאין חייב על הגידין משום מוקדשין, עיין הרשימה אצל הורוביץ בהערותיו למכילתא עמ' 18—19.

פ"י

19/20 ר' אלעזר אומר כלאיים מן הרחל וכו'. עיין הרשימה לעיל 359.
 21 שנתנו בהמתן לישראל פטור וכו'. ובכ"ל: שנתנו בהמתן לישראל לגוי מראשית הגז, וצ"ל: לישראל לגוי (=לגז) פטור מראשית הגז. ועיין במכילתין ק"ג סע"ב וברש"י שם.

שם: זה חומר בלחיים ובקיבה וכו'. בכ"ל לנכון: זה חומר בזרוע בלחיים ובקבה וכו'.
 26 גז צאנך ארבע תתן לו חמש. בכ"ל: גז צאנך תתן לו (ולא יותר). וכנראה שגם לפנינו יש השמטה, וכשנרכיב את שתי הגירסאות נקבל את הגי' הנכונה, וכצ"ל: גז צאנך [תתן לו. גז שנים. צאנך] ארבע. תתן לו חמש (ובין לפנינו ובין בכ"ל נשמט ע"י הדומות). וזהו כשיטת ר"ע בספרי (שצ"ל לו בח"ד) שופטים סוף פ' קס"ו, הוצ' פינקלשטיין עמ' 216: ר' עקיבה אומר ראשית גז שנים. צאנך ארבע, תתן לו הרי חמש. 26/27 חמש רחלות גוזלות מנה ומנה ופרס שהן שבעים וחמש סלעים וכו'. בראב"ד עדיות פ"ג סמ"ג פירש שר' דוסא השיעור במנה קודש שהיה כפול והיו בו במנה ופרס שלש מאות זוז, והיינו שבעים וחמש סלעים. וכן הובא בשם הראב"ד בתוס' שנין בעדיות שם.

ועיין רשב"א, ריטב"א וחידושי הר"ן ק"ל שהביאו את הרמב"ן שהוכיח מכאן שלא כרש"י ופירש שלפ"כ שנה בתוספתא (וגם במשנה, עיין מלא"ש) מנה מנה ופרס (ברשב"א ד"ר יש ט"ס בפי' מן התוספתא וצ"ל שם: מנה מנה ופרס, כמו שמעתי בריטב"א ור"ן) מפני שהרחלות גוזלות פעמיים בשנה בכל פעם מנה ופרס ומצטרפות הן. והפירוש הפשוט נראה שיש לפנינו במשנה ותוספתא מליצה על דרך הכתוב בדניאל ה' כ"ה: מנא מנא תקל ופרסין, עיין יידישע צייטשריפט של גייגער ח"א עמ' 205.

34 צבען הרי אלו מצטרפות. בכ"ל בטעות: צבען אין מצטרפות. עיין בבלי ב"ק צ"ג ב'.

34/35 המפריש גז צאנו ואבד חייב באחריותו. עיין תוס' ב"ק ס"ו א' ד"ה עד שצבעו.

35 אם נתן בין בתחלה בין באמצע בין בסוף וכו'. יתכן שהמלים "בין בתחלה" הן באשגרה מתוס' פ"א פ"א 18, עיין מ"ש בח"א עמ' 32 שו" 13/14.

עמ' 512

4 אם אפרוחים הטרפה פטור מלשלח. בד: אם אפרוחיה הטרפה פטור מלשלח. ובכ"ל: אין אפרוחה טרפה פטור מלשלח. וי"אין בכ"ל = אם, עיין מ"ש לעיל בח"א עמ' 117. ועיין מכילתין ק"מ א'—ב'.

אבל ראיתי בה"ג ד"ב עמ' 571: "פי' והאם רבצת וכו' מה הבצים צריכות לאימן אף האפרוחי' צריכות לאימן יצאו אפרוחי' (סימן הקיצור מיותר, וצ"ל: אפרוחי) אם טרפה". והמו"ל שם שיבש ע"פ המשנה, וזה לא יתכן. שהרי הבה"ג לא יאמר "פירוש" על דבר שנמצא במשנה. ולפיכך ברור שהגירסא בה"ג נכונה בלי שום תיקון. והיה לפנינו מדרש הלכה שחלק על הברייתא בבבלי הנ"ל, ולפי המדרש אם טרפה פטור מלשלח, מפני שהאפרוחים אינם צריכים לאמם הטרפה. ולפ"ו מתפרשת התוס' בגי' כ"ו בלי תיקון.

5 ביצין פטור מלשלח. בכ"ז לנכון: ביצים מוזרות פטור מלשלח.
 שם: אפרוחים שפרחו וכו'. כל בבא זו חסרה בכ"ז.
 7/8 נטל את האם... פטור מלשלח. בכ"ז הסדר הפוך והג"י הפוכה, וכ"ה שם:
 נטל את הבנים ואחר כך נטל את האם חייבת לשלח נטל את האם ואחר כך נטל
 את הבנים פטור מלשלח. וג"י משובשת היא.
 11/12 המוצא קן לא יטהר בה את המצורע שני ולקח. עיין מפרשים שנדחקו
 מאד בפירוש הברייתא, אבל ג"י כ"ז פותרת לנו את הקושי, וכ"ה שם: המוצא קן
 לטהר (= לטהר) לא יטהר, על דרך לחולין, עיין מ"ש בתלמודה של קיסרין עמ' 2,
 וכן לעיל 258: אין כאן לחליצה ולכיבוס = לא חליצה ולא כיבוס) בה המצורע שני
 ולקח למטהר. ומכאן נראה שהוא דורש את המלה "למטהר". וכן בספרא ריש
 מצורע ה"י: ולקח למטהר לשם מטהר וכו', ועיין בראב"ד וקרבן אהרן שם. וברמב"ם
 רפ"א מה' טומאת צרעת מפורש: ומביא שתי צפורים דרור טהורות לשם טהרת
 צרעת שנאמר ולקח למטהר. ולפ"ז יש לומר שאם מצא קן (שחייב לקיים
 מצות שילוח, בשילוח האם ולקחת הבנים דווקא, עיין בברכי יוסף יו"ד סי' רצ"ב
 אות ו') לא יטהר בה (בקן, השוה קן טהומה, מפורשת) את המצורע מפני שהלקיחה
 היא לשם קיום מצות שילוח ולא לשם טהרת מצורע.
 ואולי מדברים כאן בקן דעלמא (אפילו אינו חייב בשילוח "כמוזמן" וכדומה)
 והתוספתא אומרת לנו שאם מצא קן ולקחו לעצמו (לא לשם טהרת מצורע) הרי זה
 לא יטהר בה את המצורע מפני שהלקיחה צריכה להיות מלכתחילה לשם טהרת המצורע.
 12 הגומל אם מעל הבנים וכו'. וכ"ה בד, כ"ז ומשנה ד' נפול, ולפנינו:
 על הבנים (כלשון הכתוב), ועיין ת"י כי תצא כ"ב-ו'. ועיין מ"ש בח"ד לעיל בסמוך
 בד"ה נטל את האם ולא הספיק, ומכאן סתירה לדבריו.
 15 מפני שנעברה בה עברה. עיין מלא"ש סוף מכליתין.

מנחות

פ"א

27 מרחשת לשום כלולה וכו'. צ"ל: חריבה לשום בלולה וכו'. (ח"ד).
 29 שהשחיטה קבוע לה צפון וכו'. תוס' זבחים ס"ג ב' ד"ה מה.
 31/32 חומר בקמיצה שהקמיצה טעון כהן וכלי שרת מה שאין כן בשחיטה
 קמיצה בכלי ושחיטה אפילו בקרומית של קנה. בתוס' זבחים מ"ז רע"ב: ומיהו יש
 לדקדק מהא [דאמרינן] בתוספתא דמנחות חומר בקמיצה מבשחיטה שהקמיצה טעונה
 כלי והשחיטה אינה טעונה כלי אלא אפי' קרומית של קנה. ועל כרחיך לא קאמר
 דלא תבעי כלי כלל דהא אמרינן מה עולה טעונה כלי כו' אלא דלא בעי כלי שרת
 קאמר ומיהו יש לפרש דלא חיישינן לכלי יפה קאמר וכו'. וכן בערך בתוס' חולין
 ג' א' ד"ה כגון, בתוס' תלמידי ר"פ זבחים מ"ז א' (לפי שטמ"ק שם אות כ"ט),
 רמב"ן, רשב"א, מאירי (עמ' י"ד), ריטב"א וחידושי הר"ן חולין ג' א', עיי"ש.
 ובמ"ש כאן כתב שמתוספתא זו משמע כדברי הר"מ, שהרי בתוספתא שנה כאן

כלי שרת באופן מיוחד. וכנראה, נעלמו ממנו לפ"ש דברי רש"י בזבחים י"ג א' (יומא כ"ד ב') ד"ה ובכלי שרת: "וכל היכא דקתני נמי בכהן כשר ובכלי שרת בבגדי כהונה קאמר", ועיין גם תוס' זבחים כ"ד א' ד"ה הואיל. וא"כ הרישא אינה מדברת כלל בכלי שרת אלא בבגדי כהונה, ולפיכך קיצרו כל הראשונים ודלגו על הרישא והביאו את הסיפא. ועיין בס' תורה שלמה ליד ידי הרמ"מ כשר וירא כ"ב עמ' 893 הערה קט"ו.

35 חומר בקמיצה שאין במליקה וכו'. בתוס' זבחים ס"ג ב' ד"ה מה: ועוד דתני בסיפא חומר בקמיצה מבמליקה שהקמיצה דוחה שבת וטומאה וכו'.
38 ר' אליעזר אומר אפילו רגלו וכו'. לעיל 480.

עמ' 513

7 לבש שתי כתנות ושתי מכנסים ושני אבנטים. אלו הם יתור בגדים. ועיין במכילתין י"ח א', ועיי"ש י"ט א' המחלוקת של ר' יהודה בריה דר' חייא ור' יוחנן. ובירושלמי עירובין פ"י ה"ג, כ"ו רע"ד: יהודה ברבי אמר לא שנו אלא גמי אבל בינגיון אסור מפני יתור בגדים. והג"י משובשת וצ"ל: אבל גינגין^ל יון אסור. וכן מעתיק ביחוסי תנאים ואמוראים כ"י בערך יהודה בנו של ר' חייא: גרסי' בעירובין ב'פ' אחרון ובפ"ב דזבחים כהן שלקה באצבעו וכו' לא שנו אלא גמי אבל צלצול קטן הוי יתור בגדים ובירושלמי דעירובין יהודה בר' אמר לא שנו אלא גמי הא גונגין אסור מפני יתור בגדים. וזה באמת מתאים לצלצול קטן, ועיין בירוש' כפשוטו ח"א עמ' 365.

ובירושלמי שם: על דעתיה דר' חנינה אי זהו יתור בגדים שתי כתנות שתי מצנפות שני מכנסים שני אבנטים. וזו היא הברייתא שלפנינו.

13 אמרו לו אי אפשר לכן. עיין הרשימה שלי לעיל סוף עמ' 143.

שם: כהנים שלא טבלו ולא קדשו וכו'. עיין מ"ש לעיל ח"א עמ' 188.

20 אפילו הוא פוסק בעבודה שלשה ימים וכו'. עיין הג"י לעיל 182²² ומש"ש בח"א עמ' 188.

22 עמד על גבי לבינה פסול שני ככל אחיו הלויים. נראה שכל בבא זו היא קטע של מדרש הלכה, והמדרש חולק על הברייתא לעיל שו' 1 וסובר שהפסול כאן לא רק מחמת חציצה אלא מפני שאין דרך שירות בכך ולומד הלכה זו מ"ככל אחיו הלויים". ולפי זה אפילו אם יוכל לעמד בפני עצמו אם תנטל הלבנה פסול. ובספרי שופטים פ"י קס"ט: ושרת בשם ה' אלהיו (והכוונה לסוף הפסוק: ככל אחיו הלויים) על גבי הריצפה. מיכן אמרו ע"ל טמא עומד יושב (כג"י כת"י עיין בשנו"ס בהוצ' פינקלשטיין עמ' 217) על גבי כלים או על גבי בהמה וכו', והמקור שממנו שאב המדרש אינו מדבר על פסול ישיבה כלל, ועיקר הפסול שם הוא שאינו ע"ג הריצפה, שאינו ככל אחיו הלויים. והוא מתאים למדרש שלפנינו. ועיין במכילתין כ"ג ב', ושם דרשות אחרות, ועיין ספרי שם פ"י קס"ז ופ"י קנ"ה.

22/23 קמץ בשמאל פסול וכו'. בס' יחוסי תנאים ואמוראים כת"י ערך ר' יהודה הנחתום ב': גרסי' בפ"א דמנחות (ו' ב') קמץ בשמאל פסל בן בתירא אמר יחזיר ויחזור ויקמץ בימין ומסקינן ר' יוסי בר יהודה ור' אליעזר בר שמעון אומר מכשיר היה בן בתירא בכל הפסולין כולן ובפ"א דמנחות בתוספתא איתא להא ברייתא וסיפא

דהא ברייתא כדאיתא בגמרא דידן ר' יוסי בן יאסין ור' יהודה הנחתום אמרו בד"א בזמן שלא קידש קומץ זה בכלי אבל קידש קומץ זה בכלי הכל מודים שלא יחזיר. 27 שלא נקמץ מבירחו. בד: שלא נקמץ מבריתו. ולעיל בסמוך יש שם בד כפילות מוטעית ובצדק מחקה בח"ד.

34 ובפכין ממתין ממעלה למטה. צ"ל: ובפתין ממחיק ממעלה וכו'. וכן בד: וכפית' ממחק וכו'. עיין רש"י י"א א' ד"ה במחבת, ועיין ח"ד.

36 ר' שמעון אומר הקומץ וכו'. עיין רש"י י"א רע"ב לפי גירס' שטמ"ק שם אות ה'.

פ"ב

עמ' 514

1 הקומץ את המנחה וכו'. כל הפרק הזה נמצא בחלקו במשנתנו ובחלקו נכפל לעיל זבחים פ"ב 482 ואילך, עיי"ש.

פ"ג

עמ' 515

21/22 דברי ר' אלעזר בר' שמעון ר' אומר בין כך ובין כך וכו'. בירוש' מגילה פ"ב ה"ז, ע"ג ע"ג ובבבלי כאן ע"ב א' הגי' מהופכת.

23/24 כבשים מעכבין ומפגלין את הלחם והלחם מעכב וכו'. עיין בח"ד שתמה "מתניא דלא כמאן", עיין במשנה פ"ד מ"ג ולהלן בתוס' ספ"ו. ונעלמו ממנו לפ"ש דברי הירוש' פסחים פ"ז ה"ד, ל"ד ע"ב: בין כמאן דאמר הלחם עיקר. בין כמאן דאמר כבשים עיקר ארבעה אינין? תנייה חש לון ותננתון חמשה. הרי לך שסתם משנת פסחים חששה לדברי שניהם, ולפיה הכבשים מעכבים את הלחם והלחם מעכב את הכבשים כדברי התוספתא שלפנינו.

25 קמץ בשתיקה וכו'. ברש"י זבחים מ"ב ב' ד"ה בד"א: "בתוספתא דמנחות קתני לה". כלומר, עיקר הברייתא היא בתוס' מנחות, ומ"ש רש"י אח"כ הם דברי עצמו בביאור הגמרא. ועיין במ"ש כאן, וכנראה, הבין אחרת בדברי רש"י.

פ"ד

עמ' 516

6 ויקטיר קומצה של ראשונה. ואעפ"י שהראשונה אינה נאכלת מפני תערובת איסור (ואפילו אם האיסור הוא רוב) אין היתר בטל באיסור ומקטיר את הקומץ אפילו לר' יהושע, מפני שאין הפסול כאן מחמת עצמו (עיין ח"ד). ועיין תוס' במכילתין ט' רע"ב.

20 מודה ר' יהושע שהורצה. עיין לעיל 484³⁴ ומש"ש (בעמ' 205).

32/33 ואין בשירים. צ"ל: ואין [מועלין] בשירים, כמו שהגיהו המפרשים.

עמ' 517

14 ר' אלעזר בר' שמעון אומר אפילו קומצו וכו'. עיין ח"ד שכתב: "וסברת ראב"ש דהא נראה דסבר דלא בעי קידוש בכלי שרת כלל" וכו'. וכדבריו מפורש בירוש' יומא פ"ב ה"א, ל"ט ע"ג: דתני ר' אלעזר בי ר' שמעון אומר אינה צריכה קידוש בוך וכו', עיי"ש.

פ"ה

18 ביום טוב יזרק ומותר באכילה וכו'. עיין רש"י יבמות צ' ב' ד"ה וכבשי.
 19 ובשבת לא יזרק ומותר בהנאה. צ"ע, איך מותר בהנאה, והרי אסור ליהנות
 מן הבשר אפי' בקדשים קלים לפני זריקה. וקשה להגיה כאן "אסור בהנאה",
 מפני שגם ברמב"ם פ"ב מה' שגגות ה"ד: שחט קרבנות יחיד שאין דוחים את השבת
 בשבת בשגגה חייב חטאת והבשר מותר בהנאה. ועיין בכ"מ שם בשם מהרי"ק.
 ועיין בשו"ת הרמ"ע מפנו סי' ק"ה, צ"ד ע"ב, וכנראה שהוא פירש ש"מותר בהנאה"
 כאן פירושו שאינו נאסר מחמת מעשה שבת, ואם עבר וזרק מותר גם באכילה,
 כפי שמפורש להלן, אבל אינו מדבר כאן באיסור הנאה מקדשים. וכן באמת משמע
 מסיגנון התוספתא כאן שמדברת על איסור שבת, ולפיכך אומרת שהבשר אינו נאסר
 בהנאה מחמת מעשה שבת.

22 חטאת צבור... ויקטיר אימורין. צ"ל: הקטיר אימורין [הרי זה חייב],
 כמו שהוא בתוס' פסחים לעיל 164. ועיין בח"ד שנדחק להעמיד את הגירסא שלפנינו
 ועיין גם במ"ב ומ"ש שהגיהו באופן אחר. ועיין מ"ש לעיל ח"א עמ' 173.

24 ששחטן בשבת לשמן וזרק דמן לשמן וכו'. עיין מ"ש לעיל ח"א סוף עמ' 173.

ועיין ירוש' שבת פ"ג ה"ג, י"ד ע"א ובירוש' כפשוטו שם עמ' 178 הערה 1.
 25/26 תודה ואיל נזיר אין מקדשין את הלחם אלא בשתיקה. כנראה, שיש כאן
 טה"ד, ובאזה"ג מעתיק: אלא בשחיטה, וכצ"ל לפנינו. וכל בבא זו חסרה בד ובברייתא
 שבבבלי פסחים י"ג ב', מכילתין מ"ז א' וע"ב ב'. ונ"ל ברור שלבבא זו כיוונו בתוס'
 מ"ז א' ד"ה ואת שכתבו: "ותו ר' אלעזר בר' שמעון... גבי תודה נמי פליג כדאי'
 פ"ק דפסחים (כלומר, שהגמ' אומרת שם על לחמי תודה: "כמאן כרבי", והיינו דלא
 כראב"ש, וא"כ מוכח שהוא חולק גם על לחמי תודה) ובתוספתא דזבחים".
 והכוונה לבבא שלפנינו שחולק עליה ראב"ש בפירוש להלן בסמוך. וצ"ל בתוספות:
 ובתוס' דמנחות (במקום: דזבחים).

32 שחטם לשמן לאכול מן הלחם למחר הם כשרים והלחם כשר.
 יש כאן חסרון, וצ"ל: הם כשרים וְהֵלַחֵם מְפוּגֵל. שחט א' לשמו לאכל מחבירו למחר
 הם כשרים [והלחם כשר. (ע"פ ח"ד)].

עמ' 518

2/3 ואם עשה כן אינו פסול. זה אינו הולך על כל המקרים, שהרי אם הקטיר
 קומצה או כזית מקומצה בחוץ פסול. (ח"ד).

9 ואם עשה כן הרי זה פסול, גם זה אינו הולך על כל המקרים, שהרי אם
 הקטירו ערלים וטמאים את אימוריו או שאכלו חלק מבשרו לא נפסל הובח ע"י כן. (הנ"ל).

29 בחוץ וחיטב עליו בין חוץ לזמנו וכו'. עיין במ"ש שציין לרמב"ם פ"א
 מה' פסולי המוקדשין ה"ד, אבל שם מובאת רק הרישא של התוספתא, ונעלם ממנו
 לפ"ש דברי הרמב"ם פ"ד מה' פסולי המוקדשין ה"ד ששם הובאה גם הבבא שלפנינו,
 עיין כ"מ שם שלא העיר את מקורו, וכתב: ופשוט הוא.

פ"ו

עמ' 519

26 היו מולחין בו את העורות. שעל גבי הכבש. כ"ז חסר בד, אבל הנכון כלפנינו, עיין במכילתין כ"א ב'. ועיין רש"י עירובין ק"ד א' ד"ה בהולכת שפירש כי גם במלח שע"ג הכבש שנשאר אחרי דריסת רגלי הכהנים (וכמובן שהיה מאוס ולא היה ראוי למליחת איברים) היו מולחים את העורות.
30/31 ואלו הן שמעלין אותו כל הלילה וכו'. עיין בפ"ה המיוחס להר"ש תו"כ צו פ"א סה"ג, כ"ח ע"ד.

32 ומנחת כהנים ומנחת כהן משיח. מלים אלו נשתרבו בטעות משר שלמטה, ועיין במכילתין כ"ו ב' ובתו"כ הנ"ל.
33 הבאין בפני עצמן. מלים אלו נשתרבו בטעות, ומקומן בשר שלמעלה: ומנחת נסכים [הבאין בפני עצמן]. ועיין לעיל.
34 זה הכלל כל שקרב מתיריו ביום וכו'. עיין מכילתא דרשב"י עמ' 159, ועיין מ"ש הר"ל גינצבורג בגנזי שכתב ח"א עמ' 69.
36 המעלה כוית משתי הקרח בעבודה וכו'. עיין מ"ש ע"ז לעיל מכות עמ' 171.
38 אחד המזבח ואחר הכבש לכך וכו'. עיין מ"ש ע"ז במכות שם עמ' 171.

עמ' 520

1/2 ושירי מנחות משאור ומדבש וכו'. בפ"ר שמואל לתו"כ כת"י (כפי שמביאו רמ"ש בהערותיו לתו"כ עמ' 113): בתוס' דמנחות בפ' אלו טעונים ובירושלמי פ' כלל גדול מביא אותה ברייתא ולא קתני בהדיה קטרת אלא מן השאור ומן הדבש וכו', עיי"ש. והארכתי בפירושה לעיל מכות עמ' 171, עיי"ש.
3 ואחת מן הפסולה עובר בלא תעשה. עיין ח"ד ועיין ירוש' פסחים פ"ה ה"ד, ד"ב ע"ב, הירושלמי כפשוטו שם ח"א עמ' 460, וכן מפורש להלן 538²⁰: המחמץ את המחומץ הרי זה לוקה וכו'.

7 ארבעים ושמנה של יום הכפורים. עיין לעיל 486¹⁶ ובח"ד שם.
12 שמנה בגדי כהן גדול מעכבין זה את זה. ס"ז הוצ' הורוביץ 221 שו" 2.

עמ' 251 שו" 2.

18 השולחן והמנורה והמזבחות מעכבין זה את זה. בס' יחוסי תנאים ואמוראים כת"י ערך רב יהודה גרוגרות: במס' שקלים פ' התרומה (פ"ד ה"ג, מ"ח ע"א) א"ר חזקיה תני ר' יהודה גרוגרות השלחן המנורה והפרכת והמזבח מעכבין את הקרבנות דברי ר' מאיר וכו' ובתוספת' דמנחות פ' אלו שהן טעונות מלח השולחן והמנורה והמזבחות מעכבין זה את זה אבל בגירס' דשקלים תימה מפני מה מעכבין את הקרבן וכו' שולחן ומנורה מפני מה יעכבו הקרבנות בעבודה שהן מכשירין אותן, כגון השלחן שמקדש לחם הפנים ובזיכין, בכל מקום שיסדר השלחן בהיכל אפילו באולם, למ"ד קדושת ההיכל ואולם חדא היא, מקדש, דהכי אמר רבא בפ"א דנבחים הל' (=הלכת) ר' שמעון מכשיר בהולך (י"ד א') דאמר רבא את"ל ר' שמעון סבר לה וכו', הל' תימה [מפני] מה מעכב, אם לא נפרש שבכל מקום שיסדר השלחן צריך שאף המנורה תהיה נוכח השלחן.

23 תפלין של יד ושל ראש מעכבות זו את זו אם אין לו אלא אחת יתן. באו"ז ח"א סי' תקע"ח, ע"ח ע"ד: ומורי ה"ר שמחה כתב וכשיש לו שתיהן חייב בשתייהן ומעכבות זו את זו דתניא בתוספתא תפלין ש"י וש"ר מעכבין זא"ז ואם אין לו אלא אחת מהן הרי זה יתן. ורב חסדא (במכילתין מ"ד סע"א) החליף השיטה והכי ה"ל ש"ש אלא שאין לו אבל יש לו מעכבות. ולא מסתבר לי מדלא אייתי לה בגמ' דידן ולא פריך מינה לרב חסדא, אלא נראה בעיני כדפרי' דבין יש לו שתים ובין אין לו אחת מהם בין כך ובין כך אינם מעכבות. וראיתי בס' ערוגת הבושם כת"י מרצבכר ל"ג ע"ב: אך ה"ר שמחה ז"ל כתב שיש בתוספות של יד ושל ראש מעכבות ואם אין לו אלא אחת יתן, ותימ' דלא מייתי לה בהקומץ רבה. וי"ל דלא מיתניא בי ר' חייא ור' אושעיא ולא סמכין עליה. ומי שאומ' מכה תוספת' דכשארין לו אין מעכבין וכשיש לו מעכבין יש לתמוה מאי שנא היא וכו', והאי דקאמ' בתוספת' של יד ושל ראש מעכבות היינו מדרבנ' כעין קנס שלא יהא רגיל לבטל מצוה.

וכן בהגהות ר"פ לסמ"ק סי' קנ"ג: ודוקא שאין לו אבל יש לו מעכבין. ובא"ח ח"א ה' תפלין סי' כ"א, ח' ע"ב: וי"א דוקא כשיש לו אבל כשאין לו את שתיהן מעכבין (והיינו כרב חסדא במכילתין מ"ד א'). ועיין כ"מ פ"ד מה' תפלין ה"ד וב"י בטור או"ח סוף סי' כ"ו). וי"א איפכא כשיש לו את שתיהן מעכבין משום בזוי מצוה אבל כשאין לו אנוס נקרא ואין מעכבין. ומקורם מהתוספתא שלפנינו.

עמ' 521

2 אמר לו ר' עקיבה עדיין וכו'. תוס' מ"ה ב' ד"ה וכן ננס.
5 נמצא אתה אומר כיון שעברו ישראל וכו'. הברייתות אינן מתקשרות יפה. ונראה שיש כאן השמטה והיתה כאן ברייתא מעין הברייתא שבתוכ' ריש בהר: נכי תבאו יכול משבאו לעבר הירדן ת"ל אל הארץ ארץ המיוחדת. יכול אפילו באו לעמון ומואב יהיה כשר להביא עומר משם ת"ל אשר אני נותן לכם ולא עמון ומואב. מניין אתה אומר כיבשו אבל לא חילקו וכו' נמצא אתה אומר כיון שעברו ישראל וכו', ממש כמו בתוכ' שם ה"ב וה"ג, עיי"ש. והשלמה זו אינה מיוסדת על השערה גרידא. כי כ"ה במיוחס להר"ש תוכ' אמור ריש פרשה י', צ"ד ע"ג (ואני מעתיק מכ"א 95 ע"א): "ובתוספת' דמנחות. יכול אפי' באו לעמון ומואב יהיה כשר להביא עומר משם ת"ל אני נותן לכם". ולשון זה אינה לפנינו בתוס' מנחות ולא במ"א בתוספתא. הרי דף שהיה לפנינו בבא זו בתוספתא כאן, כמו שהשלמתי. והמפרש הסתייע מהלשון "כשר" שבתוספתא שממנו משמע שעומר אינו כשר מעבר הירדן אפילו אם כבר יתחייבו בעומר, אבל בספרא שם הלשון: "יכול משבאו לעמון ומואב", ולא יותר, ולפי זה אפשר לפרש שמדברים שם רק על הזמן שנתחייבו בעומר אבל לא על כשרות העומר מעבר הירדן אחרי שנתחייבו כבר. ולפיכך הביא המפרש את התוספתא. ועיין מ"ש בתשלום תוספתא עמ' 39.

שם: כיון שעברו ישראל את הירדן נתחייבו וכו'. בכפ"פ פ"ו עמ' קכ"ו (ד"ר ל' ע"ב): תוספת מסכת מנחות פ"ו כיון שעברו ישראל את הירדן נתחייבו בחלה ובערלה ובחדש הגיע ששה עשר בניסן נתחייבו בעומר.

7/8 ר' יוסי בר' יהודה ור' אלעזר בר' שמעון אומרין וכו'. ירוש' פאה פ"ו ה"ו, כ' ע"ג וש"נ, עיי"ש הגירסא.

פ"ז

14/15 קטרת שלא קרבה חציה בבוקר וכו'. שו"ת ברכת אברהם לר"א בנו של הרמב"ם סי' ט' עמ' 17, ואעתיק אותה להלן.

15/16 מנחת כהן גדול... בין הערבים. עיין ח"ד שהעיר כי הרמב"ם השמיט הלכה זו. ואולי נשמטה לפניו בבא זו בתוס', וכן אינו מעתיקה בשו"ת בנו הנ"ל, אבל יתכן שר"א קיצר בהעתקתו.

16/17 שעירי הרגל לא קרבו ברגל יקרבו בראש החדש וכו'. רש"י בשבועות ב' ב' ותוס' שם י' א' ד"ה מהו פירשו שלא קרבו מפני שאבדו והפרישו אחרים תחתיהם ונתכפרו בהם ואח"כ נמצאו הראשונים, אבל הר"י מיגש בחידושו שם י"א ב' ד"ה איתביה כתב: פ"י שעירי הרגלים ושעירי ראשי חדשים אי אירע מקרה ולא הקריבו וכו'; וכן שם י"ב א' ד"ה אמר ר"ש ב"י: ושעירי ראשי חדשים שהן קרבין זה בזה לאו שאבדו והפרישו אחרים תחתיהן ונתיתרו עסקינן אלא שאירע מקרה ולא הקריבו שעירים עסקינן כמו שפירשנו למעלה, שכיון שלא הקריבו שעירים כלל לפיכך לדבר תשלומין וקרבין זה בזה אבל שעירין שאבדו וכו' אם נקריב אלו עכשיו ברגל אחר או בראש חדש קא עברינן משום בל תוסיף וכו'. הרי לך שנטה מפירש"י בשנים: א'. שפירש שאנו עוסקים רק במקרה שלא הקריבו כלל שעירים ברגל; ב'. שהשעירים קרבים ברגל השני נוסף על החובה של הרגל השני, והיינו כתשלומין לראשון. והנה הצד הראשון של הפירוש מתאשר ע"י התוספתא שלנו, אבל הצד השני נסתר מכאן.

וכן כתב ר' אברהם הנ"ל: ולא עוד אלא אפילו ר' שמעון דסבר קרבין זה בזה לא איירי באבודין כלל אלא כשהיו בית דין שוגגין או אנוסין בלבד כדפריש רבינו יוסף הלוי זצ"ל דתניא בתוספתא דמנחות קטרת שלא קרבה חציה בבקר תקרב כולה בין הערבים שעירי הרגל שלא נקרבו ברגל יקרבו ברח"ל לא קרבו בראש חודש יקרבו ביום הכפורים וכו' אמר ר' שמעון אימתי בזמן שהיו בית דין אנוסין או שוגגין אבל אם היו מזידין וכו' הלכך לא איירי באבודין כלל, ואע"ג דלא פליג ר' שמעון בין שוגגין או אנוסים ובין מזידין אלא בתמיד וקטורת אבל בשעירי רגלים וראשי חדשים ומוספין לא פליג בין אנוסין או שוגגין או מזידין מכל מקום שמעינן דלא איירי אלא במקרה של ב"ד בלבד אבל באבודין לא איירי כלל וכו'. ועיין מ"ש לעיל עמ' 173.

19 מוספי שבת שלא קרבו בשבת זו יקרבו בשבת אחרת וכו'. בשו"ת ר"א הנ"ל: אבל הך דאמר (ר"י מיגש הנ"ל) ז"ל דאיירי ר' שמעון בתשלומין וכו' ודאי דברי שגגה הן ושגיאות מי יבין דקימא לן עבר יום בטל קרבנו ובפירוש תניא בתוספתא מוספי שבת שלא קרבו בשבת זו יקרבו בשבת אחרת חובת השבת הבאה והוא הדין לשעירי חטאת ולפום חורפא שבשתא, ואע"ג דיכול אדם לדחוק וכו' ולומר דעבר יום בטל קרבנו אליבא דהלכתא וזה הפירוש אליבא דר' מאיר ור' שמעון דסברי קרבין זה בזה, וכן נמי האי דתניא יקרבו בשבת אחרת חובת השבת הבאה

אינו הדין לשעירי חטאת שהן באין לכפרה (אע"פ שהסברא נותנת להפך, עיין ביאורי מהר"י איסרלין לרש"י סוף פנחס) האמת הוא דלא איירי תנאי בתשלומין כלל וכו'. ועיין תוס' יומא מ"ו א' ד"ה אבל ובמשנה למלך פ"ד מה' מעשה הקרבנות ה"ג. 22/23 בזמן שהיו בית דין אנוסין וכו'. וכו' בשו"ת ר"א הנ"ל וכו' בספרי פנחס פי' קמ"ג הוצ' הורוביץ עמ' 190. ורד"פ בספרי דבי רב שם רצה להגיה "בית אב" במקום "ב"ד", ועיין גם במ"ב כאן. אבל הגי' "ב"ד" נכונה, עיין ספרי שם פי' קמ"ב עמ' 189: ואמרת אליהם הרי זו אוהרה לביית דין זה האשה אשר תקריבו וכו', ועיין ספרי ריש קרח והורוביץ בהערותיו שם סוף עמ' 130 לא דק, ועיי"ש סוף עמ' 132. אבל במשנה לפנינו חסרה מלה זו, וכן יוצא מסוגיית התלמוד שם נ' א'.

23 שהיתה חנוכת המזבח ולא הקריבו וכו'. כלומר, דווקא שהיתה חנוכת המזבח ולא הקריבו במזיד, אבל אם לא היתה חנוכת המזבח גם ת"ק מודה שאין מקריבין בין הערבים, ואין צורך בהגהה כאן (עיין ח"ד שהגיה).

24 לא הקטיר קטרת בבקר לא יקטירו בין הערביים. וכו' בד, וכן יוצא משו"ת ר"א בן הרמב"ם הנ"ל שכתב: "ואע"ג דלא פליג ר' שמעון בין שוגגין או אנוסים ובין מזידים אלא בתמיד וקטורת", הרי לך ברור שהיתה לפניו הגי' בתוספתא כלפנינו, שהרי במשנה אינו חולק ר"ש על קטורת. ולפיכך ברור לי שהתוס' חולקת על סוגיית התלמוד נ' א', ופירשה שר"ש חולק על תמיד והיה על קטורת, ודברי המשנה: "לא הקטירו קטורת בבוקר יקטירו בין הערבים" הם מדברי הת"ק, אלא שהמשנה הפסיקה באמצע בדברי ר"ש, ודברי הת"ק הם כמו שנשנו בתוס' לעיל שו' 21/22. ודברי ר"ש להלן שו' 25 הולכים על דברי ת"ק לעיל סוף ה"ד, והם דברי המשנה.

ולא עוד אלא שני"ל, כי הסופרים שבשו את הספרי ע"פ המשנה, ולפיכך נדחקו מאד המפרשים בפירושו, וכן הוא שם (פ' פנחס פי' קמ"ג, הוצ' הורוביץ עמ' 190): ר' שמעון אומר אימתי בזמן שבית דין שוגגים או אנוסים אבל אם היו מזידים לא הקריבו כבש בבקר לא יקריבו בין הערבים לא הקטירו קטורת בבקר יקטירו בין הערבים וכן בחנוכת המזבח לא יביא שאין מחנכים את מזבח הזהב וכו', והמפרשים נדחקו מאד לקשר את הבבא "וכן בחנוכת המזבח לא יביא" וכו' עם מ"ש לעיל. אבל קרוב לוודאי בעיני שגם בספרי צ"ל: לא יקטירו בין הערבים וכו', והכל הוא מדברי ר"ש (והספרי סובר אליבא דר"ש שגם מזבח הזהב לא נתחנך אלא בקטרת של שחר, ותרי תנאי אליבא דר"ש, עיין בבלי כאן נ' א'), ולפיכך אמר: וכן בחנוכת המזבח לא יביא בין הערבים, מפני ששני המזבחות נתחנכו בשחר.

אבל המשנה והתוספתא כאן סוברות שאין מחנכין את מזבח הזהב אלא בקטרת של בין הערביים (ואעפ"י כן אם היו מזידין אין מקריבין בין הערבים מפני שקונסים אותם לכל היום) ולפיכך אמרו בדברי ר"ש: וכולה היתה קריבה וכו'. וא"ה הן שתי הברייתות החולקות בדברי ר"ש שמביא במכילתין נ' א', עיי"ש.

27/28 ר' יוסי אומר כל שבעה ימי מלואים וכו'. בספרי שם: אמר ר' שמעון אף על פי שנגמרו כלים שלא בזמנם אין מחנכים אותם אלא בזמנם. ועיין במכילתין ק' א'. 29/30 הרי הוא אומר וירא משה את המלאכה וכו'. בילקוט פקודי רמו תי"ז (ד' שלוניקי): פ' קינמון דמנחות (בד"ו שם: פרק קמא דמנחות) הרי הוא אומר וירא משה את המלאכה וכו', עיי"ש שמעתיק את כל הברייתות עד להלן שו' 14

בעמוד הבא. וכן נעתקה התחלת התוספתא בילקוט תרומה רמז שס"ד, ושם מפורש: תוספת דמנחות פרק קנמון ועשו לי מקדש וכו'. ועל הסיגנון כאן: היכן ציווהו וכו' עיין בסה"י לכבוד קרויס עמ' 22.

עמ' 522

3/4 מה היה ברכה שברכן אומר להם תשרה שכינה על מעשה ידיכם ר' מאיר אומר כך ברכן ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם וכו'. וכ"ה בילקוט הנ"ל. וכן בסדר עולם ספ"ו הוצ' רטנר עמ' 30, הוצ' מרכס עמ' 15, וכ"ה בתו"כ שמיני מכילתא דמלאים הט"ו, ועיין ספרי פנחס פי' קמ"ג הוצ' הורוביץ עמ' 191. ובס' באור החיים לר"ח כפוזי (תלמיד ר"ב אשכנזי) פ' פקודי עמ' 120 ואילך האריך מאד בבאור דברי התוספתא וכתב שם: תו קשיא לי בתוספתא זו דפליגא בקבלתה אמדרש ר' תנחומא וכו' ובמדרש ר' תנחומא בפ' פקודי (סי' י"א) איתא איפכא ממש וז"ל ויברך אותם משה מה ברכה ברכן רבותינו אמרו ה' אלקי אבותיכם וכו' ר' מאיר אומ' י"ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם והם אמרו ויהי נועם וכו'. 5 אמר להם כשם שנתעסקתם במלאכת משכן וכו'. תו"כ הנ"ל, אלא שנשמט בהוצ' שלפנינו, וישנו לנכון במדה"ג שם סוף עמ' 185, וכן השלימו בהגהת ספרא בת"י מ"ב סע"ד. ועיין סדר עולם הנ"ל.

6 והן אומרים ויהי נועם וכו'. וכ"ה בסדר עולם הוצ' רטנר הנ"ל, תו"כ, ספרי ותנחומא הנ"ל. אבל ברש"י שבועות ט"ו ב': ושיר של פגעים יושב בסתר עליון, ולפי שאמרו משה בהקמת משכן דכתיב ויברך אותם משה ומה בירכן יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ה' אלקיננו עלינו והכי איתא בתורת כהנים. וכן ברבה נשא פי"ב-ט: ויברך אותם משה מה ברכה אמר ויהי נועם ה' אלדינו וגו' אמר להם תשרה השכינה במעשה ידיכם. וזה חולק על התוספתא והמקבילות ששנו כי ישראל אמרו פסוק זה.

13 אלו היה דיי בידך אני מוסר מזונותי וכו'. בילקוט הנ"ל: וכי יש רעבון לפני ואילו יש רעבון לפני כבש אתה מקריב לי בבקר וכבש בין הערבים וכי יש רחמן מוסר מזונותי לאכזרי מה שאמרתי לך וכו'. וכנראה שיש חסרון בפ' מן התוספתא שבילקוט וצ"ל: וכבש בין הערבים [והן דיי. אלו היו דיי בידך אני מוסר מזונותי] וכי יש רחמן וכו'. ויתכן שהמלים: וכי יש רחמן מוסר וכו' הן הוספה ופירוש ע"פ הפסיקתא דר"כ רפ"ו, נ"ז ע"א וש"נ.

20 חק עולם מי שהברית כרותה לו. עיין מ"ש בירושלמי כפשוטו ח"א עמ' 504 ובהערה שם.

22 אין לשין אותן ברותחין מפני שאין חולטין. צ"ל: שהן חולטין, כמו שהגיהו המפרשים, וכן במיוחס להר"ש תו"כ צו פ"ד, ל"א רע"ב: ותניא בתוספתא מנחות כל המנחות אין לשין אותן ברותחין מפני שמחליטין (ועיין המשך הפיסקא להלן). 27 רבוכה לשין אותה ברותחין, וכן במיוחס להר"ש (המשך הפי' הנ"ל): רבוכה לשין אותה ברותחין, מחליטין לשון חלוט (זהו פירוש הר"ש לרישא של התוספ'). ובתו"כ שם: מורבכת מלמד שנעשית ברותחים כל צורכה. ועיין במסורת התלמוד שם ל"א ע"ג אות ה', ועיין בשטמ"ק מנחות ע"ח א' אות י"א. ובפירוש לפיוט אשית שלוחתו (פיוט י' בקונטרס הפיוטים שבמחזור ויטרי) שנתפרסם במ"ה חמ"א

עמ' 152: רבוכה שבתורה קרי בתורת כהני' לחם חלוט ברותחין. ועיין ברש"י בחומש במקומו. ואולי היתה גירסא: רבוכה [מח]לטין (במקום: לשון) אותה ברותחין. והנה הרמב"ם בפיה"מ בפרק התודה פירש: רבוכה שקועה בשמן. ובפ' שתי מדות מ"ג כתב: והיא נקראת אצלם רבוכה והמלה הזאת אין לה גזרה כל עיקר וכו' אמנם נתחזקה דעתי בענין רבוכה שהוא רבוי השמן וכו' עיי"ש שהביא גם את התוס' הנ"ל. וברש"י ע"ח א' פירש: חלוט בשמן, וכן יוצא מפורש מירושלמי פסחים פ"ב ה"ד, כ"ט ע"ב: כזית שאדם יוצא בו ידי חובתו בפסח צריך שלא יהא בו משקין וכו' והתנינן חלות תודה וכו' תמן רביעית היא ורביעית מתחלקת לכמה מינין. והיידא אמרה דא יכול יצא ידי חובתו בריבוכה וכו', הרי אנו רואים ברור שמושג הרבוכה כולל בתוכו נתינת משקים. ובהקבלה במכילתא דרשב"י עמ' 17 נשנה "חלוט" במקום רבוכה שבירושלמי (עיין הירושלמי כפשוטו ח"א עמ' 405). הרי לך שרבוכה היא גם חלוט, והיינו חלוט במשקין כפירש"י, ועיין מאירי פסחים ל"ו א' (46 ע"ב). ורבינו אפרים (הובא במהר"ם חלאה פסחים ל"ו ב', ל"ז רע"ג) פירש כי חלוט שאין יוצאים בו בפסח (ספרי ראה פי' ק"ל, תוס' פסחים 157²⁴, בבלי שם ל"ו ב') הוא חלוט בדבש (במשקין). כלומר, היינו רבוכה שבירושלמי הנ"ל. ואעפ"י שהראשונים לא קיבלו את פירוש זה בחלוט, אבל ברבוכה נשאר הפירוש הנ"ל שריר וקיים, חלטה ברותחין ונתינת משקין, ועיין שקלים פ"ו נ' ע"ד ותמיד ספ"א. ועיין להלן.

27/28 אין לך טעון רבוכה אלא שלשה מינין כלבד חביתי כהן משיח ורבוכה שבתורה ואיל המילואים. בתו"כ צו פרק ד' ה"ו, ל"א ע"ג: אין לך רבוכה בתורה אלא זו ורבוכה שבתורה שבמילואים (בד"ו שם: אלא זו ורבוכה שבמילואים). ועיין בק"א שם שפירש כי במילואים פירוש מנחת חנוך של כהן הדייט, וכבר תמה עליו בהגהות מהרי"ד לתו"כ שם מדברי התו"כ להלן שם (וכ"ה בתוספתא להלן בסמוך). והוא נטה לפרש במילואים במנחת חנוך של כה"ג. אבל מדברי התוספתא כאן: "ואי"ל המילואים ברור שמדברים במילואים ממש.

יתר על כן מדברי התו"כ שם ג"כ יוצא ברור שמדברים במילואים ממש, וכ"ה שם בפירוש המיוחס להר"ש, ל"א ע"ב: ה"ג בספרים ושבמילואים עברה, כלומר עברה כבר ומאי דהוה הוה. וכן היתה הגירסא לפני הראב"ד, כפי שיוצא מפירושו, וכ"ה בילקוט רמז תפ"ז (אלא שבד"ר שם: ושבמילואים עבדה), וכן בהגהות ספרא שבתמתי ישרים מ' ע"ד: "צריך להגיה כך. אלא זו ורבוכה שבתורה ורבוכה שבמילואים כבר עברה". הרי לך שמדברים במילואים ממש.

אבל גירסא משונה מאד במה"ג ויקרא עמ' 128: אין לך רבוכה שבתורה אלא זו. רבוכה שבתורה ושבמילואים עבה. ואם גי' זו נכונה (ואין כאן שבוש "עבה" מ"עברה"), הרי היא משנה את כל הפירוש, והיינו שרבוכה אמיתית אינה אלא מנחת חביתין של כה"ג (טעונה ג' לוגין שמן), אבל רבוכה שבתורה ורבוכה שבמילואים אע"פ שנקראת רבוכה הרי היא עבה (עיין פ"ג מ"ב) ואינה רבוכה כ"כ בשמן כמו מנחת כה"ג. וכן מפורש להלן פ"ח 524¹⁸: אי"ל המילואים... ורבוכה שמנן כשמן תודה. ועיין מ"ש לעיל שו' 27 בפ"י המלה רבוכה, ובעיקר מפיה"מ להר"ם בפ' שתי מדות. ועיינתי במה"ג כת"י ירושלים ושם הגי': ושבמילואים כבר עברה. אבל במה"ג כת"י ילון: אין לך לבונה (צ"ל: רבוכה) בתורה אלא זו. רבוכה שבתורה (צ"ל: שבתורה) ושבמילואים עבה. וצ"ע, כי גם הגי' "עברה" אינה חלקה, וגם מה בכך אם עברה? עיין מ"ש ע"ז להלן 524¹⁸.

עמ' 523

12 עד אין הדבר שקול מי מכריע וכו'. וכן להלן שו' 28: עד אין דבר שקול וכו'. ועיין בח"ד ומ"ב כאן ושם שהגיהו ומחקו. אבל ברור שזהו הכתיב הרגיל של "עדיין". וכן לעיל 521: עדיין דבר שקול וכו', אבל בכ"ו שם: עד אן וכו'. וכן לעיל 517 שו' 7 ושו' 8 בכ"ו: עד אן... שעד אן, אבל לפנינו שם: עדיין... שעדיין, וכן לעיל 485 שו' 25 ושו' 32 בכ"ו: עד אין... עד אין. ועיין מש"ש.

פ"ח

22 ושירים קריבין לעצמן ר' אלעזר בר' שמעון וכו'. עיין לעיל 295.
 26 כשר בחלות פסול ברקיקין וכו'. עיין מ"ש לעיל עמ' 222 (לסוף שו' 32).
 28 עד אין דבר שקול וכו'. עיין מ"ב ומ"ש לעיל שו' 12.
 31 אמר ר' רואה אני את דבריהם מדברי. עיין תוס' ע"ה א' ד"ה שפיר, שטמ"ק שם אות ג'.
 שם: כיצד מושחן מושח פני כל הרקיק וכו'. כל הברייתות עד להלן שו' 2 בעמ' הבא נעתקו בקטעים מס' חפץ בצופה האנגלי מהדורה חדשה ח"ו עמ' 122, ואעתיק אותו להלן.
 34/35 וכן היה ר' שמעון אומר מותר רקיק מנחת ישראל וכו'. עיין ח"ד שהגיה הרבה, אבל גם בספר חפץ (עיין להלן) מעתיק כלפנינו אלא ששם חסרה (וכן נכון) המלה "מותר". ולפיכך ברור שהנכון כלפנינו (וכג"י ספר חפץ) והתוספתא מסמיכה כאן עוד הלכה של ר' שמעון בדיני מנחות, עיין להלן.
 35 פתיתיהן כזיתים כדי שיהא שולט בהן לקומצן. מהתוספתא כאן ברור שההלכה במשנה: "וכולן פותחן כזיתים" היא מדברי ר"ש. וכן ברש"י שנדפס מכת"י בהוצ' ראם (וכן משמו במלא"ש פ"ו מ"ד) ע"ה ב': "וכולן פותחן כזיתים וכו' ור"ש קאמר ל"ה" (כ"ה במלא"ש) וברור שהתוס' שלפנינו היא מקורו, אבל שאר המפרשים פירשו שהלכה זו דברי הכל היא.
 ולעצם העניין נראה שיותר מכזיתים אין נבלעין, וכן מפורש בירושלמי דמאי פ"ה ה"ה, כ"ד ע"ד: ר' יוחנן אמר עד כזיתין גיבולין (כ"ה בכ"י, לפי הוצ' לונץ כ"ה ע"ב. ולפנינו בד"ו: הניבלעין). כלומר, ויותר מכזיתים אינם נבלעין יפה. ועיין במלא"ש דמאי פ"ה מ"ה שהביא את הירושלמי ופירש שיותר מכזיתים חשיבי ואין ביעה. אבל נראה יותר כמ"ש. ועיין להלן הפיסקא מספר חפץ.
 36 נותן מחצה לחלות ומחצה לרקיקין, וכ"ה בס' חפץ (עיין להלן). ובח"ד הגיה: מחצה [לרבוכה] מחצה לחלות וכו'.

עמ' 524

1 בולל ונוטל מן האמצע וכו'. בס' חפץ ה"ל (בשו' 30): ושעור השמן שמושחים בו את הרקיקים על כל אחד מהם כחצי עיגול כמו שאמרו כאיצד מושחין מושח פני כל הרקיק ר' שמעון אומ' מושח פני כל הרקיקים כמין כי ושאר השמן נאכל לכהנים מנחה שהיתה באה מחצה חלות ומחצה רקיקין מביא לג שמן וחוצהו נותן מחצה לחלות ומחצה לרקיקין ר' שמעון אומ' מושח את הרקיקין כמין כי ושאר השמן

נותן לחלות וכן היה ר' שמעון אומר ריקי מנחת ישראל פתיתתן בכזיתים (כ"ה מנוקד שם, עיין בצופה הנ"ל ח"ה עמ' 385) כדי שיהא שולט בהן לקמצן חצי לג מים לשוטה וחצי לג שמן לתודה נותן מחצה לחלות ומחצה לריקין ר' שמעון אומר מושח את הריקין כמין כי ושאר השמן נאכל לכהנים וכן היה ר' שמעון אומר האומר הרי עלי מנחת מאפה מביא מחצה חלות ומחצה ריקין וכולל ונוטל מן האמצע ואם נתן ממין על חברו יצא.

8/9 ר' יוסי אומר כבצק, בתוס' ע"ו רע"א: "ובתוספתא גרסינן אף בבצק ופליגא אהך ובתוספתא דווקנית לא גרסי" אף. והנה התוס' שלפנינו מתאימה לתוספתא הדווקנית שלפני בעלי התוספות.

10 העומר היה מנפחו וכו'. כל הברייתא בתוס' ע"ו ב' ד"ה בדקה.

13 בשויה שתהא קולטת וכו'. בד: עשויה שתהא וכו', וכ"ה בתוס' הנ"ל.

18 ורבוכה שמנן כשמנ תודה. וכתב בח"ד: "ומ"מ הא דשמנו (של איל מילואים)

כשמנ תודה לא ידענו מנ"ל, ולמאי נפקא מינה מאי דהוה הוה". והנה כבר הבאתי למעלה 522²⁸ את ג' מדה"ג ויקרא עמ' 128 (בתור"כ): רבוכה שבתודה ושבתולואים עבה, וזה מתאים לתוספתא כאן. אבל בתור"כ שם לפי גירסת הראב"ד ועוד (עיין מ"ש במקום הנ"ל): ושבתולואים עברה, והיינו כקושיית בעל ח"ה. אבל לאמיתו של דבר נראה שעל ברייתא זו והדומות לה אמר הירושלמי ריש שביעית, ל"ג ע"א: הרי פרשת מילואין הרי פרשת דור המבול הרי אינן עתידין לחזור מעתה יעקרו אותן מן המשנה אלא כדי להודיעך וכו'. ועיין זהר הרקיע להרשב"ץ עשין קכ"ח סי' נ' שהאריך בזה.

עמ' 525

18 ולא יצא ידי נדרו. עיין שטמ"ק מ"ו א' אות ט'.

25 מכאן אמרו אין מביאין מנחות וכו'. המלים "מכאן אמרו" הן באשגרה ממעילה 558³⁹, עיין ברמב"ם פ"ו מה' מעילה הי"א (ת"מ לשקלים פ"א). ועיין מ"ש לעיל בח"א עמ' 180. ועיין במשנה כאן סוף פירקין.

26 מן הטבל, ורשב"א חולק, עיין להלן פ"י 529¹⁰.

26/27 ומן התבואה... שנטלו תרומתו ומעשר שני והקדש שנפדו. צ"ע: ומן התרומה... שלא נטלה תרומתו ומעשר שני והקדש שלא נפדו, כמו שהוא במקבילות בשקלים ומעילה.

27 ומפירות שביעית. עיין בירושלמי כפשוטו ח"א עמ' 152.

28 ואם הביא הרי אלו פסולין, עיין מ"ש בח"א עמ' 180.

פ"ט

29 כל קרבנות צבור והיחיד וכו'. תוס' פ"ג ב' ד"ה כל.

30/31 כל המנחות באות מן הארץ וכו'. בתוס' שם: אבל בחר הכי תני כל המנחות וכו'.

32 שני וכל מבחר וכו'. תוס' הנ"ל, תוס' ס"ח א' סד"ה קוצרים, תוס' פ"ד ב' ד"ה שבת. ועיין ספרי ראה פי' ס"ח, הוצ' פינקלשטיין עמ' 133 ובהערות שם.

33 זו לחה. צ"ל: (זולחה במלה אחת), וזו היא זונחה שנזכרה במשנה כאן (עיין דק"ס עמ' 204) בחילוף "ל" ו"נ" הרגיל בא"י, עיין הירוש' כפשוטו ח"א עמ' 98, רמא"ש מכילתא ל"ז ע"א הערה כ"ג, הורוביץ שם עמ' 128 הערה 1.
35 אלא מן השדות הגניירות. בד: הניטרות, וברור שצ"ל: הניטורות, כמו שהגיה במ"ב, ועיין דק"ס עמ' 207 הערה י".
37/38 היו בוררין אותה ולותתין אותה וכו'. רש"י פסחים ל"ו סע"א.

עמ' 526

4/5 ר' אליעזר בן יעקב אומר שלישית היה לה גוש חלב בגליל.
בירושלמי חגיגה פ"ג ה"ד, ע"ט רע"ג: והא תנינן שנייה לה רגב בעבר הירדן. ב"א כך אין פסיקיא של כותים מפסקת. וכבר שערתי בתרביץ ש"א עמ' 110 שהירושלמי הביא לא את המשנה אלא את התוספתא כאן וכיוון לסיפא — לבבא שלנו, והיינו שפסיקיא של כותים מפסיקה בין הגליל ויהודה, אבל מעבר הירדן היתה גם דרך טהורה.
7 אין נותנין את הלחם לתוך הסל אלא סל לתוך הלחם. עיין ההגהה במ"ב, אבל הנכון כלפנינו. וכן בתור"כ אמור פרק י"ו, פי"ג ה"ד בכ"ר (בדפוסים נשמט): ואינו נותן את הלחם לתוך הסל אלא נותנו סביבות הסל וקודח מן הסל. ובראב"ד שם: לחם הוא כל דבר שהוא נכתש ועושה כעיסה הוא נקרא לחם ובלע"ז קרנייר ודוגמתו במס' (צ"ל: בתוס') ע"ז (471a) ישראל העושה עם הגוי בגת הרי זה מעלה את הלחם לגבי תפוח וכו'. וכן בפירוש המיוחס להר"ש שם (צ"ח ע"ג) בשם יש מפרשים. וזהו הפירוש האמיתי, וכן גם ברומית panis לגוש של חומר רך. ועיין מ"ש ע"ז בסה"י לכבוד קרויס עמ' 303.
7/8 קורא מתוך הסל. בד: קורח מתוך הסל, וברור שצ"ל: קודח, כמו שהגיה בח"ד, וכ"ה בתור"כ שהעתיקתי לעיל. וכן נשתבש לעיל 176²⁶, עיין מ"ש בח"א עמ' 181.
8 שמן אנפוקין פסול וכו'. עיין מ"ש להלן מס' הפרדס.
10 הקוסם והמזיג והמגולה... בעל מום למזבח. כ"ז חסר בד, אבל ישנו גם בברייתא בבב"ב צ"ז ב' עיי"ש. וכ"ה בפרדס, עיין להלן. ועיין מ"ש לעיל עמ' 143.
ולעניין "מזוג" אמרו בפירוש בספרי נשא פי' כ"ג, הוצ' הורוביץ עמ' 27: חי אתה מנסך ואי אתה מנסך מזוג, ועיין בהערות שם. ולעניין מגולה עיין משנת סוכה ספ"ד ובירוש' שם ספ"ד, נ"ד ע"ד. ולעיל דמאי ספ"ב פסקה התוספתא שיהיין מגולה אין מברכין עליה וכו'.

ובס' הפרדס סוף ה' יין נסך ד"ק י"ז ע"ב, הוצ' עהרענרייך עמ' ס"ו: שכך שנינו שמן אנפוקין פסול שמן שרוי שלוק מבושל ושל שמרי' ושריחו רע לא יביאו ואם הביא פסול. יין מזוג מגולה ושל שמרים ושריחו רע לא יביאו ואם הביא כשר. ואע"פ שהעתיק במקצת בלשון הבבלי מנחות פ"ו א', ב"ב צ"ז ב', אבל ברור מן הסדר שלו שהעתיק ע"פ התוספתא שלנו כל הבבות כסדרן בתוספתא כאן.
12 שריחה טמא ושנשתנה מראיו וכו'. בד: שדחה טמא או שנשתנה וכו'.
ונראה שצ"ל: שדיהה ממ[נ]רא' (= ממראהו) או שנשתנה וכו'. כמו שהגיה (בערך) במ"ב. ונשמטה ה"ר" ונעשה "ממא" ותקנו הסופרים: טמא, והפירוש הוא שדיהה ממראהו הרגיל, עיין במכילתין פ"ו א'.

21 אין מביאין יין פחות מארבעים יום וכו'. בס' יחוסי תנאים ואמוראים כת"י סוף ערך יהודה בן אבא: גרס' בתוספת' דמנחות פ' כל קרבות ציבור והיחיד אין מביאין יין פחות מארבעים ואם הביא מגתו כשר מייתנין [לה] בפ' המוכר פירות דגרסי' התם וכו' (ב"ב צ"ז סע"א) והתני ר' חייא יין מגיתו לא יביא ואם הביא כשר. 23 שגביהן רחבים. עיין תוס' פ"ז א' ד"ה שגובהן ובדק"ס שם עמ' 214 הערה ר'. 23/25 ר' אלעזר מוסיף חמשה עצים פסולין אף של שקמה ושל חרוב ושל דקל ושל מייש ושל אלן ושל סתירה מכל מקום הרי אלו פסולין. עיין הגי' והסדר בתמיד כ"ט ב' ובתו"כ נדבה פרש' ד' פ"ו ה"ד, ומהסדר שם יש לטעות שר"א מוסיף להכשר, עיין ק"א שם. אבל בתו"כ בכת"י (הוצ' רמא"ש עמ' 71) הסדר אחר, ומשם יוצא ברור שר"א מוסיף לפסול כמו שהוא בתוספתא לפנינו, עיין בהערות רמא"ש. והבבא: ושל סתירה וכו', איננה בתו"כ ובתלמוד, אבל בגליון התו"כ בכי"ר ב' (לפי הערות רמא"ש עמ' 71) כתוב: ושליסטירה בכל מקום פסולין.

ובמיוחד להר"ש בתו"כ שם ח' ע"ג (ואני מעתיק מכי"א, י' ע"ב): "ובתוספת' דמנחות תנא כל העצי' כשרי' וכו' ור' אליעזר מוסיף ה' עצים פסולים אף של שקמה ושל חרוב ושל דקל [ושל מייש] ושל אלון ושל סתירה. ויש לומר היינו מייש והיינו סתירה". ומדבריו אנו רואים שפירש כי סתירה הוא מן עץ, והיה קשה לו שלפ"ז ר"א מוסיף ששה עצים, ולפיכך תירץ: היינו מייש היינו סתירה.

אבל ברמב"ם פ"ו מה' איסורי מזבח ה"ב: "ועצי סתירה פסולין לעולם לא יביאו אלא חדשים". וברור מכאן שהוא פירש שעצי סתירה הן עצים מכלים שנסתרו, ואין זה שייך כלל לחמשה עצים שהוסיף ר' אלעזר. וכן במה"ג ויקרא עמ' 35: יכול אף עצי סתירה כשרים ת"ל עצים אשר על האש אשר על המזבח מה מזבח שלא נשתמש בו הדיוט אף עצים ואש שלא נשתמש בהן הדיוט זה דברי ר' אליעזר וכו'. ועיין בהערות רמא"ש בתו"כ שם.

25 אבל באלו רגילין במדבריות של תאנה וכו'. בהקבלות שבתו"כ ותמיד הנ"ל: במורביות של תאנה וכו', אבל גם גירסת התוספתא יש לה קיום, שכן כותב הר"מ בפיה"מ תמיד פ"ב מ"ג (הוצ' פריעד עמ' 7): ומה שאמר שהיו בוערים עצי תאנים על מנת שיהיו תאנים מדבריות שאינן ראויות לאכילה וכו'. (רמא"ש הנ"ל).

26/27 הבא מלח שאינה שוכתת וכו'. עיין תו"כ נדבה פי"ד ה"ד, י"ב ע"ב ובהערות שם, ועיין בקטעים מס' הפץ בצופה האנגלי מהדו' חדשה ח"ה עמ' 387. 28/29 שלא מן החלזון פסולה שני' תולעת מן התולעת שבהרים וכו'. יש כאן ט"ס (או טה"ד) חמורה מאד שנותנת מקום לקרוא "שנאמר", ולפ"ז הכל עניין אחד ומדברים על חלזון שהוא תולעת שבהרים. אבל הגירסא הנכונה היא בד: שני' תולעת וכו', וכן צריך לקרוא גם בכי"ו (אם אין כאן טה"ד): שני'—שני. וכן מפורש בראבי"ה ח"א סי' קצ"ג, עמ' 221: בתוספתא דמנחות תולעת שני' זהו מן התולעת שבהרים הביאה שלא מן התולעת שבהרים פסולה. שש זה פשתן הביאה מן קנבוס פסולה. וכן בסמ"ג עשין רל"ג, ה' פרה אדומה, רל"ג ע"א: תניא בתוספתא דמנחות שני תולעת הוא התולע שבהרים שלא מן התולעת שמהרים פסולה. וזה עניין בפני עצמו ואינם מדברים כלל בחלזון.

32/33 חצוצרות... מן הגוש כשרה. לעיל 501: מן הגרוטאות כשרה.

עמ' 527

1 סכין שפסל אין מחזירין אותה. בד: סכין שפישה אין מחזירין אותה. וברור לי שצ"ל: שפירשה, וכס"ז בירוש' שבת פ"ב ה"א, י"ג ע"ג: ורגל השלחן ויד הסכין שפירשו (כ"ה באו"ז ח"א ס"י ע"ה, סוף אות א'. ובירוש' לפנינו בטעות: שבראשו) הרי זה לא יחזיר. וזה מתאים לברייתא שבזבחים פ"ח א': נשמטה אין מחזירין אותה.

פ"י

4 וכולן היה שם לא מדת שלשה וכו'. אולי צ"ל: וכן לא (במקום: וכולן) היה שם וכו'.

7 ושלש הין והין. צ"ל: ושלש הין וחצי הין והין, כפי שיוצא מהתלמוד פ"ח א', וכפי נוסח הברייתא שם פ"ז ב'. (ח"ד).

16 וכי היה שם חצי לוג וכו'. צ"ל: וכי [לא] היה שם וכו', כמו שהגיהו המפרשים.

17/18 ר' אלעזר בר' צדוק אומר ארבע מדות וכו'. תוס' פ"ח א' ד"ה שבע, עיי"ש.

19/20 אין מקדישין בפנים אלא בחוץ. מוסב על רביעית מים למצורע וחצי לוג מים לסוטה שנשנו במשנה, ועיין לעיל 293²⁰ ומבואר שם שהכהן היה עומד בחוץ, ולפיכך לא קידשו אלא בחוץ. (או"ש פ"ג מה' פסוה"מ).

27 ואם לאו תעבר צורה. זו היא נוסחא אחרת ליואם לאו יפסלו בלינה שנכנסה מן הגליון.

30 דברי ר' יהודה ר' שמעון אומר וכו'. צ"ל להפך: דברי ר' שמעון ר' יהודה אומר וכו', כפי שיוצא מתו"כ חובה ריש פרק ו', ירוש' הוריות פ"א ה"ה, מ"ו ע"ב, בבלי כאן צ"ב א', וכן יוצא מהמשך דברי התוספתא כאן.

37/38 אמר לו ר' יהודה אלו היה תמורה היה קרב. המפרשים הגיהו כאן הרבה דאין צורך, ולדעתי צ"ל: אמר לו [ר'] יהודה וכו', פירוש בתמיה. ועיין במשנה סוף בכורות ושי"ג.

38 כיצד סומך זבח עומד בצפון וכו'. כל הברייתא עד להלן שו' 7 בקטעים מספר חפץ ואעתיק אותו להלן.

עמ' 528

1 סומך במערב ופניו במערב. עיין הגי' ביומא ל"ו א', ובס' חפץ הנ"ל חסר כ"ו.

1/2 ולא היה מניח ידיו על גבי זבח ולא היה מניח ידיו זו על גבי זו ולא היה דבר חוצץ בין ידים לקרנות. וכן בפירוש המיוחס להר"ש תו"כ נדבה פרק ד' ה"ב, ו' רע"ב: היכא שאין מקום רחב בין הקרנים להשים שתי ידיו סומך על [קרניו] כדתניא בתוספתא כיצד סומך מניח שתי ידיו על קרניו של זבח ולא על גב זבח ולא זו על גב זו. ובפירוש תו"כ לר' שמואל כת"י (לפי הערות רמא"ש בתו"כ עמ' 52): ידיו על ראש מפו' בתוספתא כיצד סומך וכו' ולא היה חוצץ בין ידים לקרניים. ומכל מקום עיקר הסמיכה היתה בין הקרניים שהוא חשוב כראש אבל אחורי הקרניים חשוב כעורף ולפני הקרניים חשוב כמו מצח והא דאמר בתוספתא על גבי קרניים

מיירי בעז שאין בין הקרניים ובין הפיצולין ואין יכול להכניס שתי ידיו אצל זו אם לא שיסמוך על הקרניים. ועיין גם בח"ד.

אבל לפי פירושים אלו קשה הלשון: מניח שתי ידיו על גבי קרניו של זבח ולא היה מניח ידיו על גבי זבח. ומפשט הלשון משמע שבא למעט את גוף הראש ומצריך קרניים דווקא. אבל בס' חפץ הנ"ל (ואעתיק אותו להלן): "ולא היה מניח ידיו על גבי החזה" (במקום "הזבח"), ובא למעט את החזה (עיין תוי"כ הנ"ל ומכילתין צ"ג ב') ולא את הראש.

ובח"ד כאן כתב: ומאי דתנא הכא שלא יהא מניח ידיו זו על גבי זו לא נזכר בהדיא לא בסוגיין דהכא ולא ביומא. ונעלם ממנו לפ"ש דברי התוס' ישנים ביומא שם ד"ה ובלבד שכתבו: "בתו"כ מפיק ליה מקרא דוסמך ידו על ראשו ולא ידו על גב ידו וכל שכן דבר אחר שחוצץ". אבל באמת הפירוש בתו"כ שם אינו מבורר והפירוש תלוי במקום סימני ההפסק, וכ"ה שם: ידו על ראש ולא על גב ידו. על ראש לא על הצוואר וכו', אבל אפשר לקרוא ג"כ: ידו על ראש ולא על גב. ידו על ראש ולא וכו'. וכן פירש הראב"ד שם, וכן במדרש חכמים שם (לפי רמא"ש עמ' 53): על ראש ולא על גב ולא על צוואר ולא חזה. ועיין בפ"י רמא"ש שם שהאריך בזה. 4 על עולה עון לקט שכחה ופאה וכו'. רש"י יומא ל"ו א'. תוי" וריטב"א שם. ובקטעים מס' חפץ שנתפרסם בצופה האנגלי מהדור' חדשה ח"ה עמ' 370: ופי אלסמיכה איצא כאיזוד סומך זבח עומד בצפון ופניו במערב ומניח שתי ידיו בין שתי קרניו של זבח ולא היה מניח ידיו על גבי החזה ולא היה מניח ידיו זו על זו ולא היה דבר חוצץ בין ידיים לקרנות ומתודה עליו עון עבירה על חטאת עון חטאת על אשם עון אשמה על עולה עון לקט ושכחה ופיאה שאין להם ודוי דברי ר' יוסי הגלילי אומ' לו ר' עקיבה על מה עולה מכפרת דברים שיש בהן עונש אמור לא תעשה שלהן אמורה על מה עולה מכפרת על מצות עשה ועל מצות לא תעשה שיש בה קום עשה.

7 וגרים. עיין בהערות רמא"ש לתוי"כ עמ' 132.

12 כל אחד ואחד סומך ומסתלק. וכן בתוי"כ חובה ריש פרק ר' (י"ט ע"ב): ידיהם ידי כל יחיד ויחיד.

19 אבא שאול אומר בשבת היה נקצר וכו'. כנראה שאבא שאול שנה כאן משנת ר"ח סגן הכהנים, וגם ההלכה הבאה היא ממשנת אבא שאול. עיין במכילתין פ"ה ב'. 22/23 מוקדמת היתה וישנה כבת שלש סאין היתה וחמה זורחת וכו'. צ"ע: וישנה כבת שלש סאין והיתה חמה זורחת וכו', ופירוש בעל ח"ד אינו מתקבל. עיין רש"י ותוס' פ"ה א' ד"ה מודרמות.

23/24 שומרין ספיחין בשמיטין ויובלות וכו'. כלומר שם (בבקעת בית מקלה) שומרין את הספיחין בשמיטה וכו', וע"ז אומר להלן: ומשם היו מביאין. ואח"כ הוא מוסיף דין חדש: נוטלין שכרן וכו'.

25 בין מדבר מרובה ובין מדבר מועט הן היו דמים. צ"ע: הן היו [ה]דמים, כלומר השומרים קבלו תמיד שכר קצוב. עיין ח"ד.

26 הרוצה להתנרב ינרב ובלבד שימסרם לצבור. עיין משנת שקלים רפ"ד ותוס' שם פ"ב 176. ובח"א שם עמ' 181 הבאתי גי' כ"ע: ובלבד שלא ימסרם לצבור. עכשיו אני רואה שאין זו ט"ס, כי כנראה כללה המלה "ובלבד" מושג שפילי,

"ובלבד שלא" הוא מושג חיובי. וכן בתוספתא פסחים פ"ז 167²: ובלבד שנשתייר מחבורה הראשונה. אבל בכ"ל שם: ובלבד שלא ישתיר וכו'. וכן במכילתא בא פ"ג הוצ' הורוביץ-רבין עמ' 11: בלבד שלא יניח את הפסח וכו' בלבד שיהא שם אחד וכו'. אבל בכ"י שם (עיין בשנו"ס שם): בלבד שיניח את הפסח וכו'. בלבד שלא יהא שם אחד וכו'. וכן שם בעמ' 12: ובלבד שלא יניח הפסח וכו'. וגם שם בכ"י: ובלבד שיניח את הפסח וכו'. וכן שם פ"א עמ' 36: ובלבד שיניח את הפסח כל שהוא. ואי אפשר בשום אופן לשבש את כל המקומות הנ"ל, ובהכרח עלינו לקבל את הפירוש הנ"ל.

עמ' 529

- 2 משקרב העומר יוצאין וכו'. עיין דברי ר' סעדיא בצופה האנגלי מהדר' ישנה חט"ז עמ' 109.
- 9 המקדש קמה למנחות פטורה מן המעשרות. נ"ל שלא הקדיש את הקמה עכשיו אלא הזמין אותה להביא ממנה מנחות שלו. ואעפ"י שכל זמן שהיא בתבואתה היא עדיין בידי הדיוט, מ"מ פטורה מן המעשרות לתנא זה. ועיין ירוש' פ"א ע"א ה"ג ט"ז ס"ב, ומשם משמע שאם הקדיש שדה ע"מ לקצור אותה לגבוה חייב בפיהא. 10/11 ומביאין מנחות בטבולין. המקדיש קמה למנחות וכו'. עיין מ"ב שפירש, כי מביאין מנחות בטבולין אם הקדיש קמה למנחות וכו'. ופירושו דחוק, שהרי אם פטור ממעשרות אין זה טבול. והפשט הפשוט הוא שרשב"א חולק על התנא לעיל שו' 8 ולעיל ספ"ח וסובר שמביאים מנחות מן הטבול. והמלים "המקדיש קמה" וכו' הן באשגרה משו' 9, וצריך למחקן כאן.
- 12 מותר ברפואה לאכילת גוים וכו'. מכאן משמע ברור שאפילו אם תלש או קטף התבואה לצורך ישראל מותר בהנאה. ואפשר שלביריתא זו כיוון בירוש' פסחים פ"ב ה"א, כ"ח ע"ג: והא כתיב ולחם וקלי וכו', והיה פשוט לו שהוא מותר בהנאה. ועיין בבבלי שם כ"ג א' ותוס' שם ד"ה קוצר, תוס' כאן ע"א ב' ד"ה אימור. 13/14 היה מנכיש בשלשה עשר ונעקרה בידו וכו'. בירוש' חלה פ"א ה"א (קרבן לסופה) נ"ז ע"ג: ועוד מן הדא דתני המנכש בשלשה עשר ונתלש הקלח בידו וכו', והכוונה לתוס' שלנו. ובבבלי פסחים נ"ה א': והתניא ר' יהודה אומר (וכ"ה גם בירוש' הנ"ל בכ"י) המנכש בשלשה עשר ונעקרה בידו שבלת (עיין דק"ס שם) וכו'. 14 שותלה במקום הטינא וכו'. עיין לעיל כלאים פ"א 74² ומש"ש בח"א עמ' 89. ועיין ירוש' ובבבלי הנ"ל.
- 15 בית השלחין שבהרים בית הבעל שבעמקים וכו'. תוס' ס"ח א' ד"ה קוצרים, המיוחס להר"ש תו"כ אמור פ"י, צ"ד ע"ג, מהרים חלאוה פסחים י"א רע"א (י"ג ע"ד). עיי"ש שהוכיחו מכאן שצריך לגרוס בתלמוד: קוצרין בית השלחין של בית העמקים, והיינו שיש תרתי לגריעותא.

פ"א

- 29 כמין מורת. בכ"י: מורת (ונקוד על ו'). ולפ"ז ברור שצ"ל: כורת ("כו" נתחברו ל"מ") כמו שהוא במכילתין צ"ה רע"א, וכן הגיה במ"ש.

- 31 מנחות יש בהן מעשה כלי וכו'. תוס' צ"ה ב' ד"ה ומאי, ועיין מלא"ש פי"א מ"ג.
36 ארבע סניפין של זהב וכו'. תוס' צ"ד ב' ד"ה דסמכי.

עמ' 530

- 2 מקבלין טומאה היו שם. עיין מ"ש בירושלמי כפשוטו ח"א עמ' 199.
4 עשר שולחנות עשה שלמה וכו'. עיין ברייתא דמלאכת המשכן פ"ח ובהערות
רמא"ש שם עמ' 60.
6 עשרה מנורות זהב עשה שלמה וכו'. עיין ברייתא הנ"ל פ"י ובהערות
רמא"ש שם עמ' 69.
8 מה מנורה שעשה משה וכו'. הברייתא קטועה. עיין ח"ד, ועיין מ"ש לעיל
סוטה עמ' 66.
9/12 ר' יוסי בר' יהודה אומר... משום ר' אלעזר בן שמוע אמרו וכו'.
עיין רמא"ש שם עמ' 60 ועמ' 61.
22 אפילו בשאר ימות השנה מוציאין אותן חוץ לעזרה. וכתב בח"ד:
"מ"מ מ"ש אפי' בשאר ימות השנה אין מובן לדברים הללו, ונלע"ד לפרש כוונתו
במאי דא"י בפירקין דצ"ו וה"נ איתא בשלמי חגיגה וכו' כדר"ל מלמד שמגביהין אותו
לעולי רגלים" וכו'. עיי"ש שפ"פ אם מוציאים את השלחן מחוץ לעזרה או לא.
ונעלם ממנו לפי שעה לשון הירושלמי סוף חגיגה: מפני שמוציאין אותו
ומראין אותו לעולי רגלים. ועיין בגליון אפרים לירושלמי יומא פ"א ה"א.
26 ר' יהודה אומר זה שהיה מחלק לחם הפנים וכו'. במיחוץ להר"ש תו"כ
צו פ"ב, ל' ע"ד: ובתוספתא דסוכה פרק אחרון (200) ובתוספתא דמנחות פ' שתי הלחם
תניא ר' יהודה אומר וכו'. עיי"ש, והעתקתי את כל לשונו בח"א עמ' 203.

פי"ב

עמ' 531

- 16 אמרו לו בכלי אחד נדרת הרי זה לא יחזיר וכו'. עיין במ"ש שרצה להגיה
ע"פ משנתנינו, אבל ברור שהתוספתא חולקת וסוברת שאפילו הזכירו לו לפני הקמיצה
כבר קידש בכלי ואינו יכול לחזור. ולא עוד אלא שמעניין דציין כי במשנה דפוס
נפולי: הרי עלי שני עשרונים להביא בכלי אחד והביא בשני כלים אמרו לו בכלי
אחד נדרת הקריבן בשני כלים כשרים נתנו בכלי אחד כשתי מנחות שנתערבו.
ולא מצאתי חבר לגירסא זו אלא התוספתא שלפנינו.
19/20 כהן כהן שאמר הרי עלי מנחה שתיקמץ וכו'. עיין או"ש ספ"ו מה'
מעשה הקרבנות.
26/27 דברי ר' יהודה ר' שמעון פומר וכו'. באו"ש פ"ז מה' מעשה הקרבנות
ה"י משער שדברים אלו שייכים לשו' הבאה — לסוף ה"ו, אבל הבבא שלנו היא סתמית
בלי מחלוקת וגם ר"ש מודה בה. כי בכל הבבות כאן לא התנדב כדרך המתנדבין,
אבל במקרה דידן שהתנדב עשרון בשני כלים, הרי הוא כדרך המתנדבין, שמתנדבין
עשרון, וגם יכול להביאו בשני כלים, אם יהא מחוייב עשרון חובה שיכול להביא
חצי עשרון לחובתו וחציו לנדבתו בכלי אחד וכו' בכלי שני. ועיין ק"ה ב', וברש"י

שם: שמעין ליה לר"ש וכו' ואמר חציו של זה וחציו של זה לחובתי והשאר נדבה יצא, ולא איתפריש לן היכא. ולדעת הגרמ"ש הנ"ל, הכוונה של התלמוד היא לבבא שלנו בתוספתא שלא חלק בה ר"ש (לפי הגהתו).
 28/29 הרי עלי מאה עשרונות להביא בכלי אחד וכו'. כל הבבות ביחסי תנאים ואמוראים כתי ערך ר' יהודה בר אילעאי, עיין להלן.
 30/31 בשני כלים מביא מחצה בכלי אחד וכו'. מעיני המפרשים נעלם לפ"ש כי ברייתא זו מובאת בבבלי ב"ב קמ"ג סע"א בגי' הפוכה, עיי"ש. אבל בירושלמי יומא פ"א ה"ב, ל"ט ע"א (וציין לו במ"ש) גורס כלפנינו.

עמ' 532

5 הוי כל השעורין שבתורה קצובין הן. ביחסי תנאים ואמוראים כתי הנ"ל: ובמנחות פ' המנחות והנסכים (ק"ג ב') מתנדב אדם מנחה של ששים עשרון ומביא בכלי אחד וכו' ובגמרא (שם) שאיל שאילתא למעלה מר' יהודה בר' אילעאי מניין לאומר הרי עלי ששים ואחד שמביא ששים בכלי אחד ואחד בכלי אחד פתח ר' יהודה בר אילעאי ראש המדברים בכל מקום ואמר שכך מצינו וכו' אע"ג דר' שמעון השיב תשובה ניצחת כדמסיק דאמרו לו אמור אתה אפילו הכי סתם לן ר' כר' יהודה וכו' ועל הא דמנחות גרס' בתוס' דמנחות פ' המקדיש את העוף הרי עלי מאה עשרונות להביא בכלי אחד (וכו' עד א"ר שמעון אמרו לי ביריי (!) מפני מה האומר הרי עלי עשרון⁽¹⁾ כופין אותו ומביא ששים בכלי אחד וארבע' בכלי אחד ואם הביא מחצה בכלי זה אחד, ומחצה בכלי אחד לא יצא. בשני כלים מביא מחצה בכלי אחד ומחצה בכלי אחד וכו' עד א"ר שמעון אמרו לי ביריי (!) מפני מה האומר הרי עלי⁽²⁾ עשרון מביא ששים בכלי אחד ואחד בכלי אחד אמרתי להו אמרו אתם אמרו לי שכן הציבור מביא בי"ט הראשון שחל להיות בשבת ששים אמרתי להן והלא ששים ואחת מקריבין אמרו לי מיעוט ליחיד מן הציבור אחד אמרתי להן והלא אילו קריבין שחרית ואילו בין הערבים ד"א והלא יש שם פרים אילים וכבשים ואין מערבין מנחתם זה בזה אמרו לו אם לאו אמור אתה אמרתי להם סלת מנחה בלולה בשמן מנחה ששולט בה לבוללה וכו', עד הוי כל השעורין שבתורה קצובין הן. הרי מן הברייתא משמע שכל חביריו של ר' שמעון קמו להו בחד טעמא כסתם המשנה אלא שר' יהודה היה ממונה לאותה שררה להשיב לשואלים.
 6 המתנדב יין כדברי ר' טרפון נותנין לספלים. בד: המתנדב יין כדברי ר' עקיבא וכו'. וגם בכיו היתה כן הגי', אלא שתוקנה. ואולי צ"ל: כדברי ר' עקיבה וכדברי ר' טרפון. ויותר נראה שהגי' "ר' טרפון" הוא פירוש מן הגליון (כלומר, גם לר' טרפון) ע"פ רש"י זכחים צ"א ב'. ועיין תוס' מנחות צ"א ב' ד"ה דמייתי (וציין להם רע"א בגליון הש"ס שם) ובגליון. ועיין להלן.
 7 המתנדב יין כדברי ר' עקיבא אינו מביא וכו'. נראה שהמלים "כר' עקיבא" הן אשגרה מלמעלה וצריך למוחקן.

(1) כ"ה מוקף בכ"י.

(2) צ"ל: הרי עלי ששים עשרון מביא בכלי אחד ששים ואחד עשרון וכו'.

8 כרי שיקרבו עם האישים. צ"ל: עם האילנים, כמו שהגיה במ"ב.
 17 אלף ושמנה ושלשים וכו'. צ"ל: אלף ושמנה [מאות] ושלשים וכו' כמו שהוא
 בברייתא ק"ו א' וכמו שהגיהו המפרשים.
 21 שלשים עשרון שהן שלש מאות וכו'. צ"ל: ששים עשרון וכו', כמו שהוא
 בברייתא הנ"ל.

פ"ג

עמ' 533

1 והביא שור שוה במאתים במנה יצא. בד: שור שוה מאתים במנה יצא.
 ואולי צ"ל: שור שוה מאתים במאתים [או שוה מאתים] במנה יצא. ועיין ח"ד.
 3 שאינה היא חבילה. חבילה=הבילה. ולפי פשט הלשון משמע שר' אוסר
 מפני שאין היא הבילה, שאין בלילה מנחת נסכים של פר (ג' עשרונים וחצי הין שמן)
 דומה לשל איז (ב' עשרונים ושלשית ההין). וכן בלילה איז אינה דומה לכבש
 (עשרון ורביעית ההין). ועיין בפירוש רבנן סבוראי בשטמ"ק ק"ח רע"ב ודק"ס שם
 עמ' 263 הערה כ'.
 8 שור מי שייראו עולה וכן שור של עולה וכו'. צ"ל: שור מישוראי
 (=משוריי) עולה וכן שור וכו' הכל בבא אחת. ועיין מ"ב. ועיין מ"ש בח"ד על
 התוס' להלן 558² ועל הברייתא בבבלי ק"ח ב'.
 11/12 הכהנים ששמשו בבית חונו וכו'. ס' יחוסי תנאים ואמוראים כתי' ערך
 ר' יוסי בן שאול (ואעתיק אותו להלן). ובכפ"פ פ"ו עמ' קט"ו (ד"ר כ"ח ע"ב):
 תוס' הכהנים ששמשו בבית חנוי אם (צ"ל: או כבד"ח) במקומות אחרים בשעת
 איסור במה אסור בשעת היתר במה מותר שנאמר אך לא יעלו כהני הבמות.
 ועיין להלן.
 12/13 בשעת היתר במה מותר שני אך לא יעלו וכו'. כנראה, שהתוספתא
 פירשה (עיין להלן) את הפסוק במלכים "כי אם אכלו מצות בתוך אחינו" מפני
 שאכלו מצות (והקריבו מנחות) בתוך אחיהם (ועברו על: "ואכלוהו מצות אצל המזבח"
 ויקרא י' י"ב) ולא במקדש. ולפיכך הדגישה כאן שדווקא אם הקריבו מנחות
 בשעת איסור במה (כזמן יאשיהו), אבל אם אכלו מצות (הקריבו מנחות. עיין במשנה
 סוף זבחים. וה"ה שאר דברים האסורים בבמה לכ"ע) במקומות אחרים (לא לע"ז)
 בשעת היתר במה מותרים לשמש במקדש, מפני שלא כיהנו במקום האסור אלא
 עברו סתם עבירה בעבודה. ועיין להלן.
 14 יכול אם אכלו מצות בתוך אחיהן יהיו אסורין אם לא יהיו מותרין וכו'.
 בח"ד ובמ"ב הפכו את הגירסא, אבל כגירסתינו כ"ה גם ביחוסי תנאים ואמוראים
 כתי' הנ"ל (עיין להלן). ולפיכך נראה לפרש כנ"ל (עיין לעיל). והתוספתא אומרת
 יכול אם אכלו מנחות בחוץ יהיו אסורין אבל אם לא אכלו אלא רק הקריבו (ואחרים
 אכלו) יהיו המקריבים מותרים. אמור מעתה כשרים לחלק וכו', והיינו שהפירוש
 שיאכלו מצות מכאן ולהלן וכו', כמו במשנתינו.
 וכ"ה הלשון ביחוסי תנאים ואמוראים הנ"ל: ובתוספתא דמנחות פ' אחרון
 הכהנים ששימשו בבית חונו או במקומות אחרי' בשעת איסור הבמות אסור בשעת
 היתר הבמות מותר שנאמר אך לא יעלו כהני הבמות וגו' יכול אם אכלו מצות בתוך

אחיהם יהו אסור' ואם לאו יהו מותר אמור מעתה כשרין לחולין (בכ"ז כאן): לחלבן, והכל ט"ס: וצ"ל: לחליק, כמו שהוא לפנינו, ועיין במשנתנו) ופסולין לקרב כבעלי מומין.

17 ר' נהוראי אומר אפילו טהור וכו'. בתוכו צו פרק ט"ז (ל"ט ע"ד) ובזבחים ק"ב ב', בשם אבא שאול.

20/21 ואם היה כעל מום... עורן ועבודתן שלו. צ"ל: שלהן. וכן בירוש' יבמות פ"א ה"ה י"ב ע"ב: היה טמא ובעל מום נותנין לאנשי המשמר ועורן ובשרן שליהן (כ"ה מתוקן בכ"ל שם). ובבבלי ב"ק ק"ט סע"ב הגי' מהופכת ואינה מתאימה בין כך ובין כך לתוספתא, עיי"ש.

23 והיו מחלקין אותו בערבית לכל בית אב וכו'. בד: והיו מחלקין אותו בערבין וכו'. ובפירוש המיוחס להר"ש תו"כ נדבה פרשה ה' ה"ה ט' ע"ב: וקצת קשה דבסוף תוספתא דמנחות ובפ' מקום שנהגו (נ"ז א') אמרי' שכל בית אב היה מחלק העורות וכו'. עיי"ש.

27/28 מה שמחפין עד הרגל. בד: מה שמחפין עד הגר'. ולפי שתי הגירסאות הפירוש סתום.

29 שלא נטה בה דלוס. בד: ושלא נטה בה דלוס. ועיין פסחים נ"ז א' ומ"ש לעיל עמ' 93.

30 אבא שאול אומר וכו'. לעיל 497.

32 על אלו ועל כיוצא בהן ועל דומה להן וכו'. בס' יחסי תנאים ואמוראים כת"י ערך יוסי בן חנן: בתוספתא בשלהי מנחות על אילו ועל כיוצא בהן ועל הדומה להן ועל העושה כמעשיהם היה שאול בן בטנית ואבא יוסי בן חנן איש ירושלים אומר אוי מבית ביתום או (צ"ל: אוי) מאלתן אוי מבית קתרום אוי מקולמוסן אוי מבית חנן אוי מלחישתן, מבית אלישע ובאגרופן ומבית ישמעאל בן פאבי שהן כהנים גדולים, ולפי התוספתא שני אבא יוסי בן חנן וכו'.

37/38 מפני מה חרבה שילה... ירושלם בניין הראשון מפני מה חרבה וכו'. צ"ל: ירושלם בבניין הראשון וכו'. ועיין ספרי ריש קרח, הוצ' הורוביץ עמ' 130, ואין הוא מתאים לתוספתא ולבבלי וירושלמי יומא (עין מ"ש כאן).

בכורות

פ"א

עמ' 534

16/17 מפני שהכהנים והלוים חייבין בבכור בהמה וכו'. באו"ז ח"א ס"י תצ"א, ע"א ע"ד: ובתוספתא בפ"ק שנוי' הכי בשביל שהכהנים ולוים חייבים בבכור בהמה טהורה יכול יהיו חייבין בבכור אדם (ליתא לפנינו, ונכון) ובהמה טמאה ת"ל באדם ובבהמה יהי' לך את שיש לך בו באדם יש לך בו בבהמה את שאין לך בו באדם אין לך בו בבהמה יצאו כהנים ולוים מבכור בהמה טמאה אבל אין נותנין פדיון הבן ופדיון פטר חמור אלא לכהנים בלבד.

20 ככל בהמה טמאה וכו'. כל הברייתא עד שו' 24 באו"ז ס"י תצ"א, ע"א סע"ג.

31/32 דבש הויזין אסור שאינו אלא ריר. בכ"ו: דבש הגוזין (ולפי אוה"ג: הגיזין). וכן בשטמ"ק ז' ב' אות ד': הגזין מפורש בתוספתא בפ"ק מפני שהוא ריר. 34/35 שאין בהמה טמאה יולדת מן המהורה וכו'. לעיל כלאים 80, עיין מ"ש בח"א עמ' 95.

עמ' 535

1 הדולפינין מולדין ומגדלין כאדם. בתוס' ח' רע"א: פריין ורביין כבני אד' כך גירס' הקונט' וכן מוכח בתוספתא יולדין ומגדלין כבני אדם (כ"ה הגי' ברש"י ותוס' בגמ' ד"ו רפ"ה. ולפנינו בד"ה ברש"י ותוס': מבני אדם). ועיין שטמ"ק שם אות כ"ד.

6 ר' אלעזר אומר הכלאים מן הרחל וכו'. עיין הרשימה לעיל 352.
7 כך אין פודין בפטר חמור שמת. צ"ל: כך אין פודין פטר חמור שמת. עיין ח"ד, מכילתא דרשב"י עמ' 36, ספרי קרח פי' קי"ח הוצ' הורוביץ עמ' 138 ובהערות שם. ועיין ירוש' קידושין פ"ב ה"ט, ס"ג ע"א: תיפתר שמת, עיי"ש.
10/11 וכן כהן שירש את אביו ואת אמו ישראל... איזה הוא פדיון פטר חמור וכו'. צ"ל: שירש את אבי אמו ישראל... זה הוא פדיון פטר חמור וכו', כמו שהגיה במ"ב. ואח"כ מתחיל עניין אחר: הרי שיש לו פטר חמור [ואין לו לפדותו (כלומר, אין לו שה) אמר לו כהן תנהו וכו', והכל עניין אחד, וצ' הפסיק בטעות באמצע הבבא ועיין גם מ"ב שנדחק. ועיין י"ב ב'.

13 אלא אם כן יודע שהוא פודה אותו. בשטמ"ק ובחים ס"ו סע"א, אות י"ט: כדאיתא בתוספתא היודע בכהן שיפדהו מותר ליתן. ועיין בברכי יוסף יו"ד סי' שכ"א ס"ק ד'.

14 עורפו בקופץ מאחריו וכו'. או"ז ח"א סי' ת"צ, ע"א סע"ג.

15 ואם עשה כן הרי זה יצא. בכ"ו חסרה המלה "יצא", וצ"ל שם: [לא יצא].

וכן מפורש באו"ז הנ"ל: ואם עשה כן ה"ז לא יצא. וכן מסתבר, עיין ח"ד.

17/18 שתי חמורין בכרו וילדו שני זכרים וכו'. בד: שהיו חמור וטלה בכרו וילדו וכו'. ושתי הגירסאות משובשות, והנכון הוא בכ"ו (לפי אוה"ג): שתי חמוריו שלא בכרו וילדו וכו', וכן מעתיק מן התוספתא במהרי"ט אלגזי פ"א, י"ג ע"ב: שתי חמורות שלא בכרו וכו', וכן היתה הגי' לפני האו"ז. עיין להלן. וגם בד צ"ל: שתי(ו) חמור(ו) שלא (ה"ו) האחרונה של חמור(ו) נתחברה ל"שלא" — "ושלא", ואח"כ נשתבש: וטלה) בכרו וילדו וכו'. וכ"ה במשנה ט' א'.

19/20 שתי נקבות חזר או שני זכרים ושתי נקבות ואין יודע אין כאן לכהן כלום אלא מפריש טלה אחד ופודה בו כל אחד ואחד לעצמן. במהרי"ט אלגזי הנ"ל הוכיח מכאן כשיטת הראב"ד פי"ב מה' בכורים הכ"א, ושם כ' רע"א, הוכיח מכאן כשיטת ר"ת בתוס' ד' ב' ד"ה ופודה ותוס' י"א א' ד"ה שהיו, עיי"ש.

אבל הגי' בתוספתא אינה בטוחה, כי באו"ז ח"א סי' תפ"ה מעתיק את המשנה הנ"ל ומפסיק באמצע וכותב: אבל גבי שתי נקבות וזכר מפריש טלה אחד לעצמו וגבי שני זכרים ושתי נקבות מפריש שני טלאים לעצמו וכך היא שנוי' בתוספתא. ובהכרח שהיתה לפני גירס' אחרת בתוספתא וגרס: אלא מפריש טלה אחד [או שני טלאים] ופודה בו וכו'. ולפי גירסא זו התוספתא סותרת את פי' ר"ת ומסייעת לרש"י. ואולי היה לפנינו חסרון בתוספתא וגרס: אלא מפריש ופודה כל אחד ואחד לעצמו.

והא"ז פירש בעצמו שבשתי נקבות וזכר מפריש ט"ה אחד ובשני זכרים ושתי נקבות מפריש שנים, ומ"ש "וכן היא שנויה בתוספתא" כוונתו שבתוספתא מפורש שצריך להפריש, בניגוד לשיטת הרמב"ם פ"ב מה' בכורים הכ"א. אבל השערתי הראשונה נראית יותר לפי פשט הלשון של הא"ז.

פ"ב

- 26 בהמת המדבר וכו'. עיין מהרי"ט אלגזי פ"א, ג' ע"ד.
 27 ובהמת ארנונה חייבת בבכורה. בס' הישר לר"ת פסחים סי' רנ"ג, כ"ז ע"א:
 דהא בהדיא מתני בתוספת' בריש פירקן דבכורות תנינא (= בריש פירק' תנינא דבכורות) בהמת ארנונא חייבת בבכורה וכו'. וכן הובאה התוספתא בחוס' פסחים ו'
 א' ד"ה בהמת, או"ז ח"א סי' רל"ה, ל"ה רע"ה, רא"ש פסחים פ"א סי' ה', ר"ן שם
 סי' תרצ"ב. ועיין מ"ש בח"א עמ' 112.
 38 מתו אמהות והעמיד ולדות וכו'. תוס' ט"ז סע"א וסע"ב.

עמ' 536

- 17/18 ור' מאיר מחייב שהיה אומר וכו'. עיין תוס' חולין קל"ב א' ד"ה אמאי.
 30 ואין בטמא במשא. תוס' כ"ב א' ד"ה ר"א.
 31 הבאה אחריה פטור בכור מספק. בד חסרה המלה "פטור" וכן נכון.
 וכ"ה בברייתא כ"ד א'.
 35/36 המוסר בהמתו לגוי וכו'. בתשה"ג קהלת שלמה סי' נ"ו, עמ' נ"ג (=הפסגה
 ח"ז עמ' 63): ובתוספת בכורות גם כן בארו איסור מסירת הבהמה לרועה גוי באמרם
 וכן היה רבן שמעון בן גמליאל אומר המוסר בהמתו לגוי לרעות אע"פ שאינו רשאי
 ולשחרית בא ומצא זכרים תלויין בזקינות ונקיבות במבכירות אינו חושש שמא הביא
 גוי את בנה של זו אצל זו ואת בנה של זו אצל זו. ועיין בח"ד שהעיר כי בכל
 הפוסקים לא נזכרה בבא זו, ואנו רואים עכשיו שהיא היתה לפני הראשונים.
 38 התולש צמר מככור תם וכו'. תוס' ל"ב ב' סד"ה פסק. ועיין לעיל 458²¹ ואילך.

עמ' 537

- 3 על שניטמא. וכן להלן בשר 6 וכ"ה בעדיות הנ"ל. ופירש בח"ד שם,
 כי נטמא מתאים לנסתאב, נעשה בעל מום. וכן להלן 538¹⁸: ארבעה טמאין וכו'.
 5 שמא יש תקון. בעדיות הנ"ל: שמא יש תקנה, וכ"ה בגמ' כ"ז א'. ועיין בגי'
 כ"ז כאן ושם. אבל גם הגי': יש תקון אינה שיבוש, שכן כותב ר"ג כ"ז א':
 ונותנו בחלון שיש לו תקנה שאם שחטו יהא מותר.
 שם: שאם יהא אסור. בעדיות שם לנכון: שאם מת יהא אסור.

פ"ג

- 9/10 משהראהו למומחה נולד בו מום בתוך שנתו רשאי לקיימו וכו'.
 עיין כ"ה א' ובר"ג שם ובמלא"ש פ"ד מ"ב ובשנו"ס במשנה ובתוס' כ"ה א' ד"ה עד.

11 כל קדשים שהוקדשו בכזב ויצאו בדופן וכו'. עיין או"ש פ"ד מה' תמורה ה"ח סד"ה והנראה.

15 שנה של רגלים ורגלים של שנה וכו'. עיין מ"ש להלן לעמ' 546 שר' 27/28.

19 משלם מחצה בדיקה ורביע בנסה. צ"ל להפך כמו שהוא בגמרא כ"ח ב'. ועיין מ"ש לעיל 365 (עמ' 98).

20 החשוד להיות נוטל שכרו ודן וכו'. ברמב"ן ספ"ב דקידושין: הא דתנן הנוטל שכר לדין דינו בטלין להעיד עדויותיו בטלין, כל דינו קאמר ולא זה בלבד קאמר שנטל עליו שכר, ומשום הכי לא קתני אין דינו דין ואין עדותו עדות. ומפורש בירושלמי פ"ק דסנהדרין (ה"א, י"ח ע"א) כך היא מתנית' החשוד להיות נוטל שכר לדין דינו בטלין ובתוספתא דבכורות כך היא שנויה החשוד להיות נוטל שכרו ומעיד כל הדינן שדן וכל העדויות שהעיד הרי אלו בטלין וכו' עיי"ש. ונראה שהי' לפנינו חסרון בתוספתא, אבל ברמב"ן עצמו הגי' בטוחה, שכן מעתיקים את התוספתא (מן הרמב"ן) גם ברשב"א ור"ן שם. ובריטב"א שם: וכן אמרו בתוס' הנוטל שכרו לדין כל הדינן שדן וכל העדויות שהעיד הרי אלו בטלין וכו'. וביבין שמועה להרשב"ץ (תקון סופרים להרשב"ש) ע' ע"ד: וכתב עלה הרמב"ן ז"ל וכו' ובתוספתא דבכורות כך היא שנויה החשוד להיות נוטל שכרו ומעיד וכו' כל הדינן שדן וכל עדויות שהעיד הרי אלו בטלין וכו'. ועיין גם בחוקת הדיינים סי' ר"ו (חמשה קונטרסים של קורוניל ע"ז ע"א).

21 אבל נוחן לדיין שכר דינו ולעד שכר ערתו וכו'. וכן להלן בשר' 22: שיטול שכר דינו (כ"ה הגי' בכי"ו לפי אוה"ג) ולעד שיטול שכר עדותו. והדברים סתומים. ועיין בח"ד שטרך לפרש ע"פ הבבלי כתובות ק"ח א'. ונ"ל שלתוספתא זו כיוון הירושלמי הנ"ל בסנהדרין שם: ותני כן נותנין לדיין שכר בטי"ו ולעד שכר עדותו⁴. והירושלמי הובא ברמב"ן ורא"ש למשנתנו ובריטב"א ספ"ב דקידושין ולא נתפרש על ידיהם. אבל ראיתי בשו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תקיז: ולפיכך אם נטל שכר כדי לראות הדבר כדי להיות עד שרי. והכי דייקנין לישנא דגרסינן בסנהדרין דקתני הנוטל שכר להעיד, משמע לבוא ולהעיד מה שידוע, ומשמע דהכי מפרשי ליה בירושלמי חד בר נש וכו' ותניא כן נותנין לדיין שכר בטלו וועד שכר עדותו ע"כ, כלומר שכר בטלת עדותו (היינו לדעת לראות כדי להיות עד) דאם לא תפרש כן קשיא ברייתא אמתני' (לפלא שפא העיר על התוספתא שלנו, שאם לא תפרש כן היא סותרת עצמה מיניה וביה) ומשמע דמתניתין בהכי איירי, ולא במי ששוכר עדים לבוא לראות את העדות (אבל הברייתא מיירי בשוכר לראות, כדי להיות עד).

נמצאנו למדים שגירסת הירושלמי בתוספתא שלנו היתה: נותנין לדיין שכר בטי"ו (או בטלו, לפי הרמב"ן, רא"ש וריטב"א הנ"ל) ולעד שכר עדותו. ולפי הרדב"ז הנ"ל, שכר עדותו, פירושו שכר כדי להיות עד (אבל לא להעיד אחרי שידע כבר). ופירוש זה יתאים לשיטת הרשב"א בתשובה לר' מנחם בעל המאירי (שו"ת ח"ג סי' י"א): ולעניין העדים שנטלו שכר לכתוב ולחתום וכו' נראה לי שלא אמרו

(1) אמנם בהגה"מ פכ"ג מה' סנהדרין ה"ה מעתיק מן הירושלמי: לדיין שכר בטלו ולעד שכר בטלו, אבל בהגה"מ ד"ק רס"ט: ולעד שכר וכו'.

אלא בעדים שנעשו עדים כבר שהן מצווין להעיד ולא רצו להעיד וכו' אבל מי שאינו מחוייב להעיד ונוטל שכר לילך ולהיות עד שרי. והובאה תשובה זו בתקון סופרים להרשב"ש (יבין שמועה ע' ע"ד) ובב"י בטור ח"מ סוף סי' כ"ח בלי שום חולק (ולפלא שהרדב"ז הנ"ל אמר כן מדעתו ולא העיר על תשובת הרשב"א). ובאמת יש מי שחולק על שיטה זו, שכן כותב השואל בשאלה להרמב"ם (ד' ל"פס"א סי' קט"ז, הוצ' פריימן סי' קצ"ד עמ' 184. והובאה ברדב"ז הנ"ל): הנוטל שכר לדון דיניו בטלים להעיד עדותו בטל ואעפ"י דאיכא דמפרשי ליה ומוקמי לה (וא"כ שיטה זו היתה ידועה לפני זמן הרשב"א) בש ה"ה יודע לו עדות (כדומר, דווקא שידע מכבר, אבל לא ללכת ולראות כדי להיות עד) וכו' ואנן לא סבירא לן וכו' ומכוער הדבר בעיני. ועיי"ש בתשובת הרמב"ם ובשו"ת הרדב"ז הנ"ל. ועיין מ"ש להלן.

21/22 אף על פי שאמרו כשר לדיין שיטול שכר ולעד וכו'. בכי"ו (פ"י אוה"ג): שיטול שכר דינו ולעד וכו'. וכבר הגיה לנכון בח"ד (ע"פ הברייטא בכתובות ק"ח א'): כעור לדיין שיטול שכר וכו'. וכן להלן שו' 24/25: ונוטל שכר כפועל בטל אף על פי שאמרו כעור הדיין שנוטל שכר, ומכאן ברור שכעור הדיין שנוטל שכר בטילו, ועיין לעיל, ולא בחנם כתב השואל הנ"ל להרמב"ם: ומכוער הדבר בעיני.

23 ואם היה כהן מטמאתו מתרומתו ומאכילו ומשקו וכו'. עיין מ"ש בתרביץ

ש"ב עמ' 240 ובהערה 1 שם.

27/28 ר' שמעון אומר החשוד להיות מוכר תרומה לשם חולין אין לוקחין הימנו וכו'. עיין במשנה. ובב"ר פצ"ח"ד (הוצ' אלבק עמ' 1255): משום ר' שמעון בן יוחאי לאחד שחשדוהו מוכר תרומה בש"ל (במה"ג שם עמ' 733: לשם) חולין בקשו אחריו וראו ולא מצאו בדברי' ממש ומינו אותו משער בשוק. ופירושו, שמקודם חשדוהו שאין לקנות אצלו שום דבר שיש בו זיקת תרומות ומעשרות. ואח"כ כשנתבדה הדבר מנהו למשער בשוק, ועיין בבלי ע"ז מ' ב'. ובס' המעשים לבני א"י (תרביץ ש"א ס"ג עמ' 14): מעשה [כהן שנחשד] שמוכר תרומה לשם חולין [לא יטול] בתרומה מכאן ואילך. ועיין מ"ש בתרביץ ש"ב ס"ג עמ' 379 בהערה. 32 חשוד על עבודה זרה חשוד על כל מצות וכו'. וכן בס' המפתח לר"ן

עירובין ס"ט (ס' סע"א): ודברי חכמי' עד דהוי משומד לע"ז איתנהו נמי בתוספת בכורות דתניא חשוד על ע"ז חשוד על כל המצות שבתורה ולא למפרע אלא מיכן ולהבא שני למן היום אשר צוה ה' והלאה. וכן הובאה התוספתא ביחוסית תנאים ואמוראים כתי' בערך ר' יונה תלמידו של ר' זירא ובסוף ערך רב יצחק בר יעקב בר גיורי, בא"ח ח"ב עמ' 232 (עיין להלן). אבל בא"ח כ"י שד"ל חסרה כל הפסקא מן התוספתא.

32/33 ולא למפרע אלא מכאן ולהבא שני וכו'. בא"ח הנ"ל: כתוב בתוספתא דבכורות פ"ג החשוד על ע"ז חשוד על כל מצות האמורות בתורה ולא למפרע ואם שחט או נקר חלב או עשה חריצי חלב ואחר כך נשתמד באותו יום אינו חשוד אלא מכאן ולהבא שנאמר למן היום אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם ע"כ. ועיין בהערות שם, וברור שהמלים שפורתי הן תוספת פירוש שבאו מן הגליון, ואינן בראשונים שצינתי לעיל.

ובספרי ראה פי' פ"ד, הוצ' פינקלשטיין עמ' 150: חולם החלום ההוא ולא החשוד למפרע. ועיין מ"ש בקרית ספר שי"ד ס"ג עמ' 334.
 35 רבן שמעון בן גמליאל אומר מפיים אדם את עצמו וכו'. עיין אהצויי ביצה עמ' 29, ראבי"ה ח"ב סי' תשע"א עמ' 472.
 36/37 ר' יהודה אומר מצא אדם את חברו בירושלם אמר לו אכלת היום וכו'. בכי"ו (לפי אוה"ג) לנכון: מה אכלת וכו'. ובח"ד כתב: "ואמנם מלתי דר' יהודה לא מצאתיה בשום מקום ולא ידענא מאי היא" וכו'. ונעלם ממנו לפ"ש (וכן משאר המפרשים) דברי הירושלמי במע"ש פ"א ה"א, ג"ב ע"ג: מתני' דר' מאיר וכו' דברי הכל היא הכא כהדא דתני היה אומר אדם לחברו בירושלם (כג"י) הר"ש וכי"ר) מה (כג"י כי"ו כאן) אכלת היום והוא אומר לו קיץ והיה יודע שהוא בכור מה הקיץ נמכר בזול אף הבכור נמכר בזול. היה אומר לו מן והיה יודע שהוא מעשר שני מה המן ניתן במתנה אף מעשר שני ניתן במתנה.

עמ' 538

- 5 בכור שאחזו דם וכו'. עיין הציונים במל"א"ש פ"ה מ"ב.
- 11/12 ר' יהושע בן קפוסאי אומר אין שוחטין וכו'. בס' יחסי תנאים ואמוראים כתי' ערך ר' יהושע בן קפוסאי: ובתוספתא דבכורות פ' עד כמה ר' יהושע בן קפוסאי אומר אין שוחטין את הבכור אלא על פי שנים רשב"ג אומר אפילו בנו אפילו בתו. ועיין ל"ה ב'.
- 13 רבי אומר אפילו עשרה וכו'. עיין שטמ"ק ל"ה ב' אות א', וכ"ה בה"ג ה' בכורות ד"ו קל"ט ע"ג, ד"ב עמ' 598.
- 14 אין שמין בכורות תמימין לישראל וכו'. עיין רמב"ם ספ"ה מה' בכורות. ובמהר"י קורקוס כתי' (כפי שמביאו במהרי"ט אלגזי פ"ה קכ"ו ע"ד): "תוספתא פ"ג דבכורות כלשון רבינו אלא דרבינו הוסיף ביאור וכתב בזמן הזה. ונראה שהוא מוכרח לפרש כן דאי בזמן הבית קרב הוא ונאכל לכהני' לבדם בלבד, ומאי שומה איכא ואעפ"כ לישראל לא, כי לא ידע להזהר בו וצריך להשהותו עד שיפול בו מום וגם כי הוא זלזול לשום התמים ביד ישראל". ועיין במהרי"ט אלגזי לעיל שם שהאריך בזה. ועיין לעיל 381^א.
- 18 ארבעה טמאין. עיין מ"ש לעיל 537^ג.
- 19 רואה הוא קדשיו ומעשרותיו וכו'. להלן 618^ג, ועיין בגמרא ל"א א'.
- 20 העושה מום בבעל מום וכו'. בה"ג ד"ו קל"ט ע"ג, ד"ב 598 נעתקה הברייתא סתם כג"י שלפנינו.
- שם: המחמק את המחומק וכו'. בה"ג הניל, ועיין בגמ' ל"ג ב' ומ"ש לעיל 520^ג.
- 22 הרי זה ישחט על פי שלשה בני הכנסת וכו'. וכ"ה במשנה ולעיל 415^ג עיי"ש. ועיין הגי' להלן 546^ג, ובה"ג הניל (למעלה מהפיסקא הניל): מום שבגלוי הרי זה ישחט על פי שלשה דברי ר' מאיר ר' יוסי אומ' אפילו רגלו קטועה ועינו סמויה לא ישחוט אלא על פי מומחה.

פ"ד

30 ור"ר קבוע ארבעים יום, בתוס' ל"ח ב' ד"ה וסימנך: ובתוספתא במכילתין כתוב יאור במקום חורור. ועיין לעיל שם בתוס', והג"י משובשת והנכון בתוס' שבת ע"ח רע"א: שכן כוחלין ליארוד. אין נראה לר"י לפרש דהיינו תבולת דבתוספתא קתני בהך מילתא גופא (עיין ח"א 132) שכוחלים לחורור וכו'. והנה יש לפנינו שלשה שמות למחלה אחת: חורור, יארוד, ור"ר.

וכחילוף זה גם במכילתא משפטים פ"ט (הורוביץ 279, לויטרכך ח"ג 70): את עין עבדו. שומע אני אפילו העלת חורור, תלמוד לומר ושחתה, לא אמרתי אלא מכה שיש בה השחתה (בד' שם: ירוד, במקום חורור). ומכאן שחורור היא מכה שאין בה השחתה. ובספר טוביה (ב' י') מסופר שטובי נתעורר ע"י *λευκώματα* שנתהוו בעיניו, ומלה זו נתרגמה בסורי שם (לגרד 76): חורורא. ובשני המקורות האחרונים (מכילתא וטוביה) יש לפנינו מקרה של *λευκώματα τραυματικόν*.

34 ור"ר בודקין אותו וכו'. עיין מ"ש לעיל בסמוך.

36 נקבו חוטמיו זה לתוך זה וכו'. בס' המקח והממכר לרב האי שער מ"ה, פ"א ע"ב: וגרסינן בתוספתא נקבו חוטמים זה לתוך זה מבחוץ מום מבפני' אינו מום. וכנראה שהעתיק את לשון הברייתא ל"ט א'.

37 מן התיימת ולפנים או מן התיימת שלפנים. במ"ב הגיה ע"פ הברייתא ל"ט א', אבל יותר נראה שיש כאן נוסחא אחרת שנכנסה מן הגליון, ועיין היטב במיוחד להר"ש תור"כ אמור פ"ו סה"יב, צ"ב רע"ב.

עמ' 539

2/3 או שהיה ראש הזנב מופצל לשני עצמות. וכן בתוס' ל"ט ב' ד"ה או (ד"ו רפ"ח): והתם בפרק ב' קתני או שהיה ראש הזנב מופצל לשני עצמות. ועיין בשטמ"ק שם אות כ"ב. ובסמ"ג לאווין שט"ו, פ"ו סע"א: מפרש בתוס' אם היה ראש הזנב מופצל לשנים כשני עצמות. והעתיק את לשון הרמב"ם פ"ב מה' איסורי מזבח ה"ד, כדרכו תמיד, עיין מ"ש בח"א עמ' 58.

5 מעשה בפרה של בית מנחם וכו'. תוס' מ' א' ד"ה בפירן. ובס' יחוסי תנאים ואמוראים כתי' ערך ר' יוחנן בן נורי: ובתוספתא דבכורות גרס' א"ר יוסי מעשה בפרו של מנחם שהושיבוהו על אכזו ומעכוהו (!) בבצים ולא יצאת אלא אחת ונשחט ונמצאת שנייה דבוקה עד הכסף ובא מעשה לפני ר"ע והכשיר וכשנאמרו דברים לפני ר' יוחנן בן נורי אמר האכילכם עקיבא נבילות, ובגמרא דידן (מ' א') פריך נבילות ס"ד (עיי"ש הגירסא) וכו'.

9 שלש עינים וחמש רגלים. עיין מ"ש לעיל 505.

10 נשתכרו רוב צלעותיו וכו'. עיין בהגהות מהרי"ד לתו"כ אמור פ"ו הי"א, צ"ב ע"א, ועיין או"ש פ"ד מה' תמורה ה"ח.

17 מחמת עצמו ישחט וכו'. עיין רש"י מ' ב' סד"ה ואם ובשטמ"ק שם.

18 אוניו מגופפות בהכוסה אחת לא ישחט בשתי חסיכות ישחט. במל"א ש פ"ו מ"ט: ובתוס' חיצוניות כתוב דבתוספתא גרסי' אפכא בשני חססיות זהו מום

בחסחוסית אחת אינו מום. וכן בשטמ"ק שבמזבח כפרה מ' ב' ד"ה רש"י (מ"ח ע"ג):
ובתוספתא גרסינן איפכא כ"כ (צ"ל: ב"ב, או: כב') חסות זהו [מום] כחסחוסית
אח' אינו מום. תוספות חיצוניות. ובסמ"ג לאווין ש"ח. פ"ד ע"ג: ויש ספרים גרסינן
להפך והיא גירסת רש"י אבל בתוספתא ראיתי כגירסא שכתבנו אוניו מגופות
בחסיסה אחת לא ישחט בשתי חסיות ישחט. ועיין כ"מ פ"ז מה' ביאת מקדש ה"ג.
ועיין בגירסת המשנה בנוסח א"י שהביא התוי"ט כאן מ"ט סד"ה בזמן.

פ"ה

29/30 צוארו שמוט ושקוט. ברע"ב פ"ז מ"א: ובתוספתא מונה ג"כ צואר שקוט.
וכונתו לבריייתא במילתין מ"ג ב', ופירש כן שלא תטעה לומר שהבריייתא מפרשת
את המשנה. אלא היא מוסיפה על המשנה. וכן במלא"ש כאן בשם תוס' חיצוניות
(על הגמרא לעיל שם. עיין שטמ"ק שם אות ג'): פי' מום אחר הוא דקא חשיב
בתוספתא מלבד אותן הנזכרים במשנה. ועיין בהערה שם לשטמ"ק הנ"ל.
33 איזה הוא סכי שמש שרואה וכו'. אולי צ"ל: איזה הוא סכי שמש (סני שמש).
ואח"כ מתחיל מום אחר: שרואה את החדר וכו'.
37/38 איזה הוא מרוח אשך זה הקולטום שנכנסה רוח באשכיו וכו'.
בר"ח סוטה כ"ו ב' (לפי הערוך ערך שחף): דתניא איזהו מרוח אשך זה הקליטום
שנכנס רוח באשכיו דברי ר"ע ר"י אומר זה השחוף. וכן הובא בשמו בתוס' סוטה
כ"ו ב' ד"ה שחוף. ובת"י ויקרא כ"א-כ' (הוצ' גינזבורגר עמ' 210): דפחדוי
נפיחן וקליטן. ועיין בענפי יהודה לזהוהיר ח"ב עמ' 267.
38 פרסתו חלולה. המיוחס להר"ש תו"כ אמור פרש"י ג' ה"ז, פ"ח ע"א.

עמ' 540

3 היתה בו שומא וכו'. כל הבריייתא בירוש' כתובות פ"ז ה"ט, ל"א סע"ג,
בבלי שם ע"ה א'.

פ"ו

12/14 שני לא יוכל לבכר את בן האהובה וגו' זה הכלל כל שיצא ראשו
ורובו בחיים פוטר את הבא אחריו מן הבכורה אבל לא חמש סלעים של בן.
בריייתא סתומה, ועיין מפרשים שנדחקו מאד. וג"ל שיש לפנינו קטע של מדרש הלכה
שנשא ונתן בפסוק של בן השנואה והאהובה, כי המדרשים סברו שפסוק זה מדבר
על מקרה שנוצרו שני הבנים לשנואה ולאהובה בשעה אחת, והוציא בן השנואה את
ראשו חי, ואח"כ נוצר בן האהובה. וכן מפורש בספרי כי תצא פי' רט"ז הוצ' פינקלשטיין
עמ' 249: "את בן האהובה כיון שיצא ראשו ורובו בחיים פוטר את הבא אחריו מן
הבכורה (מלה במלה כמו בתוס' לפנינו). על פני בן השנואה אף על פי שבן הבכור
לשנואה". ועיין הפירושים בספרי דבי רב לרד"פ שם. ובפסיקתא זוטרת' כת"י ש"י:
על פני בן השנואה הבכור כיון ש[יצא] ראשו ורובו בחי[ים] פוטר את הבא אחריו
מן הבכ[ורה]. וכן כנראה היתה הגירסא לפני ר"מ ג'ארי, עיין בלוק טוב שלו קמ"ב

סע"א שפירש את דרשת הספרי (מבלי להזכיר אותו) לפי גירסא זו. ואח"כ באה עוד דרשה לאותו הפסוק (כרגיל במדרשי הלכה), והסופרים חלקו את הפסוק בטעות לשתי הדרשות.

והמדרש הזה אמר שהוא פוטר את בן האהובה מן הבכורה, אבל לא מחמש סלעים של בן, שהרי הוא פוטר רחם לאמו, וכדברי המשנה כאן: מי שהיו לו בנים ונשא אשה שלא ילדה וכו'.

15 שני בכור לנחלה ואין בכור לכהן. בכיו"ו: שני פטור (נקודות לסי' מחיקה) בכור לנחלה וכו'. ועיין מפרשים שהפכו את הגירסא.

17 יש שנותן על ידי עצמו יש שאביו נותן וכו'. כל הברייתא עד ש' 28 נעתקה ברמב"ן כאן פ"ח. קפ"ה ע"ב בשם התוספתא, וממנו ברא"ש פ"ח סי' ה' וברבינו ירוחם ס' אדם נ"א ח"ג.

18 יש שהוא ואביו נותן על ידיו. כ"ז היא כפילות מיותרת לבבא הבאה ואיננה בכיו"ו. ברמב"ן ורא"ש הנ"ל.

19 הורתו שלא בקדושה וליתתו שלא בקדושה. בכיו"ו. ברמב"ן, רא"ש ורי"ו הנ"ל לנכון: וליתתו בקדושה.

21/22 ומת אחד מהן השני נותן על ידי עצמו. ברמב"ן ורא"ש מוסיף כאן: וכן נמי אם ילדה זכר ונקבה. ונראה מן הלשון, כי זו היא הוספה של הרמב"ן בעצמו ע"פ הברייתא להלן שו' 25, אבל לפני הרמב"ן לא היה כן בגוף התוספתא.

22 איזהו שאביו נותן על ידיו שתי נשים של שני אנשים וכו'. במ"ש כאן מציין להשגות הראב"ד פ"א מה' בכורים [הכ"ב]. אבל במחכ"ת, הראב"ד לא כיוון לתוספתא אלא לברייתא בגמ' כאן מ"ס א': תנא רב הונא שני זכרים ונקבה אין כאן לכהן כלום. והראב"ד רגיל לקרא לברייתות שבבבלי תוספתא, עיין מ"ש בתשלום תוספתא עמ' 7.

33 נתן האב חמש סלעים לכהן ומתו הבנים עד שלא חלקו וכו'. צ"ל: ומת והבנים [קיימים]. עד שלא חלקו וכו'. וה"ו של "והבנים" נתחברה בטעות ל"ומת" ונשמטה המלה "קיימים".

35 בעשרה דינרין משל אביהן. בכיו"ו מוסיף: ולזה בעשרה דינרין משל אביהן.

עמ' 541

5 מעשה באחד שהרצה את בנו וכו'. רמב"ן, רשב"א, ריטב"א, מאירי נדרים פ"ח ב', רא"ש שם פ"ד סי' ו', ר"ן ונ"י שם פ"ח ב'.

5/6 והתיר לו ר' יוסי למלאות לו וכו'. וכ"ה רק במאירי הנ"ל. ובכיו"ו: ר' יוסי ברבי. אבל ברמב"ן, רשב"א, ריטב"א, ר"ן ונ"י הנ"ל: יוסי ברבי (בלי תואר רבי). וברא"ש הנ"ל: ר' יוסי ברבי (כג' כיוו), וברור שהמלה "רבי" היא הוספה וצ"ל: יוסי ברבי, כמו בשאר הראשונים. ונמצאנו למדים שגם בבא זו (עיין ה"ח, ה"ט וה"י) היא מדברי ר' יהודה, וקרא לו: יוסי ברבי. ועיין ירושלמי סוף בכורים וירוש' ביצה פ"ב ה"א, ס"א ע"ב.

6 חמש סלעים של בן וכו'. עיין לעיל 275²⁰.

(1) מכאן ואילך כל הגירסאות מכיו"ו הן ע"פ הצילום שבידי.

- 8 הראויין, בכיו לנכון: הראיון. וכן הגיה בח"ד ע"פ הברייתא במכילתין נ"א א'.
 13 נתנן לו זו אחר זו וכו'. עיין רש"י נ"א רע"ב.
 15 אין הבכור נוטל פי שנים וכו'. כל הברייתות לעיל 407³⁰ ואילך.
 16/17 שאף שלא השביחו בשלהן. הנכון הוא לעיל ב"ב שם: שאף ש"ו השביח בשלהם, וכן בכיו כאן: שאף ש"ו השביחו בשלהם.
 18 רועה באפר בכור נוטל פי שנים בזרוע ובלחיים וכו'. הנכון הוא בכיו ולעיל ב"ב שם: רועה באפר בכור נוטל פי שנים ונוטל פי שנים בזרוע וכו'.
 19 ואין נוטל פי שנים אלא בכל אשר ימצא וכו'. הנכון הוא לעיל שם: וחכמ' אומ' אין נוטל פי שנים אלא בכל וכו'.
 20 אבל בנו בתים ונטעו נטיעה וכו'. המפרשים הגיהו כאן, אבל כבר קיימתי את הגירסא שלפנינו (אלא שגם כאן צ"ל: בנה... נטע, כמו בב"ב שם) לעיל 408.
 עיין מש"ש עמ' 144.
 22/23 כיצד אין נוטל בראוי כבמוחזק וכו'. רשב"ם ותוספ' ב"ב קט"ז ב' ד"ה ושהיה, א"ז שם סי' ע"ז י"ג ע"ג, שו"ת מהר"ם ב"ב, ד' למברג סי' שפ"ד, רמב"ן ב"ב קט"ז ב' ד"ה מחני', מרדכי שם פ"ח סוף סי' תקע"ו, שו"ת הרדב"ז ח"ה סי' שני אלפים ס"ב. ועיין הראשונים שציינתי לעיל ב"ב 408, בעמ' 144.
 24/25 הבכורה והיורש את אשתו וכו'. רמב"ן כאן פ"ח (קרוב לסופו), ר"ב ע"ב, ועיי"ש ר"ג ע"א וע"ב, רמב"ן ב"ב קכ"ה ב', מלחמות שלו פסחים פ"ב ד"ה אמר הכותב אלו דברי הבאי (בעניין בע"ח למפרע הוא גובה), ספר הזכות שלו כתובות פ"ח ד"ה אמר המחבר מים עמוקים, ספר התרומות שער מ"ג ח"ד סי' ט"ו, רא"ש כאן ספ"ח.
 25/26 ותשלומי ארבעה. בכיו לנכון: ארבעה וחמשה.

פ"ז

- 30 ומעשרין אותן משנה לחברתה וכו'. כנראה שצ"ל: ואין מעשרין וכו', עיין ח"ד ועיין ספרי ראה פי' ק"ה, הוצ' פינקלשטיין עמ' 164 ובהערות שם.
 32 ובנות שלש שלש. בכיו: ובנותיה שלש שלש.
 36 מלא רגל רועה ולא מלא רגל בהמה מהלכת וכו'. עיין במ"ב שהגיה. ונ"ל שהג' שלפנינו נכונה, ויתכן שממנה למד ר' יוסי בר' בון בירוש' ב"ק ספ"ז, ו' ע"א: לרעות מריעה נ' אמה, לפרוח פורחת אפילו ארבעת מילין. ועיין גם בבב"ב שם סוף פירקין. ועיין בירוש' שם ריש ה"י ומ"ש בירוש' כפשוטו ח"א עמ' 436 וברר"ל שציינתי שם. ובכיו: מלא רגל בהמה רועה ולא וכו' כמה רגל בהמה מהלכת וכו'.
 38 חמש בכפר חנניה וחמש בצפורי אין מצטרפות וכו'. צ"ל: חמש בכפר חנניה וחמש בכפר [עותני] אין מצטרפות וכו', כמו שהגיהו המפרשים.
 39 היו לו בעבר הירדן מכאן ומכאן כגון השולמי ונמירי ושתי אבטיניות וכו'. עיין ירוש' ב"ב פ"ג רה"ג, י"ח ע"א. ועיין מ"ש ר"ש קליין בעבר הירדן היהודי עמ' 15 ואילך ובהערה 5 שם.

עמ' 542

- 9 אין פחות משמונת ימים. בכ"ו לנכון: מחוסר זמן אין פחות וכו'.
- 12 שני' זכר מוציא טומטום. המלה "זכר" חסרה בכ"ו, וכ"ה גם לעיל 490³⁸ בד, עיין מש"ש בעמ' 209.
- 15/16 ר' יוסי בר' יהודה אומר אין פחות מחמשה עשר יום. בערוך ערך פרס א' ותניא בתוספתא פ' אחרון דבכורות ובפ' שני בתוספ' שקל' ר' יוסי בר' ר' יהודה אומר אין פחות מט"ו יום קודם לרגל. ובפיה"מ להר"מ שקלים פ"ג מ"א: ובתוספתא אי זה הוא פרס אין פחות מחמשה עשר יום. וכן ברשב"ץ אבות פ"א מ"א: וכן בתוספתא אמרו איוהו פרס אין פחות מט"ו יום.
- 23 כמניין לכל דבר. בכ"ו: הרי הן כמניין לכל דבר.
- 24/25 היה מונה וקראו חברו... היה מונה וחשכה לילי שבת וכו'. כס"ז להלן 611²², ועיין הערות הרובין לספרי זוטא עמ' 311.
- 29 היו לו חמשה עשר וכו'. עיין פיה"מ להר"מ כאן (למשנה נ"ח ב') ועיין הברייתא בגמ' ס' רע"א.

עמ' 543

- 1 תשיעי. ליתא בכ"ו (בטעות).
- 3 ששטמו. בכ"ו: שישטמו, וכן בד: ששטמו.

ערכין

פ"א

- 13/14 נשים ועבדים נודרין ונידרין וכו'. תוס' ב' א' ד"ה נשים, המיוחס להר"ש תו"כ בחוקותי פרש' ג' רה"ג, ק"א ע"א.
- 13 אף הכותל. בכ"ו וד: אף הגוי.
- 14 אם יש להם בזמן הזה וכו'. וכ"ה בתוס' הנ"ל, אבל במיוחס להר"ש הנ"ל: ואם יש להם באותו זמן וכו'.
- 18 ר' יוסי אומר נודר וכו'. בכ"ו: ר' יוסי אר' נידר וכו'.
- 20 שאלו ילדה היה ולדותיה נסקלין. בד וכ"ו: שאלו (בכ"ו: שאלו) ולדה היא ולדותיה (בכ"ו: וולדותיה) נסקלין. ועיין ההגהות במ"ש. ובח"ד מגיה: שאלו פרה היא וולדותיה נסקלין.
- 22 היו בידו סלע וכו'. כל הברייתא בתוס' הרא"ש שבשטמ"ק ז' ב' אות כ"א ומלא"ש רפ"ב.
- 29 במקום שאין מכירין זמנו של חדש וכו'. בס' העבור לר' אברהם בר חייא הנשיא עמ' 60: ובתוספתא אמר מקום שאין מכירין קבועו של חדש עושין חדש אחד מלא ואחד חסר וכו'. ועיין ר"ה י"ט ב'.
- 32 עצרת פעמים שחל להיות בחמשה וכו'. בתשה"ג שערי תשובה סי' פ"ה:

ודבר זה מפורש במסכת ערכין בתוספתא בפ"ק עצרת פעמי' שחל וכו', עיי"ש שמעתיקים כל הברייתא עד סוף העמוד, כג"י שלפנינו (בערך).
 34/35 אבא שאול אומר... יפה לעולם. כ"ז חסר בד, אבל ישנו בתשה"ג הנ"ל ובבבלי ב"ב קמ"ז סע"א.
 36/37 היה היום ברור וכו'. עיין תשה"ג הנ"ל, ערוך ערך בר ב', ועיין ירוש' סנהדרין פ"י ה"ב, כ"ט סע"א—רע"ב.
 37 והיו ישראל משתלחין מפני אש. וכו' בכ"י, בד ובתשה"ג הנ"ל (אלא שבכולם: האש). ונראה שמשלחין = משתלחין, ועיין מ"ש.

עמ' 544

9 בית הפגרים, עיין תוס' י' א' ד"ה יש.
 שם: משיאין, ליתא בכ"י.
 9/10 חנניא בן אנטיגנוס אומר מכירן הייתי וכו'. סמ"ג עשין ק"ע, רי"א ע"ג, יוחסין השלם, ס"ה ע"א.

פ"ב

13 שאף עמהן, בכ"י: שאף הוא עמהן וכו'.
 23 ולא היתה כהלכתה. בכ"י: ולא היתה מפסמת כהלכתה. ובד: ולא היתה מפסמת בראשונה.
 24 ועליהן הוא אומר וכו'. רא"ש בשטמ"ק י' ב' אות י"ד.
 27 היה מוצא מים, בכ"י וד: היה מוציא מים.
 32 ספוסטא ובחולית של מחווא, בד: ספוסטי וכו'. ובכ"י: ספימטי ובחוליא (סי' מחיקה) ובחולית וכו'.
 33 בפרדסות ירחו ובחולית של יבנה, כפופ פ"א עמ' רצ"ד.
 38 נותן חמש וכו'. בכ"י לנכון: נותן חמשים, וכן בד: חמשי.

עמ' 545

4 ר' אלעזר בן פרמא אומר וכו'. עיין מדרש ל"ב מדות הוצ' ענעלאו עמ' 175.
 6 ומה אם אלו... אלא על עצים ועל אבנים וכו'. עיין במדרש הנ"ל עמ' 176.
 וכעין ק"ו זה לע"ל 358¹³ (ובהקבלות) ובמדרש שממנו שאב הרמב"ם את דבריו בפ"ח מה' מעילה ה"ח.
 9 הרי עלי ערך סתם וכו'. תוס' ד' רע"ב.
 16 עני שהעריך את עצמו וכו'. תוס' י"ז ב' ד"ה אבל.
 18 ר' יהודה אומר היה אביו חולה וכו'. עיין הלשון במשנה ועיין מ"ש להלן.
 20 ר' אלעזר אומר וכו'. עיין מ"ש להלן.
 22 ר' שמעון אומר הקטר חלבים כשרין וכו'. המפרשים שכחו לציין כי ברייתא זו הובאה בפסחים ס"ח רע"ב ומנחות ע"ב א'. ולא עוד אלא שיש יסוד לשער שגם הברייתא שלפניה הובאה בבבלי שם תיכף אחרי דברי ר"ש (כלומר, שתי הברייתות בשינוי סדר, כרגיל בתלמוד), שכן מעתיק במנוה"מ הוצ' ענעלאו ח"ב

עמ' 175: וגרסינן במ' פסחים בפרק אלו דברים תניא ר' שמעון אומר בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה שהרי הקטר חלבים וכו' וגרסינן במ' פסחים בקרבן עולה ויורד ר' יהודה אומר חביבה מצוה בשעתה שהרי מקריבין מיד הדל וכו'. ושתי ברייתות אלו היו סמוכות ותכופות בבבלי, שהרי בח"ג עמ' 411 הוא מעתיק: וגרסי' במ' מנחות בפרק ר' ישמעאל אומר אמ' ר' שמעון בן יוחאי בוא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה שהרי הקטר חלבים ואיברים כשרים כל הלילה ואין ממתינין להם עד שתחשך. ר' יהודה אומר חביבה מצוה בשעתה שהרי הדל מקריב מיד עשירית האיפה ואין ממתינין לו עד שיעשיר ויביא כשבה.

אבל מ"ש המו"ל שם כי לא מצא לשון זו בשום מקום, נעלם ממנו שכ"ה בספרא חובה ריש פרק י"ט: ר' יהודה אומר חביבה מצוה בשעתה שמיד הוא מביא עשירית האיפה אין ממתינין לו עד שיעשיר ויביא כשבה או שעירה. ר' אלעזר (בהגהות שבת"י ל"ט ע"ב: ג"א ברבי צדוק) אומר חביבה מצוה בשעתה שמיד בערכין הוא מביא סלע ואין ממתינין לו עד שיעשיר ויביא חמשים סלעים ר' שמעון אומר חביבה מצוה בשעתה וכו'. וסדר השמות שם מתאים לתוספתא שלנו.
23 בזמן... בלא זמנו. בכ"ו: בזמן (וכ"ה בד)... בלא זמן.

פ"ג

29 מכנים ידו לתוכה עד האציל. בריטב"א חולין ק"ו סע"א ד"ה ת"ר: ובתוספתא דערכין תני עד האציל. וכוונתו לברייטא בגמרא כאן י"ט ב', עיין תוס' שם ק"ו ב' ד"ה אמר ושאר ראשונים שם. ועיין שטמ"ק כאן י"ט ב' אות ה'.
33/34 הרגל כמה היא שוקלת. מכאן ואילך מתחיל הקטע מן הגניזה שבידי (בקיצור קג"נ) והוא מסתיים 547³⁰.
35 ר' יוסי ברי' יהודה אומר קונסין וכו'. רא"ש בשטמ"ק כ' א' אות ז' ובמלא"ש פ"ה מ"ג.

36 מת הנערך המעריך חייב. עיין או"ש פ"א מה' ערכין הי"ג.

37/38 בשלמים ובאיברין. בקג"נ: בשלמים ובאיברים.

עמ' 546

- 2 ובבהמה שאין באדם וכו'. שטמ"ק י"ח א' אות ב' ואות י"ד.
- 3 חומר בערכין שנוהגין באדם. בקג"נ: חומר בערכין שהערכין נוהגין באדם.
- 5/6 המקדיש את עצמו הרי זה עושה ואוכל וכו'. בקג"נ: המקדיש א' (סוף שורה) מעשה את עצמו הרי זה עושה ואוכל. ועיין הציונים במ"ש.
- 8 משלמין... משלמין. בכ"ו: משלמין... משלמין.
- 15 הבית חולין ואין חייבין באחריותו. בקג"נ וכ"ו: הבית חולין ואין מועלין בו ואין חייבין באחריותו.
- 18 והדמים... מתו אין היורשין וכו'. בקג"נ: וחרמים... מתו היורשים וכו'. וג' משובשת היא.
- 19 והדמים שנישומו וכו'. גם כאן בקג"נ: וחרמים שנישומו וכו'.

21 הוורשין חייבין להביא ראיה. כ"ו נשמט בקג"נ, ולפנינו צריך להשמיט את המלך "ראיה", והיא איננה גם בכ"ו וכן הגיהו המפרשים.
21/22 הביא עולתו ולא הביא חטאתו אין בית דין ממשכנן עליה וכו'. בקג"נ ליתא המלך "אין", וג"י נכונה היא, כי ממשכנים על חטאת נזיר שבאה עם העולה, עיין בגמ' כ"א א', ורב פפא שאב את דבריו מהברייתא שלנו. ומ"מ מובן מאליה שאין הורשים חייבין להביא, מפני שהיא חטאת שמתו בעליה, משא"כ ברישא שהביא את החטאת ולא הביא את העולה.
27/28 שנה של רגלים ורגלים של שנה. וכו' לעיל 537¹⁵, ועיין בירוש' (שריר עמ' 141) ובבלי שצ"י להם במ"ש. והנה ידוע שבכת"י עתיקים נכתבת המלה של יחד עם המלה שלאחריה, והיינו: שנה שלרגלים ורגלים שלשנה, וצריך לנקד: שלרגלים, שלשנה (עיין מ"ש בתרביץ ש"ה עמ' 106). וכן הגירסא בקג"נ כאן: של רגלים ורגלים של שנה.

פ"ד

30 אומרין כמה סימניה. בקג"נ: אומרים שדה וסימנהא, וכן בכ"ו: שדה סימניה, וכן בירוש' כתובות פ"א ה"ו, ל"ד ע"ג: ואמר שדה וסימניה, ועיין גם בבבלי כאן כ"א ב'.
34 מום שברגליו הרי זה שחט על פי הכנסת. בכ"ו ובד: מום שבגלוי הרי זה ישחט על פי הכנסת. ובקג"נ: מום שבגלוי הרי זה ישחט על פי שלשה מבית הכנסת. ועיין מ"ש לעיל 538²².
35 ועינו סמיה. בכ"ו: סמיה, בד: סמויה, ובקג"נ: סמואה.
36 ומתה יש לה פדיון המקדיש את המתה אין לה פדיון. וכו' בקג"נ, ועיין בח"ד ומ"ב שמהפכים את הגירסא, עיי"ש. וכן מפורש בתור"כ בחוקותי פרשה ד' ה"ג, ובמיוחס להר"ש שם צ"י גם לירוש' מע"ש פ"ג ה"ט, נ"ד ע"ג, עיי"ש. אבל קשה לשבש את כל הנוסחאות בתוספתא, ויתכן שהיא חולקת על כל המקורות הנ"ל. ואולי מדברים כאן בבהמה בעלת מום (שבה אנו עוסקים כאן), ולפיכך יש לה פדיון גם כשמתה, ואח"כ צ"ל: המקדיש ואח"כ הוממה (במקום: את המתה) אין לה פדיון. ועיין להלן 556¹⁴ ובח"ד שם. וצ"ע.
37 הפודה מיד הקדש שלא ביקורת וכו'. בקג"נ: שלא ביקורות וכו'. ומכאן משמע קצת שה"ב של אגרת "ביקורת" אינה מן השרש, וב"ד היו מוכרים ב"יקורת", והיינו מי ששילם יותר קבל את המקח, ומפני שהממכר והמקח היו ב"יקורת" התחילו לקרוא לזה במלה אחת: ביקורת. ובירוש' מגילה פ"ד ה"ד, ע"ה ע"ב (ובהקבלות): מהו אגרת ביקורת ר' יהודה בר פזי אמר אכרזה.
38 מלית זו בחמש סלעים תחת מלית של הקדש וכו'. עיין ירוש' כתובות פ"א ה"ד ל"ד ע"ג, אבל בבבלי ב"מ נ"ה א' כלפנינו.

עמ' 547

1 פרה זו בחמשים סלעים וכו'. בקג"נ לנכון: פרה זו בחמש סלעים וכו'. ובכ"ו חסר כאן מ"פדוי" (שו' 1) עד "הקדש" (שו' 2).

- 5 שאמירתן לנכוח כמסירתן להדיוט. בכ"ו ובקג"ג לנכון: שאמירתי לגבוה כמסירתי להדיוט. ועיין מ"ש לעיל 335.
- 8 רבן שמעון בן גמליאל ור' יוחנן בן ברוקה אומר' אף מעשר שני וכו'. בקג"ג: רבן שמעון בן גמליאל ור' ישמעאל בר' ר' יוחנן בן ברוקה אומר' וכו', וכו' (בערך) לעיל מע"ש 9425. ועיין בפתיחת המאירי לאבות ד' ווינה י"ג ע"א.
- 10 ידירנה הנאה... ואם רצה להחזיר יחזיר. עיין במ"ב שמגיה, אבל כגירסתינו כ"ה גם בד וקג"ג, ועיין ח"ד שגדחק מאד. ולפיכך ג"ל לשער שאולי פירושה הוא שמדירים אותו (וצ"ל: ידירוהו, ובמשנה מפורש: ידור הנאה) הנאה מנכסים אלו שהקדיש (ולא מאשתו), כי ר' אליעזר סובר אין אדם נשאל על הקדישו, ויש לחשוש שמא נתחרט עכשיו, ומכיון שאינו יכול להשאיל על הקדישו הוא מגרשה בכוונה ע"מ לישאנה בחזרה כדי לזכות בנכסים, ולפיכך מדירים אותו בהנאה מנכסים אלו, וכבר אין לחשוש להערמה, והואיל וכן יכול אח"כ לישאנה בחזרה אם נמלך ואסור לו ליהנות מנכסים אלו. אבל ר' יהושע סובר שאדם נשאל על הקדישו, ולפיכך אין לחשוש להערמה, שהרי אם נתחרט הוא יכול להשאיל על ההקדש, אלא שר' יהושע חושש שמא תציקנו (מעיקה היא ליה והוא משבק לה) לגרש אותה ודעתה להנשא לו בחזרה ותכניס לו את כתובתה שגבתה מן ההקדש, ואותה הרי אי אפשר להדיר הנאה מנכסים אלו שגבתה בכתובתה שהרי הן שלה וצריכה ליהנות מהם, ולפיכך אמר ר' יהושע שלא יחזיר, וע"י זה תמנע האפשרות שתציק לו שיגרשנה בכוונה לחזור לו. ועיין היטב בירוש' נזיר פ"א ה"א, ג"ד ע"א ובבבלי כאן כ"ג א', ועיין להלן.
- 10/11 ר' יהושע אומר אם רצה להחזיר לא יחזיר. כ"ז חסר בכ"ו.
- 11 ובית הלל אומרים אם רצה וכו'. יש כאן חסרון הניכר בין בד ובין בכ"ו, והנכון הוא בקג"ג: ר' אליעזר בר' ר' שמעון אומר בית שמאי אומרים אם רצה להחזיר יחזיר (וכ"ז נשמט בד וכ"ו ע"י הדומות) ובית הלל אומר' וכו'. וכן מפורש בגמ' כ"ג א': וא"ר אליעזר בר' שמעון הן הן דברי בית שמאי הן הן דברי בית הלל (ע"כ גוף הברייתא, ומכאן ואילך הוא כנראה פירוש התלמוד) שב"ש אומרים הקדש טעות וכו'. והפירוש הוא כנ"ל, שב"ש וב"ה לשיטתן.
- 11/12 ר' אליעזר אומר כדברי בית שמאי וכו'. מכאן ומירוש' נזיר הנ"ל סתירה לפירוש ר"ג כאן כ"ג א', עיי"ש וצ"ע.
- 14/15 רבן שמעון בן גמליאל... לא הקדיש כלום. מכאן מוכיחים בתוספ' כ"ג ב' ד"ה ואם שלא כפירש"י שם, וכן בס' התרומות שמ"ג ח"ג סי' א' (ד"ו קצ"ב סע"א): דרשב"ג סבר ההוא הקדש לא צריך פדיון אלא אתי מל'ו וטריף ליה וכדתני בתוספת' רשב"ג אומר אם היה חובו מרובה מהקדשו לא הקדיש כלום, ובס' חסידים סי' תתתכ"ט, עמ' 305: רבן שמעון בן גמליאל אומר אם היה חובו מרובה מהקדישו לא הקדיש כלום. לכך אדם שחייב לאחרים ממון ואין לו משלו לא יקנה ספרים ולא יתן צדקה וכו'.
- 15/16 ונותנין לו מזון. בכ"ו ובקג"ג לנכון: נותנין לו מזון, וכ"ה במשנה.
- 16 בזמן שבית דין נוקקין וכו'. בכ"ו ובקג"ג לנכון: בדברים שבית דין וכו'.
- 17 נותנין לו מטה מוצעת. בכ"ו ובד: נותנין מטה מצע, ובקג"ג: נותנין מטה ומצע, וכבר העיר במלא"ש כאן על הרי"ף ב"מ פ"ט סי' תקפ"ד שגרס גם במשנתנו: ומטה ומצע. ועיין ב"מ קי"ג ב' ותוס' שם ד"ה מיטה.

18 ר' אליעזר אומר חמר וכו'. המלים 'ר' אליעזר אומר' אינן בקג"נ ונכון, והן אינן גם במשנה, עיי"ש.

20 ולהלביש בשביל שיבאו דמים הרבה. בד: ולהלבישן שיביאו וכו'. ובקג"נ: ולהלביש את עבדים בשביל שיביאו וכו'.

שם: אפילו מרגליות בכפר קטן וכו'. עיין תוס' כ"ד א' ד"ה אין ובמיוחד להר"ש תור"כ בחוקותי סוף פרש' ז' ה"ו, קי"ד ע"א.

23 לא כשם שאין מקדישין וכו'. בכ"ו, בד וקג"נ: או כשם שאין מקדישין וכו'. וצ' העתיק מד"ח.

24/25 נמצאת אומר יובל ארבעים ותשע וכו'. עיין ערוך ערך גרע א'.

27/28 המקדיש שדהו בשעת היובל וכו'. וכ"ה בד וקג"נ. אבל בד"ח: בשנת היובל, ועיין תיור"ט ומלא"ש פ"ז מ"א. ויש להוסיף גם דברי הריטב"א קידושין ס"א רע"א: בשנת היובל, כך הגירסא במשניות המדויקות וכו'.

29 אחד שדי כור ואחד וכו'. בד: אחד שדה ואחד וכו'. ובקג"נ: אחד שדה בור (וכן אפשר לקרא גם בכ"ו) ואחד וכו'.

30/31 היו שם נקעים עמוקין עשרה... הרי הן אין מוקדשין ונמדדין עמה וכו'. עיין ח"ד שנדחק מאד ועיין מ"ב שהגיה. ונעלמו מהם לפ"ש דברי הרשב"א קידושין ס"א א' ד"ה אין נמדדין: והא דתניא בתוספתא ערכין היו שם נקעין עמוקים עשרה או סלעים גבוהים עשרה אין מוקדשין ונמדדין עמה לאו אין מוקדשין כלל קאמר דאם כן אמאי נמדדין עמה אלא כלל חדא מלתא היא וה"ק אין מוקדשין להיות נמדדין עמה אלא באפי נפשיהו לפי שווין. ובריטב"א שם ד"ה היו: והא דתניא בתוספתא דערכין היו שם נקעים עמוקים עשרה טפחים או סלעים גבוהים עשרה טפחים אינם מוקדשים ואינן נמדדין עמה לאו למימרא שאינם מוקדשים כלל אלא שאינם מוקדשים להיות נמדדין עמה. והנה הוא גרס בפירוש: "ואינן נמדדין", אבל פירש כפי' הרשב"א הנ"ל.

עמ' 548

2/3 בשדי אחוזה שלישית אבל בשדי מקנה שלישית וכו'. בד כאן בכל מקום: של ישראל במקום "שלישית". והשיבוש יצא על ידי זה שכתבו: שליש' (=שלישית) = של ישראל, עיין מ"ש לעיל ספ"ג). ופתרו הסופרים בטעות: שלישית. וממש כעין זה בירוש' יבמות פט"ז, ט"ו ע"ד: מבית דין שליש' וצ"ל של ישראל, כמו שהגיהו המפרשים שם.

4 שדה היצא מיד הקדש לכהנים ביובל הרי היא כשדה אחוזה שלישית. גם כאן בד לנכון: של ישראל, וכ"ה להלן בשו' 7. ועיין בח"ד שפירש כי זו היא הברייתא בבבלי כ"ו ב' (תור"כ בחוקותי סוף פרש' ז' ה"ו). אבל מפשט לשון הברייתא לא נראה כן. ולפיכך נ"ל שהתוספתא מדגישה לנו כאן ששדה הקדש היוצאת לכהנים יש לה דין כשדה אחוזה של ישראל דווקא ולא כשדה אחוזה של כהנים (שנגאלת לעולם וכו'). וברמב"ם פ"ו מה' ערכין ה"ו: כהן שהיתה לו שדה חרם שזכה בה אחר היובל (י) והחרימה הרי זו מותרת וכו', עיי"ש, ומפרשיו הראו לערכין כ"ט א',

(1) הלשון: "שזכה בה אחר היובל" קשה, ועיין בקרית ספר למבי"ט שהעתיק: או שזכה בה וכו', עיי"ש.

אבל ברור שהרמב"ם לא הוציא את דינו משם, כי אין דרכו לשנות באופן כזה את לשון הגמרא. יותר ע"ז בברייתא שם נאמר: "מניין לכהן שהקדיש שדה חרמו" וכו', והברייתא משמיעה לנו שאין הכהן יכול לעכב את השדה תחת ידו וכו', אבל בעצם הדין שכהן הקדיש אין חידוש שהרי גם כהנים מקדישים, אבל ברמב"ם כתוב: "והחרימה" ובוה יש חידוש בעצם הדין שכהן יכול להחריש שדה חרם שזכה בה, אע"פ שכהנים אינם מחרימים בשדה אחוזה שלהם (פ"ח מ"ה).

ולפיכך נ"ל ברור שהרמב"ם שאב דבריו מברייתא שאינה לפנינו (בתו"כ ז), שכן מעתיק במה"ג ויקרא עמ' 692: כשדה חרם לכהן תהיה אחוזה מלמד ששדה חרמו לו כשדה אחוזה לישראל. מה שדה אחוזה אם החרימה ישראל הרי זו מותרת אף שדה חרם שזכה בה כהן אחר היובל אם החרימה הרי זו מותרת ויוצאה לאחיו הכהנים. ונמצאנו למדים שכהן שזכה בשדה חרם יש לה דין כשדה אחוזה לישראל. ופירושו שאעפ"י שיש לה דין של שדה אחוזה (לענין פדיון בנ' שקל וכדומה), אבל לא כדין שדה שירש מאבותיו כהנים אלא כשדה שירש מאבי אמו ישראל (עיין להלן ש' 9). וא"ל הן ממש דברי התוספתא.

אלא שעלינו להדגיש, שהתוספתא נקטה בפירוש: שדה היוצא מיד הקדש לכהנים וכו', ובמקורות הנ"ל מדובר על שדה חרם, ולכאורה יש לבע"ד לחלוק ולומר שדווקא בשדה חרם שבא לידי הכהנים ישר מידי ישראל (בלי שום פדיון), וממילא מובן שאין לה דין של שדה אחוזה כהנים ואינה עדיפה מירש אבי אמו ישראל, אבל בשדה היוצאת מיד הקדש לכהנים, הרי השדה באה לידיהם לא מידי ישראל אלא מידי הקדש.

וכן מפורש בספרא, אלא שהברייתא שם נשתבשה מאד, והמפרשים נדחקו מאד בפירושה, וכ"ה שם בחוקתי ריש פרק י"א (ד"ו נ"ט ע"א): והיה השדה בצאתו ביובל מגיד שהשדה קרוי לשון זכר בלשון קודש מה קודש אמור להלן וכו'. וג"ז בוודאי משובשת: ובכ"ר שם: שהשדה קרוי לשון זכר. קודש מה קודש וכו'. ובי"קוט ד"ר שם: מלמד שהשדה קרוי על שם זכר קדש מה קדש וכו'. וכן גם במה"ג שם עמ' 691: מלמד שהשדה קרוי על שם זכר. ובפ"י המיוחס להר"ש שם ק"ג ע"ד: "ובספרא ישן מאד מצאתי גירסא. והיה השדה בצאתו ביובל. מלמד שהשדה קרוי על שם גזבר". ואין ספק לדעתי שזו היא הגירסא הנכונה, והשיבוש יצא ע"י זה שבא"י כתבו "לשום" במקום "לשון" ולהפך (עיין הדוגמאות שהבאתי בקריית ספר ש"ב עמ' 64), והגירסא המקורית היתה: שהשדה קרוי לשון (= לשום, על שום) [גזבר]. ומכיוון שהסופרים חשבו ש"לשון" היא לשון השמיטו את ה"ג", ויצא להם זכר, וכתב: "והתו"כ אומר לנו שאין הכהנים מקבלים את השדה מיד ישראל המקדיש (כשדה חרם) אלא מידי הגזבר, ואם לא גאלוה מידי הקדש אין הכהנים נכנסים אליה בלי פדיון, והכל הוא מדברי ר' יהודה, עיין בהלכה הסמוכה שם.

ומשום זה משמיעה לנו התוספתא כאן שגם בשדה היוצאת מיד הקדש לכהנים דינה כדין שדה אחוזה שירש מאבי אמו ישראל, כשדי חרם שבאה לידי כהן. והארכתי בזה כ"כ הרבה מפני שראיתי לבע"ד ח"ד שכתב להלן בסמוך: דאע"ג דכתיב בכהנים ולוים גאולת עולם וכו', היינו דוקא בערי אחוזתם שירוש להם מאבותיהם אינן בשדה חרם או בשדה אחוזה של יש' החזרת להם ביובל משום דאשכחן דקרי להו קרא אחוזתם וכו', אבל שדה דירש כהן או לוי מאבי אמו ישראל בתר מעיקרא

אזלי ודינו כשדה אחוזה של יש'. הרי לך שתפס כדבר פשוט ששדה חרם ושדה הקדש שבאה לידי כהנים דינם כשדה אחוזה כהנים, שלא כדברינו הנ"ל.

9 את אבי אמו לוי. בד חסר יצוי, ואולי צ"ל: את אבי אמו [ישראל וכן ישראל שירש את אבי אמו] לוי וכו', עיין במשנה ספ"ט.

12 אמ' ר' יוסי אפילו לא אמר זה וכו'. בתוס' הרא"ש (לפי מלא"ש פ"ח מ"א): אמר ר' יוסי לא אמר זה אלא בכביצה משמע דקאמר דהכי הוה מעשה (עיין ר"ג ותוס' כ"ז א' ד"ה אמר) ובתוספתא תניא א"ר יוסי אפילו לא אמר זה אלא בכביצה דהקדש נפדה בשוה כסף.

28/29 ואם ההרים את כולן הרי הן מוחרמין. סמ"ג עשין קל"ב, קצ"ה ע"ב בשם התוספתא.

33 כאשר דבר לך וגו'. הכוונה לסוף הפסוק: ואכלת בשעריך בכל אות נפשך. עיין להלן.

34 אפשר שהבשר מבאיש בקדרה והלא תאיב לו וכו'. בד: אי אפשר שהבשר מבאיש בקדרה והלא תאכלו וכו', וברור שצ"ל: תאב לו (ונתחברו שתי המלים לאחת: תאכלו, ונשתבש: תאכלו) ועיין מפרשים שנדחקו והגיהו. ובכ"ז לנכון: וה"ל א' תאיב לו, והיינו שמפשוט הפסוק נראה, כאילו אומר שיאכל בשר הרבה למלא את כל אות נפשו (עיין לעיל), וע"ז אומר: וכי אפשר שהבשר יהא מבאיש בקדרה (מרוב הכמות) והוא יתאב לו? הא אינו אומר ואמרת אכלה בשר כי תאוו נפשך, שלא יאכל אלא אחרי שיתאב, ומתוך רחבת ידים ועושר. ועיין ספרי ראה פי' ע"ה, הוצ' פינקלשטיין עמ' 140 וחולין פ"ד א'.

36 ויעלם. חסר בכ"ו.

עמ' 549

7 המקדיש חצי עבדו וכו'. צ"ל: המחריש חצי עבדו, כמו שהגיה בח"ד ע"פ הרמב"ם.
9 אבל הקדיש המזבח... לא עשה כלום. כ"ז חסר בכ"ו. ועיינו ג' ד ובח"ד.
11 חרמי ישראל וכו'. פירוש, מה שישראל מחריש (בניגוד לכהנים שאינם מחרימים), אבל "חרמי כהנים" שלמעלה פירושו חרם לכהנים ולא לבדק הבית, ושם מקור אחר שדבר על חרמי כהנים בניגוד לבה"ב וכאן מקור אחר שמדבר על ישראל המחרימים.
17/18 שלשה חרמים הן וכו'. בערוך ערך חרם ד': וכן בתוספתא ערכים ג' חרמים הן אך כל חרם אשר יחרים איש לה' אילו חרמי כהנים כל חרם קדש קדשים הוא לה' אילו חרמי גבוה כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה למה (כ"ה בד' פיורו) אילו חייבי מיתות ביד.

פ"ה

26/27 הקנים והזמירות ופירות שקמה וכו'. ר"ח (בשטמ"ק) ב"מ קט"ב, עיין להלן.
27 אילן שנקצץ או שיבש שניהן אסורין בו וכו'. במיש ציין כאן לב"מ ק"ד א'

(1) אפשר שיש לפנינו כתיב אחר: "והלא" במקום "והלה". וכן להלן 555: הלך הלא (כ"ה בד שם), אבל בכ"ו שם: והלך הלה.

(כוונתו כנראה לברייתא שם: כרמא אני מוכר לך אף על פי שאין בו גפנים וכו'). ונעלם מעיני כל המפרשים שברייתא זו בלשונה ממש הובאה בב"מ ע"ט א' (ובהקבלה). אלא שרש"י שם פירשה לעניין משכנתא. אבל בר"ח שם (לפי שטמ"ק): ומותבי עליה דרב מהא דתני בתוספתא בסוף ערכין המוכר שדהו בשעת היובל וכו' אילן שנכמס או יבש שניה' אסורין בו, הקונה והמוכר, כיצד יעשה ימכר וילקח בו קרקע והוא אוכל פירות וכו'. ושם ק"ט ב' (לפי שטמ"ק) כתב: מותבי' על אביי מהא דתני בתוספתא בערכין פ"ה המוכר שדהו בשעת היובל, הקנים והזמורו' ופירות שקמה בתוכה הרי הן כפירות. אילן שנקצץ או שיבש שניהם אסורין בו כיצד יעשה וכו'. ונראה שבדף ע"ט העתיק את לשון התוספתא ממש: אילן שנכמס וכו', אבל כאן העתיק את לשון הברייתא בתלמוד, כי בסוגייתא זו אומר התלמוד מפורש: יבש דומיא דנקצץ מה נקצץ בזמנו וכו', ולוא היה מעתיק את לשון התוספתא ממש היה צריך להאריך ולבאר שלפני התלמוד היתה גי' אחרת, והדברים אינם נחוצים לעצם הבנת העניין כאן, ולפיכך קיצר.

32/33 לא ילוח ויגאל לחצאין. בכ"י: לא ילוח ויגאל יגאל לחצאין, וצ"ל: ויגאל [לא] יגאל וכו', כמו שהוא במשנתנו.
36 אין אדם רשאי למכור שדה אחוזתו וכו'. סמ"ג לאווין רע"ה. ע"ה ע"ב בשם תוספתא דערכין.

שם: וליקח בהם בהמה. במיוחס להר"ש תו"כ בהר רפ"ה, ק"ד ע"ד: והאי בהמה פ"י סוס לרכוב עליה. אבל לקנות שורים כדי לחרוש מותר וכו'.
37 ליקח בהם כלים. בתו"כ הנ"ל מוסיף: וליקח לו בית. אבל בתו"כ כ"י חסרות מלים אלו, וכן אינן בפיסקא של התו"כ שבספר המקח והממכר לרב האי שער ט', ועיין גם מה"ג ויקרא עמ' 628. ויתכן שמלים אלו נשנו באשגרה מלהלן שם ריש פרק ז' (לעניין שאין אדם רשאי למכור את עצמו), ושם בוודאי אין הוא רשאי למכור את עצמו כדי לקנות לו בית (אבל בפ"י שאצל רב האי הנ"ל, חסרות גם שם המלים: וליקח לו בית).

עמ' 550

2/3 אין אדם רשאי למכור את עצמו... וליקח בהם כלים. בתו"כ בהר רפ"ז מוסיף: וליקח לו בית, עיין מ"ש לעיל.
4/5 אמר ר' יוסי ברי' חנינא בוא וראה כמה קשות אבקת של שביעית וכו'. בכ"י לנכון: כמה קשה אבקה וכו'. ועיין ערוך ערך אבק א' ומ"ש לעיל עמ' 187. ועיין מ"ש שם בשם יחסי תנאים ואמוראים כתי' שהביא את התוספתא כאן.
7 לא באת לידו עד שמכר את ביתו וכו'. עיין רש"י קידושין כ' א'.
20 אף על פי שיש להם חומת גג וכו', וכ"ה בד. ובתיו"ט פ"ט מ"ו: "שגגותיה חומתה. וכן העתיק הרמב"ם בפ"ב מה' שמיטה. וגם בתוספתא בתי חצרים אע"פ שיש להם חומה גג וכו'. וצ"ע שכותלי בתים חומתה ה"ל למיתני". ועיין מלא"ש שם ובערוך ערוך איגר. ולפלא בעיני שלא הביא את הברייתא בגמרא כאן ל"ב א': "ת"ר חומה ולא שור איגר, והרי שור איגר אינו דבר אחר אלא "חומת גג" שבתוספתא כאן, ועיין הפירושים לזה בערוך הנ"ל, ברש"י שם ובפסז'ו בהר, ל"ב ע"ד (בד"ח עמ' 144).

והנה בברייתא שבבבלי הנ"ל ממעט "שור אגר" מ"חומה", אבל ברייתא זו ישנה גם בתו"כ אלא שנשמטה לפנינו, וכ"ה שם, בהר פרק ו' ה"ב (בכ"ר): אשר אין לה חומה סביב לא שד' אומר על שדה הארץ וכו', והנוסח הנכון בלוקוט שם: אשר אין להם חומה סביב ולא שור איגר. ועיין במיוחד להר"ש שם ק"ה ע"ג. ואנו רואים משם ששור איגר אינו "חומה" מפני שאינו סביב. ונראה שבמקרה זה לא היו הבתים מצורפים זה לזה, אלא שעשו גשרים מגג לגג, ונמצא שהיה גג אחד מסביב לעיר, ומשם אפשר היה להגן על העיר, וחומה כזו היתה נקראת "שור איגר" ולא היתה עושה את העיר למוקפת חומה, מפני שאינה סביב (שהרי אפשר לחדור לתוך העיר בריוח שבין הבתים) לפי התו"כ, או שאינה חומה גמורה לפי הברייתא בבבלי הנ"ל.

24 והגנות והפרדסות שבתוכה. עיין תירט מעשרות פ"ג מ"י ד"ה ובבתי (ח"ד ומ"ש).

26 בתי כרין שפתחיהם לפנינו וכו'. עיין מ"ש על כל ברייתא זו בח"א עמ' 107. ובכ"ו בטעות: בתי בית דין וכו'.

עמ' 551

3 שהמקדיש שדה אחוזתו שלא בשעת היובל וכו'. כל הברייתא משובשת, ואין בידי לפרשה אלא בתיקונים גדולים.

5 ר' אלעזר אומר במה דברים אמורים וכו'. עיין מלא"ש סוף מכילתין בשם ר' סולמינ.

9/10 ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי וכו'. לעי' 303.

10/11 נמצא מנרש. וכ"ה בד, אבל בכ"ו לנכון: נמצא רביע מגרש, וכ"ה לעי' 303 בד וכ"ו, ועיין גי' כ"ע שם.

תמורה

פ"א

21/22 אין עושין בו תמורה זו מה יעשה וכו'. בכ"ו לנכון: בו תמורה תמורה זו וכו'.

25 אמר על הבכור וכו'. בכ"ו: כיצד אמ' על הבכור וכו'.

33 ר' שמעון אומר אין עושין תמורה וכו'. תו"כ בחוקתי פרק ט' ה"ו, והובא בס' השרשים לר"י ג' גנח ערך בהם עמ' 58, ועיין בגמ' ט' א'.

34 בהמה בכמהמה. בכ"ו לנכון: בהמה בבהמה בבהמה.

37/38 אומרים אין כולה עולה. בד: אומר אין כולה עולה, וכן בכ"ו: אומ' אין כולה עולה, ובשניהם צ"ל: אומר(א)ין כולה וכו'.

עמ' 552

2 המקדיש בעל מום למזבח וכו'. עיין מ"ש לעי' 444.

6 המקדיש רובע ונרבע וכו'. עיין תוס' יבמות פ"ד רע"א ד"ה לא.
 8 המקדיש תמימין לבדק הבית וכו'. עיין ח"ד ומ"ש. ובפיה"מ להרמב"ם
 ערכין ספ"ח: ופי' תוספת תמורה המקדיש תמימים לבדק הבית חייב בלא תעשה.
 15 קרבנות צבור דוחה את השבת וכו'. בס' יחוסי תנאים ואמוראים כתי"י ערך
 יהודה בן ספרא: וכל ברייתא זו שנויה בתוספתא דתמורה פ"א והכי איתא קרבנות
 ציבור דוחין את השבת ואת הטומאה קרבנות יחיד אין דוחין לא את השבת ואת
 הטומאה דברי ר' יהודה אמר לו ר' מאיר (עיין במשנה כאן רפ"ב וביומא ג' א')
 מצינו בחביתי כהן משיח ופר' יה"כ ופסח שהן קרבנות יחיד ודוחה את השבת ואת
 הטומאה ומצינו בפר' הבא על כל המצות ושעיר ע"ז וחגיגה ושאר קרבנות ציבור
 שאין דוחה לא את השבת ואת הטומאה כלל א"ר יעקב כל שיש לו זמן קבוע מן
 התורה ואין יכול ליעשות מערב שבת דוחה את השבת וכל שאין לו זמן קבוע מן
 התורה ויכול ליעשות מערב שבת אינו דוחה את השבת.
 19/20 כלל אמר ר' יעקב כל שיש לו זמן וכו'. במשנת שבת רפ"ט ולע"פ
 פסחים 163¹⁰ נשנה כלל זה בשם ר' עקיבא. אבל גם ביחוסי תנו"א הנ"ל כלפנינו.
 ועיין גם ביומא ג' א', ולפיכך נראה שר' יעקב אמר את הכלל המקובל, ועיין גם
 לע"פ 529³⁴.
 26 הצאן הבאה על לא הודע וכולן קדשים. כ"ז ליתא בד, וזו היא כפילות
 ברורה משו' 24, ולא טוב עשה צ' שהכניס טעות זו בפנים התוספתא.
 29 ויש בה חטאת מיתה. בד: ויש בה חטא' מיתה. ועיין בח"ד שתמה שהברייתא
 סותרת כמה משניות וגמרות שמפורש בהן שגם בחטאת העוף שמתו בעליה תמות.
 ובאו"ש פ"ד מה' פסולי המוקדשים ה"א רצה להגיה כאן: ויש בה חטאת נשרפת,
 ואח"כ פירש שיש בה חטאת מיתה, היינו ששגג בעוון מיתת ב"ד, משא"כ בעוף
 שאינו בא על חייבי כריתות, וסיים בעצמו על פירוש זה: וזה רחוק.
 ולפיכך נ"ל לשער שצ"ל: ויש בה' (=בה ה'), עיין מ"ש על חיבור "בה"
 עם המלה שלאחריה בתרביץ ש"ה עמ' 106) חטא' (כג"ד) ד מיתות. משא"כ
 בעוף שאין בה אלא ג'. ועיין בח"ד שפירש כן, אלא שהגיה.
 34 ובעלי מומין כנקבות. בח"ד הגיה: ובעלי מומין כתמימים. ונראה שאין צורך
 בהגהה. ואין כאן כפילות, אלא זו היא נוסחא קבועה שהשתמש בה התנא (אין תמות
 וזכרות בעופות).

עמ' 553

1/2 ולד חטאת ותמורת חטאת שמתו בעליה עושה תמורה. בכ"ז: ותמורת
 חטאת וחטאת שמתו וכו', ועיין ההגהות בח"ד ומ"ש. ויותר נ"ל שיש כאן חסרון
 וצ"ל: ולד חטאת ותמורת חטאת נוחטאת שמתו בעליה ימותו. ואין חטאת] שמתו
 בעליה עושה תמורה. ויש כאן השמטה ע"י הדומות. ועיין במשנתנו רפ"ד ובגמרא שם.
 והתוספתא הזכירה רק חטאת שמתו בעליה לעניין תמורה, כי וולד ותמורה אינם
 עושים תמורה אפילו בשאר קרבנות ולא דוקא בחטאת.
 4 ושעיברו שנתה יהו מיתות ובציבור מצינו וכו'. נ"ל שצ"ל: ושעיברו שנתה
 [ב] יחי' (=ביחיד) מיתות ובציבור וכו', כלומר, ובציבור אינו כן וכו'.
 6 שהזבח דוחה את השבת וכו'. ר"ח יומא ג' ב'.

פ"ב

- 13 המפריש נקבה לפסח וכו'. לעיל 172.
- 18 ולד תמורת שלמים וכו'. בכיו: תמורת שלמים ולד תמורת שלמים ולד ולדן וכו'.
- 20 המפריש נקבה לעולתו ולפסחו ולאשמו וכו'. בד הגי' כאן: המקריב נקבה וכו', אבל בכיו' כאן (וצ' בשנו"ס לא דק) וכן לעיל 172 בד, כיו' וכי"ל: המפריש. ובגמ' י"ט סע"ב: המקדיש נקבה וכו'. וכל הברייתא בירוש' שקלים פ"ד, מ"ח ע"ב. 22/23 אמר ר' רואה אני... שמא הקדיש הפסח באו שלמים. בגמ' כ' א': אמר רבי אין אני רואה וכו' הואיל ומותר הפסח קרב שלמים. ובשטמ"ק שם: ל"א שהמקדיש לשם פסח בא שלמים. אבל גירסתינו היא בלי שום ספק מקורית, וכ"ה לעיל 172, אלא ששם: שמהקדש פסח באו שלמים, וכן בכי"ל שם: שמהקדש פסח יביא שלמים, וברור שצ"ל כלפנינו כאן. וכן בירוש' שקלים הנ"ל ממש כגי' כאן. ועיין הפירוש ברידב"ז שם. ועיין מ"ש בירושלמי כפשוטו ח"א עמ' 514 בשם ירושלמי כת"י מלא"ש ודבריי צריכים תיקון שם.
- 25 ויפלו דמיו לנדבה. בכיו' מוסיף כאן: ר' לעזר או' ימות. וגי' נכונה היא עיין במשנה פ"ג מ"ג. ואח"כ יש שם השמטה עד שו' 32 (ולא עד שו' 134) ומתחיל: ר' לעזר או' יביא בדמיו עלה וכו'.
- 26 ולא הספיק ליקח בהן אשם וכו'. צ"ל: ולקח בהן אשם וכו'.
- 35 בהן. וכיה בכיו'. וצ' טעה, עיין לעיל.
- 35/36 אף הנדבה עולה היה מה בין דר' אליעזר לדברי חכמים ר' אליעזר אומר עושה וכו'. בכיו: אף הנדבה עלה היא בין דברי ר' לעזר (וכיה גם בד, ופירושו שבין לדברי ר"א ובין לחכמים הרי הנדבה עולה. ובד"ח של התוספתא הגיהו ע"פ המשנה, פ"ג מ"ד) לדברי חכמים אלא שר' עקיבא אומ' עושה תמורה וכו'. וצ"ל: אלא שר' אליעזר אומ' וכו'. ועיין במשנה הנ"ל הבדלים אחרים. ובמיוחד להר"ש תו"כ נדבה פרש' ה' סה"ד, ט' ע"ב: ובתוס' דעולה הבא מן המותר לר' אליעזר עושה תמורה ולרבנן אין עושה תמורה וכו'.
- 38 אחת מהן תקרב. וכיה במשנה פ"ד מ"ג, אבל בד: ראשונ' תקרב. ועיין ח"ד.

עמ' 554

- 2 המפריש חטאתו ואבדה וכו'. כל הברייתא ברבינו ברוך הוריות ו' א' (בגליון ש"ס ראם ע"ש ר"ח ז' א') בשם התוספתא תמורה.
- 5/6 ולא הספיק להקריבה עד שנמצאו. בכיו: עד שנמצאת והרי שתיהן עומדות יביא את המעות. ר' או' וכו'.
- 6 ומודים חכמים לר' וכו'. רבינו ברוך שם.
- 12/13 שכל הקדשים הייב באחריותן וכו'. ספרי ראה פי' ע"ז, פינקלשטיין 143.

פ"ג

- 15 שחמו העובר וכו'. בד וכיו' לנכון: שחטה, העובר וכו'.

16 שור זה הקדש לאחר שלשים יום וכו'. עיין ח"ד ועיין או"ש פ"ו מה ערכין ה"ט.
 22 אם אמר מה שקריתי שם לראשון וחזרתי וקריתי וכו'. וכ"ה כמה פעמים
 בעמוד זה. ונראה שצ"ל: מה שקריתי וכו' חזרתי וקריתי וכו'. עיין מ"ש על "מה"
 זה במבוא לירוש' כפשוטו ח"א עמ' כ"ג.
 30/34 בהמה זו חציה... כלום. כל בבא זו חסרה בכ"ו, וצ' בשנו"ס לא דק.
 30 הכל תחת עולה דברי ר' מאיר. בד: אבל (וכ"ה בד גם להלן שו' 34 ושו' 39)
 עולה דברי ר' מאיר. ובכ"ו חסרה כל בבא זו, עיין לעיל.
 38/39 בהמה זו חציה תחת עולה וחציה וכו'. בתוס' כ"ו א' ד"ה ר"י: וה"ג
 בתוספ' בהמה זו חציה תחת עולה וחציה זו תחת חטאת תיקרב עולה ר' יוסי
 אומר תמות וכו'.

עמ' 555

1/2 אחד סומך לשום עולה וכולם סמכו וכו'. עשו כדין והקדישו בעזרה בשעת
 הסמיכה, עיין לעיל 503³ ובהקבלות.
 3/4 מצאתו שלמים תעלה לגבי מזבח מפני שלא היה בית דין שלכך כך.
 בכ"ו: מנאתו שלשים תעלה לגבי מזבח מפני שלא היה בית דין של כך
 כך וכך. וכן בד: מנאתו שלשים תעלה וכו', כג"י צ'. והנוסחא: "מצאתו שלמים"
 הוא תיקון המדפיסים. ואשר לפירושה, יפה כתב בח"ד: ועדיין דחיקא מלתא, ואליהו
 עתיד לפרשה.
 6/7 הרי מתחלתו... בקדושתה ראשונה. כ"ו ליתא בכ"ו, ובד היא טעות המדפיסים.
 כי הדף נגמר שם: "בקדושתה ראשונה". ועל הגליון למטה כתוב: "הרי", סימן להתחיל
 את הדף: "הרי זו תמורה" וכו', אבל המדפיסים טעו וכפלו את השורה והתחילו:
 "מתחלתו אבל סמוך" וכו', ובדפוסים שאח"כ הדפיסו כ"ו יחד עם המלה "הרי"
 שעל הגליון למטה.
 7 הרי זו תמורה זו חליפה זו הרי תמורה. בכ"ו: הרי זו תחת זו תמורה זו
 חליפה זו הרי זו תמורה.
 12 הלך הלא והביא וכו'. בכ"ו: והלך חלה (צ"ל חלה) והביא וכו', ועיין מ"ש
 לעיל עמ' 282 בהערה.
 14 המיר באחת מהן וכו'. עיין השגות הראב"ד פ"ג מה תמורה ה"ו ובמ"ע
 שהביא בכ"מ שם.
 20 שמהן יקרב. כ"ה בד, אבל בכ"ו לנכון: שתי הן יקרב.
 22 לא יקרב שני... מהן, חסר בכ"ו.

פ"ד

24 הנרבע בין משלו וכו'. לעיל 353³ עיי"ש.
 25/26 מוקצה שלו אסור ושל חברו מותר. וכ"ה לעיל 469³ בד וכ"ו, ושם מוסיף:
 לפני הקדשו אסור לאחר הקדשו מותר, כלומר, אם הקצה אותו לאחר הקדשו מותר.
 ועיין בח"ד כאן ושם. וברור שלפנינו נשמטה בבא זו בטעות ע"י הדומות.

26/27 ונעבד בין משלו ובין משל חברו וכו'. כל הברייתא ביחסי תנאים ואמוראים ערך ר' הלל בר וולס ("סיני" ח"ב עמ' ק"ד) כלפנינו, ועיין להלן.
 28 איזה נעבד כל שעובדן אותו בין באונס ובין ברצון. ביחסי תנאים הנ"ל: והדר מסיים איזהו נעבד כל שעובדן אותו בין באונס בין ברצון. ואונס זה בפרהסיא דלא תקשי רישא לסיפא.
 31 החליף עמו פרכילי ענבים ועטרות של שובלין וכו'. עיין ירוש' בכורים פ"א ה"ו, ס"ד ע"ב (לעניין אתנן) ועיין ע"ז פ"ד מ"ב.
 37 נתן לה חיטין לעשות סולת וכו'. עיין או"ש פ"ג מה' איסורי מזבח הי"ב.

עמ' 556

1/2 נתן לה זהב ר' יוסי בר' יהודה אומר וכו'. ערוך ערך כפר (האחרון) בשם תוספתא דתמורה ב' הנרבע.
 12 ר' חנניה בן אנטיגנוס אומר וכו'. בס' יחסי תנאים ואמוראים כתי' ערך ר' חנינא בן אנטיגנוס: ובתוספת' דשלהי תמורה תניא ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר משיר אלעזר חסמא בהמה כשירה שינקה מן הטריפה אסורה לגבי מזבח.
 17/18 ונותנין הימנו להקדש הבית את הראוי לו מאילך ושלא מאילך והקדש בדק הבית אינו אלא מאילך. בכי"ו: שהקדש מזבח נותנין הימנו וכו'. ובירוש' שקלים ספ"ה (כג' שרייר עמ' 133, ולפנינו יש שם חסרון): תני קודשי המזבח מוציאים את הראוי להם מקודשי המזבח אמ' ר' יוסי בר' חנינא כני מתניתה קודשי המזבח מוציאים את הראוי להם מקודשי בדק הבית ואין קודשי בדק הבית מוציאים את הראוי להם מקודשי המזבח וכו'. ולפי' ברור שצ"ל גם בכי"ו: שהקדש (מזבח) [הבית] נותנין הימנו להקדש ה[מזבח] את הראוי לו מאילך ושלא מאילך וכו'. ועיין השגות הראב"ד פ"ב מה' ערכין הי"ב, ברמב"ם שם הי"ב וה"ג, במ"ע וכ"מ שם. אבל המליצה "מאילך", "מאילך ושלא מאילך" לא נתבררה לי, עיין מ"ש עליה לעי' בח"א סוף עמ' 106.

22/23 חטאת העוף הבאה על הספק ואשם תלוי וכו'. בשטמ"ק פ"ד א' אות ז': ומדליקין בפת ובשמן של תרומה וניחוש דלמא אתי לדידי תקלה אמר רבא פת דוריק לה לבין העצים שמן דשדי ליה בכלי מאוס. אשם תלוי כו' ת"ר אשם תלוי וחטאת העוף הבאה על הספק וחולין שנשחטו בעזרה ר' יהודה אומר יקבר ר' שמעון אומר ישרפו. ועיין גם מל"א רמ"ו. והנה קרוב בעיני מאד שהוספה זו אינה מעיקר הש"ס (ואינה גם בכי"מ) והחלק הראשון נוסף ע"פ תירוץ רבא לאבבי בפסחים פ"ג ב' והחלק השני בא מהגאונים שהסמיכו לגמרא שלנו את התוספתא כאן, ופתחו בת"ר, כרגיל אצלם (עיין לעיל עמ' 14). ועיין גם בר"ג כאן שהיו לפניו הוספות אלו בגמ', אבל לא בסדר רצוף כמו בשטמ"ק. סימן להוספה מן הגליון (נדידה ממקום למקום). וכן באמת בר"ח פסחים כ"ח א': ת"ר אשם תלוי וחטאת הבאה על הספק וחולין שנשחטו בעזרה ר' יהודה אומר יקברו ר' שמעון אומר ישרפו. ומהר"ח בערוך ערך חטא (האחרון). וכבר העירותי בכ"מ שדרכו של הר"ח להסמיך לדברי הגמרא את התוספתא ולפתוח ב"תנא" סתם, ועל פי זה הכניסו לפעמים את התוספתא לגוף התלמוד, עיין מ"ש לעיל עמ' 76 וריש עמ' 174, ועיין מ"ש לעיל עמ' 14.
 25/26 ר' ישמעאל בר' יוחנן בן ברוקה... רבוכה היתה נקראת. בכי"ו: רבוכה וכו'. ועיין לעיל 489²⁸ ומש"ש בעמ' 209.

מעילה

פ"א

עמ' 557

- 1 כל שהיה לה שעת היתר... וכל שלא היה לה וכו'. ט"ס ברורה, וצ"ד:
כל שלא היה לה... כל שהיה לה, כמו שהוא במשנה כאן.
- 7 הורצה הציץ וכו'. עיין בח"ד שמחק את המלה "הציץ", ונעלמו ממנו
לפ"ש דברי התוספתא זבחים פ"ד ומנחות פ"ד עיי"ש.
- 8/9 כששכתי בכפר בית פאני וכו'. בד: כששבתתי (וכ"ה גם בכ"ו) בכפר עכו
וכו'. ועיין הורוביץ א"י ושכנותיה עמ' 149 ערך בית פאני הערה 1 ושם עמ' 150
הערה 9, אבל מה שהעתיק מגמ' כאן ז' א': "לכפר פאגיי" אינו נכון, כי בגמ'
הגירסא: לכפר פאני.
- 22 עולת העוף שמצה את דמה יצא ידי מעילה הנוצה והמוראה מועלין בה.
בכ"ו לנכון: עולת העוף שמיצה את דמה יצא הנוצה והמוראה ידי מעילה.
מועלין בה (כלומר, בגופה) וכו'. וכ"ה הגי' (בערך) בברייתא שבגמ' סוף תמורה.
ועיין ח"ד (ומה שתמה על דברי הרמב"ם פ"ב מה' מעילה ה"ו) ומ"ב כאן.
ועיין להלן 558¹⁸.
- 23 המפריש מעות לנזירתו וכו'. לעי' 287¹⁵.
- 29 ומתו. בכ"ו: ומת, ובד: ומתי.
- 30 שלמים מועלין בה... לנדבה ומועלין בה. בד: שלמים ואין מועלין...
לנדבה ומועלין וכו'. ובכ"ו: שלמים מועלין... לנדבה ואין מועלין וכו'.
וצ' העתיק לא ע"פ ד ולא ע"פ כ"ו.
- 31 והשאר לשאר נזירותי ומת וכו'. עיין מ"ש לעי' עמ' 53.
- 34 עולת העוף לא יביא וכו'. בד חסרות המלים "לא יביא", אבל בהשגות
הראב"ד ספ"ה מה' פסולי המוקדשין העתיק את התוספתא שלפנינו כגי' כ"ו,
ובחנם הגיהו שם בראב"ד.
- 35/36 אלו לחטאתו ואלו לעולתו וכו'. בתו"י יומא נ"ה ב' ד"ה ונבדור (הראשון):
ועוד הביא ריב"א ראיה לדבר מדתניא בתוספתא דמעילה נזיר שהפריש מעותיו
ואמר אלו לחטאתי ואלו לעולתי ואלו לשלמי אין לו תקנה מה יעשה יביא שלש
בהמות בין ממקום אחד בין משנים ושלשה מקומות ומחלל דמי חטאת על חטאת
דמי עולה על עולה דמי שלמים על שלמים פירוש ויצאו כל המעות לחולין ויתן לכל
מוכר כפי חלקו וכו'. וכ"ה בערך בשם הריב"א בתוס' סוטה י"ח א' ד"ה חזר עיי"ש.
ועיין לעי' 287¹⁹, 491⁹.
- 39 יאמר הרי אלו לחובתי. בכ"ו: ואמ' הרי אילו וכו'.

עמ' 558

- 7 ר' שמעון אומר הדם קל בתחלתו וכו'. בס' יחוסי תנאים ואמוראים כתי'
ערך זעירי: "והכי משמע בתוספ' דמעילה דקאמר ר' שמעון מטעם כאילו הקדישן
מתחילה דתנינן התם ר' שמעון אומר הדם קל מתחילה וחמור בסופו מתערב באמה

ומתגלגל ויורד לנחל קדרון ונמכרת לגננין לזבל ומועלין בהן דברי ר' מאיר ור' שמעון וחכמי אומרי אין מעילה בדמים וכן היה ר' שמעון אומר המקדיש דמים לבדק הבית מועלין בהן. וי"ל דקסבר ר' שמעון דלא בא הכתוב למעט דמים ממעילה אלא מקדושת מזבח שעליהן אבל אם הקדישן לקדושת בדק הבית לא אימעט ורבנן סברי לגמרי אימעט מכל דין מעילה. וכיון דאימעט מחמת קדושה שעליהן כבר כ"ש שלא תחול עליהן קדושות דמים למעילה. והוא ציין שם גם לירוש' יומא פ"ה ה"ז. מ"ג ע"א עיי"ש, ועיין במ"ש כאן.

8 ומועלין בהן. וכ"ה בד ויחסי תנוא"מ הנ"ל. ועיין מ"ש לעיל עמ' 208.
8/9 דברי ר' מאיר ר' שמעון וחכמים וכו'. בכ"י: ור' שמעון וכו', וכ"ה ביחסי תו"א הנ"ל.

10 ר' אלעזר בר' צדוק אומר לול קטן וכו'. עיין מ"ש בח"א עמ' 200, ועיי"ש בתוס' הגי' והסדר.

17 חמור מועלין בו וחל בו. עיין הגי' במשנה, ועיין באור הגר"א בירוש' מע"ש פ"ג ה"ו ד"ה דית יכיל דתנינן חמור.

18 ומוראת העוף. עיין לעיל 557²² ומש"ש.
21/22 ר' אלעזר בר' שמעון אומר אף מועלין במה שבתוכו. עיין תוס' הרא"ש בשטמ"ק ב"ב ע"ט סע"א, וצ"ע.

24 אבל אחרים מתגדלין להן. וכ"ה להלן בשו" 25. ועיין בתוס' י"ג א' ד"ה הפועלין ובמכילתא (וציין לה בח"ד) משפטים ספ"ט, הוצ' הורוביץ עמ' 320 ובהערות שם.

31 הדר בצלו של שובך וכו'. עיין פסחים כ"ו א'.
33 נותנין לצלוחית. בכ"י לנכון: נתנן לצלוחית.
שם: אבל חבית וצלוחית עצמה וכו'. לעיל 197²⁸.

37/38 השוקל שקולו וזו מזון הקדשו וכו'. בכ"י לנכון: השוקל שקלו וזו וזיו מן הקדש וכו'. ועיין מ"ש בח"א עמ' 179.

38/39 וחכמים אומרים לא מעל עד שיורקו דמים. עיין תוס' ר' פרץ י"ט א' ד"ה כיון. והעתקתי את לשונו בח"א סוף עמ' 179.

39 מכאן אמרו אין מביאין וכו'. עיין בח"א עמ' 180 ומ"ש לעיל 525²⁵.

עמ' 559

3/4 וכחצי פרוטה מקדשי בדק הבית מצטרפין זה עם זה למעלין. בכ"י לנכון: למעילה. וכן בד: למעלה = למעילה.

9 נותר בק קדשי קדשים וכו'. עיין ההגהות בח"ד ומ"ב וצ"ע.
10 ולשפיכת שבת. הפירוש הנכון בח"ד, שכל השופכין מצטרפין וע"ז לעניין שבת, עיין שבת פ"ח מ"א ובירוש' שם י"א ע"ב.

שם: ואימוריו. צ"ל: ואיבריו, כמו שהגיה במ"ב, וט"ס כזו גם בדק"ס מנחות עמ' 176.
11/12 כחצי זית מן בהמה טהורה בחייה וכחצי זית במיתתה וכו'. בכ"י: מן בהמה טמאה. טהורה בחייה וכו'. עיין מ"ש לעיל 509¹¹, אבל עיין בא"ש פ"ד מה' מאכלות אסורות הי"ז.

15 נצל. בד: מצל, וצ"ל: ניצל, וצ"ל לא דק.
16/17 כחצי זית כשר וכחצי זית חלב מצטרפין וכו'. עיין לעיל 442¹⁶ וש"נ.

18 ר' שמעון אומר הבגד והשק וכו'. בראבי"ה כתי' סי' תתקנ"א: וכדקתני בתוספתא דמעילה והכי איתמר התם ר' שמעון אומר הבגד והשק והעור והמפץ מצטרפים זה עם זה מפני ששונים בטפח על טפח לקצוע.

פ"ב

21 עד שיהנה ויתכוין ליהנות. במיחוס להר"ש תו"כ חובה פי"ט ה"ד, כ"ד ע"ג: ובתוספתא תניא עד שיהנה ויתכוין ליהנות. פי' פרט לשהיה ישן ונפלגו בגדי הקדש עליו דלא נתכוין ליהנות. וכן היה מהלך על הבור והיה מכוסה בטבלא של הקדש וסבור קרקע עולם היא.

23/25 מורה ר' עקיבא לחכמים... מורים חכמים לר' עקיבא וכו'. צ"ל להפך, כמו שהגיהו המפרשים ע"פ הברייתא בגמרא.

26 נטל קרדום של הקדש וביקע בו וכו'. תוס' ב"מ צ"ט א' ד"ה וחברו, מנחות ק"א א' ד"ה אע"ג, ערכין כ"א א' ד"ה ה"ג, כאן י"ט ב' ד"ה אין, שטמ"ק שם אות א' ד"ה אלא, סמ"ג עשין ר"י, רכ"ג ע"א (ושם: ותניא בתו' כיצד ביקע בקורדום של הקדש וכו' והעתיק את לשון הרמב"ם פ"ו מה' מעילה ה"ד כדרכו, עיין מ"ש בח"א עמ' 58), שטמ"ק ב"מ צ"ט א' ד"ה פליגא. ועיי"ש היטב הפירוש, ועיין להלן.

27 בא חברו וביקע בו כולן מעלו וכו'. השגות הראב"ד פ"ו מה' מעילה ה"ד, תוס' קידושין נ"ה א' ד"ה אין, תוס' זבחים ל"ד א' ד"ה שקדש, רמב"ן, רשב"א וריטב"א קידושין נ"ד ב' (עיי"ש הלשון, והרשב"א והריטב"א העתיקו ע"פ הרמב"ן), ריטב"א ב"מ צ"ט ב' ד"ה אמר ר"ה, מאירי פסחים כ"ז ב' (32 סע"ב), תוס' הרא"ש קידושין נ"ד ב'. ועיין בראשונים הנ"ל (שציינתי בשו" 26) ועיין שו"ת הרדב"ז ח"ה סי' שני אלפים ע"ז.

30 נטל אבן של הקדש ובנאה וכו'. סמ"ג עשין ר"י, רכ"ג ע"ב עיי"ש.

שם: קורה וקורה וכו'. בד וכי"ו: קורה וקירה.

31 נטל פרוטה של הקדש וכו'. השגות הראב"ד פ"ו מה' מעילה ה"ה.

33 ובעולה נתנו לחברו וכו'. השגות הנ"ל, תוס' ב"מ צ"ט א' ד"ה וחברו,

זבחים ל"ד א' ד"ה שקדש, מנחות ק"א א' ד"ה אע"ג.

39 ובעולה לא מעלו אלא אוכלין בלבד, השגות הראב"ד פ"ו מה' מעילה ה"ב עיי"ש.

עמ' 560

4 נטל פרוטה וכו'. בכי"ו לנכון: נוטל פרוטה וכו', וזהו המשך של הלכה הקודמת. 7/8 שניהם לא מעלו בעל הבית שלא נעשה שליחותו וכו'. מכאן מוכח שהג"י בהוצאות שלנו במשנה נכונה, עיין ר"ג, רש"י ותוס' במשנה כ"א א' ובשטמ"ק שם אות כ"ד. אבל במשנה ד"נ שם: שניהם מעלו, וכן בכי"מ: שניה' מעל', וכן בפירוש המיחוס להר"ש תו"כ כ"ד סע"ג: "אך קשיא דתנן בפרק השליח וכו' שניהם מעלו. והשתא והלא לא שינה שליחותו אלא לחצי פרוטה. ויש ספרים דגרסי' שניהם לא מעלו". ועיין בפיה"מ להר"מ פ"ו סד"ה נתן לו דינר זהב, ולא מצאתי מי שהרגיש בדבריו שם. ובכל אופן מהתוספתא כאן מתבררת הג"י בלי שום פקפוק.

8/10 בעל הבית... מעלו. הערת צ' בשנו"ס אינה נכונה, כי כ"ה גם בכ"ו.
19 אם מותרין ישתמש בהן. בכ"ו: מותרין אמ' ליה ישתמש בהן.

פ"ג

23 כיון שהוציא את הראשונה וכו'. תוס' בשטמ"ק כ"א ב' אות כ' ומלא"ש פ"ו מ"ז.
שם: ואת השנייה. תוס' בשטמ"ק שם אות כ"א.
24 וחכמים אומרים אין מביא אשם תלוי וכו'. להלן כריתות 566¹³, משנה
שם פ"ו סמ"ג.

כריתות

פ"א

36 המגדף ר' יהודה מחייב קרבן וכו'. בד' ר' עקיבה מחי' קרבן וכו'.
וכן בריח שבועות כ"ב א': דתני בתחלת כריתות בתוספתא המגדף ר' עקיבא מחייב
קרבן שנאמר בו כרת כו', ועיין ברשב"א וחידושי הר"ן שם. וכ"ה בגמ' כאן ז' א'.
37 סך שמן המשחה. בכ"ו: פך שמן המשחה. ובד': כך שמן המשחה. ושיבוש
כזה גם בירוש' שבת, עיין הירוש' כפשוטו ח"א עמ' 20 ובמבוא שם עמ' י'.

עמ' 561

5/6 אלו הן שבמיתה האוכל טבל וכו'. עיין מ"ש לעיל 498²⁰.
7 ומחוסר כפורים ופרועי ראש וכו'. לעיל 498²¹: ומחוסר כיפורים ושל
רחוץ ידים ורגלים ופרועי ראש וכו', ועיין מש"ש בעמ' 215. וכ"ה בד' וכ"ו
(ובכ"ע בשינוי סדר) גם לעיל 437³¹. וכן בר"ש כלים פ"א מ"ט: ועוד דברייתא
דסנהדרין דאלו הן שבמיתה מיתניא בתוספתא בריש כריתות וקתני הכי זור וטבול
יום ומחוסר כיפורים ושל רחוץ ידים ורגלים ושתויי יין ופרועי ראש ששימשו משמע
דשל רחוץ ידים ורגלים אפילו בהיכל לא מחייב בלא עבודה וכו' עיי"ש. והר"ש
הביא מתוספתא כריתות כאן ולא מתוס' סנהדרין 437³⁰. מפני שכאן נשנתה כל
הברייתא שבבבלי שם (פ"ג א'), אבל בסנהדרין שם נשנה רק חלק ממנה.
10 כל מצות לא תעשה שיש בה מעשה וכו'. בפיה"מ להר"מ מכות פ"ג,
הוצ' ברת עמ' 16: ופי' תוספת כריתות כל מצות לא תעשה שיש בה מעשה לוקין
עליה את הארבעים ושאר כל לא תעשה שבתורה הרי אלו באזהרה העובר עליה
כעובר על גורת מלך.
12 המפלת לאחר מלאת. בשו"ת ברכת אברהם לר"א בנו של הרמב"ם סי' י'
כתב על דברי אביו (פ"א מה' מחוסרי כפרה ה"ט): שכך תניא בתוספתא המפלת
לאחר מלאת וכולי מביאין קרבן וכולי. אחר ארבעים לזכר—אחר מלאת הוא.
והאי דתנן במתניתין לאור שמונים ואחד הוא הדין לאור ארבעים ואחד וכו' אפשר
שתעבר באיסור ותפיל כגון שילדה ובא עליה באותו יום הלילה וכו'. ועיין בפיה"מ
כאן וציין לו ר' אברהם שם. ועיין בכ"מ שם שהביא בקיצור את תשובת רבינו.

12/13 והמפלת בן שמונה חי או מת וגר שנתגייר מהול ותינוק שעובר זמנו. בד: והמפלת בן שמונה חי אומות ועד שנתגייר מהול ותינוק שעובר זמנו. ועיין מ"ש (בשם הרד"ל שמסר בשם ר' שאול מוילנא) שמחק את הבבא "ותינוק שעבר זמנו". ואולי צ"ל: והמפלת בן שמונה חי או מת ותינוק שעובר זמנו וגר שנתגייר מהול, כלומר, בין שהפילה לפני זמנה בין שיצדה תינוק לאחר זמנו, וכן גר שלא היה צריך למוץ כולם מביאין קרבנם ונאכל, ואין בזה חידוש, אלא שהתוספתא הוסיפה עוד מקרים שלא נשנו במשנה, כרגיל.

13 וחרש ושוטה וכו'. עיין ח"ד כאן מ"ש על דברי הרמב"ם פ"ג מה' מחוסרי כפרה ה"ו ועיין גם במ"ש כאן. ובירוש' סוטה פ"ב ה"א, י"ז ע"ד: שכן אדם מפריש על אשתו חרש. ולעיל שם הלשון: על בנו הקטן והוא נתון בעריסה.

16 פטורה מכולם. בכ"ז: פטורה מכלום.

21/22 שהרואה בתוך מלאת דמיה טמאין, ט"ס ברורה וצ"ל: טהורין.

29/30 אמרו להן בית הלל הרי אמרתם הלילה מצטרף וכו'. במיחס להר"ש תו"כ תזריע פ"ג ה"ב, נ"א ע"ג: "ובתוספתא תניא אמרו להן ב"ש (אולי צ"ל: פ"ב ש) הרי אמרתם הליצה מצטרף עם היום הבא אחריו, וכשם שחייבת ליום פ"א כך חייבת לאחר (צ"ל: לאור) פ"א". ומ"ש שם אח"ז בסמוך: "אמרו להם ב"ה הרי הוא אומר או לבת וכו'", אינו מדברי התוספתא אלא זו היא פסקא מתו"כ שם. שוב ראיתי שגם בר"ש כ"א: ובתוספתא תני אמרו להם ב"ש הרי אמרתם וכו'.

34 שבהן. בכ"ז: שניהן.

שם: לידה וראי לידה ספק וכו'. עיין רש"י ח' א' ד"ה הג.

38 כל חייבי קנין שבחורה וכו'. לעיל 179.

39/40 הביא עולות בהמה לכפורים וכו'. בהקדמה לפיה"מ סדר קדשים להר"מ סוף החלק השני: ובתוספתא דכריתות נאמר הביא עולת בהמה לכפורים יצא מנחות ונסכים לא יצא לא אמר כן אלא להקל עליו.

עמ' 562

1 לניירותו... לכפרתו. ליתא בכ"ז.

2 כולן באונם פטורין. עיין בכ"מ פ"י מה' שגגות ה"ה. וכבר הראה לתוספתא זו רבינו בעצמו בפיה"מ כאן פ"ב: וכתוב בתוספתא ארבעה מביאין על הזדון כשגגה וכלם באונם פטורין.

שם: חמשה מביאין וכו'. בכ"ז בטעות: ארבעה מביאין.

4 מטמא מקדש ארבעה דלים. בכ"ז: מטמא מקדש דל דלים, וכן בד: דלדלים.

5 מצורע שנתנגע חזר ונתנגע וכו'. להלן 629²⁸. ועיין בח"ד ומ"ש על הרמב"ם.

והשווה סדר ההלכות ברמב"ם ובתוס' נגעים שם.

8 ר' שמעון אומר... עד שיביא חטאתו. בתוס' נגעים הנ"ל מוסיף: הביא חטאתו ונתנגע הביא חטאתו ונתנגע מביא קרבן על כל אחד ואחד. ועיין להלן שו' 11 ומש"ש.

10 דברי רבי. בתוס' נזיר 289¹⁸: דברי ר' אליעזר.

10/11 וחכמים אומרים קרבן אחד על הכל עד שיביא חטאתו. יש כאן השמטה גדולה וצ"ל: עד שיביא נאשמו. הביא אשמו וניטמא מביא קרבן על כל אחד ואחד.

ר' שמעון אומר קרבן אחד על הכל עד שיביאן חטאתו [נהביא חטאתו ונטמא חטאתו ונטמא מביא קרבן על כל אחד ואחד]. וכי' הגי' בערך בתוספתא נזיר הנ"ל בד וכי' ו. ועיין הסגנון בברייתא הקודמת כאן ומש"ש.

13 ואין מביאה לשני מביאה לשלישי וכו'. בכי' ו: ואין מביאה לשני מביאה לשני ואין מביאה לשלישי מביאה לשלישי וכו'.

16 אונס כרצון. פירש בח"ד שאם אנס שפחה חרופה פטור, מכיוון שהיא אנוסה שניהם פטורין. ועיין במשנה.

18/19 ובשפחה אם היה קטן הרי אלו פטורין. עיין רמב"ם ספ"ג מה' איסורי ביאה ובפיה"מ ריש שבת, ועיין תו"כ קדושים ריש פרק ה' (תוס' כאן י"א א' ד"ה והא) ובספר קרבן חגינה סי' נ"ה ומ"ש בשם רבינו הל"ל שם.

25 אחרים אומרים משמו... ר' עקיבא אומר וכו'. עיין בח"ד שהגיה. אבל נעלמה ממנו לפ"ש הברייתא בתו"כ קדושים ריש פרק ה', ועיין גם בירוש' קידושין פ"א סה"א, נ"ט ע"א.

26 נשואה לבן חורין. בכי' מוסיף: ר' אלעזר בן עזריה אמר חציה שפחה וחציה בת חורין. וצ' הוריד גי' נכונה זו לשנו"ס, ועיין במשנה כאן ובתו"כ הנ"ל. 29 אחד נוער. בכי' ו: אחד נוער.

32/33 איזהו שתוי יין כל ששתה רביעית וכו'. עיין מ"ש הר"ל גינצבורג בגנ"ש ח"ב עמ' 535 ואילך.

33/34 ששה מנחתו יתר מרביעית פטור. עיין שאילתות פ' שמיני סי' פ"א.

34 בן חמש שנים חייב. המלה "חייב" ליתא בכי', אבל ישנה בד.

35 ר' אליעזר אומר שתאו כולו כאחד וכו'. בס' יחוסי תנאים ואמוראים כת"י סוף ערך רב המנונא סבא: ובתוספת' מסיק ר' אלעזר אומר שתאו כולו כאחת חייב מזוג ושתאו או ששתאו חצין פטור.

עמ' 563

1 וכשם שאם היה כהן פסול בעבודה וכו'. בס' יחוסי תוא"מ שם (במקום הנ"ל): ובתוספת' דכריתות מסיק וכשם שאם היה כהן פסול לעבודה וחייב מיתה כך אם היה חכם תלמד חכם אסור ללמד ולהורות.

2 ר' יוסי בר' יהודה אומר אם היה חכם וכו'. עיין בפירוש הראב"ד לתו"כ מ"ו סע"ד.

10 אלא שקפחתני בשעת הרין. מכאן נראה שתשובת ר"ע לא נתקבלה מפני שלא התאימה לסדרי הויכוח בישיבה. עיין לעיל בתוס' סנהדרין פ"ו ה"ו ומש"ש.

פ"ב

11 עד אומר חלב אבל ועד אומר שומן אבל וכו'. בס' יחוסי תנאים ואמוראים כת"י ערך ר' יעקב בן פדת: דתנן בכריתות פ' אמרו לו עד אמר אכל ועד אמר לא אכל וכו' דעד המכחיש עד כיון שכל עד אחד או אשה נאמנין כשאין מכחיש ושותק לחייבו חטאת. במקום שעד אחד או אשה מכחשת [חייב אשם תלזין] וה"ה לשנים שאמרו לו אכל חלב ושנים אמרו לא אכל שספק זה כעין שתי חתיכות ותניא

בתוספת' דכריתות פ' עד אומר, עד אמר אכל' חלב ועד אומר שומן אכל' עד אומר
אכל' חלב ואשה אומרת שומן אכל' מביא אשם תלוי וגרס' נמי בהאשה רבה ובפ"ב
כתובות ירושלמי שנים אומר' נתקדשה ושנים אומר' לא נתקדשה וכו'.

14 והוא אומר שומן אכלתי וכו'. עיין תוס' (בש"ס ראם) י"ב סע"א וצ"ע.

17 משיגיעוהו חזר ואמר וכו'. עיין ספרא חובה פרק ז' ה"ד וה"ה ועיין במיוחס

להר"ש שם כ' רע"ב שציין לתוס' 667.

20/21 ועד סוף... שתיית רביעית וכו'. עיין מ"ש ע"ז בח"א עמ' 52.

22 ואכילה ושתייה אין מצטרפין. עיין מ"ש בח"א במקום הנ"ל.

26 וחזר ומביא חטאת... ותיאכל. כ"ז חסר בתוספתא שלפני בעל מ"ע (לפי

עדות הכ"מ בפ"ב מה' שגגות ה"ד). ועיין גם רמב"ם שם, אבל בהשגות שם מעתיק
מן התוספתא כלפנינו. ועיין בס' קרבן חגיגה לר"י גלנטי סי' ע"ה.

36/37 ספק נזרק הדם ספק לא נזרק הדם יצא... ספק חשיכה ספק לא

חשיכה וכו'. וכתב בח"ד: "לא מצאתיה במקום אחר" וכו', וכן במ"ש לא הראה מקומה.

וכנראה שנעלם מרבתינו לרגע דברי הגמרא בהוריות ד' א'. וכן מפורש בירוש'

פסחים פ"ח סה"ב, ל"ה סע"ד: הזורק דם חטאתו ודם אשמו ספק בלי"ה זרק ספק

ביום זרק, נעשה כספק כפרה וספק כפרה כיפר. ובירוש' הוריות פ"ג ה"ב, מ"ז ע"ב:

לעולם אין ספק כפרה מכפר אלא על מיני דמים. ועיין רמב"ם פ"א מה' שגגות סה"ב.

עמ' 564

8 ועל אחות אשתו. בד וכ"ז מוסיף: ועל אשת אחיו.

13 חטא מכל מקום. בד וכ"ז: חטא זה מכל מקום.

29/30 אמרו לו מכה בפטיש יוכיח אמר להן הגבהה היתה בשבת והורדה ביום

הכפורים. בגמרא י"ט ב' (לפי הקטעים מן הגניזה. קנטברגיה תרנ"ה): תניא אמ' ר' יוסי

לא נחלק ר' אליעזר ור' יהושע על העושה מלאכה בין השמשות שהוא פטור שאני

אומר' הגבהה היתה מבעוד יום והנחה למחר והתניא אמ' להן ר' יוסי דקדקתם אחרי

וכו', וכן בערך היתה הגירסא בתשה"ג מן הגניזה (גיאניקה ח"ב הוצ' הר"ל גינצבורג

עמ' 128) עיי"ש, ובהוצ' שלנו יש השמטה וחסרון.

ועיין ברש"י שם שפי' "הגבהה", שהגביה חפץ בין השמשות שבין שבת ויוה"כ

כדי להוציאו. ועיין בר"ג שפירש כע"ז. והוסיף: ואיכא דאמרי הגבהה בין השמשות

במכה בקורנוס על הסדן וכו'. ובפי' המיוחס להר"ש תו"כ חובה פרק ז' ה"ח.

כ' ע"ב הביא שני הפירושים וכתב על הפי' האחרון: וכן תניא בתוספתא אמרו לו

מכה בפטיש יוכיח אמר להם דייקתם אחרי וכו' (העתיק את הסוף ע"פ הבבלי)

ומוכח הכא שאם הגביה הקורנוס בחול והכה על הסדן בשבת דפטור דהגבהה צורך

מלאכה היא ולא עשה כלום בשבת (כלומר, לר' יוסי) וכו' אבל קשה אמאי לא אמרו

לו תולש מן המחובר מהו וכו'.

וכן בשטמ"ק שם ד"ה הגביה (ווינה תרל"ה, בש"ס ראם בהשמטות בסוף

המסכת): ובפי' אשכנז פי' הגביה בין השמשות הקורנוס והניח על הסדן וכו'.

והכי איתא בתוספתא אמרו לו מכה בפטיש יוכיח א"ל דקדקתם אחרי ומהכא משמע

דאם הגביה הקורנוס בחול והכה על הסדן בשבת חייב דאול"ין בתר ההכאה לרבנן

וק"ק אמאי לא קאמר קוצר כגרוגרת וכו' (וכאן מעניין מאד הדמיון הגדול בין

המפרש לתו"כ ובין הפי' אשכנז).

ובס' יחוסי תנאים ואמוראים כת"י ערך ר' יוסי בר זבדי כתב: "ומסקי בגמרא דאפילו הגבהה, דהיינו לפי דעתי תלשה מן המחובר".

ולעצם העניין נמצאנו למדים מדברי המפרש האשכנזי שלרבנן אם הגביה את הקורנס בחול והניח בשבת חייב, מפני שמשונה מלאכת מכה בפטיש משאר מלאכות, שבמכה בפטיש אינו צריך עבודה גמורה אלא עצם גמר המלאכה על ידו היא היא שמחייבת אותו, ולפיכך אין לך אף מלאכה אחת מל"ח מלאכות שאין בה מכה בפטיש לשיטת הירושלמי, עיין מ"ש בירושלמי כפשוטו ח"א עמ' 9-138 (ומיושבת בזה הקושיא הנ"ל, למה לא הקשה ממלאכת הקוצר).

אבל ר' יוסי חולק עליהם וסובר שגם במכה בפטיש צריך עבודה, ואם העבודה נעשתה ביום (הגבהת הפטיש וחלק ההורדה) אע"פ שכל הכאת הפטיש היתה בלילה פטור. נמצאת אומר שיש לפנינו מלאכה שלמה שכולה נעשתה בשבת, ובכל זאת אין היא מלאכה מפני שעבודת המלאכה נעשתה ביום, ויה"כ ושבת אין מצטרפין לחטאת, עיין מכילתא ויקהל, הוצ' הורוביץ עמ' 346.

וע"פ זה יתפרשו יפה דברי הב"ר פ"י-ט', הוצ' תיאודור עמ' 85: ר' שאליה לר' ישמעאל בר' יוסי אמר לו שמעתה מאביך מהו ויכל אלהים ביום השביעי אתמהא, אמר ליה כזה שהוא מכה בקורנס על הסדן, אגבהה מבעוד יום והורידה משתחשך. והיינו שר' יוסי לשיטתו סובר שאע"פ שהמלאכה האחרונה — מכה בפטיש — היתה בשבת, אבל בכ"ז אין היא עבודה כלל שהרי כל העבודה נעשתה בחול, ונמצאת אומר שיש כאן מלאכה שלמה בשבת בלי עבודה, אבל לחכמים לא יתכן כלל תירוצ זה, שהרי הם סוברים שאם הגביה את הפטיש בחול והוריד בשבת חייב, וכבר העירותי ע"ז במ"ע "המאור", תל-אביב, אדר תרצ"ה.

33 יום הכפורים שחל להיות בשבת וכו'. בירוש' הוריות פ"ג ה"ג, מ"ז ע"ב: מתנית' מסייעא לחברייה שבת ויום הכיפורים ועשה מלאכה בין השמשות. והירוש' קיצר שם, והכוונה לתוספתא כאן, וכפירושו של בעל נוע"י, עיי"ש. ועיין להלן. 34/35 ר' ישמעאל מחייב שתי חטאות ור' עקיבא פוטר וכו'. בתו"כ אמור סוף פרק ט' המחלוקת הפוכה, וכ"ה בירוש' ב"ק פ"ג סה"ד, ג' רע"ד. ובחולין ק"א ב' שתי מסורות בדברי ר"ג עיי"ש.

וראיתי ביחוסי תנאים ואמוראים כת"י בערך רב יהודה בר קטינא: ופרכינן בגמרא (חולין קט"ז א') והני הא אפקינהו לכדשמואל ושנינו קסבר ר"ע איסור חל על איסור ואיתרו להו כולהו. אפ"מ]א לר"ע אפילו בלא איסור מוסיף וכולל אית ליה איסור חל על איסור וכ"ש באיסור מוסיף ובת אחת וכולל א"כ הא דתנא בתוספתא דכריתות עד א' אומר (כלומר, בפ' עד אחד אומר) יום הכיפורים שחל להיות בשבת ועשה מלאכה בין השמשות בין מלפניו בין מלאחריו פטור מאשם תלוי שכל היום מכפר, פי' שחייבין אשמות תלוין שעבר עליהן יום הכיפורים פטורין, עשה מלאכה בחצי היום ר' ישמעאל מחייב שתי חטאת ור"ע פוטר שר' ישמעאל אומר שבת היא לחייב על שבת בפני עצמה יום הכיפורים הוא לחייב על יום הכיפורים בפני עצמה הכי איתא בתוספת', אבל בפ' גיד הנשה (ק"א רע"ב) ה"ג ולית ליה לר' יוסי הגלילי איסור כולל והתניא שבת ויום הכיפורים וכו' כך היא הצעה של משנה ואיפוך וכו' והשתא קשה לי אני הסודר לר"ע למה לי קרא השתא בעלמא דליכא לא איסור בת אחת ולא כולל ולא מוסיף אמר איסור חל על איסור הכא דאיכא בת אחת וכו'. ועיין תוס' חולין ק"א ב' ד"ה ר"ע.

- 37 טהורין. עיין במשנה כאן, ועיין מ"ש לעיל 510 (בסוף ההערה).
 39 דם התמצית באזהרה וכו'. מכליתין כ"א ב', לפי גי' הבה"ג ד"ב עמ' 553
 (ד"ו קל"ג א'), ולפנינו חסירה הרישא גם בהוצ' שכטר ז' ע"א.

עמ' 565

- 1 דם מהלכי שתים וכו'. בר"ג כ"א ב': דבהא ברייתא גופא (כלומר, ששנתה
 דם דגים וחגבים וכו') קתני בתוספתא ודם מהלכי שתים נמי אסור.
 שם: ודם שרצים. כ"ה גם במשנה ברוב כתה"י (לפי עדות בעל מלא"ש).
 2 המחה את החלב וגמאו וכו'. בס' יריאים השלם סי' מ"ח עמ' 10: כדחניא
 בתוספתא דכריתות ומייתגן לה התם (מנחות כ"א א') הקפה את הדם ואכלו או שהמחה
 החלב וגמעו חייב.
 4 אכל כחצי זית ושתה כחצי זית וכו'. עיין מ"ש בח"א עמ' 52.
 9 תמצה דמה כיפורה אסור וכו'. כל הברייתא משובשת, והנכון בח"ד.
 9/10 משמונה דמה... מתחלת. בכ"ו: משמיצה (כד: משמוצה) דמה... מתחילתה.

פ"ג

- 12 מביא חטאת ואשם תלוי. המלים "חטאת ו" נשתרבבו בטעות משורה הבאה.
 וכאן צ"ע: מביא אשם תלוי, ומדברים כאן בחתיכת היתר של חולין, וכן הגיהו בח"ד ומ"ב.
 32 חתיכה של חלב פגול קודש וחתיכה של נותר וכו'. בקטעים מס' חפץ
 (הצופה האנגלי מהדור' חדשה ח"ג עמ' 365): חתכה של חלב וחתיכה של בשר נותר
 אכל את אחת מהן ואינו יודע איזו מהן אכל מביא חטאת] ואשם תלוי. ובהערות
 שם ציין שהכוונה לתוספתא כאן. אבל לפי גי' זו הברייתא היא כר' עקיבא, ובאמת
 הוא חולק כאן להלן, ואולי צ"ע שם: חתיכה של חלב וחתיכה של חלב נותר וכו',
 והכוונה למשנה פ"ה מ"ו.

פ"ד

עמ' 566

- 13/14 וחבמים אומרים אין מביאין אשם תלוי וכו'. לעיל 560 ומש"ש.
 28/29 בשעת הפרשתו יפה סלע ובשעת הקרבתו יפה שתים כשר... פסול.
 וכן מעתיק בפיה"מ פ"ו (כ"ו ב'). וכ"ה בקצת ספרים ישנים בגמרא כ"ז א',
 לפי שטמ"ק שם אות י' (בשם גליון). אבל בקצת ספרים הגי' להפך, עיין בשטמ"ק שם.
 וברש"י שם ד"ה ה"ג הגיה ע"פ התוספתא, ובקטעים מן הגניזה הוצ' שכטר י"ב ע"א:
 תניא בשעת הפרשה יפה שתי סלעים ובשעת כפרה יפה סלע בשעת הפרשה יפה סלע
 ובשעת כפרה יפה שתי סלעים לא יצא.
 32/33 הפריש מעות לחטאת החלב וכו'. תוס' נויר כ"ח א' ד"ה ע"ל, ר' עזריאל
 בשטמ"ק שם סד"ה יכול.

נספחות⁽¹⁾

שינויי נוסחאות (נבחרים) מכת"י ווינה (2)

487⁸ שהמחשבה / שמחשבה. גוי / גוים. 12 וחייבין / חייבין. משום / משם. אפשר / איפשר. 13 משום / משם. 17 משום נותר וטמא וטמא עליהן נותר חייבין עליו משום נותר ומשום טמא / משם נותר וטמא חייבין עליו משם נותר ומשם טמא חייבין עליו משם נותר ומשם טמא. גי' נכונה אלא שצ"ל: משם נותר וטמא [נותר] חייבין עליו וכו'. ופירושה שנותר שנאכל בטומאה (אפילו נטמא אחרי שנעשה נותר) חייבין משום נותר וטומאה (מחמת איסור מוסיף), וכן טמא ואח"כ נעשה נותר חייב עליהן משום שניהם מחמת איסור כולל (וכל טומאה כאן היא טומאת הגוף, כלהלן שו" 25, ובאיסור כרת אנן קיימין, עיין ח"ד). ובד: משם נותר וטמא נותר חייבין עליו משם נותר ומשם טמא. ונשמטה שם הבא השניה ע"י הדומות. ונוסחת צ' בדויה מן הלב. 18/19 ונותר שהפגול ונותר / ובנותר שהפגול והנותר. 25 טהור שאכל והאכל / טהור שנאכל (נקודה לסי' מחיקה של אות נ"י) בשר טמא והאכל. וכן בד: טהר' שאכל בשר טמ' והאכל. 26/27 דמין... דמן... דמן / דמים... דמים... דמים... דמים... 28 פיגול / הפיגול. 29 אישים לשם ניהוח / אישים לשם ניהוח. 33 לעולה / לעולם. וכו' בר. 37 ורבי מוסיף מקום... אחד עשרה / רבי מוסיף ומקום... אחת עשרה. 488¹ אחד עשר / אחת עשרה. 5 בפנים / בצפון. (בטעות). 8 מן / ליתא. ועיין מ"ש לעיל 208, ואולי צריך למשוך המלה "מן" לאחריה: מן פירכסה (= מי פירכסה) יצאת לחוץ וכו'. כלומר מחמת פירכסה יצאת לחוץ. יצאת / היוצאת. 9 קבל / קיבול. וכן בד: קבול. 11 בין ששחט / כיון ששחט. 16 לנחל / כ"ה גם בכ"ו, וצ' בשנו"ס לא דק. 17 ומועלים בהן דברי ר' מאיר ר' שמעון / ומועלין בהן בנחל קדרון דברי ר' מאיר ר' שמעון. וכן גם בד: לנחל קדרון (אלא שבדיח נשמט). עיין מ"ש 208. והגי': ור' שמעון היא גם להלן 558⁸ בכת"י. 24 אכל / אוכל. וכו' בר, ונכון. 29 בו / ליתא. וכן בד ליתא, ונכון. 30 ויוצאין / ויורדין. 32 והשלמים / ליתא. וצ' הרכיב יחד את גי' ד שאין שם "ואילים ושלמים" עם גי' כיו שנסנו כבר: ואילים ושלמים לפני כן. 34 מערבי... דרומי / מערבית... דרומה. 489¹¹ של אחרי / שלאחריה. 12 עליה / עליהן. 15 לפני ה' / ליתא. 24 כתיקנה... במ / בתיקנה... בה. 28 ורביכה / ורביבה. עיין מ"ש 209. 30 במערב / למערב. 30 ועולת העוף / ועולת העוף שרבת. עיין הערת צ' ומ"ש 209.

490³ בחוץ או כזית מבשרה / בחוץ כזית או כזית מבשרה. ובד: בחוץ כזית או מבשרה, ועיין להלן. 4 בחוץ או כזית / בחוץ כזית או כזית. ועיין לעיל. 8/9 ומיצה חוץ לזמנו או שמלק ומיצה הדם בשתיקה / ומיצה הדם חוץ לזמנו ומיצה הדם חוץ לזמנו ומיצה הדם בשתיקה או שמלק חוץ לזמנו ומיצה הדם בשתיקה. וכנראה שלכאן שייכת

(1) הספרות הגדולות מראות על עמוד התוספתא, הקטנות על השורות, הרגילות על עמודי ספרי, המלים הגדולות בין הספרה הקטנה עד הקו העקום הן נוסח צ'. המלים הגדולות אחרי הקו העקום הן נוסח הכת"י.

(2) שלא באו גם בשנו"ס אצל צוקרמנדל. בעמ' 487 נחתי לדוגמא גם שינויים בכתבי.

הערת צ' בשנו"ס שו' 11. 26 בהן אל' / בהן אף אתה אל'. 33 עולת בהמה בדרום / עולה בדרום. 38 שנאמר מוציא / שנ' זכר מוציא. ועיין מ"ש 209.

491₃ פסול' / פסולין. 5 מאותו המין / ממין זה. וכ"ה בד. 7 הערת צ' אינה נכונה. 15 קרב זבח / קרב זבח. 16 הזבחים / ליתא. אבל ישנו בד. וצ' לא דק. 21 בתמורתו / בתמורתה. 23 שבה / שבהן. 26 קרבו שלמים / קרבו שלמיו. 29 אחת. בן עזאי / אחד בן עזיי. 31 וזה... שהוא / ליתא. 35 יאכל' / יאכלו. 29 יצא / ויצאו.

492₅ דברי / את דברי. (וצ"ל: את אברי). 15 בכלול שנתערבו ישפך / בכלול או שנתערב בעל מום בכוסות ישפך. ועיין במשנה ע"ט ב' ובברייתא שם פ"א א' ולהלן שו' 19 ושו' 20 ובח"ד שם. 18 שיקרבו על' / שיקרב ועל'. 21 יקרבו / יקרב.

493₂ לו בחוץ / לו בפנים בחוץ. וכן בד: לו בפני' בחוץ. ועיין ח"ד. 8 הדם שבפנים / את הדם שבפנים. וגו' נכונה היא, ואח"כ צ"ל: הדם (במקום: את הדם) בחוץ. 9 נכנס לפנים כשר / בכת"י אין שום הפסק לפני כן, וברור שזהו הסיום של הבא שלפניה, אלא שצ"ל להפך: חברו פסול... חברו כשר, כמו שהוא להלן שו' 13, וכמו שהגיה בח"ד. 10 שיהא פסל' / שיהא פסול'. 11 מקום שפסל' / מקום פסול' שפסל'. 13 חברו פיגול' / חברו פסול'. וזה שייך לשו' 9, עיין לעיל, וכאן צ"ל מ"ש בשו' 9 שם: נכנס לפנים כשר יצא לחוץ פסול. וגם כאן חילק צ' בטעות בבא אחת לשנים, כי זהו הסיום של הבא הקודמת. 15 פירכסה ליקרב בפנים / פירכסה בפנים. ובד היא פשוט טעות הדפוס. 20 ודמה... והמעלה אותן / ודמו... המעלה אותן. 24 נותנו / נותנן. ובד: נותני'. 29/30 היו פסולין' / היה פסולין'. 30 בקדש הקדש... בקדש / בקודש הקודש... בקודש. 33 ושלמים / לשלמים. 37 על יד העזרה / על יד עזרה. וה"ו מ"עורה" ממוקפת קצת. ועיין מ"ש 211.

494₁ והטמא שנתן / והטמא שנתנן. 2 על המזבח / על גבי המזבח. 3 הרי מפשיט... וזורקה / הרי זה מפשיט... וזורקו. 7 העלו... ושחטן / העלן... ושחטן. 10 מקדשת... מקדשת... מקדשות... מקדשות. 14 משיח... משיח / משוח... משוח. 18 דאל' / דאיל'. 31 קדשים / קדשי קדשים. ועיין מ"ש סוף 211. 34 תבלי חולין' / ליתא. 35 יביאו לידי' / יביאו תרומה לידי. 36 כיצא בו: אין מבשלין / בכ"י כתוב הכל יחד בלי שום הפסק. ולפני "כיצא בו" יש ריוח לסי' הפסק. ועיין מ"ש 212. ועיין להלן 495₃₇ ומש"ש.

495₃ הפנימית... לכל החטאת / הפנימיות... לכל החטאות. 5/6 שהיתה... ונפסל' / שהיתה לה... ונפסלה. 7 גורדו והיא טהור. נתן העור / גוררו והוא טהור נתן על העור. וכ"ה גם בד (אלא ששם: גורדו). 8 ר' אלעזר אומר / ליתא. וכן ליתא בד. 10 מכבסו בפנים / מכבסו לפנים. 19 מטהרין... מוריקן / מטהרין... מוריקן. 20 עד / ועד. 23 כחמר / כחמור. 26 כול' / כולו. 29 שני' / ליתא. 30 הרי זה תודה / הרי זה מודה. וכ"ה בד, וגו' צ' היא ע"פ ר"ח. 33 שעמד / שעומד. 34 על עבודה / כל עבודות. ובד: כל עבודה. 36 שורפן / שורפין. 37 על ידי עורן / על יד עורן. ועיין לעיל 493₇.

496₄ אין מקריבין / אין מקריבין. 6 ואימוריו / ואמורין. 10 עולת הקדש / עולת הקודש. 19/20 זרק... אסר / וזרק... אסור. 20 ר' אליעזר בר' שמעון אומר יפשיט / ר' לעזר בר' שמעון או' ר' או' יפשיט. וכנראה שהמלים "ר' או'" נכנסו מן הגליון שלא במקומן להראות שהרישא היא מדברי רבי, עיין בברייתא ק"ד א' ולהלן שו' 27. 23 שיצא הדם יורק / שיצא הדם יורק.

497₅ נוטלין אותן / נוטלין אותן בורוע. וכ"ה להלן 533₃₁. 7 נשרפין בבית... כמצותן נשרפין / ליתא. (בטעות). 15 אי אפשר / איפשר. והיא היא, כידוע. 18 חייב אל'א

עד... המערכה / חייב עד... את המערכה. 24 אחד בפנים / אחד מהן בפנים. 29 משקדשו / משהקדישו. 35 אמר ר' נחמיה הקטר / אמ' ר' ירמיה הקטר.

498¹ בחוץ וחזר / בחוץ בחוץ וחזר. וכי' בד, ונכון, ונוס' צ' היא ע"פ ד"ה. 4 אבדה והפריש / ואבדה הפריש. 6 שחטו... בכוסות נתן שתייה / שחטו... בכוסות שתייה. ונכון. 7 שניהן בחוץ אחד / שתייהן בחוץ חייב אחד. וכן תיקן בח"ד מדעתו. 8 להקריבן / שהקריבן. 12 בגופה בגופה פטור / בגופה פטור. 17 כהן / כיון. (בטעות). 24 רבי אומר / ר' מאיר א'. והחילוף בין ר' ור' מאיר רגיל מאד בכת"י. והנכון כג' ד, כפי שיוצא מן ההקבלות. 25 הימנה בעוף / המצה בעוף. וכי' בד, עיין מ"ש 215. 29 חוץ לזמנן וחזן למקומן / חוץ לזמנן וחזן למקומן. (בטעות). 32 הכותים... לעשות כן / הגוים... לעשות. 33/34 היו הבמות אסורות ואין כשרה / נאסרו חכמים (צ"ל: הבמות) ואין עבודה כשרה. 35 מחנות... פירוקה... שגלה / מחנה... פירוקו... שגלה. 36 וטמאים כל אחד ואחד פורשים למחיצתו / וטמאין פורשין כל אחד ואחד חוץ למחיצתו. 39 מפסיק. באו לנוב / מפסיק באו לשילה נאסרו הבמות קדשי קדשים נאכלין לפנים מן הקלעים קדשים קלים בכל הראה אי זהו הראה הראה ואינו מפסיק באו לנוב. וכי' בד, ואצל צ' נשמטה בבא שלימה.

499¹ מן הקלעים / ליתא, ונכון. 2 ארבעים חסר / ארבעים שנה חסר. 3 ושבגלגל... אחת / ליתא, ועיין להלן. 4/5 לבנינו... לבנינו / לבנינו... לבנינו. 5 האחרון. ארבע / האחרון ושבשילו שלש מאות ושבעים חסר אחת ארבע. ועיין מ"ש לעיל. 5 הורה ר' שמעון בקדשים / היה ר' שמעון א' בקדשים. 6 איסור המעלה / איסור ושחיתתו בשעת איסור המעלה. ועיין הלשון בברייתא ק"ט ב'. 6 בעשה / ליתא. (בטעות). 9 כל שהקדשו... היתר / ליתא. (בטעות). 10 בבמה גדולה / בבמה קטנה. לפי ג' זו אם הקדיש לבמה קטנה לא יקריב בבמה גדולה, מפני שהוא כחולין בעזרה (אם לא שיקדישונו מחדש), ועיין ק"ט ב', ק-כ א'. ויותר נראה שהנכון כג' ד, וכמו שכתבתי בעמ' 216. 11 ושחיתתו בשעת איסור / ושחיתתו בשעת היתר. (בטעות). 12 בשילה בבית עולמים / בשילו יקרבו בשילו במשכן בשילו יקרבו בשילו בבית העולמים. 14 שהקדישו יקרבו במשכן / שהקדישן עד שלא הוקם המשכן והוקם המשכן יקרבו במשכן. 15 עד שלא הוקם המשכן והוקם המשכן / ליתא, ובד נסתרסו השורות. והנכון כלפנינו בכת"י. 19 ופטור בלא תעשה / וחייב בלא תעשה. (בטעות). 22 בבמה אף הכל / בבמת יחיד אף הכל. 23 בבמת יחיד כל שאין / בבמת יחיד אף הכל ועבדים משוחררין כל שאין. וכנראה, יש כאן כפילות מלמעלה. 25 אין נסכים / אין טעונה נסכים. 32 מי / במי. וכי' בד. 39/40 למקומו. אלו דברים / למקומו בבמה קטנה אילו דברים. 500⁴ בשעת היתר במה / בשעת איסור במה. גי' נכונה מאד, עיין מ"ש 217. 6 ובנו ובחו / ובני ביתו. פירוש אשתו, עיין ח"א עמ' 16 לשו' 29. ובד: ובנו בחו. 6 מנחה זו שילה / מנחה ואי זו היא נחלה מנוחה זו שילו.

חולין

23 כשרה קטן / כשירה וכן קטן. 27/28 המרגיל לגוי / המרגיל לגור. וכי' בד. ועיין מ"ש 219, ונמצאנו למדים שהגירסאות: לעור, לגוי אין להן כלל על מה לסמוך. 29 אם החליקו שניה / ואם החליקו שיניה. 33 הפגיון / הפגיון. 34 או / ליתא. 37 מוגרמת / ומוגרמת. 38 כלבנה כשרה / כלבנה מותרת.

501₉ פסול כשר בפרה / פסול בפרה. 10 או / ליתא. וכן מחקו המפרשים, עיין מ"ש 221. 18 חצוצרות / חצוצרת. 20 בתצוצרות... בחצוצרות / בחצוצרת... בחצוצרת. 28 העמים. טמא / העמים הזתים טמא. צ"ל: חותים, עיין מ"ש 221. 28 גרעינין טומאה / גרעינה טמאה.

502₃ שחיטתו כשרה / שחיטתו פסול. וכה בכ"ל וראשונים, עיין מ"ש 222-223. 5 לאו שחיטתו כשרה / לאו כשירה. 9 נגנבה תרנגולתו / נגנבה בהמתו נגנבה תרנגולתו. 15 טלית / טליתו. 19 ופסקו / ופסקו. 23 שנקב / שניקב. 25 בידוע / ובידוע. (בטעות). 25 אומר ר' מאיר / אומר מאיר: וכה בד, עיין מ"ש 224. 26 הגיע / היגעה. וזה מאשר את השעתי בעמ' 224, שהגיעה = היא געה.

503₁ לומר בהנאה / לומר באכילה (נקודות לסי' מחיקה) בהנאה. 8 כל' / ליתא. (בטעות). 12 למדין / מלמדין. 13 אומנת / אומנות. 15 פנטירא / פנטירא. 17 פירצת גזירן / פרצת גזירן. 20/21 שלא אמר אלא לו ולא נתכוין / שלא אמ' ר' ליעזר אלא לו ור' ליעזר לא נתכוון. וכן בד: שלא אמר רבי אליעזר אלא לו ולא נתכוון רבי אליעזר. 22 שהסיבו / שהסבות. וכה בכ"ל, עיין מ"ש 227. 26 סכניא / סכניא. וכה בד, עיין מ"ש 227. 27 פנטירי / פנטירא. 35 נדר ונדב... נדר ונדב... נדר ונדב.

504₂ שנתמזמוז / שנתמזמוז. 4 הפנימי / הפנימי. 6 הפנימי / הפנימי. 10 שהתה / שהיתה. 13 נתחתכה / נתחתכה. 14 למטה... וניטל / ולמטה... וניטל. 16 ביד / ביד. 19 ומשלים / ומשלים. 20 ש"כ. גי' נכונה עיין מ"ש 230. 26 להתקיים בו פסול / להתקיים פסול. וכה בכ"ל. 27 וסדיקת / וסדוקת. 28 ארוכה כשרה / ארוכה נשרה. 29 שלפוחות / שלפוחית. 34 לפני / שלפני. 35 שצמקה / שונמקה. ואצל צ' בשנו"ס שלא בדיוק. 38 כאן / כן. (בכ"מ אינני מעיר על שינוי בין "כאן" ו"כן", כי זהו כתיב רגיל וידוע, אבל כאן העירותי מפני דבריי בעמ' 230 לשו' 22).

505₂ בעוף / בבהמה. (בטעות). וכה בד. 2 חולדה / וכה בכת"י, והערת צ' שייכת לשו' 8. 3 נקומת / נקובת. 5 ניקב / נוקב. 6 פסולה באילו / פסולה אם לאו כשירה (הנקודות לסי' מחיקה) באילו. 8 עושה טרפה... חללו / עושה אותה טריפה... החללו. 9 רצתה / רצתה. 13 משום טרפה מותרת / מותרת משום טריפה. 14/15 אם לא היתה מכחשת / אם היתה משבחת. וזו היא הגי' היחידה והנכונה בחוס', עיין מ"ש בעמ' 232. וצ' העיר בשנו"ס על "משבחת" אבל לא העיר שבכת"י חסרה המלה "לא"! 16 נתקיימת / נתקיימה. 25 הנותן / הנותן. 32 של / ושל. 32 היו / ליתא. 33 אלו סימני / אילו הן סימני. 34 ר' יהודה אמר / ר' יוסי או'. וכה בד בכ"ל, עיין מ"ש 233, והגי' ר' יהודה בדויה מן הלב. 34/35 ושמו חגב... בר' יוסי אומר / כ"ז חסר. (נשמט ע"י הדומות מ"יוסי או' עד: יוסי אומר).

506₅ להשירה... אכנס / להשירן... אכנתס. 9/10 שחטה שחטה ואחר כך / ליתא. (עיי' הדומות). 10 החזירה / החזירו. 16 מה שיוציא / מי שיוציא. 17 חותכה מה שיוציא / חתכה מי שיוציא. 20 שחיטתו... שחיטתו / שחיטתה... שחיטתה. 21 טהרה / טהרתה. 31 ואוכל בשר / ואוכל ממנו בשר. 31/32 ומטמא טומאת אוכלין / ליתא. וגי' נכונה היא. ובכ"ל: טמא ומטמא טומאת אוכלין, ועיין ח"ד. 34/35 במתנות / ליתא. 37 שלשה ואפילו / שלשה ימים ואפי'. ובכ"ל חסרות המלים: אפילו לאחר שלשה.

507₁ שגדולה קדש / שגדולה קודש. 13 ואת אמה אפילו / ואת אמה ואם אם אמה אפי'. וצ"ל כאן: ואת אם אמה וכו', כמו שהוא בכ"ל, עיין מ"ש ריש 236. 14 חמש / חמשה. 18 בלד / ליתא. 19 אסור / שחטה משחשיכה מותר. צ"ל: אסור, כמו שהוא בכ"ל.

ועיין מ"ש 236, ושם העתקתי את גי' כיו' בטעות מפני שהאמנתי לז' בשנו"ס שהעיר כי בכיו' חסרה המלה אסור, אבל לא העיר שבמקומה כתובות שלש מלים אחרות. 20 בארבע / בארבעה. 21 להודיע... אלו / להודיעו... ואילו. 29 אין ודאי / שאין ודאו. 33 השיב ר' חייא / הושיב ר' לעזר. וכ"ה בד וכ"ל, עיין מ"ש 236, ונוסחת ז' בדויה מן הלב. 36 ר' אבא / ר' אבהו. 37 והשיבו ר' חייא / והשיב ר' לעזר. וכ"ה בד וכ"ל, עיין מ"ש 236, אלא שכאן העיר ז' בשנו"ס שהגי' בכיו' ר' לעזר. 37 גוי / גוים.

508₁ ומעקר / והמעקר. 1 השוחט / ליחא. 8 הזבח / הנפש. 11 ואל יכסנו / אבל לא. 13 בנוצה / בנצוה. 14 בשחולית / בשחולת. 15 ויכסה אבל / ויכסה הדם על גבי הדם ויכסה אבל. 15 ובחרסים / ובחרכים. 20 נוהג בשלף / נוהג בשליה. ותוקן ע"י הכופר עצמו: בשליל. 27 נבלה ושל טרפה / נבלות ושל טרפות. 28 יאמר אדם ישראל / יאמר ישראל. 31 השוק / השוף. גי' נכונה, עיין מ"ש 237. 31 גידים מן... אל בשר / גידין הן... לבשר. 33 שאכל / שיאכל. 34 שיש / שיהא.

509₃ אלו שעומדין / אילו עומדין. 4 סני אלא למה כתבו / סיני למה כתבו. 6 ר' אלעזר / ר' אלעזר. גי' נכונה, וכ"ה בכ"ל ולהלן 68026. 9 חייבין עליו / ליחא. 18 וחגבים / וחלבי. 21 אפיקולוס אומר אין / אפיקולוס אין. עיין מ"ש 239. 24 ומפשיילין / ומפשיילין. 27 שכולי / שכולו. 31 אתו / את. 33 יבשלם / יבשל. 34 זה בכזית / זה וזה בכזית. וכ"ה בכ"ל, עיין מ"ש 240. 24/35 כמה יאכל / כמה יתבשל. וכ"ה בכ"ל, עיין מ"ש 240. 35 ויהא חייב כדי שיהא / ויהא כדי שהוא. 36 שבשל / שבישלו. 37 פטור... בחלב / ליחא. נשמט ע"י הדומות.

510₂ גדי גדי / גדי גדי גדי. וכ"ה בכ"ל, עיין מ"ש 241. 2/3 קיבה של נכרי / קיבת נכרי. 4 ר"י / ר' יוסי. 5 חלב / ליחא. וכ"ה בכ"ל, עיין מ"ש 241. 9 שעובדו או שהילך / שעובדו או שהילך. 11 שאין בו קרקפלין / שיש בו קרקפלין. 20 ריקומה כדי שיראה / ריקמה כדי שיראה. 21 הנקב / בנקב. 25 גוי / גוים. 32 ממאה פטור / ממאה בראש פטור. 36 לו / ליחא. 37 מן הטבח / לטבח. 38 בלבד / ליחא.

511₁ חוששין / חושש. 3/4 עמו קיבה כמשמע / עמה קיבה כמשמעה. 4 נהגו כהנים... שיהו / נהגו חלמי' (נקוד לסי' מחיקה) כהנים... שהיו. 7 מארכובה / מן הארכובה. 16 שעל הקבה / ליחא. והעיר ע"ז גם ז' בשנו"ס. ועיין מ"ש 243. 23 ניפדו / וניפדו. 26 אחרית / אחרת. 27 מנה ומנה / מנה מנה. ועיין מ"ש 244. 29 צוי / צאוי. 30 שביהודה / ביהודה. 31 שיהא בו כדי מתנה / שיהא בו כדי מתנה.

512₄ אפרוחים הטרפה / אפרוחיה הטרופה. עיין מ"ש 244. 6 שמתה / שמתו. וכ"ה בד. 11 בה / בו.

מנחות

31 כן / ליחא. 36 ודוחה את הטומאה / ליחא.

513₁ כלים / כל' 10 בפנים / בפניה. 11 ימינו שמאלו / ימינו ויד שמאלו. 17 ידיהם ורגליהם / ידיים ורגלים. 18 מיתה / ליחא. 21/23 פסול... פסול... פסול... פסול... פסל... פסל... פסל... זה / ליחא. 26 יחזור... כל' / יחזיר... הכלי. 27 מבירתו... מביאין מתוך / מבירתו... מבאן בחור. 34 ובפכין ממתין / ובפתין (כן מתוקן ע"י הסופר עצמו) ממחין. וצ"ל: ובפתין ממחין, עיין מ"ש 247. 37 פסולה אחד / פסול קמץ שלא במקום השמן ושלא במקום הלבונה או שלא נתן עליה לבונה אפי' כל שהוא פסולה

אחד. וכ"ה בד בערך, וכ"ה להלן 519¹⁶ ואילך. וצ' השמיט בבא שלימה, ולא ציין אפי' את נוסחת הדפוסים.

514⁵ שקמצו / שקמצן. 6 פיגל / פגול. 8 שקמצן... הכלי / שקמץ... בכלי. 13 אף / ליחא. ונכון, ורק בבבות הבאות מלה זו נכונה וישנה גם בכת"י. 21 ע"ה / ע"ה. 25 היום וכזית למחר / בחוץ וכזית בפנים. גי' נכונה, ועיין להלן. 26 בחוץ וכזית בפנים / היום וכזית למחר. וגי' זו (ועיין גם לעיל) מתאימה בדיוק למקבילה לעיל זכאים פ"ב הי"א, 482¹⁹ ואילך. וצ' העתיק את הגי' המשובשת מן הדפוסים. 29 וכחצה / וכחצי. 36 הקטרה והקטרה מצטרפה... קומץ / קמיצה (ועי' העיר גם צ' בשנו"ס) והקטרה מצטרפין... הקומץ. ולעיל בשו" 35 צ"ל: אכילה והקטרה (במקום: קמיצה והקטרה, עיין חיד). ועיין להלן שו" 2/3. 515³ מקומצין / מקומצה. 11 מן הסדירין / מן הבזילין (נקוד לסי' מחיקה) הסדירין. 12 והשני פסול... שנטמא / והשני פגול פסול... שניטמא. 16/17 שני בזיכין / ליחא. 17 ונטמאו / ונטמאת. 19 ונטמאו / ונטמאו. 19/21 הוי פקח... אומרים לו / כ"ז ליחא. וצ' בשנו"ס לא דק. 21 דברי ר' אלעזר בר' שמעון ר' אומר בין / דברי ר' לעזר בר' שמעון או' בין. ועל הגליון בכת"י הסופר: "ר", והוא עשה סימן בין השורות להכניס את המלה "ר" אחרי: "דברי", כלומר, דברי רבי ר' אלעזר בר"ש אומר בין כך וכו'. וזו היא הגי' הנכונה ומתאימה לירושלמי ובבלי, עיין מ"ש 247. ולא עוד אלא שעי' זה נבין איך נשתבשה הגי' בד. והיינו מפני שהסופר השמיט את המלה "רבי" (עי' "רבי" שאחריה) ואח"כ השלימה שלא במקומה. 25 בכל / בכלי. 29 פוסלין / פסולין. 30 פסל / פסול. 35 מהם עץ / מהם היום עץ. 516⁹ משיח / משה. 12 נתערבה / נתערב. 13 שזו / שהן שלו. 14 חרב / חרוב. 18 נטמא שרים / נטמאו שירים. 25/26 בין שקרב הזבח ובין עד שלא קרב הזבח / בין עד שלא קרב הזבח ובין משקרב הזבח. אבל ברמב"ם פ"ב מה' פסוה"מ ה"ה מעתיק כסדר שבו. 26 למלאותן / למלאותן. וכן ברמב"ם הנ"ל: למלאותן, ובד"ק שם: למלאותן. 26/30 קמץ בשתיקה... היוצא / כל הלכה זו גם בכ"י, והערת צ' בשנו"ס אינה נכונה. 27 שהיה... בשירים / שהוא... בשתיקה. 29 בשירים / בשתיקה. 30 הלן ולא עץ היוצא / הלן ועץ היוצא (ריוח בכ"י הרגיל בין בבא לבבא) שירים. וכנראה שהמלה "שירים" רומזת על שתי הבבות הבאות העוסקות בשירים שנטמאו בכת"י. 36/37 קומץ... ויצא / ליחא. וצ' בשנו"ס לא דק (בסודור). 517¹ לזמנו / וכ"ה בכת"י, וצ' בשנו"ס לא דק (עיין לעיל). 14 פסל ר' אלעזר... מתוך / פסול ר' ש"מ (סי' מחיקה) לעזר... בתוך. 20 צריך / צריכין. 26 בשתיקה / כ"ה גם בכת"י, ובאזה"ג מעתיק מכאן: בשחיטה, עיין מ"ש 248, ונראה שיש כאן ט"ס וצ"ל: בשחיטה, עיין מ"ש. 29 שישחט / שישחטן. 36 פסל / פסול. 518⁹ החטאות / החטאת. 12 פסל / פסול. 20/24 קמץ בכלי... חול פסלתו מתנתו / כל הלכה זו חסרה בכת"י. 25 ונתן לשמאלו פסלתו / ונתן לשמאלו יחזיר. 25/28 פסלתו מתנתו... עץ שבחוץ / כ"ז ליחא. וצ' בשנו"ס לא דק (בסודור). 31 עץ הרצפה / עץ גבי הרצפה. 519¹ כשרה / כשירות. 2 עצמה / עצמו. 4 פסל / פסול. 5 מוסיף / מוסף. 9 ועמד / ועומד. 12/15 קמץ הזר... משום פגול / ליחא. 24 ניתנה / ניתנה. 26 בו / בה. 29 האברים / האבר. 30 נותנין / נותנן. 31 אותו / אותן. 34 מתיריו... קרב / מתיריו... קריו. 520¹ ובשר / ומבשר. 1/2 משאור... כל שאור / משאר... כל שאר. 10 ועיצו ועפרו / ועצו ועפריו. 14 ומיעוטן מעכבין / ומיעוטן מעכב. 18 רבוייו מעכב את / רבוייו מעכב. והמלה "את" ליחא, ונכון. 22 זו תפלין / זו תפלה (סי' מחיקה) תפלין. 25 וסלת... אלים / והסלת... אילים. 31 שהביא נסכים / שהביא נסכיו.

521₁ לא הלחם מעכב / ולא הלחם מעכבן. 2 מי / ליחא. 5 נמצא אתה / נמצאתה. 6 שש עשרה... שהה / ששה עשר... שהוא. (= שהו). 10 ואחד / ואחת. 13 שני' וקנמן / שני' וקנמן. וכיה בפסוק. 14 הין / הין היין. וכיה בר. ונכון. 15 תקרב כולך בערב / תקרב חציה בין הערבים. בשוית ר"א בן הרמב"ם מעתיק כג' ד. עיין מ"ש 251, אבל יתכן מאד שג' כיו' נכונה, ות"ק חולק על ר"ש (עיין במשנה מ"ט א' ומה שהארכתי לעיל בעמ' 252) וטובר שגם המזבח לא נתחנך אלא בקטרת של שחר (כמו שטובר חד תנא אליבא דר"ש). וצ' בשנויים העיר עדות בלתי נכונה. 16 קרב... לא / קרבה... שלא. 17 החדש... החדש / חדש... חדש.

522₁ צוהו / צוה ה'. 3 היה ברכה שברכן אומר להם תשרה / היא ברכה שבירכן אמ' להם תשרי. 4 אבותכם יוסף / אבתיכם יסף. 11 בשר אבירים / בשר איברים. (שיבוש ברור, כפי שיוצא מעצם רעיון הפסוק). 12 ואמר... מקריב בבקר / ואו'... מקריב לי בבקר. 13 אלו היה... שאמרת / אילו הן היו... שאמרתי. 20 מי / ממי. 21 ובין הערבים / ובין בין הערבים. 22 שאין חולטין ולא בצונן / שהן חולטין ולא בינונים. והגוי שהן חולטין נכונה, עיין מ"ש 253. ובמקום בינונים צ"ל: בצונים, רבים של צונן. 23 ומשמרין / ומשמרן. 27 לך / לש. 28 ואיל המילואים / ואיל המילואים עבר. גי' נפלאה. עיין מ"ש 254. 30 ששש / שלשת. 35 אזכרה / אזכרתה. 36 אומר / אר.

523₃ ונותן / ונותנן. 4 נאכל לכהנים ויותרת הכבד / נאכל לכהנים והשאר קרב על גבי האשנים כיצד מניף שלמי ציבור מפריש מהן שתי כליות ויותרת הכבד. גי' נפלאה זו פתרה לנו חיות אחת התוספתות הסתומות ביותר. והתוספתא אומרת שגם בשלמי ציבור מפריש מקודם את האימורים (עיין לעיל 511) וחזה ושוק ומוסרם לכהן אחר, מפני שלפי התוספתא מצותן בשני כהנים (כמו שמפורש להלן ש' 8) ומניף את האימורים יחד עם חזה ושוק. ועיין בח"ד להלן שתמה למה אינו מניף לרבנן את האימורים יחד עם חזה ושוק, ולפי הגי' שלנו מבואר כן בתוספתא. ובדפוסים נשמטה שורה, והערת צ' בשנו"ס אינה נכונה. ובהלכה הבאה מבארת התוספתא תנופת שלמי ציבור כשהם חיים. 6 קרב האשנים / קרב על גבי האשנים. 10 אותם... הביכורים / אותם... הביכורים. 11/12 עד אין / עד אן. עיין מ"ש ריש 255. 17 מדות... מדות / מדת... מדת. 20 משיח / משוח. 21/22 מנחת... בר' שמעון אומר / ליחא. ועיין הערות צ', וכנראה נשמט אצלו בטעות סי' כיו'. 24 לעשייתה / לעשייתן. 25 ובוללה / ובוללה. 27 בוללן חלות בוללן / בוללן חלות בוללן. 28 שני' סולת בלולה... עד אין / שני' בלולה... עד אן.

524₁ האומר / ליחא. 3 אחד ושלישים / אחת ושלישית. 13 גב זו תחתונה שבכולן בשויה / גבי זו זו על גבי זו תחתונה שבכולן עשויה. ועיין 256. 17 מדבריות / מדברית. 19 בה... אין / בא... ואין. 21 ונמצא / ונמצאת. 23 לזמנו וחוק למקומו / לזמנה וחוק למקומה. 30 למקומו / למקומה. 32 נלמדו... נלמדו / נלמדו... נלמדנו.

525₅ מעות יביא / המעות המעות יביא. 6 טעון / טעונה. 7 שנמצאת / שמת. (בטעות). 12 תקרב / ותיקרב. 19 תורמין מן הטהור על הטמא / תורמין מן השלם על הפרוס מששחטה ניטמא לחמה הדם יורק ולא יצא ידי חובתו (סי' מחיקה) נדרו תודה מותרת באכילה והלחם אסור משנורק הדם תורמין מן הטהור על השלם על הפרוס מששחטה ניטמא לחמה הדם יורק ולא יצא ידי נדרו תודה מותרת באכילה והלחם אסור משנורק הדם תורמין מן הטהור על הטמא. והסופר כפל שלש פעמים אותה הבא ושיבש אותה פעמיים. 22 העבודה / העבדה. 23 שחובה / שבחובה. 24 מעשר שני הרי /

מעשר שני אלא ממעות מעשר הרי. 34 ברחיים וכפר... ומהן / ברחיים ובפר... ומוזן.
 526 טוחנין / טוחנין. 7 קורא / קורה. צ"ל: קודה, עיין מ"ש 257. 10 הקוסס והמוזג /
 יין הקוסס והמוזג. 24 אלן / אילון. 25 סתירה / סתורה. 29 שנ' תולעת / שני תולעת.
 הגי' היחידה והנכונה בחוספ', ואצל צ' טעות חמורה מאד, עיין מ"ש 258. 30 הקנבוס / הקנביס.
 32 חצוצרות / חצוצרת. 34 בחצוצרות... בחצוצרות / בחצוצרת. 36 בהן רשאי /
 בהן גבוה רשיי. 37 בה / בהן. 38 מתירין / מתיכין. וכיה בד.

527 פגימתה. סכין שפסל / פגימתן סכין שפירשה. גי' נכונה, וכן חקנתי
 מדעתי, עיין מ"ש 259. 2 טורפת וצוו עליה וגונוה / טורפת במקדש וצוו עליה וגונוה.
 ועיין זכחים פ"ה א'. 4 משיח / משוח. 5 ולוג שמן שמן / ולג שמן. 6 ולוג... לוג ולוג
 רביע / ולג... לג ולוג רביעית. 7 ושלש הין / ושלשית ההין. 12 בין שתיים / בין שתיים.
 וכיה בד. 14 שבעה / שביעית. 16 אמר ר' יהודה... לוג ולוג... יכול לפרנס / אמ' לו
 ר' יהודה... לג ולג... יכול לפרנס יכולני לפרנס. 18 היו / היה. 19 לפר / לפר עד כאן
 לא י'. וכיה בד. 28 בהן את המזבח / את המזבח בהן. 37/38 תמורה היה / תמורה לא
 היה. גי' נכונה, וכן הגיהו המפרשים, ועיין מ"ש 259.

528 אמור הרי / אמור על לא תעשה הרי. 6 שהן / שלהן. וכיה בד. 7 וישראל /
 וישראלים. 8 דכה וכוות... נוהג / דכא וכוות... נוהג. 13 שהסמיכה / שסמיכה. 15 דכה /
 דכא. 22 מוקדמת / מורדמת. וכיה בד. וצ"ל מודרמת, עיין פ"ה א', והגי' מוקדמת לקוחה
 מדיח. 23 ניר / נר. וכיה בד. 29 ואוכלוס / ואכלוס. 34 אותה / אותו.

529 ומוציאין / ומוציאין. 9 בטובלן / בטיבלן. 10 ומוכרין לאחר העומר / ליתא.
 14 הטינא... הגריד / הטינה (וכיה גם בד)... הגריר. ועיין מ"ש (על הכתיב "גריר") לעיל 120.
 16 אותה / אותן. 17 מותר / סותר. 22 אין לו יביא מן הלח / ליתא. גי' נכונה, וכנראה היתה
 כאן פי' מן המשנה: "מן הלח", ולא יותר (עיין מ"ש בתשלוס תוספתא עמ' 21) והסופרים
 השלימו בד: "אין לו יביא". אבל בכי' השמיטו את הפי' מן המשנה, כרגיל, עיין בתשלוס
 תוספתא שם. 23 יביא / יביאו. וכיה בד. 26 שהיה / ליתא. 28 בתוכה / ליתא. 30 דפוסים / דפסין.
 31 ונותן / ונותנו. 33 משיח / משוח. 37 רוקדת / דוקרת. 38 היה... טופח / היא... טפח.

530 עשרה מנורות זהב עשה / עשר מנורות עשה. 14 פנים / הפנים. 15 פורק
 מדפוס / פורקה מדפוסה. 16/17 שעציו... של בית / ליתא. 20 יצין / יזון. ואצל צ' בשנוס:
 יזין. 22 אפילו / אבץ. וט"ס היא, עיין מ"ש 262. 27 ומניח וכל... חלקו / ומניח מפרים ומניח...
 חלקן. וכן גם במיוחס להר"ש חו"כ ל' ע"ד (בכ"א): מפרים ומניח מפרים ומ' (בר"ש בדפוס
 נשמטה מלה זו), עיין ח"א 203. ועיין הגי' לעיל 2009. 28 פנים / הפנים. 34 שני טפחים /
 שני סדרים (סי' מחיקה) טפחים. 36 למערכה / למערכת. 37 גותן / ונותן.

531 הלחם פסל הוקטרו הבויכין / הלחם פסול והוקטרו הבויכין הוקטרו
 הבויכין. גי' נכונה, עיין בכרייתא ח' א'. ועדותו של צ' בשנוס אינה נכונה. 7/8 וחייבין...
 פסולה / ליתא. (בשנוס אצל צ' צ"ל: 7/8 במקום 8/9). 10 עליה / עליו. 16 לו בכלי / לו
 בשני כלים (סי' מחיקה) בכלי. 20 אמר / שאמ'. 23 עלי מן החטים / עלי מנחה מן החטין.
 28 ושלמים / שלמין. 30 אחת / אחד. 34 אמרו שכן / אמרו לי שכן. 38 סולת / סלת.

532 יין כדברי ר' טרפון נותנין לספלים שמן כדברי ר' טרפון קרוב / יין
 כדברי ר' עקיבא נותן לספלים שמן כדברי ר' עקיבא (סי' מחיקה) טרפון קריב. וכיה
 הגי' גם בד (חוץ מהמלים המחוקות בכ"י), והערת צ' בשנוס אינה נכונה, כי באותו מקום
 שכתוב בד יר' עקיבא, כתוב גם בכי' ר' עקיבא, ולא תוקן. ודבריי בעמ' 263 צריכים תיקון

לפי (האמנתי או להערת צ'). והג' ר' טרפון אצל יין היא בדויה מן הלב. 17 של ששים / של ששים ששים. 20 תשעה / תשעה. 21 מחמש המינין שלשים עשרון / מחמשה מינין של ששים ששים עשרון. ג' נכונה, עיין מ"ש 264. 33 סלע זה למזבח / כל הלכה זו כפולה בכת"י. 37 הביא נימוס / והביא נימוס.

533₁ במאתים / מאתים. וכ"ה בד. 2/6 אבל מביא... בדמיו אי / כ"ז ליתא. וצ' בשנו"ס לא סידר יפה. 8 שור מי שייראו עולה. וכן / שור מן שייראי עלה וכן. וברור שצ"ל: שוראי, וכן אין שום הפסק בכת"י (וכן בד) בין "עלה" ובין "וכן" והכל המשך אחד, עיין מ"ש 264. 20/21 נותנין... נותנין / נותנין... הערת צ' שיש כאן חסרון בכת"י אינה נכונה. 23 לשכת... בערבית / לשכת... בערבין. 25 ועדיין / ועד אן. 26 ימים / ליתא. 27 שמחפין / שביחפין. והערת צ' לשו' 26 (צ"ל שם: 27) אינה נכונה. 32 עושין / העושין. 33 אומר / ליתא. 37 שילה / שילו.

534₆ יעקב ואו' / יעקב ויורנו מדרכיו וגו' ואו'. 7 נוצרים / נצרים.

בכורות

21 חמור / חמורה. 25 קודש... עד שיהא / קדש... עד שיהיה. 27 לאמה / לאביו. 535₂ ועובר / ועוברן. 11 אביו ואת אמו... או שנתן... איזה הוא / אביו ואמו... או שניתן... אי זהו. וצ"ל: אבי אמו... זהו. עיין מ"ש 266. 14 בקופץ / בקופץ. 15 הרי זה יצא. בחייו / הרי זה בחייו. ועיין מ"ש 266. 18 בכרו / שלא ביבירו. צ"ל: ביכור, וזו היא הגירסא הנכונה. עיין מ"ש 266. 27 להקדישו / להקדישו. 20/30 ובין לפני... בין לאחר / בין לפני... ובין לאחר. 32 מומין / מומן. 37 שהותרו / משהותרו. 38 והעמיד / והעמידו. 536₁ הן / אין. 3 ביכרה / ביכירה. 9 שני רחילים / שתי רחילין. 11/16 הכו... שבהן / ליתא. 17/18 שהיה... מת / ליתא. 21/22 ודאי... שלש / ליתא. 28 שביכרה... ביכרה / שביכירה... ביכירה. 35 ושמא בנה / ובנה.

537₁ מת / שחטו. 11 לקיימו שלשים / לקיימו אפילו שעה אחת אבל מפני השב אבידה לבעלים אמרו רש"י לקיימו שלשים. ג' נכונה, וכ"ה בברייתא כ"ה א'. 13 שעברה / שעברה. 14 שהקדישה / שהקדישן. 21 עדתו / עדתו. 23 מטמאתו... ומאכילו ומשקו / מטמאהו... ומאכילהו ומשקהו. 26 לא / ולא. 33 לדורותיכם / לדורותיכם. 37 לא אכלת... שמהמעשר / לא מה אכלת... שהמעשר. ועיין מ"ש 270.

538₂ הבכורות / הבכורה. 16 רואין / רואין לו. 18 שבעדרך תנם / שבעדרך חמשה סמאין שבעדרך תנם. 24 ואת / ליתא. ואינו גם בד. 25 אדם בין / אדם ובין. 26/27 אומר תיבש עד כעדשה עד כמה ר' / או' עד כעדשה עד כמה תיבש ר'. ג' אמיתית. עיין בברייתות ל"ז ב'. 31 ולא / ליתא. 32 ואחר כך אכל / ואחר כך לא אכל. 33 אחר לא / ואחר כך לא. 34 יהלך / יהלך. 39 הזובן / הזיבן.

539₁ זובן / זיבן. 4 היה לה שנים / היו לו שנים. 6 שהושיבוהו / שהושיבוהו. 8 והזכר / והזכר. 10 שהכסלים / שכסליו. 11 המיוחדין / מיוחדין. 15 שאחריהן / שאחריהם. 17 מוהלמות / מוהלמות. 33 סכי שמש שרואה... כאחת לראות אחד רואה / סריס (!) שמש הרואה... כאחת נתכוון לראות אחד ורואה. 35 צומות / רצומות. וכ"ה בד. 37 הקולטוס / הקולטוס.

540₁ הפיקון / הפיקין. 5 אמר / או'. 5/6 ידיו ואצבעות רגליו / ידיו ורגליו.
8 נתינים ממזרין / נתינין וממזרין. 10 ועקלן וקלבן / ועקלן ועקשן וקלבן. וכיה בה.
10 והיקשן / והקישן. 11 שמונה ובן / שמונה חי ובן. גי' אמיתית.

מכאן ואילך באו השינויים בגוף הספר
(עיין לעיל עמ' 273 בהערה).

תקונים והוספות

עמ' 28 (260²¹): ערב שבת ושבת] במאירי כתובות כתי"פ: ויש חולקין בשתייהן ולדוננו כל שלשה ימים בדין זה ובאיסור מלאכה ולא יראה לי כן שאע"פ שבתוספתא אמרו התקינו שיהא בטל שלשה פירושו התקינו דבר שיהא גורם להיות בטל שלשה ימים.

עמ' 31 (263²⁰): ר' נחוניא בן הקנה אומ' עיין יפה עינים כתובות ל' א' ד"ה הכל מודים.

עמ' 34 (267¹): המורדת על בעלה] במאירי כתובות כתי"פ: "אלא שבבריתא ראיתי מתרין בה ארבע וחמש שבתות, ושמא ההכרזה קרויה התראה". ועיין להלן. עמ' 35 שו' 3: פעמים בשבת] נשמט: וכן גם אצל תלמידי רבינו יונה (בשטמ"ק ס"ג ב' ד"ה שתי): "אבל מורי הרב נר' אומר דשתי פעמים על כל הכרזה והכרזה קאמר דהו' להו' שמונה הכרזות וסיוע למילתיה מן התוספות דתנינן התם ורבותינו חזרו ונמנו שיהיו מכריזין עליה ארבע שבתות ושולחין לה פעמים בכל שבת, ורמי בר אבא בא לפרש התוספות" וכו', אבל כג' כייע מעתיקים וכו'.

שם שו' 6: אשתו על ידי שילש צ"ל: שליש.

שם שו' 8: והנה מהמלה וכו' שאחרי "שליש" משמע שהיתה לפניו כאן כל הפיסקא] וכן מפורש בשטמ"ק ס"ה א' ד"ה תוספתא בשם ר' ישעיה מטרנאי: תוספתא המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחות לה משני קבין וכו' כולן במדת האיטלקי וכו', עיי"ש.

שם (267¹³): כיצד הבנות ניוונות ומפרנסות] במאירי כתובות כתי"פ: ולפי מה שהתבאר בתוספתא הוא לפי מה שאותן שכנגדה מתפרנסות וכו'.

עמ' 40 (272¹⁶): אבל במוזונות שתייהן שוות] במאירי כתובות כתי"פ: רפ"י: ובבריתא ראיתי על זו במה דברים אמורים בכתובה אבל למוזונות שתייהן שוות וכן ראיתי לגדולי המחברים שהביאוה (פי"ח מה' אישות הי"ד) ופירשו הטעם שאין דין קדימה במטלטלין ומכל מקום נראה שדבריהם נאמרו בזמן הזה שתקנת הגאונים לגבות הכתובה וכל תנאיה שהמוזונות בכללם מן המטלטלין וכו'.

עמ' 43 (275⁶): בזמן שהיה מיהודה] במאירי כתובות כתי"פ: ב' ובתוספתא אמרו על משנה זו בד"א בזמן שהוא מיהודה ואירס ביהודה או מגליל ואירס בגליל אבל בן גליל שאירס ביהודה או בן יהודה שאירס בגליל כופה אותה לילך עמו שעל דעת כן נשאה. ועיין המשך הפיסקא להלן.

עמ' 45 שו' 1: מוציאין מעיר שרובה גוים] במאירי כתי"פ: הנ"ל (המשך הפיסקא הנ"ל): וכן אמרו שם שמוציאין מעיר שרובה גוים לעיר שרובה ישראל בכל ענין

ואין מוציאין מעיר שרובה ישראל לעיר שרבה גוים בשום ענין הואיל ושתיהן בארץ ישראל ואשה מכל מקום אינה כופה את בעלה לצאת אף מרבה גוים לרבה ישראל הואיל ושתיהן בארץ ישראל וכו'.

עמ' 93 שו' 3: שבעה גפנים (!) בפ"י המיוחס להר"ש כת"י אוקספורד לנכון: שבעה גנבים.

עמ' 139 סוף שו' 16/17: הוצ' לוין ריש עמ' 56 [צ"ל סי' כ"ז מ"ש שם בשם אשכנז הכופר (בשעה שציינתי היה הספר הנ"ל מסודר בעמודים, ובנתיים שינה ד"ר לוין את מספר העמודים, ולפיכך אינני יכול לצייין את מספר העמוד).

עמ' 216 שו' 10/11: שכל פסקא זו נוספה בתוספתא ע"פ דברי התוספות קייט ב' על דברי התוספות העיר בחד במקומו.

PRINTED IN PALESTINE BY
CENTRAL PRESS, JERUSALEM

TOSEFETH RISHONIM

A COMMENTARY

Based on Manuscripts of the Tosefta and Works of the
Rishonim and Midrashim in Manuscripts and rare Editions

by

SAUL LIEBERMANN M. A.

Dean of the Harry Fischel Institute Jerusalem

PART II

Seder Nashim Nezikin Kadashim

BAMBERGER & WAHRMANN
PUBLISHERS

JERUSALEM

1938